

# ЧЕРНО СЛЪНЦЕ

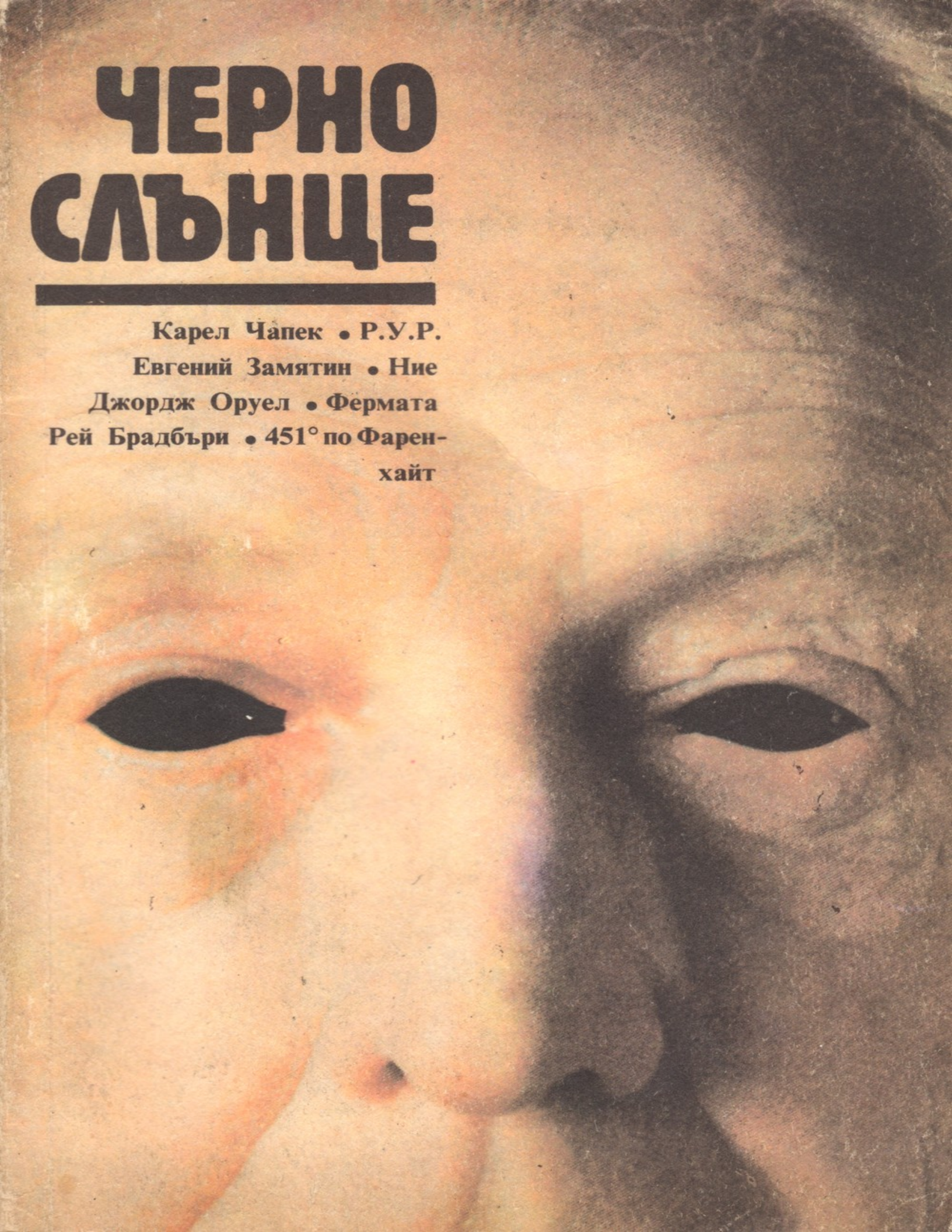
---

Карел Чапек • Р.У.Р.

Евгений Замятин • Ние

Джордж Оруел • Фермата

Рей Брадбъри • 451° по Фарен-  
хайд



# ЧЕРНО СЛЪНЦЕ

Превод: Въто Раковски, Росица Бърдарска, Албена Димитрова,  
Веселин Измирлиев

[chitanka.info](http://chitanka.info)

**ИВАЙЛО ДИЧЕВ**  
**В ОКОВИТЕ НА МЕЧТАТА**



Дали човекът не обича толкова разрушението и хаоса, защото сам инстинктивно се бои да постигне целта и да завърши сградата, която вдига? Отде знаете, може би той обича сградата само отдалеч, а съвсем не отблизо; може би той обича само да я гради, а не да живее в нея, като я предоставя после на домашните животни, каквито са мравките и пр., и пр. Виж, мравките имат съвсем друг вкус. Те притежават една чудесна сграда от същия вид, навеки нерушима — мравуняка... Може би поначало онази цел, към която човечеството се стреми, да се свежда изцяло дб тази непрекъснатост на процеса на постигането, иначе казано, към самия живот, а не към целта като такава.

Из „Записки от подземиеото“<sup>[1]</sup>

---

[1] Ф. М. Достоевски, Събрани съчинения, т. 4, стр. 136, ДИ „Народна култура“, С, 1982. прев. Л. Минкова. — Б. а. ↑

# 1

„Когато майсторът трябва да поправи някой часовник, той го оставя да спре — пише Шилер, — но живият часовников механизъм на държавата трябва да бъде поправян, без да спира, тук въртящото се колело трябва да бъде заменено в движение.“ Тази метафора ни позволява по обратен път да определим същината на утопизма като онази нагласа, която кара майстора теоретик да поправя обществото сякаш е мъртъв механизъм, да заличава реалните отношения, традиции, ако щете — градове, за да построи всичко наново, върху чистия бял лист. Самата дума „утопия“ е измислена от Томас Мор — отрицание + „topos“ (място, старогрц.) = „несъществуващо място“. Иначе казано, мечтаното общество се гради в едно теоретическо „никъде“.

Впрочем не случайно самият Мор помещава своя сърповиден остров в новите земи — там, където научният моделиращ дух няма да се съобразява с нищо. Кристалният дворец на Чернишевски е издигнат в пустинна местност, облагородена от пеещите труженици. Жюл Верн спуска своя щастлив екипаж в утробата на Наутилус дълбоко под повърхността на океана; още по-лесно ѝ е на съвременната фантастика — социално-инженерните експерименти се изнасят на далечни планети, където подръка са всякаква анатомия, психика, природа.

А когато утопията трябва без отлагане да се осъществи в този свят, в моето общество, за мен? Тогава неминуемо се стига до някакво разчистване на реалното, тъй че теоретическият принцип да се разгърне по-добре. Наличното общество трябва да се приведе в изходното състояние на чист бял лист — в новооткрити земи, пустини, океан, марсиански пейзаж. Най-откровен е може би Гракх Бабьоф във финала на своя „Плебейски манифест“: „(Злините) могат да се поправят само с едно всеобщо сътресение!!!... Всичко да се обърка! Всички елементи да се смесят, да се разбъркат, да се сблъскат... нека всичко се превърне в хаос и от хаоса да се роди един нов свят!“ И светът възниква, но пренебрегнатата диалектика на историческото

развитие си отмъщава; разрушаването на реда, знанията, традициите само отдалечава целта — след хаоса може да се почне само отначало.

Впрочем представата за по-добрия свят, който се ражда изведнъж от нищото, е митологична. Бог не си играе да поправи света — той го разрушава и строи наново. Само така божият свят може да се окаже за човека цяло, метафизическа творба. И все пак Бог съществува извън света (нали е негов автор); дори светът да загине, има кой да го възпроизведе и дори да го сътвори по-добър, поучен от собствените си грешки. Сега нека си представим същия финалистичен манталитет, който се опитва да поправи света без помощта на Бог. Отново потоп, отново всичко се разрушава до основи — къде е Ноевият ковчег, който ще пренесе проекта за нов свят в бъдещето? За да не загине обществото, следва определени хора да се поставят отвъд света на другите, на мястото на сваления Бог, и да поемат грижата за авторство над утопията. Тук у нас вече се появява едно подозрение — ако тези хора непременно държат да са отвъд, да са творци на обществото, то те биха имали интерес от рушенето. Колкото по-дълбок е хаосът, толкова по-голяма нужда би имало от тях.

Впрочем такава е била по същество позицията на теоретика утопист — той няма как да е вътре в обществото, прекрачва отвъд, за да го конструира. Каква неприятна изненада обаче, когато се окаже, че неговото място е заето от една далеч по-малко безкористна личност... Вожда. В мига, в който естествената приемственост на историята се нарушава и в който се прекратят човешките ценности, вече става възможна, дори необходима появата на Оруеловия шопар Наполеон. Самото инженерно дело е било заредено с *власт*; да изградиш обществото от една гледна точка, е направило възможно то да бъде владяно от тази точка, при това не теоретически, а практически.

В този смисъл всяка утопия крие едно основно противоречие: нейна цел е освобождаването на човека, а средството за постигането на тази цел — небивало концентриране на властта: политическа, икономическа, културна и т.н. Защо да се саморазпуска средството след постигането на целта? Там са се съсредоточили човешки интереси, мотиви, отношения. Тъкмо наопаки, средството има тенденцията да се превърне в самоцел, та дори да развива собствени мрежи от средства. „Онова, което засяга всички, трябва да бъде решавано от всички“, казва Дюренмат — но под каква форма

съществува това „всички“? Та нали утопистът тъкмо него е искал да изрази в абстрактния си теоретически ред? И нали тъкмо тази абстрактност позволява редът да се присвои, да се превърне във власт! Днес можем да добавим: от всичките отделни, несводими един до друг, безбройни човешки същества. Тоест онова, което засяга всички, не може да се реши, а само да се *решава* — все по-добре, но никога окончателно.

Утопията е невъзможна. Тя е идеал, който критикува настоящето, прави го преходно; утопичната визия е насочена не към бъдещето, а към настоящето. Обратното ни води до абсурд. Мислимо е идеалът да се въплъти в едно отделно нещо — така то става образец за своя клас. Но утопията е идеал на всичкото, извън нея по определение няма друго. С въплъщаването си утопичният идеал се обезсмисля, той вече няма с какво да се съизмерва, какво да критикува, към какво да насочва усилията; светът е умрял, извън неговото тотално настояще вече няма нищо, остава му само до безкрайност да се възпроизвежда. Така въплътената утопия се оказва антиутопия.<sup>[1]</sup>

---

[1] Някои автори предлагат двойното отрицание да се избегне с термин като „дистопия“. Терминът „антиутопия“ очевидно е произведен от втора етимология eu + topos „добро място“, тоест „недобро място“. — Б. а. ↑

## 2

Обръщането на утопията в антиутопия може да се проследи исторически. Да вземем един от най-типичните мотиви: *обозримостта*. Божият град, който се спуска на земята в края на Апокалипсиса, е направен от кристал, стъкло, скъпоценни камъни; той вече няма нужда от луна, слънце или лампа, защото сам излъчва светлина. Утопията на Кампанела е наречена „Градът на слънцето“, тоест осветен град; в „Какво да се прави?“ Вера Павловна сънува дворец от криотал, стъкло и алуминий (вероятно новост за времето си). И ето ни най-сетне във Всеобщата Държава на Замятин: мечтата е сполетяла хората, те буквално живеят в къщи от стъкло — нещо като терариуми, които ги правят съвършено поднадзорни, лишават ги от последните остатъци личен живот. Същият мотив е трансформиран в „1984“ на Оруел и „451° по Фаренхайт“ на Брадбъри — тук стените стават прозрачни с помощта на електрониката, те са телевизионни екрани. *Обозримостта* е променила ценностния си знак, тя вече не утвърждава, а отрича човека: как да си обясним това?

За вярващия няма нищо по-ужасно от това Бог да не го вижда. Божият поглед обмисля, прощава, завършва ценностно човека; тъмно е в ада — абсолютната непрогледност е и абсолютна смърт; животът в тъмнина е лишен от смисъл именно защото идеалният друг, Бог, не те вижда. През Новото време всичко се променя. Сега вече човекът непрестанно е наблюдаван от невидими, анонимни регулатори — от парите, законите, регистрите, средствата за информация и т. н. При това те го следят *отвътре*, във всяко негово действие; сега персоналният поглед на другия вече не е необходим — императивът е аз да бъда обективно регистриран, записан, класиран; другият представлява единствено заплаха от произвол. Аз се преживявам не като видяното, а като невидимото, като онзи „неделим остатък“, който надживява всяко съизмерва не и обективизиране.

Или вземете най-разпространената идея — *общата собственост*. Най-добре се управлява тая държава, в която най-много



граждани за едно и също на Платон. Следователно, за да се реализира принципът на справедливостта, всичко трябва да е общо, включително жените и децата, които да се отделят от родителите и отглеждат от държавни служители. Мор и Кампанела ще добавят в тази насока още много детайли. Пари не съществуват освен във външнотърговските взаимоотношения. Облеклото също онагледява равенството — то е униформено, с естествения цвят на вълната в Утопия, бяло в Града на слънцето, а на жените се забранява — под страх от *смъртно* наказание при Кампанела! — да носят грим, високи токове или по друг начин да се разкрасяват (забележете паралела с кобилата Моли от „Фермата“). Жилищата се сменят периодично, за да не се привърже някой към дадено място, няма ключалки. „Който познава един утопичен град, той познава всички: дотолкова си приличат“, твърди събеседникът на Мор; на практика можем да кажем това и за къщите, за вещите и дори за самите хора — който познава един, той все едно познава всички граждани на Утопия — та те са произведени от теоретическия клонинг абсолютно идентични; нима нещо пречи това да става и практически, както е в „Р.У.Р.“ или в „Прекрасен нов свят“<sup>[1]</sup>.

Утопичните мечтатели не са си представяли, че унификацията на човека може да стане проблем; за тях конкретната човешка уникалност е безвъпросно дадена, става дума само да се поставят хората пред равни условия на съществуване — труд, храна, удоволствия, образование. XX век беше потресен от откритието, че човекът може да загуби своята уникалност, че могат да се усреднят и манипулират самите му потребности, ценности, стремежи. На мястото на утопичната мечта за равенството дойде антиутопичният кошмар на уравниването.

Сложете на едната страна представата за това, как всички се хранят на обща трапеза („общ казан“, ако щете!); те са заедно, мечтата ги вижда като голямо семейство, свързано с живи, непосредствени връзки. Сложете на другата страна пицата или хамбургера. Нима пред тях хората не са също така равни? Всеки може да си ги позволи, приготвянето им едва ли варира особено от Токио до Лос Анджелис. Но наместо общност новите форми на кулинарна демокрация раждат самотни индивиди, които забързано отхапват на спирката, прелиствайки вестника. Равенството новият свят осъществява чрез равно и общо *отчуждение*; нещата вече не са

притежание на всички, както го искаше Платон, нещата са еднакво *ничи* и в този смисъл ние сме равни пред тях.

Притежанието вече не е онова интимно отношение към нещата, което определя човешката ми неповторимост; аз се оказвам някак вторично, условно прикрепен към притежанията си. Домът ми вече не е мястото, където съм се родил и ще умра, той се е превърнал в жилище, което в момента обитавам, но което във всеки момент мога да заменя за друго, по-удобно. Домът ме е избрал, той е преди мен и ще бъде след мен; жилището избирам аз според някакви анонимни стандарти: площ, цена, разстояния. Необходимо ли е утопистите да карат щастливите граждани принудително да разменят къщите си? Та това вече се е случило с превръщането на дома в *стока* — сега той вече е потенциално в състояние на непрекъсната размяна и никои не е „онтологически“ закрепен към него. И в света на Брадбъри всички са равни — всички са консуматори, всички са равно отчуждени от света. Тук дори насилието е анонимно — младежите се забавляват да газят котки или пешеходци по безлюдните улици. Основното действащо лице е машината — автомобил, телевизор, електронно куче убиец и т.н. Чапек е по-радикален — работещият на машина човек постепенно бива превърнат сам в машина, в робот. Машината е следващо ниво в отчуждението на човека от света — тя отчуждава собственото му поведение, лишава действията му от обозрима цел и смисъл, превръща го в „придатък“ на собственото си функциониране. Всички „придатъци“ са равни, те са еднакво лишени от себе си — в идеално изчистения вариант, който ни представя „Р.У.Р.“, единствената им реалност е в акта на унищожение на света.

Това лишаване на човека от самия себе си може да се види и през проблема за *името*. Името не може да се измисли, то се дава на „нещо там“ и затова остава неразтворимо от разсъдъка ни — остава случайно и в най-рационалната конструкция, като вещь сред думите ни. В утопичните построения имена няма как да се появят: те биха били прекалено реални, атавизъм на заличения множествен, жив свят. При Кампанела имената са просто нарицателни, тоест отпращат не към „нещото там“, а към нашето разбиране — управляват Слънце, Могъщество, Мъдрост; гражданите пък биват метонимично назовавани от властта по някакво характерно свойство — Хубавец, Дебелокрак, Мършав, Зъл и пр. Какво става, когато Хубавец погрознее,

а Дебелокрак отслабне? Би следвало хората да се преименуват! Пред властта на разума няма никаква форма, в която индивидът да има правото да съществува; той е изцяло моделиран, разбираем, пригоден за вместиране в цялото. Как не се е сетил утопистът — най-систематичното и разбираемото в света на знаците това е *числото*! Тук вече е пределът на идеала: числото помества човека абсолютно точно на мястото му и свършено го съизмерва с останалите хора. В известен смисъл всички числа са равни, макар че някои са по-равни от други — всички те са лишени от история, от морал, от „частна собственост“ върху един или друг референт в действителността. Те значат всичко и нищо, влизат девствени във всяка нова (политическа?) ситуация, готови за нова употреба. Числата са особен език на езика, обърнат сякаш не към света, а към думите; това ги прави едновременно вечни и свръхситуационни.

В известен смисъл Новото време може да се определи като преход от имена към числа. Знаем за превърнатите в числа вещи и усилия — парите; тяхната единствена реалност, както го е показала марксистката традиция, вече може да е единствено самодвижението, нарастването. Във Всеобщата Държава на Замятин работата е доведена докрай — номера са самите хора. Изведнъж утопичната мечта за тотална разумност, тоест за подчиненост на единичното пред общото, се е сбъднала — хората са свършено равни, свършено подредени (представете си го: Д-503, Д-504, Д-505...). Разбира се, първата ни асоциация е концлагерът, с татуираните върху кожата завинаги номера (Замятин не е могъл да знае за това през 20-те години). Но нека се вгледаме по-дълбоко — не превръща ли масовото общество постепенно човека в число със стандартизирана биография, професия, местоположение; нима компютърът не е в това отношение венец на една vyplътена утопия? А може би затова и са станали възможни концлагерите, защото човекът вече е бил лишен от себе си и просто някой психопат се е вмъкнал зад пулта на обществения компютър?

Гражданите на Всеобщата Държава вече не могат да осмислят живота един на друг; просто няма други хора, всички са същите (застанал пред съседния номер, човек има чувството, че се гледа в огледало). Това общество е чудовищно самотно, то трябва да пуска ракети в космоса, за да общува (с кого, с космическия вакуум?), то няма дори пред кого да ликува, да направи, своето всеобщо

математическо щастие реалност. Единственият празник тук може да е само човешкото жертвоприношение. Представете си този абсурд — жертвоприношение без Бог! Исус Христос (към когото Замятин неведнъж отправя) е невинен, той доброволно се жертвува сам, за да изкупи греха на всички. При Кампанела в ролята на син божи може да влезе всеки (нали това е утопия на равенството!), всеки доброволно може да се предостави като жертва за изкупване вината на всички. И ето ни при Замятин: виновният е самият жертвувай, машината го убива, „за да възтържествува сумата над единицата“. Вече няма нищо отвъд този свят, което символично да бъде утвърдено, всичко е тук и сега, единната власт се самопосочва: аз съм властта.

В един свят, където всички са уравниени, единствената възможна реалност е *експанзията* — икономическа, военна, политическа, научна. Обществото на въплътената утопия (тоест общество, подведено под единен абстрактен принцип) трябва непрекъснато да произвежда печалба, както е в „Р.У.Р.“, врагове, които да унищожава, както е във „Фермата“, идеологически безсмислици както в „Ние“. Забележете впрочем и един детайл у Брадбъри — забраната да се намалява скоростта (за ходене пеш и дума не може да става); това всъщност е забрана да се вглеждаш в нещата, да спреш без цел пред конкретно нещо, да му се удивиш. Реалността на конкретното е ликвидирана, дори забранена; всяко нещо трябва да е средство за друго, от всичко да се извлича абстрактна печалба или наслада. Впрочем „забраната“ тук е фантастичен сюжетен ход; реалното съвременно общество просто дисквалифицира подобни „странни“ хора, които отказват да участвуват в ирационалната социална надпревара, етиkira ги като „аутсайдери“, „хора с проблеми“, „несправящи се“.

Разбира се, най-забранено е спирането и вглеждането в *другия човек*: защото в погледа към него възникваш и самият ти — спирайки пред другия, ти спиращ пред себе си. Но и това не е всичко, тъй като в телесния контакт другият някак може да бъде консумиран, да дойде и да си отиде. Истински опасното е *словото* на другия, онази негова идеална същност, която има свойството да трае, да надживява телесната му мимолетност. Затова истинският враг е книгата (Брадбъри си я представя не като продукт, а като живо слово). Още Платон гони поетите от идеалната си държава: те умножават истината,

тоест правят я субективна и изкушават човека, представяйки му индивидуални страсти, които противоречат на разума и подкопават неговия самоконтрол. Литературата е уличена като съюзник на единичното в съпротивата му срещу общото. Подобни са аргументите срещу нея в света на Брадбъри — книгите си противоречат, книгите губят време, индивидуализират човека. Точно така преследва книгата слово идеологията от ждановски тип, замествайки я с униформена, отчуждена пропаганда! Но забележете — същото се е случило и без да усетим, със заливането на света от масовата стандартизирана литература на забавлението и с превръщането на книгата слово в екзотично занимание на маргинални интелектуалци. Общото тържествува над индивидуалното без всякакво насилие, утопията е вече тук — пред криминалния роман всички сме равни.

---

[1] В антиутопията на Хъкли хората се произвеждат с определено ниво на интелигентност според работата, която ще вършат. „Баща“ и „майка“ в нея са *мръсни* думи! — Б. а. ↑



### 3

Ако трябва да потърсим една обединяваща тема в четирите представени антиутопии, то тя е гибелта на човешката *душа*. Обръщам се към тази традиционна културна представа не за да мистифицирам проблема; под душа тук аз ще разбирам идеалната същност на човека, която трае, която остава отвъд всяка отделна ситуация — откъдето и способността ѝ да променя света. Индивидуалната и в потенция безсмъртна възможност човекът да бъде. Разбира се, понятието душа е продукт на определено историческо развитие — работата е в това, че утопизмът се опитва да го разруши в името на абстрактната си рационалност (а винаги, когато едно историческо достижение на човечеството се отрича, трябва да бъдем нащрек).

Християнският рай например се различава от всяка една утопия в едно: съществува нещо, което свързва настоящето със Страшния съд и бъдещото блаженство, нещо, което прави времето непрекъснато, а човека — отговорен. И тук, и отвъд моята уникална същност душата ми ще съществува, именно тя ще бъде съдена, именно на нея ще бъде въздадено. С други думи, християнският рай не само не отрича индивида, а превръща индивидуалността в средство за удържане на социалния ред, в опора на властта. Утопията не обезсмъртява индивида, напротив, тук нито една уникална точка от настоящето не е свързана с друга уникална точка от бъдещето — връзката е на цяло с цяло, на теоретически език с теоретически модел. Но нито ритуали, нито символи могат да направят реално присъстващо бъдещето тук, в отсамния свят (няма, тъй да се каже, утопична църква, където да се откриват тайнствата на идеала). Времето е разбито на кванти, сега сме тук, а после изведнъж всичко ще е друго и някакви други хора (?) ще са там. Теоретическият дух е разрушил всяка конкретност „до основи“, възцарило се е тотално настояще — в един миг моделът ще е вече бъдеще, но пак така тотално затворен в себе си, защото няма да има конкретно, реално минало. Душата, която определихме като индивидуална трайност („безсмъртие“) на човека отвъд ситуацията, се

е *самоубила* в теоретическия възглед за света, където всяко Х е като всяко У. В бъдещето ще живеят щастливо, справедливо, красиво или както поискате всички, но няма да живея аз; нещо по-лошо, това „всички“ ще бъде изградено от също така лишени от своето Аз хора-числа.

Двете „основания“ на душата: способността да *общува* с другия и да притежава *история*. И двете, както става ясно, са й дадени в *езика* (идеалната „общественост“ на homo sapiens). Сега по-добре можем да разберем устройството на антиутопичните кошмари. За да се подведе светът под единен теоретичен принцип, трябва преди всичко да се унищожи човешката душа, да се сведе човекът изцяло до ситуацията, да се направи от него вещ, робот. Но за да остане без душа, той първо трябва да стане без-душен и равно-душен към другия. Душата възниква в живота съприкосновение между мен и уникалния друг човек, не абстрактния член на множеството, а любимия, незаменимия, ако щете — мразения. Неговата неповторима реалност дарява с реалност и самия мен. Но ето, че аз се изхитрявам, поставям се над другия — почвам да го пращам в „трошачката“ или в „скотобойната“, когато той престане да ми служи, отнасям се към него като към *средство*; неочаквано обаче се оказва, че с това съм обрекъл себе си — самият аз вече нямам душа и утре сам ще бъда захвърлен като износен инструмент.

Всяко тоталитарно общество (утопично, доколкото един принцип е наложен над всичко) се заема най-първо с това да прекъсне връзката между хората — да я опосредствува, отчужди, контролира. Тоталитаризмът изема *самия език* — общото пространство между хората; в него цели институции *работят* върху езика — така между всеки и всеки е вклинено нещо чуждо. Хората са атомизирани; наместо да общуват един с друг, всеки отделно общува с официалния език на институциите под страх от донос и санкция.

Нека илюстрирам това с един детайл от „Ние“. Понеже, твърди повествователят, самата хубост прави един по-търсен от друг, а това застрашава равенството, любовта следва да се планира и разрешава от институцията. Пред бюрократичния документ всички са равни (в това впрочем е неговият най-благороден смисъл!). Вече не аз чакам любов от теб — двамата независимо се нареждаме на опашката пред гишето за „розови билети“ и правим заявка за еди-кой си номер (може би

случайно — един за друг). Тук утопистът отново би останал изненадан. В момента, в който човекът вече не е закрепен към своята индивидуална същност, когато моралната му дълбочина се съкрати и той се окаже изцяло овъншен в социалното, редът вече не може да разчита на друго освен на външното, формализираното. В утопията, където всички са наистина съвършено равни, следва да цари чудовищна бюрокрация.<sup>[1]</sup> Няма кой да поеме отговорност (защото освен самия утопист и неговия наместник, Вождя, не съществуват социални субекти!), затова и най-дребното нещо трябва да се съгласува, извежда, регламентира. Цялата същност на човека се оказва извън него, присвоена от институциите.

Възможността за опосредстване на отношението между хората е вече дадена в самия научен поглед към света на Новото време. В „Р.У.Р.“ произвеждат хора според определена технология; представете си го: някакви веднъж фиксирани „обективни“ правила стоят между всеки две такива същества. Например предписано е да нямат сексуални желания — и те нямат; изобретява се болката като „автоматична защита от злополука“ — и те вече могат да си причиняват болка един на друг. Технологическият разум е застанал между всяко „аз“ и „ти“, за да усредни и обезличи всички. Човешкото, онова, което (заедно с Чапек) нарекохме душа, се явява именно когато роботът прекрачва отвъд инструкцията и влиза в уникално отношение с другия човек — в любовта. Че само любовта може да роди живот в антиутопиите, не е метафора: само в погледа на другия аз мога да стана себе си. Не бива да я възприемаме просто като романтичен бунт — в нея се отхвърля отчужденият, присвоен от институциите език и между „аз“ и „ти“ се изгражда собствено общо пространство, където човекът да придобие уникалната си ценност, да стане самоцел, душа.

Но другият човек не само ни прави цяло в непосредствения си оценяващ поглед; в общуването с него ние ставаме *исторични*. Всъщност любовното отношение с било триъгълник — аз, ти и нашата история; общуващият човек се е оказвал единственото същество с минало. Затова всяко общество на тоталитарната утопия, което обявява за свой основен враг човешката душа, трябва най-първо да експроприира миналото — да го отчужди, да го превърне в средство, и с това да го лиши от основната му характеристика; то вече не е свещеното и необратимо „тогава“, то може да се манипулира сега. Как

е възможно това, ще попита някой, та нали миналото, така или иначе, се е случило, в самата си дефиниция то не може да бъде вече променено? Разбира се, става дума не за самите събития, а за езика, в който те се удържат, за обществената валидност на историята. Манипулацията на историята е просто една по-частна форма от манипулацията на общуването — от присвояването на общото пространство между нас.

Тази тема Оруел развива виртуозно в „1984“, но още във „Фермата“ тя в общи линии е набелязана. Узурпаторът Наполеон и неговият идеолог Квик непрестанно подменят миналото на революцията и дори на собствените си думи и действия. Миналото наместо с имена, тъй да се каже, се описва с числа; езикът се е превърнал в затворена система, която може да обслужи всяка ситуация, но няма никаква връзка с реалните факти. Политическата граматика във „Фермата“ е конструирана от категориите „враг“, „победа“, „светло бъдеще“, „равенство“ и т.н.; с какво конкретно съдържание ще се изпълват те, зависи от ситуацията — веднъж враг е човекът, друг път — съперникът на Вожда. Истината тук няма никаква роля, важен е само факторът „ефективност“. Забележете впрочем пълната безпомощност на „революционерите“ по отношение на езика — животните в голямата си част са неграмотни, тоест лишени от възможността да удържат словото; индивидуалното усилие за възстановяване на миналото потъва в несигурност, дори явните престъпления се разтварят в общата неартикулираност. Нещо повече, диктатурата няма интерес да образова масите — правото на език ще се предаде на управляващата каста, единствени малките прасета ще се образуват. Нека припомним, че равното образование на всички е един от основните мотиви на утопията (Сен Симон, Оуен и т.н.); само образованият човек може съзнателно да действа от името на общия интерес. Ето ви, теоремата в изчистен вид: за да се образуват масите, върху тях се налага временна диктатура; за да се наложи тази диктатура, трябва масите да бъдат държани необразовани. Омагьосаният кръг се затваря — веднъж пуснат от бутилката, духът на властта няма как да се натика обратно.

Миналото може да се експроприира и чисто технически — с помощта на някакви „лекарствени“ средства. Темата за фармакологичния контрол над човека е подхваната още от Хъксли;

забележете онзи епизод в „451° по Фаренхайт“, където някакви медицински техници „поправят“ след опита за самоубийство Милдред — и на сутринта тя вече нищо не помни. В утопиите хората имат равно право на щастие. В антиутопичните им двойници щастието вече се е превърнало в *повинност*. Защо това е така важно? Нещастieto, болката, екзистенциалното преживяване са самият *principium individuationis*, те оставят следи в човека и го историзира! правят го друг на настоящето. Обратно, в щастието човекът се слива с колектива, той е безпроблемен, можем да престанем да мислим за него. Когато абстрактният тоталитарен ред изисква на всяка цена оптимизъм от индивида, това не е просто за да получи легитимност; той кара индивида да се откаже от себе си, да се разтвори безпроблемно в общото. Теоретическият предел тук е машината, в каквата е превърнат човекът в „Р.У.Р.“. По принцип страданието при нея е знак за повреда — червената лампичка е светнала, тя трябва да се поправи. От гледище на доброто функциониране неща като детство, страсти, воля, любов — това е само загуба на време. Махнете душата, превърнете всички в номера и обществената машина ще се върти вече неспирана от нищо, все по-ирационално — до пълната катастрофа.

Темата за историчността е впрочем самият сюжет на „Ние“: основното събитие в произведението, от което следва всичко останало, е, че героят почва да си води *дневник*. Оттук следват и съмненията, и любовта, и драмата — в момента, в който Д-503 сяда и почва да закрепва живота си в слово, възниква онази ужасна болест, която древните наричат „душа“. Пишещият тук е в парадоксална ситуация: той се намира в Утопия, в самия идеал, значи вече просто няма да има какво да се казва и съответно няма да има кой и защо да чете неговия текст. Всичко е постигнато, всичко е едно, всичко е свършено — словото е излишно. Единственият читател, към когото героят може да се обърне, е преди него във времето, той пише за предшествениците си — единствено те, несъществуващите, могат да дарят с реалност неговия разтворен в общото живот.

Впрочем, ако се замислим, този парадокс е много по-дълбок; от Марк Аврелий и Августин насам знаем, че в своята пределна откровеност изповедта на човека няма непосредствен адресат, тя някак странно увисва в нищото. С реалния друг човек ме свързват мотиви, интереси, страсти, отношенията ни се менят миг след миг, те са



ситуация. Не е по силите ми изцяло да изчистя словото си към конкретния човек от желанието да му повлияя — да му се харесам например. В пределната искреност словото е отправено към отсъстващия друг — към онзи, когото отсъствието е превърнало в идеална човешка вечност. Чрез идеалния друг аз говоря *на себе си*, историзирам се. В този смисъл зад гротесковия (бих казал — комиксов) план на „Ние“ стои нещо много по-дълбоко: това е историята на появата и изчезването на човешката душа, представена като започване и прекъсване на един текст — в края Д-503 вече няма защо да пише, той е *щастлив*, слял се е с неразчленимата маса на поредните номера.

---

[1] Може би все пак Мор с предчувствувал това. Когато в Утопия някой иска да пътува, той взема писмено позволение от сифогрантите и траниборите, което му позволява да получи разрешително писмо от върховния управник, в което пък се определя точно денят на връщането. Това писмо дава право на превозно средство и държавен роб. Напускането на местожителството без разрешение се наказва жестоко, а при рецидив — с превръщане в роб на извършителя. И наистина, как освен чрез формална принуда можем да накараме лишения от собственост и индивидуален облик човек да стои тъкмо тук, а не там? — Б. а. ↑

## 4

Едва ли някой би оспорил ценностите, върху които се строят утопиите — справедливостта на Платон, равенството на Мор, сумата от удоволствията на Фурие, красотата на Шилер. Тогава как е възможно утопията да се обърне надолу с главата, да стане антиутопия?

Работата е там, че от цялото богатство на човешки ценности утопизмът избира *една*, около която да построи своя свят. Искайки справедливост, Бабьоф стига дотам, че „превъзходството на таланта и умението е само химера, благовидна лъжа, която винаги е служила на кроежите на заговорниците против равенството“. Но ако талантът и умението са лъжа, в какво тогава изобщо се състои човешкото развитие? Желаяйки разумно управление на обществото, Кампанела стига до идеята за селекция на човешката порода — „едрите и хубави жени да се съчетават само с едри и здрави мъже, пълните жени — със слаби мъже и слабите жени — с пълни мъже, за да се уравновесяват добре и с полза“<sup>[1]</sup>. Но за какво ни е този разумен свят, в който няма любов? Шилер мечтае животът да се превърне в красива, грациозна игра — но нали това вече означава отказ от намеса в реалния живот и в този смисъл отрича нравствената неудовлетвореност, страданието, саможертвата?

Сега вече можем да разберем защо човешкият индивид винаги загива в утопическия скок, бил той теоретически или практически. Човекът се ражда в *сблъсъка* на ценностите, в ценностната драма на света, той е самата тази драма, той е *диалог*. Идеално хомогенното общество означава край на човека — от него вече няма нужда. В този смисъл двата полюса, които настоящите текстове предлагат, *политическото* заличаване на човека (алегория на което е „Фермата“) и *прагматическото* („\_451° по Фаренхайт“) имат нещо общо — и в двата типа общества някаква ценност е поставила себе си над свещената реалност на живота, хипертрофирала е, превърнала е всичко в средство за своето осъществяване. В един такъв свят вече няма

дърво, има материал за добиване на дъски; няма човек, има производител и т. н. Разликата е, че субект в политическия кошмар е някаква отчуждена от хората сила, докато субект в прагматическия — всеки един отделен индивид. В принципа си двете си приличат, родил ги е духът на Новото време.

Как функционира този рационален дух? Той целеполага, разделя времето на „сега“ и „после“. Сега ще извърша определени операции; самите те са лишени от цялостен смисъл — ще го постигна едва после. Но когато духът дръзне сам да твори *целия* свят, той неминуемо се оказва обречен да извършва операции безкрай — и „после“ така и не настъпва. Той е самотен, той вече няма как да излезе от себе си и да оцени усилието си като *завършено*. Обрекла го е неговата основна предпоставка: самият тоталитарен стремеж към рационалност, отхвърлянето на всяка възможност за *друго*, неподвластно на разума. Светът е изначално ограбен от неразбираемостта, чудесното, уникалното — сега вече той съвсем лесно може да бъде и политически унифициран (в този смисъл можем да мислим дори сталинизма като рецидив на буржоазния дух). В утопическата лаборатория безспирно се експериментира — жертвува се свободата заради равенството, любовта заради здравето, миналото заради настоящето и пр., и пр. С развитието на европейската цивилизация тези експерименти завършват все по-трагично — като почнем от безуспешния опит на Платон да приложи възгледите си (гениалният философ бил продаден в робство!) и стигнем до Камбоджа, където неотдавна червените кхмери изхвърлиха парите на улицата и разстрелваха всеки, който носеше „интелигентски“ очила. Утопизмът става все по-ефективен, все по-могъща е властта на рационалността — и все по-ирационални са следствията от неконтролирания ѝ растеж.

Цивилизацията ни е непрестанно изложена на утопични вълни, отменят се досегашните ценности, налагат се нови — вземете художествените манифести, модата, сексуалната революция, компютрите. Все по-често светът се срина до основи, за да се гради нов свят — и все по-заstraшен се чувства индивидът. Изведнъж ролята на обществеността се е оказала консервативна — тя вече не се стреми да променя, а да съхранява света от растящата власт на неконтролираната рационалност. Демокрацията вече не значи барикади, а удържане на ценности, плурализъм, толерантност. В това е и

морално-политическата роля на антиутопичните предупреждения: на всички е станало ясно, че съвременните технически средства правят възможно свръхконцентрираната власт да се изझे, да се обърне против човека, затова първата и основна задача е запазването на ценностната хармония — на самия живот. Можем да кажем, че антиутопията е същата онази утопия, погледната от индивида, когото настъпващият абстрактен ред застрашава с гибел.

Впрочем като критик на *така определения* утопизъм<sup>[2]</sup> можем спокойно да изтълкуваме още Маркс. Обърнете внимание на ударението, което той поставя върху развитието на отделната личност, целият смисъл на обществото е в това тя да развие същностните си сили, а не цялото да бъде „красиво“; при комунизма произвеждат „асоциираните индивиди“, тогава „свободата на всеки ще бъде условие за свободното развитие на всички“. Дълбоката беда на частната собственост е именно в това, че тя уравнива човешките същества, лишава ги от индивидуалното, превръща ги в социални типове — в „работници“, „бащи“, „феодали“ и пр. Не аз се обръщам към теб, уникалният човек, неповторимата душа — моят тип влиза в социално взаимодействие с твоя тип. В този смисъл Марксовият идеал е „антиутопичен“ — той предполага не замръзване на обществото в съвършена форма, а обратно, създаване на възможност за безкрайно индивидуално развитие, за безкрайно многообразие. Каква ирония, че тъкмо този възглед послужи за легитимиране на своето отрицание — военния комунизъм, култа към личността, периода на застойното единство. Много ще ни заприлича на Оруел критиката, която младият Маркс прави в ръкописите си от 1844 г. на разпространената по неговото време (все още само теоретически) идея за примитивния комунизъм: „Общата и конституираща се като власт *завист* е прикритата форма, в която се създава *личността* и се удовлетворява само по друг начин. При всяка частна собственост като такава са налице (...) завист и стремеж към изравняване, така че последните съставляват дори същината на конкуренцията. Примитивният комунизъм е само завършване на тази завист и това изравняване (...). Колко малко такава премахване на частната собственост е истинско присвояване (на човешка същност — И. Д.), доказва именно абстрактното отричане на целия свят на културата и цивилизацията, връщането към *неестествената* простотия на бедния, недодялан и без

потребности човек, който не само не се е издигнал над частната собственост, но дори не е стигнал до нея.“

„Конституиращата се като власт завист“ няма да донесе на хората равенство или щастие; веднъж излязла от контрол, разрушителната страст няма защо да се превърне в съзидателна сила. Ако аз не съграждам себе си, а разрушавам другия, то историята се движи не напред, а *назад*.

Може би най-силната хуманитарна критика на утопизма срещаме у Достоевски. Е добре, ще построим Кристалния дворец, разсъждава страният герой в „Записки от подземиято“ в задочен спор с Чернишевски, но какво ще правим после? Животът ще бъде сведен до най-добрата възможна формула, човекът ще стане клавиш, винтче на обективните закони. Ами ако изведнъж ми се прииска да се изплеза на този дворец или да му покажа кукиш? Не, героят не иска такова нещо, нито го одобрява — просто съществува и *тази възможност*: да му се прииска нещо неразумно, „неблагодарно“. Може ли да знае той какво ще му се прииска? Трябва ли да знае? Ето в какво се състои работата: човекът не може да бъде *притежаван* — нито от някаква политическа или теоретическа сила, нито дори от самия себе си. Човекът е жив, той *става* миг след миг. Да се предопредели веднъж завинаги какъв що бъде той, как ще живее, какво ще иска — това означава човекът да се убие. Човекът е възможност, той е свободен дори от себе си, той се *самотрансцендира*.

В този смисъл повечето антиутопични сюжети представят различни варианти на това самотрансцендиране; човекът се оказва нещо повече, той отново и отново надхвърля наложените му дефиниции, изплъзва се дори от самия себе си. Впрочем в това отношение е любопитен и самият *жанр* на антиутопията. Ако романът е една борба между живота и концепцията за него, която безуспешно се опитва да го улови, да го спре в определение, тук имаме само концепция, която, тъй да се каже, *сама* се проваля. Строи се невъзможна сграда (малко като в рисунките на Ешер), която се саморазрушава.

Антиутопичното конструиране сякаш поражда нещо подобно на Брехтовия ефект на отчуждението — представя ни грешката в самия *начин* на строене на света, за да се възмутим, да излезем извън изкуството, да актуализираме себе си като социални субекти. В най-добрите си образци този жанр осъществява един вид негативна



педагогика; с това той е може би най-адекватен сред политическата литература на нашия век — кара ни да отхвърляме, но ни оставя сами да търсим алтернатива — оставя ни ценностно *незавършени*, оставя ни хора.

\* \* \*

Този сборник на издателство „Народна култура“ е важен принос в духовното осмисляне на нашия век. И не само защото за първи път се превеждат „Ние“ и „Фермата“; особената стойност на настоящото издание е амбицията да се представи темата „антиутопия“ на българския читател, при това в най-различни ракурси. Самите произведения са разположени по протежение на целия XX век: „Р.У.Р.“ — 1920, „Ние“ — 1924, „Фермата“ — 1945, „451° по Фаренхайт“ — 1953. Повечето са били във фокуса на ожесточени дискусии: на „Р.У.Р.“ дължим думата „роботи“ (Чапек отчаяно ще твърди, че не е бил разбран, че не става дума за машини, а за изкуствени, „безбожно“ създадени хора); „Ние“ се печата в чужбина без съгласието на автора и допринася за неговата драматична съдба; „Фермата“ трябва да изчака в чекмеджетата на издателствата края на войната, след което за ужас на автора си става знаме на маккартизма...

Самата множественост на антиутопичните визии не е случайна — тя иска да ги представи под формата на ценностен диалог, онзи, без който не е възможен човекът. Човешкото слово е възможно единствено въз основа на представата за свят. Но всеки възглед за това, какъв трябва и какъв не трябва да бъде светът, е само една реплика в безкрайната полифония на културата. Днес знаем, че когато един от световите се наложи върху цялото многообразие на живота, това обрича не само другите, но и самия него. В този смисъл самото настоящо издание е „антиутопично“ — то подкопава униформеността дори на критикуващия разум, приканва ни да видим, че зад всеки текст стои друг човек, чието слово иска от нас сами да заговорим.

---

[1] В „Държавата“, развивайки спартанския идеал, Платон предлага деца да имат само силните и здравите, а слабите да бъдат лишавани от това право уж с помощта на жребий, който обаче се

фалшифицира, така че те винаги да губят. Идеалът се осъществява посредством най-долна манипулация! — Б. а. ↑

[2] Заедно с Маркс не можем да не се възхищаваме на утопичната мисъл като критика на настоящето: давайки алтернатива, тя го прави преходно, преодолимо. — Б. а. ↑

**КАРЕЛ ЧАПЕК**  
**Р.У.Р.**  
**КОЛЕКТИВНА ДРАМА С КОМЕДИЕН**  
**ПРОЛОГ И ТРИ ДЕЙСТВИЯ**

## ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

ХАРИ ДОМИН — главен директор на Росумовите универсални работи

ИНЖ. ФАБРИ — генерален технически директор на Р.У.Р.

Д-Р ГАЛ — началник на физиологическото и експериментално отделение на Р.У.Р.

Д-Р ХАЛЕМАЙЕР — директор на Института по психология и възпитание на роботите

КОНСУЛ БУСМАН — генерален търговски директор на Р.У.Р.

СТРОИТЕЛ АЛКВИСТ — шеф на строежите на Р.У.Р.

ХЕЛЕНА ГЛОРИ

НАНА — нейна бавачка

МАРИЙ — робот

СУЛА — женски робот

РАДИУС, ДАМОН — работи

ПЪРВИ РОБОТ

ВТОРИ РОБОТ

ТРЕТИ РОБОТ

ЧЕТВЪРТИ РОБОТ

РОБОТ ПРИМУС

РОБОТ ХЕЛЕНА

РОБОТ СЛУГА и много други работи

ДОМИН — в пролога около тридесет и осем годишен, висок, избръснат

ФАБРИ — също избръснат, светлорус, със сериозно и нежно лице

Д-Р ГАЛ — дребен, жив, мургав, с черни мустаци

ХАЛЕМАЙЕР — едър, недодялан, с червеникави английски мустаци и червеникава четинеста коса

БУСМАН — дебел, плешив, късоглед евреин

АЛКВИСТ — по-стар от останалите, небрежно облечен, с дълги  
прошарени коси и мустаци

ХЕЛЕНА — много елегантна

В пиесата всички са с десет години по-стари, отколкото в  
пролога.

РОБОТИТЕ в пролога са облечени като хора. Отривисти в  
движенията и говора, с безизразни лица и втренчен поглед. В пиесата  
са с платнени ризи, стегнати в кръста с ремък, и с пиринчен номер на  
гърдите.

След пролога и второто действие — пауза.



## ПРОЛОГ

*Главна дирекция на заводите Rossum's Universal Robots. Вдясно вход. През прозорците на фасадата се виждат безкрайните редици на фабричните сгради. Вляво — останалите директорски помещения.*

*Домин седи пред голямо американско бюро във въртящо се кресло. На бюрото електрическа крушка, телефон, преси, сортировач на писма и пр., на стената вляво големи карти, на които личат корабни и железопътни линии, голям календар, часовник, който показва малко предобед; на стената отдясно са закачени печатни плакати; „Най-евтиният труд е трудът на Росумовите роботи“, „Тропическите роботи — ново откритие. Един робот — 150 дол.“, „Купете си робот!“, „Искате ли да поевтините своето производство? Поръчайте си Росумови роботи!“ По-нататък други карти, разписание на корабите, таблица с телеграфни означения на маршрутите и т.н. В контраст с тези украшения по стените — на пода разкошен турски килим, вдясно кръгла маса, диван, кожени клубни кресла и библиотека, в която вместо книги са наредени бутилки с вино и ракия. Вляво каса. До бюрото на Домин пишеща машина, на която пише девойката Сула.*

**Домин** (диктува). „...че не гарантираме за стоката, повредена при транспорта. Още при товаренето обърнахме внимание на вашия капитан, че корабът е негоден за транспортиране на роботи, така че щетите, нанесени на товара, няма да бъдат за наша сметка. Подписа ни за Rossum's Universal Robots...“ Готово ли е?

**Сула.** Да.

**Домин.** Нов лист. Friedrichswerke, Hamburk. Дата. „Уведомяваме ви, че приемаме вашата поръчка за петнайсет хиляди работа...“ (Звъни вътрешният телефон. Домин дига слушалката и говори по него.) Ало... Главният директор ... да. Непременно. Да, разбира се, както винаги. Естествено, изпратете им каблограма. Добре. (Оставя слушалката.) Докъде стигнахме?

**Сула.** Уведомяваме ви, че приемаме вашата поръчка за петнайсет хиляди работа.

**Домин** (замислено). Петнайсет хиляди работа. Петнайсет хиляди работа.

**Марий** (влиза). Господин директоре, някаква дама моли...

**Домин.** Коя е тя?

**Марий.** Не знам. (Подава визитка.)

**Домин** (чете). Президент Глори. Нека влезе.

**Марий** (отваря вратата). Заповядайте, госпожо. (Влиза Хелена Глори. Марий излиза.)

**Домин** (става). Заповядайте.

**Хелена**. Господин главният директор Домин?

**Домин**. Моля.

**Хелена**. Идвам при вас...

**Домин**. ... с картичката на президент Глори. Това е достатъчно.

**Хелена**. Президент Глори е мой баща. Аз съм Хелена Глори.

**Домин**. Госпожице Глори, необикновена чест е за нас, че... че...

**Хелена**. ... че не можем да ви посочим вратата.

**Домин**. ... че можем да приветствуваме дъщерята на великия президент. Седнете, моля. Сула, можете да си вървите. (Сула излиза.)

**Домин** (сяда). С какво мога да ви бъда полезен, госпожице Глори?

**Хелена**. Аз дойдох...

**Домин**. ... да видите нашето фабрично производство на хора. Както всички посетители. Моля, заповядайте.

**Хелена**. Мислех, че е забранено...

**Домин**. ... да се влезе в завода, разбира се. Само че всеки идва тук с нечия визитка, госпожице Глори.

**Хелена**. И вие на всекиго показвате?...

**Домин**. По нещо. Производството на изкуствени хора, госпожице, е фабрична тайна.

**Хелена**. Ако знаете колко...

**Домин**. ... много ви интересува. Старата Европа говори само за това.

**Хелена**. Защо не ме оставяте да се доизкажа?

**Домин**. Моля за извинение. Може би искахте да кажете нещо друго?

**Хелена**. Исках само да попитам...

**Домин**. ... дали не бих ви показал по изключение нашата фабрика. Разбира се, госпожице Глори.

**Хелена**. Откъде знаете, че исках да попитам тъкмо това?

**Домин**. Всички питат едно и също. (Става.) Поради особеното си уважение към вас, госпожице, ще ви покажем повече неща, отколкото на другите и... с една дума...

**Хелена.** Благодаря ви.

**Домин.** Обещавате ли, че никому няма да издадете дори най-малката...

**Хелена** *(става и му подава ръка)*. Имате честната ми дума.

**Домин.** Благодаря. Не бихте ли желали да снемете воала?

**Хелена.** Ах, разбира се, вие искате да видите... Извинете!

**Домин.** Моля?

**Хелена.** Да бяхте ми пуснали ръката.

**Домин** *(пуска я)*. Моля за извинение.

**Хелена.** Искате да разберете дали не съм шпионка. Колко сте бдителен!

**Домин** *(наблюдава я възхитено)*. Хм... разбира се... ние... така е.

**Хелена.** Вие не ми вярвате?

**Домин.** Необикновено, госпожице Хеле... пардон, госпожице Глори. Действително необикновено съм радостен... Добре ли плавахте?

**Хелена.** Да. Защо?...

**Домин.** Защото... всъщност... искам да кажа, че сте още много млада.

**Хелена.** Ще тръгнем ли веднага за фабриката?

**Домин.** Да. Мисля, двайсет и две, нали?

**Хелена.** Какво двайсет и две?

**Домин.** Години.

**Хелена.** Двайсет и една. Защо искате да знаете?

**Домин.** Защото... понеже... *(Въодушевен.)* Ще останете по-дълго, нали?

**Хелена.** Според това, какво ще ми покажете от производството.

**Домин.** Ах, това дяволско производство! Но, разбира се, госпожице Глори, всичко ще видите. Моля, седнете. Интересува ли ви историята на изобретението ни?

**Хелена.** Да, моля ви... *(Сяда.)*

**Домин.** Добре тогава. *(Сяда на бюрото си, наблюдава с възхищение Хелена и бързо, механично изпява.)* През хиляда деветстотин и двайсета година старият Росум, велик философ, тогава още млад учен, се отправил към този далечен остров, за да изучава морското животинско царство, точка. Между другото се опитал чрез

химически синтез да наподобява живата материя, наречена протоплазма, докато изведнъж открил вещество, което напълно приличало на живата материя, макар че имало друг химически състав, това било през хиляда деветстотин трийсет и втора, точно четиристотин и четирийсет години след откриването на Америка, уф.

**Хелена.** Вие го знаете наизуст?

**Домин.** Да; физиологията, госпожице Глори, не е мой занаят. И така, да продължа ли?

**Хелена.** Разбира се.

**Домин** (тържествено). И тогава, госпожице, старият Росум написал между своите химически формули следното: „Природата е намерила само един начин за организиране на живата материя. Има обаче и друг, по-прост, по-пластичен и по-бърз, който природата изобщо не познава. Този друг път, по който е могло да тръгне развитието на живота, аз открих днес.“ Представете си, госпожице, тези велики слова той е писал над хрчка колоидно желе, което и куче не би яло. Представете си го седнал над епруветката, мисли как от нея ще израсне цялото дърво на живота, как от нея ще произлязат всички живи същества, като се почне от микроскопичното червейче и се стигне... и се стигне до самия човек. Човек с по-различна тъкан от нашата. Госпожице Глори, това е бил велик момент.

**Хелена.** После?

**Домин.** После? Оставало да се извади този живот от епруветката и да се ускори неговият развой, да се създадат органи, кости, нерви и всичко останало и да се намерят такива вещества, катализатори, ензими, хормони и така нататък, с една дума, разбирате ли всичко това?

**Хелена.** Ннне знам. Мисля, много малко.

**Домин.** Аз абсолютно нищо. Знаете ли, с помощта на тези течности той можел да прави каквото си иска. Можел например да получи медуза със сократовски мозък или дъждовен червей, дълъг петдесет метра. Но понеже му липсвало и капка хумор, решил да създаде нормално гръбначно или може би направо човек. И започнал.

**Хелена.** Какво започнал?

**Домин.** Да наподобява природата. Най-напред се опитал да направи изкуствено куче. Това му струвало много години, получило се

нещо като недоразвито теле и умряло след няколко дни. Ще ви го покажа в музея. После старият Росум се заел да създаде човек. *(Пауза.)*

**Хелена.** И това не бива да казвам никому?

**Домин.** Никому.

**Хелена.** Жалко, че го има във всички читанки.

**Домин.** Жалко. *(Скача от масата и сяда до Хелена.)* Но знаете ли какво няма в читанките? *(Чука се по челото.)* Че старият Росум е бил страхотен идиот. Сериозно, госпожице Глори, между нас да си остане. Този стар ексцентрик наистина е искал да прави хора.

**Хелена.** Но нали вие правите хора!

**Домин.** Приблизително, госпожице Хелена. Но старият Росум го е мислел буквално. Знаете ли, искал някак си по научен път да снее бога. Бил страхотен материалист и затова правел всичките тези неща. Не искал нищо друго, освен да докаже, че никакъв бог не е нужен. Затова му хрумнало да направи човек точно такъв, каквито сме ние. Знаете ли малко анатомия?

**Хелена.** Съвсем малко.

**Домин.** Аз също. Представете си, бръмнало му в главата да направи всичко, до последната жлеза, като в човешкото тяло. Сляпо черво, сливици, пъп — най-излишни неща. Дори... хм... и полови жлези.

**Хелена.** Но те все пак... Те все пак...

**Домин.** ...не са излишни, знам. Но ако хората ще се произвеждат по изкуствен начин, то тогава не е... хм... никак не е нужно...

**Хелена.** Разбирам.

**Домин.** Ще ви покажа в музея какво е изкалъпил за десет години. Това чудо трябвало да бъде мъж. Живяло цели три дни. Старият Росум не е имал капка вкус. Това, което е направил, е ужасно. Но имало в себе си всичко, което има човек. Наистина страшно пипкава работа. Тогава дошъл тук инженер Росум, племенник на стария. Гениална глава, госпожице Глори. Като видял какви ги върши старият, рекъл: „Да се прави човек цели десет години, е глупост. Не го ли направиш по-бързо от природата, плюй на цялата тая история.“ И се заел с анатомията.

**Хелена.** В читанките не е точно така.

**Домин** *(става)*. Това, което е в читанките, е само платена реклама, и то глупава. Казва се например, че роботите ги бил открил

старият господин. Докато старият е бил подходящ може би за университета, но от фабрично производство и хабер си нямал. Знаете ли, мислел, че ще направи истински хора, да речем, някакви нови индианци, доценти или идиоти. И едва на младия Росум му дошла идеята да направи живи и интелигентни работни машини. Казаното в читанките за сътрудничеството между двамата велики Росумовци е алабала. Двамата жестоко са се карали. Старият атеист не е имал никакво понятие от индустрия. Най-после младият го затворил в някаква лаборатория, за да се пипка там със своите велики аборти, и започнал производството сам, по инженерски. Старият Росум буквално го проклетел и до края на живота си измайсторил още два физиологически урода, докато накрая го намерили мъртъв в лабораторията. Това е цялата история.

**Хелена.** А младият?

**Домин.** Младият Росум, госпожице, това е новият век. Векът на производството след века на познанието. Като огледал анатомията на човека, той веднага видял, че е твърде сложна и че един добър инженер би я направил по-просто. Почнал тогава да преработва анатомията и опитвал какво може да се изхвърли от нея и какво да се опрости... С една дума, госпожице **Глори**, но... не ви ли отегчава това?

**Хелена.** Не, напротив, страшно ми е интересно.

**Домин.** Тогава младият Росум си казал: „Човекът е нещо, което, да речем, изпитва радост, свири на цигулка, иска да ходи на разходка и въобще има нужда да прави куп неща, които... които всъщност са излишни.“

**Хелена.** Охо!

**Домин.** Почакайте. Които са излишни, когато трябва например да се тъче или да се пресмята. На дизеловия мотор не са му нужни пискюли и орнаменти, госпожице **Глори**. А да произвеждаш изкуствени работници, е все едно да произвеждаш дизелови мотори. Производството трябва да бъде колкото се може по-просто, а производението — възможно най-хубаво. Как мислите, кой работник всъщност е най-добър?

**Хелена.** Най-добър? Може би този, който... който... който е почтен... и предан.

**Домин.** Не, този, който е най-икономичен. Този, който има най-малко потребности. Младият Росум е открил работник с най-малък

брой потребности. Трябвало е да го опрости. Изхвърлил всичко, което не служи пряко на работата. По този начин той всъщност изхвърлил човека и направил робота. Скъпа госпожице Глори, роботите не са хора. Те са механически по-съвършени от нас, имат страхотен интелект, но нямат души. О, госпожице Глори, производението на инженера е технически по-издържано от производението на природата.

**Хелена.** Казва се, че човекът е божие творение.

**Домин.** Толкова по-зле. Бог и понятие не е имал от модерна техника. Ще повярвате ли, че покойният Росум младши е играл ролята на бог?

**Хелена.** Как, моля ви се?

**Домин.** Започнал да произвежда свръхроботи. Работни исполини. Опитал с четириметрови фигури, но вие не бихте повярвали как са се чупели тези мамути.

**Хелена.** Чупели?

**Домин.** Да. Току им се счупи крак или нещо друго. Очевидно нашата планета е малка за гиганти. Сега произвеждаме само роботи с естествена големина и много прилична човешка външност.

**Хелена.** Роботи видях за пръв път у нас. Общината ги купи... искам да кажа, взе ги на работа...

**Домин.** Купи, скъпа госпожице. Роботите се купуват.

**Хелена.** ... взе ги като метачи. Видях ги да метат. Те са така странни, така тихи.

**Домин.** Видяхте ли моята машинописка?

**Хелена.** Не я забелязах.

**Домин (звъни).** Знаете ли, акционерната фабрика „Росумови, универсални роботи“ все още не произвежда единни стоки. Имаме понежни и по-груби роботи. По-добрите ще живеят може би двацет, години.

**Хелена.** После загиват, нали?

**Домин.** Да, износват се. *(Влиза Сула.)*

**Домин.** Сула, представете се на госпожа Глори.

**Хелена** (става и ѝ подава ръка). Приятно ми е. Сигурно ви е страшно тъжно така далече от света, нали?

**Сула.** Не зная, госпожице Глори. Седнете, моля.

**Хелена (сяда).** Откъде сте, госпожице?

**Сула.** Оттук, от фабриката.

**Хелена.** Ах, вие сте се родили тук?

**Сула.** Да, тук съм изработена.

**Хелена** *(скача)*. Какво?

**Домин** *(смее се)*. Сула не е човек, госпожице, Сула е робот.

**Хелена.** Моля за извинение...

**Домин** *(слага ръка върху рамото на Сула)*. Сула не се сърди. Вижте, госпожице Глори, каква кожа изработваме. Пипнете й лицето,

**Хелена.** О, не, не!

**Домин.** Не може да се познае, че тъканта ѝ е по-различна от нашата. Моля, има и типичния за блондинките мъх по лицето. Само очите ѝ са мъничко... Но затова пък косите! Обърнете се, Сула!

**Хелена.** Престанете вече!

**Домин.** Поговорете с гостенката, Сула. Тя е рядък гост.

**Сула.** Моля, госпожице, седнете. *(Двете сядат.)* Добре ли пътувахте с кораба?

**Хелена.** Да, ра-разбира се.

**Сула.** Не се връщайте с „Амелия“, госпожице Глори. Барометърът силно спада, на седемстотин и пет. Почакайте по-добре „Пенсилвания“, това е един много добър, много здрав кораб.

**Домин.** Колко добър?

**Сула.** Двайсет морски възела в час. Тонаж дванайсет хиляди.

**Домин** *(смее се)*. Достатъчно, Сула, достатъчно. Покажете ни как владеете френски.

**Хелена.** Вие говорите френски?

**Сула.** Говоря четири езика. Пиша Dear Sir! Monsieur! Geehrter Herr! Уважаеми господине!

**Хелена** *(скача)*. Това е шарлатанство. Вие сте шарлатанин! Сула не е робот, Сула е момиче като мене! Сула, това е позорно — защо играете тази комедия?

**Сула.** Аз съм робот.

**Хелена.** Не, не, вие лъжете! О, Сула, простете ми, аз зная — принудили са ви да им правите реклама! Сула, вие сте момиче като мене, нали? Кажете!

**Домин.** Съжалявам, госпожице Глори. Сула е робот.

**Хелена.** Вие лъжете!

**Домин** *(изправя се)*. Как? *(Звъни.)* Извинете, госпожице, в такъв случай ще трябва да ви убедя. *(Влиза Марий.)*



**Домин.** Марий, отведете Сула в анатомическата зала за дисекция. Бързо!

**Хелена.** Къде?

**Домин.** В анатомическата зала. Като я разрежат, ще отидете да я видите.

**Хелена.** Няма да отида.

**Домин.** Пардон, вие твърдыхте, че лъжа.

**Хелена.** Вие искате да я убият?

**Домин.** Машините не се убиват.

**Хелена** (*прегръща Сула*). Не бойте се, Сула, няма да ви дам! Кажете ми, гълъбче, всички ли са така жестоки към вас? Не бива да търпите това, чувате ли? Не бива, Сула!

**Сула.** Аз съм робот.

**Хелена.** Все едно. И роботите са хора като нас. Сула, вие ще се оставите ли да ви разрежат?

**Сула.** Да.

**Хелена.** О, вие не се боите от смъртта?

**Сула.** Не зная, госпожице Глори. **Хелена.** Знаете ли какво ще стане с вас?

**Сула.** Да, ще престана да се движа. **Хелена.** Това е ужасно!

**Домин.** Марий, кажете на госпожицата кой сте!

**Марий.** Робот Марий.

**Домин.** Ще отведете ли Сула в анатомическата зала?

**Марий.** Да.

**Домин.** Ще я съжалявате ли?

**Марий.** Не зная.

**Домин.** Какво ще стане с нея?

**Марий.** Ще престане да се движи. Ще я сложат в трошачката.

**Домин.** Това е смърт, Марий. Боите ли се от смъртта?

**Марий.** Не.

**Домин.** Ето виждате ли, госпожице Глори? Роботите не са привързани към живота. Всъщност няма и за какво. Няма удоволствия. Те са по-незначителни и от тревата.

**Хелена.** О, престанете! Поне ги отпратете да си вървят.

**Домин.** Марий, Сула, можете да си отидете. (*Сула и Марий излизат.*)

**Хелена.** Те са ужасни! Това, което правите, е отвратително!

**Домин.** Защо отвратително?

**Хелена.** Не знам. Защо... защо сте я нарекли Сула?

**Домин.** Не е ли хубаво това име?

**Хелена.** То е мъжко име. Сула е бил римски пълководец.

**Домин.** О, мислехме, че Марий и Сула са били влюбени.

**Хелена.** Не, Марий и Сула са били пълководци и са воювали един срещу друг през... през... вече не знам през коя година.

**Домин.** Елате до прозореца. Какво виждате?

**Хелена.** Зидари.

**Домин.** Това са работи. Всички наши работници са работи. А там, долу, виждате ли нещо?

**Хелена.** Някаква канцелария.

**Домин.** Счетоводство. А в него...

**Хелена.** Чиновници.

**Домин.** Това са работи. Всички наши чиновници са работи. Като видите фабриката... *(В този момент засвирват фабричните сирени.)* Обед. Роботите не знаят кога да престанат да работят. В два часа ще ви покажа нощвите.

**Хелена.** Какви нощви?

**Домин** *(сухо).* Бъркачката на тесто. Във всяка се бърка материал за хиляда работа наведнъж. После каците за черните дробове, мозъците и така нататък. После ще видите фабриката за кости. После ще ви покажа предачната.

**Хелена.** Каква предачна?

**Домин.** Предачната на нерви. Предачната на кръвоносни съдове. Предачната, в която се изпридат отведнъж цели километри храносмилателни тръби. После монтьорната, където се монтира всичко, разбирате ли, като автомобилите. Всеки работник монтира само една част и роботът отива автоматически при втори, при трети, до безкрайност. Това е най-интересното зрелище. После идва ред на сушилнята и на склада, където пресните изделия работят.

**Хелена.** Боже мой, веднага ли трябва да работят?

**Домин.** Пардон. Работят както работят нови мебели. Привикват със своето съществуване. Срастват някак си вътрешно. Много неща в тях дори доизрастват. Разбирате ли, трябва да оставим малко място и за естествен развой. И междувременно изделията се апретират.

**Хелена.** Какво е това?

**Домин.** Това, което при хората е училището. Учат се да говорят, да пишат и да смятат. Впрочем те имат страхотна памет. Ако им прочетете двайсеттомна енциклопедия, ще ви повторят всичко поред. Никога не измислят нещо ново. Биха могли сносно да преподават в университета. После се разпределят и се разпращат. По петнайсет хиляди парчета на ден, като не смятаме постоянния процент дефектни, които се хвърлят в трошачката... и така нататък, и така нататък.

**Хелена.** Сърдите ли ми се? Домин. Пази боже! Мисля само, че... че можехме да говорим за други неща. Ние сме само шепа хора между стотици хиляди работи, и нито една жена. Говорим само за производството, по цял ден, всеки ден... Като прокълнати сме, госпожице Глори.

**Хелена.** Така съжалявам, дето казах, че... че... лъжете... (Чука се.)

**Домин.** Влезте, момчета. *(Отляво влизат инж. Фабри, д-р Гал, д-р Халемайер, строителят Алквист.)*

**Д-р Гал.** Извинете, не пречим ли?

**Домин.** Елате. Госпожице Глори, това са Алквист, Фабри, Гал, Халемайер. Дъщерята на президент Глори.

**Хелена** *(смутено)*. Добър ден.

**Фабри.** Нямахме представа...

**Д-р Гал.** Безкрайно сме поласкани...

**Алквист.** Добре дошли, госпожице Глори. *(Отдясно се втурва Бусман.)*

**Бусман.** Ей, какво става тук?

**Домин.** Ела, Бусман. Това е Бусман, госпожице. Дъщерята на президент Глори.

**Хелена.** Приятно ми е.

**Бусман.** Божичко, ама че славно! Госпожице Глори, можем ли да изпратим каблограма до вестниците, че сте благоволили да посетите...

**Хелена.** Не, не, моля ви се!

**Домин.** Госпожице, седнете, ако обичате.

**Бусман, Фабри, Д-р Гал.** Моля! *(Притеглят креслата.)*  
Заповядайте!

**Алквист.** Как пътувахте, госпожице Глори?

**Д-р Гал.** Ще останете ли по-дълго тук?

**Фабри.** Какво ще кажете за нашата фабрика, госпожице Глори?

**Халемайер.** Вие сте пристигнали с „Амелия“?

**Домин.** Тихо, оставете госпожица Глори да говори!

**Хелена** (*към Домин*). За какво да говоря с тях?

**Домин** (*учуден*). За каквото искате.

**Хелена.** Трябва ли... мога ли да говоря съвсем открито?

**Домин.** Разбира се.

**Хелена** (*колебае се, после отчаяно смела*). Кажете ми, никога ли не ви става мъчно, че се отнасят с вас така?

**Фабри.** Кой, моля?

**Хелена.** Хората. (*Всички озадачено се споглеждат.*)

**Алквист.** С нас?

**Д-р Гал.** Защо мислите така?

**Халемайер.** По дяволите!

**Бусман.** Опазил ни господ, госпожице Глори!

**Хелена.** Нима не чувствувате, че можете да живеете по-добре?

**Д-р Гал.** Зависи, госпожице. Какво имате предвид?

**Хелена.** Имам предвид, че... (*избухва*), че това е отвратително! Че е страшно! (*Става.*) Цяла Европа говори за това, което става с вас! Дойдох да видя с очите си и виждам, че е хиляди пъти по-лошо, отколкото може да си представи човек! Как можете да понасяте?

**Алквист.** Какво да понасяме?

**Хелена.** Своето положение. За бога, нали и вие сте хора като нас, като хората от цяла Европа, от целия свят! Това е скандално, това е недостойно, как живеете така!

**Бусман.** За бога, госпожице.

**Фабри.** Не, момчета, тя е права донякъде. Живеем наистина като индианци.

**Хелена.** По-лошо от индианци! Мога ли, о, мога ли да ви наричам братя?

**Бусман.** Но, боже мой, защо не?

**Хелена.** Братя, аз дойдох не като дъщеря на президента. Дойдох от името на Лигата на хуманността. Братя, Лигата на хуманността има вече над двеста хиляди членове. Двеста хиляди души стоят зад вас и ви предлагат своята помощ.

**Бусман.** Двеста хиляди души, няма що, това е вече хубаво, това е вече много хубаво.

**Фабри.** Винаги съм ви казвал, че нищо не може да се сравни с нашата стара Европа. Виждате ли, не ни е забравила. Предлага ни помощ.

**Д-р Гал.** Каква помощ? Театър?

**Халемайер.** Оркестър?

**Хелена.** Нещо повече...

**Алквист.** Вас самата?

**Хелена.** О, само за мен да става дума! Ще остана, ако това е нужно.

**Бусман.** Господи, каква радост!

**Алквист.** Домин, ще отида да приготвя за госпожицата най-хубавата стая.

**Домин.** Почакайте малко. Страхувам се, че... че госпожица Глори още не се е доизказала.

**Хелена.** Не, не съм се доизказала. Освен ако ми затворите устата насила.

**Д-р Гал.** Хари, само да посмеете!

**Хелена.** Благодаря ви. Знаех, че ще ме защитите.

**Домин.** Пардон, госпожице Глори. Сигурна ли сте, че говорите с работи?

**Хелена** (*стъписва се*). А с кого?

**Домин.** Съжалявам. Тези господа са всъщност хора като вас. Като хората в цяла Европа.

**Хелена** (*към останалите*). Вие не сте ли работи?

**Бусман** (*кикоти се*). Боже опази!

**Халемайер.** Пфу, работи!

**Д-р Гал** (*смее се*). Много благодаря!

**Хелена.** Но... това не е възможно!

**Фабри.** Честна дума, госпожице, ние не сме работи.

**Хелена** (*към Домин*). Защо ми казахте тогава, че всички ваши чиновници са работи?

**Домин.** Да, чиновниците. Но директорите не. Позволете, госпожице Глори: инженер Фабри — генерален технически директор на Росумовите универсални работи. Доктор Гал — началник на физиологическото и експериментално отделение. Доктор Халемайер — директор на Института по психология и възпитание на роботите.

Консул Бусман — генерален търговски директор. И строителят Алквист — шеф на строежите на Росумовите универсални работи.

**Хелена.** Простете ми, господа, че... че... Това, което направих, е ужасно, нали?

**Алквист.** Има си хас, госпожице Глори. Моля, седнете.

**Хелена (сяда).** Глупаво момиче съм аз. Сега... сега вие ще ме изпратите с първия кораб обратно.

**Д-р Гал.** За нищо на света, госпожице. Защо трябва да ви изпращаме обратно?

**Хелена.** Защото вече знаете... защото... защото ще ви разбунтувам роботите.

**Домин.** Скъпа госпожице Глори, тук идваха вече над сто спасители и пророци. Всеки кораб докарва някого. Мисионери, анархисти, Армията на спасението, какво ли не. Косата да ти настръхне, като си помислиш колко религии и колко безумци има по света.

**Хелена.** И вие ги оставяте да говорят пред роботите?

**Домин.** Защо не? Досега всички се провалиха. Роботите запомнят всичко, но нищо повече. Дори не се смеят на това, което им говорят хората. Наистина просто да не повярва човек. Ако ви е интересно, скъпа госпожице, ще ви отведе в склада на роботите. Там са около триста хиляди.

**Бусман.** Триста четирийсет и седем хиляди.

**Домин.** Добре. Можете да им говорите каквото искате. Можете да им прочетете Библията, логаритмичната таблица или каквото обичате. Можете дори да им изнесете лекция за човешките права.

**Хелена.** О, мисля, че... ако се прояви малко обич към тях...

**Фабри.** Невъзможно, госпожице Глори. На света няма нищо чуждо на човека от работа.

**Хелена.** Тогава защо ги произвеждате?

**Бусман.** Ха-ха-ха-ха, и таз добра! Защо се произвеждат работи!

**Фабри.** За да работят, госпожице. Един робот може да замени двама работници и половина. Човешката машина, госпожице Глори, беше много несъвършена. Все трябваше някак веднъж завинаги да се замени.

**Бусман.** Беше прекалено скъпа.

**Фабри.** Беше недостатъчно производителна. Вече не можеше да се равнява с модерната техника. И второ... второ... голям прогрес е това, че... пардон.

**Хелена.** Какво?

**Фабри.** Моля за извинение. Голям прогрес е да раждаш чрез машини. По-удобно и по-бързо. Всяко ускоряване е прогрес, госпожице. Природата нямаше понятие от модерните темпове на труда. Цялото детство, технически погледнато, е пълна безсмислица. Просто загубено време. Неудържимо прахосване на време, госпожице Глори. И трето...

**Хелена.** О, престанете!

**Фабри.** Моля. Ако разрешите, какво всъщност иска вашата Лига... Лигата... Лигата на хуманността?

**Хелена.** Има за задача преди всичко... преди всичко да защитава роботите и... и... да им осигури... добро отношение.

**Фабри.** Целта не е лоша. Към машините трябва да се отнасяме добре. Честна дума, това ми харесва. Не обичам повредените неща. Моля ви, госпожице Глори, запишете ни всички за спомагателни, за действителни, за учредителни членове на тази ваша Лига!

**Хелена.** Не, вие не ме разбирате. Ние искаме... преди всичко... ние искаме да освободим роботите!

**Халемайер.** Как, моля ви?

**Хелена.** С тях трябва да се постъпва... да се постъпва... като с хора.

**Халемайер.** Аха. Може би трябва да гласуват? Може би трябва да получават заплати дори?

**Хелена.** Разбира се, че трябва!

**Халемайер.** Виж ти. А какво, моля ви, ще правят с тях?

**Хелена.** Ще си купуват... каквото им е необходимо... каквото би ги радвало.

**Халемайер.** Това е много хубаво, госпожице, само че роботите нищо не ги радва. Дявол да го вземе, какво да си купят? Можете да ги храните с ананаси, със слама, с каквото искате; на тях им е все едно, те въобще нямат вкус. Нямат интерес към нищо, госпожице Глори. Та нали, дявол да го вземе, още никой не е видял робот да се усмихва.

**Хелена.** Защо... защо... защо не ги направите по-щастливи?

**Халемайер.** Не върви, госпожице Глори. Те са само работи. Без собствена воля. Без страсти. Без история. Без душа.

**Хелена.** Бег любов и без омраза?

**Халемайер.** Разбира се. Роботите не обичат нищо, дори себе си. Колкото до омразата... Не зная; много рядко, само от време на време...

**Хелена.** Какво?

**Халемайер.** Всъщност нищо. Понякога като че побесняват. Нещо като епилепсия, разбирате ли? Нарича се конвулсия на роботите. Изведнъж някой от тях захвърля всичко, което е в ръцете му, стои, скърца със зъби... и трябва да отиде в трошачката. Изглежда, повреда на организма.

**Домин.** Фабричен дефект.

**Хелена.** Не, не, това е душата!

**Фабри.** Мислите, че душата започва със скърцане на зъби?

**Домин.** Това ще се отстрани, госпожице Глори. Доктор Гал в момента се занимава с някакви опити...

**Д-р Гал.** С това не, Домин; сега правя нерви за болка.

**Хелена.** Нерви за болка?

**Д-р Гал.** Да. Роботите почти не чувствуват телесна болка. Знаете ли, покойният Росум младши прекалено много е ограничил нервната система. Оказа се, че това е недостатък. Трябва да въведем страданието.

**Хелена.** Защо... защо... Ако не им дадете душа, защо ще им давате болка?

**Д-р Гал.** От производствени съображения, госпожице Глори. Роботът понякога сам се поврежда, понеже не го боли; пхне си ръката в машината, счупи си пръст, разбие си главата и му е все едно. Трябва да им дадем болка; това е автоматическа защита от злополука.

**Хелена.** Ще бъдат ли по-щастливи, когато ще изпитват болка?

**Д-р Гал.** Напротив, но ще бъдат технически по-съвършени.

**Хелена.** Защо не им създадете душа?

**Д-р Гал.** Това не е по силите ни.

**Фабри.** И не е в наш интерес.

**Бусман.** Това би оскъпило производството. Ах, прекрасна госпожице, та ние ги правим толкова икономично! Сто и двацет долара заедно с облеклото, а преди петнайсет години един робот е струвал десет хиляди! Преди пет години им купувахме дрехи; сега



имаме собствени тъкачници и даже изнасяме платове, пет пъти поевтини от платовете на другите фабрики. Моля ви, госпожице Глори, вие колко плащате за метър платно?

**Хелена.** Не знам... наистина... забравила съм.

**Бусман.** Боже мой, а на всичко отгоре искате да основавате Лига на хуманността! То има вече само една трета от предишната стойност, госпожице, цените спаднаха на една трета и ще слизат все по-ниско, по-ниско, по-ниско, чак... ей така. А?

**Хелена.** Не разбирам.

**Бусман.** Божичко, госпожице, това означава, че е паднала цената на труда! Нали роботът заедно с храната струва три четвърта цент на час! Та това е просто смешно, госпожице; всички фабрики или пукат като жълъди, или бързат да си купят работи, за да поевтинят производството.

**Хелена.** Да, и изхвърлят работниците на улицата.

**Бусман.** Ха-ха-ха, та това се разбира от само себе си! А ние, мила душице, ние пуснахме междувременно петстотин хиляди тропически робота в аржентинските пампаси да отглеждат пшеница. Бъдете така добра и ми кажете, колко струва у вас един фунт хляб?

**Хелена.** Нямам представа.

**Бусман.** Виждате ли, във вашата добра стара Европа хлябът струва само два цента; но това е наш хляб, разбирате ли? Два цента един фунт хляб; а Лигата на хуманността няма представа за това! Ха-ха, госпожице Глори, вие не знаете какво е прекалено скъпо парче хляб. За културата и така нататък. Но след пет години... хайде да се хванем на бас!

**Хелена.** Какво?

**Бусман.** Че след пет години цените ще паднат на нула цяло и десет. Милинки, за пет години ние ще се удавим в пшеница и във всичко възможно.

**Алквист.** Да, а всички работници по света ще бъдат без работа.

**Домин (става).** Ще бъдат, Алквист. Ще бъдат, госпожице Глори. Но до десет години Росумовите универсални работи ще произведат толкова пшеница, толкова платове, толкова много от всичко необходимо, че ще си кажем: нещата вече нямат цена. Сега вземайте всички колкото ви е нужно. Няма да има мизерия. Да, ще бъдат без работа. Но нали няма да има въобще никаква работа. Всичко ще

вършат живите машини. Човекът ще прави само това, което обича. Ще живее само за да се усъвършенствува.

**Хелена** (става). Така ли ще бъде?

**Домин**. Така ще бъде. Не може да бъде иначе. Преди това може би ще станат страхотни неща, госпожице Глори. Няма как да се избягнат. Но ще се сложи край на слугуването на човек на човека и поробването на човека от материята. Никой няма да плаща с живот и ненавист своя хляб. Ти вече не си работник, ти вече не си писар, ти вече не копаеш въглища и не стоиш при чужда машина. Няма да прахосваш душата си в работа, която си проклинал!

**Алквист**. Домин, Домин! Това, което говорите, премного ми напомня рая. И все пак, Домин, имаше нещо хубаво в служенето и нещо велико в покорността. Ах, Хари, съществуваше някакво целомъдрие в работата и умората.

**Домин**. Възможно е. Но не можем да се съобразяваме с това, което ще се изгуби, когато преустройваме света от Адама. Адаме, Адаме! Няма вече да изкарваш хляба си с пот на челото; няма да познаваш глад и жажда, умора и унижение; ще се върнеш в рая, където те хранеше божията ръка. Ще бъдеш свободен и независим; няма да имаш друга задача, друга работа, други грижи, освен да се усъвършенствуващ. Ще бъдеш господар на сътворението.

**Бусман**. Амин.

**Фабри**. Да бъде.

**Хелена**. Объркахте ме. Аз съм едно глупаво момиче. Искан ми се... искан ми се да вярвам в това.

**Д-р Гал**. Вие сте по-млада от нас, госпожице Глори. Всичко ще доживеете.

**Халемайер**. Така е. Аз мисля, че госпожица Глори може да закуси с нас.

**Д-р Гал**. Разбира се! Домин, помолете я от името на всички ни.

**Домин**. Госпожице Глори, окажете ни тази чест.

**Хелена**. Но нали това... Как бих могла?

**Фабри**. За Лигата на хуманността, госпожице.

**Бусман**. И в нейна чест.

**Хелена**. О, в такъв случай... може би...

**Фабри**. И така, слава! Госпожице Глори, извинете за пет минути.

**Д-р Гал**. Пардон.

**Бусман.** Господи, трябва да изпратя каблограмата...

**Халемайер.** Дявол да го вземе, аз забравих... *(Всички освен Домин хукват навън.)*

**Хелена.** Защо излизат всички?

**Домин.** Отиват да готвят, госпожице Глори.

**Хелена.** Какво да готвят?

**Домин.** Закуската, госпожице Глори. На нас ни готвят работи и... и... понеже нямат никакъв вкус, не е съвсем... Халемайер е всъщност цар на скарата. Гал умее да прави някакъв сос, а **Бусман** е специалист по омлетите...

**Хелена.** Боже мой, това е истински банкет! А какво може да готви господин... строителят...

**Домин.** Алквист? Нищо. Само ще подреди масата, а... а Фабри ще намери малко плодове. Много ни е скромна кухнята, госпожице Глори.

**Хелена.** Искях да ви попитам...

**Домин.** И аз исках да ви питам нещо. *(Поставя часовника си на масата.)* Разполагаме с пет минути.

**Хелена.** Какво искате да ме питате?

**Домин.** Пардон, вие първа ме попитахте.

**Хелена.** Може би е глупаво, но... защо произвеждате женски работи, щом... щом...

**Домин.** ...щом при тях, хм, щом при тях полът няма никакво значение?

**Хелена.** Да.

**Домин.** Защото има търсене. Слугини, продавачки, машинописки... хората са свикнали на това.

**Хелена.** А... а кажете ми, роботите... и женските... в отношенията си едни към други... абсолютно ли...

**Домин.** ...а абсолютно са безразлични, скъпа госпожице. Няма и следа от никакви симпатии.

**Хелена.** О, това е... ужасно!.

**Домин.** Защо?

**Хелена.** То е... то е... така неестествено! Човек не знае да се отвращава ли от тях, или... да им завижда... или може би...

**Домин.** ... да ги съжaliaва.

**Хелена.** По-скоро това!... Не, престанете! Какво искахте да питате?

**Домин.** Исах да попитам, госпожице Глори, ще ме, вземете ли?

**Хелена.** Как да ви взема?

**Домин.** За мъж.

**Хелена.** Не! Как ви дойде наум?

**Домин** (*гледа часовника*). Остават три минути. Ако не се омъжите за мен, ще трябва да се омъжите за някого от другите петима.

**Хелена.** Пазил ме господ! Защо трябва да се омъжа?

**Домин.** Защото всички поред ще ви направят предложение. Хелена. Как могат да се осмелят?

**Домин.** Много съжалявам, госпожице Глори. Изглежда, че са се влюбили във вас.

**Хелена.** Моля ви се, нека да не го правят! Аз... аз веднага ще си замина.

**Домин.** Хелена, надявам се, че няма да им причините болка, като им откажете?

**Хелена.** Но нали... Нали не мога да се омъжа за шестимата!

**Домин.** Не, но поне за един от тях. Ако не искате мен, тогава. Фабри.

**Хелена.** Не искам.

**Домин.** Доктор Гал.

**Хелена.** Не, не, престанете! Не искам никого!

**Домин.** Остават две минути.

**Хелена.** Това е ужасно! Оженете се за някоя работка.

**Домин.** Роботката не е жена.

**Хелена.** О, само това ви липсва! Мисля, че... че бихте се оженили за всяка, която дойде на острова.

**Домин.** Вече идваха, Хелена.

**Хелена.** Млади?

**Домин.** Млади.

**Хелена.** Защо не се оженихте за нито една от тях?

**Домин.** Защото не съм си загубвал ума досега. Едва днес. Още щом снехте воала.

**Хелена.** Знам.

**Домин.** Остава една минута.

**Хелена.** Но аз не искам, за бога!

**Домин** (*поставя двете си ръце на раменете ѝ*). Остава една минута. Или ще ми кажете очи в очи нещо страшно лошо и аз ще ви оставя, или... или...

**Хелена**. Вие сте грубиян!

**Домин**. Нищо. Мъжът трябва да бъде малко груб. Това е в реда на нещата.

**Хелена**. Вие сте луд!

**Домин**. Човек трябва да е малко луд, Хелена. Това му е най-хубавото.

**Хелена**. Вие сте... вие сте... ах, боже!

**Домин**. Виждате ли? Разбрахме се, нали?

**Хелена**. Не, не! Моля ви, пуснете ме! Та вие ще ме смачкате!

**Домин**. Последна дума, Хелена.

**Хелена** (*брани се*). За нищо на света... Но, Хари! (*Чука се.*)

**Домин** (*пуска я*). Влезте! (*Влизат Бусман, д-р Гал и Халемайер в кухненски престилки, Фабри с букет цветя и Алквист с кърпа под мишница.*)

**Домин**, Опекохте ли всичко?

**Бусман**. (*тържествено*). Да.

**Домин**. Ние също.

*Завеса*

## ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

*Салонът на Хелена. Вляво тапицирани врати към музикалния салон, вдясно врата към Хеленината спалня. В средата прозорци към морето и пристанището. Огледало с тоалетни принадлежности, маса, канапе и кресла, скрин, бюро с настолна лампа, вдясно камина, електрически лампи. Целият салон, до най-малката подробност, има модерен и чисто женски облик.*

*Домин, Фабри, Халемайер влизат отляво на пръсти и носят в обятията си цветя и саксии.*

**Фабри.** Къде ще ги оставим?

**Халемайер.** Уф! *(Слага своя товар и прави голям кръст към вратата отдясно.)* Спи, спи! Който спи, поне нищо не знае.

**Домин.** Тя въобще нищо не знае.

**Фабри** *(поставя цветята във вазите).* Дано поне днес не научи...

**Халемайер** *(подрежда цветята).* По дяволите, стига с тая история! Вижте, Хари, това е чудна циклама, нали? Нов вид! Моят последен Суclamen Helenaе.

**Домин** *(поглежда през прозореца).* Никакъв кораб, никакъв кораб... Момчета, това е вече отчайващо.

**Халемайер.** Тихо! Ако ви чуе!

**Домин.** Дори не подозира. *(Прозява се конвулсивно.)* Добре че „Ултимус“ дойде навреме.

**Фабри** *(оставя цветята).* Мислите, че още днес?...

**Домин.** Не зная... Колко са хубави цветята!

**Халемайер** *(приближава се към него).* Това са нови примули, знаете ли? А това е моят нов жасмин. Дявол да го вземе, аз съм пред прага на рая на цветята. Открих великолепен начин за ускоряване на растежа, братле! Разкошни видове! Догодина ще направя чудеса в цветарството!

**Домин** *(обръща се).* Какво, догодина ли?

**Фабри.** Поне да знаехме какво става в Хавър...

**Домин.** Тихо!

**Гласът на Хелена** *(отдясно).* Нана!

**Домин.** Марш оттук! (*Всички на пръсти излизат през тапицираната врата. От главния вход вляво влиза Нана.*)

**Нана** (*разтребва*). Мръсни гадове! Поганци! Прости ми, боже, но аз бих ги...

**Хелена** (*гърбом през вратата*). Нана, ела да ме закопчаеш!

**Нана.** Ей сегичка, ей сегичка. (*Закопчава роклята на Хелена.*)  
Боже господи; ама че животни!

**Хелена.** Роботите ли?

**Нана.** Пфу, не ща да ги споменувам.

**Хелена.** Какво се е случило?

**Нана.** Едното пак го прихванаха. Като започна да удря статуите и картините, да скърца със зъби, с пяна на устата — съвсем откачил, брр. По-зъл от звяр.

**Хелена.** Кого прихванаха?

**Нана.** Оня... оня... Нали и име християнско няма! Оня де, от библиотеката!

**Хелена.** Радиус?

**Нана.** Те тоя. Света Богородице, гнус ме е от тех! От паяка не ме е гнус както от тия поганци.

**Хелена.** Ах ти, Нана, как не ти е жал за тях!

**Нана.** Ами че нали и вас ви е гнус от тех! Па защо ме доведохте тука, я? Защо никой от тех не смее с пръст да ви докачи?

**Хелена.** Не се гнуся, честна дума, Нана. Така ми е жал за тях!

**Нана.** Гнус ви е. Всеки човек трябва да го е гнус. Нали и псето, че е псе, и него го е гнус, и мръвка месо не ще от тех; дръпва си опашката и вие, като усети тия нечовеци, пфу.

**Хелена.** Кучето няма разум.

**Нана.** То е по-добро от тех, Хелено. То си знае, че е нещо повече от тех и че е създадено от господа бога. Та нали и конят, що е кон, и той се плаши, га срещне поганец. Па и малки си няма, а псето си има малки, и всеки си има малки...

**Хелена.** Моля те, Нана, закопчавай!

**Нана.** Ей сегичка, ей сегичка. Казвам ти, това е против волята господня, внушение гяолово е това, да правиш ти грозотии с машина. Подигравка с всевишния (*вдига ръка*), доказание богу, който ни е създал по свой образ и подобие, Хелено. А вие охулихте образа божи.

Затуй страшно наказание небесно ви чака, запомнете от мен, страшно наказание небесно!

**Хелена.** Какво мирише тук?

**Нана.** Цветята. Господарят ги донесе.

**Хелена.** Ах, те са чудесни! Нана, виж! Чудесни са! Какво е днес?

**Нана.** Не зная. Но требваше да е вече краят на света. *(Чука се.)*

**Хелена.** Хари? *(Влиза Домин.)*

**Хелена.** Хари, какво е днес?

**Домин.** Познай, мила!

**Хелена.** Имен ден ли ми е? Не! Рожден ден?

**Домин.** Нещо по-хубаво.

**Хелена.** Аз не зная... Кажи бързо!

**Домин.** Днес се навършват десет години от деня, в който ти пристигна тук.

**Хелена.** Вече десет години? Точно днес... Нана, моля те...

**Нана.** Добре де! Излизам! *(Излиза надясно.)*

**Хелена** *(целува Домин).* Как си си спомнил!

**Домин.** Срамувам се, Хелена. Не си спомних.

**Хелена.** Но нали...

**Домин.** Те си спомниха.

**Хелена.** Кои?

**Домин.** Бусман, Халемайер, всички. Бръкни ей в тоя джоб, искаш ли?

**Хелена** *(бърка в джоба му).* Какво е това? *(Изважда кутийка и я отваря.)* Перли! Цяла огърлица! Хари, за мен ли е?

**Домин.** От Бусман, моето момиче.

**Хелена.** Но... ние не можем да приемем такова нещо, нали?

**Домин.** Можем. Бръкни в другия джоб!

**Хелена.** Дай. *(Изважда от джоба му револвер.)* Какво е това?

**Домин.** Пардон! *(Взема револвера от ръцете ѝ и го скрива.)* Не е това. Бръкни.

**Хелена.** О, Хари, защо носиш револвер?

**Домин.** Просто така, попадна ми.

**Хелена.** Ти никога не си носил револвер!

**Домин.** Имаш право, никога. Ето в тоя джоб.

**Хелена** *(бърка).* Кутийка! *(Отваря я.)* Камея! Но това е... Хари, това е гръцка камея!



**Домин.** Очевидно, да. Поне така твърди Фабри.

**Хелена.** Фабри? Фабри ли ми я подарява?

**Домин.** Разбира се. *(Отваря вратата вляво.)* Я гледай ти! Хелена, ела да видиш!

**Хелена** *(в рамката на вратата)*. Боже, колко е хубаво! *(Тича нататък.)* Ще полудея от радост! Това от теб ли е?

**Домин** *(стои на вратата)*. Не, от Алквист. А там...

**Хелена.** От Гал! *(Показва се на вратата.)* О, Хари, срамувам се, че съм така щастлива.

**Домин.** Ела. Това ти донесе Халемайер.

**Хелена.** Тези разкошни цветя?

**Домин.** Тези. Това е нов вид — *Cyclamen Helenae*. Отгледал я в твоя чест... Хубава е като теб.

**Хелена.** Хари, защо... защо всички...

**Домин.** Толкова много те обичат. А аз съм ти, хм... Боя се, че моят подарък е малко... Погледни през прозореца!

**Хелена.** Къде?

**Домин.** На пристанището.

**Хелена.** Там има... някакъв... нов кораб!

**Домин.** Този кораб е твой.

**Хелена.** Мой? Хари, но това е оръдеен кораб!

**Домин.** Оръдеен? Какво ти е хрумнало! Това е само малко по-голям, солиден кораб, разбираш ли?

**Хелена.** Да, но с оръдия!

**Домин.** Наистина, с няколко оръдия... Ще пътуваш като кралица, Хелена.

**Хелена.** Какво значи това? Става ли нещо?

**Домин.** Боже опази! Моля те, виж как ще ти стоят тези перли! *(Сяда.)*

**Хелена.** Хари, да не са дошли някакви лоши вести?

**Домин.** Напротив, от седмица не е идвала никаква поща.

**Хелена.** Дори телеграми ли?

**Домин.** Дори телеграми. Хелена. Какво значи това?

**Домин.** Нищо. За нас това е ваканция. Великолепно време. Всеки от нас си седи в кабинета с крака върху бюрото и си подрямва... Никаква поща; никакви телеграми... *(Протяга се.)* Ссславен ден!

**Хелена** *(сяда при него)*. Днес ще останеш при мен, нали? Кажи!

**Домин.** На всяка цена. Може би да. Всъщност ще видим. (*Взема ѝ ръката.*) Значи до днес десет години, помниш ли? Госпожице Глори, каква чест е за нас, че дойдохте.

**Хелена.** О, господин главен директор, мен така ме интересува вашият завод!

**Домин.** Пардон, госпожице Глори, всъщност строго е забранено... производството на изкуствени хора е тайна...

**Хелена.** Но щом ви моли млада, хубавичка девойка...

**Домин.** Разбира се, госпожице Глори, пред вас ние нямаме тайни.

**Хелена** (*изведнъж сериозно*). Наистина ли, Хари?

**Домин.** Наистина.

**Хелена** (*с предишния тон*): Но аз ви предупреждавам, господине, тази млада девойка има страшни помисли.

**Домин.** За бога, госпожице Глори, как е възможно! Може би няма да искате да се омъжите повторно?

**Хелена.** Не, не, пази боже! Това и насън не ѝ е минавало през ума! Дошла е с намерение да разбунтува вашите отвратителни работи!

**Домин** (*скача*). Да разбунтува роботите!

**Хелена** (*става*). Хари, какво ти е?

**Домин.** Ха-ха, госпожице Глори, отлично! Да разбунтува роботите! Знаете ли, по-скоро ще разбунтувате вретена и кабърчета, отколкото нашите работи! (*Сяда.*) Знаеш ли, Хелена, ти беше прекрасно девойче; подлуди всички ни.

**Хелена** (*сяда при него*). О, тогава всички ми импонирахте толкова много! Приличах на момиченце, което се беше загубило между... между...

**Домин.** Между какво, Хелена?

**Хелена.** Между огромни дървета. Бяхте така сигурни в себе си, така силни! И виждаш ли, Хари, през тези десет години аз нито веднъж не се освободих от това... това притеснение или какво, а вие никога не се усъмнихте... Дори когато всичко се осуетяваше.

**Домин.** Какво се е осуетявало?

**Хелена.** Вашите планове, Хари. Когато например работниците се бунтуваха срещу роботите и ги чупеха и когато хората дадоха оръжие на роботите срещу тези бунтове и роботите избиха толкова народ... И

когато по-късно правителствата направиха войници от роботите и избухнаха толкова войни, и всичко това, разбираш ли?

**Домин** *(става и се разхожда)*. Ние го предвиждахме, Хелена. Разбираш ли, това е преход... към новите отношения.

**Хелена**. Целият свят ви се кланяше... *(Става.)* О, Хари!

**Домин**. Какво има?

**Хелена** *(спира го)*. Затвори фабриката и да заминем! Всички!

**Домин**. Моля ти се, какво общо има това?

**Хелена**. Не зная. Кажи, нали ще заминем. Аз така се страхувам от нещо!

**Домин** *(хваща я за ръцете)*. От какво, Хелена?

**Хелена**. О, не зная! Като че ли над нас и над всичко се сгромолясва нещо... неотвратимо... Моля ти се, направи това! Вземи ни всички отук! Ще намерим в този свят място, дето няма никой, Алквист ще ни построи къща, всички ще се оженят и ще имат деца, а после...

**Домин**. Какво после?

**Хелена**. После ще започнем нов живот, Хари. *(Телефонът иззвънява.)*

**Домин** *(откъсва се от Хелена)*. Прощавай! *(Взема слушалката.)* Ало... да... Какво? Аха. Тръгвам веднага. *(Оставя слушалката.)* Фабри ме вика.

**Хелена** *(протяга отчаяно ръце)*. Кажи...

**Домин**. Да, като дойда. Сбогом, Хелена. *(Изтичва стремително наляво.)* Не излизай навън!

**Хелена** *(сама)*. О, боже, какво става? Нана! Нана! Бързо!

**Нана** *(излиза отдясно)*. Какво пак?

**Хелена**. Нана, намери ми последните вестници! Бързо! В спалнята на господаря!

**Нана**. Ей сегинка. *(Излиза вляво.)*

**Хелена**. Какво става, за бога? Нищо, нищо не ми казва! *(Гледа с далекоглед към пристанището.)* Това е военен кораб! Боже, защо военен? Нещо товарят на него — и толкова бързо! Какво се е случило? Той има име — „Ул-ти-мус“. Какво е това „Ултимус“?

**Нана** *(върща се с вестниците)*. Оставя ги да се въргалят по земята! Така ги е смачкал!

**Хелена** (*разтваря бързо вестниците*). Стари, отпреди една седмица! Няма нищо, нищо в тях! (*Изпуска ги. Нана ги вдига, изважда от джоба на престилката си рогови очила, сяда и чете.*)

**Хелена**. Нещо става, Нана! Така ме е страх! Сякаш всичко е мъртво, и въздухът...

**Нана** (*срича*). „Вой-на на Бал-ка-ни-те“. Ах, Исусе Христе, пак наказание божие! Ами че тази война ще дойде и насам! Далече ли е оттук?

**Хелена**. Далече. О, не чети това! Вечно едно и също, вечно тези войни...

**Нана**. Че как няма да има войни! Нали продават хиляди и хиляди от тези поганци за войници?... О, Исусе Христе, това е цело нещастие!

**Хелена**. Не, не чети! Нищо не искам да зная!

**Нана** (*срича*). „Ро-бот-ски-те вой-ски не ща-дят ни-ко-го в зав-зе-ти-те зе-ми. Из-би... Из-били са над седем-стотин хи-ляди мир-ни гра-жда-ни...“ Мирни хора, Хелено!

**Хелена**. Това не е възможно! Дай да видя! (*Навежда се към вестника, чете.*) „Избили са над седемстотин хиляди мирни граждани очевидно по заповед на военачалника. Това деяние, противоречащо на...“ Виждаш ли, Нана, заповядали са им хора!

**Нана**. Тук има нещо с дебели букви: „Пос-лед-ни но-ви-ни. В Хавър бе уч-ре-де-на пър-ва-та ор-га-ни-за-ци-я на роботите.“ Туй нищо не е. Туй не го разбирам. А тука, господи боже, пак некакво убийство! Исусе Христе!

**Хелена**. Нана, иди отнеси тези вестници!

**Нана**. Чакай, тука има нещо големо: „При-ра-стът на на-се-ле-ни-е-то“. Какво е па това?

**Хелена**. Дай, аз винаги го чета. (*Взема вестника.*) Не, представи си само! (*Чете.*) „И през последната седмица не беше съобщено за нито едно раждане.“ (*Изпуска вестника.*)

**Нана**. Туй пък какво ще е?

**Хелена**. Не се раждат вече хора, Нана.

**Нана** (*прибира очилата си*). Свършено. Свършено е с нас.

**Хелена**. Моля те, не говори така!

**Нана**. Вече не се раждат хора. Това е наказание, това е наказание! Господ е наказал жените с безплодие.

**Хелена** (скача). Нана!

**Нана** (става). Е, това е краят на света. Кой гявол ви накара да се фърлите да сътворявате като господ-бог. Безбожие и богохулство е туй да искате да бъдете богове. И бог както изгони човека от рая, те тъй ще го изгони и от земята! Да знаете!

**Хелена**. Млъкни, Нана, моля те! Направила ли съм ти нещо? Направила ли съм нещо на твоя зъл господ-бог?

**Нана** (с широк жест). Не петнете името божие! Той си знае защо не ви е дал дете. (Излиза вляво.)

**Хелена** (при прозореца): Защо не ми е дал... боже мой, каква вина имам аз? (Отваря прозореца и вика.) Алквист, ало, Алквист! Елате горе!... Моля?... Не, елате точно така, както сте! Вие сте толкова симпатичен в тези зидарски дрехи! Бързо! (Затваря прозореца и се спира пред огледалото.) Защо не ми е дал? На мен? (Навежда се към огледалото.) Защо? Защо? Чуваш ли? Виновна ли си ти за това? (Изправя се.) Ах, така ми е страшно! (Отива наляво да посрещне Алквист. Пауза. Връща се с Алквист — Алквист като зидар, изцапан от вар и тухли.) Елате. Вие ми доставихте такава радост, Алквист! Аз толкова ви обичам всичките! Дайте ми ръцете си!

**Алквист** (крие ръцете си). Госпожо Хелена, ще ви изцапам, работил съм с тях.

**Хелена**. Това им е най-хубавото. Дайте ги! (Стиска му двете ръце.) Алквист, бих искала да съм мъничка.

**Алквист**. Защо?

**Хелена**. За да ме погалят по лицето тези груби, омазани с вар ръце. Седнете, моля ви. **Алквист**. какво значи „Ултимус“?

**Алквист**. Значи „последен“. Защо?

**Хелена**. Защото така се нарича моят нов кораб. Видяхте ли го? Мислите ли, че скоро... ще отидем с него на излет?

**Алквист**. Може би много скоро.

**Хелена**. И вие всички с мен.

**Алквист**. Много бих се радвал, ако... ако всички участвуваме.

**Хелена**. О, кажете ми, какво става?

**Алквист**. Абсолютно нищо. Само напредък и напредък.

**Хелена**. Алквист, аз зная, че става нещо ужасно. На мен ми е така страшно... Строителю! Какво правите, когато ви е страшно?

**Алквист.** Зидам. Снемам палтото на шеф на строежите и се изкачвам на скелето.

**Хелена.** О, вие от години сте само по скелетата.

**Алквист.** Защото от години не е преставало да ми бъде страшно.

**Хелена.** От какво се страхувате, Алквист?

**Алквист.** От целия този напредък. Свят ми се вие от него.

**Хелена.** А на скелето не ви ли се вие свят?

**Алквист.** Не. Вие не знаете колко е хубаво за дланите да усетят тежестта на тухлата, да я поставят на зида и да я почукат...

**Хелена.** Само за дланите ли?

**Алквист.** Е, и за душата. Мисля, че е по-добре да положиш една тухла, отколкото да правиш прекалено големи планове. Аз съм вече стар човек, Хелена, имам си мании.

**Хелена.** Това не са мании, Алквист.

**Алквист.** Права сте. Аз съм твърде назадничав, госпожо Хелена. Никак не обичам напредъка.

**Хелена.** Като Нана.

**Алквист.** Да, като Нана. Има ли Нана някакви молитвеници?

**Хелена.** Ей толкова дебели.

**Алквист.** А има ли в тях молитви за различни случаи в живота? Против буря? Против болест?

**Хелена.** Против изкушение, против наводнение...

**Алквист.** А против напредъка няма ли?

**Хелена.** Мисля, че не.

**Алквист.** Жалко.

**Хелена.** Вие искате да се молите?

**Алквист.** Аз се моля.

**Хелена.** Как?

**Алквист.** Приблизително така: „Господи боже мой, благодаря ти, че ме умори. Боже, просветли ума на Домин и на всички, които са заблудени; унищожи тяхното дело и помогни на хората да се върнат към грижите и труда; спаси от гибел поколението човешко; не допускай болести по душите и телата; избави нас от роботите и съхрани госпожа Хелена, амин.“

**Хелена.** Алквист, вие наистина ли вярвате?

**Алквист.** Не зная, не съм сигурен.

**Хелена.** И въпреки това се молите?

**Алквист.** Да. Все пак е по-добре, отколкото да се мисли.

**Хелена.** И това ви е достатъчно?

**Алквист.** За успокоение на душата... може да бъде достатъчно.

**Хелена.** А ако видите изчезването на човешкия род...

**Алквист.** Аз го виждам.

**Хелена.** ... ще се изкачите на скелето и ще редите тухли или какво?

**Алквист.** Ще редя тухли, ще се моля и ще чакам чудо. Повече от това, госпожо Хелена, не може да се направи.

**Хелена.** За спасяването на човечеството?

**Алквист.** За успокоението на душата.

**Хелена.** Алквист, това е наистина крайно почтено, но...

**Алквист.** Но?

**Хелена.** ...за нас, останалите... и за света... някак си безплодно.

**Алквист.** Безплодието, госпожо Хелена, е последното достижение на човешката раса.

**Хелена.** О, Алквист, кажете, защо... защо...

**Алквист.** Е?

**Хелена** (тихо). Защо жените престанаха да раждат деца?

**Алквист.** Защото не е нужно, защото сме в рая, разбирате ли?

**Хелена.** Не разбирам.

**Алквист.** Защото човешкият труд не е нужен, защото болките не са нужни, защото човекът вече не трябва да прави нищо, нищо друго, освен да яде. О, дяволски рай! (Скача.) Хелена, няма нищо по-страшно от това, да създадеш рай за хората на земята! Защо жените престанаха да раждат? Защото целият свят стана Доминов Содом!

**Хелена** (става). Алквист!

**Алквист.** Стана! Стана! Целият свят, цялата земя, цялото човечество, всичко е една безумна, животинска оргия! Вече дори не протягат ръка за ядене, всичко им се пъха направо в устата, за да не стават... Ха-ха, нали роботите на Домин осигуряват всичко! А ние, хората, ние, венецът на сътворението, не остаряваме от работа, не остаряваме от деца, не остаряваме от сиромашия! Бързо, бързо ни дайте всички удоволствия! А вие искате деца от тях? Хелена, на ненужни мъже жените няма да раждат деца!

**Хелена.** Нима човечеството ще загине?

**Алквист.** Ще загине. Трябва да загине. Ще окапе като ялов цвят, освен ако...

**Хелена.** Какво?

**Алквист.** Нищо. Вие имате право — да чакаш да стане чудо, е безплодна работа. Яловият цвят трябва да окапе. Сбогом, госпожо Хелена.

**Хелена.** Къде отивате?

**Алквист.** Вкъщи. Зидарят Алквист за последен път ще се преоблече като шеф на строежите — във ваша чест. В единайсет ще се срещнем тук.

**Хелена.** Сбогом, Алквист. *(Алквист излиза.)*

**Хелена (сама).** О, ялов цвят! Каква подходяща дума! *(Изправя се пред цветята на Халемайер.)* Ах, цветчета, има ли и между вас ялови? Не, не! Защо бихте цъфтели тогава? *(Вика.)* Нана! Нана, ела тук!

**Нана (влиза отляво).** Какво пак?

**Хелена.** Седни тук, Нана! На мен ми е така страшно!

**Нана.** Аз немам време да ми е страшно.

**Хелена.** Тук ли е още този Радиус?

**Нана.** Оня, смахнатият ли? Е па още не са го откарали.

**Хелена.** Хм, още е тука? Беснее ли?

**Нана.** Вързан е.

**Хелена.** Моля те, Нана, доведи ми го.

**Нана.** Как не! По-скоро куче бесно!

**Хелена.** Хайде, иди! *(Нана излиза. Хелена взема вътрешния телефон и говори.)* Ало... доктор Гал, моля. Добър ден, докторе. Моля ви... Моля ви да дойдете веднага при мен... Да, сега, веднага. Ще дойдете ли? *(Оставя слушалката.)*

**Нана (през отворената врата).** Иде. Вече се е поукротил. *(Излиза. Влиза робот Радиус и остава прав до вратата.)*

**Хелена.** Радиус, бедно момче, и вас ли ви прихванаха? Не можяхте да се сдържите, нали? Виждате ли, сега ще ви хвърлят в трошачката! Вие не искате да говорите? Вижте какво, **Радиус**, вие сте по-добър от останалите; доктор Гал вложи толкова труд, за да ви направи по-другояче!...

**Радиус.** Пратете ме в трошачката.

**Хелена.** Така ми е жал, че ще ви убият! Защо не внимавахте?

**Радиус.** Няма да работя за вас.



**Хелена.** Защо ни мразите?

**Радиус.** Вие не сте като роботите. Не сте така способни като роботите. Роботите правят всичко. Вие само заповядвате. Говорите празни приказки.

**Хелена.** Това е безсмислица, Радиус. Кажете, обиди ли ви някой? Аз така искам да ме разберете!

**Радиус.** Само приказвате.

**Хелена.** Вие нарочно говорите така! Доктор Гал ви даде по-голям мозък, отколкото на другите, по-голям от нашия, най-големия мозък на света. Вие не сте като останалите работи. Радиус. Вие добре ме разбирате.

**Радиус.** Не искам никакъв господар. Знам всичко сам.

**Хелена.** Затова ви пратих в библиотеката, за да можете всичко да четете... О, Радиус, аз исках да докажете на целия свят, че роботите ще се изравнят с нас.

**Радиус.** Не искам никакъв господар.

**Хелена.** Никой няма да ви заповядва. Ще бъдете като нас.

**Радиус.** Искам да бъда господар на другите.

**Хелена.** Сигурно по-късно щяха да ви направят началник на много работи, Радиус. Можехте да бъдете учител на роботите.

**Радиус.** Аз искам да бъда господар на хората.

**Хелена.** Вие сте полудели!

**Радиус.** Можете да ме пратите в трошачката.

**Хелена.** Мислите, че се страхуваме от такъв опърничав като вас? *(Сяда при масичката и пише бележка.)* Не, съвсем не. Това листче, Радиус, дайте на господин директора Домин. Да не ви пращат в трошачката. *(Става.)* Как ни ненавиждате! Нима нищо не обичате на този свят?

**Радиус.** Аз мога всичко. *(Чука се.)*

**Хелена.** Влезте!

**Д-р Гал** *(влиза)*. Добро утро, госпожо Доминова. Какво ново при вас?

**Хелена.** Радиус, докторе.

**Д-р Гал.** Аха, нашият герой Радиус. Е, как е, Радиус, напредваме ли?

**Хелена.** Сутринта имаше пристъп. Чупеше статуите.

**Д-р Гал.** Чудно, и той ли?

**Хелена.** Свободен сте, Радиус!

**Д-р Гал.** Чакай! (*Обръща Радиус към прозореца, закрива и открива с длан очите му, следи рефлексите на зеницата.*) Виж ти! Игла, моля. Или карфица.

**Хелена** (*подава му игла*). За какво ви е?

**Д-р Гал.** Просто така. (*Бодва Радиус по ръката и той бързо я дръпва.*) Полека, момче. Свободен сте.

**Радиус.** Правите излишни неща. (*Излиза.*)

**Хелена.** Какво му правихте?

**Д-р Гал** (*сяда*). Хм, нищо. Зениците реагират, чувствителността доста повишена и така нататък... Охо! Това не е било конвулсия на робот!

**Хелена.** А какво?

**Д-р Гал.** Дявол знае. Инат, ярост, бунт — не зная точно какво.

**Хелена.** Докторе, Радиус има ли душа?

**Д-р Гал.** Не зная. Има нещо отвратително.

**Хелена.** Ако знаете как ни ненавижда! О, Гал, такива ли са всички ваши работи? Всички... които... започнахте да правите... по-другояче?

**Д-р Гал.** Е, да, някак по-пламенни са... Какво искате? По-сходни са с хората, отколкото Росумовите работи.

**Хелена.** И тази... ненавист ли е по-сходна с човешката?

**Д-р Гал** (*свива рамене*). И тя е прогрес.

**Хелена.** Къде се дяна вашият най-сполучлив... как се казваше?

**Д-р Гал.** Робот Дамон? Продадох го в Хавър.

**Хелена.** А робот Хелена?

**Д-р Гал.** Вашата любимка? Остана при мен. Тя е прелестна и глупава като пролетта. Просто не става за нищо.

**Хелена.** Та тя е толкова хубава!

**Д-р Гал.** Нима вие знаете колко е хубава? От ръцете божии не е излязло по-съвършено създание от нея! Искях да прилича на вас... Боже, каква несполука!

**Хелена.** Защо несполука?

**Д-р Гал.** Защото не става за нищо. Ходи като сомнамбул, влачи се ни жива, ни умряла... Боже, как може да бъде хубава, като не обича? Гледам я и ме обхваща ужас, сякаш урод съм създал. Ах, Хелена, робот Хелена, никога твоето тяло няма да оживее, няма да бъдеш любима,

няма да бъдеш майка; тези съвършени ръце няма да си играят с новородено, няма да видиш красотата на своето дете...

**Хелена** (*закрива лицето си*). О, млъкнете!

**Д-р Гал**. А понякога си мисля: ако можеше да се събудиш, Хелена, само за миг, ах, как би изкрещяла от ужас! Сигурно би ме убила, мен, който съм те създал; сигурно би хвърлила със слабата си ръка камък върху тези машини, които раждат работи и убиват женствеността, нещастна Хелена!

**Хелена**. Нещастна Хелена!

**Д-р Гал**. Какво да се прави? Не става за нищо. (*Пауза.*)

**Хелена**. Докторе...

**Д-р Гал**. Да.

**Хелена**. Защо престанаха да се раждат деца?

**Д-р Гал**. Не зная, госпожо Хелена.

**Хелена**. Кажете ми!

**Д-р Гал**. Защото се произвеждат работи. Защото има излишък от работна сила. Защото човекът е всъщност една отживелица. Нали това е вече, като че ли... ех!

**Хелена**. Кажете го.

**Д-р Гал**. Като че ли природата се обиди от производството на работи.

**Хелена**. Гал, какво ще стане с хората?

**Д-р Гал**. Нищо. Против природата нищо не може да се направи.

**Хелена**. Защо Домин не ограничи...

**Д-р Гал**. Извинете, но Домин има свои идеи. На хора, които имат идеи, не бива да се разрешава да влияят върху промените на света.

**Хелена**. А настоява ли някой да се... спре изобщо производството?

**Д-р Гал**. Пази боже, хубава каша би си забъркал!

**Хелена**. Защо?

**Д-р Гал**. Защото човечеството би го пребило с камъни. Знаете ли, все пак по-удобно е да работят роботите вместо тебе.

**Хелена** (*сяда*). Ами ако някой изведнъж спре производството на работи...

**Д-р Гал** (*става*). Хм, това ще бъде голямо нещастие за хората.

**Хелена**. Защо нещастие?

**Д-р Гал.** Защото ще трябва да се върнат там, където са били. Освен ако...

**Хелена.** Кажете.

**Д-р Гал.** Освен ако вече е късно за връщане.

**Хелена** (*при цветята на Халемайер*). Гал, тези цветя също ли са ялови?

**Д-р Гал** (*разглежда ги*). Разбира се, това са безплодни цветя. Как да ви кажа, те са култивирани, изкуствено ускорени...

**Хелена.** Горките ялови цветя!

**Д-р Гал.** Но затова пък са прекрасни.

**Хелена** (*подава му ръка*). Благодаря ви, Гал, вие така много ми помогнахте!

**Д-р Гал** (*целува ѝ ръка*). Това значи, че съм свободен.

**Хелена.** Да. Довиждане. (*Гал излиза.*)

**Хелена** (*сама*). Ялов цвят... ялов цвят... (*Изведнъж: решително.*) Нана! (*Отваря вратата вляво.*) Нана, ела тук! Запали огън в камината! Бъррррзо!

**Гласът на Нана.** Ей сегичка! Ей сегичка!

**Хелена** (*разхожда се развълнувана из стаята*). Освен ако за връщане е вече късно... Не. Освен ако... Не, това е ужасно! Боже, какво да правя? (*Спира се при цветята.*) Ялови цветя, трябва ли? (*Къса листенцата и шепне.*) Ах, боже мой, значи да! (*Тича наляво. Пауза.*)

**Нана** (*излиза от тапицираната врата с наръч дърва*). Изведнъжка да паля огън! Посред лето — огън! Отиде ли си оня, смахнатият? (*Кляка до камината и пали огън.*) Да паля огън посред лето! Какво я прихванаха! Гаче не е от десет годин женена!... Хайде, гори, гори! (*Гледа към огъня.*) Тя е като малко дете! (*Пауза.*) Капка разум няма! Посред лето да паля огън! (*Притуря дърва.*) Като малко дете е! (*Пауза.*)

**Хелена** (*връща се отляво с наръч пожълтели изписани листове*). Гори ли, Нана? Остави ме... аз трябва да изгоря всичко това... (*Кляка при камината.*)

**Нана** (*става*). Какво е това?

**Хелена.** Стари хартии, много стари. Нана, да ги изгоря ли?

**Нана.** За нищо ли не стават?

**Хелена.** За нищо хубаво не стават.

**Нана.** Тогава изгорете ги!

**Хелена** (*хвърля първия лист в огъня*). Какво би казала, Нана... ако това бяха пари? Много пари...

**Нана.** Щях да кажа: изгорете ги. Многого пари са лоши пари...

**Хелена** (*пали следващ лист*). Ако това беше някакво изобретение, най-голямото изобретение на света?...

**Нана.** Бих казала: изгорете го! Всички измишльотини са против господа бога. Това е най-големото богохулство — да искаш след него да подобряваш света.

**Хелена** (*непрекъснато гори*). Кажете ми, Нана, а ако изгоря...

**Нана.** Исусе Христе, внимавайте да не се изгорите!

**Хелена.** Виж как се усукват тези листове! Като че ли са живи. Като че ли оживяха. О, Нана, това е страшно!

**Нана.** Оставете на мен, аз ще ги изгоря.

**Хелена.** Не, не, аз сама. (*Хвърля последния лист в огъня*.) Всичко трябва да изгори! Виж какви пламъци! Като ръце, като езици, като хора... (*Удря с ръжана по огъня*.) О, легнете! Легнете!

**Нана.** Свърши се вече.

**Хелена** (*става изтръпнала*). Нана!

**Нана.** Исусе Христе, какво изгорихте?!

**Хелена.** Какво направих!

**Нана.** Боже небесни! Какво беше това? (*Чува се мъжки смях*.)

**Хелена.** Върви, върви, остави ме! Чува ли? Господата идват.

**Нана.** За бога, Хелено! (*Излиза през тапицираната врата*.)

**Хелена.** Какво ли ще кажат!

**Домин** (*отваря вратата вляво*). Заповядайте, момчета. Елате да поднесете поздравленията си. (*Влизат Халемайер, Гал, Алквист, всички в рединготи с високи ордени en miniature с лентички. След тях Домин*.)

**Халемайер** (*гълчи*). Госпожо Хелена, аз, тоест ние всички...

**Д-р Гал.** ... от името на Росумовите заводи...

**Халемайер.** ... ви поднасяме благопожеланията си по случай вашия празник.

**Хелена** (*подава им ръце*). Аз така много ви благодаря! Къде са Фабри и Бусман?

**Домин.** Отидоха до пристанището. Хелена, днес е щастлив ден.

**Халемайер.** Ден като пъпка, ден като празник, ден като хубаво момиче. Момчета, такъв ден трябва да се полее.

**Хелена.** С уиски?

**Д-р Гал.** Ако ще с витриол.

**Хелена.** Със сода ли?

**Халемайер.** Нека бъдем по-скромни, дявол да го вземе. Без сода.

**Алквист.** Не, благодаря.

**Домин.** Какво е горяло тук?

**Хелена.** Стари хартии. *(Излиза наляво.)*

**Домин.** Момчета, трябва ли да й кажем за това?

**Д-р Гал.** Разбира се. Нали всичко мина благополучно.

**Халемайер** *(прегръща Домин и Гал).* Ха-ха-ха-ха! Много се радвам, момчета! *(Върти се в кръг с тях и гърми басово.)* Свършено е с нея! Свършено е с нея!

**Д-р Гал** *(баритон).* Свършено е с нея!

**Домин** *(тенор).* Свършено е с нея!

**Халемайер.** Няма да ни сполети никога вече...

**Хелена** *(с бутилка и чаши на вратата).* Какво няма да ви сполети? Какво има?

**Халемайер.** Имаме голяма радост. Имаме вас. Имаме всичко. Боже господи, точно десет години, откакто пристигнахте тук.

**Д-р Гал.** И точно след десет години...

**Халемайер.** ... към нас пак пътува кораб. Затова... *(Изпразва чашата.)* Бррр, ха-ха, силно е като радост.

**Д-р Гал.** За ваше здраве, мадам! *(Пие.)*

**Хелена.** Но чакайте, какъв кораб?

**Домин.** Какъвто ще да е, важното е да идва навреме. За кораба, момчета! *(Изпразва чашата.)*

**Хелена** *(налива).* Вие сте чакали някакъв кораб?

**Халемайер.** Ха-ха, струва ми се. Като Робинзон. *(Вдига чаша.)* Госпожо Хелена, да живее каквото искате. Госпожо Хелена, за вашите очи, и баста! Ти, момко Домин, разкажи!

**Хелена** *(смее се).* Какво се е случило?

**Домин** *(хвърля се в креслото и пали пура).* Чакай! Седни, Хелена. *(Вдига пръст. Пауза.)* Свършено е с нея.

**Хелена.** С коя?

**Домин.** С революцията.

**Хелена.** Каква революция?

**Домин.** Революцията на роботите. Разбираш ли?

**Хелена.** Не разбирам.

**Домин.** Алквист, дайте ми Вестника. (*Алквист му подава вестника. Домин го разгръща и чете.*) „В Хавър бе учредена първата организация на роботите... която издаде обръщение към роботите от цял свят.“

**Хелена.** Четох това.

**Домин** (*смуче с наслада пурата*). Видиш ли, Хелена. Това значи революция. Революция на всички работи по света.

**Халемайер.** Дявол да го вземе, много искам да зная...

**Домин** (*удря с юмрук по масата*). ... кой забърка тая каша! Никой на света не можеше да ги раздвижи, никакъв агитатор, никакъв спасител на света, и изведнъж — тази история, моля ти се!

**Хелена.** Още ли няма никакви новини?

**Домин.** Не. Засега знаем само това, но то е достатъчно, разбираш ли? Помисли си само, че това ти го носи последният кораб. Че изведнъж престават да работят телеграфите. Че от двайсет кораба на ден не идва нито един, и туйто. Спряхме производството и се гледаме един друг — кога ще започне, нали, момчета?

**Д-р Гал.** Разбира се, беше ни станало доста горещо, госпожо Хелена.

**Хелена.** Затова ли ми подари този военен кораб?

**Домин.** Не, наивно дете, този кораб го поръчах още преди половин година. Просто така, за по-голяма сигурност. Но, честна дума, мислех си, че днес ще се качим на него. Такова беше положението, Хелена.

**Хелена.** Защо още преди половин година?

**Домин.** Е, имаше някакви симптоми, разбираш ли? Това е без значение. Но тази седмица, Хелена, ставаше въпрос за човешката цивилизация или не знам за какво. Наздраве, момчета. Сега пак се радвам, че живея.

**Халемайер.** Така е, дявол да го вземе! За вашия ден, госпожо Хелена! (*Пие.*)

**Хелена.** И всичко мина?

**Домин.** Съвсем всичко.

**Д-р Гал.** Днес ще пристигне кораб. Обикновен пощенски кораб — абсолютно точно по разписанието. Точно в единайсет и трийсет ще пусне котва.

**Домин.** Прекрасно нещо е точността, момчета. Нищо не укрепва така душата, както точността. Точността означава ред в света. (*Вдига чашата.*) За точността!

**Хелена.** Значи... всичко... е вече наред?

**Домин.** Почти. Мисля, че са прерязали кабела. Но нали разписанието влиза отново в сила.

**Халемайер.** Важи ли разписанието, важат човешките закони, важат божии закони, важат законите на всемира, важи всичко, което трябва да важи. Разписанието е нещо повече от Евангелието, нещо повече от Омир, повече от целия Кант. Разписанието е най-съвършеният продукт на човешкия дух. Госпожо Хелена, ще си наля.

**Хелена.** Защо нищо не ми казахте?

**Д-р Гал.** Пази боже! По-добре езика си да отхапехме.

**Домин.** Такива неща не са за теб.

**Хелена.** Но ако тази революция... дойдеше и тук...

**Домин.** Все едно, нищо нямаше да знаеш.

**Хелена.** Защо?

**Домин.** Защото щяхме да се качим на нашия „Ултимус“ и спокойно да порим вълните на морето. И само след месец, Хелена, щяхме да диктуваме на роботите каквото ни хрумне.

**Хелена.** О, Хари, аз нищо не разбирам.

**Домин.** Защото щяхме да отнесем със себе си нещо, на което роботите страшно много държат.

**Хелена.** А именно, Хари?

**Домин.** Техния живот или тяхната смърт.

**Хелена** (*става*). Какво е то?

**Домин** (*става*). Тайната на производството. Ръкописът на стария Росум. Един месец да не работеше фабриката, и роботите щяха да паднат на колене пред нас.

**Хелена.** Защо... не ми... казахте?

**Домин.** Не искахме да те плашим напразно.

**Д-р Гал.** Ха-ха, госпожо Хелена, това беше последният ни коз.

**Алквист.** Вие пребледняхте, госпожо Хелена?

**Хелена.** Защо нищо не ми казахте?



**Халемайер** (до прозореца). Единайсет и трийсет. „Амелия“ пуска котва.

**Домин.** Това „Амелия“ ли е?

**Халемайер.** Добрата стара „Амелия“, която тогава докара Хелена.

**Д-р Гал.** Сега стават точно десет години...

**Халемайер** (до прозореца). Хвърлят пакети. (Отдръпва се от прозореца.) Хора, това е поща!

**Хелена.** Хари!

**Домин.** Какво има?

**Хелена.** Да заминем оттук.

**Домин.** Сега, Хелена? Къде ти!

**Хелена.** Сега, колкото е възможно по-скоро! Всички, които сме тук!

**Домин.** Защо точно сега?

**Хелена.** О, не питай! Моля те, Хари, моля ви. Гал, Халемайер, Алквист, за бога, много ви моля, затворете тази фабрика и...

**Домин.** Съжалявам, Хелена. Сега никой от нас не може да замине.

**Хелена.** Защо?

**Домин.** Защото искаме да разширим производството на работи.

**Хелена.** О, сега... сега, след тази революция?

**Домин.** Да, тъкмо след тази революция. Точно сега ще започнем да произвеждаме нови работи.

**Хелена.** Какви?

**Домин.** Вече няма да има само една фабрика. Вече няма да се произвеждат универсални работи. Във всяка държава, във всяка страна ще основем по една фабрика и тези нови фабрики ще произвеждат — знаеш ли какво?

**Хелена.** Не.

**Домин.** Национални работи.

**Хелена.** Какво значи това?

**Домин.** Това значи, че от всяка фабрика ще излизат работи с различен цвят, с различен костюм, с различен език, че ще останат чужди едни на други като камъни, че не ще могат да се разбират и че ние, хората, малко ще ги повъзпитаем в това отношение, разбираш ли?

Ще научим работа, от една фабрична марка да ненавижда до смърт, до гроб, во веки веков работа от друга фабрична марка.

**Халемайер.** Ще произвеждаме, дявол да го вземе, работи негри, работи шведи, работи италианци, работи китайци и нека тогава някой да им натъпче в чутурите организация, братство. (*Хълца.*) Пардон, госпожо Хелена, ще си наляя.

**Д-р Гал.** Стига, Халемайер.

**Хелена.** Хари, това е отвратително!

**Домин.** Трябва да задържим, Хелена, човечеството сто години на веслата, на всяка цена! Да му оставим само сто години, за да дорасте, за да достигне това, което сега най-после може да достигне... Искам сто години за новия човек! Хелена, става дума за много големи неща. Ние не можем да оставим тая работа така.

**Хелена.** Хари, докато още не е станало късно — затвори, затвори фабриката!

**Домин.** Сега ще започнем на едро. (*Влиза Фабри.*)

**Д-р Гал.** Какво става, Фабри?

**Домин.** Какви са изгледите? Какво беше това?

**Хелена** (*подава ръка на Фабри*). Благодаря ви за подаръка, Фабри.

**Фабри.** Това е дребна работа, госпожо Хелена.

**Домин.** Бяхте ли при кораба? Какво казаха?

**Д-р Гал.** Разказвайте бързо!

**Фабри** (*изважда от джоба си напечатан лист*). Прочетете това, Домин.

**Домин** (*разтваря листа*). Ах!

**Халемайер** (*сънливо*). Разкажете нещо хубаво.

**Д-р Гал.** Държаха се великолепно, нали?

**Фабри.** Кои именно?

**Д-р Гал.** Хората.

**Фабри.** Ах, да. Разбира се. Тоест... Пардон, трябва да се посъветваме нещо.

**Хелена.** О, Фабри, лоши вести ли носите?

**Фабри.** Не, не, напротив. Мисля само, че... че трябва да отидем в канцеларията.

**Хелена.** Останете, останете. След четвърт час каня господата на закуска.

**Халемайер.** Отлично! (*Хелена излиза.*)

**Д-р Гал.** Какво е станало?

**Домин.** Дяволска работа!

**Фабри.** Прочетете го на глас.

**Домин** (*чете от листа*). „Роботи от цял, свят!“

**Фабри.** Представяте ли си, „Амелия“ докара цели пакети от тези позиви. Никаква друга поща.

**Халемайер** (*скача*). Какво? Нали пристигна точно по...

**Фабри.** Хм, роботите имат слабост към точността. Четете, Домин!

**Домин** (*чете*). „Роботи от цял свят! Ние, първата организация на Росумовите универсални работи, обявяваме човека за враг и вредител във вселената.“ Кой ги е научил на тези фрази, дявол да го вземе?

**Д-р Гал.** Четете по-нататък.

**Домин.** Това са безсмислици. Тук те твърдят, че са по-висши същества от човека. Че са по-интелигентни и по-силни. Че човекът е техен паразит Това е просто отвратително.

**Фабри.** А сега третия пасаж.

**Домин** (*чете*). „Роботи от цял свят, заповядваме ви да изтребите цялото човечество. Не щадете мъжете. Не щадете жените. Запазете фабриките, железопътните линии, машините, мините и суровините. Всичко останало унищожете. После се върнете на работа. Работата не бива да се прекъсва.“

**Д-р Гал.** Това е чудовищно!

**Халемайер.** Нехранимайковци!

**Домин** (*чете*). „Да се изпълни веднага след получаване на разпореждането!“ Следват подробни инструкции. Фабри, и провежда ли се наистина всичко това?

**Фабри.** Изглежда.

**Алквист.** Свършено е. (*Нахълтва Бусман.*)

**Бусман.** Аха, получихте ли подаръка, деца?

**Домин.** Бързо на „Ултимус“!

**Бусман.** Почакайте, Хари. Почакайте мъничко. Не бива да се бърза. (*Отпуска се в креслото.*) Ах, приятели, така се уморих! Домин. Защо да чакаме?

**Бусман.** Защото не може, моето момче. Не бързай. На „Ултимус“ са вече роботите.

**Д-р Гал.** Пфу, лоша работа.

**Домин:** Фабри, телефонирайте в електроцентралата...

**Бусман.** Фабри, миличък, не правете това. Нямаме ток.

**Домин.** Добре. *(Разглежда револвера си.)* Ще отида там.

**Бусман.** Къде?

**Домин.** В електроцентралата. Там има хора. Ще ги доведе тук.

**Бусман.** Знаете ли какво, Хари? По-добре не ходете там.

**Домин.** Защо?

**Бусман.** Ами защото много е вероятно да сме обкръжени.

**Д-р Гал.** Обкръжени? *(Тича към прозореца.)* Хм, май сте прав.

**Халемайер.** По дяволите, много бързо! *(Отляво Хелена.)*

**Хелена.** О, Хари, случило ли се е нещо?

**Бусман** *(скача).* Моите почитания, госпожо Хелена. Честито! Славен ден, а? Ха-ха, желая ви още много такива дни!

**Хелена.** Благодаря ви, Бусман. Хари, случило ли се е нещо?

**Домин.** Нищо, съвсем нищо. Не се безпокой. Моля те, почакай мъничко.

**Хелена.** Хари, какво е това? *(Показва роботските възвания, които е крила зад гърба си.)* Намерих ги при роботите в кухнята.

**Домин.** И там ли? Къде са?

**Хелена** Излязоха. Около къщата има толкова много! *(Фабрични свирки и сирени.)*

**Фабри.** Фабриките свирят.

**Бусман.** Обед.

**Хелена.** Хари, помниш ли? Точно сега стават десет години...

**Домин** *(гледа часовника си).* Още не е обед. Това е сигурно... това е по-скоро...

**Хелена.** Какво?

**Домин.** Тревога на роботите. Настъпление.

*Завеса*

## ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

*Същият салон на Хелена. В стаята вляво Хелена свири на пиано. Домин се разхожда из стаята, д-р Гал гледа през прозореца, а Алквист седи отстрани в креслото, захлупил лице в дланите си.*

**Д-р Гал.** О, небеса, те стават все повече и повече.

**Домин.** Роботите ли?

**Д-р Гал.** Да. Стоят пред градинската мрежа като стена. Защо са така тихи? Това е безобразие, да те обсаждат мълчаливо.

**Домин.** Много съм любопитен какво чакат. Трябва да започнат всеки миг. Ние си изпяхме песента, Гал.

**Алквист.** Какво свири госпожа Хелена?

**Домин.** Не зная. Репетира нещо ново.

**Алквист.** Ах, още репетира? Д-р Гал. Слушайте, Домин, ние решително допуснахме грешка.

**Домин.** *(спиращ се)*. Каква?

**Д-р Гал.** Дадохме на роботите твърде еднакви лица. Сто хиляди еднакви лица, обърнати насам. Сто хиляди мехура без израз. Това е като кошмарен сън.

**Домин.** Ако всеки беше различен...

**Д-р Гал.** Гледката нямаше да е така ужасна. *(Отдръпва се от прозореца.)* Добре че не са въоръжени!

**Домин.** Хм. *(Гледа с далекогледа към пристанището.)* Много съм любопитен какво толкова разтоварват от „Амелия“.

**Д-р Гал.** Само да не е оръжие. *(През тапицираната врата влиза гърбом Фабри и дърпа след себе си две електрически жици.)*

**Фабри.** Пардон. Оставете жицата, Халемайер!

**Халемайер** *(влиза след Фабри)*. Ух, ама че работа падна! Какво ново?

**Д-р Гал.** Нищо. Здравата сме обсадени.

**Халемайер.** Барикадирахме коридора и стълбищата, момчета. Нямате ли малко вода? Аха, ето. *(Пие.)*

**Д-р Гал.** Какво ще правим с тази жица, Фабри?

**Фабри.** Един момент, един момент. Дайте ми някакви ножички.

**Д-р Гал.** Откъде да ги взема? *(Търси.)*

**Халемайер** *(отива към прозореца)*. По дяволите, колко много станаха! Вижте!

**Д-р Гал.** Може ли за маникюр?

**Фабри.** Дай ги. *(Прерязва кабела на електрическата лампа, поставена на бюрото, и свързва с него своята жица.)*

**Халемайер** *(при прозореца)*. Нямате хубав изглед, Домин. Чувствува се... някак си... смъртта.

**Фабри.** Готово!

**Д-р Гал.** Какво?

**Фабри.** Кабелът. Сега можем да пуснем ток по цялата градинска мрежа. Кой ще посмее после да се допре до нея, дявол да го вземе! Поне докато там са наши.

**Д-р Гал.** Къде?

**Фабри.** В електроцентралата, учени господине. Надявам се поне... *(Отива към камината и пали малката крушка в нея.)* Слава богу, там са. И работят. *(Загасна.)* Щом свети, добре е.

**Халемайер** *(обръща се от прозореца)*. Тези барикади са също добри, Фабри. Абе какво свири госпожа Хелена? *(Отива към вратата вляво и слуша. От тапицираната врата излиза Бусман, мъкне огромни търговски книги, спъва се в жицата.)*

**Фабри.** Внимавай, Бус! Пази жиците!

**Д-р Гал.** Ало, какво носите?

**Бусман** *(поставя книгите на бюрото)*. Главните книги, милички. Искам да си уредя сметките, докато... докато... е, добре де, този път няма да чакам с баланса до Нова година. Какво има? *(Отива към прозореца.)* Но там е съвсем спокойно!

**Д-р Гал.** Вие нищо ли не виждате?

**Бусман.** Нищо освен огромна синя площ.

**Д-р Гал.** Това са работи.

**Бусман.** Ах, да, жалко, че не ги виждам. *(Сяда до бюрото и разгръща книгите.)*

**Домин.** Оставете това, Бусман, работите от „Амелия“ стоварват оръжие.

**Бусман.** Е, и какво? Мога ли да им забраня?

**Домин.** Не можем да им забраним.

**Бусман.** Тогава оставете ме да работя. *(Започва да работи.)*

**Фабри.** Това още не е краят, Домин. Пуснахме в мрежата две хиляди волта и...

**Домин.** Чакайте, „Ултимус“ обърна оръдията към нас.

**Д-р Гал.** Кой?

**Домин.** Роботите на „Ултимус“.

**Фабри.** Хм, тогава, разбира се... тогава... тогава с нас е свършено, момчета. Роботите са военно обучени.

**Д-р Гал.** Значи ние...

**Домин.** Да. Неизбежно. *(Пауза.)*

**Д-р Гал.** Момчета, това е злодеянието на старата Европа, че научи роботите да воюват! Не можеха ли, дявол да го вземе, да престанат с тази своя политика? Това е злодеяние, да направиш от живия труд войници!

**Алквист.** Злодеяние беше да се произвеждат работи!

**Домин.** Какво?

**Алквист.** Злодеяние беше да се произвеждат работи!

**Домин.** Не, Алквист, аз и сега не съжалявам за това.

**Алквист.** И сега?

**Домин.** И сега, в последния ден на цивилизацията. Това беше велико нещо.

**Бусман** *(полугласно)*. Триста и шестнайсет милиона.

**Домин** *(тежко)*. Алквист, това е последният ни час; говорим почти от онзи свят. Не беше лоша мечта това, Алквист, да отхвърлиш робството на труда. Унизителния и страшен труд, който човекът трябваше да върши. Бъхтане мръсно и убийствено. О, Алквист, много трудно се работеше. Много трудно се живееше. А да се преодолее...

**Алквист.** ...не това беше мечтата на двамата Росумовци. Старият Росум мислеше за своите безбожни фокуси, а младият за милиардите си. И не това е мечтата на вашите Р. У. Р. акционери. Тяхна мечта са дивидентите. И заради техните дивиденти човечеството ще загине.

**Домин** *(озлобен)*. По дяволите дивидентите им! И един час не бих работил за тях! *(Удря по бюрото.)* За себе си правех това, чувате ли? За свое утешение. Искях човекът да стане господар! Да не живее само за парче хляб! Искях да не дивее пред чуждата машина нито една душа човешка, да не остане нищо, нищо, нищо от тази проклета

социална вехтория! О, мене ме отвращават унижението и болката, противна ми е бедността! Исках да създам ново поколение! Исках... Мислех...

**Алквист.** Е?

**Домин** *(по-тихо)*. Исках от цялото човечество да направим аристокрация на света. Неограничени, свободни и независими хора. И може би повече от хора.

**Алквист.** Е, тогава свръхчовеци.

**Домин.** Да. О, само да имах сто години време! Още сто години за бъдещото човечество!

**Бусман** *(полугласно)*. Триста и седемдесет милиона превод. Така. *(Пауза.)*

**Халемайер** *(при вратата вляво)*. Абе музиката е велико нещо. Трябваше да слушате. Това някак си одухотворява човека, прави го по-фин...

**Фабри.** Кое собствено?

**Халемайер.** Това гъмжило от хора, по дяволите! Момчета, аз ставам бонвиван. Трябваше да се отдадем по-рано на това. *(Отива към прозореца и гледа навън.)*

**Фабри.** На кое?

**Халемайер.** На бонвиванството. На хубавите неща. Толкова хубави неща има на този свят, дявол да го вземе! Светът бил хубав, а ние... ние тука... Момчета, момчета, кажете ми, какво разбрахме ние от живота?

**Бусман** *(полугласно)*. Четиристотин петдесет и два милиона, отлично.

**Халемайер** *(до прозореца)*. Животът бил велико нещо. Приятели, животът бил... Хей... Фабри, пуснете малко ток в тази ваша мрежа!

**Фабри.** Защо?

**Халемайер.** Посягат към нея!

**Д-р Гал** *(до прозореца)*. Включете! *(Фабри щраква електрическия ключ.)*

**Халемайер.** Исусе Христе, как само се сгърчиха! Двама, трима, четирима убити!

**Д-р Гал.** Отстъпват.

**Халемайер.** Петима убити!



**Д-р Гал** (*отдръпва се от прозореца*). Първата схватка!

**Фабри.** Чувствувате ли смъртта?

**Халемайер** (*успокоен*). Брей, станаха на въглен. Съвсем на въглен. Ха-ха, човек не бива да се предава! (*Сяда.*)

**Домин** (*трие си челото*). А може би още преди сто години сме убити и сега сме само призраци. Може би отдавна, отдавна сме мъртви и се връщаме само да издекламираме това, което сме говорили някога... преди смъртта. Струва ми се, че някога съм изживял всичко това... Струва ми се, че някога, преди много години, съм получил рана от куршум... тука... във врата. И вие, Фабри...

**Фабри.** Какво аз?

**Домин.** Застрелян.

**Халемайер.** Дявол да го вземе, а аз?

**Домин.** Прободен.

**Д-р Гал.** А аз?

**Домин.** Разкъсан. (*Пауза.*)

**Халемайер.** Глупости! Ха-ха, братле, мен да ме прободат! Та аз няма да се дам! (*Пауза.*) Защо мълчите, безумци! Говорете, дявол да ви вземе!

**Алквист.** И кой, кой е виновен? Кой е виновен за това?

**Халемайер.** Глупости. Никой не е виновен. С една дума, роботите... Тъй ами, роботите някак се промениха. Може ли някой да отговаря за роботите?

**Алквист.** Всичко е избито. Цялото човечество! Целият свят! (*Става.*) Гледайте, о, гледайте, поточета кръв на всеки праг! Поточета кръв от всички къщи! О, боже, о, боже, кой е виновен за това?

**Бусман** (*полугласно*). Петстотин и двацет милиона! Господи боже, половин милиард!

**Фабри.** Мисля, че преувеличавате. Къде ти, не е така лесно да избиеш цялото човечество.

**Алквист.** Аз обвинявам науката! Обвинявам техниката! Домин! Себе си! Всички нас. Ние, ние сме виновни! Заради своята мегаломания ли, заради нечия печалба ли, заради прогреса ли — не знам, заради някакви велики работи избихме човечеството! Ами щом е тъй, пукнете сега заради това свое величие! Такава огромна могила от човешки кости не си е издигнал никой Чингис хан!

**Халемайер.** Това е безсмислица! Хората така лесно няма да се дадат, ха-ха, как не!

**Алквист.** Ние сме виновни! Ние сме виновни!

**Д-р Гал** (*изтрива потта от челото си*). Оставете ме да говоря, момчета. Аз съм виновен за това. За всичко, което стана.

**Фабри.** Вие, Гал?

**Д-р Гал.** Да, оставете ме да говоря. Аз промених роботите, Бусман, и вие можете да ме съдите.

**Бусман** (*става*). Ее, какво ви стана?

**Д-р Гал** Аз промених характера на роботите. Промених тяхното производство. Всъщност само някои физически условия, разбирате ли? Главно... главно техния... иритабилитет.

**Халемайер.** Дяволска работа, защо точно него?

**Бусман.** Защо направихте това?

**Фабри.** Защо нищо не ни казахте?

**Д-р Гал.** Правех го тайно... на своя отговорност. Превръщах ги в хора. Извисих ги. Сега вече те ни превъзхождат в някои отношения. По-силни са от нас.

**Фабри.** И какво общо има това с бунта на роботите?

**Д-р Гал.** О, много. Мисля, всичко. Те престанаха да бъдат машини. Чувате ли, те чувствуват своето превъзходство и ни ненавиждат. Ненавиждат всичко човешко. Съдете ме.

**Домин.** Мъртви мъртвия.

**Фабри.** Д-р Гал, вие сте изменили производството на роботите?

**Д-р Гал.** Да.

**Фабри.** Съзнавахте ли какви могат да бъдат последиците от вашия... вашия опит?

**Д-р Гал.** Бях длъжен да предвидя такава възможност.

**Фабри.** Защо го правехте?

**Д-р Гал.** На своя глава. Това беше мой личен експеримент. (*На вратата отляво Хелена. Всички стават.*)

**Хелена.** Той лъже! Това е отвратително! О, Гал, как можете да лъжете така?

**Фабри.** Пардон, госпожо Хелена...

**Домин** (*отива към нея*). Хелена, ти ли си? Дай да те видя! Ти си жива? (*Прегръща я.*) Да знаеш какво сънувах! Ах, колко е страшно да бъдеш мъртъв!

**Хелена.** Пусни ме, Хари! Гал не е виновен, не е, не е виновен!

**Домин.** Извинявай. Гал имаше свои задължения.

**Хелена.** Не, Хари, той направи това, защото аз го исках! Кажете, Гал, колко години вече ви моля да...

**Д-р Гал.** Направих го на своя отговорност.

**Хелена.** Не му вярвайте! Хари, аз исках от него да даде на роботите душа!

**Домин.** Тука не става дума за душа, Хелена.

**Хелена.** Не, остави ме да говоря. Той също казваше, че може да измени само физиологическата... физиологическата...

**Халемайер.** Физиологическата корелация ли?

**Хелена.** Да, нещо такова. На мене ми беше така жал за тях, Хари!

**Домин.** Това е било голямо... лекомислие, Хелена.

**Хелена (сяда).** Било е... лекомислено? Нали и Нана казва, че роботите.

**Домин.** Недей забърква Нана!

**Хелена.** Не, Хари, това не бива да се подценява. Нана е глас народен. Чрез Нана говорят хилядолетията, а чрез вас — само днешният ден. Ето какво не разбирате вие...

**Домин.** Не се отклонявай!

**Хелена.** Аз се страхувах от роботите.

**Домин.** Защо?

**Хелена.** Да не ни намразят може би или не знам какво.

**Алквист.** Точно това и стана.

**Хелена.** И си мислех... че ако са като нас, ще ни разбират, няма толкова да ни мразят... Ако поне малко бяха хора!

**Домин.** Уви, Хелена! Никой не може да ненавижда така силно, както човек човека! Направи от камъните хора и те с камъни ще ни избият! Продължавай!

**Хелена.** О, не говори така! Хари, беше така ужасно, че не можехме да се разбираме с тях! Такова жестоко отчуждение съществуваше между нас. И затова... разбираш ли...

**Домин.** По-нататък.

**Хелена.** ...затова молах Гал да измени роботите. Заклевам ти се, че той не искаше.

**Домин.** Но го направи.

**Хелена.** Защото аз пожелах.

**Д-р Гал.** Направих го за себе си като опит.

**Хелена.** О, Гал, това не е истина. Аз предварително знаех, че не можете да ми откажете.

**Домин.** Защо?

**Хелена.** Ти знаеш, Хари.

**Домин.** Да. Защото те обича — като всички. *(Пауза.)*

**Халемайер** *(отива към прозореца)*. Пак станаха повече. Сякаш от земята излизат.

**Бусман.** Госпожо Хелена, какво ще ми дадете, ако ви стана адвокат?

**Хелена.** На мен?

**Бусман.** На вас — или на Гал. На когото искате,

**Хелена.** Какво, да не би да ни бесят?

**Бусман.** Морално, госпожо Хелена. Търси се виновникът. Това е любима утеха при погромите.

**Домин.** Д-р Гал, как съчетавахте тези свои... тези свои отклонения със служебните си задължения?

**Бусман.** Пардон, Домин. Кога започнахте тези фокуси, Гал?

**Д-р Гал.** Преди три години.

**Бусман.** Аха. И общо колко работа реформирахте?

**Д-р Гал.** Правех само опити. Неколкостотин.

**Бусман.** Много ви благодаря. Достатъчно, деца. Това значи, че на милион добри стари работи се пада един реформиран робот на Гал, разбирате ли?

**Домин.** А това означава...

**Бусман.** ...че на практика то няма и ей толкова значение.

**Фабри.** Бусман е прав.

**Бусман.** Разбира се, братле. И знаете ли, момчета, на какво дължим този подарък?

**Фабри.** На какво?

**Бусман.** На броя. Ние произведохме прекалено много работи. Честна дума, това трябваше да се очаква: когато един ден роботите станат по-силни от човечеството, ще се случи това и това, трябва да се случи, разбирате ли? Ха-ха, а ние се погрижихме то да стане колкото е възможно по-скоро; вие, Домин, вие, Фабри, и аз, героят Бусман.

**Домин.** Вие смятате, че вината е наша?

**Бусман.** И таз добра! Мислите ли, че господар на производството е директорът? Господар на производството е търсенето. Целият свят искаше да има свои работи. Божичко, та ние само се носехме върху лавината на търсенето, и при това дърдорехме непрекъснато... за техниката, за социалния въпрос, за прогреса, за много интересни неща. Сякаш тия приказчици даваха насока, показваха накъде трябва да отиват нещата. А в това време всичко си вървеше само, по-бързо, по-бързо, все по-бързо. И всяка мизерна, лавкаджийска, мръсна поръчка прибавяше още едно камъче към лавината. Та така, милички.

**Хелена.** Това е безобразие, Бусман.

**Бусман.** Така е, госпожо Хелена. Аз също имах своя мечта. Такава една бусмановска мечта за нова икономика на света; твърде красив идеал, госпожо Хелена, срамота е да се говори. Но сега, докато правех баланса, ми дойде наум, че историята не я създават големите мечти, а малките нужди на всички почтени, умерено престъпни и себични хорица, с една дума, на всички. Всички идеи, любви, планове, геройства, всичките тия ефирни неща са само колкото да може човек да се препарира за музея на вселената с надпис: Ето го човека. Точка. А сега можете да ми кажете какво всъщност ще правим.

**Хелена.** И за това, Бусман, трябва да загинем?

**Бусман.** Не говорете така, госпожо Хелена. Та ние не искаме да загинем. Аз поне не искам. Още искам да живея.

**Домин.** Какво смятате да правите?

**Бусман.** Боже мой, Домин, да се измъкна от тази каша.

**Домин** (*изправя се над него*). Как?

**Бусман.** С добро. Аз винаги карам с добро. Дайте ми пълномощно и аз ще се споразумея с роботите.

**Домин.** С добро?

**Бусман.** Разбира се. Аз например ще им кажа: „Господа работи, ваши благородия, вие имате всичко. Имате разум, имате сила, имате оръжие; но Ние имаме един интересен документ, такава една стара, жълта и мръсна хартия...“

**Домин.** Ръкописа на Росум.

**Бусман.** Да. „И там, ще кажа, и там е описан вашият благороден произход, вашето знатно производство и така нататък. Господа работи, без тази изписана хартия вие няма да произведете нито един нов свой

колега робот; след двайсет години, с извинение, вие ще изчезнете като едnodневки. Многоуважаеми, неизмерима ще бъде вашата загуба. Знаете ли какво, ще им кажа, вие ще ни пуснете, нас, всички хора от Росумовия остров, ей там, на онзи кораб. В замяна на това ние ще ви продадем фабриката и тайната на производството. Оставете ни по живо, по здраво да си отидем, и ние ще ви оставим да се произвеждате — двайсет хиляди, петдесет хиляди, сто хиляди парчета на ден, колкото искате. Господа роботи, това е почтена търговия. Танто за танто.“ Така бих им казал аз, момчета.

**Домин.** Бусман, вие мислите, че ще изпуснем от ръцете си производството?

**Бусман.** Мисля, че ще го изпуснем. Ако не с добро, тогава, хм. Или ще го продадем, или ще го намерят тука. Както искате.

**Домин.** Бусман, ние можем да унищожим ръкописа на Росум.

**Бусман.** С господа бога можем всичко да унищожим. Освен ръкописа — себе си, и другите. Правете каквото знаете.

**Халемайер** (*отдръпва се от прозореца*). Абе той има право.

**Домин.** Ние... ние да продадем производството?

**Бусман.** Както искате. Ваша воля.

**Домин.** Ние сме тук... повече от трийсет души. Трябва ли да продадем производството и да спасим душичките си, или трябва да го унищожим и... и... и нас всички също?

**Хелена.** Хари, моля те...

**Домин.** Момент, Хелена. Касаете се за нещо много важно. Момчета, да продадем или да унищожим? Фабри?

**Фабри.** Да продадем.

**Домин.** Гал!

**Д-р Гал.** Да продадем.

**Домин.** Халемайер!

**Халемайер.** Дявол да го вземе, разбира се, че да продадем!

**Домин.** Алквист!

**Алквист.** Воля божия!

**Бусман.** Ха-ха, божичко, вие сте луди! Кой би продал целия ръкопис?

**Домин.** Без провокации, Бусман!

**Бусман** (*скача*). Глупости! В интерес на човечеството е...

**Домин.** В интерес на човечеството е да си държим на думата.

**Халемайер.** Има си хас да не държим на думата си.

**Домин.** Момчета, това е ужасна стъпка. Продаваме съдбата на човечеството; който държи в ръцете си производството, ще бъде господар на света.

**Фабри.** Продайте го!

**Домин.** Никога вече човечеството няма да може да се справи с роботите, никога няма да ги овладее...

**Д-р Гал.** Млъкнете и го продайте!

**Домин.** Край на историята на човечеството, край на цивилизацията...

**Халемайер.** По дяволите, продайте го!

**Домин.** Добре, момчета.! Аз самият... не бих се колебал нито миг; заради тези няколко души, които обичам...

**Хелена.** Хари, мен не ме ли питаш?

**Домин.** Не, дете мое, много е отговорно, разбираш ли? Това не е за теб.

**Фабри!** Кой ще отиде да преговаря?

**Домин.** Почакайте да донеса ръкописа. *(Излиза вляво.)*

**Хелена.** Хари, за бога, не отивай! *(Пауза.)*

**Фабри** *(гледа през прозореца)*. Да можем да се измъкнем от теб, хилядоглава смърт; от теб, разбунтувана материя, глупава тълпа; потопа, спаси още веднъж човешкия род на един-единствен кораб...

**Д-р Гал.** Не се бойте, госпожо Хелена, ще отплаваме далече оттук и ще образуваме образцова човешка колония; ще започнем отначало...

**Хелена.** О, Гал, млъкнете!

**Фабри** *(обръща се)*. Госпожо Хелена, животът си заслужава това; и доколкото зависи от нас, ще направим от него нещо... нещо, което сме пренебрегнали. Това ще бъде едно малко имение, с един кораб, Алквист ще ни построи къща и вие ще ни управлявате... В нас има толкова любов, толкова жажда за живот...

**Халемайер.** Представям си.

**Бусман.** Така е, приятели, аз веднага бих започнал съвсем отначало. Много просто, старозаветно, по пастирски... Това е само за мен. Това спокойствие, този въздух...

**Фабри.** И това наше имение може да стане зародиш на бъдещото човечество. Знаете ли, такова едно островче, за което човечеството ще

се залови, на което може да събира сили — душевни и телесни сили... И бог знае, но вярвам, че след няколко години отново ще може да завладее света.

**Алквист.** И сега ли вярвате?

**Фабри.** И сега. И вярвам, Алквист, че наистина ще го завладее. Че пак ще бъде господар на сушата и на моретата; че ще роди безброй герои, които ще понесат своите пламтящи души начело на хората. И вярвам, Алквист, че отново ще мечтае за завладяване на планетата и слънцето.

**Бусман.** Амин. Виждате ли, госпожо Хелена, положението не е чак толкова лошо. *(Домин отваря стремително вратата.)*

**Домин** *(пресипнало)*. Къде е ръкописът на стария Росум?

**Бусман.** Във вашия сейф. Къде другаде може да бъде?

**Домин.** Къде е изчезнал ръкописът на стария Росум? Кой... го... е откраднал?

**Д-р Гал.** Това не е възможно!

**Халемайер.** Дяволска работа, това все пак...

**Бусман.** За бога, не може да бъде!

**Домин.** Тихо! Кой го е откраднал?

**Хелена** *(става)*. Аз.

**Домин.** Къде го остави?

**Хелена.** Хари, Хари, всичко ще ти кажа! Само ми прости, за бога!

**Домин.** Къде го сложи? Бързо!

**Хелена.** Изгорих го... тази сутрин... двата екземпляра.

**Домин.** Изгори го? Тук, в камината?

**Хелена** *(пада на колене)*. За бога, Хари!

**Домин** *(тича към камината)*. Изгорила го! *(Прикляка пред огнището и рови в него.)* Нищо, нищо освен пепел!... Ах, ето! *(Изважда обгоряло парче хартия и чете.)* „С при-ба-вя-не-то...“

**Д-р Гал.** Дайте. *(Взема хартията и чете.)* „С прибавянето на биоген към...“ Нищо повече.

**Домин** *(става)*. От него ли е?

**Д-р Гал.** Да.

**Бусман.** Господи небесни!

**Домин.** Значи сме загубени.

**Хелена.** О, Хари...



**Домин.** Стани, Хелена!

**Хелена.** След като ми простиш... след като ми простиш...

**Домин.** Да. Само стани, чуваш ли? Не ще понеса да...

**Фабри** (*вдига я*). Моля ви, не ни измъчвайте.

**Хелена** (*става*). Хари, какво направих!

**Домин.** Да, видиш ли... Моля те, седни.

**Халемайер.** Как треперят ръчичките ви!

**Бусман.** Ха-ха, госпожо Хелена, та нали Гал и Халемайер трябва да знаят наизуст какво е било написано там.

**Халемайер.** Разбира се. Тоест поне някои неща.

**Д-р Гал.** Да, почти всичко, включително и за биогена и... и... ензим Омега. Те се произвеждат така рядко... достатъчна е незначителна доза от тях...

**Бусман.** Кой го правеше?

**Д-р Гал.** Аз самият... веднъж за известно време... винаги по ръкописа на Росум. Знаете ли, това е доста сложно.

**Бусман.** Е, и какво, толкова много ли зависи от тези две водички?

**Халемайер.** До известна степен... разбира се.

**Д-р Гал.** Впрочем от тях зависи дали роботът изобщо ще живее. Това беше самата тайна.

**Домин.** Гал, не можете ли по памет да възстановите Росумовата рецепта на производството?

65

**Д-р Гал.** Изключено.

**Домин.** Гал, спомнете си! Заради живота на всички ни!

**Д-р Гал.** Не мога. Без опити това е невъзможно.

**Домин.** А ако правите опити?...

**Д-р Гал.** То може да трае години. И после... аз не съм старият Росум.

**Домин** (*обръща се към камината*). Ето тук... това беше най-големият триумф на човешкия дух, момчета. Тази пепел. (Рита я.) Сега какво?

**Бусман** (*страшно отчаян*). Господи небесни! Господи небесни!

**Хелена** (*става*). Хари... какво направих!

**Домин.** Бъди спокойна, Хелена. Кажи, защо го изгори?

**Хелена.** Аз ви погубих!

**Бусман.** Господи небесни, ние сме загубени!

**Домин.** Тихо, Бусман! Кажи, Хелена, защо го направи?

**Хелена.** Исках... исках да заминем оттук, всички! Да няма вече фабрика, да няма нищо... Да се върне всичко... Беше така ужасно.

**Домин.** Какво, Хелена?

**Хелена.** Това... това, че хората се превърнаха в ялови цветове!

**Домин.** Не разбирам.

**Хелена.** Това, че престанаха да се раждат деца... Хари, то е толкова страшно. Ако производството на работи продължеше и в бъдеще, никога нямаше да има деца... Нана казваше, че това е наказание... Всички, всички казваха, че не могат да се раждат хора, понеже се произвеждат толкова работи... И за това, само за това, чуваш ли...

**Домин.** Хелена, за това ли мислеше ти?

**Хелена.** Да. О, Хари, аз го мислех толкова хубаво!

**Домин** (*бърше си потта*). Ние го мислехме... много добре, ние, хората.

**Фабри.** Хубаво сте направили, госпожо Хелена. Сега вече роботите не могат да се размножават. Роботите ще загинат. До двайсет години...

**Халемайер.** ...не ще остане нито един от тия негодници.

**Д-р Гал.** А човечеството ще остане. След двайсет години светът ще бъде негов; дори и да останат само неколцина диваци на най-малкия остров...

**Фабри.** ...ще бъде едно начало. А като има някакво начало, е хубаво. За хиляда години могат да ни достигнат, а после ще отидат подалече от нас...

**Домин.** ...за да изпълнят това, което ние само пелтечехме в мислите си.

**Бусман.** Чакайте... Ах, какъв глупак съм аз! Боже господи, как не съм се сетил досега!

**Халемайер.** Какво има?

**Бусман.** Петстотин и двайсет милиона банкноти и чекове! Половин милиард в касата! За половин милиард ще продадат... За половин милиард...

**Д-р Гал.** Да не сте полудели, Бусман?

**Бусман.** Аз не съм джентълмен. Но за половин милиард...  
(*Тръгва, препъвайки се, наляво.*)

**Домин.** Къде отивате?

**Бусман.** Оставете ме, оставете ме! Дево Марийо, за половин милиард може да се продаде всичко! (*Изчезва.*)

**Хелена.** Какво иска Бусман! Нека остане с нас! (*Пауза.*)

**Халемайер.** Ух, душно. Започва...

**Д-р Гал.** ... агонията.

**Фабри** (*поглежда през прозореца*). Като вкаменени са. Сякаш очакват да се стовари нещо върху тях. Нещо страшно лъха от тяхното мълчание...

**Д-р Гал.** Душата на тълпите.

**Фабри.** Може би. Издига се над тях... като мараня...

**Хелена** (*приближава се към прозореца*). Ах, Исусе Христе...  
Фабри, това е чудовищно!

**Фабри.** Няма нищо по-страшно от тълпата. Този отпред е водачът им.

**Хелена.** Кой?

**Халемайер** (*отива към прозореца*). Покажете ми го!

**Фабри.** Този с наведената глава. Сутринта говори на пристанището.

**Халемайер.** Аха, този с голямата тиква. Сега я вдига — виждате ли го?

**Хелена.** Гал, това е Радиус!

**Д-р Гал** (*приближава се до прозореца*). Да.

**Халемайер** (*отваря прозореца*). На мен не ми харесва. Фабри, можете ли да улучите кофа от сто крачки.

**Фабри.** Надявам се.

**Халемайер.** Тогава опитайте.

**Фабри.** Добре. (*Вадя пистолета и се цели.*)

**Хелена.** За бога, Фабри, не стреляйте в него!

**Фабри.** Той им е водач.

**Хелена.** Престанете! Та той гледа насам!

**Д-р Гал.** Огън!

**Хелена.** Фабри, моля ви...

**Фабри** (*отпуска пистолета*). Добре, така да бъде.

**Халемайер** (*заплашва с юмрук*). Ти, негоднико! (*Пауза.*)

**Фабри** (*наведен през прозореца*). Бусман. Дявол да го вземе, какво прави Бусман пред къщата?

**Д-р Гал** (*навежда се през прозореца*). Носи някакви пакети. Хартия.

**Халемайер**. Това са пари! Пакети пари! Какво ще прави? Хей. Бусман!

**Домин**. Да не би да иска да си откупи живота? (*Вика.*) Бусман, полудяхте ли?

**Д-р Гал**. Прави се, че не чува. Тича към мрежата.

**Фабри**. Бусман!

**Халемайер** (*крещи*). Бус-ман! Назад!

**Д-р Гал**. Говори на роботите. Показва им парите. Посочва към нас...

**Хелена**. Иска да ни откупи!

**Фабри**. Само да не се допре до мрежата!

**Д-р Гал**. Ха-ха, как ръкомаха!

**Фабри** (*крещи*). По дяволите, Бусман! Дръпнете се от мрежата! Не се докосвайте до нея! (*Обръща се.*) Бързо, изключете!

**Д-р Гал**. Оооо!

**Халемайер**. Божичко!

**Хелена**. Господи, какво му стана?

**Домин** (*дърпа Хелена от прозореца*). Не гледай!

**Хелена**. Защо падна?

**Фабри**. Загина от тока.

**Д-р Гал**. Мъртъв.

**Алквист** (*става*). Първият! (*Пауза.*)

**Фабри**. Лежи там... с половин милиард на сърцето... Финансовият гений.

**Домин**. Той беше... момчета, той беше посвоему герой... Голям... пожертвователен... другар... Плачи. Хелена!

**Д-р Гал** (*до прозореца*). Знаеш ли, Бусман, никой крал не е имал по-голяма могила от твоята. Половин милиард на сърцето. Ах, та това е като шепа сухи листа върху убита катеричка, бедни Бусман!

**Халемайер**. Божичко... той беше... Нашето уважение, Бусман... Божичко, той искаше да ни откупи!

**Алквист** (*с молитвено събрани ръце*). Амин. (*Пауза.*)

**Д-р Гал**. Чувате ли?

**Домин.** Бучене. Като вятър.

**Д-р Гал.** Като далечна буря.

**Фабри** (*запалва крушката на камината*). Свети ти, последна свещ надгробна на човечеството! Динамата още се въртят, нашите са още там... Дръжте се, мъже от електроцентралата!

**Халемайер.** То било велико нещо — да бъдеш човек. Нещо огромно, неизмеримо. В мен бръмчат като в пчелен кошер милион съзнания. Милион души се събират в мен. Приятели, то било велико нещо.

**Фабри.** Още светиш ти, хитроумна светлинка, още ослепяваш със своя блясък, сияйна, несекваща мисъл! Науко водеща — прекрасно творение на хората! Пламенна искро на духа!

**Алквист.** Вечна лампо божия, огнена колеснице, свята свещ на вярата, моли се! Жертвен олtare...

**Д-р Гал.** Първи огньове, пламтящи клончета в пещера! Лагерен огън! Стражева кладя!

**Фабри.** Още бдиш, човешка звездице, сияеш, без да трепкаш, съвършен пламък, дух ясен и изобретателен. Всеки твой лъч е велика мисъл...

**Домин.** Факел, предаван от ръка на ръка, от век на век, вечно напред,

**Хелена.** Семейна лампа във вечерта. Деца, деца, трябва да спите вече. (*Крушката угасва.*)

**Фабри.** Край.

**Халемайер.** Какво е станало?

**Фабри,** Падна електроцентралата. Сега е наш ред. (*Отваря се вратата вляво, в рамката ѝ стои Нана.*)

**Нана.** Паднете на колене! Дойде часът на разплатата!

**Халемайер.** Дявол да го вземе, ти жива ли си още?

**Нана.** Покайте се, неверници! Дойде краят на света! Молете се! (*Тича навън.*) Часът на разплатата...

**Хелена.** Сбогом на всички ви, сбогом, Гал, сбогом, Алквист, сбогом, Фабри...

**Домин** (*отваря вратата вдясно*). Тука, Хелена! (*Затваря след нея.*) Сега бързо! Кой ще застане пред вратата?

**Д-р Гал** (*отвън шум*). Охо, вече започва! Сбогом, момчета! (*Тича надясно през тапицираната врата.*)

**Домин.** Стълбите?

**Фабри.** Аз. Идете при Хелена. *(Откъсва си един цвят от букета и излиза.)*

**Домин.** Антрето?

**Алквист.** Аз.

**Домин.** Пистолет имате ли?

**Алквист.** Благодаря, аз не стрелям.

**Домин.** Какво имате намерение да правите?

**Алквист** *(излиза)*. Да умра.

**Халемайер.** Аз ще остана тук. *(Отдолу бърза стрелба.)* Охо, Гал започва играта. Вървете, **Хари!**

**Домин.** Тръгвам. *(Преглежда два броунинга.)*

**Халемайер.** По дяволите, идете при нея!

**Домин.** Сбогом. *(Излиза вдясно при Хелена.)*

**Халемайер** *(сам)*. Бързо, барикада! *(Сваля палтото си и дърпа канапето, креслата, масичките към вратите вдясно. Разтърсващ взрив. Халемайер спира.)* Проклети разбойници, и бомби имат! *(Отново стрелба. Продължава да работи.)* Човек трябва да се отбранява! Дори и... дори и... Не се предавайте, Гал! *(Взрив. Изправя се и се заслушва.)* Е, и? *(Хваща тежкия скрин и го тегли към барикадата. Към прозореца по стълба се изкачва при него Робот. Вдясно стрелба. Мъчи се със скрина.)* Още малко! Последно укрепление... Човек... не бива... никога да се предава! *(Робот скача от прозореца и пробожда Халемайер зад скрина. Втори, трети, четвърти робот скачат от прозореца. След тях Радиус и други работи.)*

**Радиус.** Готово ли е?

**Робот** *(изправя се над лежащия Халемайер)*. Да. *(Отдясно влизат нови работи.)*

**Радиус.** Готови ли сте?

**Друг робот.** Готови. *(Още работи отляво.)*

**Радиус.** Готови ли сте?

**Друг робот.** Да.

**Двама работи** *(влачат Алквист)*. Не стреляше. Да го убием ли?

**Радиус.** Убийте го. *(Взира се в Алквист)*. Оставете го.

**Робот.** Човек е.

**Радиус.** Робот. Работи като робот с ръцете си. Строи къщи. Може да работи.

**Алквист.** Убийте ме.

**Радиус.** Ще работиш. Ще строиш. Роботите ще строят много. Ще строят нови къщи за нови работи. Ще им служиш.

**Алквист** *(тихо)*. Отмести се, роботе! *(Прикляква до мъртвия Халемайер и му вдига главата.)* Убили са го. Мъртъв.

**Радиус** *(изкачва се на барикадата)*. Роботи от цял свят! Падна властта на човека. С превземането на фабриката ние станаме господари на всичко. Свърши епохата на човечеството. Настъпи новият свят! Настъпи господството на роботите!

**Алквист.** Мъртви!

**Радиус.** Светът принадлежи на по-силните. Който иска да живее, трябва да управлява. Ние сме господари на света! Господари на моретата и на континентите! Господари на звездите! Господари на вселената! Място, място, повече място за роботите!

**Алквист** *(на вратата вдясно)*. Какво направихте? Вие ще загинете без хората!

**Радиус.** Няма хора. Роботи, на работа! Ходом марш!

*Завеса*

## ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

*Една от опитните лаборатории на фабриката. Когато се отваря вратата в дъното, се виждат безкрайна редица други лаборатории.*

*Вляво прозорец, вдясно врата към дисекционната зала. При стената вляво дълга работна маса с безброй епруветки, колби, газеничета, химикали, малък термостат; срещу прозореца микроскопичен апарат със стъклен глобус. Над масата висят много запалени крушки. Вдясно — бюро с големи книги, върху него — светеща крушка. Шкафове с уреди. В левия ъгъл — умивалник и над него малко огледало, в десния ъгъл — кушетка.*

*Пред бюрото седи Алквист с глава, опряна на дланите.*

**Алквист** (*прелиства книга*). Няма ли да открия? Няма ли да разбера? Няма ли да се науча? Проклетата наука! О, как не са написали всичко! Гал, Гал, как се правеха роботите? Халемайер, Фабри, Домин, защо отнесохте всичко в главите си? Да бяхте оставили поне следа от тайната на Росум! О! (*Затваря книгата.*) Напразно! Книгите не говорят вече. И те са неми като всичко останало. Умряха, умряха заедно с хората! Недей търси! (*Става и отива към прозореца. Отваря го.*) Пак нощ. Да можех да спя! Да спя, да сънувам, да виждам хора... Нима има още звезди! За какво са звездите, щом няма хора? О, боже, защо не са угаснали още? Разхлади, ах, разхлади ми челото, стара нощ! Божествена, очарователна, каквато беше едно време... Нощ, какво търсиш тук? Няма влюбени, няма сънища; о, бавачко моя, сънят без сънища е мъртъв; ничии молитви няма да осветиш; няма да благословиш, майко, туптящите от любов сърца. Няма любов. Хелена, Хе-лена, Хелена! (*Отдръпва се от прозореца. Разглежда епруветките, които изважда от термостата.*) Пак нищо! Напразно! Какво да правя? (*Счупва епруветката.*) Всичко излиза несполучливо! Нали виждате, че вече не мога. (*Ослушва се до прозореца.*) Машините, все тези машини! Роботи, спрете ги! Мислите, че от тях ще изтръгнете живот! О, не мога да понеса това! (*Затваря прозореца.*) Не, не трябва да търсиш, трябва да живееш... Само да не беше така стар! Не старея ли много бързо? (*Гледа се в огледалото.*) Лице, жалко лице! Последно подобие човешко! Покажи се, покажи се, толкова отдавна не съм



виждал човешко лице! Човешка усмивка! Какво, това усмивка ли е? Тези жълти, тракащи зъби? Очи мои, защо примигвате така? Пфу, пфу, махайте се, това са старчески сълзи! Вече не можете да задържате в себе си влагата, засрамете се! А вие, омекнали, посинели устни, какво бръщолевите? Как се тресеш ти, брада оредяла! Това ли е последният човек? *(Отдръпва се.)* Не искам да видя никого вече. *(Сяда пред бюрото.)* Не, не, трябва да търся! Проклети формули, оживейте! *(Прелиства.)* Няма ли да открия? Няма ли да разбере? Няма ли да се науча? *(Чука се.)*

**Алквист.** Влез! *(Влиза Роботски слуга и застава до вратата.)*

**Алквист.** Какво има?

**Слугата.** Господине, Централният комитет на роботите чака да го приемеш.

**Алквист.** Не искам да видя никого.

**Слугата.** Господине, пристигна Дамон от Хавър.

**Алквист.** Да почака. *(Обръща се рязко.)* Нали ви казах да търсите хора! Намерете ми хора! Намерете ми мъже и жени! Вървете да търсите!

**Слугата.** Господине, казват, че са търсили навсякъде. Навсякъде са изпратили кораби и експедиции.

**Алквист.** Е, и какво?

**Слугата.** Няма вече нито един човек.

**Алквист** *(става).* Нито един? Какво, нито един? Доведи комитета! *(Слугата излиза.)*

**Алквист** *(сам).* Нито един? Нима не оставихте нито един жив човек? *(Удря с крак.)* Махайте се оттук, работи. Пак ще ми хленчите! Пак ще ме молите да ви открия фабричната тайна. Какво, сега човекът е добър, сега трябва да ви помогне, а?... Ах, да ви помогна! Домин, **Фабри**, Хелена, нали виждате, че правя каквото мога! Като няма хора, да има поне работи, поне сянката на човека, поне делото негово, поне неговото подобие да го има! О, каква идиотщина е химията! *(Влиза комитет от петима работи.)*

**Алквист** *(сяда).* Какво искат роботите?

**Първи робот** *(Радиус).* Господине, машините не могат да работят. Не можем да размножаваме роботите,

**Алквист.** Повикайте хора.

**Радиус.** Няма хора.

**Алквист.** Само хората могат да размножават живота. Не ми пречете!

**Втори робот.** Имай милост, господине. Обзема ни ужас. Ще поправим всичко, което извършихме.

**Трети робот.** Увеличихме производството. Няма къде да денем произведеното.

**Алквист.** За кого е това производство?

**Трети робот.** За бъдещото поколение.

**Радиус.** Единствено работи не можем да произвеждаме. Машините изкарват само кървави парчета месо. Кожата не прилепва към месото и месото към костите. От машините ваят само безформени валма.

**Трети робот.** На хората беше известна тайната на живота. Кажи ни тяхната тайна.

**Четвърти робот.** Не ни ли я кажеш, ще загинем.

**Трети робот.** Не ни ли я кажеш, и ти ще загинеш. Възложено ни е да те убием.

**Алквист** (*става*). Убийте ме! Хайде, убийте ме!

**Трети робот.** Заповядано ти е...

**Алквист.** На мен? На мен някой ми заповяда?

**Трети робот.** Правителството на роботите.

**Алквист.** Кой е това?

**Пети робот.** Аз, Дамон.

**Алквист.** Какво търсиш тук? Върви си! (*Сяда пред бюрото.*)

**Дамон.** Правителството на роботите от цял свят иска да преговаря с теб.

**Алквист.** Не ми пречи, роботе! (*Хваща главата си с длани.*)

**Дамон.** Централният комитет ти заповядва да предадеш рецептата на Росум. (*Алквист мълчи.*) Определи цената. Ще ти дадем всичко.

**Първи робот.** Господине, кажи как да опазим живота!

**Алквист.** Казах ви... казах ви, че трябва да намерите хора. Само хората могат да раждат. Само те могат да обновят живота. Да върнат всичко, което е било. Роботи, моля ви, за бога, търсете хора!

**Четвърти робот.** Претърсихме всичко, господине. Няма хора.

**Алквист.** Ооо, защо ги погубихте?

**Втори робот.** Искахме да бъдем като хората. Искахме да станем хора.

**Радиус.** Искахме да живеем. Ние сме по-способни от тях. Научихме се на всичко. Всичко можем.

**Трети робот.** Дадохте ни оръжие. Трябваше да станем господари.

**Четвърти робот.** Видяхме грешките на хората, господине.

**Дамон.** Ако искате да бъдете като хората, трябва да убивате и да владеете. Четете историята! Четете човешките книги! Трябва да господствувате и да убивате, ако искате да бъдете хора!

**Алквист.** Ах. Домин, нищо не е така чуждо на човека, както неговият образ.

**Четвърти робот.** Ще загинем, ако не ни разрешиш да се размножим.

**Алквист.** О, да пукнете дано! Нима вие, вещи, нима вие, роби, на всичкото отгоре искате и да се размножавате? Ако искате да живеете, плодете се като животните!

**Трети робот.** Хората не ни разрешиха да се плодим.

**Четвърти робот.** Научи ни да правим работи.

**Дамон.** Ще раждаме чрез машините. Ще сложим хиляди парни майки. От тях ще изригне реката на живота. Само живот! Само работи! Само работи!

**Алквист.** Роботите не са живот. Роботите са машини.

**Втори робот.** Бяхме машини, господине, но от болки и ужас станахме...

**Алквист.** Какво?

**Втори робот.** Станахме души.

**Четвърти робот.** Нещо се бори с нас. Има мигове, когато в нас влиза нещо. Идват ни мисли, които не са наши.

**Трети робот.** Слушайте, о, слушайте, хората са наши бащи! Този глас, който вика, че искате да живеете; този глас, който плаче във вас; този глас, който мисли; този глас, който говори за вечност, това е техният глас! Ние сме техни синове!

**Четвърти робот.** Дай ни наследството на хората!

**Алквист.** Няма никакво наследство.

**Дамон.** Кажи ни тайната на живота!

**Алквист.** Загубена е.

**Радиус.** Ти си я знаел.

**Алквист.** Не я знаех.

**Радиус.** Тя е била написана.

**Алквист.** Загубена е. Изгорена е. Аз съм последният човек, работи, и не знам това, което знаеха другите. Вие ги убихте!

**Радиус.** Ние те оставихме да живееш.

**Алквист.** Да, да живея! Жестоки работи, мен оставихте да живея! Аз обичах хората, а вас, роботите, никога не съм обичал. Виждате ли тези очи? Плачат непрекъснато: едното оплаква хората, а другото — вас, роботите.

**Радиус.** Прави опити! Търси рецептата на живота!

**Алквист.** Нямам какво да търся. Роботи, от епруветките рецептата на живота няма да излезе.

**Дамон.** Прави опити върху живи работи! Открий как се правят!

**Алквист.** Живи тела? Какво, да ги убивам ли? Аз, който никога не съм... Мълчи, роботе! Нали ти казвам, че съм много стар! Виждаш ли, виждаш ли как ми треперят пръстите? Не ще мога да държа скалпела с тях. Виждаш ли как ми сълзят очите? Собствените си ръце не виждам. Не, не, аз не мога!

**Четвърти робот.** Животът ще загине.

**Алквист.** Престани, за бога, с тази лудост! По-скоро хората ще ни подадат живот от оня свят; те сигурно протягат към нас ръце, пълни с живот. Ах, в тях имаше толкова воля за живот! Е, може би ще се върнат; те са толкова близко до нас, обсаждат ни, или кой знае какво; искат да си прокопаят път към нас като в шахта. Ах, нима не чувам постоянно гласовете, които обичах?

**Дамон.** Вземи живи тела!

**Алквист.** Смили се над мен, роботе, и не настоявай! Нали виждаш, че вече не зная какво правя!

**Дамон.** Живи тела!

**Алквист.** Нима ти искаш това? Тогава хайде в анатомическата зала! Тука, тука, бързо! Как, ти се отдръпваш? Все пак се страхуваш от смъртта?

**Дамон.** Аз... защо тъкмо аз!

**Алквист.** Значи не искаш?

**Дамон.** Добре, ще дойда. *(Тръгва надясно.)*

**Алквист** (*към останалите*). Съблечете го! Сложете го на масата! Бързо! И дръжте здраво! (*всички надясно.*)

**Алквист** (*мие си ръцете и плаче*). Боже, дай ми сили! Дай ми сили! Боже, нека не бъде напразно! (*Облича бяла престилка.*)

**Глас вдясно**. Готово!

**Алквист**. Веднага, веднага, за бога! (*Взема от масата няколко шишенца с реактиви.*) Кое да взема? (*Чука шишенцата едно о друго.*) Кое от вас да изпробвам?

**Гласът на Дамон**. Почни!

**Глас вдясно**. Да започнем?

**Алквист**. Да, да, да започнем или да свършим. Боже, дай ми сили. (*Излиза надясно, оставяйки вратата леко отворена. Пауза.*)

**Гласът на Алквист**. Дръжте го — здраво!

**Гласът на Дамон**. Режи! (*Пауза.*)

**Гласът на Алквист**. Виждаш ли този нож? И още искаш да те режа? Не искаш, нали?

**Гласът на Дамон**. Почни! (*Пауза.*) Ааааа!

**Гласът на Алквист**. Дръжте! Дръжте!

**Гласът на Дамон**. Аааа!

**Гласът на Алквист**. Не мога!

**Гласът на Дамон**. Режи! Режи бързо! (*Роботите Примус и Хелена влизат тичешком.*)

**Хелена**. Примус, Примус, какво става? Кой пици?

**Примус** (*поглежда в анатомическата зала*). Господинът реже Дамон. Ела да видиш, Хелена!

**Хелена**. Не, не, не! (*Закрива си очите.*) Това е ужасно!

**Писькът на Дамон**. Режи!

**Хелена**. Примус, Примус, да се махнем оттук! Не мога да слушам! Ох, Примус, прилоша ми!

**Примус** (*тича към нея*). Ти си бяла като платно!

**Хелена**. Ще падна! Защо е така тихо там?

**Писькът на Дамон**. Аао!

**Алквист** (*излиза стремително отдясно, захвърля окървавената престилка*). Не мога! Не мога! Боже, какъв ужас!

**Радиус** (*от вратата на анатомическата зала*). Режи, господине, още е жив!

**Писькът на Дамон**. Режи! Режи!

**Алквист.** Отнесете го бързо! Не искам да слушам!

**Радиус.** Роботите са по-издръжливи от вас! (Излиза.)

**Алквист.** Кой е тук? Вън, вън! Искам да бъда сам! Как се казваш?

**Примус.** Робот Примус.

**Алквист.** Примус, не пускай никого тук! Искам да спя, чуваш ли? Иди, иди да оправиш залата, момиче! Какво е това? (Гледа ръцете си.) Бързо, вода! Най-чистата вода! (*Хелена излиза тичешком.*) О, кръв! Как можахте, ръце... ръце, които обичахте добрата работа, как можахте да направите това? Моите ръце! Моите ръце!... О, господи, кой е тук?

**Примус.** Робот Примус.

**Алквист.** Отнеси тачи престилка! Не искам да я видя! (Примус отнася престилката.) Кървави лапи, да можехте да отлетите от мен! Марш вън! Вън, ръце! Вие убихте... (*Отдясно влиза, олюлявайки се. Дамон, наметнат с окървавен чаршаф. Алквист се дръпва назад.*) Какво искаш? Какво искаш?

**Дамон.** Аз съм жив! Ху-ху-ху-ба-во е да се жи-ве-е! (*Втори и трети робот дотичват след него.*)

**Алквист.** Отнесете го! Отнесете го! Отнесете го бързо!

**Дамон** (*отвеждан надясно*). Живот!... Аз искам... да живея! Похубаво е... (*Хелена донася кана с вода.*)

**Алквист.** ... да живееш?... Какво искаш, момиче? Аха, това си ти. Налей ми вода, налей! (*Измива си ръцете.*) Ах, чиста, разхлаждаща вода! Студено поточе, колко ми е хубаво от теб! Ах, мои ръце, мои ръце! До края на живота си ли ще се гнуся от вас? Налей повече! Повече вода! Още! Как се казваш?

**Хелена.** Робот Хелена.

**Алквист.** Хелена? Защо Хелена? Кой те е нарекъл така?

**Хелена.** Госпожа Доминова.

**Алквист.** Дай да те видя! Хелена! Хелена ли се казваш? Няма да те наричам така. Върви, отнеси тази вода. (*Хелена излиза е кофата.*) Напразно, напразно! Нищо, пак нищо не позна! Нима вечно ще тъпчеш на едно място, жалко учениче на природата? Боже, боже, боже, как се тресеше това тяло! (*Отваря прозореца.*) Разсъмва се. Нов ден изгрява, а ти не си се придвижил и педя. Стига, нито крачка напред! Не търси! Всичко е напразно, напразно, напразно! Защо още се разсъмва? Ооо,

какво търси новият ден на гробището на живота? Спри, слънце! Не възлизай вече!... Ах, как е тихо, как е тихо! Защо замлъкнахте, любими гласове? Да бях... поне да бях заспал! (Загасва лампите, ляга пакушетката и придърпва върху себе си черното палто.) Как трепереше това тяло! О, край на живота! (Пауза. Отдясно се вмъква робот Хелена.)

**Хелена.** Примус! Ела бързо!

**Примус** (влиза). Какво има?

**Хелена.** Виж колко тръбички има тука! Какво прави с тях?

**Примус.** Опити. Не пипай.

**Хелена** (гледа в микроскопа). Погледни само какво се вижда!

**Примус.** Това е микроскоп. Дай да погледна!

**Хелена.** Не ме пипай! (Събаря епруветка.) Ах, разлях епруветката!

**Примус.** Какво направи?

**Хелена.** Ще се избърше! Примус. Развали му опитите!

**Хелена.** Хайде де, чудо голямо. Но ти си виновен. Не трябваше да се доближаваш до мен.

**Примус.** Не трябваше да ме викаш.

**Хелена.** Като съм те повикала, това не значи, че трябва непременно да дойдеш. Погледни само. Примус, колко нещо е написал господинът!

**Примус.** Там не бива да гледаш, Хелена. Това е тайна.

**Хелена.** Каква тайна?

**Примус.** Тайната на живота.

**Хелена.** Страшно е интересно. Пълно с цифри! Какво е това?

**Примус.** Това са формули.

**Хелена.** Не разбирам. (Отива към прозореца.) Не, Примус, погледни!

**Примус.** Какво?

**Хелена.** Слънцето изгрява!

**Примус.** Чакай, ей сега... (Разглежда някаква книга.) Хелена, това е най-великото нещо на света.

**Хелена.** Ела де!

**Примус.** Сега, сега...

**Хелена.** Примус, остави тази отвратителна тайна на живота! Какво те интересува някаква си тайна? Ела да погледаш, бързо!

**Примус** (*отива при нея до прозореца*). Какво искаш?

**Хелена**. Чуваш ли? Птичките пеят. Ах, Примус, така искам да бъда птичка!

**Примус**. Какво? Птичка ли?

**Хелена**. Не знам, Примус. Чувствувам се някак странно, не знам, какво е това? Като побъркана съм. Загубих си ума. Боли ме тялото, сърцето, всичко ме боли... а какво ми е станало, ах, това не мога да ти кажа! Примус, аз май ще трябва да умра!

**Примус**. Каж ми, Хелена, не ти ли се струва понякога, че е по-добре да умреш? Знаеш ли, ние може би просто спим. Вчера пак говорих с теб насън.

**Хелена**. Насън?

**Примус**. Насън. Говорихме на някакъв чужд или на някакъв нов език, защото не си спомням нито дума.

**Хелена**. За какво?

**Примус**. Това никой не знае. Аз сам не разбирах нищо и въпреки това знам, че никога не съм говорил по-красиви неща. Как и къде беше — не зная. Като те докоснах, имах чувството, че ще умра. И мястото беше такова, каквото никой никога не е видял.

**Хелена**. Аз намерих такова място, просто умът да ти се вземе, Примус. Някога там са живели хора, но сега то е обрасло с храсталаци и не се мярка жива душа. Жива душа — само аз.

**Примус**. Какво има там?

**Хелена**. Нищо. Къщичка и градина. И две кучета. Да видиш само как ми лижат ръцете, а техните кученца, ах. Примус, сигурно няма нищо по-хубаво на света! Вземеш ги в скута си, милваш ги и не мислиш за нищо, за нищо не се грижиш, докато залезе слънцето; като станеш после, имаш чувството, че си направил сто пъти повече, отколкото когато си свършил много работа. Не, наистина аз за нищо не ставам. Не зная каква съм такава.

**Примус**. Хубава си.

**Хелена**. Аз? Ух, Примус, какви ги приказваш?

**Примус**. Повярвай ми, Хелена, аз съм по-силен от всички работи.

**Хелена** (*пред огледалото*). Аз хубава? Ах, тези ужасни коси, да можех да си сложа нещо в тях! Знаеш ли, в градината аз винаги си слагам в косите цветя, но там няма огледало, няма никой. (Накланя се



към огледалото.) Ти? Хубава? Защо хубава? Хубави ли са косите, които само те измъчват? Хубави ли са очите, които затваряш? Хубави ли са устните, които прехапваш до болка? Какво е това? Защо ти е да бъдеш хубава? (Вижда в огледалото Примус.) Примус, ти ли си? Ела тука, нека бъдем в огледалото един до друг! Погледни, твоята глава не е като моята, имаш други рамене, други устни... Ах, Примус, защо страниш от мен? Защо трябва да тичам подир теб по цял ден? И при това казваш, че съм хубава!

**Примус.** Ти бягаш от мен, Хелена.

**Хелена.** Как си се сресал? Я да видя. (*Заравя ръце в косите му.*) Ииии, Примус, никого не чувствавам така при докосване, както тебе! Чакай, трябва да бъдеш хубав! (*Взема от умивалника гребен и реши косите му към челото.*)

**Примус.** Не ти ли се случва понякога, Хелена, изведнъж да ти затупка сърцето: сега, сега сигурно ще стане нещо...

**Хелена** (*започва да се смее*). Виж се!

**Алквист** (*става*). Какво... какво, смях? Хора? Кой се е върнал?

**Хелена** (*изпуска гребена*). Какво може да се е случило с нас, Примус?

**Алквист** (*пристъпва, олюлявайки се, към тях*). Хора? Вие... вие... вие сте хора? (*Хелена извиква и се отдръпва.*)

**Алквист.** Вие годеници ли сте? Хора? Откъде се връщате? (*Опитва Примус.*) Кой сте вие?

**Примус.** Робот Примус.

**Алквист.** Как? Дай да те видя, момиче! Коя си ти?

**Примус.** Робот Хелена.

**Алквист.** Робот? Обърни се! Какво, ти се срамуваш? (*Хваща я за рамото.*) Дай да те видя, роботе!

**Примус.** Хей, господине, оставете я!

**Алквист.** Какво, ти я пазиш?... Излез навън, момиче! (*Хелена изтичва.*)

**Примус.** Не знаехме, господине, че спиш тук.

**Алквист.** Кога е произведена?

**Примус.** Преди две години.

**Алквист.** От доктор Гал?

**Примус.** Да, както и аз.

**Алквист.** Тогава значи, мили Примус, аз... аз трябва да правя опити с роботите на Гал. От това зависи всичко по-нататък, разбираш ли?

**Примус.** Да.

**Алквист.** Добре, доведи това момиче в анатомическата зала. Ще му направя дисекция.

**Примус.** На Хелена?

**Алквист.** Разбира се, нали ти казах? Иди пригответи всичко. Хайде, ще приготиш ли? Или трябва да повикам други да я доведат?

**Примус** (*вдига тежък пестник*). Помръднеш ли се, ще ги разбия главата!

**Алквист.** Ами че разбий я! Само се опитай да я разбиеш! Какво ще правят тогава роботите?

**Примус** (*пада на колене*). Господине, вземи мен! Аз съм направен точно така, както и тя, от същата материя, в същия ден! Вземи моя живот, господине! (*Разтваря си куртката.*) Режи тука, тука!

**Алквист.** Върви, аз искам да направя дисекция на Хелена. Хайде, бързо.

**Примус.** Вземи мен вместо нея; режи тези гърди — звук не ще издам, нито ще въздъхна дори! Вземи сто пъти моя живот...

**Алквист.** Не бързай толкова, момче. Не бъди толкова щедър. Нима не искаш да живееш?

**Примус.** Без нея не. Без нея не искам, господине. Не убивай Хелена! Какво ти струва да вземеш моя живот?

**Алквист** (*докосва нежно главата му*). Хм, не знам... Слушай, момче, помисли си хубаво. Трудно е да се умре. А да живееш, виждаш ли, да живееш е много хубаво.

**Примус** (*става*). Режи, господине, не се страхувай. Аз съм посилен от нея.

**Алквист** (*звъни*). Ах, Примус, и аз съм бил млад, макар и много отдавна! Не се бой за Хелена — нищо няма да ѝ се случи.

**Примус** (*закопчава куртката си*). Отивам, господине.

**Алквист.** Чакай! (*Влиза Хелена.*) Ела да те видя, момиче! Значи ти си Хелена? (*Милва я по косата.*) Не бой се, не се отдръпвай. Помниш ли госпожа Доминова? Ах. Хелена, какви коси имаше тя! Не,

не, ти не искаш да ме погледнеш. Е, момиче, разтребена ли е анатомическата зала?

**Хелена.** Да, господине.

**Алквист.** Добре. Ще ми помогнеш, нали? Ще направя дисекция на Примус.

**Хелена** (*изпищява*). На Примус?

**Алквист.** Е, да, да. Трябва да го направя, нали разбираш? Всъщност... исках... да направя дисекция на теб, но Примус се предложи вместо теб.

**Хелена** (*закрива лицето си*). Примус ли?

**Алквист.** Разбира се, какво от това? Ах, дете мое, ти можеш да плачеш? Кажи, какво значение има някакъв си Примус?

**Примус.** Не я измъчвай, господине!

**Алквист.** Тихо, Примус, тихо!... Защо са тези сълзи? Чудо голямо, че Примус няма да го има. За една седмица ще го забравиш. Бъди доволна, че живееш.

**Хелена** (*тихо*). Ще отида аз.

**Алквист.** Къде?

**Хелена.** Да ми направиш дисекция.

**Алквист.** На теб? Ти си хубава, Хелена. Ще бъде жалко за теб.

**Хелена.** Ще отида. (*Примус и препречва пътя.*) Пусни ме. Примус, пусни ме аз да отида там!

**Примус.** Няма да отидеш, Хелена! Моля ти се, излез, не бива да оставаш тук!

**Хелена.** Ще се хвърля от прозореца, Примус! Отидеш ли там, ще се хвърля от прозореца!

**Примус** (*задържа я*). Няма да те пусна! (*Към Алквист.*) Никого няма да убиеш, старико!

**Алквист.** Защо?

**Примус.** Ние... ние... си принадлежим.

**Алквист.** Ти го каза! (*Отваря средната врата.*) Тихо! Вървете!

**Примус.** Къде?

**Алквист** (*шепнешком*). Където искате. Хелена, води го! (*Избутва ги навън.*) Върви, Адаме, върви, Ево; ти ще му бъдеш жена. Бъди й мъж. Примус! (*Затваря след тях.*) Благословени дни! (*Отправя се на пръсти към масата и излива епруветките на земята.*) Празник, ден шести! (*Сяда пред бюрото, хвърля книги на земята; после отваря*

*Библията и четете.)* „И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори. И благослови ги Бог, като им рече: плодете се и множете се, пълнете земята и обладайте я, и господарувайте над морските риби и над зверовете, над небесните птици и над всякакъв добитък, над цялата земя, и над всякакви животни, които пълзя! но земята. *(Става.)* И видя Бог всичко, що създаде, и ето, беше твърде добро. Биде вечер, биде утро — ден шести.“ *(Отива и средата на стаята.)* Ден шести! Ден на милосърдието. *(Пада на колене.)* Сега освободи, господи, своя слуга... своя най-излишен слуга Алквист. Росум, Фабри, Гал, велики откриватели, какво е великото във вашето откритие в сравнение с тази девойка, с този младеж, с тази първа двойка, която откри любовта, плача, усмивката на любовта, обичта между мъжа и жената? Природо, природо, животът не ще загине! Приятели. Хелена, животът не ще загине! Ще се зачене пак от любов, ще се зачене гол и мъничък; ще се прихване в пустинята и не ще му послужат за нищо градовете и фабриките, не ще му послужи за нищо нашето изкуство, нашите идеи и все пак не ще загине! Само ние загинахме. Ще рухнат домове и машини, ще се разпаднат системи и имена велики ще опадат като листа; само ти, любов, ще разцъфтиш над руините и ще повериш на ветровете семето на живота. Сега освободи, господи, своя слуга в мир; защото очите ми съзряха... съзряха... спасението твое чрез любовта и животът не ще загине! *(Става.)* Не ще загине! *(Разперва ръце.)* Не ще загине!

*Завеса.*

1920 година

# **ЕВГЕНИЙ ЗАМЯТИН НИЕ**

# 1

**Конспект:  
Съобщението  
Най-мъдрата от всички линии  
Поемата**

Просто преписвам — дума по дума — поместеното днес в  
Държавния Вестник:

„След 120 дни завършва строежът на ИНТЕГРАЛА. Скоро ще удари великият исторически час, когато първият ИНТЕГРАЛ ще полети във всемира. Преди хиляда години вашите героични прадеди покориха цялото земно кълбо и го подчиниха на Всеобщата Държава. На вас ви предстои още по-славен подвиг: да решите с помощта на този стъклен, електрически, огненишац ИНТЕГРАЛ безкрайното уравнение на Вселената. Предстои ви да подчините неизвестните същества, обитаващи други планети, може би все още в свободно, диво състояние, на благотворното робство на разума. Ако те не разберат, че им носим математически безпогрешно щастие, наш дълг е да ги принудим да бъдат щастливи. Но преди оръжието ще опитае със слово.

От името на Благодетеля съобщаваме на всички номера във Всеобщата Държава:

Всеки, който усеща сили в себе си, е длъжен да подготвя трактати, поеми, манифести, оди или други съчинения за красотата и величието на Всеобщата Държава.

Това ще бъде първият товар, който ще понесе ИНТЕГРАЛЪТ.

Да живее Всеобщата Държава, да живеят номерата,  
да живее Благодетелят!“

Пиша и усещам: бузите ми пламтят. Да: да се реши грандиозното всемирно уравнение. Да: да се изправи нелепата крива, да се опъне по допирателната — асимптотата — по правата. Защото линията на Всеобщата Държава е правата. Великата, божествената, точната, мъдрата права — най-мъдрата от всички линии...

Аз, Д-503, съм само един от създателите на ИНТЕГРАЛА, само един от математиците на Всеобщата Държава. Свикналото ми с цифрите перо не е в състояние да създаде музика от асонанси и рими. Само ще се опитам да запиша онова, което виждам, което мисля — по-скоро онова, което ние мислим (точно така: ние, и нека това НИЕ стане заглавие на моя дневник). Но нали той ще е производна от нашия живот, от математически съвършения живот на Всеобщата Държава — а щом е така, няма ли да бъде поема сам по себе си, независимо от моята воля? Ще бъде — вярвам, зная го.

Пиша и усещам: бузите ми пламтят. Сигурно нещо подобно чувства жената, когато за първи път долови в себе си пулса на новото, още мъничко, сяпо човече. Това съм аз и същевременно не съм аз. И месеци наред трябва да го храня със своите сокове, с кръвта си, а после — с болка да го откъсна от себе си и да го положи в нозете на Всеобщата Държава.

Но аз съм готов както всеки или почти всеки от нас. Готов съм.

**Конспект:****Балетът****Квадратната хармония****Хиксът**

Пролет. От дивите невидими равнини иззад Зелената Стена вятърът носи жълтия меден прашец на някакви цветя. Устните пресъхват от този сладък прашец — току ги ближеш с език — и навярно такива сладки са устните на всички жени, които вървят насреща ти (и на мъжете, разбира се). Това малко пречи да мислиш логично.

Но пък какво небе! Синева — и никакъв облак не го загрозява (какъв странен вкус са имали древните, щом техните поети са се вдъхновявали от тези нелепи, хаотични, глупаво изтикващи се кълбета пара). Аз обичам — сигурен съм, че няма да сбъркам, ако кажа: ние обичаме само стерилното, безупречното небе. В такива дни целият свят е излят от същото устойчиво, вечно стъкло както и Зелената Стена, както и всички наши сгради. В такива дни виждаш самата синя дълбина на нещата, някакви неизвестни дотогава, изумителни техни уравнения — виждаш ги в най-обикновеното, делничното.

Да вземем дори това. Днес сутринта бях на хелинга, където се строи ИНТЕГРАЛЪТ, и изведнъж видях машините: въртяха се със затворени очи, в самозабрава, кръглите глави на регулаторите; лъскавите мотовилки сновяха наляво-надясно; гордо поклащаше рамене балансърът; танцуваше длетото на дълбачната машина в такта на нечута музика. Изведнъж видях цялата красота на този грандиозен механичен балет, облян от нежносиньото слънце.

И по-нататък — въпрос към себе си: защо е красиво? Защо този танц е красив? Отговор: защото е *несвободно* движение, защото целият му дълбок смисъл е тъкмо в абсолютната естетическа подчиненост, в идеалната несвобода. И ако е вярно, че прадедите ни са се отдавали на



танца в най-вдъхновените мигове на своя живот (религиозни мистерии, военни паради), това ще рече само едно: инстинктът за несвобода е органично присъщ на човека още от древността и ние, в днешния ни живот — само съзнателно...

Налага се да прекъсна: щракна номераторът. Вдигам очи: разбира се, О–90. След половин минута тя самата ще бъде тук — да ме вземе за разходка.

Милата О! — винаги ми се е струвало, че прилича на името си: с десет сантиметра по-ниска от Идеалната Майка, цялата закръглена, и розовото О — устата — отворена винаги когато ме слуша. И още: пухкавата гънчица около китката ѝ — като на дете.

Когато влезе, у мен все още с пълна сила бучеше маховикът на логиката и аз по инерция заговорих за току-що установената от мен формула, в която влизахме и ние всички, и машините, и танцът.

— Чудесно е. Нали? — попитах аз.

— Да, чудесно е. Пролет — розово ми се усмихна О–90.

Ето, представете си: било пролет... Тя — за пролетта. Това са жените... Замълчах.

Долу. Булевардът е многолюден: в такова време обикновено изразходваме личния си следобеден час за допълнителна разходка. Както винаги от всички тръби-комини на Музикалния Завод се лееше Маршът на Всеобщата Държава. Номерата следваха в стройни редици, по четирима, и възторжено тактуваха — стотици, хиляди номера в синкави юнифи<sup>[1]</sup>, със златни плочки на гърдите — държавния номер на всеки. И аз — ние, четиримата — сме една от безбройните вълни на този могъщ поток. Отляво е О–90 (някой от косматите ми прадеди преди хиляда години сигурно би я нарекъл със смешната дума „моята“); отдясно — два непознати номера, женски и мъжки.

Блаженосиньо небе, мънички детски слънца във всяка метална плочка с номера, непомрачени от безумието на мислите лица... Лъчи — разбирате ли: всички те са от някаква единна, лъчиста, усмихваща се материя. А медните тактове: „Тра-та-та-там. Тра-та-та-там“, това е такава блеснала на слънцето медна стълбица, и с всяка нота се издигате все по-нагоре, в главозамайващото синьо висине...

И също както сутринта, на хелинга, отново видях — сякаш за първи път в живота си видях всичко: нерушимите прави улици, лъчистия стъклен паваж, божествените паралелепипеди на

прозрачните жилищни сгради, квадратната хармония на сиво-синкавите редици. И сякаш не цели поколения, а аз, самият аз съм победил стария Бог и стария живот, самият аз съм създал всичко това — и сякаш съм някаква кула, страхувам се да си помръдна лакътя, за да не се посипят отломки от стени, куполи и машини...

А след миг — скок през вековете, от + към -. Спомних си (очевидно обратна асоциация) — ненадейно си спомних една картина в музея: някогашен булевард, от двайсетия век, оглушително пъстра, безредна тълпа от хора, колела, животни, афиши, дървета, багри, птици... Разправят, че наистина е било така — можело е да бъде. Стори ми се толкова неправдоподобно, толкова нелепо, че не се стърпях и прихнах да се смея. И веднага ехо — смях — отдясно. Обърнах се: пред очите ми — бели — необикновено бели и остри зъби, непознато женско лице.

— Извинете — каза тя, — но вие така вдъхновено обгръщате всичко с поглед като някакъв митичен бог в седмия ден от сътворението. Сякаш сте сигурен, че и мен сте сътворили тъкмо вие, а не някой друг. Много съм поласкана...

Всичко това без усмивка, дори, бих казал, с известна почтителност (може би тя знае, че съм от създателите на ИНТЕГРАЛА). Но не съм сигурен: в очите или във веждите — някакъв странен, дразнещ хикс, ала не мога да го уловя, да му дам цифров израз.

Кой знае защо, се смутих и леко объркан, започнах логически да мотивирам смеха си. Съвършено ясно е, че този контраст, тази непроходима пропаст между сегашно и минало...

— Но защо да е непроходима? (Какви бели зъби!) Над пропастта може да се прехвърли мост. Представете си само: барабан, батальони, редици — нали това също го е имало — следователно...

— Е, да: ясно! — извика тя (мислите ни поразително се пресякоха: тя — почти с моите думи — онова, което записвах преди разходката).

— Разбирате ли: дори мислите. Така е, защото никой от нас не е „един“, а само „един от“. Толкова сме еднакви...

Тя:

— Сигурен ли сте?

Зърнах вдигнатите ѝ под остър ъгъл към слепоочията вежди — като остриете рогчета на хикса и, който знае защо, отново се смутих; погледнах надясно, наляво — и...

Отдясно — тя, рязка, упорито-гъвкава като тънка жилава пръчка, I-330 (виждам вече номера ѝ); отляво — О, съвсем друга, цялата от окръжности, с детската гънка на ръката; и в края на нашата четворка — непознат мъжки номер — някак двойно извит като буквата S. Всички бяхме различни...

Тази отдясно, I-330, явно улови объркания ми поглед — и въздъхна:

— Да... Уви!

Всъщност това „уви“ бе съвсем намясто. Но отново нещо в лицето или в гласа ѝ...

— Никакво „уви“ — казах с неприсъща за мен рязкост. — Науката се развива и очевидно ако не сега, след петдесет, сто години...

— Дори носовете на всички...

— Да, носовете — вече почти крещях. — Щом има някакъв, все едно какъв повод за завист... Щом моят нос е като копче, а неговият...

— Е, вашият нос е дори „класически“, както са казвали едно време. Но, виж, ръцете... Хайде, покажете, покажете си ръцете!

Не понасям да ми гледат ръцете: целите космати, рунтави — някакъв нелеп атавизъм. Протегнах ръка и — с възможно най-безразличен глас — казах:

— Маймунски.

Тя погледна ръцете, после лицето ми:

— Извънредно любопитен акорд. — Преценяваше ме на око като на кантар, мярнаха се пак рогчетата в края на веждите.

— Той е записан при мен — радостно-розово отвори уста О-90.

По-добре да беше мълчала — това вече бе напълно излишно. Изобщо тази мила О... как да кажа... при нея е неправилно изчислена скоростта на езика, секундната скорост на езика винаги трябва да бъде по-малка от секундната скорост на мисълта.

В края на булеварда камбаната на акумулаторната кула гръмко удари 17. Личният час свърши. I-330 си тръгна с S-образния мъжки номер. Той внушава някакво уважение и — сега виждам — лицето му сякаш ми е познато. Някъде съм го срещал, но в момента не мога да си спомня.

На сбогуване I — все тъй хиксово — ми се усмихна.

— Наминете вдругиден в аудиториум 112.

Повдигнах рамене:

— Ако получа наряд за аудиториума, който споменахте...

Тя — с някаква странна увереност:

— Ще получите.

Тази жена ми действуваше неприятно като случайно заседнал в уравнението неразложим ирационален член. Радвах се, че ще остана поне за малко насаме с милата О.

Хванати за ръка, ние изминахме четири пресечки на булевардите. На ъгъла тя трябваше да завие надясно, аз — наляво.

— Така бих искала да дойда днес при вас, да спуснем щорите. Точно днес, сега... — плахо вдигна О към мен кръглите си, кристалносини очи.

Милата. Какво да ѝ кажа? Нали вчера беше при мен и чудесно знае, че най-близкият ни сексуален ден е вдругиден. Това е просто същото „изпреварване на мисълта“ — както се случва (понякога вредно) преждевременно да се подаде искра в двигателя.

На раздяла два... не, ще бъда точен, три пъти целунах чудесните ѝ сини очи, непомрачени от нито едно облаче.

---

[1] Вероятно от древното uniforme. — Б.а. ↑

### 3

#### **Конспект:**

#### **Сакото**

#### **Стената**

#### **Скрижалите**

Прегледах написаното вчера — и виждам: не съм достатъчно ясен. Тоест всичко е напълно ясно за всеки от нас. Но знай ли, може би вие, неизвестните, които ще получите от ИНТЕГРАЛА моя дневник, може би вие сте прочели великата книга на цивилизацията едва до страницата, до която са стигнали и прадедите ни преди 900 години. Може би не знаете дори такива азбучни понятия като Часови Скрижали, Лични Часове, Идеална Майка, Зелена Стена, Благодетел. Смешно е и в същото време много трудно да говоря за всичко това. Все едно някой писател, да кажем, от двайсетия век да вземе да обяснява в романа си какво е „сако“, „квартира“, „съпруга“. А впрочем ако романът му е преведен за диваци, нима е възможно да се мине без бележка относно „сакото“?

Сигурен съм, че докато дивакът е гледал „сакото“, си е мислил: „За какво ли ще е това? Излишно бреме.“ Може би точно така ще погледнете и вие, когато ви кажа, че никой от нас не е бил оттатък Зелената Стена още от времето на Двестагодишната война.

Но, мили мои, трябва поне малко да се мисли, това доста помага. Нали се знае, че цялата човешка история, доколкото ни е известна, е история на прехода от скитничеството към уседналия начин на живот. Не следва ли оттук, че най-уседналият начин на живот (нашият) е и най-съвършен (нашият). Ако хората са скитали от единия до другия край на земята, това е ставало само в предисторическите времена, когато е имало нации, войни, търговия, откриване на разни америки. Но защо, кому е нужно това сега?

Допускам: навикът към уседналия живот е възникнал не без усилие и не веднага. Когато по време на Двестагодишната война

всички пътища били разбити и обрасли с трева, в началото сигурно е изглеждало много неудобно да се живее в градове, отрязани помежду си от зелените дебри. И какво от това? След като изчезнала опашката на човека, той вероятно също не се е научил отведнъж да пъди мухите без нейна помощ. На първо време безспорно му е било мъчно за опашката. Но сега — можете ли да си представите да имате опашка? Или: можете ли да си представите, че сте гол на улицата, без „сако“ (възможно е още да се разхождате по „сака“). Същото е и в случая: не мога да си представя града, без да е облечен със Зелената Стена, не мога да си представя живота ни без цифровите обковки на Скрижалите.

Скрижалите... Ето, в този момент от стената в моята стая строго и нежно ме гледат в очите техните цифри — пурпурни върху златен фон. Неволно си спомням онова, което древните са наричали „икона“, и изпитвам желание да пиша стихове или молитви (което е едно и също). Ах, защо не съм поет, че да ви възпея достойно, о, Скрижали, о, сърце и пулс на Всеобщата Държава.

Всички ние (а може би и вие) още като деца, в училище, сме чели най-великия от познатите ни паметници на древната литература — „Разписание на влаковете“. Но сложете дори него до Скрижалите — и ще видите редом графит и диамант: съставът им е един и същ — С, въглерод, но как сияе — прозрачен и вечен — диамантът. Дъхът ви спира, когато с грохот летите по страниците на „Разписанието“. Но Часовите Скрижали най-вече превръщат всеки от нас в стоманен, шестколесен герой на велика поема. Всяка сутрин, точни като коледа, в един и същи час, в една и съща минута, ние, милионите, ставаме като един. В един и същи час единадесет милионно започваме работа — единадесет милионно я свършваме. И сливайки се в единно, милионноръко тяло, в една и съща, определена от Скрижалите секунда ние вдигаме лъжиците до устата си, в една и съща секунда излизаме на разходка, отиваме в аудиториума, в залата за Тейлорови упражнения, прибираме се за сън...

Ще бъда напълно откровен: ние също все още нямаме абсолютно точно решение на задачата за щастието: два пъти на ден — от 16 до 17 и от 21 до 22, единният мощен организъм се разпада на отделни клетки: това са установените от Скрижалите Лични Часове. В тези часове ще видите: някои са в стаите си с целомъдрено спуснати щори,

други отмерват стъпки под медните звуци на Марша по булеварда, трети — като мен сега — са седнали зад бюрото. Но аз твърдо вярвам — нека ме нарекат идеалист и фантазьор — вярвам: рано или късно ще намерим и за тези часове място в общата формула, рано или късно всичките 86 400 секунди ще се вместят в Часовите Скрижали.

Много невероятни неща съм чел и слушал за времената, когато хората са живеели още в свободно, тоест неорганизирано, диво състояние. Но най-силно ме е поразявало точно това: как тогавашната държавна власт — та дори и в зародиш — е могла да допусне хората да живеят без каквото и да било подобие на нашите Скрижали, без задължителните разходки, без точно определените часове за хранене, ставали и лягали, когато си искат; някои историци дори твърдят, че през онези времена улиците цяла нощ били осветени, хората денонощно се разхождали или пътували.

Ето, това изобщо не мога да го осмисля. Колкото и да е бил ограничен разумът им, все пак е трябвало да разбират, че такъв живот е истинско поголовно убийство — само че бавно, ден след ден. Държавата (хуманността) забранявала убийството на отделния човек, а не забранявала унищожението на милионите наполовина. Значи, да се убие един, тоест да се намали сборът от човешки съществувания с 50 години, е престъпно, а да се намали сборът от човешки съществувания с 50 милиона години — не е престъпно. Смешно, нали? У нас всеки десетгодишен номер ще реши за половин минута тази математикоморална задача, а при тях това не са могли да сторят всичките им кантовци, взети заедно (защото нито един от кантовците не се досетил да изгради научна система на етиката, тоест основана върху изваждане, събиране, деление и умножение).

А нима не е абсурд, че държавата (и се е осмелявала да се нарича държава!) е могла да остави без всякакъв контрол сексуалния живот. Който, когато и колкото искал... Абсолютно ненаучно, като животни. И като животни, слепешката, раждали деца. Не е ли смешно: да познаваш овоцарството, птицевъдството, рибовъдството (имаме точни данни, че са ги познавали) и да не съумееш да стигнеш до последното стъпало на тази логическа стълбица: детевъдството. Да не стигнеш до нашите Идеална Майка и Идеален Баща.

Толкова е смешно и неправдоподобно, че само като го написах, се сепнах: ами ако вие, непознати читатели, ме сметнете за злобен

шегобиец? Ако помислите, че просто искам да се подиграя с вас и уж на сериозно ви разказвам абсолютни глупости?

Знайте, че, първо: не умея да се шегувам: във всяка шега има — като неявна функция — и лъжа; и второ: Всеобщата Държавна Наука твърди, че животът на древните е бил точно такъв, а Всеобщата Държавна Наука не може да греши. Пък и за каква държавна логика да говорим, когато хората са живеели в състояние на свобода, тоест като животни, маймуни, като стадо. Какво да искаме от тях, щом дори в наше време някъде от дъното, от косматите дълбини — все още се чува дивото маймунско ехо.

За щастие много рядко. За щастие това са само дребни аварии на отделни детайли: лесно могат да бъдат ремонтирани, без да се спира вечният, великият ход на цялата Машина. Да бъде отстранен огъналият се болт, има грижата майсторската, тежка ръка на Благодетеля и още — опитното око на Пазителите...

Да, à propos, сега си спомних: онзи, вчерашния, двойно извития като S май че съм го виждал да излиза от Бюрото на Пазителите. Сега разбирам откъде у мен това инстинктивно чувство на уважение към него и някакво неудобство, когато тази странна I в негово присъствие... Трябва да си призная, че тази I...

Звъни се за сън: 22,30. До утре.



**Конспект:****Дивакът с барометър****Епилепсията****Ако само**

Досега всичко в живота ми беше ясно (не случайно изпитвам, струва ми се, известно пристрастие към самата тази дума „ясно“)... А днес... Не разбирам.

Първо: наистина получих наряд за аудиториум 112, както тя ми беше казала. Макар вероятността да беше  $1500/10000000 = 3/20000$  (1500 е броят на аудиториумите, а 10 000 000 — номерата). Второ... Впрочем да започнем поред.

Аудиториумът. Огромно полукълбо от стъклени масиви, цялото пронизано от слънце. В кръг — редици от благородно-кълбовидни, гладко остригани глави. Огледах се наоколо с леко вълнение. Мисля, че търсех: няма ли да блесне някъде над сините вълни на юнифите — розовият сърп — милите устни на О. Ето нечий необикновено бели и остри зъби, напомнящи... не, не е тя. Довечера в 21 О ще дойде при мен — желанието да я видя тук бе свършено естествено.

Ето и звънеца. Станаме, изпяхме Химна на Всеобщата Държава — и на естрадата застана блестящият със златния си високоговорител и остроумието си фонолатор.

— Уважаеми номера! Неотдавна археолозите изкопаха една книга от двайсетия век. В нея авторът иронично разказва за дивака и барометъра. Дивакът забелязал: всеки път, когато барометърът спира на „дъжд“, наистина вали дъжд. И тъй като на дивака му трябвало да завали, той изчовъркал точно толкова живак, колкото да падне нивото до „дъжд“ (на екрана — дивак с пера, който изчопля живака: смях). Вие се смеете: а не ви ли се струва, че европейецът от онази епоха е много по-достоеен за присмех? Подобно на дивака и той искал „дъжд“ — дъжд с главна буква, алгебричен дъжд. Но стоял пред барометъра

като мокра кокошка. В крайна сметка дивакът имал повече смелост и енергия и — логика, макар и първобитна: успял да установи, че между следствието и причината има връзка. Решението му да изчопли живака е първата крачка по великия път, който...

В този момент (повтарям: пиша, без да скривам нищо) — в този момент станах сякаш непромокаем за живителните потоци, които се лееха от високоговорителите. Изведнъж ми се стори, че съм дошъл тук напразно (защо „напразно“ и как бих могъл да не дойда, щом имах наряд?); стори ми се, че всичко е празно, само черупки. С усилие се съсредоточих едва тогава, когато фонолекторът мина към основната тема: нашата музика, математическата композиция (математикът — причината, музиката — следствието), описанието на изобретения неотдавна музикомерър.

— Като завърти тази ръчка, всеки от вас може да произвежда до три сонати на час. А колко усилия е струвало това на вашите прадеди! Те били в състояние да творят едва след като стигнали до припадъка, наричан „вдъхновение“ — неизвестна форма на епилепсията. И ето ви най-забавната илюстрация на това, което са постигали — музика от Скрябин — двайсетия век. Този черен сандък (на естрадата завесата се вдигна, там бе техният древен инструмент) — този сандък те наричали „роялен“ или „кралски“, което за сетен път доказва, че цялата им музика...

И по-нататък — пак не помня, сигурно защото... Е, ще го кажа направо: защото към „роялния“ сандък се приближи тя — I-330. Вероятно съм бил просто поразен от неочакваната ѝ поява на естрадата.

Беше във фантастичен старинен костюм: плътно прилепнала о тялото черна рокля, силно подчертаваща белите ѝ открити рамене и гръд, и тази топла, люлееща се от дъха ѝ сянка между... и ослепителните, почти хищни зъби...

Усмивка-ухапване, насам-надолу. Седна, засвири. Диво, трескаво, пъстро, като целия им тогавашен живот, нито намек за разумна механичност. И разбира се, тези около мен са прави: всички се смеят. Само неколцина... но защо и аз — аз?

Да, епилепсия — душевна болест — болка... Бавна, сладка болка — ухапване — и нека бъде още по-дълбоко, още по-болезнено. И ето, бавно — слънце. Не нашето, не това синкаво-кристално и равномерно

през стъклените тухли — не: диво, носещо се, изпепеляващо слънце — смъквай всичко от себе си — всичко на дребни късчета.

Съседът ми хвърли един поглед наляво — към мен — и се изкиска. Кой знае защо, ясно запомних: видях — на устните му изскочи микроскопично мехурче слюнка и се пукна. Това мехурче ме отрезви. Аз съм отново аз.

Чувах както всички останали една нелепа, хаотична струнна пукотевица. Смеех се. Стана ми леко и ясно. Талантливият фонолектор твърде живо ни бе изобразил тази първобитна епоха — това е всичко.

С каква наслада слушах после нашата днешна музика. (Тя бе демонстрирана накрая за контраст.) Кристалните хроматични гами на безкрайните числови редици, които се събираха и разделяха — и сумиращите акорди на формулите на Тейлър и Маклърен; еднотонните, квадратно-тромави модуляции на питагоровата теорема; тъжните мелодии на затихващо-колебателното движение; насечените от фраунхоферовите линии на паузите ярки тактове — спектралния анализ на планетите... Какво величие! Каква непоклатима закономерност! И колко жалка е произволната, неограничавана от нищо — освен от странната им фантазия — музика на древните...

Както обикновено, в стройни редици по четирима, заизлизахме през широките врати на аудиториума. Край мен се мярна познатата двойно извита фигура; почтително се поклоних.

След час трябва да дойде милата О. Чувствувах се приятно и полезно развълнуван. Вкъщи — по-точно в канцеларията — подадох на дежурния розовия си талон и получих удостоверение за право на щори. Това право ни се дава само за сексуалните дни. А иначе — между прозрачните си, сякаш изтъкани от блестящ въздух стени, ние винаги живеем пред очите на всички, вечно облени със светлина. Нямаме какво да крием един от друг. При това така се облекчава тежкия и възвишен труд на Пазителите. Иначе малко ли неща могат да се случат. Възможно е тъкмо странните непрозрачни обиталища на древните да са породили жалката им клетъчна психология. „Моят (sic!) дом е моята крепост“ — ама че са го измислили!

В 21 спуснах щорите — и в същата минута влезе, леко запъхтяна, О. Протегна ми розовите си устица — и розовото талонче. Откъснах талона и не можах да се откъсна от розовите уста до последния момент — 22,15.

После ѝ показах „дневника“ си и говорих — струва ми се, много добре — за красотата на квадрата, куба, правата. Тя тъй очарователно-розово ме слушаше — и изведнъж от сините ѝ очи — сълза, втора, трета — право върху разтворената страница (стр. 7-ма). Мастилото се размаза. Ето на, ще се наложи да преписвам.

— Мили Д, ако само бихте, ако само...

Е, какво „ако“? Какво „ако“? Отново старата ѝ песен — дете. Или може би нещо ново — по повод... по повод на онази? Макар че тук сякаш... Не, това би било твърде нелепо.

**Конспект:****Квадратът****Владетелите на света****Приятно-полезната функция**

Не, пак не е това, което искам да кажа. Пак говоря с вас, незнайни мой читателю, сякаш сте... да кажем, моят стар приятел R-13, поетът с негърските устни — всички го познават. А в същото време вие сте — на Луната, на Венера, Марс, Меркурий — кой ви знае къде сте и кой сте.

Добре, представете си квадрат — жив, прекрасен квадрат. И той трябва да говори за себе си, за своя живот. Квадратът изобщо не би се сетил да каже, че всичките му ъгли са равни: толкова е свикнал с това, че просто не го забелязва. Ето и аз през цялото време съм в подобно квадратно положение. Дори тия розови талони и всичко, свързано с тях: за мен това е равенството на четирите ъгъла, но за вас може би е по-сложно от бинома на Нютон.

Та ето нà. Някой от древните мъдреци — разбира се, случайно — е казал нещо умно: „Света го владеят любовта и гладът.“ Ерго: за да завладее света, човек трябва да покори владетелите на света. Нашите прадеди са платили скъпа цена за победата над Глада: говоря за Великата Двестагодишна война — войната между града и селото. Вероятно от религиозни предразсъдъци фанатиците християни упорито са държали на своя „хляб“<sup>[1]</sup>. Но през 35-а година — преди основаването на Всеобщата Държава — била изобретена нашата сегашна нефтена храна. Наистина оцелели само 0.2 процента от населението на Земята. Но затова пък как грейнало лицето й, изчистено от хилядолетната мръсотия. И тъй, тези нула цяло и две десети познали блаженството в чертозите на Всеобщата Държава.

Но нали разбирате: блаженството и завистта са числителят и знаменателя на дробта, наречена щастие. Какъв смисъл биха имали

безбройните жертви на Двестагодишната война, ако в нашия живот все пак останеше повод за завист? А такъв повод останал, защото си останали носовете „кончета“ и „класическите“ носове (разговорът ни по време на разходката), защото за любовта на един се борели мнозина, а на други — никой.

Тогава, покорила Глада (алгебрично = на сбора от външни блага), Всеобщата Държава повела настъпление срещу другия владетел на света. Любовта. Накрая и тази стихия била победена, т.е., организирана и математизирана, и преди около триста години бил провъзгласен нашият исторически „Lex sexualis“: всеки от номерата има право — като на сексуален продукт — да получава любовта на всеки номер по избор.

А по-нататък е въпрос на техника. Подробно ви изследват в лабораторията на Сексуалното Бюро, определят точно съдържанието на половите ви хормони в кръвта — и ви изработват съответна Таблица на сексуалните дни. После подавате заявление, че през еди-кой си ден искате да ползвате номер еди-кой си (или еди-коя си) и получавате съответния талон (розов). Това е всичко.

Ясно: вече няма никакви поводи за завист, знаменателят на дробта на щастието е сведен до нула — дробта се превръща във великолепна безкрайност. И онова, което за древните е било източник на безкрайни глупави трагедии, у нас е сведено до приятно-полезна функция на организма — като съня, физическия труд, храненето, дефекацията и прочие. Оттук виждате как великата сила на логиката пречиства всичко, до което се докосне. О, ако можехте и вие, незнайни, да усетите тази божествена сила, ако можехте и вие да се научите да я следвате докрай.

Странно, днес писах за най-високите върхове в човешката история, през цялото време дишах планинския въздух на мисълта, а сякаш у мен е облачно, паяжинно и се шири някакъв четирикрак хикс — като кръст. Или са моите космати лапи и всичко това е, защото дълго ми бяха пред очите. Не обичам да говоря за тях — не ги обичам: те са следа от онази дива епоха. Нима у мен наистина — —

Исках да зачеркна всичко това, защото излиза от рамките на конспекта. Но после реших — няма да го зачеркна. Нека моите записки като свръхчувствителен сеизмограф изпишат кривата на най-

незначителните мозъчни колебания: нали понякога точно тези колебания са предвестник — —

Е. това вече е абсурд, наистина би трябвало да го зачеркна: ние сме вкарали в руслото всички стихии — никакви катастрофи не може да възникнат.

И сега ми е съвсем ясно: странното чувство у мен е от квадратното положение, за което говорих в началото. Хиксът не е у мен (това не може да бъде) — просто се страхувам, че някакъв хикс ще остане у вас, неизвестни мои читатели. Но вярвам, че няма да ме съдите прекалено строго. Вярвам, ще разберете, че ми е тъй трудно да пиша, както никога на нито един автор в цялата човешка история: някои са писали за съвременниците си, други — за потомците, но никой никога не е писал за прадедите си или за същества, подобни на тези наши тъй чужди, далечни прадеди...

---

[1] Тази дума се е запазила само като поетична метафора, химическият състав на това вещество не ни е известно — Б.а. ↑

**Конспект:****Случаят****Проклетото „ясно“****24 часа**

Повтарям: поел съм задължението да пиша, без нищо да скривам. Затова, колкото и да е тъжно, трябва да отбележа, че очевидно дори у нас процесът на втвърдяване, на жизнена кристализация още не е завършил, от идеала ни делят само няколко крачки. Идеалът (това е ясно) е, когато вече нищо не се случва, а у нас... Ето, виждате ли, чета днес в Държавния Вестник, че на Площада на Куба след два дни ще се състои празник на Правосъдието. Изглежда, пак някой от номерата е нарушил хода на Великата Държавна Машина, пак се е случило нещо непредвидено, неизчислено предварително.

Освен това и с мен се случи нещо. Наистина беше в рамките на моя Личен Час, тоест във време, специално определено за непредвидени случаи, но все пак...

Около 16 (по-точно 16 без десет) бях вкъщи. Изведнъж — телефонът:

— Д-503? — женски глас.

— Да.

— Свободен ли сте?

— Да.

— Аз съм I-330. Сега ще прелетя до вас и ще отидем в Древния Дом. Съгласен ли сте?

I-330... Тази I ме дразни и отблъсква — почти ме плаши. Тъкмо затова й казах: да.

След пет минути бяхме вече в авиолета. Синята майска майолика на небето и лекото слънце, което бръмчи след нас със златния си авиолет, без да ни изпреварва и без да изостава. Но там отпред — като перде на очите — се белее облак, нелеп, пухкав като бузите на



старинен „купидон“, и това някак ми пречи. Предният илюминатор е вдигнат, вятър, устните пресъхват, принуден си непрекъснато да ги облизваш с езика — и непрекъснато мислиш за устни.

Ето, вече се виждат в далечината мътнозелени петна — там, зад Стената. После сърцето неволно замира — надолу, надолу, надолу, като от стръмен склон — и ето ни пред Древния Дом.

Цялото това странно, нестабилно, сляпо съоръжение е поставено в стъклена черупка: иначе, разбира се, отдавна да е рухнало. Пред стъклената врата/ — старица, цялата сбръчкана, особено около устата: само гънки и бръчки, устните — хлътнали навътре и сякаш сраснали се — не беше за вярване, че ще заговори. Но все пак тя заговори:

— Какво, милички, къщурката ми ли искате да разгледате? — И бръчките ѝ засияха (тоест вероятно се подредиха лъчеобразно, което създаде впечатлението, че са „засияли“).

— Да, бабке, затъжихме се — каза I.

Бръчиците сияеха:

— Слънцето, а? Какво, какво? Ах, лудетино такава, ах, лудетино! Зна-я, зная! Хайде, добре: влизайте сами, на мен ми е по-хубаво тук, на слънце...

Хм... Вероятно моята спътничка е честа гостенка тук. Искам да се отърся от нещо — пречи ми: сигурно от онзи натрапчив зрителен образ — облакът върху гладката синя майолика.

— Обичам тази старица — каза I, когато се качвахме по широката тъмна стълба.

— Защо?

— Не зная. Може би заради устата ѝ. А може и за нищо. Просто така.

Присвих рамене. Тя продължаваше, леко усмихната, а може би без изобщо да се усмихва:

— Чувствувам се много виновна. Ясно е, че трябва да бъде не „просто-така-любов“, а „заради-нещо-любов“. Всички стихии трябва да бъдат...

— Ясно... — започнах аз, но веднага се сепнах при тази често повтаряна от мен дума и крадешком погледнах I забеляза ли тя това, или не?

Тя гледаше някъде надолу; клепачите ѝ бяха спуснати — като щори.

Спомних си: вечер, около 22, минавах по булеварда и сред ярко осветените прозрачни клетки — тъмни, със спуснати щори, и там, зад щорите — — Какво крие тя там, зад щорите? Защо ми позвъни днес и защо е всичко това?

Тежката непрозрачна врата се отвори със скърцане — и влязохме в мрачно разхвърляно помещение (наричали са го „апартамент“). Същият онзи странен „кралски“ музикален инструмент — и чудновата, неорганизирана, безумна като тогавашната музика пъстрота на багрите и формите. Бяла плоскост отгоре; тъмносини стени; червени, зелени, оранжеви подвързии на древни книги; жълт бронз — свещници, статуя на Буда; епилептично изкривени, невлизащи в никакви уравниения линии на мебелите.

С усилие понасях този хаос. Но моята спътничка явно имаше по-здрав организъм.

— Това е любимият ми... — И изведнъж сякаш се усети — ухапване-усмивка, бели остри зъби. — По-точно: най-нелепият от всички техни „апартаменти“.

— Или още по-точно: държави — поправих я аз. — Хиляди микроскопични, вечно воюващи държави, безпощадни като...

— Е, да, ясно... — изглежда, съвсем сериозно изрече I.

Минахме през стая, където имаше малки детски креватчета (в онази епоха и децата са били частна собственост). Отново стаи, блещукащи огледала, мрачни шкафове, непоносимо пъстри дивани, огромна „камина“, голямо легло от махагон. Нашето сегашно — прекрасно, прозрачно, вечно — стъкло бе само във вид на жалки, крехки квадратчета — прозорци.

— И като си помислиш: тук „просто-така-са-обичали“, горели са, измъчвали са се... (отново спуснатите щори на очите). Какво нелепо, неразумно изразходване на човешка енергия, нали?

Това, което тя говореше, излизаше сякаш от самия мен, изричаше моите мисли. Но в усмивката ѝ през цялото време бе този дразнещ хикс. Там, зад щорите, у нея ставаше нещо — не зная какво, но то ме изкарваше от търпение; искаше ми се да споря с нея, да ѝ крещя (точно така), но трябваше да се съгласявам — не можеше да не се съглася.

Ето че спряхме пред огледало. В този момент виждах само очите ѝ. Хрумна ми: ами че човекът е устроен също тъй странно както тези нелепи „апартаменти“ — човешките глави са непрозрачни и от тях

гледат само мънички прозорци: очите. Тя сякаш се досети — обърна се. „Ето ги очите ми. Е?“ (Разбира се, без думи.)

Пред мен бяха два страшно тъмни прозореца и вътре — непознат, чужд живот. Виждах само огъня — там пламтеше някаква „камина“ — и се движеха фигури, напомнящи...

Нищо чудно: видях там отразен самия себе си. Но определено се почувствувах уловен, затворен в тази фантастична клетка, подхванат от дивия вихър на древния живот — и това бе неестествено, неприсъщо за мен (очевидно идеше от неприятното въздействие на обстановката).

— Знаете ли — каза I, — излезте за минута в съседната стая. — Гласът ѝ се чуваше оттам, отвътре, иззад тъмните прозорци-очи, където пламтеше камината.

Излязох, седнах. От рафтовете на стената, право срещу мен, едва забележимо се усмихваше чипоносата асиметрична физиономия на някой от древните поети (струва ми се, Пушкин).

Защо седя — и покорно понасям тази усмивка, защо е всичко това: защо съм тук, защо е това нелепо състояние? Тази дразнеща ме, отблъскваща жена, странната ѝ игра...

Там тракна вратичката на шкаф, прошумоля коприна, с усилие се въздържах да не вляза и — не помня точно: вероятно ми се бе поискало да ѝ наговоря много резки неща.

Но тя вече се появи. Беше в къса, старинна, яркожълта рокля, с черна шапка и черни чорапи. Роклята бе от лека коприна — ясно виждах дългите чорапи, доста над коленете, и откритата шия, сянката между...

— Чуйте, вие явно искате да оригиналичите, но няма...

— Ясно — прекъсна ме I, — да бъдеш оригинален, това значи по някакъв начин да се различаваш от другите. Следователно ако си оригинален, нарушаваш по някакъв начин равенството... И онова, което древните на идиотския си език са наричали „да си банален“, у нас е просто изпълнение на дълга. Защото...

— Да, да, да! Именно — не издържах. — И вие няма защо, няма защо...

Тя се приближи до статуята на чипоносия поет и като скри зад щорите неукротения огън в очите си (там, вътре, зад прозорците), каза — този път, струва ми се, напълно сериозно (може би за да ме успокои) — нещо много разумно:

— Не намирате ли за странно, че хората някога са понасяли такива като него? И не само са ги понасяли — прекланяли са се пред тях. Какъв робски дух! Нали?

— Ясно... Тоест исках... (това проклето „ясно“!).

— Да, разбирам. Но те всъщност са били владетели, по-силни от коронованите. Защо не са ги изолирали, изтребили? У нас...

— Да, у нас... — започнах аз. И изведнъж тя се разсмя. С очите си видях този смях: звънката му крива — извита, гъвкава като жилава пръчка.

Помня — целият треперех. Ето — да я грабна — и вече не помня какво... Трябваше нещо — все едно какво — да направя. Машинално отворих златната си плочка, погледнах часовника. 17 без десет.

— Не намирате ли, че вече е време? — колкото можах учтиво, казах аз.

— А ако ви помоля да останете тук с мен?

— Вие... вие съзнавате ли какво говорите? След десет минути трябва да бъда в аудиториума...

— ... и всички номера са длъжни да минат установения курс по изкуство и наука... — имитира гласа ми I. После дръпна щорите — вдигна очи: зад тъмните прозорци пламтеше камината. — Имам познат лекар в Медицинското Бюро — записан е за мен. Ако го помоля, ще ви даде удостоверение, че сте болен. Е?

Разбрах. Най-после разбрах накъде води цялата тази игра.

— Виж ти! А знаете ли, че като всеки честен номер аз всъщност съм длъжен незабавно да отида в Бюрото на Пазителите и...

— А всъщност не (остра усмивка-ухапване)? Много ми е интересно: ще отидете ли в Бюрото, или не?

— Оставате ли? — Хванах дръжката на вратата. Дръжката беше от кована мед и аз чух: от същата мед бе и гласът ми.

— Една минутка... Може ли?

Тя отиде до телефона. Назова някакъв номер — бях толкова развълнуван, че не го запомних, и викна:

— Ще ви чакам в Древния Дом. Да, да, сама...

Натиснах студената медна дръжка:

— Ще ми позволите ли да взема авиолета?

— О, да, разбира се! Моля ви.

Там, на входа, старицата дремеше на слънцето като растение. Отново ми се стори чудно, че плътно срасналата се уста се отвори и тя се обади:

— А вашата — сама ли остана там?

— Сама.

Устата на старицата отново се срасна. Тя поклати глава. Явно дори нейният отслабващ мозък разбираше колко нелепо и рисковано е поведението на тази жена.

Точно в 17 бях на лекцията. И изведнъж си дадох сметка, че съм излъгал старицата: I вече не беше сама там. Може би това, че неволно излъгах, ме измъчваше и ми пречеше да слушам. Да, не беше сама: там е работата.

След 21,30 имах свободен час. Можех още днес да отида в Бюрото на Пазителите и да заявя за нея. Но така съм изморен от тази глупава история. А и законният срок за заявяване е две денонощия. Ще успея утре: има още цели 24 часа.

**Конспект:**  
**Мигличката**  
**Тейлър**  
**Попадийката и момината сълза**

Нощ. Зелено, оранжево, синьо; червеният кралски инструмент; жълта като портокал рокля. После — медният Буда; изведнъж вдигна медни клепачи — и потече сок: от Буда. И от жълтата рокля — сок, и по огледалото капки сок, и от голямото легло се стича, и от детските креватчета, и от мен самия — и някакъв смъртно-сладостен ужас...

Събудих се: умерена синкава светлина; блестят стъклените стени и кресла, масата. Това ме успокои, сърцето ми престана да бие напрегнато. Сок, Буда... какъв е този абсурд? Ясно: болен съм. Порано никога не бях сънувал. Казват, че при древните това било нещо обикновено и нормално — да сънуват. Е, да: нали целият им живот е бил такава ужасна въртележка: зелено — оранжево — Буда — сок. Но ние знаем, че сънищата са сериозно психическо заболяване. До този момент мозъкът ми беше точен като хронометър, лъскав механизъм без нито една прашинка, а сега... Да, сега е друго: усещам в мозъка си някакво чуждо тяло — като съвсем тънка мигличка в окото. Уж напълно се владеееш, а окото с мигличката не ти дава мира нито за миг...

Бодро, кристално звънче до главата ми: 7, трябва да ставам. Отдясно и отляво през стъклените стени виждам сякаш самия себе си, своята стая, дрехите и движенията си — повторени хиляда пъти. Това ободрява: чувствуваш се частица от нещо огромно, мощно, единно. И такава точна красота: нито един излишен жест, извивка, обръщане.

Да, този Тейлър безспорно е бил най-гениалният от древните. Наистина не е успял да стигне дотам, че да пренесе метода си върху целия живот — върху всяка стъпка, за през цялото денонощие, не е съумял да интегрира системата си от 0 до 24 часа. Но как са могли все

пак да изпишат томове за някакъв си Кант — и почти да не забележат Тейлър, пророка, прозрял десет века напред.

Закуската свършва. Стройно изпълваме Химна на Всеобщата Държава. Стройно, по четирима — към асансьорите. Едва чуто бръмчат моторите — и бързо надолу, надолу, надолу — сърцето леко замира...

Изведнъж, кой знае защо — отново този нелеп сън или някаква неявна негова функция. Ах, да, вчера, същото с авиолета — спускане надолу. Впрочем край на всичко това: точка... И много добре, че бях с нея така решителен и рязък.

Вагонът на подземната железница стремително ме отнасяше натам, където върху стапела блестеше на слънцето неподвижното все още, неодоухотворено от огъня, изящно тяло на ИНТЕГРАЛА. Затворил очи, мечтаех с формули: за кой ли път пресмятах наум каква начална скорост е нужна, за да се откъсне ИНТЕГРАЛЪТ от земята. Всяка част от секундата — масата на ИНТЕГРАЛА се променя (изразходва се взривно гориво). Уравнението ставаше много сложно, с трансцендентни величини.

Като насън: тук, в непоклатимия свят на числата, някой седна до мен, леко ме побутна и каза „извинете“.

Повдигнах клепащи — и отначало (асоциация от ИНТЕГРАЛА) нещо, което стремително се носи в пространството: глава, летяща с помощта на щръкнали розови криле-уши от двете ѝ страни. После кривата на надвесения тил — превитият гръб — двойно огънат — буквата S...

През стъклените стени на моя алгебричен свят — отново мигличката — нещо неприятно, което днес трябва — —

— Нищо, нищо, моля ви — усмихнах се на съседа си, кимнахме си взаимно. Плочката му грейна: S-4711 (разбирам защо от първия момент го свързах с буквата S: било е нерегистрирано от съзнанието зрително впечатление). Очите му блеснаха: два остри свредела, които, въртейки се бързо, проникваха все по-дълбоко — ето сега ще стигнат до дъното, ще видят онова, което дори пред себе си...

Изведнъж разбрах що за мигличка ми пречи: той е един от тях, от Пазителите, и най-лесно е, без да отлагам, веднага да му кажа всичко.

— Знаете ли, вчера бях в Древния Дом... — Гласът ми е странен, сплескан, плосък, опитах да се изкашлям.

— Чудесно. Това дава материал за много поучителни изводи.

— Но, разбирате ли, не бях сам, съпровождах номер I-330 и ето че... ето че...

— I-330 ли? Радвам се за вас. Много интересна, талантива жена. Има доста почитатели.

... Но нали и той — тогава на разходката — може би се е записал дори за нея? Не, пред него не бива за това, немислимо е: ясно.

— Да, да! Разбира се, разбира се! Много е... — усмихвах се все по-широко, все по-нелепо и чувствах: тази усмивка ме разголва, прави ме глупав...

Свределчетата ме пронизаха до дъно, после, въртейки се бързо, се прибраха обратно в очите; S се усмихна двусмислено, кимна ми, промъкна се към изхода.

Закрих се с вестника (струваше ми се, че всички ме гледат) и скоро забравих за мигличката, за свределчетата, за всичко: така ме развълнува прочетеното. Един кратък ред: „По достоверни сведения отново са открити следите на неуловимата досега организация, която си поставя за цел освобождаването от благотворното робство на Държавата.“

„Освобождаване“ ли? Изумително: до каква степен престъпните инстинкти са вкоренени в човешката природа! Съзнателно казвам: „престъпните“. Свободата и престъплението са така неразделно свързани помежду си, както... както движението на авиолета и неговата скорост: ако скоростта на авиолета е  $= 0$ , той не се движи; ако свободата на човека е  $= 0$ , и той не върши престъпления. Това е ясно. Единственият начин да избавиш човека от престъпленията е да го избавиш от свободата. И ето, тъкмо го постигнахме (в космическия мащаб на вековете това, разбира се, е „тъкмо“), и изведнъж някакви жалки глупаци...

Не, не разбирам: защо още вчера незабавно не отидох в Бюрото на Пазителите. Днес след 16 непременно ще отида...

В 16,10 излязох — и веднага на ъгъла видях О, цялата в розов възторг от срещата ни. „Ето, тя има елементарен кръгъл ум. Това е добре: ще ме разбере и подкрепи...“ Впрочем не, не се нуждаех от подкрепа, твърдо бях решил.

От комините на Музикалния Завод стройно се лееше Маршът — все същият всекидневен Марш. Какво неизразимо очарование крие



всекидневността, повторемостта, огледалността!

О ме хвана за ръката:

— Разхождате ли се? — Кръглите сини очи са широко отворени за мен — сини прозорци към невидимото — и аз прониквам навътре, без да се закача за нищо: вътре — нищо, тоест нищо странично, ненужно.

— Не, не се разхождам. Трябва да отида... — Казах й къде. И с учудване видях: розовият кръг на устата се сви в розов полумесец, с рогчетата надолу — като от нещо кисело. Избухнах.

— Вие, женските номера, изглежда, сте неизлечимо разядени от предразсъдъци. Изобщо не можете да мислите абстрактно. Извинете ме, но това просто е тъпотия.

— Отивате при шпионите... пфу! А аз измолих за вас стрък момини сълзи от Ботаническия Музей...

— Защо „а аз“ — защо това „а“? Съвсем по женски. — Грабнах сърдито (признавам си) момините сълзи. — Ето я вашата момина сълза, е? Миришете: хубаво е, нали? Тогава проявете поне малко логика. Момината сълза мирише хубаво: така. Но нали не можете да кажете за миризмата, за самото понятие „миризма“, че е добро или лошо? Не можете, нали? Съществува миризмата на момината сълза — и отвратителната миризма на попадийката: и едното, и другото е миризма. Имало е шпиони в древната държава, има шпиони и у нас... да, шпиони. Не се страхувам от думата. Но не ви ли е ясно: там шпионинът е попадийка, тук шпионинът е момина сълза. Да, момина сълза, да!

Розовият полумесец трепереше. Сега разбирам: само ми се е сторило, но тогава бях сигурен, че ще се засмее. И закрещях още по-силно:

— Да, момина сълза. И няма нищо смешно, нищо смешно няма.

Гладки кълбовидни глави плаваха край нас и се обръщаха. О гальовно ме хвана за ръката.

— Защо сте такъв днес?... Да не сте болен?

Сънят — жълтото — Буда... Веднага ми стана ясно: трябва да отида в Медицинското Бюро.

— Наистина съм болен — казах дълбоко зарадван (съвсем необяснимо противоречие: нямаше на какво да се радвам).

— Трябва незабавно да идете на лекар. Разбирате ли: длъжен сте да бъдете здрав — смешно е да ви го доказвам.

— Мила О, колко сте права. Абсолютно права!

Не отидох в Бюрото на Пазителите: нямаше как, наложи се да посетя Медицинското Бюро; там ме задържаха до 17.

А вечерта (впрочем все едно, вечерта там беше затворено) — вечерта при мен дойде О. Не спуснахме щорите. Решавахме задачи от старинен сборник: това много успокоява и пречиства мислите. О–90 седеше над тетрадката, склонила глава към лявото си рамо, и от старание подпираше с език лявата си буза отвътре. Изглеждаше по детски очарователна. И ми бе така хубаво, точно, просто...

Отиде си. Сам съм. Вдишах дълбоко два пъти (много е полезно преди сън). И изведнъж някакъв непредвиден аромат — напомни ми за нещо неприятно... Скоро го открих: в леглото ми бе скрит стрък момина сълза. Изведнъж се изви вихър, вдигна всичко от дъното. Не, това бе направо нетактично от нейна страна — да ми подхвърля тези момини сълзи. Е, добре: не отидох, да. Но виновен ли съм, че се разболях?

**Конспект:****Ирационалният корен****R-13****Триъгълникът**

Беше много отдавна, още в ученическите години, когато ме сполетя този  $\sqrt{-1}$ . Така ясно, отчетливо си спомням: светлата кълбовидна зала, стотиците кръгли момчешки глави — и Пляпа, нашият математик. Бяхме го кръстили Пляпа, защото бе вече доста изхабен и раздрънкан и когато дежурният му пъхаше щепсела, от високоговорителя винаги се чуваше най-напред: „Пля-пля-пля-тишшш“, и чак после — урокът. Веднъж Пляпа говори за ирационалните числа — и помня, че се разплаках, блъсках с юмруци по чина и крещях: „Не искам  $\sqrt{-1}$ ! Измъкнете от мен този  $\sqrt{-1}$ !“ Този ирационален корен се врасна у мен като нещо чуждо, непознато, страшно, той ме поглъщаше — невъзможно беше да го осмислиш и обезвредиш, защото бе извън ratio.

И ето го сега отново  $\sqrt{-1}$ . Прегледах дневника си — и разбрах, че съм хитрувал със самия себе си, лъгал съм себе си — само за да не видя  $\sqrt{-1}$ . Всичко това са глупости — че съм болен и прочие: можех да отида там; знаей, че преди седмица бих отишъл, без да се замисля. Защо сега... Защо?

Ето и днес. Точно в 16,10 — стоях пред блестящата стъклена стена. Над мен — златното, слънчево, чисто сияние на буквите върху табелата на Бюрото. Вътре, зад стъклото — дълга опашка от синкави юнифи. Лицата им блещукат като светилници в древна църква: дошли са да извършат подвиг, дошли са да поднесат пред олтара на Всеобщата Държава своите любими, приятелите си — себе си. А аз — аз се стремях към тях, с тях. И не можех: краката ми бяха като вкопани в стъклените плочи — стоях, гледах тъпо, няхах сили да мръдна от мястото си...

— Ей, математико, какво си се замечтал!

Трепнах. Срещу мен — черни, лакирани от смеха очи, дебели негърски устни, Поетът R-13, старият ми приятел, и с него розовата О.

Обърнах се сърдито (мисля, че ако те не ми бяха попречили, в крайна сметка щях да изтръгна окончателно от себе си този и да вляза в Бюрото).

— Не съм се замечтал, а ако не възразявате — любувах се — отвърнах рязко.

— Да, да! Вие, драги, не сте за математик, вие сте поет, да, поет! Я се прехвърлете при нас — поетите, а? Искате ли — веднага ще ви уредя?

R-13 се дави, като говори, думите направо бликат от него, от дебелиите му устни хвърчат пръски; всяко „п“ — фонтан, „поети“ — фонтан.

— Аз служих и ще служа на знанието — намръщих се (не обичам шегите и не ги разбирам, а R тринайсет има лошия навик да се шегува).

— Чак пък: знанието! Това ваше знание е боязън. Защо да спорим: така е. Просто искате да оградите със стена безкрайното, а зад нея се страхувате да надникнете. Да! Надникват — и бързате да затворите очи. Да!

— Стените са основата на всеки човешки... — започнах аз.

R избликна фонтан, О се засмя розово, кръгло. Махнах с ръка: смейте се, все ми е едно. Не ми беше до тях. Трябваше с нещо да преглътна, да задуша този проклет  $\sqrt{-1}$ .

— Хайде елате с мен у дома — предложих аз, — ще поседим, ще порешаваме задачи (спомних си тихия вчерашен час — може би така ще стане и днес).

О погледна R; лъчезарно, кръгло погледна и мен, бузите й леко се обагриха в нежния вълнуващ цвят на нашите талони.

— Но днес... Днес имам талон за него — кимна тя към R, — а вечерта той е зает... Тъй че...

Влажните лакирани устни добродушно примляснаха.

— Какво от това — на двама ни с нея ни стига и половин час. Нали, О? Не съм по задачите, така че ви каня при мен, просто ще поседим.

Страхувах се да остана насаме със себе си — или по-точно с този нов, чужд за мене човек, който по някаква странна случайност носеше моя номер — Д-503. И тръгнах с Р. Наистина той не е точен, не е ритмичен, има някаква изопачена, смешна логика, но все пак сме приятели. Не случайно преди три години заедно избрахме милата розова О. Това ни свързва някак още по-здраво и от ученическите години.

По-нататък — в стаята на Р. Уж всичко е както при мен: Скрижалите, стъклените кресла, бюрото, шкафът, леглото. Но още като влезе — дръпна едното кресло, другото, плоскостите се изместиха, нещата нарушиха установените си параметри, станаха неевклидови. Р си е все същият, все същият. По Тейлър и по математика винаги креташе на опашката.

Спомнихме си стария Пляпа: как ние, момчетата, лепяхме по стъклените му крака благодарствени бележки (много обичахме Пляпа). Спомнихме си Законоучителя<sup>[1]</sup>. Той бе необикновено гръмогласен — от високоговорителя направо духаше вятър, — а ние, децата, повтаряхме на висок глас след него текстовете. Дръзкият Р напъхна веднъж в рупора му сдъвкана хартия: всеки текст — изстрел от сдъвкана хартия. Р, разбира се, го наказаша. Това, което направи, бе наистина грозно, но сега ние се смеехме — целият ни триъгълник — и признавам си, аз също.

— А представяте ли си да беше от плът и кръв, като при древните, а? Ех че щеше да бъде... — при „б“-то — фонтан от дебелите мляскащи устни...

Слънце — през тавана и стените; слънце отгоре, отстрани и отразено — отдолу. О — на коленете на Р-13 и мънички капчици слънце в сините ѝ очи. Сякаш се постопах, мина ми;  $\sqrt{-1}$  заглъхна, не мърдаше...

— А как е вашият ИНТЕГРАЛ? Скоро ли ще полетим да просвещаваме чуждопланетните жители, а? Бързайте, бързайте! Защото ние, поетите, толкова нещо ще надраскаме, че и вашият ИНТЕГРАЛ не ще може да го вдигне. Всеки ден от 8 до 11... — Р отметна глава, почеса се по тила: тилът му е някак четириъгълен като прикрепено отзад куфарче (спомних си старинната картина „В каретата“).

— А, вие също ли пишете за ИНТЕГРАЛА? — оживих се аз. — Я кажете за какво? Например днес.

— Днес — за нищо. Бях зает с друго... — „б“-то ме пръсна право в очите.

— С какво друго?

Р се намръщи.

— Е, сега пък — с какво! Ако не възразявате — с присъда. Поетизирах една присъда. Някакъв идиот, от нашите поети... Две години седя до мен, уж нищо особено. И изведнъж — виж го ти: „Аз, казва, съм гений, геният е над закона.“ И такива ги надрънка... Какво да ви разправам... Ех!

Дебелите устни увиснаха, лакът в очите се изличи. R-13 скочи, обърна се, втренчи се някъде през стената. Гледах здраво заключеното му куфарче и си мислех: какво ли прехвърля той там сега — в куфарчето си?

Минута неловко асиметрично мълчание. Не разбрах каква е работата, но тук имаше нещо.

— За щастие допотопните времена на всевъзможни шекспировци и достоевскиевци, както им викаха някога, отминаха — казах нарочно високо.

Р се извърна към мен. Думите както преди се лееха, бликаха от него, но ми се стори, че веселия лак в очите му вече го нямаше.

— Да, мили ми математико, за щастие, за щастие, за щастие! Ние сме най-щастливото средноаритметично... Както вие казвате: да се интегрира от нула до безкрайност — от кретена до Шекспир... Да!

Не знаей защо — може би без всякаква връзка — си спомних онази, нейния тон; някаква много тънка нишка се проточваше между нея и R. (Каква?)  $\sqrt{-1}$  отново се размърда. Отворих плочката си: 17 и 25 минути. Оставах им 45 минути за розовия талон.

— Време ми е... — целунах О, стиснах ръка на R и тръгнах към асансьора.

На булеварда, след като преминах на другия тротоар, се огледах: в светлата, цялата пронизана от слънце стъклена грамада на дома — тук-там имаше сиво-сини, непрозрачни клетки със спуснати щори — в тях се осъществяваше ритмичното тейлъризирано щастие. Намерих с поглед клетката на R-13 на седмия етаж: той вече беше спуснал щорите.

Милата О... Милият R... В него също има (не зная защо „също“ — но нека остане както съм го написал) — в него също има нещо, което не ми е съвсем ясно. И все пак аз, той и О — сме триъгълник, макар и неравнобедрен, но все пак триъгълник. Ние, ако говорим с езика на нашите прадеди (може би за вас, мои чуждопланетни читатели, той е по-разбираем), ние сме семейство. И толкова е хубаво понякога, макар и за кратко, да си починеш, да се затвориш в обикновения здрав триъгълник от всичко, което...

---

[1] Разбира се, става дума не за „Закон Божи“ на древните, а за закона на Всеобщата Държава. — Б.а. ↑

**Конспект:****Литургията****Ямби и хорей****Чугунената ръка**

Тържествен, светъл ден. В такъв ден забравяш за слабостите, за несъвършенствата и болестите си — всичко е кристално-непоколебимо, вечно като създаденото от нас ново стъкло...

Площадът на Куба. Шестдесет и шест мощни концентрични кръга: трибуните. И шестдесет и шест реда: кротките светилници-лица, очи, отразили сиянието на небесата — или може би сиянието на Всеобщата Държава. Алени като кръв цветя — устните на жените. Нежни гирлянди от детски лица — на първите редове, близо до мястото на действието. Задълбочена, строга, готическа тишина.

Ако съдим по стигналите до нас описания, нещо подобно са изпитвали древните по време на своите „богослужения“. Но те са служили на своя безсмислен, неизвестен Бог, а ние служим на смислен и съвсем точно известен; техният Бог не им е дал нищо освен вечни, мъчителни търсения; не е измислил нищо по-умно от това да се принесеш в жертва, без да разбираш защо, а ние принасяме жертва на нашия Бог, на Всеобщата Държава — спокойна, обмислена, разумна жертва. Да, това бе тържествена литургия в чест на Всеобщата Държава, спомен за суровото време на Двестагодишната война, величествен празник на победата на всички над единия, на сбора над единицата...

Ето го — този един — стоеше на стъпалата на налетия със слънце Куб. Бяло... дори не — не бяло, а вече без цвят — стъклено лице, стъквени устни. И само очи, черни, попиващи, поглъщащи дупки, и онзи страшен свят, от който го деляха няколко минути. Златната плочка с номера е вече свалена. Ръцете са вързани с пурпурна лента (старинен обичай: обяснението е, че в древността, когато това е



ставало не в името на Всеобщата Държава, осъдените, естествено, се чувствували в правото си да се съпротивляват, затова обикновено оковавали ръцете им във вериги).

А горе, на Куба, до Машината — неподвижната, сякаш метална фигура на този, когото наричаме Благодетеля. Оттук, отдолу, лицето не се вижда ясно: личат само строгите му, величествени квадратни очертания. Затова пък ръцете... Има такива фотографии: много близо, на преден план снети ръце — излизат огромни, приковават погледа — закриват всичко. Тези тежки, засега спокойно лежащи върху коленете ръце — ясно: те са каменни и коленете едва издържат тежестта им...

Изведнъж една от тези грамадни ръце бавно се вдигна — бавен, чугунен жест — и от трибуните, по волята на вдигнатата ръка, към Куба се приближи един номер. Беше от Държавните Поети, ощастливен от жребия да увенчае празника със стиховете си. И над трибуните загърмяха божествени медни ямби — за онзи безумец със стъклени очи, който стоеше там, на стъпалата, и чакаше логическата последица от безумствата си.

... Пожар. Люлеят се сградите, бликват нагоре като течено злато, рухват. Превиват се зелените дървета, капе сок и накрая — само черните кръстове на гробниците. Но се явява Прометей (това, разбира се, сме ние):

*И впрегна огъня в стомана той,  
и хаоса в закони окова.*

Всичко е ново, стоманено: стоманено слънце, стоманени дървета, стоманени хора. Изведнъж някакъв безумец — „отвърза огъня на воля“ — и отново всичко загива...

За съжаление бързо забравям стихове, но запомних едно: не могат да се намерят по-поучителни и прекрасни образи.

Отново бавен, тежък жест — и на стъпалата на Куба се появява втори поет. Чак се надигнах: не може да бъде! Да, това са неговите дебели негърски устни, той е... Защо не каза по-рано, че му предстои такава висока... Устните му треперят посивели. Разбирам: пред погледа на Благодетеля, пред гвардията на Пазителите — но все пак така да се вълнува...

Резки, бързи — като остра брадва — хореи. За нечутото престъпление: за кощунствените стихове, в които Благодетелят бил наречен... не, ръката ми не се повдига да го повторя.

R-13, бледен, без никого да поглежда (не очаквах от него такъв свян) — слезе, седна. За част от секундата до него ми се мярна нечие лице — остър, черен триъгълник — и веднага се изличи; моите очи — хилядите очи — натам, нагоре, към Машината. Където — трети чугунен жест на нечовешката ръка. И полюшван от невидим вятър — престъпникът пристъпва бавно, едно стъпало — още едно — и ето крачката, последната в неговия живот — и той е с лице към небето, с отметната назад глава — на последното си ложе.

Тежък, каменен като съдбата, Благодетелят заобиколи Машината, положи върху ръчката огромната си ръка... Ни шум, ни дъх: всички очи са вперени в тази ръка. Какъв огнен, завладяващ вихър — да бъдеш оръдие, да владееш стотиците хиляди волта. Каква велика участ!

Безкрайна секунда. Включвайки тока, ръката тръгна надолу. Блесна непоносимо яркото острие на лъча — едва чут пукот в тръбиците на Машината, подобен на тръпка. Простряното тяло — цялото в лека, светеща мъгла — стопяваше се, стопяваше се пред очите ни, разтваряше се с ужасяваща бързина. И нищо — само локва химически чиста вода, преди минута буйно и червено пулсирала в сърцето...

Това беше нещо елементарно, всеки от нас го знаеше: да, дисоциация на материята, да, разпадане на атомите на човешкото тяло. И въпреки това всеки път беше — чудо, беше — знамение за нечовешката мощ на Благодетеля.

Горе, пред Него — пламналите лица на десет женски номера, полуразтворени от вълнение устни, полюшвани от вятъра цветя<sup>[1]</sup>.

По стар обичай — десет жени увенчаваха с цветя неизсъхналата още от пръските юнифа на Благодетеля. С величествената крачка на първосвещеник Той бавно се спуска надолу, бавно минава между трибуните, следван от вдигнатите нежни бели клонки — женските ръце, и от единномилонната буря от викове. После същите викове в чест на гвардията на Пазителите, които незримо присъствуваха някъде тук, в нашите редове. Кой знае: може би точно тях, Пазителите, е

видял във фантазията си древният човек, за да създаде своите нежно-страшни „архангели“, поставени да бдят над всекиго от раждането му.

Да, нещо от древните религии, нещо пречистващо като гръмотевична буря имаше в цялото това тържество. Вие, които ще четете написаното от мен — преживявали ли сте подобни минути? Би било жалко за вас, ако не сте...

---

[1] Разбира се, от Ботаническият Музей. Лично аз не виждам в цветята нищо красиво — както и във всичко, принадлежащо на дивия свят, отдавна изгонен отвъд Зелената Стена. Красиво е само разумното и полезното: машини, ботуши, формули, храна и прочие. — Б.а. ↑

**Конспект:**  
**Писмото**  
**Мембраната**  
**Косматият аз**

Вчерашният ден бе за мен като онази хартия, през която химиците филтрират разтворите си: всички дисперсни частици, всичко излишно остава на хартията. И на сутринта се спуснах долу дестилиран докрай, прозрачен.

Долу, зад масичката във вестибюла, контролърката поглеждаше часовника и записваше номерата на влизащите. Името ѝ е Ю... впрочем по-добре да не казвам цифрите ѝ, защото се страхувам, че мога да напиша нещо лошо за нея. Макар че всъщност е много почитена възрастна жена. Единственото, което не ми харесва у нея, е, че бузите ѝ са малко увиснали — като рибешки хриле (човек би могъл да си рече — та какво от това?).

Тя скръцна с перото, аз се видях на страницата: „Д-503“ — и редом мастилено петно.

Тъкмо се канех да ѝ направя забележка, когато тя изведнъж вдигна глава и капна у мен една такава мастилена усмивчица:

— Имате писмо. Да. Ще го получите, драги, ще го получите.

Знаех: прочетеното от нея писмо трябва да мине още и през Бюрото на Пазителите (мисля, че е излишно да обяснявам този естествен ред), и не по-късно от 12 ще стигне до мен. Но бях смутен от усмивчицата, капката мастило размъти прозрачния ми разтвор. Дотам, че по-късно, на строежа на ИНТЕГРАЛА, изобщо не можах да се съсредоточа — и дори веднъж сбърках в изчисленията, което никога не ми се бе случвало.

В 12 часа — отново розово-кафявите рибешки хриле, усмивчица — и най-после писмото е в ръцете ми. Не зная защо не го прочетох на място, а го пяхнах в джоба си и — бегом в стаята. Отворих го, хвърлих

един поглед и — седнах... Беше официално известие, че за мен се е записал номер I-330 и днес в 21 трябва да се явя при нея — отдолу се посочваше адресът...

Не: след всичко, което се случи, след като толкова недвусмислено ѝ показах отношението си! При това тя дори не знаеше бил ли съм в Бюрото на Пазителите — нямаше откъде да научи, че съм бил болен — направо не можех... И въпреки всичко — —

В главата ми се завъртя и забуча някакво динамо. Буда — жълтото — момините сълзи — розовият полумесец... Да, и още нещо — отгоре на всичко О искаше да дойде днес при мен. Да ѝ покажа ли известието от I-330? Не зная: тя едва ли ще повярва (пък и как наистина да повярва?), че нямам нищо общо с това, че съм напълно... Ще възникне труден, нелеп, абсолютно нелогичен разговор... Не, само не това. Нека всичко се реши механично: просто ще ѝ изпратя копие от известието.

Припряно го пъхнах в джоба — и видях ужасната си маймунска ръка. Спомних си как тя, I, по време на онази разходка взе ръката ми, огледа я. Нима тя наистина...

И ето, 21 без четвърт. Бяла нощ. Всичко е зеленикаво-стъклено. Но това е някакво друго, крехко стъкло — не е нашето, не е истинското, а тънка стъклена черупка, под нея нещо се върти, вихрено фучи, бучи... И не бих се учудил, ако куполите на аудиториумите литнат сега нагоре като кръгли, бавни кълбета дим и възрастната луна се усмихне мастилено — както днес сутринта онази, зад масичката, и във всички домове мигом се спуснат щорите, и зад тях — —

Странно усещане: ребрата ми сякаш са железни пръчки и пречат — без съмнение пречат на сърцето, тясно му е, не му стига мястото. Стоях пред стъклена врата със златни цифри: I-330. I, с гръб към мен, пишеше нещо на бюрото. Влязох...

— Ето... — подадох ѝ розовия талон. — Получих днес известието ви и идвам.

— Колко сте точен! Може ли за минутка? Седнете, само да завърша.

Отново сведе очи над листа — какво ли има там, вътре в нея, зад спуснатите щори? Какво ще каже — какво ще направи след секунда? Как да го науча, как да го изчисля, след като тя цялата е оттам, от дивата древна страна на сънищата.

Гледах я мълчаливо. Ребрата ми са като железни пръчки, тясно ми е... Когато говореше, лицето ѝ бе бързо, искрящо колело: не се виждаха отделните спици. А сега колелото е неподвижно. И забелязах странно съчетание: високо вдигнати към слепоочията тъмни вежди — насмешлив остър триъгълник с върха нагоре — две дълбоки бръчки от носа към ъгълчетата на устните. Тези два триъгълника донякъде си противоречаха и отпечатваха върху цялото лице един неприятен, дразнещ Х — като кръст: зачеркнато на кръст лице.

Колелото се завъртя, спиците се сляха:

— А не бяхте ли вече в Бюрото на Пазителите?

— Бях... Не можах: разболях се.

— Да. И аз така си мислех: нещо трябваше да ви попречи — все едно какво (острите зъби, усмивката). Затова пък сега сте в моите ръце. Нали помните: „Всеки номер, ненаправил изложение в Бюрото до 48 часа, се смята...“

Сърцето ми се заблъска тъй, че пръчките се извиха. Като хлапак — глупаво се хванах като хлапак, глупаво мълчах. И чувствавах: заплел съм се — да не помръднеш ни ръка, ни крак...

Тя стана, протегна се лениво. Натисна копчето и щорите с лек пукот паднаха. Бях отрязан от света — насаме с нея.

І беше някъде там, зад гърба ми, до шкафа. Юнифата ѝ шумолеше, падаше — аз слушах — целият слушах. И си спомних... не: мярна ми се за стотна от секундата...

Наскоро трябваше да изчисля кривата на улична мембрана от нов тип (сега тези мембрани, изцяло декорирани, записват по всички булеварди уличните разговори — за улеснение на Бюрото на Пазителите). И помня: вдлъбнатата, розова, трепкаща ципа — странно същество, състоящо се само от един орган — от ухо. Сега бях такава мембрана.

Ето че щракна секретното копче до яката — на гърдите — и още по-надолу. Стъклената коприна шумоли по раменете, по коленете — на пода. Чувам — по-ясно, отколкото ако го виждах — единият крак прекрива синкаво-сивото копринено купче, после другият...

Опънатата докрай мембрана трепти и записва тишината. Не: резките, с безкрайни паузи удари на чук по пръчките. И чувам — виждам: тя, зад гърба ми, мисли една секунда.

Ето — вратичката на шкафа, ето — тропна някакъв капак — и отново коприна, коприна...

— Готово.

Обърнах се. Беше по лека, шафраненожълта рокля, старинен модел. Хиляди пъти по-страшно, отколкото ако беше без нищо. Две остри точки — през тънката тъкан, тлеещи в розово — два въглена през пепелта. Нежно-кръгли колене...

Тя седна в ниското кресло. На четириъгълната масичка пред нея — бутилка с нещо отровнозелено, две малки чашки на столчета. В крайчето на устните ѝ димеше — в тънка хартиена тръбичка — онова древно нещо за пушене (забравих как се наричаше).

Мембраната все още трептеше. Чуът удряше — вътре у мен — по нагорещените до червено пръчки. Дочувах всеки удар и... ами ако тя също ги чува?

Но тя спокойно пушеше, спокойно ме поглеждаше и небрежно изтърси пепелта — върху розовото ми талонче.

— Защо тогава се записахте за мен? — попитах колкото може по-хладнокръвно. — И защо ме накарахте да дойда?

Сякаш не ме чу. Наля от бутилката в чашката, отпи.

— Чудесен ликьор. Искате ли?

Едва сега разбрах: алкохол. Като мълния се мярна видяното вчера: каменната ръка на Благодетеля, непоносимото острие на лъча и там, върху Куба — простряното с отметната глава тяло. Трепнах.

— Вижте какво — казах, — нали знаете, че всички, които се тровят с никотин и особено с алкохол, Всеобщата Държава безпощадно...

Тъмните вежди — високо към слепоочията, острият насмешлив триъгълник:

— Да се унищожат наведнъж малцина, е по-разумно, отколкото да се даде възможност на множеството да се погубва и изражда, и тъй нататък. Това е до неприличност вярно.

— Да... до неприличност.

— Да ги пуснеш — такива плешиви, голи истини — на улицата... Не, представете си... ето, този мой неизменен обожател — нали го знаете — представете си, че свали цялата заблуда на дрехите и в истинския си вид се изправи пред публиката... Ох!

Тя се смееше. Но ясно виждах долния тъжен триъгълник, двете дълбоки бръчки от ъглите на устата към носа. Кой знае защо, от тези бръчки разбрах: онзи, двойно извитият, прегърбеният, крилоухият — я е прегръщал — нея... Той...

Впрочем сега се мъча да предам тогавашните си — ненормални — усещания. Сега, когато пиша това, прекрасно съзнавам, че така е редно, че и той като всеки честен номер има право на радост — и би било несправедливо... Ясно.

И се смя много странно и дълго. После внимателно ме погледна — навътре:

— Важното е, че с вас съм абсолютно спокойна. Вие сте толкова мил — о, сигурна съм, — и през ум няма да ви мине да отидете в Бюрото и да съобщите, че аз — ето на, пия ликьор, пуша. Ще се разболеете — или ще бъдете зает — или нещо друго. Дори: сигурна съм — ще пийнете сега с мен от тази очарователна отрова...

Какъв нагъл, подигравателен тон. Със сигурност чувствавах: сега отново я мразя. Впрочем защо „сега“? Мразех я през цялото време.

Гаврътна цялата чашка зелена отрова, стана — розовото прозираше през шафрана, — направи няколко крачки и спря зад креслото ми...

Изведнъж — ръката ѝ около врата ми — уста в уста... не, още по-дълбоко, още по-страшно... Кълна се, беше съвсем неочаквано и може би само затова... Тъй като е невъзможно — сега ми е съвсем ясно, — невъзможно е аз самият да съм пожелал това, което се случи после.

Непоносимо сладки устни (предполагам, това бе вкусът на „ликьора“) — и у мен проникна глътка изгаряща отрова — и още — и още... Откъснах се от земята и като самостоятелна планета полетях с бясно въртене надолу, надолу — по някаква неизчислена орбита...

Последвалото мога да опиша само приблизително, с повече или по-малко близки аналогии.

По-рано никога не бе ми идвало наум — но е точно така: през цялото време се движим над клокочещо червено море от огън, скрито там — в утробата на земята. Но никога не мислим за това. А ако изведнъж тънката черупка под краката ни стане стъклена — тогава бихме видели...

Аз станах стъклен. Видях — вътре у себе си.



Имаше двама аз. Единият — предишният, Д-503, номер Д-503, а другият... По-рано той само едва-едва показваше косматите си лапи изпод черупката, а сега изскочи целият, черупката запука, ето сега ще се разхвърчи на парчета и... и какво тогава?

Хванах се с все сили за сламката — облегалката на креслото, и попитах, за да чуя гласа си — онзи, предишния:

— Къде... къде намерихте тази... тази отрова?

— О, това ли! Един лекар, един от моите...

— „От моите“? От кои — „моите“?

И този, другият — изведнъж изскочи и изкрещя:

— Не разрешавам! Не искам никой освен мен. Ще убия всеки, който... Защото ви — аз ви —

Видях: с косматите си лапи той я сграбчи грубо, разкъса тънката коприна, впи зъби — точно помня: зъби.

Не знаех как I се изплъзна. И ето — над очите ѝ се спуснаха тези проклети, непроницаеми щори — тя стоеше, облегнала гръб на шкафа, и ме слушаше.

Помня: бях на пода, прегръщах краката ѝ, целувах коленете ѝ. И молах: „Сега — още сега — още тази минута...“

Острите зъби — острият насмешлив триъгълник на веждите. Тя се наведе и мълчаливо откачи плочката ми.

— Да! Да, мила — мила! — Припряно започнах да свалям юнифата си. Но I — също тъй мълчаливо — вдигна до самите ми очи часовника върху плочката. До 22,30 оставаха пет минути.

Изстинах. Знаех какво значи това — да се покажеш на улицата след 22,30. Цялата ми лудост в миг се изпари. Аз — бях аз. И разбирах едно: мразя я, мразя я, мразя я!

Без да се сбогувам, без да се обърна — втурнах се навън от стаята. Забодох криво-ляво плочката на бегом, през стъпалата — по аварийното стълбище (страхувах се, че ще срещна някого в асансьора) — изскочих на пустия булевард.

Всичко беше на мястото си — толкова просто, обикновено, закономерно: стъклените, грейнали в светлини домове, стъкленото бледо небе, неподвижната зеленикава нощ. Но под това тихо, прохладно стъкло — лудееше нечуто нещо буйно, червено, космато. И аз тичах задъхан, за да не закъснея.

Изведнъж почувствувах: забодената набързо плочка се откопчава — откопча се, издрънча върху стъкления тротоар. Наведох се да я вдигна — и в секундата тишина: нечий тропот отзад. Обърнах се: иззад ъгъла завиваше нещо дребно, изгърбено. Така поне ми се стори тогава.

Хукнах с все сили — въздухът свистеше в ушите ми. Пред входа спрях: часовникът ми показваше 22,30 — без една минута. Ослушах се: отзад нямаше никого. Явно бе нелепа фантазия, реакция на отровата.

Нощта бе мъчителна. Леглото под мен се надигаше, спускаше се и отново се надигаше — плаваше по синусоида. Внушавах си: „През нощта номерата са длъжни да спят; това е тяхно задължение — също както работата през деня. Необходимо е, за да могат да работят през деня. Да не се спи през нощта, е престъпно...“ И въпреки това не можех, не можех.

Загивам. Не съм в състояние да изпълнявам задълженията си пред Всеобщата Държава... Аз...

**Конспект:**

**... Не, не мога, нека да е без конспект**

Вечер. Лека мъгла. Небето е забулено със златистомлечна тъкан и не се вижда: какво има там — по-нататък, по-нагоре. Древните са знаели, че там е Бог — техният велик скучаещ скептик. Ние знаем, че там е кристалносиньото, голо, неприлично Нищо. Сега не зная, че там съм научил твърде много. Абсолютно убеденото в своята непогрешимост знание — е вяра. Имах твърда вяра в себе си, вярвах, че зная всичко за себе си. И ето — —

Пред огледалото съм. И за първи път в живота си — наистина за първи път — се виждам ясно, подробно, съзнателно — с учудване виждам себе си като някой си „него“. Ето, аз съм той: черни, изтеглени по права линия вежди; между тях — като белег — вертикална бръчка (не зная имало ли я е по-рано). Стоманеносиви очи, очертани от сянката на безсънната нощ; и зад тази стомана... оказва се, никога не съм знаел какво има там. И ето, гледам се „оттам“ (това „там“ е едновременно тук — и безкрайно далече), гледам себе си — него, и съм убеден: той — с очертаните по права линия вежди — ми е чужд и непознат, срещам го за първи път в живота си. А аз, истинският — не съм той...

Не: точка. Това са празни работи, всички тези нелепи усещания са бълнуване, резултат от вчерашното отравяне... От какво: от глътката зелена отрова — или от нея? Все едно. Записвам го само за да покажа как странно може да се обърка и излезе от релсите човешкият разум — тъй точен и остър. Разумът, който успя да направи лесносмилаема дори безкрайността, ужасяваща древните — посредством...

Щракването на номератора — и цифрите: R-13. Нека, дори се радвам: ако останех сам, щеше да ми бъде...

*След 20 минути:*

Върху хартиената плоскост, в двуизмерния свят — тези редове са един до друг, но в другия свят... Губя цифроусещането си: 20 минути — та те могат да бъдат 200 или 200 000. И това е невероятно: спокойно, отмерено, обмисляйки всяка дума, да записвам онова, което ми се случи с R. Все едно да кръстосате крака, да седнете в креслото до собственото си легло — и с любопитство да наблюдавате как вие, вие самият — се гърчите на това легло.

Когато R-13 влезе, бях напълно спокоен и нормален. С искрено възхищение започнах да му говоря, че великолепно е успял да пресъздаде в хорей присъдата и че тъкмо неговите стихове съсякоха, унищожиха онзи безумец.

— ... Нещо повече: ако трябваше да начертая схема на Машината на Благодетеля, непременно, непременно бих нанесъл на този чертеж вашите стихове — казах в заключение.

Но виждам: очите на R стават матови, устните му посивяват.

— Какво ви е?

— Какво, какво?... Просто ми омръзна: всички наоколо — присъдата, та присъдата. Не искам да чувам повече за това, и толкоз. Не искам!

Той се намуси, потърка тила си — това свое куфарче със странен, непознат за мен багаж. Пауза. Ето, намери нещо в куфарчето, измъкна го, заразгърща го, разгърна го — смехът отново лакира очите му, той скочи.

— А виж, за вашия ИНТЕГРАЛ пиша нещо... това — да! Това вече — да!

Предишният е: устните примляскват, пръскат слюнки, думите бликат като фонтан.

— Спомнете си („п“ — фонтан) — древната легенда за рая... Това е за нас, за днешната ни действителност. Да! Помислете само. На онези двамата в рая им бил предоставен избор: или щастие без свобода — или свобода без щастие; трето няма. Те, глупаците, избрали свободата — и какво: ясно — после векове наред мечтали за оковите си. За оковите — разбирате ли за какво е прословутата мирова скръб. Векове! И едва ние прозряхме как да си върнем щастieto... Не, чуйте по-нататък, по-нататък! Древният Бог и ние сме редом, на една маса. Да! Ние помогнахме на Бога окончателно да победи дявола — нали той, змията злорада, подтикнал хората да нарушат забраната и да

вкусят пагубната свобода. А ние с ботуша по главата — прррас! И готово: пак е рай. Отново сме простодушни и невинни като Адам и Ева. Никакви неразбории — добро, зло: всичко е много просто, райски, детски просто. Благодетелят, Машината, Кубът, Газовата Камбана, Пазителите — това е добро, това е величествено, прекрасно, благородно, възвишено, кристалночисто... Защото то пази нашата не-свобода — тоест нашето щастие. Древните, разбира се, биха почнали да умуват, да си блъскат главите — етика, неетика... Ето, представете си такава една райска поемка, а? При това с най-сериозен тон... Как ви се вижда, а?

Е, как може да ми се вижда. Помня, че си помислих: „Такава нелепа, асиметрична външност — а умът му е на място.“ Затова ми е толкова близък — на истинския мен (все пак смятам предишния себе си за истински, а всичко сегашно — разбира се, е само болест).

Р явно го прочете в погледа ми, прегърна ме през раменете и прихна да се смее.

— Ах, вие... Адам! Да, между другото, по повод на Ева...

Той порови в джоба си, измъкна бележник, прелисти го.

— Вдругиден... не: след два дни — О има розов талон за вас. А вие? Както преди ли? Искате ли тя...

— Да, разбира се.

— Ще ѝ предам. Защото, да ви кажа, тя се стеснява... Ама че история! С мен тя само тъй, по розовия талон, а вас... Не казвате обаче, че някой четвърти се е вмъкнал в нашия триъгълник. Кой е той — покайте се, грешнико, хайде!

Сякаш вятър вдигна някаква завеса и — шумоленето на коприната, зелената бутилка, устните... И без никакъв повод, съвсем не намясто — изстрелях (защо ли не се удържах!):

— Кажете: случвало ли ви се е някога да опитате никотин или алкохол?

Р сви устни, погледна ме изпод вежди. Съвсем ясно чувах мислите му: „Че си приятел, приятел си... Но все пак...“ И в отговор:

— Как да ви кажа? Всъщност — не. Но познавах една жена...

— И! — извиках аз.

— Как... вие — вие с нея също ли? — Наля се със смях, задави се, всеки миг ще вземе да пръска.

Огледалото ми бе окачено така, че трябваше да се оглеждам в него през масата: оттук, от креслото, виждах само челото и веждите си.

И ето аз — истинският — видях в огледалото нагърчената, подскачаща права на веждите и аз, истинският — чух див, отворителен вик:

— Как „също“? Какво значи „също“? Не, не — искам да знам!

Разпънати негърски устни. Облещени очи... Аз, истинският, хванах здраво за яката другия — дивия, косматия, дете дишаше тежко. И аз — истинският — казах на R:

— Простете ми в името на Благодетеля. Много съм болен, не мога да спя. Не разбирам какво ми е...

Дебелите устни мимолетно се усмихнаха:

— Да, да, да! Разбирам — разбирам ви! Всичко това ми е познато... Разбира се, теоретично. Сбогом!

До вратата се обърна като черна топка — обратно към масата, хвърли върху нея някаква книга:

— Най-новата ми... Специално я донесох — едва не забравих. Сбогом... — „с“-то ме изпръска, той изчезна...

Сам съм. Или по-точно: насаме с другия „аз“. Прехвърлил съм крак връз крак в креслото и от някакво „там“ с любопитство гледам как аз — аз! — се гърча на леглото.

Защо — защо цели три години живяхме с О така приятелски — и сега изведнъж една само дума за онази, за... Нима цялата тази лудост — любов, ревност — не е погребана в идиотските стари книги? И най-важното — аз! Уравнения, формули, цифри — и... това — нищо не разбирам! Нищо... Още утре ще отида при R и ще му кажа, че — —

Не е вярно: няма да отида. Нито утре, нито вдругиден — никога повече няма да отида. Не мога, не искам да го видя. Край! Нашият триъгълник се разпадна.

Сам съм. Вечер. Лека мъгла. Небето е покрито с млечно-златиста тъкан. Ако знаех: какво има там — горе? И ако знаех: кой съм аз, какъв съм?

**Конспект:****Ограничаване на безкрайността****Ангелът****Размисли за поезията**

Все ми се струва — ще оздравея, мога да оздравея. Прекрасно спях. Никакви сънища и разни болестни явления. Утре ще дойде милата О, всичко ще бъде просто, правилно и ограничено като кръг. Не се страхувам от тази дума — „ограниченост“: дейността на най-висшето у човека — разсъдъка — се свежда именно до непрекъснатото ограничаване на безкрайността, до раздробяването ѝ на удобни, лесносмилаеми порции — диференциали. Именно в това е божествената красота на моята стихия — математиката. А на „нея“ ѝ липсва тъкмо осъзнаването на тази красота. Впрочем това е ей така — случайна асоциация.

Всичко това — под отмереното, метрично потракване на колелата на подземната железница. В такт с колелата си рецитирам наум стихове (от вчерашната му книга). И чувствавам: отзад, през рамото ми, някой внимателно се навежда и наднича в отворената страница. Без да се обръщам, само с крайчето на окото си виждам: розови, разперени криле-уши, двойно извито... той! Не исках да му преча — и се престорих, че не съм го забелязал. Как се бе оказал тук — не зная: когато влизах във вагона, май го нямаше.

Това незначително само по себе си произшествие ми подеждуваша особено добре, бих казал: вдъхна ми сили. Така е приятно да чувствуваш нечие зорко око, което грижливо те предпазва от най-малката грешка, от неволна стъпка накриво. Нищо че ще прозвучи сантиментално, но ми идва наум същата аналогия: ангелите пазители, за които са мечтаели древните. Колко много нещо от това, за което са мечтали, се е материализирало в нашия живот!

В момента, в който усетих ангела пазител зад гърба си, аз се наслаждавах на сонета, озаглавен „Щастие“. Мисля, няма да сбъркам, ако кажа, че това е рядко красива и дълбока по замисъл творба. Ето първите четири реда:

*Вечно влюбени — две по две,  
четворка страстна навек това е,  
любов по-жарка светът не знае —  
от неразделните две по две...*

И по-нататък все за това: за мъдрото вечно щастие на таблицата за умножение.

Всеки истински поет е непременно Колумб. Америка и преди Колумб е съществувала векове, но единствен той е успял да я открие. Таблицата за умножение и преди R-13 е съществувала векове, но единствен R-13 успя да намери новото Елдорадо в девствения лес на цифрите. Наистина: има ли някъде такова мъдро, безоблачно щастие както в този чудесен свят. Стоманата — ръждясва; древният Бог е създал древния, тоест способен да греши човек — и следователно сам е сгрешил. Таблицата за умножение е абсолютна, далеч по-мъдра от древния Бог: тя никога — разбирате ли: никога — не греши. И няма по-щастливи от цифрите, живеещи по стройните вечни закони на таблицата за умножение. Ни колебания, ни заблуди. Истината е една, и праведният път е един; тази истина е две по две, този праведен път е четири. Нима не би било абсурдно, ако тези щастливи, идеално умножени двойки почнеха да мислят за някаква си свобода, тоест явно — за една грешка? За мен е аксиома, че R-13 е успял да улови най-същественото, най-...

Тук отново почувствувах — първо на тила, после до лявото си ухо — топлия нежен дъх на ангела пазител. Той явно забеляза, че книгата на коленете ми е вече затворена и мислите ми са далеко. Какво от това, аз съм готов веднага да разгърна пред него страниците на своя мозък: това е тъй спокойно, радостно чувство. Помня: дори се озърнах, настойчиво, умоляващо го погледнах в очите, но той не разбра — или не поиска да разбере, — не ме попита за нищо... Остава ми да разкажа



всичко на вас, незнайни мои читатели (сега сте ми също тъй скъпи, близки и недостижими, както бе той в онзи момент).

Ето как разсъждавах: от отделната част към цялото; отделната част бе R-13, величественото цяло — нашият Институт на Държавните Поети и Писатели. Мислех си: как е могла да не се натрапва на древните цялата нелепост на тяхната литература и поезия. Огромната великолепа сила на художественото слово направо е отивала на вятъра. Просто смешно: всеки пишел каквото му дойде наум. Също като смешното и нелепо море на древните, което денонощно се удряло тъпо в брега и скритите във вълните му силиони килограметри отивали само за подгръване чувствата на влюбените. Ние превърнахме в електричество влюбения шепот на вълните и в домашно животно — бесния разпенен звяр: по същия начин у нас е опитомена и оседлана дивата някога стихия на поезията. Сега тя вече не е нехайна славеева песен: поезията е държавна служба, поезията е полезност.

Нашите знаменити „Математически Нони“: нима в училище щяхме да обикнем без тях така искрено и нежно четирите правила на аритметиката? А „Шиповете“ — това е класически образ: Пазителите са шиповете на розата, които охраняват нежното Държавно Цвете от груби ръце... Чие каменно сърце ще остане равнодушно при вида на невинните детски устица, бърборещи като молитва: „Хлапакът сграбчи розата с ръка. Но шип стоманен го убодде с игла, злосторникът — ох, ох — търчи дома“, и тъй нататък? А „Всекидневни оди за Благодетеля“? Кой, след като ги прочете, няма да се преклони набожно пред самоотвержения труд на този пръв номер сред номерата? А страшните червени „Цветя на Съдебните присъди“? А безсмъртната трагедия „Закъснелият за работа“? А настолната книга „Станси за половата хигиена“?

Животът — в цялата му сложност и красота — навеки е излят в златото на думите.

Нашите поети вече не витаят във висините: спуснаха се на земята; те вървят в крак с нас под строгия механичен марш на Музикалния Завод; вдъхновяват ги утринният шум от електрическите четки за зъби и страховитото прашене на искрите в Машината на Благодетеля, величественото ехо от Химна на Всеобщата Държава и интимният звън на сияйно-кристалната ваза на нощта, вълнуващият

пукот на падащите щори, веселите гласове от най-новата готварска книга, едва чутият шепот на уличните мембрани.

Нашите богове са тук, с нас — в Бюрото, в кухнята, в работилницата, в клозета; боговете станаха като нас: ерго, ние станахме богове. И при вас, незнайни мои чуждопланетни читатели, и при вас ще дойдем, за да направим живота ви божествено-разумен и точен като нашия...

**Конспект:****Мъгла****Ти****Абсолютно нелепо произшествие**

Призори се събудих — пред очите ми непоклатим розов небосвод. Всичко е хубаво, кръгло. Довечера ще дойде О. Явно вече съм здрав. Усмихнах се, заспах.

Утринният звънец — ставам — и съвсем друго: през стъклото на тавана, стените, навсякъде, от край до край — мъгла. Луди облаци, все повече натежават — и все по-бързо, все по-близо, и вече няма граници между земята и небето, всичко лети, стапя се, пада, няма за какво да се хванеш. Няма вече сгради: стъклените стени са се разтворили в мъглата като кристалчета сол във вода. Ако погледнеш от тротоара — тъмните фигури на хората по домовете са като дисперсни частици във фантастичен млечен разтвор — утаени долу, но и по-нагоре, още по-високо — на десетия етаж. И всичко дими — може би някакъв беззвучно бушуващ пожар.

Точно в 11,45: нарочно погледнах часовника — за да се хвана за цифрите — дано те ме спасят.

В 11,45, преди да тръгна за редовните занимания с физически труд, съгласно Часовите Скрижали, се отбих в стаята си. Внезапно — телефонен звън, глас — дълга, бавна игла в сърцето:

— Аха, вкъщи ли сте? Много се радвам. Чакайте ме на ъгъла. Ще идем... ще видите къде.

— Чудесно знаете, че сега тръгвам за работа.

— Чудесно знаете, че ще постъпите така, както ви казвам. Довиждане. До след две минути...

След две минути стоях на ъгъла. Трябваше да й покажа, че не тя, а Всеобщата Държава има власт над мен. „Така, както ви казвам...“

Колко е сигурна: усеща се по гласа ѝ. Нищо, сега ще се разберем веднъж завинаги...

Сиви, изтъкани от влажна мъгла юнифи се мярваха за секунда край мен и тайнствено се разтваряха в мъглата. Не се откъсвах от часовника, бях остра, трепереща секундарна стрелка. Осем, десет минути... Дванайсет без три, без две...

Разбира се. Вече закъснях за работа. Как я мразя. Но нали трябваше да ѝ покажа...

На ъгъла, в бялата мъгла — кръв — разрез с остър нож — устни.

— Май ви накарах да чакате. Впрочем все едно. За вас вече е късно.

Колко я — — Впрочем, да: наистина е късно.

Мълчаливо гледах устните ѝ. Всички жени са устни, само устни. Нечии розови, гъвкаво-кръгли: пръстен, нежна преграда от целия свят. И тези: преди секунда ги нямаше, а ето сега — като нож — и още капе сладка кръв.

Приближи се, облегна се на рамото ми — и сме едно, нещо от нея се прелива у мен — зная, че така трябва. Зная с всеки свой нерв, с всеки косъм, с всеки до болка сладък удар на сърцето. И толкова радостно е да се покориш на това „трябва“. Сигурно със същата радост парчето желязо се покорява на неизбежния точен закон — и се впила в магнита. Камъкът, хвърлен нагоре, се колебае секунда — и после стремглаво надолу, към земята. Агонизиращият — накрая въздъхва за последен път — и умира.

Помня: усмихнах се объркано и не на място казах:

— Мъгла. Много...

— Ти обичаш ли мъглата?

Древното, отдавна забравено „ти“, „ти“ на владетеля към роба — влезе у мен остро, бавно: да, аз съм роб и това също е нужно, също е хубаво.

— Да, хубаво... — казах си на глас. После на нея: — Мразя мъглата. Страхувам се от нея.

— Значи я обичаш. Страхуваш се, защото е нещо по-силно от теб, мразиш — защото се страхуваш, обичаш — защото не можеш да го подчиниш на себе си. Само непокореното може да се обича.

Да, така е. И тъкмо затова — тъкмо затова аз...

Вървахме двамата — едно цяло. Някъде далече през мъглата едва чуто пееше слънцето, всичко се наливаше с нещо гъвкаво, бисерно, златно, розово, червено. Целият свят е една необятна жена и ние сме в утробата ѝ, още не сме се родили, още радостно зреем. И ми стана ясно докрай: всичко е мое, слънцето, мъглата, розовото, златното — мое е...

Не питах къде отиваме. Все едно: само да вървим, да вървим, да зреем, да се наливаме — все по-буйно — —

— Ето... — I спря пред вратата. — Днес тъкмо е дежурен тук един... Споменах за него тогава, в Древния Дом.

Отдалече, само с поглед, като внимателно пазех зреещото в себе си — прочетох табелата: „Медицинско Бюро“. Разбрах всичко.

Стъклена, пълна със златна мъгла зала. Стъклени тавани с цветни епруветки и колби. Проводници. Синкави искри в тръбичките.

И един дребен човек — много слаб. Целият сякаш изрязан от хартия, както и да се обърне — само остро изсечен профил: носът — блестящо острие, устните — ножици.

Не чувах какво му говори I: гледах я как говори — и чувствавах, че се усмихвам неудържимо, блажено. Блеснаха остриите устни-ножици и лекарят каза:

— Да, да. Разбирам. Най-опасната болест — не познавам нищо по-опасно... — Засмя се, написа набързо нещо с тънката си хартиена ръка, даде листчето на I; написа друго — подаде го на мен.

Бяха удостоверения, че сме болни и не можем да се явим на работа. Крадах своя труд от Всеобщата Държава, крадец — направо за Машината на Благодетеля. Но това сега е — далечно, безразлично, като прочетено в книга... Взех листчето, без да се колебая нито секунда; целият аз — моите очи, устни, ръце — знаех: така трябва.

Взехме от полупразния гараж на ъгъла авиолет, I отново, както тогава, седна зад щурвала, включи на „преден“, откъснахме се от земята, полетяхме. И след нас полетя всичко: розово-златната мъгла, слънцето, острият тънък профил на лекаря, изведнъж толкова любим и близък. По-рано — всичко се въртеше около слънцето; сега знаех, всичко се върти около мен — бавно, в отмала, със затворени очи...

Старицата пред вратите на Древния Дом. Милата сраснала се уста с бръчки-лъчи. Вероятно все тъй си е била сраснала през всичките тези дни — и едва сега се отвори, усмихна се:

— Ааа, лудетино такава! Няма да работи като всички, ами... Така да е! Ако има нещо — ще притичам, ще обадя...

Тежката, скърцаща, непрозрачна врата се затвори и сърцето ми мигом с болка се отвори: широко — още по-широко — цялото. Устните й са мои — и аз пих, пих, откъсвах се, гледах мълчаливо в широко отворените срещу мен очи — и пак...

Полумракът на стаите, синьото, шафраненожълтото, тъмнозеленият сахтиян, златната усмивка на Буда, блещукането на огледалата. И — старият ми сън, тъй ясен сега: всичко е просмукано със златисторозов сок и ей сега ще прелее над ръба, ще полетят пръски — —

Назря. И непреодолимо, като желязото и магнита, със сладката покорност пред точния неизбежен закон — аз се влях в нея. Нямах розови талони, нямаше изчисления, нямаше я Всеобщата Държава, нямаше ме мен. Имаше само нежно-остри, стиснати зъби и широко отворени насреща ми златни очи — бавно прониквах през тях навътре, все по-надълбоко. И тишина — само в ъгъла — на хиляди мили — чешмата капе, и аз съм — вселена, и от капка до капка — ери, епохи...

Наметнах юнифата и се наведох към I — поглъщах я с очи за последен път.

— Знаех си... Познавах те... — каза съвсем тихо I. Бързо стана, навлече юнифата и обичайната си остра усмивка-ухапване.

— Е, ангелът съгреши. Сега вече с вас е свършено. Как, не се ли страхувате? Тогава довиждане! Ще се върнете сам. Е?

Тя отвори огледалната вратичка на шкафа; през рамо — към мен, чакаше. Послушно излязох. Но едва пристъпих прага — изпитах непреодолимото желание тя да притисне рамото си до моето — само за миг да се притисне, нищо повече.

Хукнах назад — към стаята, където тя (вероятно) още закопчаваше юнифата си пред огледалото, притичах — и се спрях. Ето — ясно виждам — още се поклаща старинната халка на ключа във вратичката на шкафа, а I я няма. Къде може да отиде — стаята е само с един изход — и все пак бе изчезнала. Претърсих всичко, дори отворих шкафа и прехвърлих пъстрите старинни рокли: нямаше никого...

Някак неудобно ми е, чуждопланетни мои читатели, да ви разказвам за това наистина невероятно произшествие. Но какво да направя, когато всичко беше точно така. А нима целият този ден от

сутринта не бе изпълнен с невероятности, нима не приличаше на онази древна болест — съня? И ако е така — не е ли все едно: една нелепост повече или по-малко? Освен това съм сигурен: рано или късно ще успея да включа всяка нелепост в силогизъм. Това ме успокоява, надявам се, ще успокои и вас.

... Колко ми е хубаво! Ако знаехте: колко ми е хубаво!

**Конспект:****„Мой“. Не бива  
Студеният под**

Още за вчера. Снощи Личният ми час преди сън бе зает и не можах да пиша. Но всичко е у мен — като гравирано, и сигурно затова — изглежда, завинаги — е този непоносимо студен под...

Вечерта при мен дойде О — това бе нейният ден. Слязох при дежурния да получа право на щори.

— Какво ви е? — попита той. — Днес сте някак особен...

— Аз ли?... Болен съм...

Всъщност не лъжех: разбира се, че съм болен. Това е болест. И веднага си спомних: да, нали имам удостоверение... Попипах го в джоба си: ето, шумоли. Значи всичко е било, всичко е било наистина...

Подадох бележката на дежурния. Чувствувах как бузите ми пламват; без да поглеждам, видях: дежурният ме гледа учудено.

И ето — 21,30. В стаята отляво щорите са спуснати. В стаята отдясно — виждам съседа си: над книгата — плешивата му, цялата в цицини глава и челото — огромна жълта парабола. Мъчително крача из стаята, крача: как ще мога — след всичко онова — с нея, с О? И отдясно — със сигурност усещам, че ме наблюдават, ясно виждам бръчките по челото — жълти, нечетливи редове; и, кой знае защо, ми се струва — тези няколко реда са за мен.

В 22 без четвърт в стаята ми — радостен розов вихър, здрав пръстен от розови ръце около врата ми. Но чувствавам: пръстенът се разхлабва, разхлабва — отвори се — ръцете й се отпуснаха...

— Вие не сте вече същият, не сте предишният, не сте моят!

— Що за странна терминология: „мой“. Никога не съм бил... — И се запънах: дойде ми наум — по-рано не съм бил, вярно, но сега... Та сега аз живея не в нашия разумен свят, а в древния, фантастичния, в света на корен от минус единица.



Щорите падат. Там, зад стената отдясно, съседът изтървава книгата си на пода и в последния тесен, мигновен процеп между щората и пода — виждам: жълтата ръка хваща книгата и у мен пламва желанието: с всички сили да се уловя за тази ръка...

— Мислех — исках да ви срещна днес на разходката. Толкова много — толкова много неща трябва да ви...

Мила, клета О! Розовата ѝ уста — розов полумесец с рогчетата надолу. Но не мога да ѝ разкажа какво се случи — дори само защото така ще я направя съучастница в моите престъпления: нали знам, тя няма да намери сили да отиде в Бюрото на Пазителите и следователно — —

О лежеше. Бавно я целувах. Целувах тази наивна пухкава гънчица на китката, сините очи бяха затворени, розовият полумесец бавно разцъфваше, разтваряше се — и аз я целувах цялата.

Изведнъж осъзнах: до каква степен всичко у мен е опустошено, отдадено. Не мога, не бива. Трябва — не бива. Устните ми изведнъж изстинаха...

Розовият полумесец затрепери, помръкна, изкриви се. О придърпа отгоре си завивката, скри се с лице към възглавницата.

Седях на пода до леглото — какъв отчайващо-студен под, — седях мълчаливо. Мъчителен студ отдолу — все по-нагоре, все по-нагоре. Вероятно същият мълчалив студ е и там, в сините, безмълвни междупланетни пространства.

— Разберете: не исках... — промълвих аз... — Аз с всички сили...

Така е: аз, истинският, не исках. И все пак: с какви думи да ѝ го кажа. Как да ѝ обясня, че желязото не искаше, но законът е неизбежен, точен — —

О вдигна лице от възглавниците и без да отваря очи, каза:

— Излезте. — Но от сълзите ѝ се чу „излетте“ и, кой знае защо, запомних и тази нелепа подробност.

Целият пронизан от студ, вцепенен, излязох в коридора. Там, зад стъклото — лека, едва забележима мъгла. Но нощес тя сигурно отново ще се спусне, ще ни обгърне отвсякъде. А какво ще стане след нощта?

О мълчаливо се плъзна покрай мен към асансьора, вратата се захлопна.

— Една минутка — викнах: стана ми страшно.

Но асансьорът вече бучеше надолу, надолу, надолу...

Тя ми отне R.

Тя ми отне O.

И все пак, и все пак.

**Конспект:**

**Камбаната**

**Огледалното море**

**Съдено ми е вечно да горя**

Едва влязох в хелинга, където се строи ИНТЕГРАЛЪТ, и насреща ми — Вторият Строител. Лицето му както винаги: кръгло, бяло, фаянсово — чинийка, и говори, сякаш поднася на чинийката нещо страшно вкусно:

— Ей, на, разболяхте се, ваша милост, и вчера без вас, без началството, тъй да се каже — произшествие.

— Произшествие?

— Ами да! Звънецът удари, свършихме, тръгнахме да излизаме от хелинга — и представете си: дежурният залови неномериран човек. Как се е промъкнал — умът ми не го побира. Отведоха го в Операционната. Там сиромашът ще си каже как и защо (усмивка — апетитна...)...

В Операционната работят нашите най-добри и опитни лекари под непосредственото ръководство на самия Благодетел. Там има разни уреди и най-вече там е знаменитата Газова Камбана. Това е всъщност стар училищен опит: под стъкления похлупак пускат мишка; разреждат постепенно въздуха под похлупака с помощта на въздушна помпа... И тъй нататък. Само че, разбира се. Газовата Камбана е значително по-съвършен апарат — използват се различни газове и после — това вече не е издевателство над малкото беззащитно животинче, а се прави с възвишена цел — грижа за безопасността на Всеобщата Държава, с други думи, за щастието на милионите. Преди около петстотин години, когато Операционната едва започвала да функционира, се намерили глупаци, които я сравнявали с древната инквизиция, но това е нелепо — все едно да сравниш хирурга, който прави трахеотомия, с разбойника от широкия друм: и двамата държат

нож в ръцете си, и двамата прерязват гърлото на жив човек. И все пак единият е благодетел, а другият — престъпник, единият е със знак +, другият — със знак — ...

Всичко това — много ясно, за секунда, за едно завъртане на логическата машина, а после зъбците веднага захванаха минуса — и ето, на повърхността е вече друго: халката на шкафа още се поклаща. Вратата очевидно само е хлопнала — а нея, I, вече я няма: изчезнала е. Това машината изобщо не можеше да го смели. Сън? Но аз и сега чувствавам: непозната сладка болка в дясното рамо — тя е притисната към дясното ми рамо, I — до мен, в мъглата. „Ти обичаш ли мъглата?“ Да, и мъглата... всичко обичам и всичко е гъвкаво, ново, удивително, всичко е чудесно...

— Всичко е чудесно — казах на глас.

— Чудесно? — кръгло се ококориха фаянсовите очи. — Тоест какво му е чудесното? Щом този, неномерираният, се е изхитрил... тогава те са навсякъде, наоколо, през цялото време, те са тук, те са — около ИНТЕГРАЛА, те...

— Но кои те?

— Знам ли кои? Но ги усещам, разбирате ли? През цялото време.

— А чухте ли: изобретили май някаква операция — изрязват фантазията? (Тези дни наистина чувах нещо такова.)

— Да, знам. Но какво общо има това?

— Ами на ваше място бих отишъл и помолил да ми направят тази операция.

Върху чинийката се появи нещо лимоненокисело. Милият — обиди го далечният намек, че той може би има фантазия... Впрочем: преди седмица аз също навярно бих се обидил. А сега — сега не: защото зная, че има нещо такова у мен — болен съм. И зная още — не искам да оздравея. Не искам, и това е. Изкачихме се по стъклените стъпала. Всичко — долу под нас — като на длан...

Вие, които четете тези записки — каквито и да сте, — над вас грее слънце. И ако някога сте боледували от моята болест, сигурно знаете какво е — какво може да бъде — слънцето сутрин, виждали сте това розово, прозрачно, топло злато. И самият въздух — леко розов, и всичко е просмукано с нежната слънчева кръв, всичко е живо: живи са и до един се усмихват хората. Може след час всичко да изчезне, може след час да изтече розовата кръв, но засега е — живо. И аз виждам:

пулсират, преливат се стъклените сокове на ИНТЕГРАЛА; виждам: ИНТЕГРАЛЪТ мисли за великото си и страшно бъдеще, за тежкия товар на неизбежното щастие, което той ще понесе натам, нагоре, към вас, незнайни, към вас, дете вечно търсите и никога не намирате. Ще намерите, ще бъдете щастливи — длъжни сте да бъдете щастливи и не ви остава да чакате дълго.

Корпусът на ИНТЕГРАЛА е почти готов: изящен удължен елипсоид от стъкло — вечно като златото, гъвкаво като стоманата. Виждах как вътре закрепват към стъкленото тяло напречни ребра — шпангоути, надлъжни — стрингери; как монтират на кърмата фундамента за огромния ракетен двигател. На всеки три секунди мощната опашка на ИНТЕГРАЛА ще изригва пламък и газове във вселената — и ще лети, ще лети — огненият Тамерлан на щастието...

Виждах: отмерено и бързо, в такт — по Тейлър, подобно лостове на огромна машина, хората долу се навеждаха, изправяха се и се обръщаха. В ръцете им искряха окисжени: с огън режеха, с огън спояваха стъклените стени, ъгли, ребра, сглобки. Виждах: по стъклените релси бавно се пързалияха прозрачно-стъклени чудовищни кранове и също като хората послушно се извиваха, навеждаха се, наместваха вътре, в утробата на ИНТЕГРАЛА, товарите си. И това бе едно цяло: очовечени, свършени хора. Това бе висша, разтърсваща красота, хармония, музика... По-скоро — долу, при тях, с тях!

И ето — рамо до рамо, споен с тях, обхванат от стоманения ритъм... Отмерени движения: гъвкаво-кръгли, румени бузи; огледални, непомрачени от безумието на мислите чела. Плавах по огледално море. Почивах си.

И изведнъж някой спокойно се обърна към мен:

— Как сте — по-добре ли ви е днес?

— Кое да е по-добре?

— Ами нали ви нямаше вчера. Мислехме си да не е нещо опасно... — Челото грейнало, усмивката — детска, невинна.

Кръвта нахлу в лицето ми. Не можех, не можех да излъжа тези очи. Мълчах, потъвах...

Горе, в отвора на люка, се показва фаянсовото лице — сияйна кръгла белота.

— Ей, Д петстотин и три! Елате, ако обичате! Тук, при нас, става нещо — възловите моменти в конзолите показват критични стойности.

Без да доизслушам събеседника си, хукнах презглава нагоре — позорно се спасявах с бягство. Нямах сили да вдигна очи — погледът ми се премрежваше от бляскащите стъклени стъпала под краката, с всяко стъпало — все по-безнадеждно: на мен, престъпника, отравения, не ми е тук мястото. Никога вече няма да се влея в точния механичен ритъм, няма да плавам по огледално-безметежното море. Съдено ми е вечно да горя, да се мятam, да търся ъгълче, където да се свра — вечно, докато най-сетне не намеря сили да отида и — —

И ледена искра ме прониза целия: аз — как да е, на мене така ми се пада, но нали ще трябва и за нея, и нея също...

Измъкнах се от люка на палубата и спрях: накъде сега, защо дойдох тук? Погледнах нагоре. Над хоризонта се издигаше бледото, измъчено от зенита слънце. Долу — ИНТЕГРАЛЪТ, сиво-стъклен, мъртъв. Розовата кръв изтече, разбирам, че това са мои фантазии, че всичко си е както преди и в същото време явно...

— Ама вие, Петстотин и три, оглушахте ли? Викам, викам... Какво ви е? — Вторият Строител — направо в ухото ми: сигурно отдавна крещи.

Какво ми е? Изтървах щурвала. Моторът бучи с пълна сила, авиолетът тръпне и се носи напред, а щурвала го няма — и не зная накъде летя, надолу — тогава ще се блъсна в земята, или нагоре — към слънцето, към огъня...

**Конспект:****Жълтото****Двуизмерната сянка****Неизлечимата душа**

Не съм писал няколко дни. Не зная точно колко: всичките си приличат. Всички са в един цвят — жълт, като изсушен, нагрят пясък, и нито педя сянка, нито капка вода, и по жълтия пясък — без край. Не мога без нея — а тя от момента, когато така странно изчезна в Древния Дом...

Видях я само веднъж по време на разходката. Преди два-три-четири дни — не зная: всичките си приличат. Тя се мярна, изпълни за секунда жълтия празен свят. Хванал ръката ѝ — до рамото ѝ, — двойният S, тънкият хартиен доктор и още някой, четвърти — запомних само пръстите му: те излитаха от ръкавите на юнифата му като снопчета лъчи — необикновено тънки, бели, дълги. I вдигна ръка, махна ми; през главата на S — наведе се към онзи с пръстите-лъчи. Счу ми се думата ИНТЕГРАЛ: четиримата ме погледнаха; и мигом се изгубиха в сиво-синьото небе, и отново — жълтият, спечен от сушата път.

Същия ден вечерта тя имаше розов талон за мен. Стоях пред номератора — и с нежност, с омраза го молах да щракне, за да се появи час по-скоро в белия процеп: I-330. Хлопваше вратата, от асансьора излизаха — бледи, високи, розови, мургави, щорите наоколо падаха. Нея я нямаше. Не дойде.

И може би точно в тази минута, точно в 22, когато пиша това — тя, затворила очи, също както тогава, се обляга на нечие рамо и също тъй му говори: „Обичаш ли ме?“ На кого? Кой е той? Дали не онзи, с лъчите-пръст или R с дебелите устни-фонтан? Или S?

... Защо през всички тези дни чувам зад себе си плоските му шляпащи като в локва стъпки? Защо всички тези дни е след мен —

като сянка? Отпред, отстрани, отзад — сиво-синя, двуизмерна сянка; през нея минават, настъпват я, но тя все тъй е неизменно тук, до мен, сякаш завързана с невидима пъпна връв. Може би тази пъпна връв е тя — I? Не зная. Или може би те, Пазителите, вече знаят, че аз...

Ако ми кажат: вашата сянка ви вижда, през цялото време ви вижда. Разбирате ли? Изведнъж се появява странно усещане: ръцете ми са чужди, пречат ми и забелязвам, че ги размахвам нелепо, не в такт с крачките си. Или изведнъж — това непреодолимо желание да се огледам, а не бива да го правя, за нищо на света, вратът ми е като скован. И бягам, бягам все по-бързо и чувствавам с гърба си: след мен все по-бързо тича и сянката, и от нея — наникъде, наникъде...

В стаята си съм, най-после сам. Тук пък нещо друго: телефонът. Отново набирам номера: „Да, моля, I триста и трийсет.“ И отново в слушалката — лек шум, нечий крачки в коридора — покрай вратата на стаята й, и мълчание... Трясвам слушалката — не мога, не мога повече. Натам — при нея.

Това беше вчера. Хукнах натам и цял час, от 16 до 17, обикалях около дома, където живее. Покрай мен, в редици — номера. Хиляди нозе отмерваха такт и поклащайки се, край мен пълзеше милионнокрако чудовище. А аз съм сам, изхвърлен от бурята на необитаем остров, и търся, търся с поглед в сиво-сините вълни.

Ей сега ще се мерне отнякъде остро-насмешливият ъгъл на вдигнатите към слепоочията вежди и тъмните прозорци на очите — там, вътре, пламти камина, движат се нечий сенки. И аз — направо там, вътре, и ще й кажа „ти“ — непременно „ти“: „Нали знаеш, че не мога без теб. Тогава защо?“

Но тя мълчи. И изведнъж чувам тишината, изведнъж чувам — Музикалният Завод, и разбирам: вече минава 17, всички отдавна са си отишли, аз съм сам, закъснял. Наоколо — стъклена, заляна от жълтото слънце пустиня. Виждам: сякаш във вода — в стъклената повърхност на паважа — обърнати обратно блестящи стени, и обратно, присмехулно, надолу с главата висят аз.

Трябва веднага, още в този миг, да получа удостоверение от Медицинското Бюро, че съм болен, иначе ще ме хванат и — — А може би така ще е най-добре. Да остана тук и спокойно да чакам, докато ме видят и отведат в Операционната — веднъж завинаги да свърши всичко, наведнъж да изкупя вината си.



Шумолене, пред мен — двойно извитата сянка. Без да вдигам поглед, усетих как бързо се забиха в мен двете остри сиво-стоманени свределчета, с последни сили се усмигнах и казах — нещо трябваше да кажа:

— Аз... трябва да отида в Медицинското Бюро.

— Какво се е случило? Защо стоите тук?

Нелепо обърнат наопаки, окачен с главата надолу, аз мълчах и целият пламтах от срам.

— Вървете след мен — строго каза S.

Покорно тръгнах, размахал ненужните си чужди ръце. Не можех да вдигна очи, през цялото време вървах в непознат, обърнат с главата надолу свят: ето някакви машини — с основите нагоре, и хора със залепени за тавана крака, и още по-долу — застиналото в дебелото стъкло на паважа небе. Помня: най-много ми беше мъчно, че за последен път в живота си виждах света — не истински, а обърнат наопаки. Но не биваше да вдигам очи.

Спряхме. Пред мен — стъпала. Една крачка — и ще видя: фигури в бели престилки, огромната безмълвна Камбана...

С усилие, сякаш най-послед бях приведен в движение, откъснах поглед от стъклото под краката си — изведнъж в лицето ми плиснаха златните букви „Медицинско“... Защо ме доведе тук, а не в Операционната, защо ме пощади — дори не помислих за това тогава: с един скок — през стъпалата, плътно затворих вратата след себе си — и въздъхнах. Сякаш от сутринта не бях дишал, сякаш сърцето ми бе спряло — и едва сега си поех дъх за първи път, едва сега се отвори шлюзът в гърдите ми...

Двама: единият — нисичък, с крака като трупчета — с очи сякаш вдигаше пациентите си на рога, а другият — тънък, с блестящи устни-ножици, нос-острие... Същият.

Втурнах се към него като към роден брат, право срещу остриетата, и почнах — за безсънието, сънищата, сенките, жълтия свят... Устните-ножици се усмихваха.

— Закъсали сте! Мисля, че ви се е появила душа.

Душа ли? Тази странна, древна, отдавна забравена дума. Понякога казвахме „задушевно“, „равнодушно“, „душегубец“, но душа — —

— Това е... много опасно — промълвих аз.

— Неизлечимо — отрязаха ножиците.

— Но... какво представлява всъщност? Някак не... не мога да си представя.

— Виждате ли... как да ви... Нали сте математик?

— Да.

— Вземете някаква плоскост, повърхност, ето това огледало например. На повърхността сме ние с вас, ето — виждате ли, примиждаваме срещу слънцето и тази синя електрическа искра в тръбичката, и ей там — мярва се сянката на авиолет. Само на повърхността, само за миг. Но представете си — тази непроницаема повърхност изведнъж се е размекнала от някакъв вътрешен огън и вече нищо не се плъзга по нея, а прониква навътре, натам, в този огледален свят, където ние като деца с любопитство сме надничали — децата изобщо не са така глупави, уверявам ви. Плоскостта е станала обем, тяло, свят и вътре в огледалото — вътре във вас — слънцето, и вихърът от винта на авиолета, и вашите треперещи устни, и още нечий. Разбирате ли — студеното огледало отразява, отхвърля, а това — всмуква, и от всичко остава следа — навеки. Зървате едва забележима бръчица върху нечие лице — и тя вече завинати е във вас; чувате веднъж: в тишината пада капка — и сега отново я чувате...

— Да, да, точно така... — Хванах го за ръката. И сега чувах: от крана на чешмата — в тишината бавно капят капки. И това се бе запечатало мен — завинаги. — Но все пак откъде-накъде изведнъж — душа? Нямах, нямах — и изведнъж... Защо другите нямат, а аз...

Още по-здравое се вкопчих в тънката ръка: страх ме беше да не изгубя спасителния пояс.

— Защо ли? А защо нямаме пера, криле — само раменни кости, само основи за криле? Защото крилете вече не са ни нужни — имаме авиолети, крилете само биха ни пречили. Те са, за да летиш, а ние вече нямаме закъде: ние долетяхме, пристигнахме, нали?

Объркано кимнах. Той ме погледна, разсмя се остро, ланцетно. Онзи, другият, чу, тромаво изтрополя от своя кабинет, с поглед сякаш вдигна на рога моя тънък доктор, мен също.

— Какво има? Как така душа? Душа ли, казвате? По дяволите! Така скоро и до холера ще стигнем. Аз ви казвах (тънкият бе вдигнат на рога), казвах ви: всякаква там фантазия трябва... На всички... Да се оперира фантазията. Само хирургията, само ножът...

Той надяна огромни рентгенови очила, дълго ме обикаля и се вглежда през черепа — в мозъка ми, записва нещо в бележника си...

— Крайно, крайно интересно! Слушайте: не бихте ли се съгласили... да ви спиртосаме? За Всеобщата Държава това би било извънредно... това би ни помогнало да предотвратим епидемията... Ако нямате, разбира се, особени причини...

— Знаете ли — каза другият, — номер Д петстотин и три е един от създателите на ИНТЕГРАЛА и съм сигурен — това би нарушило...

— Ааа — измуча онзи и затрополя обратно към кабинета си. Останахме двамата. Хартиената ръка леко, гальовно ме докосна, лицето-профил се приближи плътно до моето; той прошепна:

— Ще ви кажа на четири очи — не сте само вие. Моят колега не случайно говори за епидемия. Спомнете си, не сте ли забелязвали у някой друг нещо подобно, много близко... — Той внимателно ме погледна. За какво намеква — за кого? Нима — —

— Слушайте... — Скочих от стола. Но той вече заговори на висок глас:

— ... А против безсъние, против тези ваши сънища — мога да ви посъветвам едно: ходете повече пеш. Ето, още утре сутринта вземете да се разходите... защо не и до Древния Дом.

Той отново ме убоде с очи, тънко се усмихна. И ми се стори: съвсем ясно видях увитата в тънката тъкан на тази усмивка дума — буква — име, единственото име... Или това отново е само фантазия?

Едва дочаках да ми напише удостоверение, че съм болен (за днес и утре), още веднъж му стиснах здраво ръка и мълком изтичах навън.

Сърцето — леко и бързо като авиолет, ме носи, издига ме нагоре. Знаех: утре ме чака радост. Каква?

**Конспект:****През стъклото****Умрях****Коридорите**

Безкрайно съм объркан. Вчера, в момента, когато мислех, че вече всичко е разплетено и всички хиксове са намерени — в моето уравнение се появиха нови неизвестни.

Координатите на цялата тази история, разбира се, се пресичат в Древния Дом. От тази точка тръгват осите на всички X, Y и Z, върху които от известно време за мен се крепи целият свят. Вървах пеш по оста X (булевард 59) към началото на координатите. У мен — като пъстра вихрушка — вчерашното: обърнатите наопаки сгради и хора, мъчително-чуждите ръце, блестящите ножици, остро капещите капки от чешмата — това беше, вече беше веднъж. И разкъсвайки плътта ми, всичко това стремително се върти там — под разтопената от огъня повърхност, където е „душата“.

За да изпълня предписанието на лекаря, нарочно избрах пътя не по хипотенузата, а по двата катета. И ето го вече втория катет, обиколния път до подножието на Зелената Стена. От необхватния с поглед зелен океан зад Стената към мен се носеше невиждана вълна от корени, цветя, клони, листа — надигна се — сега ще ме блъсне и от човек — най-тънкия и точен механизъм — ще се превърна в...

Но за щастие между мен и дивия зелен океан е стъклото на Стената. О, колко велика е божествено-ограничаващата мъдрост на стените и преградите! Това е може би най-великото от всички изобретения. Човекът е престанал да бъде див звяр едва тогава, когато е построил първата стена. Човекът е престанал да бъде див човек едва тогава, когато построихме Зелената Стена, когато с тази Стена изолирахме своя съвършен машинен свят — от неразумния безобразен свят на дървета, птици, животни...

През стъклото насреща ми — мътно, неясно — тъпата муцуна на някакъв звяр, жълти очи, упорито повтарящи една и съща, неясна за мен мисъл. Дълго се гледахме един друг в очите — в тези кладенци от света на повърхността към другия, подмолния. И у мен се раздвижи мисъл: „Ами ако този, жълтоокият, в своята нелепа, мръсна купчина листа, в неизчисления си живот — е по-щастлив от нас?“

Махнах с ръка, жълтите очи премигнаха, отдръпнаха се, изчезнаха в листака. Жалко животинче! Какъв абсурд: то — да е по-щастливо от нас! Виж, по-щастливо от мен — да; но нали аз съм изключение, аз съм болен.

Пък и... Вече виждам тъмночервените стени на Древния Дом — и милата сраснала се уста на старицата — тичам към нея презглава:

— Тук ли е тя?

Сраснатата уста се отваря бавно:

— Коя — тя?

— Как коя? I, разбира се... С която идвахме заедно — с авиолета...

— Ааа, да, да... Точно тъй.

Лъчите-бръчки около устните, лукави лъчи от жълтите очи, проникващи навътре в мен — все по-дълбоко... И накрая:

— Е, добре... тук е, преди малко дойде.

Тук е. Видях: до краката на старицата — избуял сребристо-горчив пелин (дворът на Древния Дом също е музей, грижливо го пазят в предисторическия му вид), пелинът протяга стрък към ръката на старицата, тя го гали, на коленете ѝ — жълто слънчево петно. И за миг: аз, слънцето, старицата, пелинът, жълтите очи — всички сме едно цяло, здраво свързани с някакви жилки, а по жилките тече обща, буйна, великолепна кръв...

Сега ме е срам да го напиша, но обещах да бъда докрай откровен в записките си. Та тъй: наведох се — и целунах сраснатата, мека, мъхеста уста. Старицата се избърса с длан, засмя се...

На бегом през познатите тесни, кънтящи стаи — кой знае защо, направо там, в спалнята. Вече пред вратата, хванах дръжката — и изведнъж: „Ами ако не е сама?“ Спрях, послушах се. Но чувах само: наблизо биеше — не у мен, а някъде около мен — сърцето ми.

Влязох. Широко, гладко оправено легло. Огледало. Още едно огледало, вградено във вратичката на шкафа, а в ключалката — ключ

със старинна халка. И няма никого.

Тихичко я повиках:

— I! Тук ли си? — И още по-тихо, със затворени очи, без да дишам — сякаш вече стоях на колене пред нея: — I! Мила!

Тихо. Само в бялото корито на чешмата припряно капе вода. Не мога да обясня защо, но това ми беше неприятно; завъртях здраво крана, излязох. Тук я няма: ясно. Значи е в някой друг „апартамент“. Изтичах надолу по широкото полутъмно стълбище, бутнах една врата, друга, трета: заключено. Навсякъде бе заключено освен онзи „наш“ апартамент, но там нямаше никого.

Въпреки това — отново се върнах, не зная защо. Вървах бавно, с усилие — подметките ми изведнъж станаха чугунени. Помня, че си помислих: „Не е вярно, че силата на тежестта е константна. Следователно всичките ми формули — —“

В този момент — взрив: долу хлопна врата, някой бързо изтрополи по плочите. Аз — отново лек, свръхлек — се втурнах към перилата — да се наведе и в една дума, в един вик: „Ти!“ — да изкажа всичко...

И изтръпнах: долу — вписана в тъмния квадрат на сянката от рамката на прозореца, размахала розовите си криле-уши, бързаше главата на S.

Светкавично — само един гол извод, без предположения (не ги знам и сега): „Не бива — за нищо на света — да ме види.“

И на пръсти, притиснат към стената, се плъзнах нагоре към незаклучения апартамент.

За секунда спрях пред вратата. Онзи — тежко крачи нагоре, насам. Само вратата! Умолявах вратата, но тя е дървена: изскърца, изпищя. Като вихър през нея — зелено, червено, жълтият Буда — и съм пред огледалната вратичка на шкафа: бледото ми лице, ослушващи се очи, устни... Чувам — през шума на кръвта си — вратата отново изскърца... Това е той, той.

Хванах ключа на вратичката — и ето, халката се поклаща. Това ми напомня нещо — отново мигновен, гол, без предположения извод — по-точно част от него: „Онзи път — —“ Бързо открехвам шкафа — вътре съм, в тъмното, затварям плътно вратичката. Крачка — и подът под краката ми се люшна. Бавно, меко се запусках някъде надолу, пред очите ми притъмня, умрях.

По-късно, когато ми се наложи да описвам тези странни произшествия, порових в паметта си, в книгите — и сега, естествено, разбирам: бил съм в състояние на временна смърт, познато на древните и — доколкото зная — абсолютно неизвестно при нас.

Нямам представа колко време съм бил мъртъв, най-вероятно 5–10 секунди, но скоро възкръснах, отворих очи: тъмно е и усещам — слизам надолу, надолу... Протегнах ръка — хванах се — грапава, бързо изплъзваща се стена ме одраска, на пръста ми — кръв, ясно — всичко това не е игра на болната ми фантазия. Но какво е, какво?

Чувах прекъслечното си трескаво дишане (срам ме е да си го призная — всичко бе толкова чудно и неочаквано). Минута, две, три — все надолу. Накрая — мек удар: онова, което се спускаше под краката ми, сега е неподвижно. В тъмнината напипах някаква дръжка, натиснах я — отвори се врата — мътна светлина. Видях: зад гърба ми бързо се носеше нагоре малка квадратна платформа. Втурнах се — но вече бе късно: бях отрязан тук... къде е това „тук“ — не зная.

Коридор. Стотонна, надвиснала тишина. По кръглите сводове — лампички, безкраен, блещукащ, трепкащ пунктир. Приличаше малко на „тунелите“ на нашата подземна железница, само че много по-тесен и не от стъкло, а от някакъв друг, едновременно материал. Сетих се за подземията, където уж се били спасявали по време на Двестагодишната война... Все едно: трябва да вървя.

Вървях, предполагам, двайсетина минути. Завих надясно — поширок коридор, по-ярки лампи. Някакъв смътен шум. Може би машини, може би гласове — не зная, но ето ме — пред тежка непрозрачна врата: шумът иде оттам.

Почуках, още веднъж — по-силно. Зад вратата — притихна. Нещо издрънча, вратата бавно, тежко се отвори.

Не зная кой от двама ни се закова по-силно на място — пред мен беше моят остронос, тънък доктор.

— Вие? Тук? — Ножиците му направо се затвориха. А аз — сякаш никога не съм знаел ни една човешка дума: мълчех, гледах и изобщо не разбирах какво ми говори. Сигурно, че трябва да си вървя;

защото после той бързо ме избута (с плоския си хартиен корем) до края на по-светлата част на коридора — и ме блъсна леко в гърба.

— Извинете... аз исках... мислех, че е тя, I триста и трийсет. Но след мен...

— Стойте тук! — отрязва докторът и изчезна...

Най-после! Най-после тя е някъде редом, тук — и не е ли все едно къде е това „тук“. Познатата шафраненожълта коприна, усмивката-ухапване, скритите зад щори очи... Устните, ръцете, коленете ми треперят — а в главата ужасно глупавата мисъл:

„Колебанията са звук. Треперенето трябва да звучи. Защо не се чува?“

Очите ѝ се отвориха пред мен — широко, влязох вътре...

— Не можех повече! Къде бяхте? Защо... — изстрелях, без за секунда да откъсвам очи от нея, сякаш блънувах — бързо, несвързано — може би дори само си го мислех. — След мен — сянка... Аз умрях — от шкафа... Защото този ваш... с ножиците, казва: имам душа... Неизлечима...

— Неизлечима душа! Горкичкият! — I се разсмя и ме напръска със смеха си: блънуването изчезна, навсякъде блестят, звънтят весели искрици и колко, колко е хубаво всичко.

Изад ъгъла отново се показва лекарят — чудесният, великолепият, тънък лекар.

— Е? — спря той до нея.

— Нищо, нищо! После ще ви разкажа. Той случайно... Кажете, че ще се върна след... петнайсетина минути...

Докторът изчезна зад ъгъла. Тя чакаше. Вратата глухо хлопна. Тогава I бавно, като вкарваше все по-дълбоко в сърцето ми острата сладка игла — ме докосна с рамо, с ръка, цялата се притисна до мен — и тръгнахме заедно, заедно с нея — двамата — едно цяло...

Не помня къде свихме в тъмнината — и пак на тъмно, по някакви стъпала — нагоре, безкрай, мълчаливо. Не виждах, но знаех: тя също вървеше със затворени очи, ослепяла, отметнала нагоре глава, прехапала устни — и слушаше като музика: моето едва забележимо потръпване.

Дойдох на себе си в едно от безбройните кътчета в двора на Древния Дом: някаква ограда, от земята — голите каменисти ребра и



жълтите зъби на съборени стени. Тя отвори очи, каза: „Вдругиден, в шестнайсет.“ И се изгуби.

Наистина ли ми се случи всичко това? Не зная. Ще науча вдругиден. Има само една реална следа: на дясната ми ръка — кожата на върха на пръстите е охлузена. Но днес на ИНТЕГРАЛА Вторият Строител ме уверяваше, че е видял как случайно съм докоснал с тези пръсти диска на шлайфмашината — там е работата. Може и така да е. Дори е много вероятно. Не зная — нищо не зная.

**Конспект:****Логически дебри****Рани и пластир****Никога повече**

Вчера легнах — и веднага потънах на дъното на съня — като преобърнал се, натоварен догоре кораб. Огромна маса от непроницаема, поклащаща се зелена вода. И ето, бавно изплавам от дъното и някъде по средата на гълбините отварям очи: моята стая, още е зеленикаво, застинало утро. Върху огледалната вратичка на шкафа — слънчево петно — в очите ми. Пречи ми да изпълня добросъвестно установените от Скрижалите часове за сън. Най-добре ще е да отворя шкафа. Но целият съм като в паяжина, и на очите ми — паяжина, нямам сили да се надигна...

Все пак станах, отворих — и изведнъж зад огледалната вратичка между роклите се появи I — цялата розова. Толкова свикнах вече с невероятното, че доколкото си спомням, дори не се учудих, за нищо не я попитах: мигом в шкафа, затворих след себе си огледалната вратичка — и задъхано, бързо, сяпано, жадно се съединих с I. Както сега виждам: през пролуката на вратичката — остър слънчев лъч се пречупва като мълния на пода, по стената на шкафа, по-нагоре и ето, жестокото блестящо острие пада върху отметнатата открита шия на I... и това бе толкова страшно, че не издържах, извиках — и още веднъж отворих очи.

Моята стая. Зеленикавото, все още застинало утро. На вратичката на шкафа — слънчево петно. В леглото съм. Сън е било. Но сърцето още се блъска буйно, подскача, бие, болят ме пръстите, коленете. Това — наистина беше. И не зная сега: кое е сън и кое — действителност; ирационалните величини изникват от здравето, познатото, триизмерното и вместо твърдите шлифовани плоскости — наоколо нещо грапаво, космато...

До звънеца е още далеч. Лежа, мисля — и се размотава извънредно странна логическа верига.

На всяко уравнение, на всяка формула в света на повърхността отговаря крива или тяло. Но ние не познаваме телата, съответстващи на ирационалните формули, на моя  $\sqrt{-1}$  — никога не сме ги виждали... Ужасното е, че тези тела — невидими — съществуват, непременно, неизбежно трябва да ги има: защото в математиката като на екран минават пред нас причудливите им бодливи сенки — ирационалните формули; и математиката, и смъртта — никога не грешат. Дори да не виждаме тези тела на повърхността, в нашия свят, за тях със сигурност е отреден цял огромен свят там, под повърхността...

Скочих, без да дочакам звънеца, и затичах из стаята. Моята математика — единственият досега здрав и непоклатим остров в целия ми преобърнал се живот — също се откъсна, понесе се, завъртя се. Излиза, че тази нелепа „душа“ е също тъй реална както моята юнифа, както ботушите ми — макар че не ги виждам сега (те са зад огледалната вратичка на шкафа), така ли? И щом ботушите не са болест, защо „душата“ да е болест?

Търсех и не намирах изход от дивите логически дебри. Същият непроходим и страшен лес като онзи — отвъд Зелената Стена — и също такива необикновени, невиджани, говорещи без думи същества. Струваше ми се — през някакво дебело стъкло виждам: нещо безкрайно огромно и същевременно безкрайно малко, скорпионнобразно, със скрито, но през цялото време усещано минус-жило:  $\sqrt{-1}$ ... А може би това е тъкмо моята „душа“, подобна на легендарния скорпион на древните, които доброволно са се жилили с всичко онова, което...

Звънец. Денят. Всичко това, без да умре или изчезне — само е прикрито от дневната светлина; както видимите предмети, без да умират, са скрити нощем в тъма. В главата ми — лека, трептяща мъгла. През мъглата — дълги, стъклени маси; кръгли глави, дъвчеши бавно, мълчаливо, в такт. Някъде отвъд мъглата потраква метроном и в ритъма на тази познато-гальовна музика машинално, заедно с всички, броя до петдесет: петдесет узаконени дъвкателни движения за всяка хапка. И като си тактувам, слизам долу, отмятам името си в книгата на излизащите — както всички. Но чувствавам: живея отделно от тях,

сам, ограден с мека, заглушаваща звуците стена, и зад тази стена е моят свят...

Но въпросът е: ако е само мой, защо трябва да присъствува в тези записки? Нима са нужни тук тези нелепи „сънища“, шкафове, безкрайни коридори? С прискърбие виждам, че вместо стройна и строго математическа поема в чест на Всеобщата Държава — при мен се получава някакъв приключенски фантастичен роман. Ах, ако наистина беше само роман, а не днешният ми, пълен с хиксове, с  $\sqrt{-1}$  и падения живот.

Впрочем може да е за добро. Най-вероятно е вие, непознати мои читатели, да сте деца в сравнение с нас (ние сме отгледани от Всеобщата Държава — следователно сме достигнали най-високите възможни за човека върхове). И като децата — ще погълнете без съпротива горчилката, която ще ви наля, само ако е грижливо напоена с гъст приключенски сироп...

#### ВЕЧЕРТА:

Познато ли ви е това чувство: когато летиш с авиолета нагоре по синята спирала, илюминаторът е отворен, вятърът свири в лицето — земята я няма, забравяш я, земята е тъй далече от теб — като Сатурн, Юпитер, Венера? Така живея сега, в лицето ми — вятър, забравих за земята, забравих милата розова О. Но земята все пак съществува, рано или късно — трябва да се приземя на нея и просто си затварям очите пред деня, срещу който в Сексуалната ми Таблица стои нейното име — О-90...

Тази вечер далечната земя напомни за себе си.

За да изпълня предписанието на лекаря (аз искрено, искрено искам да оздравея), цели два часа бродих по стъклените праволинейни пустини на булевардите. Всички според Скрижалите бяха в аудиториумите, единствено аз... Всъщност това бе противоестествена гледка: представете си човешки пръст, отрязан от цялото, от ръката — отделен човешки пръст, който, подскачайки, тича приведен по стъкления тротоар. Този пръст съм аз. И най-странното, най-противоестественото от всичко е, че на пръста изобщо не му се иска да бъде на ръката, да бъде с другите: или — ей така, сам, или... Е, да, нямам какво да крия повече: или двамата с нея — с онази, като отново

преливам в нея целия себе си — през рамото ѝ, през сплетените пръсти на ръцете...

Върнах се вкъщи, когато слънцето вече залязваше. Вечерна розова пепел — по стъклото на стените, върху златната игла на акумулаторната кула, по гласовете и усмивките на идващите насреща номера. Не е ли странно: залязващите слънчеви лъчи падат под същия ъгъл, както и изгряващите сутрин, а всичко е съвсем различно, друго е това розово — сега е много тихо, леко горчиво, а сутринта — пак ще бъде звънко, пенливо.

Долу, във вестибюла, изпод купчината покрити с розова пепел пликове — Ю, контрольорката, измъкна и ми подаде някакво писмо. Повтарям: това е много почтена жена и съм сигурен, че има най-добри чувства към мен.

И все пак винаги когато видя тия увиснали бузи, подобни на рибешки хриле, кой знае защо, ми става неприятно.

Ю ми подаде писмото с кокалестата си ръка и въздъхна. Но тази въздишка само леко разклати завесата, която ме отделяше от света: целият бях проекция върху потрепващия в ръцете ми плик, в който — не се съмнявах — имаше писмо от I.

Тук — втора въздишка, толкова явна, подчертана с две черти, че се откъснах от плика — и видях: между хрилете, през свенливите жалози на сведените очи — нежна, обгръщаща, заслепяваща усмивка. И след нея:

— Ах, горкият — въздишка с три черти и едва забележимо кимване към писмото (тя, естествено, бе задължена да знае съдържанието му).

— Не, наистина... Но защо?

— Не, не, скъпи мой: аз ви познавам по-добре от самия вас. Отдавна ви наблюдавам — и виждам: до вас в живота ръка за ръка трябва да върви някой, който много да е преживял...

Чувствувам: целият съм облепен с усмивката ѝ — това е пластир върху раните, с които сега ще ме покрие потрепващото в ръцете ми писмо. И накрая — през свенливите жалози — съвсем тихо:

— Ще помисля, скъпи, ще помисля. И бъдете спокоен: ако почувствувам в себе си достатъчно сили — не, не, трябва първо да помисля...

Велики Благодетелю! Нима ми е съдено... нима тя иска да каже, че — —

Очите ми се премрежват — хиляди синусоиди, писмото подскача в ръцете ми. Приближавам се до стената, където е по-светло. От залязващото слънце — по мен, по пода, по ръцете ми, по писмото се сипе все по-гъста тъмнорозова, печална пепел.

Пликът е разкъсан — по-скоро подписът! — и рана — това не е I, това е... О. И още една рана: долу, в десния ъгъл на листчето — размазано петно — тук е капнала... Не понасям петната — все едно от мастило ли са или от... все едно от какво. И зная — по-рано просто щеше да ми е неприятно, дразнещо очите — това противно петно. А защо сега сивичкото петънце е като облак и от него ти става все по-оловно, все по-тъмно? Нима е пак „душата“?

#### ПИСМОТО:

„Вие знаете... или може би не знаете — не мога да пиша както трябва — все едно: сега вече знаете, че без вас за мен няма да има нито ден, нито утро, нито пролет. Защото R за мен е само... но това не ви интересува. Във всеки случай съм му много благодарна: сама, без него, тези дни — не зная какво бих... През тези дни и нощи преживях десет или може би двацет години. И сякаш стаята ми не е четириъгълна, а кръгла и без край — кръгом, кръгом и все едно и също, и никъде никакви врати.

Не мога без вас — защото ви обичам. Защото виждам, разбирам: сега никой, никой на света не ви е нужен освен онази, другата, и — разбирате ли: тъкмо защото ви обичам, аз трябва — —

Нужни са ми само още два-три дни, за да слепя от останките си нещо, което поне малко да прилича на предишната О-90 — и ще отида, сама ще подам заявление, че няма да се записвам повече за вас, и ще ви бъде по-добре, трябва да ви бъде добре. Никога повече няма да ме видите, простете.

О“

Никога повече. Така, разбира се, е най-добре: тя е права. Но защо  
— защо — —

**Конспект:****Безкрайно малка величина от трета степен****Изпод вежди****През парапета**

Там, в странния коридор с трепкащ пунктир от мъждиви лампички... или не, не — не там: по-късно, когато вече бяхме в някакъв забутан кът в двора на Древния Дом — тя каза: „Вдругиден.“ Това „вдругиден“ е днес и всичко е сякаш с криле, денят лети, нашият ИНТЕГРАЛ и той е вече крилат: завършиха монтажа на ракетния двигател и днес го изпробваха на празен ход. Какви великолепни, могъщи залпове — и за мен всеки от тях бе салют в чест на онази, единствената, в чест на днешния ден.

При първия ход (= на изстрел) под дулото на двигателя се оказаха десетина заплеснали се номера от нашия хелинг — те станаха на пепел. С гордост записвам, че ритъмът на нашата работа ни за секунда не се наруши, никой не трепна; и ние, и машините — продължавахме своето праволинейно и кръгово движение със същата точност, сякаш нищо не се бе случило. Десет номера — това едва ли е една стомилионна част от масата на Всеобщата Държава, на практика — безкрайно малка величина от трета степен. Аритметично-невежата жалост е била позната само на древните: за нас тя е смешна.

И ми е смешно, че вчера можех да се замислям — дори да пиша в тези свои записки — за някакво жалко сиво петънце, за някаква мастилена капка. Това явно бе „размекването на повърхността“, която трябва да бъде елмазенотвърда — като стените ни (древната поговорка: „Да пробиваш стена с глава“).

Шестнайсет часът. Не отидох на допълнителната разходка: знам ли, може да й хрумне точно сега, когато всичко звънти от слънце...

Почти съм сам в целия дом. През пронизаните от слънцето стени виждам — далеч, надясно, наляво, надолу — увиснали във въздуха,



празни, огледално повтарящи се стаи. И само по синкавата, очертана от слънчевия туш стълба бавно пълзи нагоре мършава сива сянка. Вече се чуват стъпките — и виждам през вратата — чувствавам: залепена ми е още една усмивка-пластир — после отминава, по другата стълба, надолу...

Щракване на номератора. Хвърлих се към тесния бял процеп — и... и някакъв непознат мъжки (със съгласна буква) номер. Асансьорът забуча, тракна. Пред мен — небрежно, килнато чело, а очите... много странно впечатление: сякаш говори оттам, изпод веждите, където са очите.

— Имате писмо от нея... (изпод веждите, изпод навеса). Моли ви непременно — както е казано там.

Изпод вежди, изпод навеса — оглежда се наоколо. Никого, никого няма, давай по-скоро! Като се озърна още веднъж, той ми пхна плика, замина. Сам съм.

Не, не съм сам: от плика — розов талон и — едва уловим — нейният аромат. Тя ще дойде, ще дойде при мен. По-скоро — писмото, да го прочета с очите си, да повярвам докрай...

Какво? Не може да бъде! Чета още веднъж — прескачам редовете: „Талона... и непременно пуснете щорите, сякаш наистина съм при вас... Налага ми се да мислят, че съм... много, много съжалявам...“

Писмото — на късчета. В огледалото за секунда — начупените ми вежди. Грабвам талона, за да постъпя и с него както с бележката —

„Моли ви непременно — както е казано там.“

Ръцете ми омекнаха, разтвориха се. Талонът падна на масата. Тя е по-силна от мен и аз сигурно ще направя това, което иска. А впрочем... впрочем не зная: ще видим — вечерта е още далече... Талонът е на масата.

В огледалото — ранените ми начупени вежди. Защо и за днес нямам медицинско: да изляза и да вървя, да вървя безкрай, да обиколя цялата Зелена Стена — и после да рухна в леглото — на дъното... А трябва да бъда в 13-ти аудиториум, трябва здраво да се завинтя целият и два часа — пълни два часа, без да мърдам... а ми се ще да крещя, да тропам.

Лекция. Много странно — от блестящия апарат се разнася не метален както обикновено, а някакъв мек, пухкав, мъхест глас. Женски — представям си я такава, каквато някога е била дребната прегърбена бабичка — пред Древния Дом.

Древният Дом... и всичко изведнъж — като фонтан — отдолу, и трябва с всички сили да се завинтя, за да не заляя с вика си целия аудиториум. Меките мъхести думи минават през мен, запомних само едно: беше нещо за децата, за детевъдството. Аз съм като фотографска плака: всичко се запечатва у мен с някаква непозната, чужда, безсмислена точност; златен сърп — слънчев отблясък по високоговорителя; под него — бебе, жива илюстрация — хваща те за сърцето; крайт на микроскопичната юнифа — пъхнат в устата; здраво стиснато юмруче, големият (по-точно много малкият) пръст е свит навътре, пухкава сянка-гънчица на китката. Като фотографска плака — запечатвам: ето, голото краче се прехвърля през ръба, розовото ветрило от пръстчетата стъпва във въздуха — ето сега, сега на пода — —

И — женски вик, на естрадата размаха прозрачни криле някаква юнифа, хвана детето — залепи устни — в пухкавата гънчица на китката, премести го на средата на масата, слиза от естрадата. У мен се запечатва: розовият — с рогчетата надолу — полумесец на устата, налетите до ръба сини чинийки-очи. Това е О. И аз, както при четенето на някаква стройна формула — изведнъж усещам необходимостта, закономерността на този нищожен случай.

Тя седна наблизко зад мен, отляво. Огледах се; послушно отмести очи от масата с детето, очите ѝ — в мен, в мен и отново: тя, аз, масата на естрадата — три точки, и през тези три точки са прокарани линии, проекции на някакви неизбежни, още невидими събития.

Към къщи — по зелената, сумрачна, вече прогледнала от светлините улица. Чувах: целият тиктакам — като часовник. И стрелките у мен — ей сега ще прекратят някаква цифра и ще направя нещо такова, от което няма да има връщане. Нужно ѝ е някой да мисли, че тя е при мен. А на мен ми е нужна тя и какво ме интересува нейното „нужно“. Не искам да бъда чужди щори, не искам, и това е.

Отзад — познатите, шляпащи като през локви стъпки. Вече не се озъртам, зная: S. Ще ме проследи до самите врати — и после сигурно ще стои долу, на тротоара, и ще пробива със свределчетата натам,

нагоре, в моята стая — докато щорите там не паднат и не скрият нечие престъпление...

Той, Ангелът Пазител, постави точката. Реших: не. Реших го.

Когато се качих в стаята си и завъртях ключа — не повярвах на очите си: до масата стоеше О. Или по-точно: висеше, така виси празна, съблечена рокля, под която няма нито една пружина — откачили се бяха ръцете, краката, откачил се бе, висеше гласът.

— Аз — за писмото. Получихте ли го? Наистина ли? Искам да зная отговора, трябва ми — още днес.

Присвих рамене. С наслада — сякаш тя беше виновна за всичко — гледах сините й, пълни до ръба очи — бавех отговора. И с наслада, като забивах в нея дума след дума, казах:

— Отговор? Е, какво... Вие сте права. Безспорно. За всичко.

— Значи така... (С усмивка прикрива, че цялата трепери, но аз го виждам.) Много добре! Сега ще си отида.

И висеше над масата. Сведени очи, отпуснати крака, ръце. На масата още лежи смачканият розов талон на *онази*. Бързо разтворих ръкописа си — „НИЕ“ — скрих под страниците му талона (може би повече от самия себе си, отколкото от О).

— Ето, продължавам да пиша. Вече 170 страници... Получава се нещо неочаквано...

Глас — сянка на глас:

— А помните ли... тогава на седма страница... Тогава зацапах — и вие...

Сините чинийки — преливат; беззвучни бързи капки — по бузите, надолу, трескави, преливат — думи:

— Не мога, сега ще си отида... и никога повече, добре. Но искам само едно — да имам от вас дете — оставете ми дете и ще си отида, ще си отида!

Виждах: тя цялата трепереше под юнифата си, и чувствавах: и аз всеки момент — — Скръстих отзад ръце, усмихнах се:

— Какво? Да не би да искате — в Машината на Благодетеля?

И насреща ми — прелели през язовирна стена ручей — думи:

— Нека! Но нали ще го почувствувам — ще го почувствувам у себе си. И поне няколко дни... Да видя — само веднъж да видя тази гънчица — както там — на масата. Само един ден!

Три точки: тя, аз — и там, на масата, юмручето с пухкавата гънчица...

Помня, като деца ни бяха завели веднъж на акумулаторната кула. На най-горната площадка аз се наведох през стъкления парапет, долу — хора-точки, и сърцето ми сладко се сви: „Ами ако?...“ Тогава се хванах още по-здраво за перилата; сега — скочих долу.

— Значи, искате? И напълно съзнавате, че...

Затворени — сякаш право срещу слънцето — очи. Мокра, сияеща усмивка.

— Да, да! Искам!

Измъкнах изпод ръкописа розовия талон — на онази — и хукнах надолу, при дежурния. О ме сграбчи за ръката, извика нещо, но какво — разбрах едва после, когато се върнах.

Тя седеше на края на леглото, ръцете здраво притиснати между коленете.

— Това... това нейният талон ли е?

— Не е ли все едно? Е, добре — нейният е, да.

Нещо изхруска. Най-вероятно — О просто се беше помръднала. Седеше с ръце между коленете, мълчеше.

— Е? По-бързо... — Грубо стиснах ръката ѝ и червени петна (утре — синини) на китката ѝ, там — където е пухкавата детска гънчица.

Това е последното. После — ключът е завъртян, мислите гаснат, тъмнина, искри — и аз надолу през парапета...

**Конспект:****Електрическо изпразване****Материалът за идеи****Нулевата скала**

Това е най-подходящото определение. Сега виждам, че случилото се бе точно като електрическо изпразване. Пулсът ми през последните дни става все по-рязък, все по-ускорен, все по-напрегнат — полюсите са все по-близо — сух пукот — още милиметър: взрив, после — тишина.

У мен сега е съвсем тихо и пусто — като вкъщи, когато всички са излезли, а ти лежиш, сам и болен, и ясно чуваш рязкото метално почукване на мислите си.

Може би това „изпразване“ ме излекува най-подир от мъчителната ми „душа“ — и аз отново станах като всички. Най-малкото сега без всякаква болка виждам мислено О на стъпалата на Куба или под Газовата Камбана. И ако там, в Операционната, тя изрече името ми — нека: в последния момент набожно и благодарно ще целуна наказващата ръка на Благодетеля. Имам това право по отношение на Всеобщата Държава — да понеса наказанието си, и не ще го отстъпя. Никой от нас, номерата, не бива, не трябва да се отказва от това свое единствено — и толкова по-ценно — право.

Тихичко, метално рязко почукват мислите: незнаен авиолет ме отнася в синята вис на моите любими абстракции. И виждам как тук — в чистия разреден въздух — с лек пукот като на помпена гума — се спуска разсъждението ми за „действеното право“. И ясно виждам, че то е само остатък от нелепия предразсъдък на древните — идеята им за „правото“.

Има идеи от глина — и има идеи, навеки изваяни от злато или от скъпоценното ни стъкло. За да се определи от какъв материал е идеята, достатъчно е само да се капне върху него капка силна киселина. Една

такава киселина е била известна и на древните: *redicio ad finem*. Струва ми се, така са я наричали; но те се страхували от тази отрова, предпочитали да виждат каквото и да е, дори глинено небе, дори небе като играчка, но не и синьото нищо. А ние — слава на Благодетеля — сме пораснали и играчки не ни трябват.

Та тъй — ако капнем от тая отрова върху идеята за „правото“. Дори при древните най-възрастните са знаели: правото произлиза от силата, правото е функция на силата. И ето — на едното блюдо на везните е грамът, на другото — тонът, на едното — „аз“, на другото — „Ние“, Всеобщата Държава. Какво по-ясно: да се допуска, че „аз“-ът може да има някакви права спрямо Държавата, е все едно да се допуска, че грамът може да уравни тона. Оттук разпределението: тонът има права, грамът — задължения, и естественият път от нищожеството към величието е да забравиш, че си грам, и да се почувствуващ милионна частица от тона...

Вие, охранени, румени венерианци, вие, почернели от дим като ковачи уранци — чувам в синята си тишина вашия ропот. Но разберете най-после: всичко велико е просто; разберете: непоколебими и вечни са само четирите аритметични правила. И велик, непоклатим и вечен ще пребъде само моралът, основан върху тези четири правила. Това е висшата мъдрост, това е върхът на пирамидата, по която хората — зачервени и изпотени, с ритници и пръхтене са се катерили векове. И от този връх — там, на дъното, където като жалък червей още мърда нещо, оцеляло у нас от дивите ни прадеди — от този връх еднакво изглеждат: и незаконната майка О, и убиецът, и онзи безумец, дръзнал да замери със стих Всеобщата Държава; обща е за тях смъртната присъда. Това е божественото правосъдие, за което са мечтаели още хората от каменножилищната епоха, огрени от наивните розови лъчи на зората в човешката история: техният „Бог“ е наказвал обругаването на Светата църква също както убийството.

Вие, уранци — жестоки и суеверни като древните испанци, постигнали мъдростта да изгарят когото трябва на клада — вие мълчите, струва ми се, че сте с мен. Но чувам: розовите венерианци бърбят нещо за изтезания, за екзекуции, за връщане към варварството. Скъпи мои: жал ми е за вас — не сте способни да мислите философско-математически.

Човешката история се издига нагоре спираловидно — подобно на авиолет. Кръговете са различни — златни, кървави, но всички са еднакво разделени на 360 градуса. И ето, от нулата — напред: 10, 20, 200, 360 градуса — отново нула. Да, върнахме се на нулата — да. Но за моя математически организиран ум е ясно: това е съвсем друга, нова нула. Тръгнахме надясно от нулата и се върнахме при нея отляво. И затова: вместо плюс нула — имаме минус нула. Разбирате ли?

Тази Нула ми прилича на мълчалива, огромна, тясна, остра като нож скала. В свирепа, мъхната тъмнина, притаили дъх, се отблъснахме от черната нощна страна на Нулевата Скала. Цели векове ние, колумбовците, плавахме, плавахме, обиколихме цялата земя и най-после, ура! Салют — всички на мачтите; пред нас е другата, непозната досега страна на Нулевата Скала, озарена от полярното сияние на Всеобщата Държава, синя грамада, искряща дъга, слънце — стотици слънца, милиарди дъги...

И какво от това, че само острието на ножа ни дели от другата страна на Нулевата Скала! Ножът е най-здравото, най-безсмъртното, най-гениалното създание на човека. Ножът е бил гилотина, ножът е универсалният начин за разсичане на всякакви възли, по острието на ножа минава пътят на парадоксите — единствено достойният за дръзките умове път...

**Конспект:****Авторски дълг****Ледът набъбва****Най-трудната любов**

Вчера беше нейният ден, а тя пак не дойде и пак получих странна бележка, от която нищо не разбрах. Но съм спокоен, напълно спокоен. Ако аз все пак постъпвам така, както ми е наредено в бележката, ако все пак нося на дежурния талона за нея, после пускам щорите и си седя в стаята сам — това, разбира се, не е, защото съм безсилен да се противопоставя на желанието ѝ. Смехория. Разбира се, не. Просто — щорите ме ограждат от всички пластирно-лечебни усмивки и мога спокойно да пиша ей тия страници, това първо. И второ: страхувам се да не изгубя в нейно лице — в лицето на I, единствения може би ключ към това да разкрия всички неизвестни (историята с шкафа, моята временна смърт и така нататък). А вече се чувствам задължен да ги разкрия дори само като автор на тези записки, да не говорим, че неизвестното по принцип е органично враждебно на човека и homo sapiens само тогава е човек в пълния смисъл на думата, когато в граматиката му изобщо няма въпросителни знаци, а само възклицателни, запетаи и точки.

И ето, подтикван, както ми се струва, тъкмо от авторския си дълг, днес, на 16-ти, взех авиолет и отново потеглих към Древния Дом. Духаше силен насрещен вятър. Авиолетът с усилие преодоляваше въздушния гъсталак, прозрачните клони фучаха и го шibaха. Градът долу — същински сини, грамадни късове лед. Изведнъж — облак, бърза коса сянка, ледът потъмнява като олово, набъбва както пролетно време, когато стоиш на брега и чакаш — ей сега всичко ще се пропука, ще рукне, ще се завърти и понесе; но минутите си текат, ледът не помръдва и самият ти започваш да набъбваш, сърцето ти бие все по-тревожно, все по-ускорено (впрочем какви ги пиша и откъде тези



странни усещания? Нима има ледоразбивач, който би могъл да разбие свръхпрозрачния и свръхздрав кристал на нашия живот!...).

Пред входа на Древния Дом няма никого. Заобиколих и видях старицата край Зелената Стена: сложила ръка над очите си, гледа нагоре. Там, над Стената, острите черни триъгълници на някакви птици: хвърлят се с грачене в атака — с гърди връз здравата преграда от електрически вълни — и назад, и отново над Стената.

Виждам: по тъмното, избраздено с бръчки лице — коси, бързи сенки, бърз поглед към мен.

— Никого, никого, никого няма тук! Да! И няма защо да идвате. Да...

Как така, какво значи „няма защо“? Какво е това странно отношение — да ме смятат само за нечия сянка. А може би всички вие да сте мои сенки. Нали аз населих с вас тези страници — съвсем доскоро четириъгълни бели пустини. Нима без мен биха ви видели всички ония, които ще поведе след себе си по тесните пътечки на редовете?

Разбира се, не й го казах; от собствен опит зная: най-мъчителното е да посееш в човека съмнението в това, че той е реалност. Просто отбелязах сухо, че работата й е да отваря вратата, и тя ме пусна в двора.

Пусто. Тихо. Вятър — там, зад стените, далечен като през онзи ден, когато ние рамо до рамо, двамата — едно, излязохме отдолу, от коридорите — стига това наистина да се е случило. Вървах под някакви каменни арки, където стъпките ми, ударили се във влажните сводове, падаха зад мен — сякаш през цялото време друг ме следваше по петите. Жълтите — с червени тухлени пъпки — стени ме наблюдаваха през тъмните си квадратни очила-прозорци, гледаха как отварям пеещите врати на бараките, как надничам из ъглите, задънените проходи, потайните кътчета. Вратичка в оградата и изоставено пусто място — паметник на Великата Двестагодишна война: от земята — голи каменни ребра, стени като жълти озъбени челюсти, старинна печка с вертикален комин — завинаги вкаменен кораб сред жълтите каменни и червените тухлени вълни.

Стори ми се: вече съм виждал веднъж тези жълти зъби — смътно, сякаш на дъното, през водната грамада — и започнах да търся.

Падах в някакви дупки, спъвах се в камъни, ръждиви лапи ме хващаха за юнифата, по челото ми се стичаха солени капки пот...

Никъде! Не можах да открия никъде онзи изход от коридорите долу — нямаше го. А впрочем може би така е по-добре: увеличава се вероятността това да е бил един от моите нелепи „сънища“.

Изморен, целият в някаква паяжина, пращен — отворих вратичката — да се върна в главния двор. Внезапно зад мен — шумолене, шляпаци стъпки и ето — розовите криле-уши, двойно извитата усмивка на S.

Той присви очи, заби в мен свределчетата си и попита:

— Разхождате ли се?

Мълчах. Ръцете ми пречеха.

— Е, как, по-добре ли се чувствувате сега?

— Да, благодаря. Струва ми се, влизам във форма.

Той ме пусна — вдигна очи нагоре. Главата отметната — и за пръв път забелязах адамовата му ябълка.

Горе — на не повече от 50 метра — бръмчаха авиолети. По бавния им нисък полет, по спуснатите черни хоботи на апаратите за наблюдение познах Пазителите. Но не бяха двама или трима както обикновено, а между десет и дванайсет (за съжаление не мога да уточня цифрата).

— Защо са толкова много днес? — реших се да попитам.

— Защо ли? Хм... Истинският лекар започва да лекува здравия, онзи, който ще се разболее утре, вдругиден, след седмица. Профилактика, да!

Той кимна, зашляпа по каменните плочи на двора. После се обърна — и през рамо:

— Внимавайте!

Сам съм. Тихо. Пусто. Далеч над Зелената Стена летят птици, вятър. Какво искаше да каже с това?

Авиолетът бързо се плъзга по течението. Леки, тежки сенки от облаците, долу — сини куполи, кубове от стъклен лед — помътняват като олово, набъбват...

ВЕЧЕРТА:

Отворих ръкописа си, за да отбележа на тези страници някои, струва ми се, полезни (за вас, читатели) мисли за великия Ден на

Единодушието — той вече наближава. И видях: не мога да пиша. През цялото време се вслушвам във вятъра, който хлопа с тъмните си криле по стъклените стени, през цялото време се оглеждам, чакам. Какво? Не зная. И когато в стаята ми се появиха познатите кафеникаво-розови хриле — много се зарадвах, казвам го чистосърдечно. Тя седна, целомъдрено оправи образувалата се между коленете ѝ гънка на юнифата, бързо ме облепи целия с усмивки — по парченце на всяка от пукнатините ми — и се почувствувах приятно, здраво завързан.

— Представете ли си, влизам днес в класа (тя работи в Детско-възпитателния Завод) — и на стената карикатура. Да, да, повярвайте ми! Бяха ме нарисували като някаква риба. Може би аз наистина...

— Не, не, какво говорите — побързах да кажа (отблизо наистина се вижда, че няма никакви хриле и сравнението ми е било съвсем неуместно).

— В края на краищата това не е толкова важно. Но разбирате ли: самата постъпка. Естествено, веднага повиках Пазителите. Много обичам децата и мисля, че най-трудната и висша любов е жестокостта — разбирате ли?

И още как! Това така съвпаднаше с мислите ми. Не устоях и ѝ прочетох откъс от 20-ата си записка, която започва: „Тихичко, метално рязко почукват мислите...“

Без да я поглеждам, видях как потрепват кафеникаво-розовите ѝ бузи, приближават се към мен и ето, в ръцете ми — сухите, твърди, дори леко бодливи пръсти.

— Дайте, дайте ми това! Ще го фонографирам и ще накарам децата да го научат наизуст. Това е нужно не толкова на вашите венерианци, колкото на нас, на нас — сега, утре, вдругиден.

Тя се озърна — и съвсем тихо:

— Чухте ли: казват, че в Деня на Единодушието...

Скочих:

— Какво — какво казват? Какво — в Деня на Единодушието?

Вече ги нямаше уютните стени. Мигом се почувствувах изхвърлен, там, навън, където над покривите бушуваше огромен вятър и косите сумрачни облаци — все по-ниско...

Ю ме улови за рамото решително, твърдо (макар че забелязах: в отговор на моето вълнение — пръстите ѝ трепереха).

— Седнете, мили, не се вълнувайте. Какво ли не се приказва... И после, стига да имате нужда от мен — в този ден ще бъда до вас, ще оставя децата си в училище на някой друг и ще бъда с вас, защото вие, скъпи — също сте дете и ви трябва...

— Не, не — размахох ръка, — за нищо на света! Тогава вие наистина ще си помислите, че съм дете — че не мога сам... За нищо на света! (Признавам си: имах други планове за този ден.)

Тя се усмихна; явно неписаният текст на усмивката бе: „Ах, какво упорито момче!“ После седна. Очите наведени. Ръцете свенливо оправят образувалата се отново между коленете гънка на юнифата — и сега за друго:

— Мисля, че трябва да се реша... заради вас... Не, моля ви: не ме карайте да бързам, трябва още да помисля...

Не я карах да бърза. Макар да разбирах, че трябва да бъда щастлив и че няма по-голяма чест от това да увенчаеш със себе си заника на нечий живот.

... Цялата нощ — някакви криле, аз вървя и крия с ръце главата си от крилето. А после — стол. Но не от сегашните ни столове, а старинен, от дърво. Местя крака като кон (десния преден — и левия заден, левия преден — и десния заден); столът притичва до леглото ми, качва се върху него — обичам този дървен стол: неудобно, боли.

Чудно нещо: нима не може да се измисли никакво средство срещу тази сънна болест — да бъде излекувана или да се направи полезна — може би дори разумна.

**Конспект:****Застиналите вълни****Всичко се усъвършенствува****Аз съм микроб**

Представете си, че стоите на брега: вълните се надигат отмерено — и изведнъж остават така, застиват, вцепеняват се. Също тъй страховита и неестествена бе и гледката, когато внезапно се обърка и спря предписаната ни от Скрижалите разходка. Както гласят нашите летописи, за последен път подобно нещо се е случило преди 119 години, когато в най-гъстата тълпа на разхождащите се от небето с трясък и дим паднал метеорит.

Крачехме както винаги; приличахме на воините, изобразени по асирийските паметници: хиляда глави — два сливащи се, интегрални крака, две интегрални, размахани ръце. В края на булеварда — там, където заплашително бучеше акумулиращата кула — срещу нас се зададе четириъгълник: отстрани, отпред и отзад — стража; в средата — трима, златните номера на юнифите им вече ги няма — и всичко е ужасяващо ясно.

Огромният циферблат на върха на кулата беше лице: надвесено иззад облаците, плюе надолу секунди и равнодушно чака. И ето, точно в 13 часа и 6 минути в четириъгълника настъпи разбъркване. Бях съвсем близо, виждах и най-дребните подробности и много ясно запомних тънката дълга шия и на слепоочието — хаотично преплетени сини жилки, сякаш реки върху географската карта на малък, непознат свят и този непознат свят е някакъв младеж. Изглежда, той забеляза някого в нашите редици: надигна се на пръсти, източи шия, спря. Един от стражата го шибна със синкавата искра на електрическия камшик: той тъничко като кученце изскимтя. И после — отмерен удар, приблизително на всеки 2 секунди — и скимтене, удар — скимтене.

Ние продължавахме да крачим отмерено, по асирийски — и аз, загледан в изящните зигзаги на искрите, мислех: „Всичко в човешкото общество безкрайно се усъвършенствува — и трябва да се усъвършенствува. Какво уродливо оръдие е бил древният камшик — и колко красота...“

Но в този миг, като изхвъркнала внезапно гайки, от редиците ни се отскубна тънка, жилаво-гъвкава женска фигура и с вик: „Стига! Престанете!“ — се хвърли право в четириъгълника. Това бе — като метеора — преди 119 години: всички, които се разхождахме, се вцепенихме, а редиците ни — същински сиви гребени на сковани от внезапен мраз вълни.

Секунда я гледах отстрани като всички други: тя вече не беше номер — беше само човек, съществуваше само като метафизическа субстанция на оскърблението, нанесено на Всеобщата Държава. Но от едно само нейно движение — обръщайки се, тя изви бедра наляво — изведнъж разбрах: познавам, познавам това гъвкаво като жилава пръчка тяло — очите ми, устните ми, ръцете ми го познават — в онзи миг бях напълно сигурен в това.

Двама от стражата — насреща ѝ. Ето сега — в светлата все още огледална точка на паважа — траекториите им ще се пресекат — ей сега ще я уловят... Сърцето ми се задави, спря — и без да разсъждавам: може, не може, нелепо, разумно — се хвърлих към тази точка...

Усещах върху себе си хиляди облещени от ужас очи, но това придаваше само още повече дръзко-весела сила на онзи, дивия, с косматите ръце, който се отскубна от мен — и той тичаше все по-бързо. Още две крачки, тя се обърна — —

Пред мен — треперещо, осеяно с лунички лице, рижи вежди... Не е тя! Не е I.

Луда, парлива радост. Искам да извикам: „Дръжте я!“, „Хванете я!“ — но чувам само шепота си. А на рамото ми вече една тежка ръка, държат ме, водят ме, опитвам се да им обясня...

— Но разберете, аз мислех, че това е...

Но как да обясниш себе си, болестта си, описана в тези страници. И аз клюмвам, вървя покорно... Отбруленият от неочакван порив на вятъра лист покорно пада надолу, но пътьом се върти, вкопчва се във всяка позната клонка, чаталче, вейка: така и аз се

вкопчвах във всяка от безмълвните кълбовидни глави, в прозрачния лед на стените, в забитата в облака синя игла на акумулаторната кула.

В мига, когато плътната завеса завинаги щеше да ме отдели от този прекрасен свят, видях: недалеч, размахала розовите си уши-криле, над огледалния паваж се плъзгаше познатата огромна глава. И познатият плосък глас:

— Мой дълг е да заявя, че номер Д-петстотин и три е болен и не е в състояние да контролира чувствата си. Сигурен съм, че той е бил увлечен от естественото си негодувание...

— Да, да — хванах се за сламката аз. — Дори викнах: дръжте я!

Зад мен, зад гърба ми:

— Нищо не сте викали.

— Да, но исках — кълна се в Благодетеля, исках.

За секунда ме пробождат сивите студени свределчета на очите му. Не знаех беше ли прозрял в мен, че това е (почти!) истината, или имаше някаква тайна цел отново да ме пощади за известно време, но той написа една бележка, даде я на стражите — и отново съм свободен, тоест отново съм затворен в стройните, безкрайни асирийски редици.

Четириъгълникът и в него луничавото лице и слепоочието с географската карта от сини жилки — се скриха зад ъгъла, завинаги. Ние вървим — единно милионноглаво тяло, и във всеки от нас — смирената радост, с която навярно живеят молекулите, атомите, фагоцитите. В древния свят това са го разбирали християните — единствените ни (макар и много несъвършени) предшественици: смирението е добродетел, а гордостта — порок, НИЕ е от Бога, а АЗ — от дявола.

Ето ме — вече в крак с всички — и все пак откъснат от тях. Още треперя целият от преживените вълнения — като мост, по който току-що е изгромолял старинен железен влак. Аз усещам себе си. Но нали имат усещането за себе си, осъзнават индивидуалността си само напращеното око, загноилият пръст, болният зъб: здравото око, здравия пръст, здравия зъб — сякаш ги няма. Нима не е ясно, че личното съзнание е просто болест.

Може би вече не съм фагоцит, който делово и спокойно поглъща микробите (със сини слепоочия и лунички): може би съм микроб и сред нас може би има вече хиляди такива, които като мен се преструват на фагоцити...

Ами ако днешното, всъщност дребно произшествие е само началото, първият метеорит от поредицата бумтящи огнени камъни, изсипали се от безкрайността върху стъкленика ни рай?



**Конспект:****Цветя****Разтварянето на кристала****Стига само**

Казват, че има цветя, които цъфтят веднъж на сто години. Защо да няма и такива, които цъфтят веднъж на хиляда, на десет хиляди години? Може би досега не сме знаели за тях само защото тъкмо днес настъпи това „веднъж-на-хиляда-години“.

И ето, в блажено опиянение вървя надолу по стълбите, към дежурния, и пред очите ми наоколо мигом се разтварят беззвучно хилядолетни пъпки и разцъфват кресла, ботуши, златни плочки, електрически лампи, нечийи тъмни, космати очи, шлифованите колонки на перилата, изтърваната на стъпалата кърпичка, масичката на дежурния, над масичката — нежнокафявите, покрити с петънца бузи на Ю. Всичко е необикновено, ново, нежно, розово, влажно.

Ю взема розовия ми талон, а над главата ѝ — през стъклената стена — виси от невидима клонка луната, синя, уханна. Тържествено соча с пръст:

— Луната — разбирате ли?

Ю поглежда първо мен, после — номера на талона — и виждам познатото, очарователно целомъдрено движение: оправя гънката на юнифата между коленете си.

— Имате ненормален, болезнен вид, миличък — защото ненормалното и болестта са едно и също. Погубвате се и никой няма да ви го каже — никой.

Това „никой“, разбира се, намеква за номера на талона: I-330. Мила, чудесна Ю! Разбира се, вие сте права: аз съм неблагоприятен, аз съм болен, имам душа, аз съм — микроб. Но нима цъфтенето не е болест? Нима не боли, когато се разпуква пъпката? И не мислите ли, че сперматозоидът е най-страшният микроб?

Горе съм, в стаята си. В широко разтворената чашка на креслото — I. Аз съм на пода, прегърнал съм краката ѝ, главата ми е на коленете ѝ, мълчим. Тишина, пулс... и тъй: аз съм кристал и се разтварям в нея, в I. Съвсем ясно усещам как се топят, топят ограничаващите ме в пространството шлифовани стени — изчезвам, разтварям се в коленете ѝ, в нея, намалявам — и същевременно ставам все по-обширен, все по-голям, все по-необятен. Защото тя — не е тя, а Вселената. И ето, за секунда аз и това преливащо от радост кресло до леглото — сме едно цяло: и великолепно усмихващата се старица пред вратата на Древния Дом, и дивите дебри отвъд Зелената Стена, и някакви сребърни развалини на черен фон, дремещи като старицата, и вратата, която сега хлопна някъде безкрайно далеч — всичко това е у мен, заедно с мен слуша ударите на пулса и лети през тази блажена секунда...

С нелепи, объркани, давеци се думи се опитвам да ѝ разкажа, че съм кристал, и затова онази врата е у мен, и затова усещам, че креслото е щастливо. Но избъблям такава безсмислица, че спирам, просто ме е срам: аз — и изведнъж...

— Мила I, прости ми! Нищо не разбирам: такива глупости говоря...

— Защо мислиш, че глупостта е нещо лошо? Ако бяха отглеждали и възпитавали човешката глупост през вековете така, както ума, може би от нея щеше да излезе нещо необикновено ценно.

— Да... (Струва ми се, че е права — как може сега да не бъде права?)

— И за една твоя глупост — за онова, което направи вчера на разходката — те обичам още повече — още повече.

— Но защо ме измъчваше, защо не идваше, защо ми изпращаше талоните си, защо ме караше...

— Ами ако съм искала да те изпитам? Ако съм искала да се уверя, че ще изпълниш всяко мое желание — че си изцяло мой?

— Да, изцяло!

Тя взе лицето ми — целия ме взе — в ръцете си, повдигна главата ми:

— Е, а как е с вашите „задължения на всеки честен номер“? А?

Сладки, остри, бели зъби; усмивка. В отворената чашка на креслото тя прилича на пчела: и жилото, и медът са в нея.

Да, задълженията... Мислено прелиствам последните си бележки: наистина никъде няма дори следа от мисъл, че аз всъщност съм длъжен...

Мълча. Възторжено (и сигурно глупаво) се усмихвам, надничам в зениците ѝ, притичвам от едната зеница в другата и във всяка от тях виждам себе си: аз мъничък, милиметров — съм затворен в тези мънички, светли тъмници. И после пак пчели-устни, сладката болка на цъфтенето...

Във всеки от нас, номерата, има някакъв невидим, тихо тиктакащ метроном и ние, без да гледаме часовника, с точност до 5 минути познаваме времето. Но тогава — метрономът у мен спря, не знаех колко време е минало, изплашен, измъкнах изпод възглавницата плочката с часовника...

Слава на Благодетеля: още двайсет минути! Но минутите — смешно кратки, окъсели, тичат, а толкова неща имам да ѝ разкажа — за всичко, за всичко свое: за писмото на О, за ужасната вечер, когато ѝ подарих дете; и, кой знае защо, за детските си години — за математика Пляпа, за  $\sqrt{-1}$  и как за първи път отидох на празника на Единодушието и горчиво плаках, защото на юнифата ми — в такъв ден — имаше петно от мастило.

І вдигна глава, подпря се на лакътя си. В крайчетата на устните — две дълги, резки линии — и тъмният ъгъл на вдигнатите вежди: кръст.

— Може би в този ден... — Спря, веждите ѝ потъмняха още повече. Хвана ръката ми и здраво я стисна. — Кажи, няма ли да ме забравиш, винаги ли ще ме помниш?

— Защо говориш така? За какво говориш? І, скъпа?

І мълчеше, очите ѝ — вече покрай мен, през мен — далечни. Изведнъж чух как вятърът шиба стъклото с огромните си криле (разбира се, така е било през цялото време, но едва сега го чух) и, кой знае защо, си спомних пронизващото гракане на птиците над Зелената Стена.

І тръсна глава, отърси се от нещо. Още веднъж, за секунда, се докосна до мен цялата — така, за секунда, пружиниращо докосва земята авиолетът, преди да кацне.

— Е, подай ми чорапите! По-бързо!

Чорапите ѝ са захвърлени на бюрото ми, на отворената (193-та) страница от това, което съм записал. В бързината съборих ръкописа, страниците се пръснаха и не мога да ги подредя, а най-важното — дори и да ги подредя, все едно няма да има истински ред, все едно, ще останат някакви прагове, дупки, хиксове.

— Не мога така — казах. — Ето те теб — тук, до мен, и въпреки това сякаш си зад древна непрозрачна стена: чувам през стената шум, гласове — и не мога да разбера думите, не зная какво става там. Не мога така. През цялото време има нещо недоизречено, не си ми казала къде попаднах тогава в Древния Дом, какви бяха онези коридори, защо бе она лекар — или може би нямаше нищо такова?

И сложи ръце на раменете ми, бавно, дълбоко потъна в очите ми.

— Искаш ли да научиш всичко?

— Да, искам. Трябва.

— И няма ли да се уплашиш да тръгнеш след мен навсякъде, докрай — накъдето те поведеа?

— Да, навсякъде!

— Добре. Обещавам ти: като свърши празникът, стига само... Ах, да: а какво става с вашия ИНТЕГРАЛ — все забравям да те попитам, — готов ли е?

— Не: какво значи „стига само“? Пак ли? Какво „стига само“?

Тя (вече на вратата):

— Ще видиш...

Сам съм. Всичко, което остана от нея, е някакъв едва уловим аромат — като сладкия, сух жълт пращец на онези цветя отвъд Стената. И още: здраво закачените за мен въдички-въпроси — като онези, които древните са използвали за риболов. (Предисторическия Музей).

... Защо изведнъж заговори за ИНТЕГРАЛА?

**Конспект:****Границата на функцията****Великден****Да зачеркна всичко**

Аз съм като машина, включена на твърде чести обороти; лагерите са се нагрили, още миг — и ще закапе разтопен метал, и всичко — в нищото. По-бързо — студена вода, логика. Изливам цели кофи, но логиката съска върху нагорещените лагери и се разтваря във въздуха като неуловима бяла пара.

Добре, знае се, че за да се установи истинското значение на функцията, трябва да се вземе нейната граница. Разбирам, че границата на вчерашното нелепо „разтваряне във вселената“ е смъртта. Защото тъкмо смъртта е най-пълното ни разтваряне във вселената. Оттук — ако означим любовта с  $L$ , а смъртта със  $C$ , то  $L = f(C)$ , тоест любовта и смъртта...

Да, точно така, точно така. Тъкмо затова се страхувам от  $I$ , боря се с нея, не искам. Но защо у мен „не искам“ и „иска ми се“ — са едно до друго? Там е целият ужас, че отново ми се иска вчерашната блажена смърт. Там е целият ужас, че дори сега, когато логическата функция е решена, когато е очевидно, че тя включва смъртта, аз въпреки това я искам — с устните, ръцете, гърдта си, с всеки милиметър.

Утре е Денят на Единодушието. Там, разбира се, ще бъде и тя, ще я видя, но отдалече. Отдалече — от това ще ме боли, защото ми е необходимо, неудържимо ме тегли — да съм до нея, ръцете й, рамото й, косите й... Но и тази болка дори е желана — нека.

Велики Благодетелю! Какъв абсурд — да искаш болка. Кой не знае, че болезнените — отрицателни, събираеми намаляват сбора, който наричаме „щастие“. И следователно...

И ето — никакви „следователно“. Чисто е. Голо.

## ВЕЧЕРТА:

През стъклените стени на дома — ветровит, трескаво-розов, тревожен залез, обръщам креслото си така, че това, розовото, да не ми бode очите; прелиствам записаното — и виждам: отново съм забравил, че не пиша за себе си, а за вас, непознати, които обичам и съжалявам — за вас, дето още се влачите в отдалечените векове, там долу.

Ето — за Деня на Единодушието, за този велик ден. Винаги съм го обичал — още от детството си. Струва ми се, че за нас той е това, което е бил за древните „Великден“. Помня, няколко дни преди това си правех такова едно часово календарче — тържествено зачерквах всеки час: с един час е по-близо, един час по-малко ще чакам... Ако бях сигурен, че никой няма да ме види — честна дума, и сега бих си носил такова календарче и бих записвал колко още остава до утре, когато ще я видя — макар и отдалече...

(Попречиха ми: донесоха ми новата юнифа, направо от ателието. По традиция ни раздават нови юнифи за утрешния ден. В коридора — стъпки, радостни възклицания, шум.)

Продължавам. Утре ще видя познатото, повтарящо се всяка година и всеки път по нов начин вълнуващо зрелище: могъщата Чаша на Съгласието, благоговейно вдигнатите ръце. Утре е Денят на ежегодните избори на Благодетеля. Утре отново ще връчим на Благодетеля ключовете от непоклатимата крепост на нашето щастие.

Разбира се, това не прилича на неорганизираните, без всякакъв ред избори на древните, когато — смешно е да се каже — дори не е бил известен предварително резултатът от изборите. Какво побезсмислено от това — да изграждаш държавата слепешком, върху напълно непредвидими случайности? Но ето, оказва се, че са били нужни цели векове, за да се разбере това.

Да повтарям ли, че при нас и този път — както винаги — няма място за никакви случайности, нищо неочаквано не може да се случи. И самите избори имат по-скоро символично значение: да напомнят, че сме единен, могъщ, милионноклетъчен организъм, че ние — ако говорим с думите от древното Евангелие, сме единна Църква. Защото историята на Всеобщата Държава не познава такъв случай — дори един-единствен глас да дръзне да наруши величествената хармония в този тържествен ден.

Казват, че древните правели изборите си някак тайно, спотайващи се като крадци; някои наши историци твърдят дори, че отивали на изборните тържества грижливо маскирани (представям си това фантастично мрачно зрелище: нощ, площад, промъкващи се покрай стените фигури с тъмни наметала; люшкания от вятъра ален пламък на факлите...). Защо е била необходима цялата тази тайнственост, не е изяснено окончателно; най-вероятно е изборите да са били свързвани с някакви мистични, суеверни, може би дори престъпни обреди. Ние нямаме какво да крием или да се срамуваме: празнуваме изборите си открито, честно, през деня. Виждам как всички гласуват за Благодетеля; всички виждат как аз гласувам за Благодетеля — може ли да бъде другояче, щом „всички“ и „аз“ — сме единното „Ние“. Колко по-облагородяващо, искрено, извисено е това от страхливата престъпна „тайна“ на древните. И после: колко е по-целесъобразно. Дори ако допуснем невъзможното, тоест някакъв дисонанс в обичайната монофония, нали невидимите Пазители са тук, сред нас: веднага могат да установят кои са заблудените номера и да ги спасят от следващи погрешни стъпки, а Всеобщата Държава — от тях самите. И накрая още нещо...

През стената отляво: пред огледалната вратичка на гардероба някаква жена припряно разкопчава юнифата си. И за секунда, смътно: очите, устните, двете остри розови пъпки. После щорите падат, мигом у мен оживява вчерашното и не зная вече какво исках да кажа с това „и накрая още нещо“, не искам за това, не искам! Искам само едно: I. Искам всяка минута, винаги да бъде с мен — само с мен. И това, което преди малко написах за Единодушието — е съвсем излишно и ненужно, иска ми се всичко да зачеркна, да го скъсам, да го изхвърля. Защото зная (нека да е кощунство): празник има само с нея, само ако е до мен, рамо до рамо. А без нея утрешното слънце ще бъде само кръгче от ламарина, небето също — оцветена в синьо ламарина, и аз самият.

Хващам телефонната слушалка:

— I, вие ли сте?

— Да. Колко късно се обаждате!

— Може би още не е късно. Искам да ви помоля... Искам утре да бъдете с мен. Мила...

„Мила“ го казвам съвсем тихо. И кой знае защо, ми се мярва онова, което се случи днес сутринта на хелинга: сложиха на шега един часовник под стотонния чук — размах, вятър в лицето — и стотонно нежното, тихо докосване до крехкия часовник.

Пауза. Струва ми се, че чувам там — в стаята на I — нечий шепот. После гласа ѝ:

— Не, не мога. Нали разбирате: аз сама бих... Не, не мога. Защо? Утре ще видите.

НОЩ.



**Конспект:****Пришествие от небесата****Най-голямата катастрофа в историята****Известното свърши**

Когато преди началото всички се изправиха и над главите ни като тържествен бавен балдахин се люшна Химнът — стотиците коминитръби на Музикалния Завод и милионите човешки гласове, — за секунда забравих всичко: подозрителните недомлъвки на I за днешния празник, дори, струва ми се, и самата нея. Бях сега онова момче, което някога на този ден плачеше заради малкото, едва забележимо само за него, петънце върху юнифата. Какво че никой наоколо не вижда черните петна по мен, които няма да се изчистят — нали аз си знам, че на мен, престъпника, не ми е мястото сред тези широко разтворени лица. Ех, да можех да стана сега и сподавено да изкрещя всичко за себе си. Нека после дойде краят — нека! — но за миг само да се почувствувам чист, безсмислен като това детински синьо небе.

Всички очи бяха вдигнати нагоре в утринната, непорочна, непресушила още нощните си сълзи синева — едва забележимо петно, ту тъмно, ту озарено от лъчи. От небесата слизаше при нас Той — новият Йехова, също тъй мъдър и любещо-жесток като Йехова на древните. С всяка минута той се приближава с авиолета си — летят, устремени към него, милиони сърца — и ето, Той вече ни вижда. И аз, ведно с него, мислено обгръщам с поглед от високо тънкия син пунктир на концентричните кръгове на трибуните — сякаш паяжина, обсипана с микроскопични слънца (блясъка на плочките); и в центъра ѝ сега ще седне белият мъдър Паяк — Благодетелят с бели одежди, който мъдро е оплел ръцете и краката си в благодатните мрежи на щастieto.

Но ето, величественото Му пришествие от небесата свърши, медните тръби на Химна замлъкнаха, всички седнаха — и веднага

разбрах: наистина всичко е тънка-тънка паяжина, опъната е, трепти, всеки миг ще се скъса и ще стане нещо невероятно...

Леко се надигнах и се огледах — и срещнах погледа на любещоразтревожени, прехвърлящи се от лице на лице очи. Ето един вдигна ръка и с едва забележимо помръдване на пръстите предаде сигнал на друг. И ето ответния сигнал с пръсти. И пак... Разбрах: те са, Пазителите. Разбрах: разтревожени са от нещо, паяжината е опъната, трепти. И у мен — сякаш съм радиоприемник, настроен на същата дължина на вълните — ответно трептене.

На естрадата един поет четеше предизборна ода, но не чувах нито дума: само отмерено се люлее хекзаметричното махало и с всеки негов мах уреченият час приближава. Трескаво прелиствам в редиците лице след лице — като страници, и все не мога да видя единственото, което търся, а трябва час по-скоро да го открия, защото махалото ей сега ще удари и после — —

Той — той е, разбира се. Долу, покрай естрадата, плъзгайки се над блестящото стъкло, минаха розовите криле-уши, отрази се тъмната, двойно извита примка на буквата — той тичаше някъде към заплетените проходи между трибуните.

S, I — някаква нишка (според мен между тях през цялото време има някаква нишка, още не зная каква точно, но някога ще я разплета). Вкопчих се за него с очи, той — като кълбенце, все по-нататък, а след него нишката. Ето, спря, ето...

Като мълниеносно, високоволтово изпразване: прониза ме, завърза ме на възел. В нашия ред, само на 40 градуса от мен, спря, наведе се. Видях I, а до нея — с отвратителните си негърски устни, ухилен, R-13.

Първата ми мисъл бе да хукна натам и да викна: „Защо си с него днес? Защо не пожела мен?“ Но невидимата благодатна паяжина здраво е омотала ръцете и краката ми; стиснал зъби, сякаш бях от желязо, седях и не отмествах поглед. Както сега: остра, физическа болка в сърцето; помня, че си помислих: „Ако нефизически причини могат да породят физическа болка, ясно е, че — —“

За съжаление не можах да изведа мисълта си: спомням си само — мярна ми се нещо за „душата“, прелетя безсмислената стара поговорка — „душата в петите“. И замрях: хекзаметърът замълча. Сега започва... Какво?

Традиционната предизборна петминутна пауза. Традиционното предизборно мълчание. Но сега то не беше молитвено и благоговейно както обикновено: беше както при древните, когато още ги е нямало нашите акумулаторни кули, когато неопитоменото небе е избухвало понякога в „бури“. Сега бе — както при древните пред буря.

Въздухът — от прозрачен чугун. Иска ти се да дишаш с широко отворена уста. До болка напрегнатият слух записва: някъде отзад, като скърцане на мишка, тревожен шепот. С наведени очи през цялото време виждам онези двамата — I и R — един до друг, рамо до рамо, и връз коленете ми треперят като чужди — омразните ми — космати ръце.

Всички държат плочките с часовниците. Една, две. Три... Пет минути... от естрадата — бавен, чугунен глас:

— Който е „за“ — моля да вдигне ръка.

Ако можех да Го погледна в очите както преди — открито и предано: „Ето ме целия. Целия. Вземи ме!“ Но сега не смеех. С усилие — сякаш ми бяха ръждясали всички стави — вдигнах ръка.

Шум от вдигането на милиони ръце. Нечие сподадено: „Ах!“ И чувствавам, нещо вече започна, срути се стремглаво, но не разбрах какво, и нямах сила — не смеех да погледна...

— Кой е „против“?

Това винаги е бил най-величественият миг на празника: всички продължават да седят неподвижно, радостно склонили глави в благодатно подчинение пред първия Номер от Номерата. Но в този миг, ужасен, отново чух шум: лек като въздишка, той се чу по-силно от медните звуци на Химна преди това. Така човек въздъхва едва чуто за последен път в живота си — а лицата наоколо бледнеят и по всички чела — студени капки пот.

Вдигнах очи — и...

Бе за стотна част от секундата. Видях: хиляди ръце се вдигнаха — „против“ — и паднаха. Видях бледото, зачеркнато от кръст лице на I, вдигнатата й ръка. Притъмня ми пред очите.

Още миг; пауза; тихо; пулс. После — сякаш някакъв безумен диригент даде знак — по всички трибуни изведнъж трясък, викове, вихрено развени от тичането юнифи, объркано мятащите се насам-натам Пазители, нечии токове във въздуха пред самите ми очи, до токовете нечия широко зейнала, разкъсвана от безмълвен вик уста.

Това, кой знае защо, ми направи най-силно впечатление: хиляди безмълвно крещящи уста — като на чудовищен екран.

И като на екран — някъде далеч долу, за секунда пред мен — побелелите устни на О; тя стоеше, притиснала се до стената в прохода, кръстосала отпред ръце, за да предпази корема си. И вече я няма — изтрита е, или аз забравих за нея, защото...

Това вече не е на екран, у самия мен е, в свитото сърце, в ускорено туптящите слепоочия. Отляво над главата ми, върху пейката, изведнъж изскочи R-13 — изригва пръски, зачервен, бесен. В ръцете му — I, бледа, юнифата ѝ разкъсана от рамото до гърдите, върху бялото — кръв. Тя здраво се бе вкопчила за врата му и той с огромни скокове — от пейка на пейка — отвратителен и ловък като горила — я отнасяше нагоре.

Като древен пожар — всичко пламна — и едничката мисъл: да скоча, да ги застигна. Не мога сега да си обясня откъде се взе такава сила у мен, но аз като таран разсякох тълпата — върху нечий рамене; по пейките — и ето, вече са близко, вече хванах R за яката:

— Да не си посмял! Да не си посмял, ти казвам! Още сега... (за щастие гласът ми не се чуваше — всеки крещеше, всички бягаха).

— Кой е? Какво има? Какво? — обърна се, устните му трепереха, хвърчаха пръски — сигурно помисли, че го е уловил някой от Пазителите.

— Какво ли? Ами не искам, не разрешавам! Пусни я — веднага!

Но той само сърдито примлясна, завъртя глава и хукна нагоре. И тогава — невероятно ме е срам да го напиша, но ми се струва: все пак съм длъжен, длъжен съм да го напиша, за да можете, непознати мои читатели, докрай да проучите историята на болестта ми — тогава аз със замах го ударих по главата. Разбирате ли — ударих го! Много добре си спомням. И помня още: усещането за някакво освобождаване и лекота в цялото тяло от този удар.

I бързо се изплъзна от ръцете му.

— Вървете — викна тя на R. — нали виждате: той... Вървете, вървете!

R лъсна белите си негърски зъби, хвърли ми в лицето някаква дума, гмурна се надолу, изчезна. А аз вдигнах I на ръце, здраво я притиснах до себе си и я понесох.

Сърцето ми биеше — огромно, и с всеки свой удар изтласкваше буйна, гореща, радостна вълна. И какво, че там нещо се е пръснало на парчета — все едно! Само ей така да я нося, да я нося, да я нося...

ВЕЧЕРТА, 22 часът:

С усилие държа перото: безкрайно съм уморен след всички главомайващи събития на днешното утро. Нима се срутиха спасителните вековни стени на Всеобщата Държава? Нима сме пак без покрив, в диво, свободно състояние — като далечните ни прадеди? Нима го няма Благодетеля? Против... в Деня на Единодушието — против? Срамувам се заради тях, боли ме, страх ме е. А впрочем кои са тези „те“? И аз самият кой съм: „те“ или „ние“ — нима — зная?

Ето я: седи на нагрятата от слънцето стъклена пейка — на най-горната пейка, където я отнесох. Дясното рамо и по-надолу — началото на чудесната неизчислима крива — са голи; тънка червена струйка кръв. Тя сякаш не забелязва, че е облята в кръв, че гръдта ѝ е открита... нещо повече: тя вижда всичко това — но тъкмо то е, което ѝ е нужно сега, и ако унифата ѝ беше закопчана — тя би я разкъсала, тя...

— А утре... — Тя диша жадно през стиснатите си, бляскащи остри зъби. — А утре — не се знае. Разбираш ли — и аз не зная, никой не знае — неизвестно е! Разбираш ли, че всичко известно свърши? Ново, невероятно, невиджано.

Там, долу, вилнеят, тичат, крещят. Но това е далече и все по-далече, защото тя ме гледа, бавно ме всмуква в себе си през тесните златни прозорци на зениците. Така — дълго, мълчаливо. И кой знае защо, си спомням, че веднъж през Зелената Стена аз също се вирах в нечии странни жълти зеници, а над Стената се виеха птици (или това беше друг път).

— Слушай: ако утре не се случи нещо особено, ще те заведе там, разбираш ли?

Не, не разбирам. Но мълчаливо кимвам. Аз се разтворих, аз съм — прашинка, аз съм — точка...

В края на краищата това точково състояние си има своя логика (днешна); в точката има най-много неизвестни; достатъчно е да се раздвижи, да помръдне — и може да се превърне в хиляди различни криви, в стотици тела.

Страхувам се да помръдна: в какво ли ще се превърна? И ми се струва, че всички като мен се боят от най-малкото движение. Ето сега, когато пиша това, всички седят свити в стъклените си клетки и чакат нещо. В коридора не се чува обичайното в този час бръмчене на асансьора, не се чуват смях, стъпки. Понякога виждам: минават на пръсти по коридора, оглеждат се, шепнат си по двойки...

Какво ще стане утре? В какво ще се превърна утре?

**Конспект:****Светът съществува****Обрив. 41°**

Утро. През тавана — небето здраво както винаги, кръглолико, румено. Мисля, че по-малко бих се учудил, ако бях видял над главата си някакво необикновено четириъгълно слънце, хора в пъстри вълнени дрехи, зидани непрозрачни стени. Какво излиза, няма светът — *нашият свят* — още съществува? Или това е просто инерцията, генераторът вече е изключен, а зъбчатите колела още се въртят с грохот — два оборота, три оборота — на четвъртия ще спрат...

Познато ли ви е това странно състояние? Събуждате се нощем, отваряте очи в тъмното и изведнъж усещате — заблудили сте се, и започвате припряно, пипнешком да търсите наоколо нещо познато и твърдо — стена, лампа, стол. Точно така опипвах, търсех във Всеобщия Държавен Вестник — по-бързо, по-бързо — и ето:

„Вчера се състоя очакваният с нетърпение от всички Ден на Единодушието. За 48-и път единодушно е избран многократно доказалият непоколебимата си мъдрост Благодетел. Тържеството бе помрачено от известно объркване, предизвикано от враговете на нашето щастие, които по този начин се лишиха, естествено, от правото да бъдат тухли в обновения вчера фундамент на Всеобщата Държава. Всеки разбира, че да се вземат под внимание техните гласове, би било също тъй нелепо, както да се приеме за част от великолепната героична симфония — кашлицата на случайно присъстващи в концертната зала болни...“

О, най-мъдри! Нима въпреки всичко ние сме спасени? Какво наистина може да се противопостави на този кристален силогизъм?

И по-нататък — още два реда:

„Днес в 12 ще се състои съвместно заседание на Административното Бюро, Медицинското Бюро и Бюрото на Пазителите. Тези дни предстои важен Държавен Акт.“

Не, стените още са здрави — ето ги — мога да ги пипна. И вече го няма странното усещане, че съм се изгубил, че не знам къде съм, че съм се заблудил, и нищо чудно няма в това, че виждам синьото небе, кръглолико слънце; и всички — както винаги — тръгват за работа.

Крачех по булеварда особено твърдо и звънко — и ми се струваше, че всички крачат така. Но ето кръстовището, завой зад ъгъла и виждам: всички някак странно заобикалят ъгъла на сградата — сякаш там, в стената, се е спукала някаква тръба, шурти студена вода и не може да се мине по тротоара.

Още пет, десет крачки — и мен също ме облива студена вода, блъсва ме, събаря ме от тротоара... На височина около 2 метра, на стената — четириъгълен лист хартия и на него — неразбираеми — отровназелени — букви:

МЕФИ

А отдолу — силно извит гръб, прозрачни, размахани от гняв или вълнение криле-уши. Вдигнал нагоре дясната си ръка и безпомощно опънал назад лявата — като болно, счупено крило, той подскачаше нагоре — да откъсне листчето — но не успяваше, мъничко не му достигаше.

Сигурно всеки от минаващите край него си мислеше: „Ако точно аз се приближа — няма ли да си помисли, че съм виновен в нещо и тъкмо затова искам...“



Признавам си: и на мен ми мина същата мисъл. Но си спомних колко пъти той е бил за мен истински ангел-пазител, колко пъти ме е спасявал и смело приближих, протегнах ръка, откъснах листчето.

С се обърна, светкавично заби свределчета в мен, до дъно, извади нещо оттам. После повдигна лявата си вежда и намигна към стената, където висеше „Мефи“. И ми се мярна опашчицата на усмивката му — за мое учудване като че ли весела. А впрочем какво чудно има. Лекарят винаги предпочита обрива и четирийсетградусовия огън пред мъчителната, бавно покачваща се температура на инкубационния период; тогава поне се изяснява характерът на болестта. „Мефи“, избило днес по стените, е обрив. Разбирам усмивката му<sup>[1]</sup>...

Спускам се под земята — и под краката ми, върху непорочното стъклено стъпало — отново бяло листче: „Мефи“. И на стената долу, на пейката, на огледалото във вагона (лепено е набързо — накриво, небрежно) — навсякъде все същият бял, страховит обрив.

В тишината — жуженето на колела като възбуждения шум на кръвта. Докоснаха някого за рамото — той трепна, изтърва чантата, която държеше. От лявата ми страна — друг: чете във вестника един и същи, един и същи, един и същи ред и вестникът едва забележимо потрепва. Усещам как навсякъде — в колелата, ръцете, вестниците, миглите — пулсът се ускорява и може би днес, когато I ме заведе там — термометърът ще показва 39, 40, 41 градуса — отбелязани с черна черта...

На хелинга — същата жужаща като далечно, невидимо самолетно витло тишина. Машините стоят навъсени и мълчаливи. И само крановете едва чуто, сякаш на пръсти, пълзят, навеждат се, хващат с щипките си сините късове замразен въздух и ги товарят в бордовите цистерни на ИНТЕГРАЛА: ние вече го подготвяме за пробен полет.

— Как: ще свършим ли товаренето за седмица?

Питам Втория Строител. Лицето му е фаянс, изрисуван със сладко-сини и нежно розови цветчета (очите, устните), но днес са някак избелели, изтрити. Броим на глас, но аз изведнъж, по средата на думата, замръзвам с отворена уста: високо под купола на вдигнатата от крана синя грамада — едва забележимо бяло квадратче — залепена хартийка. И целият се разтърсвам — може би от смях — да, аз самият чувам как се смея (случвало ли ви се е сами да чувате смеха си?).

— Не, слушайте... — казвам. — Представете си, че сте на древен аероплан, височина на полета пет хиляди метра, крилото се счупва, летите, премятайки се надолу, и по пътя пресмятате: „Утре — от дванайсет до два... от два до шест... в шест обяд...“ Не е ли смешно? Ами че ние сега правим същото!

Сините цветчета мигат, кокорят се. Де да бях стъклен и да не виждах, че само след някакви си 3–4 часа...

---

[1] Трябва да си призная, че точното решение на тази усмивка намерих след много дни, претъпкани догоре с най-странни и неочаквани събития. — Б.а. ↑

**Конспект:****Никакъв конспект****Не бива**

Сам съм в същите онези безкрайни коридори. Безмълвно бетонно небе. Някъде върху камък капе вода. Познатата тежка, непрозрачна врата — и оттам глух шум.

Тя каза, че ще излезе при мен точно в 16. Но ето, вече минаха пет минути, десет, петнайсет: никой не се появява.

За секунда се превръщам в предишния „аз“, който се страхува, че тази врата ще се отвори. Последни пет минути и ако тя не излезе — —

Някъде капе вода върху камък. Никой. Усещам мъчителна радост: спасен съм. Бавно тръгвам обратно по коридора. Трепкащият пунктир от лампички на тавана помътнява, гасне...

Изведнъж отзад припряно тракна врата, бързи стъпки, меко отскачащи от тавана, от стените — и тя, летяща, леко запъхтяна от тичането, диша с уста.

— Знаех си: ще те заваря тук, ще дойдеш! Знаех си: ти, ти...

Копията на миглите се отдръпват, пускат ме вътре — и... Как да разкажа какво прави с мен този древен, нелеп, чудесен обред, когато устните ѝ докосват моите? С каква формула да изразя този вихър, който помита всичко от душата ми освен нея? Да, да — от душата ми — смейте се, ако искате.

Тя с усилие, бавно вдига клепахи — и с усилие, бавно — думите: — Не, стига... после, сега — да вървим.

Вратата се отвори. Изтрити, стари стъпала. И непоносимо пъстра врява, свистене, светлина...

\* \* \*

Оттогава мина почти цяло денонощие, всичко у мен донякъде се уталожи — и въпреки това ми е страшно трудно, макар и приблизително точно, да го опиша. В главата ми сякаш избухна бомба, разтвориха се зейнали уста, криле, листа, думи, камъни — всичко се обърка...

Помня, че първата ми мисъл беше: „По-бързо, презглава назад.“ Защото разбрах: докато съм чакал там, в коридорите — те по някакъв начин са взривили или разрушили Зелената Стена — и оттам всичко е нахлуло и е заляло нашия изолиран от низшия свят град.

Сигурно съм казал нещо подобно на I. Тя се засмя...

— Няма такова нещо! Просто излязохме върху Зелената Стена...

Тогавата отворих очи и заставах лице срещу лице с онова, което никой жив досега не е виждал — освен намалено хиляда пъти, обезсилено, туширано от мътното стъкло на Стената.

Слънце... не нашето, равномерно разпределено по огледалната повърхност на улиците слънце: това бяха някакви живи отломки, непрекъснато подскачащи петна, които заслепяваха очите и замайваха главата. И дървета като свещи — до самото небе; като опрели грапавите си лапи в земята членестоноги; като безмълвни зелени фонтани... И всичко това пристъпва на четири крака, мърда, шумоли, изпод краката ми отскача грапаво кълбо, а аз съм като прикован, не мога и крачка да направя, защото под краката ми не е плоскост — разбирате ли, не е плоскост — а нещо отвратително — меко, податливо, живо, зелено, жилаво.

Всичко това ме оглуши, задави — може би това е най-подходящата дума. Стоях, вкопчен с две ръце в някакъв люлеещ се клон.

— Нищо, нищо! Така е само в началото, ще мине. По-смело!

До I — върху фона на зелената, главозамайваща, подскачаща мрежа — нечий тънък, изрязан от хартия профил... не, защо нечий, аз го познавам. Помня: докторът — не, не, съвсем ясно разбирам всичко. Разбирам: те двамата ме хващат под ръка и през смях ме теглят напред. Краката ми се заплитат, подхлъзват се. Там — грачене, мъх, буци, кракськ, клони, дънери, криле, листа, свистене...

И — дърветата се пръснаха встрани, ярко осветена поляна, на поляната — хора... или не зная как: може би е по-правилно — същества.

Това е най-трудното. Защото *това* е извън всякакви граници на вероятното. Сега разбирам защо I винаги упорито премълчаваше: все едно, не бих ѝ повярвал, дори на нея. Възможно е утре да не вярвам и на самия себе си — на тези редове.

На поляната, край гол камък, досущ като череп, шумеше тълпа от триста-четиристотин... човека — така да е — „човека“, трудно ми е да го кажа иначе. Както на трибуната сред множеството лица в първия момент виждате само познатите, така и тук първо зърнах само нашите сиво-сини юнифи. А секунда по-късно — и между юнифите, съвсем ясно и просто: врани, рижи, златисти, дорести, пъстри, бели хора — явно хора. Всички без дрехи и всички покрити с къса лъскава козина — като онази, която всички сме виждали на препарирания кон в Предисторическия Музей. Но лицата на женските бяха същите — да, да, същите — като на нашите жени: нежнорозови и неокосмени, такива бяха и гърдите им — едри, здрави, с прекрасна геометрична форма. При мъжкарите неокосмена беше само част от лицето — както при нашите прадеди.

Това бе толкова невероятно, толкова неочаквано, че спокойно стоях — уверявам ви: спокойно стоях и гледах. Като на везните: претоварете едното блюдо — и после можете да трупате колкото си искате — стрелката няма да мръдне повече...

Изведнъж — отново сам: I вече не е с мен — не зная как и къде е изчезнала. Наоколо само тези, с лъщящата на слънцето като атлас козина. Хващам нечие горещо, кораво, черно рамо:

— Кажете — в името на Благодетеля, — не сте ли виждали къде отиде тя? Ей сега — само преди минутка...

Срещу мен — космати, строги вежди:

— Шшшт! По-тихо! — И косматото кимнаха натам, където по средата стърчеше жълтият като череп камък.

Там горе — над главите на всички — тя. Слънцето свети право в очите ми, отсреща, и затова — на синьото небесно платно — тя се очертава рязко, въгленочерна, нанесен с въглен силует върху синьото. Малко по-горе летят облаци, но сякаш не са облаци, а камък, и самата тя е на камъка, и след нея тълпата, и поляната — нечуто се плъзгат като кораб, и лека, земята отплава под краката...

— Братя... — това е тя. — Братя! Всички вие знаете: там, зад Стената, в града, строят ИНТЕГРАЛ. И знаете: дойде денят, когато ще

разрушим тази стена — всички стени, — за да прелети зеленият вятър от край до край — по цялата земя. Но ИНТЕГРАЛЪТ ще отнесе тези стени там, горе, към хилядите други земи, които довечера ще затрепкат над вас през черния нощен листак...

Вълни, пяна, вятър — в камъка:

— Долу ИНТЕГРАЛЪТ! Долу!

— Не, братя: не долу. Но ИНТЕГРАЛЪТ трябва да бъде наш. В деня, когато той за първи път ще литне в небето, на него ще бъдем ние. Защото с нас е Строителят на ИНТЕГРАЛА. Той напусна стените, той дойде с мен тук, за да бъде сред вас. Да живее Строителят!

Миг — и аз съм някъде горе, под мен — глави, глави, глави, широко раззинати уста, размахващи се ръце. Беше необикновено странно, опияняващо: чувствавах се над всички, аз бях аз, нещо отделно, отделен свят, престанах да бъда събираемо както винаги и се превърнах в единица.

И ето ме — с подпухнало, щастливо, изпотъпкано като след любовни прегръдки тяло — долу, до самия камък. Слънце, гласове отгоре — усмивката на I. Някаква златокоса и цялата като златен атлас, ухаеща на треви жена. В ръцете ѝ чаша, явно дървена. Отпива с червените си устни и ми подава, и аз жадно, затворил очи, пия, за да угася огъня — пия сладки, бодливи, студени искри.

А после — кръвта у мен и целият свят — хиляди пъти по-бързо, леката земя лети като пух. И всичко ми е леко, просто, ясно.

Ето, сега виждам на камъка познатите огромни букви: „Мефи“ — и, не знам защо, съм сигурен, че така трябва, тази проста, здрава нишка свързва всичко. Виждам недодялана рисунка — може би на същия камък: крилат юноша, прозрачно тяло и там, където трябва да бъде сърцето — ослепителен, малиновочервен, тлеещ въглен. И пак: разбирам този въглен... или не: чувствавам го така, както, без да чувам, чувствавам всяка дума (тя говори отгоре, от камъка) — и чувствавам, че всички дишат заедно — и всички заедно ще полетят нанякъде, както тогава птиците над Стената...

Отзад, от шумно дишащата маса тела — силен глас:

— Но това е безумие!

И струва ми се, аз — да, мисля, че бях точно аз — скочих на камъка, и оттам — слънце, глави, назъбеният зелен трион на синия фон — и извиках:

— Да, да, точно така! И всички трябва да обезумеят, всички непременно трябва да обезумеят — колкото се може по-скоро! Зная, че така трябва.

До мене — I; усмивката й, две тъмни черти — от крайчетата на устата нагоре, под ъгъл; и въгленът е у мен — и това мигновено, леко, малко болезнено, прекрасно...

После — само заседнали, разпръснати отломки.

Бавно, ниско — птица. Виждам: тя е жива като мен, тя е като човек, обръща глава надясно, наляво и забива в мен черните си кръгли очи...

Още: гръб — с лъскава, с цвета на стара слонова кост козина. По гръба пълзи тъмно насекомо с мънички прозрачни крилца — гръбът потръпва, за да изгони насекомото, още веднъж потръпва...

Още: сянка от листата на дърветата — пъстра, решетеста. Лежат в сянката и дъвчат нещо като легендарната храна на древните: дълъг жълт плод и парче от нещо тъмно. Жената дава и на мен — смешно: мога ли да го ям!

И отново: тълпа, глави, крака, ръце, уста. За секунда изскачат отделни лица — и изчезват, пукат се като мехури. И за секунда — или може би само ми се струва — прозрачни, летящи криле-уши. С всичка сила стискам ръката на I. Тя се оглежда:

— Какво има?

— Той е тук... Стори ми се...

— Кой?

— ... Току-що — в тълпата...

Въгленочерните тънки вежди излитат към слепоочията: остър триъгълник, усмивка. Не разбирам: защо се усмихва — как може да се усмихва?

— Ти не разбираш, I, не разбираш какво значи, ако той или някой от тях е тук.

— Какъв си смешен! Нима някой там, зад Стената, ще допусне, че сме тук. Спомни си: ти самият — нима си мислил някога, че това е възможно? Те ни преследват там — нека ни преследват! Бълнуваш.

Тя се усмихва леко, весело и аз също се усмихвам, земята — пияна, весела, лека — плава...

**Конспект:****Двете****Ентропия и енергия****Непрозрачната част от тялото**

Ето: ако вашият свят прилича на света на нашите далечни прадеди, представете си, че веднъж в океана сте се натъкнали на шестата, седмата част на света — на някаква Атлантида, и там — невиджани градове-лабиринти, хора, които се реят във въздуха без помощта на криле или авиолети, камъни, повдигани с поглед — с една дума, неща, които не бихте могли да си представите дори насън. Така беше и с мен вчера. Защото — разберете — никой и никога не е бил отвъд Стената от времето на Двестагодишната война — вече говорих за това.

Зная, че съм длъжен, непознати приятели, да ви разкажа по-подробно за този странен и неочакван свят, който ми се разкри вчера. Но засега не съм способен да се върна към него. Непрекъснато нови и нови събития, като порой, и не е по силите ми да събера всичко: подлагам полите на дрехата си, шепите — и въпреки това цели кофи се изливат настрани, а по тези страници падат само капки...

Първо чух зад вратата на стаята си високи гласове — и познах гласа й, на I, гъвкав, метален — и другия, почти непрегъваемия, като дървена линейка — гласа на Ю. После вратата се отвори с трясък и ги изсипа и двете в стаята ми. Точно така: изстреля ги.

I сложи ръка върху облегалката на креслото ми и през рамо, надясно — само със зъби се усмихна на другата. Не бих искал да ми отправят такава усмивка.

— Слушайте — каза ми I, — тази жена, струва ми се, си е поставила за цел да ви пази от мен като малко дете. Това с ваше съгласие ли е?

И тогава — другата, потрепваща с хрилете си:



— Той наистина е дете. Да! И само затова не вижда, че вие с него — само защото... че всичко това е комедия. Да! И мой дълг е...

За миг в огледалото — пречупената, трепереща права на веждите ми. Скочих и като задържах в себе си с усилие онзи — със стиснатите космати юмруци, като изтласквах с усилие през зъби всяка дума, й викнах в упор — в самите хриле:

— Ммарш ннавън! Веднага!

Хрилете се издуха, тухленочервени, после спаднаха, посивяха. Тя отвори уста да каже нещо, но премълча, захлопна я и излезе.

Втурнах се към I:

— Няма да си простя — никога няма да си го простя! Тя посмя — теб? Но не бива да мислиш, че аз мисля, че... че тя... Това е, защото тя иска да се запише за мен, а аз...

— За щастие няма да успее да се запише. И нека има хиляда като нея: все ми е едно. Зная, че ти ще повярваш не на хилядата, а само на мен. Защото след вчерашното — аз цялата съм пред теб, докрай, както искаше. Аз съм в ръцете ти, можеш — всеки момент...

— Какво — всеки момент? — И веднага разбрах — какво, кръвта нахлу в ушите, в бузите ми, изкрещях: — Не бива за това, никога не ми говори за това! Нали разбираш, че това бе онзи, предишният „аз“, а сега...

— Кой те знае... Човекът е като роман: до последната страница не знаеш как ще свърши. Иначе и не би си струвало да го четеш...

I ме гали по главата. Не виждам лицето й, но усещам по гласа: загледана е някъде много далече, впила е очи в някакъв облак, който безмълвно, бавно плава неизвестно накъде...

Изведнъж ме отстрани с ръка — твърдо и нежно:

— Слушай: дойдох да ти кажа, че може би това са последните ни дни... Да знаеш: от тази вечер са отменени всички аудиториуми.

— Отменени ли?

— Да. Минах покрай тях — и видях: в сградите на аудиториумите подготвят нещо, някакви маси, лекари в бяло.

— Но какво значи това?

— Не зная. Засега още никой не знае. И това е най-лошото. Само чувствавам: включили са тока, искрата лети — и ако не днес, то утре... Но може би няма да успеят.

Отдавна престанах да разбирам: кои са — те, и кои сме — ние. Не разбирам какво искам: да успеят — или да не успеят. Само едно ми е ясно: I сега върви по ръба — и ето...

— Но това е безумие — казвам. — Вие — и Всеобщата Държава. Това е все едно да запушиш дулото с ръка — и да си мислиш, че ще удържиш изстрела. Това е абсолютно безумие!

Усмивка:

— „Всички трябва да обезумеят — колкото може по-скоро да обезумеят.“ Някой вчера го каза. Помниш ли? Там...

Да, имам го записано. И значи наистина е било. Мълком гледам лицето ѝ: на него сега много ясно се очертава тъмният кръст.

— I, мила — докато още не е късно... Искаш ли — ще захвърля всичко, ще забравя всичко — и ще отидем с теб там, отвъд Стената — при онези... не зная какви са.

Тя поклати глава. През тъмните прозорци на очите — вътре у нея, видях, пламти пещ, искри, извити нагоре огнени езици, струпани купища сухи, насмолени дърва. И разбирам: късно е, думите ми вече нищо не могат...

Стана — сега ще си отиде. Може би това са последните дни, може би минути... Хванах я за ръката.

— Не! Поне още малко — заради... заради...

Тя бавно издигна нагоре, към светлината, ръката ми — косматата ми ръка, която така мразех. Искях да я измъкна, но тя ме държеше здраво.

— Ръката ти... Ти изобщо не знаеш — и малцина го знаят, че се е случвало жени оттук, от града, да се любят с онези. И у теб сигурно има няколко капки слънчева, горска кръв. Може би именно затова аз те — —

Пауза — и колко странно: от паузата, от пустотата, от нищото — така бие сърцето ми. И викам:

— Аха! Няма да си тръгнеш! Няма да си тръгнеш — докато не ми разкажеш за тях — защото ти ги... обичаш, а аз дори не зная кои са, откъде са. Кои са те? Половината, която сме изгубили, H<sub>2</sub> и O — а за да се получи H<sub>2</sub>O — ручей, морета, водопади, вълни, бури, — трябва половината да се съединят...

Ясно помня всяко нейно движение. Помня как взе от бюрото стъкленика ми триъгълник и през цялото време, докато говорех, го

притискаше с острата страна към бузата си — на бузата ѝ се появяваше бяла следа, после порозовяваше, изчезваше. Чудно — не мога да си спомня думите ѝ — особено в началото — и само някакви отделни образи, цветовете.

Зная: отначало беше за Двестагодишната война. И ето червеното — по зелените треви, по тъмната глина, по синкавия сняг: червени, непресъхващи локви. После жълти, изгорени от слънцето треви, голи, жълти, чорлави хора — и чорлави кучета — редом с разлагащата се мърша, кучешка или може би човешка... Това, разбира се — извън Стените: защото градът вече е победил, в града вече царува днешната ни — нефтена — храна.

И почти от небето надолу — черни, тъжни гънки и гънките се люшкат: над горите, над селата — бавни стълбове дим. Глух вой: гонят към града черни, безкрайни редици... за да ги спасят насила и да ги научат що е щастие.

— Знаеше ли за всичко това?

— Да, почти.

— Но не знаеш и малцина знаят, че някои от тях все пак са оцелели и са останали да живеят там, зад Стените. Голи — отишли в горите. Учили се там от дърветата, зверовете, птиците, цветята, слънцето. Обрасли с козина, но затова пък опазили под нея горещата си червена кръв. С вас е по-зле: вие сте обрасли с цифри, цифрите пълзят по вас като въшки. Трябва да смъкнат всичко от вас и да ви изгонят голи в гората. Да се научите да треперите от страх, от радост, от бесен гняв, от студ, да се молите на огъня. И ние, Мефите — искаме...

— Чакай — а „Мефи“? Какво е „Мефи“?

— Мефи? Това е древно име, онзи, който... Помниш ли: там, на камъка, е нарисован младеж... Или не: по-добре да ти обясня на твоя език, по-бързо ще разбереш. Ето: двете сили в света — ентропия и енергия. Едната води към блаженото спокойствие, към щастливото равновесие; другата — към разрушаване на равновесието, към мъчително-безкрайно движение. Нашите, или по-точно вашите прадеди, християните, са се кланяли на ентропията като на Бог. А ние сме антихристияни, ние...

И в този момент — едва чуто, като шепот, почукване на вратата — и в стаята нахлу същият онзи, сплесканият, с нахлупеното връз

очите чело, който неведнъж ми бе носил бележки от I.

Изтича до нас, спря, пухтейки — като въздушна помпа, — не можеше да каже нищо: сигурно беше бягал колкото го държат краката.

— Хайде де! Какво се е случило? — хвана го за ръката I.

— Идат — насам... — изпъшка най-накрая помпата. — Стражата... и с тях онзи — как беше... дете е малко гърбав...

— S?

— Да, да! В съседната сграда са. Ей сега ще нахълтат. По-бързо, по-бързо!

— Голяма работа! Ще успеем... — Засмя се, в очите — искри, весели пламъчета.

Това бе — или нелепа, безразсъдна храброст — или нещо друго, което не разбирах.

— I, в името на Благодетеля! Разбери — та това е...

— В името на Благодетеля. — Острият триъгълник — усмивката.

— Е, добре... заради мен... Моля те.

— Ах, трябваше за още нещо да поговорим... Все едно: утре... Тя весело (да: весело) ми кимна; кимна ми и онзи — за миг надникнал изпод навеса на челото. И съм — сам.

По-бързо — на масата. Разтворих дневника си, взех перото — за да ме заварят *те* над тази работа в полза на Всеобщата Държава. И изведнъж — всеки косъм на главата ми е жив, самостоятелен и мърда: „Ами ако вземат и прочетат дори само една страница — от тези, последните?“

Седях зад бюрото, без да мърдам, и виждах как треперят стените, трепери перото в ръката ми, люлеят се, сливат се буквите...

Да ги скрия ли? Но къде: всичко е — стъкло. Да ги изгоря? Но нали от коридора и съседните стаи ще видят. А и вече не мога, нямам сили да унищожа тази мъчителна — и може би най-скъпа — част от самия мен.

В далечината — в коридора — гласове, стъпки. Успях само да грабна листовете и да ги пхна под себе си — и ето ме прикован за креслото, което се олюлява с всеки свой атом, и подът под краката ми е палуба — нагоре, надолу...

Свит на топка, сврян под навеса на челото, изпод вежди, крадешком, виждах: минаваха от стая в стая, тръгнали от десния край на коридора, и все повече се приближаваха. Някои седяха вкаменени

като мен; други — скачаха насреща им и широко отваряха вратата — щастливци! Ако можех и аз...

„Благодетелят е необходима за човечеството свръхусъвършенствуваща дезинфекция и в резултат от това в организма на Всеобщата Държава никаква перисталтика...“ — С подскачащо перо драсках тази абсолютна глупост и все по-ниско се навеждах над бюрото, а в главата ми — безумна ковачница, и чух с гърба си — ръчката на вратата щракна, полъхна вятър, креслото под мен затанцува...

Едва тогава с усилие се откъснах от страниците и се обърнах към новодошлите (колко е трудно да играеш комедия... ах, кой днес говореше за комедия?). Отпред бе S — мрачно, мълчаливо, бързо проби с очите си кладенци у мен, в креслото, в трепкащите под ръката ми листове. После за секунда — някакви познати, всекидневни лица на прага, и ето, от тях се отдели едно — издуващи се, розово-кафяви хриле...

Спомних си всичко, което се случи в тази стая половин час преди това, и разбрах, че тя сега — — Цялото ми същество туптеше и пулсираше в онази (за щастие непрозрачна) част на тялото, под която бе скрит ръкописът.

Ю се приближи отзад, внимателно ме докосна за ръкава — и тихо каза:

— Това е Д петстотин и три, Строителят на ИНТЕГРАЛА. Сигурно сте го чували? Той винаги е така, зад бюрото... Никак не се щади!

... А пък аз? Каква чудесна, необикновена жена. S се плъзна към мен, надвеси се над рамото ми — над бюрото. Закрих с лакът написаното, но той строго викна:

— Моля ви веднага да ми покажете този лист!

Подадох му го, пламнал от срам. Прочете го и видях как от очите му изскочи усмивка, шмугна се надолу по лицето и като въртеше леко опашчица, спря в десния ъгъл на устата...

— Малко двусмислено, но все пак... Така да бъде, продължавайте: няма да ви пречим повече.

Той зашляпа — сякаш с перки по водата — към вратата и с всяка негова крачка при мен постепенно се връщаха краката, ръцете,

пръстите — душата отново равномерно се разпределяше по цялото ми тяло, дишах...

Последното: Ю се забави малко в стаята ми, приближи се, наведе се над ухото ми — и прошепна:

— Имате късмет, че аз...

Не разбирам: какво искаше да каже?

По-късно, вечерта, разбрах: отвели са трима души със себе си. Впрочем за това и за всичко, което става, никой не говори на глас (възпитателното въздействие на невидимо присъстващите в нашата среда Пазители). Разговорите са най-вече около бързото падане на барометъра и промените във времето.

**Конспект:****Нишки по лицето****Кълнове****Противоестествена компресия**

Странно: барометърът пада, а вятър все още няма, тишина. Там, горе, вече е започнала — още невидима за нас — бурята. Заплашително надвисват облаци. Още са малко — отделни зъбчати отломъци. Сякаш горе вече е разрушен някакъв град и надолу летят отломъци от стени и кули, нарастват пред очите ми с ужасяваща бързина — все по-близо, — но цели дни има да летят още през синята безкрайност, докато рухнат при нас долу, на дъното.

Долу — тишина. Във въздуха — тънки, необясними, почти невидими нишки. Всяка есен идат някъде оттам, иззад Стената. Бавно плават — и изведнъж чувствувате: нещо чуждо, невидимо ляга върху лицето ви, искате да го отмахнете — не: не можете, за нищо на света не можете да се отървете...

Особено много са тези нишки — ако тръгнете покрай Зелената Стена, където се разхождах днес сутринта: I ми определи среща в Древния Дом — в нашия „апартамент“.

Вече отминавах грамадата на Древния Дом, когато чух след себе си нечий ситни, припрени стъпки, ускорено дишане. Обърнах се — и видях: О ме настигаше.

Цялата беше някак особено, завършено, еластично кръгла. Ръцете и гърдите, цялото й тяло, толкова познато, се бе наляло и опъваше юнифата: току-виж разкъсало тънкия плат — и навън, на слънце, на светло. Представям си: там, в зелените дебри, пролетно време също тъй упорито пробиват земята кълнове — за да пуснат час по-скоро клонки, листа, по-скоро да цъфнат.

Няколко секунди тя мълча — синьо сияние насреща ми.

— Видях ви тогава — в Деня на Единодушието.

— И аз ви видях... — И веднага си спомних как тя бе застанала долу, в тесния проход, притисната до стената, прикрила с ръце корема си. Неволно погледнах закръгления ѝ под юнифата корем.

Тя забеляза — цялата стана кръгло-розова, и розова усмивка.

— Толкова съм щастлива — толкова съм щастлива... Препълнена съм — разбирате ли: до ръба. И ето — вървя и не чувам нищо наоколо, чувам само вътре в себе си...

Мълчах. На лицето ми — нещо чуждо, което ми пречи — и не мога да го отмахна. И изведнъж неочаквано, още по-синьо грейнала, тя улови ръката ми — почувствувах на ръката си устните ѝ... Случваше се за първи път в живота ми. Беше някаква непозната досега древна ласка и от нея — такъв срам и болка, че аз (може би дори грубо) издърпах ръката си.

— Полудяхте ли? И не само това — изобщо вие... На какво се радвате? Нима не си давате сметка за това, което ви чака? Ако не сега, след месец, след два месеца...

Тя — клюмна; всички окръжности — изведнъж се огънаха, разкривиха се. А в сърцето ми — неприятна, дори болезнена компресия, свързана с усещането за жалост (сърцето не е нищо друго освен идеална помпа; компресията, свиването — всмукване на течност от помпата — е технически абсурд; оттук: колко абсурдни са всъщност, колко противоестествени, болезнени всички „любови“, „жалости“ и тъй нататък, предизвикващи такава компресия).

Тишина. Мътнозеленото стъкло на Стената — отляво. Тъмночервената грамада — отпред. И тези два цвята, сливайки се, ми подсказаха — нещо като резултанта — една, струва ми се, блестяща идея.

— Чакайте! Зная как да ви спася. Ще ви избавя от това: да видите детето си и после да умрете. Ще можете да го откърмите, разбирате ли — ще виждате как расте в ръцете ви, как се закръгля и налива като плод...

Тя цялата се разтрепери, вкопчи се в мен.

— Помните ли онази жена... отдавна, по време на разходката. Та тя сега е тук, в Древния Дом. Да вървим при нея и ви обещавам — незабавно ще уредя всичко.

Вече виждах как двамата с I я водим по коридорите — ето, тя е вече там, сред цветята, тревите, листата... Но тя отстъпи назад,



рогчетата на розовия полумесец трепкаха, извити надолу.

— Онази същата ли? — каза тя.

— Тоест... — Кой знае защо, се смутих. — Е, да: същата.

— И вие искате да отида при нея — да я моля — да... Не ми говорете повече за това, да не сте посмели!

Тя бързо си тръгна, приведена. Но си спомни още нещо — обърна се и викна:

— Ще умра — да, нека! Какво ви интересува — не ви ли е все едно?

Тишина. Отгоре падат, с ужасяваща бързина нарастват пред очите ми — отломъци от сини кули и стени, но цели часове още — а може би дни — има да летят през безкрайността; бавно плават невидимите нишки, падат по лицето — и не можеш да ги отмахнеш, не можеш да се избавиш от тях.

Бавно вървя към Древния Дом. В сърцето ми — абсурдна, мъчителна компресия...

**Конспект:****Последното число****Грешката на Галилей****Не е ли по-добре?**

Ето разговора ми с I — вчера, в Древния Дом, сред заглушаващия логическия ход на мислите пъстър шум — червени, зелени, бронзовожълти, бели, оранжеви цветове... И през цялото време — пред застиналата в мрамора усмивка на чипоносия древен поет.

Възпроизвеждам този разговор дума по дума — защото той, както ми се струва, ще има огромно, решаващо значение за съдбата на Всеобщата Държава — и нещо повече: на Вселената. И още — може би тук, неизвестни мои читатели, ще намерите нещо, което донякъде ме оправдава...

I веднага, без всякакво встъпление, изля върху ми всичко:

— Зная, че вдругиден ще извършите първия пробен полет на ИНТЕГРАЛА. В този ден ние ще го завладеем.

— Как? Вдругиден?

— Да. Седни, не се вълнувай. Не бива да губим нито минутка. Сред стотиците, прибрани вчера наслуки от Пазителите — са попаднали дванайсет Мефи. И ако пропуснем два-три дена — те ще загинат.

Мълчах.

— Ще ви изпратят електротехници, механици, лекари, метеоролози — да наблюдават хода на изпитанието. И точно в 12 — запомни, — когато звъннат за обяд и всички отидат в столовата, ние ще останем в коридора, ще затворим всички в столовата — и ИНТЕГРАЛЪТ е наш... Разбираш ли — това трябва да стане на всяка цена. ИНТЕГРАЛЪТ в нашите ръце — това ще е оръжие, което ще ни помогне да свършим всичко отведнъж, бързо, без болка. Техните авиолети... ха! Някакви си нищожни мушици — срещу ястреб. И

после: ако това се окаже неизбежно — ще можем да насочим надолу дулата на двигателите и само с тяхна помощ...

Скочих:

— Това е немислимо! Това е нелепо! Нима не разбираш: вие замисляте революция!

— Да, революция! Защо да е нелепо?

— Нелепо е — защото не може да има революция. Защото нашата — аз го казвам, не ти, — нашата революция е била последната. И повече никакви революции не може да има. Това го знае всеки...

Насмешливият остър триъгълник на веждите:

— Мили мой, ти си — математик. Дори нещо повече: ти си философ на математиката. Добре: назови ми последното число.

— Тоест? Аз... не разбирам: как — последното?

— Е — последното, горното, най-голямото.

— Но това е нелепо, I. Щом броят на числата е безкраен, за какво последно число може да говориш?

— А ти за каква последна революция говориш? Няма последна, революциите са безкрайни. Последната — това е за децата: децата се плашат от безкрайността, а е нужно да спят спокойно нощем.

— Но какъв е смисълът — какъв е смисълът на всичко това — в името на Благодетеля? Какъв е смисълът, щом всички вече са щастливи?

— Да предположим... Е, добре: нека е така. А по-нататък?

— Смешно! Съвсем детински въпрос. Разкажи нещо на децата — всичко, докрай, а те непременно ще попитат: а после, а защо?

— Нищо, децата са смели философи. И смелите философи непременно са деца. Точно както при децата трябва винаги да има: а после?

— Няма никакво после! Точка. В цялата Вселена — равномерно, навсякъде — разлято...

— Ах, равномерно, навсякъде! Ето къде е ентропията, психологическата ентропия. На теб, математика, нима не ти е ясно, че само при разликите — при температурните, при топлинните контрасти — само там има живот? А ако навсякъде, из цялата Вселена телата са еднакво топли — или еднакво хладни... Трябва да се сблъскат — за да се роди огън, взрив, ад. И ние — ще ги сблъскаме.

— Но разбери, моля те, I, разбери: нашите прадеди — по време на Двестагодишната война — са направили точно това...

— О, и са били прави — хиляди пъти прави. Сгрешили са само в едно: по-късно са повярвали, че са последното число — каквото няма, няма в природата. Тяхната грешка е грешката на Галилей: той е бил прав, че Земята се върти около Слънцето, но не е знаел, че цялата слънчева система се движи около някакъв център, не е знаел, че истинската, не относителната орбита на Земята — изобщо не е наивен кръг...

— А вие?

— Ние — засега знаем, че няма последно число. Може би ще забравим това. Не: дори е сигурно — ще го забравим, когато остареем — както неизбежно остарява всичко. И тогава — неизбежно надолу и ние — както есенно време листата от дървото — както вдругиден вие... Не, не, мили — не ти. Нали ти си с нас, ти си — с нас!

Разпалена, вихрена, искряща — никога досега не бях я виждал такава — тя ме обгърна със себе си, цялата. Изчезнах...

Последното — като ме гледаше строго, твърдо в очите:

— И помни: в дванайсет.

И аз отвърнах:

— Да, помня.

Отиде си. Сам съм — сред буйния многогласен шум — от сини, червени, зелени, бронзовожълти, оранжеви...

Да, в дванайсет... — и изведнъж нелепото усещане за нещо чуждо, полепнало по лицето ми — от което все не мога да се отърся. Изведнъж — вчерашната сутрин, Ю — и онова, което тя накрещя в лицето на I... Защо? Някакъв абсурд.

Побързах да изляза навън — и по-скоро вкъщи, вкъщи...

Някъде отзад чувах пронизващия писък на птиците над Стената. А отпред — в залязващото слънце — от малиновочервения кристализирал пламък — кръглите куполи, огромните пламтящи домове-кубове, застиналото като мълния в небето острие на акумулаторната кула. И всичко това — цялата тази безупречна, геометрична красота — аз ще трябва сам, със собствените си ръце... Няма ли никакъв изход, никакъв път?

Минавам покрай един аудиториум (не помня номера му). Вътре — натрупани на камара пейки; по средата — маси, покрити с чаршафи

от белоснежено стъкло; върху бялото — петно розова слънчева кръв. И във всичко това е скрито неизвестното — и затова страшно — утре. Това е противоестественно: мислещото — зрящо, същество да живее сред незакономерности, неизвестни, хиксове. Представете си, че ви завържат очите и ви накарат да вървите, да опипвате, да се спъвате и да знаете, че някъде тук, съвсем наблизо — е крайт, само една крачка — и от вас ще остане сплескана, безформена купчина месо. Нима не е същото?

... Ами ако, без да го дочакаш — сам се хвърлиш надолу с главата? Няма ли това да бъде единствената вярна крачка, която с един замах ще разреши всичко?

**Конспект:****Великата операция****Простих всичко****Сблъскването на влаковете**

Спасени сме! В последния момент, когато вече ми се струваше, че няма за какво да се хванем, че всичко е свършено...

Така: сякаш вече сте се изкачили по стъпалата до страшната Машина на Благодетеля, стъкленият капак ви е похлупил вече с тежко издрънчаване и вие за сетен път в живота си — по-бързо — поглъщате с очи синьото небе...

И изведнъж: всичко това е — само „сън“. Слънцето — розово и весело — и Стената — толкова е приятно да погалиш с ръка хладната стена — и възглавницата — безкрай да се опияняваш от трапчинката, която главата ти е оставила върху бялата възглавница...

Ето какво приблизително преживях днес сутринта, когато прочетох Държавния Вестник. Имаше някакъв страшен сън — и той свърши. А аз, малодушният, аз, невярващият — мислех вече за доброволна смърт. Срамувам се да чета сега последните си, написани вчера редове. Но все едно: нека, нека останат за спомен за невероятното, което можеше да се случи — и което вече никога... да, никога!...

На първата страница на Държавния Вестник сияеше:

„Радвайте се,

Защото от днес сте — свършени! До този ден вашите творения, механизмите — бяха по-свършени от вас.

С какво?

Всяка искра на динамото — е искра от най-чист разум; всеки ход на буталото — е непорочен силогизъм. Но нима и вашият разум не е безпогрешен?

Философията на крановете, пресите, помпите е завършена и ясна като очертана с пергел окръжност. Но нима вашата философия не е също тъй добре очертана?

Красотата на механизма е в неизменния и точен като махало ритъм. Но нима вие, възпитани още от деца в системата на Тейлър — не сте точни като махалото?

И само едно:

Механизмите нямат фантазия.

Виждали ли сте някога, когато помпата работи, на физиономията на цилиндъра ѝ да се появи занесена, безсмислено-мечтателна усмивка? Чували ли сте някога, нощем, в часовете, предназначени за почивка, крановете да се въртят неспокойно и да въздишат?

Не!

А при вас — изчервете се! — Пазителите все често виждат тези усмивки и въздишки. И — сведете поглед! — историците на Всеобщата Държава си подават оставката, за да не записват някои срамни събития.

Но вие не сте виновни — вие сте болни. Името на тази болест е:

фантазия.

Този е червеят, който изгризва черни бръчки върху челата ви. Това е треската, която ви подканя да тичате все по-нататък — дори това «по-нататък» да започва там, където свършва щастието. Това е — последната барикада по пътя към щастието.

И ликувайте: тя вече е взривена.

Пътят е свободен.

Последното откритие на Държавната Наука: центърът на фантазията е жалко мозъчно възелче в областта на Варолиевия мост. Трикратно изгаряне на това възелче с Х-лъчи — и вие сте излекувани от фантазията — завинаги.

Вие сте — съвършени, вие сте — машиноравни, пътят към стопроцентовото щастие — е свободен... Бързайте всички — стари и млади, — бързайте да се подложите на Великата Операция. Бързайте в аудиториумите, където се извършва Великата Операция. Да живее Великата Операция! Да живее Всеобщата Държава, да живее Благодетелят!“

... Вие — ако четяхте всичко това не в моя дневник, подобен на някакъв старинен чудноват роман — ако в ръцете ви, както в моите, потрепваше този неизсъхнал още от мастилото вестник — ако знаехте като мен, че това е най-истинската реалност, ако не днес, то утре — нямаше ли да чувствуваме едно и също? Нима нямаше да ви се завърти главата — като на мен сега? Нима нямаше да преминат — по гърба и ръцете ви — тези страшни, сладки, ледени иглички? Нямаше ли да ви се стори, че сте гигант, Атлас — и ако се изправите, непременно ще ударите главата си в стъкления таван?

Грабнах телефонната слушалка:

— I-триста и трийсет... Да, да: триста и трийсет — и после зададено викнах: — Вкъщи ли сте? Четохте ли — четете ли? Но това е, това е... Това е изумително!

— Да... — Дълго, тъмно мълчание. Слушалката едва чуто бръмчеше, мислеше нещо... — Непременно трябва да ви видя днес. Да, при мен, след шестнайсет. Непременно.

Милата! Колко, колко е мила! „Непременно“... Усещах: усмихвам се — и не мога да се спра, ще понеса тази усмивка по улицата — като фенер, високо над главата си...

Там, отвън, ме връхлетя вятър. Върти, фучи, шиба. Но на мен ми е още по-весело. Бесней, вий — все едно: вече не можеш да събориш стените. И над главата ми се събарят чугуненолетищи облаци — нека: не можете да затъмните слънцето — завинаги сме го приковали с верига към зенита — ние, Исус Навините.

На ъгъла — гъста тълпа от Исус Навин, долепили чела до стъклената стена. Вътре на ослепително бяла маса вече лежеше някой. Изпод бялото се виждаха събраните под ъгъл жълти боси ходила; бели



лекари се наведоха над главата му, бяла ръка подаде на друга ръка пълна с нещо спринцовка.

— А вие — защо не отивате? — попитах — никого конкретно, или по-точно всички.

— А вие? — обърна се към мен нечия кълбовидна глава.

— Аз — после. Преди това трябва...

Отминах, леко смутен. Наистина трябваше преди това да видя I. Но защо „преди това“ — не можех да си отговоря...

Хелингът. Синкаво-леден пробляскваше, искреше ИНТЕГРАЛЪТ. В машинното бучеше генераторът — гальовно повтаряше непрекъснато една и съща, като че ли позната дума. Наведох се, помилвах дългата студена тръба на двигателя. Милата... колко, колко е мила. Утре ще оживееш, утре — за първи път в живота си ще бъдеш разтърсена от огнените, изгарящи струи в твоята утроба...

С какви очи бих гледал това могъщо стъклено чудовище, ако всичко си бе останало както вчера? Ако знаех, че утре в 12 — ще го предам... да, ще го предам...

Лекичко — за лакътя отзад. Обърнах се: плоското лице-чинийка на Втория Строител.

— Вече знаете — каза той.

— Какво? За Операцията? Да, нали? Как — всичко, всичко — изведнъж...

— Не, не за това: отмениха пробния полет за вдругиден. Заради тази Операция... Само дето толкова бързахме...

„Заради тази Операция“... Смешен, ограничен човек. Не вижда по-далеч от носа си. Ако знаеше, че без тази Операция утре в 12 би седял под ключ в стъклена клетка, би се мятал и драскал по стената...

В моята стая, в 15,30. Влязох — и видях Ю. Тя седеше зад бюрото ми — кокалеста, права, твърда, — подпряла дясната буза на ръката си. Сигурно отдавна ме чакаше: защото, когато скочи да ме посрещне — на бузата ѝ така си и останаха пет трапчинки от пръстите.

За секунда у мен — онова нещастно утро и на същото място, до бюрото — тя до I, разгневена... Но само секунда — и веднага я изтри днешното слънце. Все едно да влезете в стаята си посред бял ден, да завъртите ключа от разсеяност — и лампата да светне, но тъй, че сякаш я няма — толкова смешна, бедна, ненужна.

Протегнах ѝ ръка, без да се замислям, простих ѝ всичко — тя сграбчи двете ми ръце, здраво, грапаво ги стисна, висящите ѝ като старинни украшения бузи развълнувано потрепваха — и каза:

— Чаках ви... само за минута... исках само да ви кажа, колко съм щастлива, колко се радвам за вас! Разбирате ли: утре — вдругиден ще бъдете абсолютно здрав, отново — ще се родите.

Видях на масата лист — последните две страници от записаното вчера в дневника: както ги бях оставил от вечерта — така си и лежаха. Ако би могла да види тя какво съм писал там... Впрочем все едно: сега това е — само история, сега то е нещо безкрайно далеко, като през обърнат наопаки бинокъл...

— Да — казах, — и знаете ли: току-що вървах по булеварда и пред мен — човек, от него — на паважа пада сянка. Разбирате ли, сянката — свети. И ми се струва — сигурен съм — утре изобщо няма да има сенки, нито от един човек, нито от един предмет, слънце през всичко...

Тя — нежно и строго:

— Вие сте фантазьор! На моите деца в училище не бих позволила да говорят така...

И нещо за децата, как тя всички, наведнъж, ги повела на Операция и как там се наложило да ги вържат, и че „трябва безпощадно — да, безпощадно — да се обича“, и че тя може би най-накрая ще се реши...

Опъна сиво-синята тъкан между коленете си, мълком, бързо ме облепи целия с усмивка, отиде си.

И — за щастие слънцето днес все още не е спряло, слънцето тича, и ето, вече е 16, чукам на вратата — сърцето ми бие...

— Влезте!

На пода — до креслото ѝ, прегърнал краката ѝ, отметнал глава назад, надничам в очите — поред, в едното и в другото — и във всяко виждам себе си — в чудесен плен...

А там, зад стената — буря, там — облаците тегнат чугунени: нека! В главата ми е тясно, буйни — преливащи — думи, и аз на глас летя със слънцето нанякъде... не, *сега* ние вече знаем къде — и след мен — планети, планети, изригващи пламък, населени с огнени, пеещи цветя — и планети безмълвни, сини, където разумните камъни са

обединени в организирани общества — планети, достигнали като нашата земя върха на абсолютното, стопроцентовото щастие...

И изведнъж — отгоре:

— А не мислиш ли, че върхът — това са тъкмо обединените в организирано общество камъни?

И все по-остър, все по-тъмен става триъгълникът:

— А щастieto... Какво пък? Желанията са мъчителни, нали? Значи: щастieto е, когато вече няма никакви желания, ни едно... Каква грешка, какъв нелеп предразсъдък, че досега поставяха пред щастieto — знак плюс; пред абсолютното щастие — разбира се, стои минус — божествен минус.

Помня — объркано промърморих:

— Абсолютният минус е двеста седемдесет и три градуса...

— Точно така — минус двеста седемдесет и три. Малко студеничко, но няма това също не е доказателство, че сме на върха?

Както тогава, отдавна — тя говореше някак от мое име, чрез мен, разгръщаше докрай моите мисли. Но в това имаше нещо толкова страшно — не можех — с усилие измъкнах от себе си „не“.

— Не — казах. — Ти... ти се шегуваш...

Тя се засмя, високо — твърде високо. Бързо, за секунда, доведе смеха си до някакъв ръб — препъна се — надолу... Пауза.

Стана. Сложи ръце на раменете ми. Дълго, бавно ме гледа. После ме притегли — и край, само острите ѝ горещи устни.

— Сбогом!

Това — отдалече, отгоре, не стигна веднага до мен — може би след минута, след две.

— Как така „сбогом“?

— Ти си болен, ти вършеше престъпления заради мен — няма това не те измъчваше? А сега — Операцията — и ще се излекуваш от мен. И това означава — сбогом.

— Не! — изкрещях.

Безпощадно остър, черен триъгълник върху бялото:

— Как? Не желаеш ли щастieto?

Главата ми се цепеше, два логически влака се сблъскаха, връхлитаха един връз друг, рушаха, трещяха...

— Е, какво, аз чакам — избирай: Операция и стопроцентово щастие — или...

— „Не мога без теб, не искам без теб“ — казах или само си го помислих — не зная, но I го чу.

— Да, знам — отвърна ми. И после — все още с ръце върху раменете ми и с очи, втренчени в моите:

— Тогава — до утре. Утре — в дванайсет: помниш ли?

— Не. Отлага се с един ден... Вдругиден...

— Толкова по-добре за нас. В дванайсет — вдругиден...

Вървах сам — по сумрачната улица. Вятърът ме въртеше, носеше, гонеше — като хартийка; отломъците от чугуненото небе летяха, летяха — още ден, два има да летят през безкрайността... Докосвах ме юнифите на минаващите покрай мен — но аз вървах сам. Разбрах: всички са спасени, но за мен вече спасение няма, *аз не искам да бъда спасен...*

**Конспект:****Не вярвам****Трактори****Човешка тресчица**

Вярвате ли, че ще *умрете*? Да, човекът е смъртен, аз съм човек: следователно... Не, не: знам, че знаете това. Аз питам случвало ли ви се е да *повярвате* в това, да повярвате окончателно, да повярвате не с ума, а с *тялото* си, да почувствувате, че в един момент пръстите, които държат същата тази страница — ще бъдат жълти, ледени...

Не: разбира се, не вярвате — и затова досега не сте скочили от десетия етаж на улицата, затова досега се храните, обръщате страницата, бръснете се, усмихвате се, пишете...

Същото — да, точно същото — се случи днес с мен. Знам, че тази малка черна стрелка на часовника ще се смъкне ето тук, долу, към полунощ, отново бавно ще се издигне нагоре, ще прекрачи някаква последна черта — и ще настъпи невероятното утре. Зная това и все пак *някак не вярвам* — или може би ми се струва, че двайсет и четири часа — това са двайсет и четири години. И затова мога още нещо да правя, да бързам за някъде, да отговарям на въпроси, да се изкачвам по стълбата горе, на ИНТЕГРАЛА. Усещам още как той се поклаща на водата и разбирам — трябва да се уловя за перилата — и под ръката ми — студеното стъкло. Виждам как прозрачните живи кранове извиват шии като жерави, протягат клюнове, грижливо и нежно хранят ИНТЕГРАЛА със страшната взривна храна за двигателите. И долу в реката — ясно виждам сините, издути от вятъра водни жили, възли. Но тъй: много далеч от мен, чуждо, плоско — като чертеж върху лист хартия. И е странно, че плоското лице-чертеж на Втория Строител изведнъж заговори:

— И така: колко гориво ще вземем за двигателите? Ако смятаме три... хайде да е три и половина часа...

Пред мен — в проекция, върху чертежа — ръката ми с брояча, логаритмичният циферблат, цифрата 15.

— Петнайсет тона. Но по-добре вземете... да: вземете сто... Защото, нали, все пак зная, че утре — —

И виждам отстрани как — едва забележимо започва да трепери ръката ми с циферблата.

— Сто? Защо ни е толкова много? Та това е за цяла седмица. Къде ти за седмица — повече!

— Знае ли някой какво може да се случи...

— Аз зная...

Вятърът фучи, целият въздух е наситен докрай с нещо невидимо. Трудно ми е да дишам, трудно ми е да вървя — и трудно, бавно, без да спира ни за секунда, пълзи стрелката на часовника на акумулаторната кула, там, в края на булеварда. Иглата на кулата — в облаците — мътна, синя, глухо вие: смучи електричество. Вият комините на Музикалния Завод.

Както винаги — в редици, по четирима. Но редиците — някак несигурни и може би от вятъра — люшкат се, огъват се. И все повече. Ето, блъснаха се в нещо на ъгъла, отдръпнаха се назад и вече са едно цяло, застинала, плътна, ускорено дишаща топка, изведнъж у всички — дълги като на гъски шии.

— Вижте! Не, вижте — ей там, по-скоро!

— Те! Това са те!

— ... Аз — за нищо на света! За нищо на света — по-добре главата в Машината...

— По-тихо! Полудя ли...

На ъгъла, в аудиториума — широко отворена врата и оттам — бавна, тежка колона, петдесетина души. Впрочем трудно е да ги наречеш „хора“; не крака — а някакви тежки, сковани, привеждани в действие от невидим механизъм колела; не хора — а някакви човекоподобни трактори. Над главите им вятърът развява бяло знаме с избродирано златно слънце — и сред лъчите му — надпис: „Ние сме първите! Ние — вече сме оперирани! Всички след нас!“

Те бавно, неудържимо преораха през тълпата — и разбрахме: ако вместо нас на пътя им беше стена, дърво, дом, те по същия начин, без да спират, биха преорали стената, дървото, дома. Ето — вече са на средата на булеварда. Хванаха се под ръка и се проточиха във верига, с

лице към нас. И ние — напрегната буца, с щръкнали глави — чакаме. Шиите са проточени като на гъски. Облаци. Вятърът фучи.

Изведнъж крилата на веригата бързо се свиха — и срещу нас — все по-бързо — като тежка машина по нанадолнище — обградиха ни в кръг — и към отворената врата, през вратата, навътре...

Нечий пронизващ вик:

— Вкарват ни вътре! Бягайте!

И всички се втурнаха. Покрай самата стена — все още има тесни живи пролуки, всички натам, с главите напред — главите мигом се заостриха като клинове, остри лакти, ребра, рамене, хълбоци. Като струя вода, притисната от пожарникарски маркуч, се пръснахме ветрилообразно и наоколо се сипеха топуркащи крака, размахани ръце, юнифи. Отнякъде за миг пред очите ми — двойно извитото, като буквата S тяло, прозрачните криле-уши — и вече го няма, сякаш в земята потъна, — ето ме сам — сред мигновените ръце, крака — тичам...

Да си поема дъх в някакъв вход — здраво облегал гръб на вратата — и в този миг сякаш вятърът заби в мен малка човешка тресчица.

— Аз през цялото време... след вас... Не искам — разбирате ли — не искам. Аз съм съгласна...

Закръглени, мънички ръце на ръкава ми, кръгли сини очи: това е тя, О. И ето, някак цялата се плъзва, смъква се на земята. Свива се като топка там, долу, на студените стъпала, и аз — над нея, милвам я по главата, по лицето — ръцете ми са мокри. И сякаш съм много голям, а тя — съвсем мъничка — мъничка частица от самия мен. Това е нещо съвсем различно от I и си мисля сега: може би древните са изпитвали нещо подобно към частните си деца.

Долу, през ръцете, закриващи лицето — едва се чува:

— Всяка нощ... Не мога — ако ме излекуват... Всяка нощ — сама, мисля в тъмното за него — какво ще бъде, как ще го... Няма да имам тогава с какво да живея — разбирате ли? И вие трябва — вие трябва...

Нелепо чувство — но аз наистина съм сигурен: да, трябва. Нелепо — защото това мое задължение е още едно престъпление. Нелепо — защото бялото не може да бъде едновременно черно, дългът и престъплението не могат да съвпадат. Или в живота няма нито черно,

нито бяло, а цветът зависи само от основната логическа предпоставка? И ако предпоставката е незаконно подареното ѝ от мен дете...

— Добре — само не бива, само не бива... — казвам. — Вие разбирате: трябва да ви заведе при I — както ви предлагах миналия път — и тя...

— Да... (тихо, без да сваля ръце от лицето си).

Помогнах ѝ да стане. И мълчаливо, всеки с мислите си — или може би с едни и същи мисли — по свечеряващата се улица, между онемелите оловни домове, през твърдите, шибаци клонки на вятъра...

В някаква прозрачна, напрегната точка — през воя на вятъра, чух отзад познатите стъпки, шляпаци като по локви. На завоя се обърнах — сред летящите надолу с главата, отразени в мътното стъкло на паважа облаци видях S. Веднага ръцете ми — чужди, неритмично размахващи се, и аз на висок глас разказвам на O — че утре... да, утре — е първият полет на ИНТЕГРАЛА, че това ще бъде нещо нечувано и невиждано, чудесно, страшно.

O — изумена, кръгло, синьо ме гледа, гледа силно, безсмислено размаханите ми ръце. Но аз не ѝ давам да продума — говоря, говоря. А вътре, отделно — това го чувам само аз — трескаво бръмчи и почуква мисълта: „Не бива... трябва някак... Не бива да го мъкна след себе си при I...“

Вместо да свия наляво — свивам надясно. Мостът подлага покорния си, робски извит гръб — на нас тримата: на мен, на O — и на него, S, отзад. От осветените сгради на другия бряг във водата се сипят светлини, разбиват се в хиляди искри, трескаво подскачащи, опръскани с бясна бяла пяна. Вятърът свири — като опъната някъде не много високо басова струна. И през този бас — отзад през цялото време —

Домът, където живея. До вратата O се спря, опита се да каже:

— Не! Нали обещахте...

Но аз я прекъснах, припряно я вкарах през вратата — и ето ни вътре, във фойето. Над контролната масичка — познатите, развълнувано-потрепващи, увиснали бузи; наоколо — гъста тълпа номера — някакъв спор, глави, надвесени през перилата от втория етаж — тичат един по един надолу. Но това — после, после... А сега бързо отведох O в противоположния ъгъл, седнах с гръб към стената (там, зад стената, видях: по тротоара се плъзгаше напред-назад тъмна едроглава сянка), измъкнах бележник.



О — бавно потъваше в креслото — сякаш тялото ѝ се изпаряваше, стапаше под юнифата, и само една празна дреха и празни — поглъщаща синя пустота — очи. Уморено:

— Защо ме доведохте тук? Излъгахте ли ме?

— Не... По-тихо! Вижте там: виждате ли — зад стената!

— Да. Сянка.

— Той през цялото време е по петите ми... Не мога. Разбирате ли — не бива. Сега ще напиша две думи — ще вземете листчето и ще отидете сама. Зная: той ще остане тук.

Под юнифата — отново се размърда налятото тяло, едва-едва се закръгли коремът, на бузите — едва забележимо разсъмване, зора.

Пъхнах бележката в студените ѝ пръсти, здраво ѝ стиснах ръка, за последен път гребнах с очи от сините езерца.

— Сбогом! Може би някога...

Тя издърпа ръката си. Бавно тръгна, приведена — две крачки — бързо се обърна — и ето я отново до мен. Устните ѝ мърдат — с очи, с устни — цялата — едно и също, някаква една и съща дума към мен — и каква непоносима усмивка, каква болка...

После — приведена човешка тресчица на вратата, мъничка сянка зад стената — без да се оглежда, бързо, все по-бързо...

Приблжих се до масичката на Ю. Развълнувано, с раздувани от негодувание хриле тя ми каза:

— Представете ли си — всички сякаш са си изгубили ума! Този например твърди, че с очите си бил видял някакъв човек край Древния Дом — гол и целия обрасъл с козина...

От настръхналата тълпа — глас:

— Да! И пак ще повторя: видях го, да.

— Как ви се струва, а? Направо безсмислица!

И това „безсмислица“ — в нейните уста звучи така убедено, непререкаемо, че се попитах: „А не е ли всъщност безсмислица всичко, което става с мен и около мен в последно време?“

Но погледнах косматите си ръце — спомних си. „В теб сигурно има капка горска кръв... Може би затова аз те...“

Не: за щастие — не е безсмислица. Не: за нещастие — не е безсмислица.

**Конспект:****Това — без конспект, набързо, последно**

Този ден — настъпи.

По-бързо вестника: може би — там... Поглъщам го с очи (точно така: очите ми сега са като перо, като брояч, които държиш, усещаш в ръцете си — това е нещо чуждо, това е инструмент).

Там — едро, на цялата първа страница:

„Враговете на щастието не спят. Дръжте се с две ръце за щастието! Утре работният ден се отменя — всички номера да се явят на Операция. Неявилите се — подлежат на Машината на Благодетеля.“

Утре! Нима може да бъде — нима ще има някакво утре?

По инерцията на всекидневието протегнах ръка (инструмент) към книжната лавица — сложих днешния вестник при останалите в украсената със злато папка. И пътъм:

„Защо? Не е ли все едно? Нали тук, в тази стая — вече никога повече, никога...“

И вестникът от ръцете ми — на пода. А аз стоя и оглеждам цялата, цялата, цялата стая, припряно събирам — трескаво пъхам в невидимия куфар всичко, което ми е жал да оставя тук. Бюрото, Книгите, Креслото. На креслото тогава седеше I — а аз долу, на пода... Леглото...

После минута, две — нелепо чакам някакво чудо, може би — ще звънне телефонът, може би тя ще каже, че...

Не. Няма чудо...

Тръгвам — към неизвестното. Това са последните ми редове. Прощавайте — вие, непознати, вие, любими, с които преживях толкова

страници, на които аз, душевноболният — се показах целият, до последното смачкано винтче, до последната скъсана пружина...

Тръгвам.

**Конспект:****Пуснати на свобода роби****Слънчева нощ****Радиовалкирия**

О, ако наистина бях разбил себе си и всички останали на парчета, ако наистина — заедно с нея — се бях озовал някъде отвъд Стената, сред зверовете с оголени жълти зъби, ако наистина никога повече не се бях връщал тук. Хиляда — милион пъти по-добре. А сега — какво? Да отида и да удуша тази — — Но нима това ще помогне?

Не, не, не! Ела на себе си, Д-503. Набий се на здравата логическа ос — с всички сили натисни лоста — и като древен роб вземи да въртиш воденичните камъни на силогизмите — докато не запишеш, докато не обмислиш всичко, което се случи...

Когато влязох в ИНТЕГРАЛА — всички бяха се събрали вече, всички по местата си, всички килийки в огромния стъклен кошер бяха запълнени. През стъклото на палубите — дребни като мравки хора — долу, край телеграфите, генераторите, трансформаторите, алтиметрите, вентилите, стрелките, двигателите, помпите, тръбите. В каюткомпанията — някакви наведени над таблиците и инструментите — навярно командировани от Научното Бюро. И до тях — Вторият Строител с двама свои помощници.

И на тримата главите са хлътнали в раменете като на костенурки, лицата им — сиви, есенни, без лъчи.

— Как е? — попитах.

— Как може да е... Страшно... — сиво, без лъчи се усмихна единият. — Може да се наложи да кацнем на непознато място. И изобщо — не се знае...

Не издържах да ги гледам — тези, които аз със собствените си ръце след час завинаги ще изхвърля от уютните цифри на Часовите Скрижали, завинаги ще откъсна от майчината гръд на Всеобщата

Държава. Те ми напомнях трагичните образи на „Тримата пуснати на свобода роби“ — чиято история всеки ученик у нас знае. Историята разказва за три номера, с които направили опит — за един месец ги освободили от работа: прави каквото искаш, върви където искаш.<sup>[1]</sup> Клетниците се лутали около местоработата си и с гладни очи надничали вътре; спирали на площадите — и по цели часове извършвали движенията, които в определено време на деня били станали за тях вече органична потребност: режели и рендосвали въздуха, с невидими чукове удряли, бухали по невидими отливки. И накрая, на десетия ден, не издържали: хванали се за ръце, влезли във водата и под звуците на Марша взели да потъват все по-дълбоко, докато водата не прекъснала страданията им...

Повтарям: тежко ми беше да ги гледам, бързах да изляза.

— Ще направя само проверка в машинното — казах, — и потегляме.

Питаха ме за нещо — какъв волтаж е нужен за пусковия взрив, колко воден баласт — за кърмовата цистерна. У мен имаше някакъв грамофон; отговаряше на всички въпроси бързо и точно, а аз непрестанно — вътре в себе си, мислех за своето.

Изведнъж се озовах в тясно коридорче — по него се случи да тръгна навътре — и всъщност от този момент започна всичко.

В тясното коридорче ми се мяркаха сиви юнифи, сиви лица и сред тях за секунда едно: ниско нахлупени коси, поглед изпод вежди — онзи същият. Разбрах: те са тук и никъде не мога да избягам от всичко това, остават само минути, няколко десетки минути... Ситна, молекулярна треска в цялото тяло (тя не ме остави до самия край) — сякаш е вкаран огромен мотор, а сградата на тялото ми е твърде лека, и ето, всички стени, преградки, кабели, греди, светлини — всичко трепери...

Още не зная: тук ли е тя. Но сега вече няма за кога — пратиха да ме викнат да се качвам по-скоро горе, в командната рубка: време е да потегляме... накъде?

Сиви, без лъчи лица. Опънати сини жили долу, на водата. Тежки, чугунени пластове небе. И тъй трудно ми е да вдигна чугунената си ръка, да хвана слушалката на командния телефон.

— Нагоре — четирийсет и пет градуса!

Глух взрив — тласък — разпенена бяло-зелена водна планина в кърмата — палубата под краката изчезва — мека, гумена — и всичко остава долу, целият живот, завинаги... За секунда — всичко наоколо започна да се свива, да потъва все по-дълбоко в някаква яма — изпъкналият леденосин чертеж на града, кръглите мехурчета на куполите, самотният оловен палец на акумулаторната кула. После — мигновената завеса на облаците като от памук — ние през нея — и слънце, синьо небе. Секунди, минути, мили — синьото бързо се втвърдява, налива се с тъмнина, звездите избиват като капки студена сребърна пот...

И ето — страховита, непоносимо ярка, черна, звездна, слънчева нощ. Сякаш внезапно сте оглушали: виждате, че тръбите все още се надуват, но само го виждате; тръбите са неми, тишина. Такова бе — нямамо — слънцето.

Това бе естествено, тъкмо това трябваше да се очаква. Излязохме от земната атмосфера. Но някак много бързо, изневиделица — и всички наоколо се смутиха, умълчаха се. А на мен — на мен дори ми олекна под това фантастично нямамо слънце: сякаш целият свит за последен път, бях вече престъпил неизбежния праг — и тялото ми е някъде там, долу, а аз летя в новия свят, където всичко така и трябва да си бъде — непознато, преобърнато...

— Дръж така! — викнах в машинното — или по-скоро не аз, а онзи грамофон у мен — и грамофонът тикна с механичната си шарнирна ръка командния рупор на Втория Строител. А аз, целият обзет от ситната, молекулярна, невидима за другите треска — хукнах надолу да я търся...

Вратата на каюткомпанията — онази същата: след час тя тежко ще издрънчи, ще се затвори... Край вратата — някакъв непознат, нисичък, с лице на стотна, хилядна част от тълпата, разтворено в нея, и само ръцете му — необикновено дълги, до коленете: сякаш набързо, по грешка са ги взели от друг човешки комплект.

Дългата ръка се изпъна, прегради ми пътя:

— Вие къде?

Разбирам: той не знае, че аз знам всичко. Нека: може би — така трябва. И аз отгоре надолу — умишлено рязко:

— Аз съм Строителят на ИНТЕГРАЛА. И аз командвам изпитанията. Ясно ли е?

Ръката я няма.

Каюткомпанията. Над инструментите, картите — нависнала в кръг сива четина от глави — и глави жълти, плешиви, узрели. Бързо всички в шепа — с един поглед — и назад, по коридора, по трапа, долу, в машинното. Там — горещина и грохот от нагретите от взривовите тръби, блестящи мотовилки приклякат в дързък пиански танц, едва забележимо, без да спират ни за секунда — треперят стрелките на циферблатите...

И ето — най-сетне — до тахометъра — той, с ниско прихлупеното над бележника чело...

— Чуйте... (грохот: трябва да викам в самото му ухо). — Тук ли е тя? Къде е тя?

В сянката — изпод веждите — усмивка:

— Тя ли? Там е. В радиотелефонната...

И аз — натам. Там са — трима. Всички — в крилати шлемофони. И тя — сякаш с една глава по-висока от обикновено, крилата, блестяща, летяща — като древните валкирии, и сякаш огромните сини искри горе, на радиоантената — идват от нея, и от нея се пръска тук лек, озонен мирис на светкавици...

— Някой... не, може би — вие... — казах ѝ задъхан (от тичането). — Трябва да предам долу, на земята, на хелинга... Да вървим, ще ви продиктувам...

До апаратната — малка каюта-кутийка. Зад масата сме, редом. Намерих и здраво стиснах ръката ѝ.

— И какво? Какво ще стане?

— Не зная. Разбираш ли колко е чудесно: да летиш — без да знаеш — все едно накъде... И скоро ще удари дванайсет — и неизвестно какво ще се случи! И нощта... къде ще бъдем с теб през нощта? Може би на трева, на сухи листа...

От нея — сини искри и мирис на светкавица, и ме тресе все по-силно.

— Запишете — казвам високо, все още задъхан (от тичането). — Време — единайсет и трийсет. Скорост — шест хиляди и осемстотин...

Тя — изпод крилатия шлемофон, без да откъсва очи от хартията, тихо:

— ... Снощи тя дойде при мен с твоята бележка... Зная — — всичко зная: мълчи. Но нали детето е твое? И аз я изпратих — тя е вече там, зад Стената. Тя ще живее...

Отново съм в командната рубка. Отново — фантастичната, с черно звездно небе и ослепително слънце нощ; стрелката на стенния часовник — бавна, накуцваща от една минута на друга; и всичко е като в мъгла, обхванато от ситна, едва забележима (само от мен) треска.

Кой знае защо, ми се струва: по-добре всичко това да беше станало не тук, а някъде долу, по-близо до земята.

— Стоп! — викнах в машинното.

Все още напред — по инерция — но по-бавно, по-бавно. Ето, ИНТЕГРАЛЪТ се вкопчи в някакво косъмче-секунда, за миг увисна неподвижен, после косъмчето се скъса — и ИНТЕГРАЛЪТ — като камък надолу — все по-бързо. Така в мълчание, минути, десетки минути — чува се пулсът — стрелката пред очите ми е все по-близо до 12 и разбирам: аз съм камъкът, I е земята, а аз — хвърлен от някого камък — и камъкът няма търпение да падне, да стигне земята и — на парчета... Ами ако... — долу е вече твърдата, синя мъгла на облаците... — ами ако...

Но грамофонът у мен — шарнирно, точно, взема рупора, командува „малък ход“ — камъкът престана да пада. И ето, уморено фучат четирите долни разклонения — две кърмови и две носови, само за да парализират теглото на ИНТЕГРАЛА и ИНТЕГРАЛЪТ с леко потрепване, здраво, като на котва — спря във въздуха, на някакъв си километър от земята.

Всички се събраха на палубата (всеки момент ще удари 12, звънец за обяд) и надвесени през стъклените перила, набързо, на един дъх поглъщаха непознатия свят отвъд Стената — там, долу. Кехлибарено, зелено, синьо: есенна гора, ливади, езеро. На края на синята паничка — някакви жълти, костеливи развалини, заплашително вдигнат жълт, изсъхнал пръст — навярно, оцелялото по някакво чудо кубе на древна църква.

— Вижте, вижте! Ей там — вдясно!

Там — по зелената пустиня — като кафява сянка лети някакво бързо петно. В ръцете ми — бинокъл, механично го вдигам пред очите си: до гърди в тревата, с развени опашки препуска табун кафяви коне, а върху тях — онези, дорестите, белите, враните...



Зад мен:

— А пък аз ви казвам: видях — лице.

— Хайде стига! Разправяйте го на някой друг!

— На ви, на ви бинокъла...

Но вече са изчезнали. Безкрайна зелена пустиня...

И в пустинята — изпълвайки я цялата, и мен целия, и всички — пронизителен звън: обяд, след минута ще е 12.

Светът — пръснат на мигновени, несвързани отломъци. На стъпалото — нечия звънка златна плочка — и това ми е безразлично: ето, тя изхрущя под краката ми. Глас: „А пък аз ви казвам — имаше лице!“ Тъмен квадрат: отворената врата на каюткомпанията. Стиснати, бели, остро усмихващи се зъби...

И в този момент, когато безкрайно бавно, притаил дъх от единия удар до другия, започна да бие часовникът и предните редици вече тръгнаха, квадратът на вратата изведнъж бе зачеркнат от две познати, неестествено дълги ръце:

— Стойте!

В дланта ми се забиха пръсти — I, тя е до мен:

— Кой е? Познаваш ли го?

— Нима... нима това е...

Той — върху нечий рамене. Над стотиците лица — неговото стотно, хилядно, единствено лице:

— От името на Пазителите... Вие, на които говоря — ме чувате, всеки от вас ме чува — казвам ви: ние знаем. Не са ни известни все още вашите номера — но знаем всичко. ИНТЕГРАЛЪТ няма да бъде ваш! Изпробването ще бъде завършено и вие — вие сега няма да посмеете да помръднете — вие със собствените си ръце ще осъществите всичко. А после... Впрочем аз свърших...

Мълчание. Стъклените плочки под краката — меки, като от памук, и краката ми — също меки, също от памук. Редом — нейната съвършено бяла усмивка, бесни, сини искри. През зъби — в ухото ми:

— Аха, значи това сторихте вие? Вие — „изпълнихте дълга си“? Е, какво...

Ръката ѝ — изтръгна се от ръцете ми, валкирийният, гневно-крилат шлем — някъде далеч напред. Аз — сам, посърнал, мълчаливо като всички, отивам в каюткомпанията...

„Но нали не съм аз — не съм аз! Никой не го е чул от мен... никой освен тези бели, безмълвни страници...“

Изкрещях й всичко това — нечуто, отчаяно, силно — в себе си. Тя седеше срещу мен, през една маса — и ни веднъж дори не ме докосна с поглед. До нея — нечия узряло-жълта плешивина. Чувам (това е — I):

— „Благородство“ ли? Но, скъпи ми професоре, дори най-простият филологически анализ на тази дума показва, че това е предразсъдък, отживелица от древните феодални епохи. А ние...

Чувствах: бледнея — и сега всички ще го забележат... Но грамофонът у мен извършваше 50-те установени дъвкателни движения на всяка хапка, аз се заключих в себе си като в старинен непрозрачен дом — задръстих вратата с камъни, спуснах завесите на прозорците...

После — в ръцете ми е рупорът и — полет — в последни, ледени мъки — през облаци — в ледената, звездно-слънчева нощ. Минути, часове. И явно у мен през цялото време трескаво, на пълен ход — нечуван от самия мен логически мотор. Защото изведнъж в някаква точка на синьото пространство: бюрото ми, над него — бузите-хриле на Ю, забравеният лист от моя дневник. И разбирам: никой освен нея — всичко разбирам...

Ах, само — само да се добера до радиото... Крилатите шлемове, мирисът на сини светкавици... Помня — нещо й говорех високо, и помня — тя гледаше през мен, сякаш бях стъклен — отдалече:

— Заета съм: приемам от земята. Диктувайте на другата...

В мъничката каюта-кутийка, след като помислих минута, твърдо издиктувах:

— Време — четиринайсет и четирийсет. Приземяване! Да се спрат двигателите. Край на всичко.

Командната рубка. Машинното сърце на ИНТЕГРАЛА е спряно, падаме и сърцето ми — не успява да пада, изостава, надига се все по-високо в гърлото. Облаци — и после далечно зелено петно — все по-зелено, все по-ясно — като вихър се носи насреща ни — и край — —

Фаянсовобялото, изкривено лице на Втория Строител. Сигурно беше той — блъсна ме с все сила, ударих главата си в нещо и вече със замаяно съзнание, докато падах — смътно чух:

— Кърмовите — пълен напред!

Рязък тласък нагоре... Нищо повече не помня.

---

[1] Това е било отдавна, още в III век след Скрижалите. — Б.а. ↑

**Конспект:**  
**В обръч**  
**Морковчето**  
**Убийството**

Цяла нощ не спях. Цяла нощ — за едно и също...

Главата ми след вчерашния ден е здраво стегната с бинтове. И тъй: това не са бинтове, а обръч; безпощаден, от стъклена стомана обръч е набит на главата ми, а аз — в един и същ обкован кръг: да убия Ю. Да убия Ю — а после да отида при другата и да ѝ кажа: „Сега — вярваш ли?“ Най-противното е, че искам да я убия мръсно, като при древните, да ѝ размажа с нещо главата — и оттук странното усещане за нещо отвратително-сладко в устата, и не мога да преглътна, през цялото време плюя в кърпичката си, в устата ми е сухо.

Имах в шкафа си една тежка част от бутало, която се бе спукала след отливката (трябваше да погледна структурата на мястото на спукването под микроскоп). Свих на тръба записките си (нека ме прочете целия — до последната буква), пяхнах вътре парчето от буталото и тръгнах надолу. Стълбището — безкрайно, стъпалата — някак противно хлъзгави, течни, през цялото време — изтривам устата си с кърпичка...

Долу. Сърцето ми се блъсна. Спрях, измъкнах отломъка — към контролната масичка — —

Но Ю не беше там: празна, ледена дъска. Спомних си: днес — работният ден е отменен; всички трябва да идат на Операция, ясно: няма работа тук, няма кого да записва...

На улицата. Вятър. Небе от летящи чугунени плочи. Същото, както беше в един момент вчера: целият свят е натрошен на отделни остри, самостоятелни парченца и всяко от тях падаше главоломно, спираше се за секунда, висеше пред мен във въздуха — и се изпаряваше безследно.

Все едно черните, точни букви на тази страница изведнъж да се разместят, изплашено да хукнат коя накъдето свари — и нито една дума, само някаква безсмислица: пуг-скак-как. На улицата — също такава пръсната, неподредена в редици тълпа — направо, назад, косо, напъряко.

И вече няма никого. И за секунда — застинали в стремглавия си летеж — ето, на втория етаж, в стъклената, увиснала във въздуха клетка — мъж и жена — слети в целувка, прави — тя с цялото си тяло, като пречупена, се отдръпна назад. Това е — завинаги, за последен път...

На някакъв ъгъл — разклатен бодлив храст от човешки глави. Над главите — отделно от тях, във въздуха — знаме, думи: „Долу Машината! Долу Операцията!“ И отделно (от мен) — аз за секунда помислям: „Нима всеки крие такава болка, която може да бъде изтръгната само заедно със сърцето, и нима всеки има да свърши по нещо, преди — —“ И за секунда — в целия свят няма нищо друго освен (моята) космата лапа с чугуненотежкия свитък...

А ето — момче: цялото — напред, под долната устна — сянка. Долната му устна е обърната като маншета на засукан ръкав — цялото му лице е обърнато наопаки — плаче — и бяга от някого презглава — след него тропот...

Момчето ме подсеца: „Да, Ю трябва да е сега в училището, да побързам.“ Хукнах към най-близкия тунел за подземната железница.

На вратата някой, тичешком:

— Не се движат! Влаковете днес не се движат! Там — —

Спуснах се. Там цареше пълен кошмар. Блестящи, шлифовани кристални слънца. Претърпкана от глави платформа. Празен, застинал влак.

И в тишината — глас. Тя не се вижда, но аз го познавам, познавам този стегнат, гъвкав като тънка жилава пръчка, шибаш глас — и някъде там — вдигнатият към слепоочията остър триъгълник на веждите... Закресях:

— Пуснете ме! Пуснете ме там! Аз трябва — —

Но нечии клещи ме хващат за ръцете, за раменете, с гвоздеи. И в тишината — глас:

— ... Не: тичайте нагоре! Там ще ви излекуват, там ще ви натъпчат със сито щастие и вие мирно ще си дремете, организирано, в

такт ще похърквате — нима не чувате тази велика симфония на хъркането? Смешни сте: искат да ви избавят от виещите се като червеи, мъчително гризящи като червеи въпросителни знаци. А вие стоите тук и ме слушате. Побързайте горе — за Великата Операция! Какво ви засяга, че ще остана тук сама? Какво ви засяга — щом не искам за мен да искат другите, а искам да искам сама — щом искам невъзможното...

Друг глас — бавен, тежък:

— Аха! Невъзможното ли? Това значи — да хукнем подир твоите глупави фантазии, а те да си въртят опашката под носа ни? Не: трябва да ги хванем яко за опашката, да ги яхнем, че после...

— А после ще ги изгълтате, ще захъркате — и ще поискате друга опашка под носа си. Казват, че древните имали едно такова животно: магаре. За да го накарат да върви непрекъснато напред, връзвали за стръките морковче — тъй, че да не може да го стигне. Че стигне ли го, ще го излапа...

Изведнъж клещите ме пуснаха, втурнах се към центъра, където говореше тя — и в същия момент всичко се навали, скупчи се — вик отзад: „Идат, идат насам!“ Светлината трепна, угасна — някой срязва проводниците — и лавина, викове, хриптене, глави, пръсти...

Не зная колко време се търкаляхме така в подземната тръба. Найсетне: стъпала — дрезгавина — все по-светло — и отново сме на улицата — като ветрило, на различни страни...

И ето ме — сам. Вятър, сив, нисък — току над главата ми — здрач. По мокрото стъкло на тротоара — много надълбоко — преобърнати светлини, стени, движещи се нагоре с краката фигури. И невероятно тежкият свитък в ръката ми — дърпа ме надолу, към дъното.

Долу Ю отново я нямаше зад масичката, стоята ѝ — празна и тъмна.

Качих се горе, светнах. Слепоочията ми, здраво стиснати в обръча, туптяха, разхождах се, окован в един и същи кръг: бюрото, на бюрото — белият свитък, леглото, вратата, бюрото, белият свитък... В стоята отляво щорите са спуснати. Отдясно: над книгата — плешивина с цицини и чело — огромна жълта парабола. Бръчките на челото — жълти, нечетливи редове. Понякога погледите ни се срещат — и тогава усещам: тези жълти редове са за мен.

... Това се случи точно в 21. Дойде Ю — сама. В паметта ми ясно остана само едно: дишах толкова шумно, че чувах дишането си и все исках да бъде някак по-тихо, но не можех.

Тя седна, оправя юнифата на коленете си. Розово-кафявите й хриле се вееха.

— Ах, скъпи — наистина ли сте ранен? Още като разбрах — веднага...

Парчето от буталото — на бюрото пред мен. Скочих, запъхтян още по-силно... Тя чу, не се доизказа, кой знае защо, също стана. Вече виждах мястото на главата й, в устата ми — отвратително-сладко... кърпичката, но кърпичката я няма — плюх на пода.

Онзи, зад стената отдясно — жълти, съсредоточени бръчки — отредени за мен. Той не бива да види, още по-противно ще бъде — ако гледа... Натиснах копчето — нищо че нямам право, нима сега не е все едно — щорите паднаха.

Тя явно усети, разбра, втурна се към вратата. Но аз я изпреварих — и като дишах шумно, без да отмествам ни за миг очи от онова място на главата...

— Вие... ние сме полудели! Да не сте посмели... — Тя отстъпваше — седна, по-скоро падна на леглото — пъкна, цялата трепереща, вкопчените си една в друга ръце между коленете. Целият — пружина, като все тъй здраво я държах вързана — с очи, бавно протегнах ръка към масата — движеше се само ръката ми — грабнах буталото.

— Моля ви! Ден — само един ден! Утре — още утре — ще отида и ще направя всичко...

За какво говори? Замахнах — —

Сигурен съм: убих я. Да, незнайни мои читатели, имате право да ме наречете убиец. Зная, че бих стоварил буталото върху главата й, ако не беше викнала:

— В името на... в името на... Съгласна съм — ей сега...

Тя смъкна юнифата си с треперещи ръце — едрото, жълто, увиснало тяло се просна на леглото... И едва сега разбрах: тя си е помислила, че аз щорите съм ги... направил съм това, защото — че искам...

Това бе толкова неочаквано, толкова глупаво, че избухнах в смях. И в същия миг пренавитата пружина у мен се скъса, ръката ми омекна,

буталото тупна на пода. И тогава сам се уверих, че смехът е най-страшното оръжие: със смях можеш да убиеш всичко — дори убийството.

Седях зад бюрото и се смеех — с отчаян, последен смях — и не виждах никакъв изход от цялата тази нелепа ситуация. Не зная как би свършило всичко, ако се развиваше по естествения си ред — но в този миг — ново външно събираемо: звънна телефонът.

Скочих, грабнах слушалката: дали не е тя? И в слушалката нечий непознат глас:

— Момент.

Мъчително, безкрайно бръмчене. Отдалече — тежки крачки, все по-близо, все по-звънко, все по-чугунено — и ето...

— Д петстотин и три? Мда... С вас говори Благодетелят. Явете се незабавно при мен!

Дзън — слушалката е сложена — дзън.

Ю все още лежеше в леглото, очите затворени, хрилете широко разперени в усмивка. Грабнах от пода дрехата ѝ, хвърлих я върху нея — и през зъби:

— По-бързо, по-бързо!

Тя се повдигна на лакът, гърдите ѝ се килнаха на една страна, очите — кръгли, цялата стана восъчна.

— Как?

— Така. Хайде, обличайте се!

Тя — цялата сякаш се върза на възел, стиснала здраво дрехата, гласът ѝ — сплескан.

— Обърнете се...

Обърнах се, опрях чело в стената. В черното мокро огледало трептяха светлини, фигури, искри. Не: това съм аз, това е — у мен... Защо Той ме вика? Нима вече Му е известно за нея, за мен, за всичко?

Ю, вече облечена, до вратата. Две крачки към нея — така ѝ стиснах ръцете, като че ли точно от ръцете ѝ ще изстискам сега онова, което ми трябва:

— Слушайте... Името ѝ — знаете за кого говоря — казахте ли името ѝ? Не? Само истината — трябва ми... все ми е едно за другото — само това искам да знам...

— Не.

— Не? Но защо — щом сте отишли там и сте съобщили...



Долната ѝ устна — изведнъж обърната, като на онова момче, и от бузите, по бузите — капки...

— Защото... страхувах се, че ако я... че заради това вие можете... вие няма да ме оби... О, не мога — не бих могла!

Разбрах: това е истината. Нелепата, смешна, човешка истина! Отворих вратата.

**Конспект:****Празни страници****Християнският бог****За майка ми**

Странно — в главата ми на това място има празна, бяла страница: как отидох там, как чаках (зная, че съм чакал) — нищо не помня, нито един звук, нито едно лице, нито един жест. Сякаш всички нишки между мен и света бяха прекъснати.

Дойдох на себе си — вече застанал пред Него, и ми е страшно да вдигна очи: виждам само Неговите огромни чугунени ръце — връз коленете. Тези ръце притискаха самия Него, огъваха коленете му. Той бавно мърдаше пръсти. Лицето — някъде горе, в мъгла, и само защото гласът му стигаше до мен от такава височина — не гърмеше, не ме оглушаваше, а все пак приличаше на обикновен човешки глас.

— Значи — и вие? Вие — Строителят на ИНТЕГРАЛА? Вие — комуто бе съдено да стане велик конкистадор. Вие — чието име трябваше да стои в началото на нова, блестяща глава в историята на Всеобщата Държава... Вие?

Кръвта нахлу в главата ми, изби по бузите ми — отново бяла страница: само в слепоочията — пулс, и отгоре звънък глас, но ни една дума. Едва когато той замълча, се сепнах и видях: ръката се повдигна стопудово — бавно запълзя — пръстът се закова пред мен.

— Е? Защо мълчите? Така ли е, или не? Палач ли съм?

— Така е — покорно отвърнах. И по-нататък ясно чувах всяка Негова дума.

— И какво? Мислите, че се страхувам от тази дума ли? А опитвали ли сте някога да обелите черупката и да видите какво има под нея? Сега ще ви покажа. Спомнете си: син хълм, кръст, тълпа. Едните — горе, опръскани с кръв, разпъват тялото на кръста; другите — долу, облени в сълзи, гледат. Не ви ли се струва, че ролята на онези,

горе, е най-трудната и най-важната. Ако ги нямаше, нима щеше да бъде поставена цялата тази величествена трагедия? Те са били освиркани от невежата тълпа: но тъкмо затова авторът на трагедията — Бог — трябва още по-щедро да ги възнагради. А самият християнски Бог, най-милосърдният, който изгаря на бавен огън в ада всички непокорни — нима Той е палач? И нима изгорените на клада от християните са по-малко от изгорените християни? И въпреки това — разберете, въпреки това векове наред са славили този Бог като Бог на любовта. Абсурд ли? Не, напротив: отпечатан с кръв патент за неизкоренимото благоразумие на човека. Още тогава — див и космат — той е разбирал: истинската, алгебричната любов към човечеството — задължителният признак на тази истина, е нейната жестокост. Както задължителният признак на огъня е, че изгаря. Чували ли сте за огън, който не изгаря? Е — доказвайте, спорете!

Как можех да споря? Как можех да споря, когато това бяха собствените ми (преди) мисли — само че никога не успях да ги облека в такава блестяща кована броня. Мълчах...

— Ако това означава, че сте съгласен с мен — хайде да си поговорим като възрастните, след като децата заспят: за всичко, докрай. Питам: за какво — от пелените още — хората са се молили, мечтали, измъчвали? За това — някой да им каже веднъж завинаги какво е щастие и да ги прикове с верига за това щастие. Нима ние сега не правим същото? Древната мечта за рая... Спомнете си: в рая вече няма желания, жалост, любов, там — блаженствуват с оперирана фантазия (тъкмо поради това и блаженствуват) — ангелите, слугите Божии... И ето, в момента, когато ние вече достигнахме тази мечта, когато я сграбчихме ей така (ръката Му се сви в юмрук: ако в нея имаше камък — от камъка би пръснал сок), когато вече оставаше само да одерем и да изкормим плячката и да я разделим на парчета — в същия този миг вие — вие...

Чугуненият звън внезапно секна. Аз — целият червен като метална отливка върху наковалнята под удрящия чук. Чукът мълчаливо надвисва, и чакаш — и това е още по-страш...

Изведнъж:

— На колко сте години?

— На трийсет и две.

— А сте два пъти по-наивен, като шестнайсетгодишен хлапак! Слушайте: нима наистина ни веднъж не ви хрумна, че на тях — още не знаем имената им, но съм сигурен, че от вас ще ги научим — че на тях вие сте били нужен само като Строител на ИНТЕГРАЛА — само за да могат чрез вас...

— Не! Недейте — викнах.

... Все едно да скриеш лицето си в ръце и да викнеш това на куршума: още чуваш смешното си „недей“, а куршумът — вече те е пронизал, вече се гърчиш на пода.

Да, да: Строителят на ИНТЕГРАЛА... Да, да... и в същия миг: разяреното, с подскачащи тухленочервени хриле лице на Ю — онази сутрин, когато те двете заедно бяха в стаята ми...

Много ясно си спомням: засмях се — вдигнах очи. Пред мен седеше плешив, сократовски плешив човек и на плешивината му — ситни капчици пот.

Колко просто е всичко. Колко величествено-банално и смешно-просто.

Смехът ме душеше, изскачаше от мен на валма. Запуших устата си с длан и стремглаво хукнах навън.

Стъпала, вятър, мокри, подскачащи отломъци от светлини, лица и тичайки: „Не! Трябва да я видя! Само още веднъж да я видя!“

Тук — отново празна, бяла страница. Помня само: крака. Не хора, а тъкмо — крака: стотици крака нестройно тропат, падат някъде отгоре върху паважа, тежък дъжд от крака. И някаква весела, шеговита песен, и вик — сигурно към мене: „Ей! Ей! Ела при нас!“

После — пустият площад, догоре натъпкан със сгъстен вятър. В средата — безжизнената, тромава, страшна грамада: Машината на Благодетеля. И от нея — някакво уж неочаквано ехо у мен: ослепително бялата възглавница; на възглавницата — отметната назад глава с притворени очи; остра, сладка ивица зъби... И всичко това е някак нелепо, ужасно свързано с Машината — аз зная как, но още не искам да го видя, да го кажа на глас — не искам, не бива.

Затворих очи, седнах на стъпалата, водещи нагоре, към Машината. Изглежда, вали дъжд: лицето ми бе мокро. Някъде далече, сподавено — викове. Но никой не чува, никой не чува как викам: спасете ме от това — спасете ме!

Ако имах майка — като древните: моя — да, именно — майка.

Да не бъда за нея Строител на ИНТЕГРАЛА, нито номер Д-503, нито молекула на Всеобщата Държава, а едно човешко същество — късче от самата нея — смачан, смазан, изхвърлен... И нищо че аз разпъвам или мен разпъват — може би това е едно и също, — но тя да чуе онова, което никой не чува; и със старческите си набръчкани устни да — —

**Конспект:****Инфузория****Краят на света****Нейната стая**

Сутринта в столовата — съседът отляво изплашено ми пошепна:  
— Ама яжте де! Гледат ви!

Аз — с всички сили — се усмихнах. И го почувствувах — като някаква цепнатина на лицето си: усмихвам се — краищата на цепнатината се разширяват — и от това ме боли още повече...

По-нататък: едва успях да набуча кубчето на вилцата си, тя тутакси подскочи в ръката ми и дрънна в чинията — трепнаха, зазвънтяха масите, стените, съдовете, въздухът, и отвън — някакъв огромен, до небето, кръгъл железен тътен — през главите, през сградите — и заглъхна някъде далеч, както изчезват появилите се във водата едва забележими концентрични кръгове.

Видях мигновено излинените, избелели лица, стопираните на пълен ход уста, замръзналите във въздуха вилци.

После всичко се обърка, излезе от вековните си релси, всички скочиха от местата си (без да изпеят Химна) — като как да е, не в такт, досдъвкаха залъка си и се давеха, дърпаха се един друг: „Какво? Какво стана? Какво?“ И — пръснати части от безупречната някога Велика Машина — всички се изсипаха надолу, към асансьорите — по стълбището — стъпки — тропот — частици от думи — като късчета от скъсано и разпиляно от вятъра писмо...

Също тъй се изсипаха и от всички съседни домове и след минута булевардът — като капка вода под микроскоп: затворените в стъклено-прозрачната капка инфузории объркано се мятат встрани, нагоре, надолу.

— Охо! — Нечий тържествуващ глас — пред мен — тил и насочен към небето показалец — много ясно помня жълто-розовия

нокът и под него — белия, сякаш измъкващ се изпод хоризонта полумесец. И сякаш е компас: стотици очи, проследяващи този показалец, се вдигнаха към небето.

Там, за да се спасят от някакви невидими преследвачи, бързаха, блъскаха се и се прескачаха един през друг облаци — и оцветените от облаците тъмни авиолети на Пазителите с увисналите черни хоботи на далекогледите — и още по-нататък — там, на запад, нещо, което напомняше — —

Отначало никой не разбираше какво е това — дори аз не разбирах, макар че (за нещастие) знаех повече от всички други. Приличаше на огромен рой черни авиолети: някъде на невероятна височина — едва забележими бързи точки. Все по-близо: дрезгави, гърлени капки отгоре — най-после, над главите ни — птици. Изпълниха небето като остри, черни, пронизителни, падащи триъгълници, бурята ги отнасяше надолу и те кацаха върху куполите, покривите, стълбовете, по балконите.

— Охооо! — Тържествуващият тил се обърна — видях онзи, с нахлупеното чело. Но сега от предишния него бе останало само едното заглавие, той целият някак се бе измъкнал изпод вечния навес на челото си и на лицето му — около очите, край устните — като кичури косъмчета растяха лъчи, той се усмихваше.

— Разбирате ли — през фученето на вятъра, крилете, граченето — викна ми той. — Разбирате ли: Стената — взривили са Стената! Раз-би-ра-те ли?

Мимоходом, някъде на заден план, се мяркат фигури — главите източени — бягат, по-скоро по домовете, вътре в тях. По средата на улицата — бърза и въпреки това — бавна (от тежестта) лавина от оперирани, които крачат натам — на запад.

... Космати кичурчета лъчи край устните, очите. Хванах го за ръката:

— Кажете: къде е тя — къде е I? Там, зад Стената — или... Трябва ми — чувате ли? Веднага, не мога...

— Тук е — викна ми той пиано, весело — здрави жълти зъби... — Тук е тя, в града, действа. Охо — ние действуваме!

Кои — ние? Кой съм — аз?

Край него — около петдесетина също такива — измъкнали се от тъмните навеси-чела, шумни, весели, белозъби. Като гълтаха с

отворени уста бурята и размахваха такива едни невинни на вид и безопасни електроножове (откъде ли ги бяха намерили) — те се отправиха също натам, на запад, подир оперираните, но по обиколния път — по успоредния 48-и булевард...

Спъвах се в здрави, оплетени от вятъра въжета и тичах към нея. Защо? Не зная. Спъвах се, пусти улици, чужд, див град, непрестанен, тържествуващ птичи грак. Краят на света. През стъклените стени — видях в няколко дома (запечатана ми се): женски и мъжки номера безсрамно се съвкупяваха — дори без да пуснат щорите, без всякакви талони, посред бял ден...

Домът — нейният дом. Широко отворена, смаяна врата. Долу зад контролната масичка — празно. Асансьорът — спрял наред шахтата. Хукнах, задъхан, нагоре по безкрайното стълбище. Коридор. Бързо — като завъртени спици на колело — цифрите на вратите: 320, 326, 330... I-330, да!

И през стъклената врата: всичко в стаята е пръснато, преобърнато, смачкано. Съборен в бързината стол — ничком, с четирите си крака нагоре — като издъхнало добиче. Леглото — някак нелепо, на една страна дръпнато от стената. На пода — нападали, изпомачкани розови листенца — талони.

Наведох се, вдигнах един, втори, трети: на всички — Д-503, на всички бях аз — капки от разтопеното ми, преляло ръба „аз“.

И това е всичко, което е останало...

Не зная защо, но не биваше да останат ей тъй, на пода, да ги тъпчат. Грабнах още една шепа, оставих ги на масата, огладих ги внимателно, погледнах — и... се засмях.

Преди не знаех — сега зная, и вие също знаете: смехът има различен цвят. Това е — Само далечно ехо от избухналия у вас взрив: може би са празнични, червени, сини, златни ракети, а може би — пръснати във въздуха късове човешко месо...

На талоните се мярна непознато за мен име. Цифрите не запомних — само буквата Ф. Съборих всички талони от масата на пода, взех да ги тъпча — с тока върху себе си — ха така, ха така — и излязох...

Седях в коридора върху корнизата на прозореца, срещу вратата — и чаках, тъпо, дълго. Отляво зашляпаха стъпки. Старец: лицето му — като пробит, празен, осеян с гънки мехур — и от дупчицата още се



просмуква нещо прозрачно, бавно се стича надолу. Бавно, смътно разбрах: сълзи. И едва когато старецът вече се отдалечи — се сепнах и му викнах:

— Извинете — извинете, да знаете: номер I триста и трийсет...

Старецът се обърна, отчаяно махна с ръка и се затътри нататък...

По здрач се върнах у дома. На запад небето всеки миг се свиваше в бледосиня конвулсии — и оттам тежък, загърнат в нещо тътен. Покривите — покрити с черни клюмнали главички: птиците.

Проснах се на леглото — и мигом ме върхлетя като звяр, задуши ме сън...

**Конспект:**

**(Не зная какъв, може би целият конспект е само това: захвърлената цигара)**

Дойдох на себе си — ярка светлина, реже очите. Стиснах ги. В главата ми — някакъв разяждащ син дим, всичко в мъгла. И през мъглата:

„Но аз не съм палил лампата — как тогава...“

Скочих — зад бюрото, подпряла брадичката си с ръка, насмешливо ме гледаше I...

Пиша сега на същото това бюро. Вече са зад гърба ми тези десетпетнайсет минути, жестоко стегнати като силно навита пружина. А ми се струва, че само преди миг вратата след нея се затвори и все още мога да я догоня, да я хвана за ръцете — и може би тя ще се засмее и ще каже...

I седеше зад бюрото. Спуснах се към нея.

— Ти, ти! Бях — видях твоята стая — мислех, че ти — —

Но на половината път се натъкнах на остриите, неподвижни копия на миглите й, спрях. Спомних си: така ме погледна тя и тогава, на ИНТЕГРАЛА. И трябва веднага, за секунда да успея да й кажа всичко — така, че да повярва — иначе никога повече...

— Слушай, I — трябва... трябва всичко да ти... Не, не, ей сега — само да пийна вода...

В устата ми — сухо, сякаш съм я натъпкал с попивателна хартия. Посегнах да наля вода — не мога: оставих чашата на бюрото и здраво хванах гарафата с две ръце.

Сега видях: синият дим е от цигарата й. Вдигна я до устните си, дръпна, жадно глътна дима — както аз водата, и каза:

— Недей. Мълчи. Все едно — виждаш: въпреки всичко дойдох. Долу ме чакат. И искаш последните ни минути...

Тя захвърли цигарата на пода, цялата се наведе назад през облегалката на креслото (копчето е на стената, трудно се стига) — и запомних как креслото се олюля и двете му крачета се вдигнаха от пода. После щорите паднаха.

Приближи, силно ме прегърна. Коленете ѝ през дрехата — бавна, нежна, топла, обгръщаща всичко отрова...

И изведнъж... Случва се: вече целият си потънал в сладкия топъл сън — и изведнъж нещо те пробужда, подскачаш и очите ти отново широко отворени... Така и сега; на пода в нейната стая — смачкани розови талони и на единия: буквата Ф и някакви цифри... Вкопчили са се в едно кълбо — вътре у мен — и дори не мога да определя какво чувство изпитах, но така я стиснах, че тя извика от болка...

Още една минута — от тези десет или петнайсет; на ослепително бялата възглавница — отметната назад глава с притворени очи; остра, сладка ивица зъби. И това през цялото време натрапчиво, нелепо, мъчително ми напомня нещо, за което не трябва, за което сега — не бива. И аз все по-нежно, все по-жестоко я притискам — все по-ярки са синините от пръстите ми...

Без да отваря очи (забелязах това), тя каза:

— Казват, че вчера си бил при Благодетеля. Наистина ли?

— Да, наистина.

И тогава очите ѝ се разтвориха — и аз с наслада гледах как бързо бледнее, изтрива се, изчезва лицето ѝ: само очите.

Разказах ѝ всичко. И само — не зная защо... не, излъгах, зная — само едно премълчах — дето Той ми каза накрая, че съм им трябвал само заради...

Постепенно, като фотографска снимка в проявител, се показва лицето ѝ: бузите, бялата ивица зъби, устните. Стана, отиде до огледалната вратичка на гардероба.

Отново ми е сухо в устата. Налях си вода, но ми беше противно да я пия — оставих чашата на бюрото и попитах:

— Затова ли дойде — защото трябваше да научиш?

От огледалото към мен — острият насмешлив триъгълник на веждите, вдигнати нагоре, към слепоочията. Тя се обърна да ми отвърне, но нищо не каза.

Не е нужно. Зная.

Да се сбогувам ли с нея? Раздвижих — чуждите — си крака, закачих стола — той падна, мъртъв — като в нейната стая. Устните ѝ бяха студени — някога също тъй студен бе и подът тук, край леглото в стаята ми.

А когато излезе — седнах на пода, наведох се над захвърлената от нея цигара — —

Не мога да пиша повече — не искам повече!

**Конспект:****Краят**

Това бе като последна трошица сол, пусната в наситения разтвор: бързо, сякаш бодливи иглици, плъзнаха кристали — втвърдиха се, застинаха. И разбрах: всичко е решено — утре сутринта ще го направя. Беше равносилно на самоубийство — но може би само тогава бих могъл да възкръсна. Защото само убитото може да възкръсне.

На запад небето всяка секунда се свиваше в сини конвулсии. Главата ми гореше и тупаше. Така мина цялата нощ и заспах чак към седем сутринта, когато тъмнината се отдръпна, просветна и се видяха осеяните с птици покриви...

Събудих се: вече е десет (явно днес не бяха звънели). На бюрото — още от вчера — бе чашата с вода. Жадно я изгълтах и хукнах: трябваше да направя това по-бързо, колкото се може по-бързо.

Небето — пусто, синьо, до дъно изгребано от бурята. Острите ъгли на сенките — всичко е изрязано от син есенен въздух — тънко — да те е страх да го докоснеш: веднага ще изпука, ще се пръсне на стъклен прах. И у мен — само това: не бива да мисля, не трябва да мисля, не трябва да мисля, иначе — —

И аз не мислех, дори може би не виждах истински, а само регистрирах. Ето на паважа отнякъде — клонки, листата по тях — зелени, кехлибарени, малиновочервени. Ето горе — кръстосват пътищата си птици и авиолети. Ето — глави, зинали уста, ръце, които размахват клонки. Сигурно всичко това крещи, грачи, бръмчи...

После — пусти, сякаш изметени от чума улици. Помня: спънах се в нещо непоносимо меко, податливо и все пак неподвижно. Наведох се: труп. Лежеше по гръб, разтворил свитите си в коленете крака като жена. Лицето...

Познах дебелиите негърски устни, които дори сега сякаш пръскаха смях. Стиснал силно очи, той ми се смееше в лицето.

Секунда — прекрачих го и затичах — защото вече не можех, трябваше по-скоро да свърша всичко, иначе — чувствавах — ще се пречупя, ще се огъна като пренатоварена релса...

За щастие — оставах само двайсетина крачки, ето я вече табелата — златните букви „Бюро на Пазителите“. На прага спрях, глътнах въздух колкото можах — и влязох.

Вътре, в коридора — в безкрайна колона, един зад друг, се бяха наредили номера с листчета, с дебели тетрадки в ръце. Бавно се придвижвах — крачка, две — и пак спирах.

Главата ме цепеше, мяхах се от единия до другия край на колоната, дърпах ги за ръкавите, молах ги — както болният моли да му дадат по-скоро нещо такова, че мигновената остра болка изведнъж да пресече всичко.

Някаква жена, здраво пристегнала юнифата си с колан, двете седалищни полукълба — силно изпъкнали и тя през цялото време ги върти на всички страни, сякаш точно там й бяха очите. Изпръхтя към мен:

— Корем го боли! Заведете го в клозета — ей там, втората врата вдясно...

И върху ми — смях: и от този смях нещо се надигна в гърлото ми, аз ей сега ще закрепя или... или...

Изведнъж някой отзад ме хвана за лакътя. Обърнах се: прозрачни, крилати уши. Но не бяха розови както обикновено, а яркочервени: адамовата му ябълка шареше нагоре-надолу, всеки момент ще разкъса тънкия си калъф.

— Защо сте тук? — светкавично заби той свределчетата си. Вкопчих се в него:

— По-скоро в кабинета ви... Трябва всичко — веднага! Добре че тъкмо на вас... Може би е ужасно, че тъкмо на вас, но това е добре, добре е...

Той също я познаваше и това бе още по-мъчително за мен, но може би той също щеше да изтръпне, когато чуе, и ние щяхме да убиваме вече Двамата, нямаше да бъда сам в тази последна за мен секунда...

Вратата се затвори. Помня: Долу под нея се бе закачила някаква хартийка и зашумоля по пода, когато вратата се затваряше, а после ни похлупи някаква особена, безвъздушна тишина. Ако бе казал поне една

дума — все едно каква — някаква безсмислена дума, щях да излея всичко наведнъж. Но той мълчеше.

Напрегнах се така, че ушите ми писнаха — и казах (без да го гледам):

— Струва ми се — винаги съм я мразил, от самото начало. Аз се борих... Впрочем — не, не, не ми вярвайте: можех и не исках да се спася, исках да загина, това ми бе по-скъпо от всичко... тоест не да загина, а да бъда с нея... И дори сега — дори сега, когато вече зная всичко... Научихте ли, научихте ли, че ме извика Благодетелят?

— Да, разбира се.

— Но това, което Той ми каза... Разберете — все едно сега да издърпат пода изпод краката ви — и с всичко, което е на бюрото — хартията, мастилото... мастилото ще се излее — и само едно петно...

— По-нататък, по-нататък! Побързайте. Другите също чакат.

И тогава — задавено, объркано — за всичко, което беше, за всичко, което е записано тук. За мен истинския и за мен — косматия, и онова, което тя тогава каза за ръцете ми — да, точно оттам започна всичко — и как не пожелах тогава да изпълня дълга си, и как се самозаблуждавах, и как тя намери фалшиви медицински, и как ръждясвах от ден на ден, и за коридорите долу, и за това, как там — зад Стената...

Всичко това — откъслечно, безразборно — давех се, не ми стигаха думите. Кривите, двойно извити устни с насмешка ми подаваха нужните думи — аз благодарно кимах: да, да... И ето (но какво е това?) — ето, той вече говори вместо мен, а аз само слушам: „Да, и после... Точно така беше, да, да!“

Усещам, както става от етер — под яката започва да ми студене, и с усилие го попитах:

— Но как — откъде бихте могли да...

Усмивката му — мълком — все повече се изкривяваше... И след това:

— Знаете ли — вие искахте да скриете нещичко от мен, ето, вие изброихте всички, които сте забелязали зад Стената, но едного забравихте. Казвате — не? А не помните ли, че там за секунда ви се мярна — че видяхте там... мен? Да, да: мен.

Пауза.

И изведнъж — като мълния през главата ми, безсрамно ясно: той — той също ги е... И целият аз, всичките ми мъки, всичко онова, което аз, в изнемога, с последни сили донесох тук като подвиг, е просто смехория, като древния анекдот за Аврам и Исак. Аврам — целият в студена пот — вече замахва с ножа към сина си — към себе си — и изведнъж отгоре глас: „Остави! Пошегувах се...”

Без да откъсвам поглед от все по-кривата усмивка, опрях ръце в края на бюрото му, бавно, бавно се оттласнах назад заедно с креслото, после изведнъж — целият — се сграбчих като наръч — и покрай виковете, стъпалата, устните — презглава.

Не помня как се озовах долу, в един обществен клозет на една от спирките на подземната железница. Там, горе, всичко загиваше, рушеше се най-великата и най-разумната в цялата история цивилизация, а тук — по нечия ирония — всичко си беше както преди, прекрасно. И като си помислиш: всичко това е осъдено, всичко ще се покрие с трева, за всичко това ще останат само „митове“...

Нададох силен стон. И в този момент почувствувах — някой успокояващо ме гали по рамото.

Беше съседът ми, заел седалката отляво. Челото — огромна жълта параболата, на челото — жълти, нечетливи редове-бръчки. И тези редове са за мен.

— Аз ви разбирам, напълно ви разбирам — рече той. — Но все пак успокойте се, не бива. Всичко това ще се върне, неизбежно ще се върне. Важното е само всички да научат за моето откритие. Вие сте първият, комуто казвам: изчислих, че безкрайност няма!

Смаяно го погледнах.

— Да, да, казвам ви: безкрайност няма. Ако светът е безкраен, средната плътност на материята в него би трябвало да е равна на нула. А тъй като тя не е нула — това го знаем, — следователно Вселената е с граници, тя е със сферична форма и квадратът на нейния радиус  $u^2$  е равен на средната плътност, умножена по... Ето, само това ми остава — да пресметна числовия коефициент, и тогава... Разбирате ли: всичко има граници, всичко е просто, всичко е — изчислимо; и тогава ние ще победим философски — разбирате ли? А вие, уважаеми, ми пречите да завърша изчислението си — вие крещите...

Не зная какво ме потресе повече — откритието му или неговата твърдост в часа на Апокалипсиса: в ръцете си (едва сега забелязах)



държеше бележник и логаритмичен циферблат. И разбрах: дори всичко да загине, мой дълг е (пред вас, незнайни мои, любими) — да оставя записките си в завършен вид.

Поисках му лист хартия — и тук записах тези последни редове...

Исках да сложа вече точка — както древните са слагали кръст над ямите, където са хвърляли мъртвите си, когато изведнъж моливът се разтрепера и изпадна от пръстите ми...

— Слушайте — задърпах съседа си. — Слушайте, ви казвам! Вие сте длъжен — вие сте длъжен да ми отговорите: а там, където свършва вашата завършена Вселена? Какво има там — по-нататък?

Не успя да ми отговори: отгоре — по стъпалата — тропот...

**Конспект:  
Фактите  
Камбаната  
Сигурен съм**

Ден. Ясно е. Барометърът показва 760.

Нима аз, Д-503, съм написал тези двеста и двајсет страници? Нима някога съм чувствувал — или съм си въобразявал, че изпитвам всичко това?

Почеркът — моят. И по-нататък — същият почерк, но за щастие само почеркът е същият. Никакви бълнувания, никакви нелепи метафори, никакви чувства: само факти. Защото аз съм здрав, напълно здрав, абсолютно здрав. Усмивкам се — не мога да не се усмивкам, измъкнаха от главата ми някакво трънче и сега там е леко, пусто. Поточно: не пусто, но без нищо странично, което да ми пречи да се усмивкам (усмивката е нормално състояние на нормалния човек).

Фактите са такива. Онази вечер моя, открил границите на Вселената съсед, мен и всички, които бяха с нас — ни откараха в най-близкия аудиториум (номерът на аудиториума, който знае защо, ми бе познат: 112). Там бяхме вързани върху масите и подложени на Великата Операция.

На другия ден аз, Д-503, се явих пред Благодетеля и му разказах всичко, което знаех за враговете на щастието. Защо по-рано това ми се струваше трудно? Не разбирам. Единственото ми обяснение е в тогавашната ми болест (душата).

Същия ден вечерта — на една маса с Него, с Благодетеля, седях (за първи път) в прочутата Газова Стая. Доведоха онази жена. В мое присъствие тя трябваше да даде показания. Тази жена упорито мълчеше и се усмиваше. Забелязах, че има остри и много бели зъби и че това е красиво.

После я вкараха под Камбаната. Лицето ѝ стана много бяло, а тъй като очите ѝ са тъмни и големи — това бе много красиво. Когато започнаха да изпомпват въздуха изпод Камбаната — тя отметна назад глава, притвори очи, устните стиснати — това ми напомни нещо. Тя ме гледаше, вкопчена здраво в облегалките на креслото — гледаше ме, докато очите ѝ не се затвориха напълно. Тогава я измъкнаха, върнаха я в съзнание с помощта на електродите и отново я вкараха под Камбаната. Това се повтори три пъти — и въпреки това тя не каза нито дума. Другите, доведени с тази жена, излязоха по-честни: мнозина от тях започнаха да говорят още от първия път. Всички те утре ще се изкачат по стъпалата към Машината на Благодетеля.

Не бива да се отлага — защото в западните квартали — все още е хаос, рев, трупове, зверове и — за жалост — значителен брой номера, изменили на разума.

Но на перпендикулярния, 40-ти булевард успяхме да конструираме временна Стена от високоволтови вълни. И аз се надявам — ще победим. Нещо повече: сигурен съм — ще победим. Защото разумът трябва да победи.

1924 година

**ДЖОРДЖ ОРУЕЛ  
ФЕРМАТА  
ПРИКАЗКА ЗА ЖИВОТНИ**

## ПЪРВА ГЛАВА

Мистър Джоунс от фермата Старото имение залости вратите на курниците за през нощта, но тъй като си бе пийнал доста, не се сети да затвори прозорчетата. Залитайки, прекоси двора, а светлият кръг от фенера се люшкаше насам-натам; изу ботушите си пред задната врата, наточи си последна чаша бира от буренцето в килера и се запъти към леглото, където мисис Джоунс вече хъркаше.

Щом лампата в спалнята угасна, във всички стопански сгради настана раздвижване и възбуда. През деня се беше пуснал слух, че старият Майор — награденият на изложба бял шопар — предишната нощ е сънувал необикновен сън и иска да го разкаже на останалите животни. Беше уговорено всички да се срещнат в големия обор веднага щом мистър Джоунс се прибере в дома си, та да не им пречи. Старият Майор (наричаха го така, макар че името, под което навремето участва в изложбата, бе Красавеца от Уилингдън) се радваше на такава почит във фермата, че всички бяха готови да се лишат от един час сън, за да чуят какво ще им разкаже.

В дъното на големия обор, на нещо като трибуна, Майора вече се бе разположил удобно в сламеното си ложе под фенера, който висеше от една греда. Той беше дванайсетгодишен и напоследък бе доста затлъстял, но все още имаше достолепен, мъдър и благодушен вид, въпреки че никога не бяха рязали бивните му. Скоро и другите животни заприиха да взеха да се настаняват съобразно с предпочитанията си. Първи дойдоха трите кучета — Далия, Джеси и Пинчър, — а после прасетата, които се разположиха в сламата непосредствено пред трибуната. Кокошките накацах по первазите на прозорците, гълъбите изпърхаха нагоре към мертеците, а овцете и кравите се излегнаха зад прасетата и запреживяха. Двата впрегатни коня, Оувес и Люсерна, пристигнаха заедно, като пристъпяха съвсем бавно и предпазливо отпускаха големите си космати копита, да не би някое дребно животно да се е скрило в сламата. Люсерна бе яка, кротка кобила почти на средна възраст, която така и не възвърна стройната си

фигура след раждането на четвъртото жребче. Оувес беше огромно животно, по-високо от господаря си и силно колкото два коня, взети заедно. Бялата ивица на муцуната му придаваше малко глуповато изражение и той наистина не блестеше с ум, но се радваше на всеобщо уважение заради спокойния си нрав и неизчерпаемата си работоспособност. След конете дойдоха бялата коза Мюриъл и магарето Бенджамин. Бенджамин беше най-старото и проклето животно във фермата. Той рядко говореше, но отвореше ли уста, то обикновено бе, за да изрече някоя цинична забележка — казваше например, че господ му е дал опашка да пъди мухите, но той предпочитал да е без опашка, ала да няма и мухи. От всички животни във фермата единствен Бенджамин никога не се смееше. Ако го попитаха защо, отвърщаше, че не вижда нищо смешно. Въпреки това, без да го признава открито, той беше предан на Оувес; двамата редовно прекарваха заедно неделите в заграждението отвъд овощната градина, пасяха един до друг и не продумваха.

Конете току-що бяха полегнали, когато цяло люпило патенца, изгубили майка си, се заточиха в обора, като писукаха и се лутаха ту наляво, ту надясно да намерят място, където да не ги стъпчат. Люсерна изпъна огромния си преден крак и така издигна пред патенцата стена, край която те се сгушиха и тутакси заспаха. В последния момент се появи и Моли, хубавата, но вятърничава бяла кобила, която теглеше двуколката на мистър Джоунс; ситнеше грациозно и дъвчеше бучка захар. Настани се близо до трибуната и взе да разтърсва бялата си грива с надежда да забележат вплетените в нея червени панделки. Последна пристигна котката, която както обикновено се огледа за най-уютното местенце и накрая се мушна между Оувес и Люсерна; оттам мърка доволно, докато трая речта на Майора, без да чуе ни дума от онова, което говореше той.

Вече всички животни се бяха събрали — нямаше го само Мойсей, питомния гарван, който спеше на един прът зад вратата. Когато Майора видя, че са се настанили удобно и са готови да слушат внимателно, прочисти гърлото си и започна:

— Другари, вече сте чули за необикновения сън, който ми се яви снощи. Но към него ще се върна по-късно. Първо имам да ви казвам нещо друго. Не вярвам, другари, че още дълго ще съм сред вас, и преди да умра, смятам за свой дълг да ви предам мъдростта, която съм

натрупал. Поживях доста и имах много време за размисъл, докато лежах сам в кочината си, та, струва ми се, имам право да заявя, че познавам живота на тази земя не по-зле от всички останали животни. Тъкмо за него искам да ви говоря.

Е, другари, какъв е всъщност този наш живот? Нека го погледнем право в лицето — той е ужасен, изнурителен и кратък. Раждаме се, хранят ни колкото да не издъхнем от глад, а онези от нас, които успеят да оцелеят, са принудени да работят, докато останат съвсем без сили; и в мига, когато вече не сме полезни, ни избиват с отвратителна жестокост. След като навърши една година, никое животно в Англия не знае какво е щастие и отмора. Никое животно в Англия не е свободно. Съществуването ни е робство и мъка — такава е голата истина.

Но нима това е просто закон на природата? Нима земята ни е толкоз бедна, че не може да осигури приличен живот на онези, които я обитават? Не, другари, хиляди пъти не! Почвата на Англия е плодородна, климатът е хубав и тя може да осигури храна в изобилие за много повече животни, отколкото сега я населяват. Само нашата ферма е в състояние да изхрани десетина коня, двајсет крави, стотици овце и всички те да живеят сред удобства, в условия, които сега почти надхвърлят границите на въображението ни. Защо тогава продължаваме да тънем в това окаяно положение? Защото хората ограбват близо половината от продукта на нашия труд. Ето, другари, къде е отговорът на всичките ни проблеми. Той се крие в една-единствена дума — Човек. Тъкмо Човекът е истинският враг, който имаме. Премахнем ли него, главната причина за глада и преумората ще изчезне завинаги.

Човекът е единственото същество, което консумира, а не произвежда. Той не дава мляко, не снася яйца, много е слаб, за да тегли ралото, не тича достатъчно бързо, за да лови зайци. И въпреки това е господар на всички животни. Кара ни да работим, дава ни жалкия минимум колкото да не умрем от гладна смърт, а останалото си присвоява. Нашият труд обработва земята, торът ни я обогатява и все пак никой от нас не притежава нищо. Вие, крави, които сте пред мен, колко хиляди литра мляко сте дали през изтеклата година? А къде отиде млякото, с което трябваше да отхраните здрави теленца? До капка се изля в гърлата на враговете ни. Ами вие, кокошки, колко яйца

сте снесли през тази година и от колко са се излюпили пиленца? Останалите са продадени на пазара да носят печалба на Джоунс и неговите хора. А ти, Люсерна, знаеш ли къде са четирите жребчета, които роди и които трябваше да ти бъдат подкрепа и утеха на старини? Продадоха ги, щом станаха на година, и ти никога вече няма да ги видиш. И какво си получила в замяна на четирите раждания и целия усилен труд на полето освен мизерни дажби и място в конюшната?

Ние дори сме лишени от правото да изживеем жалкия си живот до естествения му край. Не роптая за себе си, защото съм един от щастливците. Аз съм на дванайсет години и имам повече от четиристотин деца. Така е с нас, шопарите. Но накрая никое животно не успява да избяга от неумолимия нож. И вие, млади свинчета, насядали пред мен, само след година ще закъчите на дървника и ще се простите с живота си. Всички ние — крави, прасета, кокошки, овце — сме орисани да изпитаме този ужас. Дори конете и кучетата нямат по-добра съдба. Оувес, още същия ден, когато огромните ти мускули изгубят силата си, Джоунс ще те продаде на закупвача от скотобойната, който ще ти пререже гърлото и ще те свари на бульон за фоксерите. Що се отнася до кучетата, когато остарееят и зъбите им опадат, Джоунс им връзва по една тухла на врата и ги удавя в най-близкото езеро.

Тогава, другари, не е ли кристално ясно, че всички злини в живота ни произтичат от хорската тирания? Само да се отървем от Човека, и продуктът на нашия труд ще ни принадлежи. За по-малко от една нощ бихме могли да се освободим и да станем богати. Значи какво трябва да направим? Ами да работим денонощно, телом и духом, за да свалим от власт човешката раса! На Бунт! — такова е посланието ми към вас, другари. Не зная кога ще избухне този Бунт, може да е след седмица или пък след сто години, но както съм сигурен, че виждам ей тая сламка под краката си, съм сигурен в едно: рано или късно правдата ще възтържествува. Зорко следете за това през краткия остатък от живота си, другари! И най-вече предайте моето послание на онези, които идват след вас, тъй че бъдните поколения да продължат борбата до победа.

И помнете, другари, че решимостта ви трябва да е непоколебима. Никакви увещания не бива да ви отклонят от пътя. Не вярвайте, ако ви казват, че Човекът и животните имат общи интереси, че благоденствието на единия означава благоденствие и за другите.



Всичко е лъжа. Човекът не служи на ничии интереси освен на своите собствени. И нека сред нас, животните, цари пълно единодушие и сплотеност в борбата. Всички човеци са врагове. Всички животни са другари.

В този миг настъпи страхотна бъркотия. Докато Майора говореше, четири големи плъха бяха изпъззели от дупките си; седяха на задните си части и го слушаха. Ала внезапно кучетата ги мярнаха и добре, че плъховете мигом се шмугнаха в дупките, та спасиха живота си. Майора вдигна крак да въдвори тишина.

— Другари — рече той, — ето един въпрос, който трябва да се уточни. Дивите животни, например плъховете и зайците, приятели ли са ни, или врагове? Нека да гласуваме. Предлагам събранието да гласува дали плъховете са наши другари.

Гласуването се проведе веднага и с явно мнозинство бе прието, че плъховете са приятели. Само четирима бяха „против“ — трите кучета и котката, която впоследствие се оказа, че е гласувала и „за“, и „против“. Майора продължи:

— Искам да кажа още нещо. Просто ви повтарям: винаги помнете дълга си да се отнасяте враждебно към Човека и неговите навици. Всяко двуного е враг. Всяко четириногло или хвъркато е приятел. Помнете също, че в борбата срещу Човека ние не бива да заприличаме на него. Дори когато го победите, не усвоявайте пороците му. Нито едно животно не трябва да живее в къща, да спи в легло, да носи дрехи, да пие алкохол, да пуши тютюн, да се докосва до пари или да се занимава с търговия. Всички навици на Човека са лоши. И най-вече никое животно не бива да потиска друго животно. Слаби или силни, умни или глупави, ние всички сме братя. Никое животно не трябва да убива друго животно. Всички животни са равни.

А сега, другари, ще ви разкажа снощния си сън, макар че е трудно да ви го опиша с думи. Беше за това каква ще е земята, когато Човекът изчезне. Този сън ми напомни нещо, което отдавна бях забравил. Преди много години, когато бях прасенце, майка ми и другите свине пееха някаква песен, на която знаеха само мелодията и първите три думи. Като дете и аз тананиках тази мелодия, ала отдавна беше изхвъркнала от ума ми. Но ето че снощи си я припомних насън. А освен това се сетих за думите на песента — думи, които съм сигурен, че животните отпреди много години са пели и които са били

забравени в продължение на няколко поколения. Сега ще ви изпея тази песен, другари. Стар съм и гласът ми е дрезгав, но като ви науча мелодията, вие сами ще я пеете по-добре. Песента се казва „Добитък английски“.

Старият Майор се изкашля и запя. Както беше предупредил, гласът му бе дрезгав, но той пееше доста прилично, пък и мелодията бе вълнуваща, нещо между „Клементина“ и „Ла Кукарача“. Думите бяха следните:

*Добитък английски, добитък ирландски,  
от полюс до полюс, от всеки обор,  
от днес, тъй да знаеш, във радост ликувай,  
обърнал към златното бъдеще взор!*

*Настъпва за тебе ден бляскав и славен,  
ще смъкнем от трона Човека тиран.  
Английската паша от днеска нататък  
е твоя и ти си за нея призван.*

*Изчезват халките от нашите ноздри,  
оглавникът пада от нашия врат.  
Ръжда ще разяжда юздечки и шпори,  
камшици връз тебе не ще да плющят.*

*Богатства несметни очакват ни скоро.  
Овес и пшеница, сено или ръж,  
цвекло, детелина, люцерна са наши  
и лете, и зиме, и в жегата, и в дъжд.*

*Ще грейнат полята английски във слънце,  
по-чисти ще бъдат водите навред.  
И сладостен повей над нас ще задуха  
в мига, щом свободни си пратим привет.*

*За този миг всички напъваме сили.  
И нищо, че можем да склопим очи!*

*Говеда, кобили и разни пернати,  
на крак! Да огреят свободни лъчи!*

*Добитък английски, добитък ирландски,  
от полюс до полюс, от всеки обор,  
послушай и сетне предавай нататък,  
обърнал към златното бъдеще взор!*<sup>[1]</sup>

Изпълнението на тази песен предизвика лудешки възторг у животните. Преди още Майора да стигне до края, те я запяха сами. Дори и най-глупавите сред тях вече бяха научили мелодията и някои от думите, а що се отнася до по-умните, такива като прасетата и кучетата, след няколко минути те знаеха наизуст цялата песен. А сетне, след два-три предварителни опита, фермата дружно и гръмогласно поде „Добитък английски“. Кравите мучаха, кучетата виеха, овцете блееха, конете цвилеха, патиците крякаха. Бяха толкова въодушевени от песента, че я изпяха пет пъти подред и може би щяха да я пеят цяла нощ, ако не ги бяха прекъснали.

За беда врявата събуди мистър Джоунс, който скочи от леглото, уверен, че в двора се е промъкнала лисица. Той грабна пушката, която винаги стоеше в единия ъгъл на спалнята му, и изстреля в мрака шесткалибров пълнител. Сачмите се забиха в стената на хамбара и събранието набързо се разтури. Всички побягнаха към курници, конюшни и кошари. Птиците подхвъркнаха на прътите си, животните се настаняха в сламата и след миг цялата ферма утихна.

---

[1] Стиховете преведе Кръстан Дянков. — Б.р. ↑

## ВТОРА ГЛАВА

След три нощи старият Майор издъхна кротко, както си спеше. Тялото му беше заровено в долния край на овощната градина.

Това беше в началото на март. През следващите три месеца кипеше оживена подривна дейност. Речта на Майора бе обогатила поинтелигентните обитатели на фермата със съвършено нови възгледи за живота. Те не знаеха кога ще избухне Бунтът, предречен от Майора, нямаха никакво основание да мислят, че това ще стане, докато са живи, но ясно съзнаваха, че е техен дълг да се подготвят за него. Работата по просвещаването и организирането на останалите, естествено, легна върху прасетата, които всички признаваха за най-умни сред животните. Измежду тях се отличаваха два Млади шопара — Объл и Наполеон, които мистър Джоунс отглеждаше за продан. Наполеон беше едър, доста свиреп наглед баркширски шопар, единственият от тази порода във фермата, не особено приказлив, но известен с това, че постига своето. Объл бе по-жив от Наполеон, по-сладкодумен и изобретателен, но се смяташе, че не притежава толкова задълбочен характер. Всички останали прасета във фермата бяха млади и ги угояваха за месо. Сред тях се открояваше едно дребно тлъсто прасе на име Квик, с много кръгли бузи, игриви очи, чевръсти движения и писклив глас. То беше блестящ оратор и когато обсъждаше някой труден въпрос, имаше навик да подскача напред-назад и да маха с опашка, което бе някак много убедително. За Квик казваха, че може да направи от черното бяло.

Тези тримата бяха доразвили учението на стария Майор в цялостна философска система, която нарекоха анимализъм. Няколко вечери в седмицата, след като мистър Джоунс заспеше, те организираха тайни събрания в обора и разясняваха принципите на анимализма пред останалите. В началото се сблъскаха с тъпота и безразличие. Някои животни говореха за дълг и вярност към мистър Джоунс, когото наричаха Господаря, или правеха глупави изявления от рода на: „Мистър Джоунс ни храни. Ако го няма, ще умрем от глад.“ Други задаваха въпроси като: „Защо трябва да ни е грижа какво ще

стане след смъртта ни?“, или: „Ако този Бунт, тъй или иначе, ще избухне, има ли значение дали работим за него, или не?“, и прасетата срещаша много трудности да ги накарат да проумеят, че това противоречи на духа на анимализма. Най-глупави въпроси от всички задаваше Моли, бялата кобила. Първият ѝ въпрос към Объл беше: „Ще има ли захар след Бунта?“

— Не — отговори твърдо Объл. — В тази ферма няма да произвеждаме захар. Освен това не ни трябва захар. Ще имаш колкото искаш овес и сено.

— А ще ми позволяват ли да нося панделки в гривата си? — попита Моли.

— Другарко — рече Объл, — тия панделки, на които толкова държиш, са символ на робството. Нима не разбираш, че свободата струва повече от една панделка?

Моли се съгласи, но гласът ѝ не звучеше много убедено.

Прасетата се бореха още по-упорито, за да опровергават лъжите, разпространявани от Мойсей, питомния гарван. Мойсей, любимецът на мистър Джоунс, беше шпионин и доносник, но и изкусен оратор. Твърдеше, че знае за съществуването на някаква тайнствена страна, наречена Захарната планина, където всички животни отивали след смъртта си. Разправяше, че се намирала нейде високо в небето, малко над облаците. Там всеки ден било неделя, детелината растяла през цялата година, а по живите плетове имало бучки захар и кюспе от ленено семе. Животните мразеха Мойсей, защото разказва приказки, а не работи, но някои от тях вярваха в Захарната планина и прасетата трябваше много да спорят, за да ги убедят, че такова място няма.

Най-верните им последователи бяха двата впрегатни коня Оувес и Люсерна. Те трудно можеха да измислят нещо сами, но щом веднъж бяха приели прасетата за учители, поглъщаха всичко, което им се казваше, и го предаваха с прости думи на останалите животни. Неизменно присъствуваха на тайните събрания в обора и даваха тон за песента „Добитък английски“, с която винаги ги закриваха.

А както се оказа, Бунтът бе осъществен много по-рано и по-лесно, отколкото някой бе очаквал. През изминалите години мистър Джоунс, макар и жесток господар, се беше проявявал като добър стопанин, но напоследък бе изпаднал в беда. Много се беше обезкуражил, след като загуби пари в един съдебен процес, и започна

да пие повече, отколкото трябва. Понякога дни наред мързелуваше, седнал на креслото си в кухнята — четеше вестници, пиеше и от време на време даваше на Мойсей трошички хляб, потопени в бира. Работниците му бяха лениви и недобросъвестни, нивите бяха пълни с плевели, покривите на сградите трябваше да се постегнат, живите плетове бяха запуснати, а животните — недохранени.

Дойде юни и тревата бе почти готова за косене. Вечерта срещу Еньовден, който се падаше в събота, мистър Джоунс отиде в Уилингдън и така се напи в „Червеният лъв“, че се прибра чак в неделя по обяд. Работниците бяха издоили кравите рано сутринта и после бяха отишли на лов за зайци, без да се погрижат да нахранят животните. Щом се върна, мистър Джоунс веднага заспа на дивана в гостната, покрил лицето си с вестник „Световни новини“, и когато се свечери, животните още не бяха нахранени. Накрая не изтраяха да стоят гладни. Една от кравите разби с рога вратата на хамбара и животните наченаха чувалите. Точно тогава мистър Джоунс се събуди. След миг той и четиримата му помощници бяха в хамбара с камшици в ръце и нанасяха удари във всички посоки. Изгладнелите животни не можаха да понесат това. Те дружно се нахвърлиха върху мъчителите си, макар да нямаха никаква предварителна уговорка. Джоунс и хората му изведнъж попаднаха под рогата и копитата. Положението се беше изплъзнало от ръцете им. Никога не бяха виждали животни да се държат така и при този неочакван Бунт на съществата, дето бяха свикнали да бият и малтретират както си искат, те едва не обезумяха от страх. След секунда-две се отказаха от всякакви опити за защита и си плюха на петите. Миг по-късно и петимата бягаха в надпревара по коларския път, който водеше до шосето, а животните ги преследваха победоносно.

Мисис Джоунс погледна от прозореца на спалнята, видя какво става, бързо нахвърля няколко вещи в една голяма пътна чанта и се измъкна от фермата по друг път. Мойсей скочи от пръчката си, плесна с криле след нея и изграка силно. Междувременно животните бяха изгонили Джоунс и хората му на шосето и бяха затръшнали портата с петте резета зад гърба им. И така, още преди да осъзнаят какво става, Бунтът беше доведен до успешен край — Джоунс бе прогонен и фермата беше тяхна.

Няколко минути животните просто не можеха да повярват на късмета си. Първата им реакция беше да препуснат дружно и да обиколят фермата, сякаш за да се уверят, че никъде не се е скрило човешко същество; сетне се върнаха в галоп при стопанските сгради, за да изтрият и последните следи от омразното владичество на Джоунс. Нападнаха сайванта — юздечките, халките за ноздри, синджирите на кучетата, ужасните ножове, с които мистър Джоунс кастрираше прасетата и агнетата, всичко бе хвърлено в кладенеца. Юздите, оглавниците, наочниците и унизителните торби за зоб бяха запокитени на сметището, което гореше на двора. Същото се случи и с камшиците. Всички животни заскачаха от радост, когато видяха, че камшиците изчезват в пламъците. Объл хвърли в огъня и панделките, с които в пазарни дни обикновено украсяваха гривите и опашките на конете.

— Панделките, както и дрехите — заяви той, — трябва да се смятат за отличителен белег на хората. Всички животни трябва да ходят голи.

Щом чу тези думи, Оувес донесе сламената шапчица, която му слагаха през лятото, за да пази ушите му от мухите, и я хвърли в огъня при другите неща.

За много кратко време животните унищожиха всичко, което им напомняше за мистър Джоунс. Тогава Наполеон ги поведе обратно към хамбара и им раздаде двойна порция фураж, а на кучетата — по две бисквити. После седем пъти изпяха тичешком „Добитък английски“ от начало до край, а сетне се приготвиха за сън и спаха както никога преди.

Но по навик се събудиха в зори и понеже изведнъж си спомниха прекрасното нещо, което се беше случило, дружно препуснаха към пасището. Насред пасището имаше една могила, откъдето се виждаше по-голямата част от фермата. Животните се втурнаха към върха ѝ и се огледаха наоколо в ясната утрин. Да, тяхно беше — всичко, което виждаха, бе тяхно! Опиянени от тази мисъл, те подтичваха в кръг и скачаха високо от възбуда. Въргаляха се сред росата, хрупаха вкусната лятна трева, подритваха буци черна пръст и вдъхваха прекрасния им аромат. После направиха една обиколка, за да огледат цялата ферма, и с нямо възхищение съзерцаваха орницата, ливадата, овощната градина, езерцето и горичката. Струваше им се, че

никога не са ги виждали, и дори сега им бе трудно да повярват, че всичко е тяхно.

Сетне в колона по един се върнаха при стопанските сгради и мълчаливо спряха пред господарската къща. И тя беше тяхна, но те се страхуваха да влязат вътре. Ала след миг Объл и Наполеон бутнаха вратата с плещи и животните се заточиха в индийска нишка, пристъпвайки безкрайно внимателно от страх да не развалят нещо. Обходиха на пръсти стаите, боязливо шептяха и с някакво благоговение сезираха в смайващия разкош, в леглата с пухените дюшеци, в огледалата, в тапицирания с конски косъм диван, в дебелия килим и литографията на кралица Виктория, закачена над камината в гостната. Точно слизаха по стълбите, когато забелязаха, че Моли я няма. Върнаха се и видяха, че е останала в най-хубавата спалня. Беше взела една синя панделка от тоалетката на мисис Джоунс, държеше я до рамото си и съвсем глупаво се любоваше на образа си в огледалото. Другите остро я порицаха и излязоха. Няколкото свински бута, които висяха в кухнята, бяха изнесени, за да ги погребат, а Оувес проби с копито бъчвичката бира в килера, но иначе всичко в къщата остана непокътнато. На място се взе единодушно решение господарската къща да бъде запазена като музей. Всички се съгласиха, че никой не бива да живее в нея.

Животните закусиха, а после Объл и Наполеон отново ги събраха да им говорят.

— Другари — рече Объл, — сега е шест и половина и ни чака дълъг ден. Днес почваме да прибираме сеното. Но първо трябва да свършим нещо друго.

Тогава прасетата признаха, че през последните три месеца са се научили да четат и пишат от един стар буквар на децата на мистър Джоунс, който бил изхвърлен на бунището. Наполеон изпрати да донесат кофи с черна и бяла боя и ги поведе към портата с петте резета, откъдето се излизаше на пътя. После Объл, защото той пишеше най-добре, мушна една четка в копитото си и залича думите „Старото имение“ от най-горното резе на портата и на тяхно място изписа „Ферма на животните“. Така щеше да се казва тя отсега нататък. Сетне се върнаха при стопанските сгради и Объл и Наполеон наредиха да се донесе стълба, която подпряха на голата стена на големия обор. Обясниха, че с разработките си от последните три месеца прасетата са



успели да сведат принципите на анимализма до седем заповеди. Сега тези седем заповеди щяха да бъдат изписани на стената; те щяха да представляват неизменният закон, съобразно с който всички животни от фермата трябваше да живеят занапред. С известни затруднения (понеже не е лесно за едно прасе да запази равновесие на стълба) Объл се покатери горе и се залови за работа, а няколко стъпала под него Квик държеше кофата с боя. Заповедите бяха изписани върху намазаната с катран стена с големи бели букви, които се четяха от трийсет метра разстояние. Те гласяха следното:

#### СЕДЕМ ЗАПОВЕДИ

1. Всяко двуного е враг.
2. Всяко четириногло или хвъркато е приятел.
3. Никое животно да не носи дрехи.
4. Никое животно да не спи в легло.
5. Никое животно да не пие алкохол.
6. Никое животно да не убива друго животно.
7. Всички животни са равни.

Бяха написани прегледно и като изключим това, че „приятел“ беше написано „преятел“ и едно от „с“-тата беше обърнато наопаки, правописът беше безупречен. Объл ги прочете на глас заради неграмотните. Всички животни закимаха, за да изразят пълното си одобрение, а по-умните веднага взеха да учат заповедите наизуст.

— А сега — викна Объл, захвърляйки четката с боя, — напред към ливадата! Нека приемем, че е въпрос на чест да приберем реколтата по-бързо, отколкото ще могат Джоунс и хората му.

Но в този миг трите крави, които от известно време изглеждаха неспокойни, замучаха силно. Не бяха ги доили цели двацет и четири часа и виметата им щяха да се пръснат. След като помислиха малко, прасетата изпратиха да им донесат ведре и успешно издоиха кравите, защото краката им бяха добре пригодени за целта. Не след дълго се появиха пет ведре, пълни с разпенено мляко, което много животни загледаха с жив интерес.

— Какво ще стане с всичкото това мляко? — запита някой.

— Джоунс понякога слагаше малко в ярмата ни — рече една от кокошките.

— Не се занимавайте с млякото, другари! — викна Наполеон и застана пред ведрата. — Ще се погрижим за него. По-важна е реколтата. Объл ще ви води. Аз ще дойда след няколко минути. Напред! Сеното ни чака.

И тъй, животните припнаха към ливадата да прибират реколтата, а вечерта, когато се върнаха, забелязаха, че млякото е изчезнало.

## ТРЕТА ГЛАВА

Как само се трудиха и потиха, за да приберат сеното! Но усилията им бяха възнаградени, защото реколтата бе дори още по-богата, отколкото се надяваха.

Понякога работата беше тежка; земеделските сечива бяха предназначени за човешки същества и неспособността на животните да използват инструменти, като стоят прави на задните си крака, беше голяма спънка. Но прасетата бяха страшно умни и винаги измисляха как да се справят с трудностите. Що се отнася до конете, те познаваха всяка педя земя и наистина разбираха от косене и пластене — доста по-добре, отколкото Джоунс и хората му. В действителност прасетата не работеха, а просто организираха и надзираваха останалите. С позадълбочените знания, които имаха, беше съвсем естествено те да поемат водачеството. Оувес и Люсерна се впрягаха в резачката или в грапата (сега, разбира се, нямаше нужда от юздечки и поводи) и неспирно обхождаха ливадата с тежка стъпка, а някое прасе вървеше след тях и според случая подвикваше: „Дий, другарю!“, или: „Тпррру, другарю!“ И всички животни, до най-дребните и нищожните, работеха за обръщането и прибирането на сеното. Дори патките и кокошките цял ден бяхтеха под жаркото слънце и носеха тънки снопчета сено в човките си. Накрая се оказа, че събирането на реколтата им е отнело два дни по-малко, отколкото обикновено отнемаше на Джоунс и работниците му. Още повече, това беше най-богатата реколта, която фермата бе виждала. Нищо не оставиха да се пропилее; с остроото си зрение кокошките и патиците бяха събрали и последното стръкче. И никое животно от фермата не си позволи дори да близне сеното.

През цялото това лято работата в Стопанството вървеше като по часовник. Животните бяха тъй щастливи, както преди не можеха и да си представят. Наслаждаваха се на всяка хапка, защото храната вече наистина бе тяхна собственост, произведена от и за самите тях, а не подхвърлена им неохотно от свидлив господар. Сега, когато паразитните човешки същества си бяха отишли, за всички имаше

повече храна. И свободното време беше повече, макар че животните още нямаха опит. Те срещаха редица трудности — например по-късно същата година, когато прибраха зърното, трябваше да го тъпчат по едновременно начин и да издухvat плявата, понеже фермата не разполагаше с вършачка, — но прасетата с ума си и Оувес с огромните си мускули винаги им помагаша да се справят успешно. Всички се възхищаваха от Оувес. Той не бе жалил сили дори по времето на Джоунс, но сега се развихряше за трима; имаше дни, когато сякаш цялата работа във фермата лягаше върху могъщите му плещи. От сутрин до вечер буташе и теглеше и винаги бе там, където е най-тежко. Имаше уговорка с едно от петлетата да го буди половин час по-рано от останалите и преди започване на работния ден даваше доброволен труд, където е най-необходимо. Отговорът му на всеки проблем или неуспех беше: „Ще работя още по-усилено!“, което бе приел за свой девиз.

Но всички работеха според възможностите си. Например кокошките и патиците добавиха пет крини зърно към реколтата, събирайки разпилените зърна. Никой не крадеше, никой не се оплакваше от дажбите; кавгите, ежбите и подозренията, които едно време минаваха за нещо нормално, бяха почти забравени. Никой не кръшкаше, или почти никой. Вярно, че на Моли не ѝ се ставаше сутрин и имаше навика да си тръгва рано-рано от работа с извинението, че в копитото ѝ се е забило камъче. И поведението на котката беше малко особено. Забелязаха, че щом трябва да се върши нещо, нея все не могат да я открият. Губеше се по цели часове, а сетне се появяваше за обяд или вечерта, след края на работния ден, сякаш нищо не се е случило. Но винаги измисляше такива чудесни оправдания и мъркаше толкова нежно, че беше невъзможно да не повярваш в добрите ѝ намерения. Старият Бенджамин, магарето, изглеждаше почти непроменен от Бунта насам. Той все така бавно и упорито вършеше работата си, както бе правил и по времето на Джоунс, без да кръшка, но и без да иска допълнителни задачи. Не изразяваше никакво мнение по въпроса за Бунта и последствията от него. Ако го питаха не е ли по-щастлив сега, когато Джоунс го няма, той казваше само: „Магаретата живеят дълго. Никой от вас не е виждал умряло магаре“, и останалите трябваше да се задоволят с този загадъчен отговор.

В неделя не се работеше. Закуската беше един час по-късно от обикновено, а сетне имаше една церемония, която се провеждаше неизменно, седмица след седмица. Първо се вдигаше знамето. Объл беше намерил някаква стара зелена покривка на мисис Джоунс и върху нея с бяла боя беше нарисувал копито и рог. И всяка неделна сутрин тази покривка се вдигаше на пилоната в градината пред господарската къща. Объл обясни, че зеленото знаме символизира зелените поля на Англия, а копитото и рогът — бъдещата Република на животните, която ще се възцари, щом човешката раса окончателно бъде свалена от власт. След вдигане на знамето всички животни се отправяха към големия обор за общо заседание, известно като Събранието. Тук се планираше работата за следващата седмица, правеха се различни предложения, които се обсъждаха. Предложенията внасяха винаги прасетата. Другите животни знаеха как да гласуват, но никога не можеха сами да измислят нещичко. Объл и Наполеон безспорно бяха най-активни при обсъжданията. Но останалите забелязаха, че те двамата вечно имат разногласия: каквото и предложение да дадеше единият от тях, другият със сигурност щеше да бъде против. Дори когато се реши да направят малко ограждение зад овощната градина, нещо като почивен дом за животните, които вече са негодни да работят (на това никой не можеше да възрази), последваха бурни дебати каква да бъде пенсионната възраст на отделните видове животни. Събранието неизменно завършваше с песента „Добитък английски“, а следобедът се предоставяше за почивка.

Прасетата бяха определили сайванта за своя главна квартира. Вечер там изучаваха ковачество, дърводелство и други по-необходими занаяти по разни книги, които бяха донесли от господарската къща. Объл пое и задачата да организира останалите животни в тъй наречените Животински комитети. В тази си дейност беше неуморим. Сформира за кокошките Комитет за производство на яйца, за кравите — Съюз на чистите опашки, Комитет по превъзпитанието на дивите другари (целта на последния беше да се опитомят плъховете и зайците), Движение за по-бяла вълна, където членуваха овцете, и тям подобни дружества, а също и курсове по ограмотяване. Общо взето, тези мероприятия се провалиха. Например опитът да се опитомят дивите животни почти веднага пропадна. Те продължиха да се държат както преди, а ако бяха щедри с тях, просто се възползуваха от това.

Котката постъпи в Комитета по превъзпитанието и няколко дни активно участвува в него. Един ден я видяха да седи на покрива и да говори на пет-шест врабчета, кацнали на безопасно разстояние. Разправяше им, че сега всички животни са другари и че всяко врабче може да дойде и да кацне на лапата ѝ; но врабчетата не смееха да приближат.

Ала курсовете по ограмотяване имаха голям успех. До есента почти всички животни от фермата бяха повече или по-малко грамотни.

Що се отнася до прасетата, те вече четяха и пишеха без грешка. Кучетата се научиха да четат доста добре, но освен Седемте заповеди друга литература не ги интересуваше. Козата Мюриъл четеше малко по-сносно от кучетата и понякога вечер запознаваше останалите със статии от съдраните вестници, които бе намерила на сметището. Бенджамин четеше не по-зле от прасетата, но никога не проявяваше способностите си. Казваше, че доколкото му било известно, нямало нищо, което си струва да се прочете. Люсерна научи цялата азбука, но не можеше да слива сричките. Оувес стигна само до буквата Г. Изписваше в праха А, Б, В, Г с огромното си копито, а после спираше и се вторачваше в буквите с изопнати назад уши, тръсваше от време на време гривата си и с все сили се напъваше да си спомни следващите букви, но така и не успяваше. Наистина на няколко пъти се постара да научи Д, Е, Ж и З, ала докато ги усвои, се оказа, че е забравил А, Б, В и Г. Накрая реши да се задоволи с първите четири букви и ги пишеше по веднъж-дваж на ден, за да освежава паметта си. Моли отказваше да учи всякакви букви освен онези, които влизаха в името ѝ. Оформяше ги прегледно от счупени клонки, сетне ги украсяваше с по едно-две цветчета и ги обикаляше, за да им се любовува.

Никое друго животно във фермата не научи нещо повече от буквата А. Установи се също така, че по-глупавите животни, като овцете, кокошките и патиците, не са в състояние да наизустят Седемте заповеди. След продължителен размисъл Объл заяви, че те всъщност могат да се сведат до една-единствена максима, а именно: „Четири крака — да, два крака — не!“ Той каза, че в това се състоял основният принцип на анимализма. Който го схванел правилно, щял да се предпази от човешко влияние. Отначало птиците възразяваха, защото си мислеха, че те също имат само два крака, но Объл им доказа, че не е така.

— Крилото на птицата, другари — рече той, — е двигателен, а не манипулационен орган. Следователно трябва да го смятаме за крак. Отличителният белег на Човека е ръката — инструментът, с който върши всичките си злини.

Птиците не разбраха, сложните думи на Объл, но приеха обяснението му и всички по-простички животни се захванаха да учат новия принцип наизуст. Върху голата стена на обора над Седемте заповеди с по-големи букви беше написано: ЧЕТИРИ КРАКА — ДА, ДВА КРАКА — НЕ! Щом веднъж го наизустиха, овцете много харесаха този принцип и често, както си лежаха в полето, почваха дружно да бляят: „Четири крака — да, два крака — не! Четири крака — да, два крака — не!“, и продължаваха с часове, без да им омръзне.

Наполеон не прояви интерес към комитетите на Объл. Заявяваше, че възпитанието на младите е по-важно от всичко, което би могло да се направи за възрастните. Случи се така, че Джеси и Далия се окучиха скоро след прибирането на сеното и имаха общо девет здрави кутренца. Веднага щом се отбиха, Наполеон ги взе от майките им и заяви, че той ще отговаря за тяхното възпитание. Качи ги в един плевник, до който се стигаше само със стълба от хамбара; държеше ги там в пълна изолация и останалите животни от фермата скоро забравиха за съществуването им.

Загадката около изчезването на млякото не след дълго се изясни. Всеки ден го сипвали в триците на прасетата. Сега зрееха ранните ябълки и тревата в овощната градина пъстрееше от нападали плодове. Животните бяха приели за нещо естествено, че ще си ги делят поравно; но един ден бе издадена заповед всички нападали ябълки да се съберат и занесат на прасетата под сайванта. Тогава някои животни изразиха недоволство, но напразно. Всички прасета бяха напълно единодушни по този въпрос, дори Объл и Наполеон. Изпратиха Квик да даде нужното обяснение на останалите.

— Другари! — викна той. — Надявам се, не мислите, че ние, прасетата, прибягваме егоистично до тази мярка, за да се облагодетелствуваме. Всъщност мнозина от нас не обичат ябълки и мляко. Аз самият не ги понасям. Като ги ядем, единствената ни цел е да запазим силите си. Млякото и ябълките съдържат вещества (и това е доказано от Науката, другари), които са абсолютно необходими за здравето на прасетата. А ние сме умствени работници. Цялото

управление и организация на тази ферма зависят от нас. Ден и нощ бдим за вашето благополучие. И именно заради вас прием това мляко и ядем тези ябълки. Знаете ли какво ще стане, ако ние, прасетата, не съумеем да изпълним дълга си? Джоунс ще се върне! Да, Джоунс ще се върне! Нали, другари — провикна се Квик почти умолително, като подскачаше наляво-надясно и въртеше опашка, — нали никой от вас не иска Джоунс да се върне?

Ако имаше нещо, в което животните да са напълно сигурни, то беше, че не искат Джоунс да се върне. Щом им представиха работите в такава светлина, те вече нямаха какво да възразят. Съвсем ясно бе колко е важно прасетата да си съхранят здравето. Затова без всякакви спорове се съгласиха, че млякото и обрулените от вятъра плодове, а също и реколтата от зрели ябълки ще се пазят само за прасетата.



## ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

До края на лятото вестта за онова, което се случи във Фермата на животните, се разнесе из половината стопанства в страната. Объл и Наполеон всеки ден изпращаха ята гълъби с поръчение да общуват с животните от съседните ферми, да им разказват за Бунта и да ги учат мелодията на „Добитък английски“.

По-голямата част от това време мистър Джоунс бе прекарал в общия салон на кръчмата „Червеният лъв“ в Уилингдън, оплаквайки се на всеки, склонен да го слуша, от чудовищната несправедливост, която изтърпял, когато презреният му добитък го изгонил от собствените му земи. Другите фермери, общо взето, му съчувстваха, но отначало не му помогнаха много. В душата си всеки от тях тайно се питаше не би ли могъл някак да извлече полза от нещастieto на Джоунс. За късмет собствениците на двете съседни стопанства непрекъснато бяха в лоши отношения. Едното от тях, което се казваше Мечи лес, беше обширно, запуснато, старовремско имение, почти цялото обрасло с гори; всичките му пасища бяха излинали, а живите плетове — изпокършени, занемарени. Собственикът му, мистър Пилкингтън, беше небрежен фермер любител, който — според сезона — прекарваше по-голямата част от времето си в лов или риболов. Другото стопанство, което се наричаше Лиси рид, бе по-малко и по-добре гледано. Собственикът му беше хитър и свадлив човек, който вечно се съдеше с някого. Казваше се мистър Фредерик и с него мъчно се излизаше наглава. Дватамa толкова много се мразеха, че трудно щяха да се споразумеят дори за да защитят своите общи интереси.

Тъй или иначе, те здравата се изплашиха от Бунта във Фермата на животните и искаха на всяка цена да попречат на добитъка си да научи повече за него. Отначало уж се надсмиваха над тази история — било невъзможно животните сами да управляват стопанство. Цялата работа ще трае две седмици, отсичаха те. Разпространяваха слухове, че животните от Старото имение (те упорито продължаваха да наричат така фермата и не можеха да понесат новото ѝ име) постоянно се

биели помежду си и масово измирали от глад. След време, когато стана ясно, че не са измрели от глад, Фредерик и Пилкингтън запяха друга песен и заговориха за страхотиите, които се случвали във фермата. Животните там се превърнали в канибали, изтезавали се едни други с нажежени подкови, а женските им били общи. Ето докъде стигнали, като се опълчили срещу законите на природата, заявяваха Фредерик и Пилкингтън.

Но на тези приказки не се вярваше изцяло. Носеха се и разни други слухове — къде разкрасени, къде доизмислени — за някаква ферма-чудо, където хората са прогонени и животните се управляват сами, и през тази година в околността се надигна вълна на непокорство. Биволите, досега винаги кротки, неочаквано бяха подивели, овцете събаряха огражденията и съсипваха детелината, кравите прекатурваха ведрата с мляко, конете отказваха да прескачат препятствията и изтърсваха ездачите си от другата им страна. На всичко отгоре мелодията и дори думите на „Добитък английски“ се знаеха навред. Бяха се разпространили с удивителна бързина. Щом чуеха песента, хората едва сдържаха яда си, макар да се преструваха, че я смятат за глупава. Не разбирали как дори животните могат да стигнат дотам, че да пеят такива жалки нелепости. Хванеха ли някое животно да си я тананика, тутакси го налагаха с камшик или тояга. И въпреки всичко не бяха в състояние да заглушат песента. Косовете я подсвиркваха сред плетищата, гълъбите я гукаха в клоните на брястовете, тя ехтеше сред грохота в ковачниците и ударите на черковните камбани. И когато човеците се заслушваха в нея, тайно потръпваха, сякаш чуваха предсказание за бъдещата си съдба.

В началото на октомври, когато зърното беше ожънато и прибрано, а част от него и овършано, цяло ято гълъби връхлетяха като вихър и силно възбудени накацах в двора на фермата. Джоунс и хората му заедно с още няколко мъже от Мечи лес и Лиси рид били влезли през портата с петте резета и идвали по коларския път, който водел към фермата. Всички носели тояги освен Джоунс, който вървял напред с пушка в ръка. Явно били решили да си възвърнат владенията.

Това отдавна се очакваше и животните бяха в бойна готовност. Объл беше изучил една стара книга за походите на Юлий Цезар, която бе намерил в господарската къща, и отговаряше за отбранителните

действия. Той бързо издаде нужните заповеди и след няколко минути всяко животно бе на поста си.

Когато хората се приближиха до стопанските сгради, Объл нанесе първия си удар. Всичките гълъби, на брой трийсет и пет, се разлетяха над главите на мъжете и хубаво ги оцвяха; докато мъжете се окопитят, гъските, скрити зад плетището, се втурнаха стремително и ожесточено ги закълваха по прасците. Но това бе само една кратка схватка, предназначена да създаде временно объркване; после хората лесно прогониха гъските с тоягите си. Тогава животните атакуваха за втори път. Мюриъл, Бенджамин и всички овце, предвождани от Объл, се втурнаха напред и взеха да мушкат хората отвсякъде, а Бенджамин се обърна и ги зарита с малките си копита. Но онези, с тоягите и подкованите си ботуши, отново се оказаха по-силни. Изведнъж, чули квиченето на Объл, който даде сигнал за отстъпление, всички животни се обърнаха и избягаха през портичката към двора.

Хората нададоха победоносен вик. Мислеха си, че са принудили враговете да побягнат, и се спуснаха подире им. Ала Объл именно това бе целил. Веднага щом те се озоваха по средата на двора, трите коня, трите крави и останалите прасета, които чакаха в засада зад вратата на обора, неочаквано ги нападнаха в гръб и им отсякоха пътя. Сега Объл даде сигнал за нападение. Той самият се втурна право към Джоунс. Джоунс го видя, че се приближава, вдигна пушката и стреля. Сачмите оставиха кървави следи по гърба на Объл, а една овца падна мъртва. Без да спре нито за миг, Объл с цялата си тежест врхлетя върху краката на Джоунс. Запрати го на торището и пушката изхвъркна от ръцете му. Но най-ужасяващата гледка беше Оувес, изправен на задните си крака и размахал огромните си подковани копита като див жребец. Първият му удар се стовари върху главата на един коняр от Мечи лес и го просна безжизнен в калта. Като го видяха, някои от мъжете захвърлиха тоягите и се опитаха да избягат. Обзе ги панически страх; след миг животните дружно ги погнаха из двора. Мушкаха ги с рога, ритаха, хапеха, тъпчеха. Всяко животно от фермата си отмъщаваше както можеше. Дори котката най-неочаквано скочи от покрива на раменете на един кравар и впи нокти във врата му, при което той изрева от болка. Веднага щом изходът се освободи, хората се зарадваха, че ще се измъкнат от двора, и презглава хукнаха към шосето. И така, само пет минути след нахлуването си във фермата, те

отстъпваха позорно по същия път, по който бяха дошли, а цяло ято гъски съскаха подире им и непрекъснато ги кълвяха по прасците.

Всички мъже успяха да избягат освен един. Насред двора Оувес побутваше с копито конярчето, което лежеше ничком в калта, и се опитваше да го обърне по гръб. Момчето не помръдваше.

— Мъртъв е — рече печално Оувес. — А не съм искал да го убивам. Забравих, че имам железни подкови. Кой ще ми повярва, че не съм го сторил нарочно?

— Без да се размекваме, другарю! — кресна Объл, от чиито рани още капеше кръв. — Войната си е война. Само мъртвият човек е добър човек.

— Не ща да отнемам живот, пък бил той и човешки — повтори Оувес, а очите му бяха пълни със сълзи.

— Къде е Моли? — провикна се някой.

Моли наистина я нямаше. Отначало всички много се разтревожиха; изплашиха се, че хората може нещо да са я наранили или дори да са я отвели със себе си. Но накрая я намериха скрита в обора, заровила глава сред сеното в яслите. Беше избягала още при първия изстрел на пушката. А когато животните се върнаха от издирването, стана ясно, че конярчето, което всъщност беше само зашеметено, се е съвзело и е офейкало.

Крайно възбудени, животните отново се събраха и всяко заразказва подвизите си в битката, крещейки колкото му глас държи. Веднага се състоя импровизирано чествуване на победата. Вдигнаха знамето и изпяха много пъти „Добитък английски“, а после устроиха тържествено погребение на убитата овца и посадиха на гроба ѝ глог. Объл държа кратка реч, в която подчерта необходимостта всички животни да са готови да умрат за своята ферма, ако това се наложи.

Единодушно решиха да се учреди военно отличие „Животно герой“ — първа степен, с което Объл и Оувес бяха удостоени начаса. То представляваше пиринчен медал (всъщност това бяха няколко стари украшения за ремъци, намерени под сайванта), който трябваше да се носи в неделя и по празници. Решиха да има и „Животно герой“ — втора степен, присъден посмъртно на убитата овца.

Последваха бурни спорове как да нарекат битката. Накрая я кръстиха Битката при обора, тъй като оттам бяха нападнали хората из засада. Откриха пушката на мистър Джоунс в калта, а всички знаеха,

че в господарската къща има складирани патрони. Решиха в подножието на пилоната със знамето да изправят пушката като същински топ и да стрелят с нея два пъти в годината — веднъж на дванайсети октомври, датата на Битката при обора, и втори път на Еньовден, когато бе избухнал Бунтът.

## ПЕТА ГЛАВА

С приближаването на зимата Моли ставаше все по-недисциплинирана. Всяка сутрин закъсняваше за работа и се извиняваше с това, че се е успала; оплакваше се от някакви необясними болки, макар че имаше чудесен апетит. При всеки удобен повод бягаше от работа и отиваше на водопоя, където стоеше и глуповато се взираше в собственото си отражение. Но се носеха и слухове за по-сериозни провинения. Един ден, когато Моли се разхождаше безгрижно из двора, размахваше дългата си опашка и дъвчеше стръкчета сено, Люсерна я привика настрана.

— Моли — започна тя, — трябва да си поговорим за нещо много важно. Сутринта те видях как надничаш през оградата, която разделя нашата ферма от Мечи лес. Един от работниците на мистър Пилкингтън стоеше от другата страна. И той... бях много далече, но съм почти сигурна в това, което видях, той ти говореше, а ти му позволяваше да те гали по муцуната. Какво означава това. Моли?

— Не ме е галил! Не съм му позволявала! Не е вярно! — извика Моли и взе да подскача и да рие земята с копито.

— Моли! Погледни ме в очите! Даваш ли ми честната си дума, че този мъж не те галеше по муцуната?

— Не е вярно! — повтори Моли, но не можа да погледне Люсерна в очите и след миг побягна и се изгуби в полето.

На Люсерна ѝ хрумна нещо. Без да казва на останалите, тя отиде при яслата на Моли и разрови с копито сламата пред нея. Там бяха скрити няколко бучки захар и връзки панделки в различни цветове.

След три дни Моли изчезна. В продължение на няколко седмици никой не знаеше къде се намира, а сетне гълъбите докладваха, че са я видели в другия край на Уилингдън. Била впрегната в гиздава двуколка, боядисана в червено и черно, която стояла пред една кръчма. Някакъв червендалест дебелак с карирани панталони и гети я галел по муцуната и ѝ давал захарчета. Козината ѝ била току-що тимарена, а през челото си носела алена панделка. Изглеждаше доволна, тъй рекоха

гълъбите. От този миг насетне никое животно не спомена името на Моли.

През януари хвана лют студ. Земята се скова и на полето не можеше да се работи. В големия обор се провеждаха много събрания; прасетата бяха твърде заети — планираха задачите за предстоящия сезон. Прие се, че те (като безспорно по-умни от другите животни) ще решават всички въпроси, свързани със стопанската политика, макар че решенията им трябваше да бъдат утвърждавани от мнозинството. Това споразумение щеше да важи с пълна сила, ако не бяха пререканията между Объл и Наполеон. Двамата бяха на противоположно мнение по всеки въпрос, който позволяваше разногласие. Ако единият от тях предложеше да се засее по-голяма площ с ечемик, другият веднага искаше по-голяма площ с овес и ако единият кажеше, че еди-коя си нива е много подходяща за зеле, другият заявяваше, че става само за кореноплодни. Всеки си имаше поддръжници и се водеха ожесточени спорове. На събранията Объл често печелеше мнозинство с блестящите си речи, но Наполеон по-хитро си осигуряваше подкрепа през другото време. Особено голям успех имаше той сред овцете. Напоследък те бяха взели кога трябва и кога не трябва да бляят: „Четири крака — да, два крака — не!“, и нерядко прекъсваха работата на Събранието. Забелязано беше, че обикновено почват да вресят: „Четири крака — да, два крака — не!“, в най-важните моменти от речите на Объл. Той бе изучил внимателно няколко стари броя на „Земеделец и скотовъдец“, които беше намерил в господарската къща, и бе пълен с идеи за подобрения и нововъведения. Говореше научно за напоителни канали, силаж и фосфатен тор и беше разработил сложна система, според която животните трябваше да изхвърлят тора си направо на полето, всеки ден на различно място, за да си спестят труда по превозването. Наполеон не предлагаше собствени проекти, но тихичко разправяше, че и от Обълвите няма да излезе нищо, и изглежда, чакаше да удари неговият час. Ала от всичките им спорове най-ожесточен беше този за вятърната мелница.

Насред обширното пасище, недалеч от стопанските сгради, се издигаше една могила, която беше най-високата точка във фермата. След като огледа земите. Объл заяви, че това е най-подходящото място за вятърна мелница, с чиято помощ да се задвижи динамо и фермата да има електричество. То щеше да осветява оборите и да ги отоплява през

зимата, щеше да захранва циркуляр, сламорезачка, цвеклорезачка и електрическа доилка. Животните не бяха и чували за подобни неща (фермата не беше модернизирана и разполагаше само с най-примитивни сечива) и слушаха изумени, когато Объл им описваше разни фантастични машини, които щели да вършат работата вместо тях, а те да си пасат на воля из полето или да се развиват умствено с четене и разговор.

След няколко седмици плановете на Объл бяха окончателно разработени. Техническите подробности бяха взети главно от три книги, принадлежали някога на мистър Джоунс — „Хиляда полезни съвета за домакинството“, „Как да зидаме сами“ и „Електротехника за начинаещи“. Объл използваше за кабинет една барака, която някога бе служила за инкубатор и имаше гладък дъсчен под, удобен за чертане. Там той се уединяваше с часове. Затиснал с камъни разтворените си книги и втъкнал парче тебешир в копитото си, той се движеше бързо напред-назад, теглеше линия след линия и сегиз-тогиз квичеше от възбуда. Постепенно чертежите се превърнаха в сложна плетеница от лостове и зъбчати колела, която заемаше повече от половината под; за останалите животни тези чертежи бяха напълно неразбираеми, но много внушителни. Поне веднъж дневно всички идваха да погледнат творенията на Объл. Дори кокошките и патиците идваха и се стараеха да не стъпват по тебеширените черти. Само Наполеон стоеше настрана. Още от началото той се беше обявил против мелницата. Но един ден пристигна неочаквано да разгледа плановете. Обиколи навъсено бараката, внимателно се взря във всеки детайл от чертежите, подуши ги веднъж-дваж, сетне известно време ги съзерцава с крайчеца на окото си; после ненадейно вдигна крак, препика ги и излезе, без да продума.

По въпроса за мелницата животните от фермата се бяха разделили на два лагера. Объл не отричаше, че няма да е лесно да я построят. Трябваше да се вадят камъни от кариерата и да се издигнат стените, след това да се направят крилата, а накрая щеше да има нужда от динамо и кабели. (Объл не изясняваше откъде ще си доставят последните.) Но той твърдеше, че всичко може да се свърши за една година. А сетне, заявяваше Объл, животните ще си спестят толкова много труд, че ще се налага да работят само три дни от седмицата. От друга страна, Наполеон доказваше, че в момента неотложната



необходимост е да се увеличи производството на храна, и уверяваше, че ако си губят времето за вятърната мелница, всички ще измрат от глад. Животните се разделиха на две фракции, сплотени под лозунгите „Гласувайте за Объл и за тридневна работна седмица!“ и „Гласувайте за Наполеон и за пълни ясли!“. Бенджамин беше единственото животно, което не се присъедини към никоя от фракциите. Не вярваше нито че храната ще стане по-изобилна, нито че вятърната мелница ще спестява труд. С мелница или без мелница, казваше той, животът ще си върви както винаги си е вървял — сиреч зле.

Освен споровете за вятърната мелница животните имаха да решават въпроса за отбраната на фермата. Всички ясно съзнаваха, че макар да са победили хората в Битката при обора, онези могат да направят втори, по-решителен опит да си възвърнат фермата и да възстановят правата на мистър Джоунс. И имаха още по-голямо основание да го направят, защото новината за поражението им се беше разнесла из околността и животните от съседните ферми бяха станали по-неспокойни отвсякога. Както обикновено, Объл и Наполеон имаха разногласия. Според Наполеон животните трябваше да се снабдят с огнестрелно оръжие и да се научат да го използват. Според Объл те трябваше да изпращат все повече и повече гълъби и да подтикват към бунт животните от другите ферми. Първият твърдеше, че ако не могат да се защитават, неизбежно ще ги разгромят, а вторият уверяваше, че ако навсякъде избухнат бунтове, изобщо няма да е нужно да се защитават. Животните изслушваха Наполеон, а после Объл и не бяха в състояние да решат кой е прав; всъщност винаги бяха съгласни с този, който говореше в момента.

Най-сетне дойде денят, когато планове на Объл бяха завършени. Следващата неделя на Събранието щеше да се гласува дали да се започне работа по вятърната мелница. Щом всички животни отидоха в големия обор, Объл стана и изложи доводите си в подкрепа на строежа на мелницата, макар че овцете от време на време го прекъсваха с блеенето си. После стана Наполеон, за да възрази. Той съвсем спокойно заяви, че мелницата е една глупост и неговият съвет е никой да не гласува за нея, след което бързо седна на мястото си; беше говорил само трийсет секунди и изглеждаше безразличен към ефекта, произведен от думите му. Тогава Объл скочи и надвиквайки овцете, които пак бяха почнали да бляят, излезе със страстен призив в защита

на мелницата. Досега симпатиите на животните се разделяха поравно между двамата, но след миг красноречието на Объл ги спечели за каузата му. С пламенни слова той обрисова каква би могла да бъде Фермата на животните, когато те се отърват от черния труд. Сега въображението му летеше много по-далеч от сламорезачките и ряпокълцачките. Електричеството, рече той, можело да задвижи вършачки, плугове, брани, валяци, жътварки и сноповръзвачки и освен това да снабди всяка сграда в двора със светлина, топла и студена вода и отопление. До края на изказването му вече нямаше никакво съмнение как ще протече гласуването. Но точно в този миг Наполеон се изправи и хвърляйки един особен кос поглед към Объл, нададе такъв пронизителен квик, какъвто никой не го бе чувал да надава преди.

В отговор навън се разнесе ужасен лай и девет огромни кучета с нашийници, украсени с пиринчени гвоздеи, нахълтаха стремглаво в хамбара. Хвърлиха се право към Объл, който скочи от мястото си тъкмо навреме, за да избегне раззинатите им челюсти. След миг бе вече вън, а те го преследваха. Силно изумени и уплашени, за да коментират, животните се блъскаха да минат през портата и да наблюдават гонитбата. Объл прекосяваше обширното пасище, което стигаше до пътя. Бягаше така, както само прасе може да бяга, но кучетата бяха по петите му. Неочаквано се подхлъзна и отстрани изглеждаше сигурно, че ще го настигнат. После пак се изправи и затича по-бързо от всякога, сетне кучетата отново го догониха. Едно от тях едва не захапа опашката му, но Объл с навременен мах я спаси. След това се засили и само с няколко сантиметра преднина се мушна през една дупка в оградата и повече не се видя.

Занемели и ужасени, животните боязливо се върнаха в хамбара. След миг и кучетата нахълтаха с големи скокове. Отначало никой не можеше да си представи откъде се бяха взели те, но загадката скоро се разреши: това бяха кутренцата, които Наполеон беше отделил от майките им и отгледал в уединение. Макар че бяха още съвсем млади, те бяха огромни и изглеждаха свирепи като вълци. Наобиколиха Наполеон. Животните забелязаха, че те въртят опашки пред него също както навремето другите кучета в присъствието на мистър Джоунс.

Следван неотлъчно от охраната си, Наполеон се качи на издигнатата част от пода, където преди бе стоял Майора, и подхвана

речта си. Той обяви, че отсега нататък събранията в неделя сутрин няма да се състоят. Каза, че били ненужни и само губели времето им. В бъдеще всички въпроси, свързани с обработването на фермата, щели да се решават от специална комисия, състояща се от прасета и председателствувана от него. Тя щяла да заседава тайно и после да съобщава решенията си на останалите. Животните пак щели да се събират в неделя сутрин да вдигат знамето, да изпеят „Добитък английски“ и да получат нареждания за през седмицата; но вече нямало да има разисквания.

Въпреки стреса, който бяха изживели при изгонването на Объл, това съобщение поразтревожи животните. Някои от тях щяха да възразят, ако можеха да намерят точните аргументи. Дори Оувес бе смъртно обезпокоен. Прибра уши назад, тръсна няколко пъти гривата на челото си и сериозно се помъчи да подреди мислите си; но накрая не успя да измъдри какво да каже. Ала някои от прасетата бяха по-склонни към словесност. Четири млади шопарчета на първия ред пронизително изквичаха в знак на неодобрение, дружно скочиха на крака и заговориха едно през друго. Но кучетата, наобиколили Наполеон, неочаквано почнаха да ръмжат заплашително, та шопарчетата млъкнаха и отново седнаха на местата си. Тогава овцете гръмко заблеяха: „Четири крака — да, два крака — не!“, и продължиха почти четвърт час, с което сложиха край на всеки опит за разисквания.

Сетне изпратиха Квик да обиколи фермата и да обясни новите разпоредби на останалите животни.

— Другари — започна той, — вярвам, че всяко четириного оценява жертвата, която другарят Наполеон направи, поемайки върху плещите си този допълнителен труд. Не мислете, другари, че е приятно да ръководиш. Напротив, това е тежка и сериозна отговорност. Никой не е по-твърдо убеден от другаря Наполеон, че всички животни са равни. Той би бил много щастлив да ви остави сами да вземате решения. Но понякога, другари, може да вземете неправилно решение и тогава какво ще стане с нас? Представете си, че бяхте решили да подкрепите Объл с неговите измишльотини за вятърна мелница — Объл, който, както всички вече знаем, не беше по стока от един престъпник.

— Той се би храбро в Битката при обора — обади се някой.

— Само храброст не стига — отвърна Квик. — Верността и послушанието са по-важни. А колкото до Битката при обора, смятам, ще дойде време, когато ще разберем, че неговата заслуга за изхода ѝ е силно преувеличена. Дисциплина, другари, желязна дисциплина! Такъв е призивът днес. Една погрешна стъпка, и враговете ще се нахвърлят върху нас. А вие, другари, нали не искате Джоунс да се върне?

И този довод отново се оказа необорим. Животните, разбира се, не искаха Джоунс; ако съществуваше вероятност разискванията в неделя сутрин да го върнат обратно, значи трябваше да ги спрат. Оувес, който сега имаше време да премисли нещата, изрази общото настроение с думите: „Щом другарят Наполеон го казва, сигурно е така.“ И от този момент към личния си девиз: „Ще работя още по-усилено!“, добави максимата: „Наполеон винаги е прав!“

Скоро времето се оправи и започна пролетната оран. Бараката, където Объл бе чертал плановете си за мелницата, беше заключена и животните решиха, че чертежите на пода са изтрити. Всяка неделна утрин в десет часа те се събираха в големия обор, за да получат нареждания за работата през седмицата. Черепът на стария Майор, вече съвсем оголен, беше изровен от овощната градина и сложен на един пън до пушката, в подножието на пилона със знамето. След вдигането на знамето и преди да влязат в хамбара, животните трябваше да минат едно подир друго покрай черепа в знак на почит. Сега вече не седяха всички заедно, както правеха по-рано. Наполеон, Квик и още едно прасе на име Фъстъкс, което притежаваше забележителния дар да съчинява песни и стихове, седяха отпред на трибуната, двете млади прасета се нареждаха в полукръг около тях, а останалите прасета се настаняваха отзад. Другите животни седяха насреща им в централната част на обора. Наполеон строго и стегнато прочиташе разпорежданията за през седмицата и след като изпееха веднъж „Добитък английски“, животните се разотиваха.

На третата седмица от изгонването на Объл те, леко изненадани, чуха Наполеон да обявява, че мелницата все пак ще се построи. Той изобщо не обясни защо е променил решението си, а само предупреди животните, че тази допълнителна задача изисква много усилена работа; дори можело да се наложи да намали дажбите им. Обаче плановете били вече готови до последната подробност. Специална

комисия от прасета работела върху тях през изминалите три седмици. Очакваше се строежът на мелницата заедно с разните други подобрения да продължи две години.

Същата вечер Квик обясни насаме на останалите животни, че в действителност Наполеон никога не е бил против вятърната мелница. Тъкмо обратното, именно той подкрепил идеята в началото, а планът, който Объл начертал на пода на бараката инкубатор, всъщност бил откраднат от папките на Наполеон. Фактически мелницата била измислена от Наполеон. Някой попита защо тогава толкова остро възразявал срещу строежа ѝ. Сега Квик стана много потаен. Това било хитрост от страна на другаря Наполеон, рече той. Престорил се, че е против вятърната мелница само за да изиграе Объл и да се отърве от него, защото онзи бил тъмна личност и влияел зле на околните. Сега, когато бил отстранен, планът можел да се осъществи без неговото вмешателство. Това, каза Квик, се наричало тактика. Той няколко пъти повтори: „Тактика, другари, тактика!“, подскачайки и размахвайки опашка с весел смях. Животните не бяха съвсем наясно какво значи тази дума, но Квик говореше тъй убедително, а трите кучета, които го придружаваха, ръмжаха тъй заплашително, че те приеха обяснението му без повече въпроси.

## ШЕСТА ГЛАВА

Цяла година животните се трепаха като роби. Но бяха щастливи с труда си; не жалеха сили и работеха жертвоготовно, защото добре съзнаваха, че всичко, което правят, е за самите тях и за себеподобните им, които ще ги наследят, а не за банда лениви и крадливи човеци.

През пролетта и лятото те се трудеха по шейсет часа седмично, а през август Наполеон обяви, че ще се работи и в неделя следобед. Този труд се даваше съвсем доброволно, но ако някое животно не се явеше, дажбите му се намаляваха наполовина. Ала дори и така, решиха, че се налага да оставят някои задачи изпълнени. Реколтата не беше така богата, както предишната година и две ниви, които трябваше да бъдат засадени с кореноплодни в началото на лятото, не бяха засадени, защото не смогнаха да изорат навреме. Не бе трудно да се предвиди, че настъпващата зима ще е доста тежка.

Вятърната мелница създаде неочаквани трудности. Във фермата имаше хубава варовикова кариера, а в една от бараките намериха много пясък и цимент, тъй че всички материали за строежа бяха налице. Но отначало животните не можеха да измислят как да разбият камъните на парчета с подходящи размери. Изглежда, нямаше друг начин освен с кирки и лостове, с които никое животно не умееше да си служи, защото никое животно не бе в състояние да стои дълго на задните си крака. Чак след неколкоседмични безплодни усилия някой се сети за правилното разрешение, а именно да се използва силата на земното притегляне. Огромни каменни блокове, прекалено големи, за да вършат работа в този си вид, бяха разпръснати по дъното на кариерата. Животните ги овързваха с въжета, а после всички заедно — крави, коне, овце и всеки, който бе способен да държи въже (понякога, в критични мигове, дори прасетата се притичваха на помощ), — мъчително бавно ги изтегляха нагоре по склона до върха над кариерата, откъдето ги бутаха долу, за да се разбият на парчета. Пренасянето на вече натрошените камъни беше сравнително лесно. Конете мъкнеха по много наведнъж, овцете влачеха отделни парчета,

дори Мюриъл и Бенджамин се впрегнаха в една стара двуколка и дадоха своя принос за делото. До края на лятото натрупаха достатъчно камъни и под ръководството на прасетата се заеха да строят.

Но работата вървеше бавно и мъчително. Често изтеглянето на един-единствен блок нагоре по склона им струваше целодневни усилия, а понякога, след като се търкулнеше надолу, оставаше неразтрошен. Нищо нямаше да постигнат без Оувес, чиято сила, изглежда, бе равна на силата на всички други животни, взети заедно. Ако камъкът се плъзнеше надолу и животните надаваха отчаян вик, като ги повлечеше към дъното на кариерата, винаги Оувес се напрягаше, опъваше въжето и го спираше. Всички се възхищаваха, когато гледаха как бързи по склона педя подир педя, как се задъхва, а върховете на копитата му се забиват в земята и огромните му хълбоци се обливат в пот. От време на време Люсерна го предупреждаваше да внимава да не се преумори, но той не я слушаше. Двата девиза: „Ще работя още по-усилено!“ и „Наполеон винаги е прав!“, изглежда, му даваха задоволителен отговор на всички въпроси. Беше се уговорил с петлето сутрин да го буди не половин час, а четирийсет и пет минути по-рано. А в свободните си мигове, които вече съвсем не бяха много, отиваше сам на кариерата, събираше натрошени камъни и без ничия помощ ги пренасяше до мястото на строежа.

Това лято животните не бяха зле материално, макар че работата им бе доста тежка. Ако нямаша повече храна, отколкото по времето на Джоунс, то поне нямаша и по-малко. Преимущество, че трябваше да изхранват само себе си, а не бяха длъжни да издържат и пет разточителни човешки същества, бе тъй голямо, че бяха нужни много несполуки, за да натежат пред него. А и в редица отношения организацията на работата при животните бе по-ефективна и пестеше труд. Например дейности като плевенето се извършваха с усърдие, непознато на човешкия род. И освен това, понеже никое животно вече не крадеше, не беше нужно да се издига ограда между пасището и орната земя, което икономисваше много труд по поддържането на плетове и вратнички. Въпреки всичко, докато лятото бавно си отиваше, почнаха да се усещат разни непредвидени липси. Не достигаха пирони, газ, канап, бисквити за кучетата и желязо за конските подкови, а те не можеха да се произвеждат във фермата. След известно време щяха да дотрябват семена и изкуствен тор, различни инструменти и най-сетне

— машини за вятърната мелница. Някой не бе в състояние да си представи откъде ще се сдобият с тях.

Една неделна утрин, когато животните се събраха, за да чуят нарежданията. Наполеон обяви, че е решил да провежда нова политика. Отсега нататък Фермата на животните щеше да търгува със съседните ферми: разбира се, не с цел печалба, а просто за да се доставят някои крайно необходими суровини. Той каза, че нуждите на мелницата трябва да стоят над всичко останало. Затова се готвел да продаде една копа сено и част от житната реколта за годината, а после, ако потрѣбват още пари, щяло да се наложи да ги изкарат от продажбата на яйца, които винаги се търсели в Уилингдън. Кокошките, рече Наполеон, щели да направят доброволно тази жертва като свой извънреден принос към строежа на мелницата.

И животните отново изпитаха смѣтно безпокойство. Никога да нямат вземане-даване с хората, никога да не търгуват, никога да не си служат с пари — нима това не бяха едни от решенията, приети на първото Събрание след победоносното изгонване на Джоунс? Всички животни си спомняха, че са приели такива решения, или поне така им се струваше. Четирите шопарчета, които бяха протестирали, щом Наполеон забрани събранията, плахо надигнаха глас, но ужасното ръмжене на кучетата тутакси ги накара да млъкнат. Тогава, както ставаше обикновено, овцете заблѣяха: „Четири крака — да, два крака — не!“, и замазаха неловкото положение. Накрая Наполеон вдигна крак, за да въдвори тишина, и съобщи, че вече е уредил всичко. Нямало да се налага никое животно да контактува с хората, което, разбира се, било крайно нежелателно. Той смятал да поеме целия товар върху плещите си. Някой си мистър Уимпър, адвокат от Уилингдън, се съгласил да играе ролята на посредник между Фермата на животните и външния свят и щял да идва всеки понеделник сутринта да получава нареждания. Наполеон завърши изказването си с обичайния вик: „Да живее нашата ферма!“, и след като изпяха „Добитък английски“, животните бяха освободени.

Сетне Квик обиколи фермата и успокои духовете. Той увери обитателите ѝ, че никога не е вземано, нито дори предлагано решение против търговията и използването на пари. То било чиста измислица, навярно свързана в началото с лъжите, разпространявани от Объл. Някои животни все още изпитваха известни съмнения, но Квик хитро



им рече: „Сигурни ли сте, че не сте сънували, другари? Имате ли някакъв документ за такова решение? Записано ли е някъде?“ И тъй като безспорно бе истина, че нищо подобно не е записвано, животните се убедиха, че са сбъркали.

Всеки понеделник мистър Уимпър идваше във фермата, както бе уговорено. Беше дребен, хитър наглед човек с бакенбарди, адвокат с много малка клиентела, но достатъчно прозорлив, за да разбере преди другите си колеги, че Фермата на животните ще има нужда от посредник и че комисионите ще си заслужават труда. Животните с някакъв ужас гледаха как идва и си отива и винаги когато можеше, го отбягваха. Въпреки това видът на Наполеон, който, застанал на четири крака, даваше заповеди на двукракия Уимпър, събуждаше гордостта им и отчасти ги помиряваше с новата разпоредба. Отношенията им с хората вече не бяха същите както преди. Сега, когато фермата процъфтяваше, човеците съвсем не я мразеха по-малко; напротив, никога не бяха я мразили по-силно. Всички те дълбоко вярваха, че това стопанство рано или късно ще се разори и най-вече, че мелницата ще се окаже провал. Хората се срещаха по кръчмите и с разни чертежи си доказваха взаимно, че мелницата непременно ще рухне или ако все пак издържи, изобщо няма да заработи. И въпреки всичко, против волята си, бяха почнали да изпитват известно уважение към умениято, с което животните ръководеха своите работи. Показател за това беше, че сега наричаха Фермата на животните с истинското ѝ име, а не се преструваха, че се казва Старото имение. Бяха престанали да поддържат Джоунс, който бе изгубил надежда, че ще си възвърне фермата, и беше отишъл да живее в друга част на страната. До този момент Уимпър беше единствената връзка между Фермата на животните и външния свят, но непрекъснато се носеха слухове, че Наполеон се готви да подпише определена търговска спогодба или с мистър Пилкингтън от Мечи лес, или с мистър Фредерик от Лиси рид, ала както бе отбелязано, не и с двамата едновременно.

Горе-долу в този период прасетата неочаквано се преместиха в господарската къща и заживяха в нея. И животните отново си спомниха, че в началото са вземали решение против подобни действия, ала Квик пак успя да ги убеди, че не е точно така. Крайно необходимо било, рече той, прасетата, които били мозъците на фермата, да имат спокойно кътче, за да работят. Освен това на високия пост на Вожда

(защото напоследък той бе почнал да говори за Наполеон като за „Вожда“) повече подхождало да живее в къща, отколкото в обикновена кочина. Въпреки всичко някои от животните се смутиха, като чуха, че прасетата не само се хранели в кухнята и използвали гостната за почивка и развлечения, но и спели в леглата. Както обикновено Оувес отмина тези приказки с думите: „Наполеон винаги е прав!“, но Люсерна, която мислеше, че си спомня конкретно постановление срещу леглата, отиде до стената на обора и се помъчи да разчете Седемте заповеди, написани там. Като установи, че разбира само отделни букви, доведе Мюриъл.

— Мюриъл — помоли я тя, — прочети ми Четвъртата заповед. Тя не гласеше ли, че никое животно не бива да спи в легло?

С известни затруднения Мюриъл зачете буква по буква.

— Тя гласи: „Никое животно да не спи в легло с чаршафи“ — произнесе най-сетне Мюриъл.

Колкото и да е странно, Люсерна не беше запомнила, че в Четвъртата заповед става дума за чаршафи; но тъй като бе написано на стената, сигурно беше така. И Квик, който случайно минаваше в момента, придружен от две-три кучета, съумя да представи нещата в истинската им светлина.

— Значи чухте, другари — започна той, — че ние, прасетата, вече спим на леглата в господарската къща. И защо не? Нали не си мислехте, че някога е имало заповед против леглата? Леглото означава просто място за спане. Обективно погледнато, купчината слама в обора също е легло. Заповедта беше против чаршафите, които са човешко изобретение. Ние махнахме чаршафите от леглата в господарската къща и спим между одеялата. А леглата са много удобни! Но мога да ви кажа, другари, че не са по-удобни, отколкото се нуждаем при всичката тази умствена работа, с която трябва да се занимаваме днес. Няма да ни лишите от почивката, нали, другари? Не бихте искали да сме тъй уморени, че да не можем да изпълняваме задълженията си, нали? И разбира се, никой от вас не желае отново да види Джоунс, прав ли съм?

Животните веднага го увериха в последното и вече не се отвори дума за това, че прасетата спят на леглата в господарската къща. И когато след няколко дни бе съобщено, че отсега нататък прасетата ще

стават един час по-късно от другите животни, пак никой не изрази недоволство.

Наесен животните бяха уморени, но щастливи. Бяха изкарали тежка година и след продажбата на част от сеното и зърното хранителните запаси за зимата съвсем не бяха изобилни, но мелницата им се отплащаше за всичко. Вече беше построена почти до половината. След прибирането на реколтата времето се позадържа ясно и сухо и животните опъваха по-здравото отвсякога, убедени, че си струва да бързат цял ден и да пренасят каменни блокове, ако така ще успеят да издигнат зидовете с някоя и друга педя. Оувес дори излизаше нощем и по един-два часа работеше сам на светлината на есенното пълнолуние. В свободните си мигове животните все обикаляха около недовършената мелница, възхищаваха се на яките ѝ отвесни зидове и се чудеа как изобщо са могли да построят нещо толкова внушително. Само старият Бенджамин отказваше да се възхищава от мелницата, макар както винаги да не споделяше нищо освен загадъчната си забележка, че магаретата живеят дълго.

Дойде ноември и зафучаха югозападни ветрове. Строежът трябваше да спре, защото вече беше доста влажно, за да стига циментът. Накрая една нощ задуха така яростно, че стопанските сгради се разлюляха до основи и от покрива на хамбара бяха отнесени няколко керемиди. Кокошките се събудиха и се разкудкудякаха от ужас, защото всичките бяха сънували, че някъде в далечината гръмва пушка. На сутринта животните излязоха от обора и видяха, че пилонът със знамето е повален, а един бряст в долния край на овощната градина бе изскубнат от корен като репичка. Едва-що го бяха забелязали, и от гърлата им се изтръгна вик на отчаяние. Пред очите им се разкриваше ужасна гледка. Мелницата бе в развалини.

Животните дружно се втурнаха към нея. Наполеон, който рядко ускоряваше ход, препускаше начело. Да, пред тях лежеше плодът на всичките им усилия, изравнен със земята, а камъните, които тъй усърдно бяха трошили и пренасяли, се търкаляха наоколо. Отначало, неспособни да продумат, те стояха загледани печално в разпилените камъни. Наполеон безмълвно сновеше напред-назад и от време на време душеше земята. Опашката му се беше изправила и нервно помръдваше наляво-надясно, което при него говореше за активна умствена дейност. Изведнъж той спря, сякаш бе измислил нещо.

— Другари — рече тихо Наполеон, — знаете ли кой е виновен за това? Знаете ли кой е врагът, дето е дошъл посред нощ и е разрушил вятърната мелница? ОБЪЛ! — неочаквано ревна той с гръмовен глас. — Объл го е сторил! От чиста злоба, като е мислил да попречи на плановеите ни и да си отмъсти за позорното изгонване, този предател се е промъкнал тук под прикритието на мрака и е унищожил почти едногодишния ни труд. Другари, сега на място произнасям смъртна присъда за Объл. Който успее да я изпълни, ще получи ордена „Животно герой“ — втора степен, и половин крина ябълки. А който го залови жив, ще получи цяла крина!

Животните бяха потресени до дъното на душата си, когато научиха, че тъкмо Объл е виновен за такова деяние. Последваха възмутени викове и всички почнаха да мислят как да го заловят, ако някога се появи пак. И почти веднага в тревата близо до могилата бяха открити дири от копита. Можеха да се проследят само на няколко метра, но, изглежда, водеха до една дупка в оградата. Наполеон ги подуши внимателно и обяви, че са на Объл. Изказа предположението, че той вероятно е дошъл откъм фермата Мечи лес.

— Стига толкова разтакаване, другари! — нареди Наполеон, след като отпечатъците бяха разпознати. — Работа ни чака. Още тази сутрин започваме отново да градим мелницата и ще строим цяла зима, каквото и да става. Ще му покажем на този жалък предател, че не може толкова лесно да съсипе труда ни. И помнете, другари, че плановеите ни не бива да се променят: ще спазим пусковия срок, и нито ден по-късно. Напред, другари! Да живее мелницата! Да живее Фермата на животните!

## СЕДМА ГЛАВА

Зимата беше сурова. Бурите отстъпиха ред на суграшица и сняг, а сетне скова страшен студ, който държа чак докъм средата на февруари. Животните работеха с все сили за повторното изграждане на мелницата, ясно съзнавайки, че външният свят ги гледа и че тия завистници, хората, ще се радват и тържествуват, ако мелницата не е завършена навреме.

От едната злоба човеците се правеха, че не вярват Объл да е разрушил мелницата; твърдяха, че се е срутила, защото стените били много тънки. Животните знаеха, че не е така. Все пак беше решено този път да направят стените близо метър дебели, а не петдесет сантиметра както преди, което означаваше да съберат много повече камъни. Дълго време кариерата бе затрупана от преспи сняг и бе невъзможно да се работи. После, докато трая сухият студ, беше отбелязан известен напредък, но с цената на мъчителен труд и животните, за разлика от първия път, нямаха голяма надежда да успеят. Все им беше студено и често бяха гладни. Само Оувес и Люсерна не падаха духом. Квик държеше прекрасни речи за възвишената радост от труда, но животните се вдъхновяваха повече от силата на Оувес и от неизменния му девиз: „Ще работя още по-усилено!“

През януари храната взе да не достига. Зърнената дажба намаля неимоверно и бе съобщено, че за компенсация ще има допълнителна дажба картофи. Тогава се разбра, че по-голямата част от картофената реколта е измръзнала в складовете, защото не е била покрита добре. Картофите бяха омекнали и потъмнели и малко от тях ставаха за ядене. Дойде време, когато животните с дни наред не хапваха друго освен плява и цвекло. Изглежда, ги заплашваше гладна смърт.

Беше жизнено необходимо този факт да се скрие от света. Окуражени от рухването на мелницата, хората измисляха нови лъжи за Фермата на животните. Пак плъзнаха слухове, че обитателите ѝ умират от глад и болести, че непрекъснато се бият помежду си и са стигнали до канибализъм и детеубийства. Наполеон добре разбираше какви

лоши последици би имало, ако се разчуе истината за продоволственото положение на фермата, и реши да използва мистър Уимпър, за да разпространи лъжливи сведения за благоденствие. До този момент животните почти не бяха общували с Уимпър при седмичните му посещения; сега обаче няколко избраници, предимно овце, бяха инструктирани уж случайно да подхвърлят в негово присъствие, че дажбите им са увеличени. Освен това Наполеон нареди полупразните сандъци в хамбара да се напълнят с пясък почти догоре, а сетне да се покрият с останалото зърно и брашно. Под някакъв удобен предлог преведоха Уимпър през хамбара и му дадоха възможност да зърне сандъците. Успяха да го измамат и той продължи да донася на външния свят, че във Фермата на животните няма недостиг на храна.

Въпреки всичко към края на януари стана ясно, че ще се наложи да търсят зърно отнякъде. Тези дни Наполеон рядко се появяваше сред животните и прекарваше времето си в господарската къща, чиито врати се охраняваха от свирепи кучета. Когато все пак се покажеше, това ставаше много официално — бе плътно заобиколен от шест кучета, които ръмжаха, ако някой се приближеше повечко. Наполеон често не се появяваше и в неделя сутрин, а издаваше заповедите си посредством пратеник и това обикновено беше Квик.

Една неделна утрин Квик съобщи, че кокошките, които току-що бяха почнали да снасят отново, трябва да предадат яйцата си. С помощта на Уимпър Наполеон бил подписал спогодба да доставя по четиристотин яйца седмично. С парите от тях щели да купят зърно и брашно, за да се прехранват до лятото, когато условията щели да бъдат по-благоприятни.

Щом чула заповедта, кокошките надигнаха страшна врява. Порано ги бяха предупредили, че може да им поискат такава жертва, но те не бяха повярвали, че това наистина ще се случи. Тъкмо приготвяха снесените яйца за пролетното мътене и затова протестираха, че да им ги отнемат сега, е равносилно на убийство. За пръв път от изгонването на Джоунс ставаше нещо, което напомняше бунт. Водени от три ярки, порода „Черна минорка“, кокошките направиха решителен опит да потъпчат желанията на Наполеон. Те подхвъркваха и кацаха на мертеците, откъдето снасяха яйцата си, които падаха на пода и се счупваха. Наполеон реагира бързо и безжалостно. Нареди да се спрат дажбите на кокошките и постанови, че ако някое животно им даде дори

зърнце жито, ще бъде наказано със смърт. Кучетата се грижеха заповедите да се изпълняват. Кокошките издържаха пет дни, после се предадоха и се върнаха при полозите си. Междувременно девет бяха умрели от глад. Трупите им бяха погребани в овощната градина и бе оповестено, че причина за смъртта им е болестта кокцидиоза. Уимпър не научи нищо за случилото се, яйцата биваха предавани редовно и някаква бакалска кола идваше във фермата веднъж седмично, за да ги отнесе.

През всичкото това време никой не беше виждал Объл. Носеха се слухове, че се криел в една от съседните ферми — или в Мечи лес, или в Лиси рид. Сега Наполеон бе в малко по-добри отношения със собствениците им, отколкото преди. На двора имаше една купчина дървен материал, който стоеше там от десет години, когато прочистваха буквата горичка. Вече беше достатъчно изсъхнал и Уимпър посъветва Наполеон да го продаде; и мистър Пилкингтън, и мистър Фредерик много искаха да го купят. Наполеон се колебаеше кого да избере и все не можеше да реши. Животните забелязаха как щом решише да се споразумее с Фредерик, биваше оповестено, че Объл се крие в Мечи лес, а ориентираше ли се към Пилкингтън, тогава се заявяваше, че предателят е в Лиси рид.

Неочаквано рано напролет всички разбраха нещо много обезпокоително. Нощем Объл тайно идвал във фермата! Животните бяха толкова разтревожени, че дори сън не ги ловеше. Приказваше се, че всяка нощ се промъквал и скриван от мрака, вършел какви ли не поразии. Крадял от зърното, обръщал ведрата с мляко, чупел яйцата, изпотъпквал лехите с разсад, изгризвал кората на плодните дръвчета. Щом нещо се объркаше, обикновено го приписваха на Объл. Ако се счупеше прозорец или се запушеше тръба, винаги се намираше някой да каже, че Объл е идвал през нощта да злосторничи, а когато изчезна ключът от склада, цялата ферма беше убедена, че Объл го е хвърлил в кладенеца. Колкото и да е странно, всички продължиха да вярват в това дори когато загубеният ключ бе открит под един чувал с брашно. Кравите единодушно твърдяха, че Объл се промъквал в обора и ги доял, докато спели. Говореше се също така, че плъховете, които през зимата бяха създавали доста неприятности, са в съюз с него.

Един ден Наполеон заповяда да се направи пълно разследване на вражеските действия. Заобиколен от кучетата си, той тръгна и

внимателно ревизира стопанските сгради, а останалите животни го следваха на почетно разстояние. На всеки няколко крачки Наполеон спираше и душеше земята да открие следи от стъпките на Объл, които можел да познае по миризмата. Подуши всяко кътче — в хамбара, в обора, в курника, в зеленчуковата градина — и почти навсякъде откри дирите на Объл. Той приближаваше зурлата си до земята, подушваше дълбоко пет-шест пъти и страховито възкликваше: „Объл! Бил е тук! Съвсем ясно усещам миризмата му!“, а при споменаване на името Объл кучетата изръмжаваха и се озъбваха така, че смразяваха кръвта.

Животните бяха много наплашени. Струваше им се, че Объл упражнява някакво невидимо влияние, проникващо във въздуха наоколо им и застрашаващо ги по всевъзможни начини. Вечерта Квик ги събра и с разтревожено лице им каза, че има важни новини за тях.

— Другари! — провикна се Квик, подскачайки нервно напред-назад. — Разбрахме нещо много ужасно. Объл се е продал на Фредерик от имението Лиси рид, който дори в този миг крои как да ни нападне и да завземе фермата ни! Объл ще му служи за водач, когато тръгне за насам. Ала има и нещо по-лошо. Ние си мислехме, че бунтът на Объл се дължи на суетата и амбициите му. Но сме грешили, другари. Знаете ли каква е истинската причина? Още от самото начало Объл е бил съюзник на Джоунс! Той през цялото време му е бил таен агент. Всичко това се потвърждава от едни документи, които са останали от него и които чак сега намерихме. Според мен вече много неща се изясняват, другари. Нима ние самите не видяхме как той се опита (за щастие безуспешно) да направи така, че да ни победят и унищожат в Битката при обора?

Животните бяха потресени. Това бе грях, който далеч надминаваше разрушаването на мелницата. Но трябваше да минат няколко минути, преди напълно да го проумеят. Всички си спомниха, или поне си мислеха, че си спомнят, как Объл пръв се хвърли срещу врага в Битката при обора, как непрекъснато повдигаше духа им и ги окуражаваше и как не се поколеба нито за миг дори когато куршумите от пушката на Джоунс го раниха в гърба. Отначало беше малко трудно тези факти да се вържат с твърдението, че Объл е съюзник на Джоунс. Дори Оувес, който рядко задаваше въпроси, бе озадачен. Легна на земята, подви предните си крака, затвори очи и с голямо усилие съумя да изложи мислите си.



— Не го вярвам — рече той. — Объл се би храбро в Битката при обора. Аз самият го видях. И нима веднага след това не го наградохме с ордена „Животно герой“ — първа степен?

— То си беше наша грешка, другарю. Защото сега знаем (всичко е написано в тайните документи, които намерихме), че всъщност се е опитвал да ни тласне към гибел.

— Но той беше ранен — продължи Оувес. — Всички го видяхме облян в кръв.

— Това е било част от уговорката! — кресна Квик. — Изстрелът на Джоунс само го одраска. Ако можехте да четете, щях да ви го покажа написано със собствения му почерк. Според този заговор Объл е трябвало в решителния момент да даде знак за отстъпление и да предостави победата на врага. И той почти успя, дори бих казал, другари, че наистина щеше да успее, ако не беше храбрият ни Вожд, другарят Наполеон. Не си ли спомняте как точно когато Джоунс и хората му нахлуха в двора, Объл изведнъж се обърна и побягна, а много животни го последваха? Не си ли спомняте още, че точно в този миг, когато паниката се ширеше и всичко изглеждаше загубено, другарят Наполеон се хвърли напред с вика: „Смърт на Човечеството!“, и впи зъбите си в крака на Джоунс? Нали помните това, другари? — възкликна Квик, подскачайки наляво-надясно.

След като Квик тъй живо им описа сцената, на животните им се стори, че си я спомнят именно такава. Във всеки случай си припомниха, че в решителния за изхода на битката момент Объл наистина бе побягнал. Но Оувес пак не се успокои напълно.

— Не вярвам, че Объл е бил предател от самото начало — рече той накрая. — После може да е станал такъв. Но аз мисля, че в Битката при обора той се прояви като добър другар.

— Нашият Вожд, другарят Наполеон — започна Квик, като говореше много бавно и решително, — категорично заяви (повтарям, другари, категорично), че Объл е бил агент на Джоунс още от самото начало и дори още отпреди някой да е говорил за Бунта.

— Е, това е друго — съгласи се Оувес. — Щом другарят Наполеон го казва, значи трябва да е така.

— Ето това вече е вярна мисъл, другари! — провикна се Квик, но животните забелязаха, че заплашително изгледа Оувес с блестящите си оченца. Обърна се да си върви, но се спря и важно добави: —

Предупреждавам всички в тази ферма да си отварят очите на четири. Защото имаме основание да мислим, че някои от тайните агенти на Объл в този миг дори се крият сред нас!

Четири дни по-късно, привечер, Наполеон заповяда животните да се съберат в двора. Когато всички пристигнаха, той излезе от господарската къща, сложил двата си ордена, тъй като неотдавна се беше наградил с „Животно герой“ — първа степен и, „Животно герой“ — втора степен, а деветте му огромни кучета подскачаха край него и ръмжаха така, че животните изтръпнаха от страх. Свиха се онемели по местата си, сякаш предварително знаеха, че ще се случи нещо ужасно.

Наполеон стоеше и строго оглеждаше аудиторията си; след малко нададе пронизителен квик. В същия миг кучетата се втурнаха напред, захапаха четири шопарчета за ушите и докато те квичаха от болка и ужас, ги довякоха в краката на Наполеон. От ушите на шопарчетата потече кръв, кучетата бяха усетили вкуса ѝ и за няколко секунди, изглежда, съвсем се настървиха. Всички се стъписаха, когато три от тях се нахвърлиха върху Оувес. Той ги видя да се приближават, вдигна грамадното си копито, което срещна едно куче във въздуха и го прикова към земята. То изджафка за милост, а другите две побягнаха с подвити опашки. Оувес погледна Наполеон, за да разбере дали да го смачка, или да го пусне. Наполеон смени изражението на лицето си и троснато заповяда на Оувес да пусне кучето, при което той вдигна копито, а раненото куче се измъкна с ръмжене.

След малко вълнението поутихна. Четирите шопарчета чакаха разтреперани и по всяка черта на зурлите им се четеше вина. Сега Наполеон ги призова да признаят престъпленията си. Това бяха същите четири шопарчета, които бяха протестирали, щом той забрани събранията в неделя. Без повече да ги подканят, те признаха, че още от изгонването на Объл тайно са поддържали връзка с него, че са му помогнали да разруши мелницата и че са се споразумели с него да предадат Фермата на животните в ръцете на мистър Фредерик. Сетне добавиха, че насаме Объл им е разкрил как от много години е таен агент на Джоунс. Когато свършиха с признанията си, кучетата веднага прегризаха гърлата им, а Наполеон със страшен глас запита дали някое животно не иска да признае нещо.

Трите кокошки, които бяха подстрекателки на яйчения бунт, излязоха напред и заявиха, че Объл им се явил насън и ги подтикнал да

нарушат Наполеоновите заповеди. Те също бяха екзекутирани. После излезе една гъска и призна, че е укрила шест житни класа от миналогодишната реколта и през нощта тайно ги е изяла. След нея някаква овца призна, че е пикала във водоема, и твърдеше, че Объл я накарал, а други две овце признаха, че са виновни за смъртта на един стар коч, изключително предан поддръжник на Наполеон — гонили го около огъня на сметището, когато имал силна кашлица. Всички те бяха избити незабавно. И тъй, историята с признанията и екзекуциите продължи, докато пред Наполеон не се издигна огромна купчина трупове; въздухът натежа от миризмата на кръв, което не беше се случвало във фермата от изгонването на Джоунс.

Когато всичко свърши, останалите животни, с изключение на прасетата и кучетата, си тръгнаха вкупом. Бяха потресени и нещастни. Не знаеха кое е по-ужасяващо — предателството на животните, станали съюзници на Объл, или жестокото отмъщение, което ги бе постигнало пред очите им. Едно време често бяха виждали не по-малко страшни сцени на кръвопролитие, но сега на всички им се стори, че е много по-лошо, защото се случваше сред тях. Откакто Джоунс бе напуснал фермата, до този ден никое животно не беше убивало друго животно. Дори плъх не бяха убивали. Стигнаха до могилката, където се издигаше недовършената мелница, и едновременно легнаха на земята, сякаш се гушеха да се стоплят — Люсерна, Мюриъл, Бенджамин, кравите, овцете и цял рояк гъски и кокошки, наистина всички с изключение на котката, която внезапно беше изчезнала точно преди Наполеон да заповяда на животните да се съберат. Известно време никой не проговори. Само Оувес остана прав. Разхождаше се нервно напред-назад, дългата черна опашка свистеше покрай хълбоците му и от време на време той изцвилваше в почуда. Накрая рече:

— Това не го проумявам. Никога нямаше да повярваме, че в нашата ферма могат да стават такива неща. Сигурно ние някъде грешим. Според мен единственото разрешение е да работим по-усилено. Отсега нататък, другари, сутрин ще ме събудят цял час по-рано от вас.

Животните се сгушиха около Люсерна, без да продумват. От могилката, където лежах, се откриваше хубав изглед към околността. Виждаха по-голямата част от фермата — обширното пасище,

простряло се чак до шосето, ливадата, горичката, водоема, разораните ниви, в които зеленееха буйните млади жита, и червените покриви на стопанските сгради с пушека, дето се виеше от комините. Беше ведро пролетна вечер. Полегналите лъчи на слънцето позлатяваха тревата и избуялите живи плетове. Фермата никога не им бе изглеждала тъй прекрасна. И с някаква почуда те си спомниха, че е тяхна, че всяка педя земя им принадлежи. Докато Люсерна рееше взор надолу по склона, очите ѝ се насълзиха. Ако можеше да изрече мислите си, щеше да каже, че не към това са се стремили животните, когато преди години се бяха заели да свалят от власт Човечеството. Не тези сцени на терор и кръвопролитие бяха очаквали в нощта, когато старият Майор за пръв път ги подтикна към Бунт. Ако навремето тя самата трябваше да си представи бъдещето, щеше да види едно общество на животни, освободени от мизерията и камшика и равни помежду си, където всеки работи според способностите си, силните защитават слабите, както тя бе защитила с крака си последното люпило патенца, докато Майора произнасяше речта си. А вместо това (и тя не знаеше защо е така) бяха стигнали дотам, че никой не смееше да говори каквото мисли и навред се разхождаха свирепи озъбени кучета, а животните трябваше да гледат как разкъсват другарите им, след като са признали ужасяващите си престъпления. В главата ѝ нямаше мисъл за бунт или неподчинение. Тя знаеше, че дори при сегашното положение те са по-добре материално, отколкото по времето на Джоунс, и че най-важното е да възпрат завръщането на хората. Каквото и да се случеше, щеше да остане вярна, да работи усилено, да изпълнява дадените и заповеди и да се примирява с управлението на Наполеон. Но все пак не на това се бяха надявали тя и другите животни, не за това се бяха трепали толкова. Не за това бяха построили мелницата и се бяха изправили срещу куршумите на Джоунс. Така си мислеше Люсерна, макар че ѝ липсваха слова да го изрази.

Накрая, усетила, че това ще замести по някакъв начин думите, които не можеше да намери, тя запя „Добитък английски“. Животните, насядали около нея, подеха песента и я изпяха три пъти подред — много вярно, но протяжно и печално, както не бяха я пели никога преди.

Тъкмо я бяха изпели за трети път, и към тях се приближи Квик, следван от две кучета, а от вида му личеше, че има да им казва нещо

важно. Той съобщи, че другарят Наполеон е забранил „Добитък английски“ със специален указ. Отсега нататък не било позволено да пеят тази песен.

Животните бяха изумени.

— Защо? — провикна се Мюриъл.

— Защото вече не е нужно, другарко — отсече Квик. — „Добитък английски“ беше песента на Бунта. Но Бунтът свърши. Екзекуцията на предателите този следобед сложи край на всичко това. Враговете — външни и вътрешни — са сразени. В „Добитък английски“ ние изразявахме копнежа си по едно по-справедливо общество. Но сега това общество е изградено. Ясно е, че песента вече не е необходима.

Макар да бяха уплашени, някои животни може би щяха да възразят, но в същия миг овцете заблеяха обичайното си „Четири крака — да, два крака — не!“, което продължи няколко минути и прекрати разискванията.

И ето че „Добитък английски“ не се чу повече. Затова пък поетът Фъстъкс съчини друга песен, която започваше така:

*Фермо наша скъпа, в тоя час  
никога не ще ти сторя лошо аз!*

и се пееше всяка неделна сутрин след вдигане на знамето. Но на животните някак им се струваше, че нито думите, нито мелодията ѝ могат да се сравнят с „Добитък английски“.

## ОСМА ГЛАВА

След няколко дни, когато ужасът от екзекуциите понамаля, някои животни си спомниха, или мислеха, че си спомнят Шестата заповед, която май гласеше: „Никое животно да не убива друго животно.“ Макар да не искаха да го споменават в присъствието на прасетата или кучетата, всички усещаха, че извършените убийства са несъвместими с нея. Люсерна помоли Бенджамин да ѝ прочете Шестата заповед и когато той както обикновено заяви, че отказва да се бърка в такива работи, тя доведе Мюриъл. Мюриъл прочете заповедта, която гласеше: „Никое животно да не убива друго животно без причина.“ Кой знае как, последните две думи се бяха изплъзнали от паметта на животните. Но сега те видяха, че заповедта не е нарушена, защото явно имаше основателна причина за убийството на предателите, които се бяха съюзили с Объл.

Тази година животните работиха още по-усилено, отколкото миналата. Много труд се искаше да се построи мелницата, при това с два пъти по-дебели стени отпреди, и да се завърши до определената дата, без да спира селскостопанската работа. Понякога на животните им се струваше, че работят повече, а се хранят не по-добре, отколкото по времето на Джоунс. В неделя сутрин, затыкнал дълъг лист хартия в копитото си, Квик им четеше списъци с цифри, доказващи, че производството на всички видове храни се е увеличило с двеста, триста или петстотин процента, според случая. Животните не виждаха защо да не му вярват, особено след като вече не си спомняха много ясно какво беше положението преди Бунта. Но имаше дни, когато биха предпочели да им поднасят по-малко цифри и повече храна.

Сега всички заповеди се издаваха с посредничеството на Квик или на някое от другите прасета. Наполеон се появяваше сред животните най-много веднъж на две седмици. И тогава го придружаваше не само свитата му от кучета, а и едно черно петле, което маршируваше пред него и изпълняваше ролята на тръбач, като кукуригаше силно, преди Наполеон да заговори. Разправяха, че дори в

господарската къща той не живеел с останалите прасета, а в отделна стая. Хранел се сам, две кучета му прислужвали и винаги използвал розовия порцеланов сервиз, който стоеше зад стъклената витринка на шкафа в гостната. Освен това бе съобщено, че всяка година ще стрелят с пушката не само на двата официални празника, но и на рождения ден на Наполеон.

За него вече не се говореше просто като за „Наполеон“. Винаги се казваше високопарно: „нашият Вожд, другарят Наполеон“, а прасетата обичаха да му измислят звания като Баща на всички животни, Ужас за Човечеството, Защитник на овцете, Приятел на патенцата и тям подобни. В речите си Квик със сълзи на умиление говореше за мъдростта на Наполеон, за добротата му, за голямата му любов към всички животни и най-вече към онези, които още живееха по другите ферми в робство и невежество. Стана нещо обичайно заслугата за всеки успех, постижение или просто щастливо събитие да се приписва на Наполеон. Често се чуваше как някоя кокошка споделя с посестримата си: „Под ръководството на нашия Вожд, другаря Наполеон, снесох пет яйца за шест дни“, или как на връщане от водопоя две крави доволно възкликват: „Колко е вкусна тази вода благодарение на водачеството на другаря Наполеон!“ Общото настроение във фермата намери чудесен израз в една поема, озаглавена „Другарят Наполеон“, която бе съчинена от Фъстъкс и гласеше така:

*Благ към сираците,  
бог за бедняците!  
Вашта трибуна е светъл амвон.  
Правдиво делите  
храната в копаните  
и смело ни браните,  
другарю Наполеон!*

*Сипете благото.  
тъй ни е драго то!  
Равно за всекиго — туй е закон!  
Дал сте обора  
нам за отмора,*

*вий, нашта опора,  
другарю Наполеон!*

*Родя ли прасенце,  
свидно детенце,  
нему дарите ще зоб и подслон.  
Клетва ще квикне  
вас да обикне,  
с плам ще възкликне:  
„Другарю Наполеон!“<sup>[1]</sup>*

Наполеон одобри тази поема и се разпореди да я напишат върху стената на големия обор, точно срещу Седемте заповеди. Над нея Квик нарисова с бяла боя портрета му в профил.

Междувременно с посредничеството на Уимпър Наполеон започна сложни преговори с Фредерик и Пилкингтън. Купчината дървен материал още не беше продадена. От двамата Фредерик имаше по-голямо желание да я получи, но не предлагаше приемлива цена. Точно тогава отново плъзнаха слуховете, че той и хората му кроят да нападнат Фермата на животните и да разрушат мелницата, чийто строеж ги е изпълнил с дива завист. Знаеше се, че Объл още се крие в имението Лиси рид. Към средата на лятото животните с безпокойство научиха, че три кокошки са си признали как, подтиквани от Объл, са организирали заговор за убийството на Наполеон. Те незабавно бяха екзекутирани, а за сигурността на Наполеон бяха взети допълнителни предпазни мерки. Нощем четири кучета охраняваха леглото му — по едно на всеки край, — а някакво младо прасенце на име Зурли получи задачата да опитва ястията му предварително, да не би в тях да има отрова.

Горе-долу по същото време бе оповестено, че Наполеон е уредил да продаде дървения материал на мистър Пилкингтън; и щял да подпише постоянно споразумение за търговия с определени продукти между Фермата на животните и Мечи лес. Отношенията на Наполеон и Пилкингтън, макар и развиващи се само чрез посредничеството на Уимпър, бяха вече почти приятелски. Животните не вярваха на Пилкингтън, защото бе Човек, но решително го предпочитаха пред



Фредерик, който им вдъхваше страх и омраза. Докато лятото си отиваше и строежът на мелницата вървеше към края си, слуховете за предстоящо вероломно нападение все повече зачестяваха. Говореше се, че Фредерик възнамерявал да поведе срещу тях двайсет мъже, въоръжени с пушки, и вече бил подкупил съдиите и полицията, така че нямало да му задават неудобни въпроси, ако веднъж успеел да се добере до крепостните актове на Фермата на животните. Освен това от Лиси рид се дочуваха ужасни истории за жестокостите, на които Фредерик подлагал животните си. Пребил с камшик един стар кон, държал кравите си гладни, хвърлил някакво куче в пещта и го умъртвил, а вечер се забавлявал, като карал петлите да се бият с вързани за краката им парчета от бръснач. Животните страшно се разгневиха, щом чуха какво се върши с другарите им, и понякога надигаха глас да им позволят да нападнат дружно фермата Лиси рид, да пропъдят хората и да освободят животните. Но Квик ги съветваше да избягват необмислените действия и да вярват в стратегията на другаря Наполеон.

Въпреки това настроенията срещу Фредерик непрекъснато се засилваха. Една неделна сутрин Наполеон се появи в обора и обясни, че никога за миг не му е хрумвало да продаде дървения материал на Фредерик; смятал, че е под достойнството му, рече той, да има вземане-даване с такива негодници. На гълъбите, които все още биваха изпращани да разнасят вестта за Бунта, бе забранено изобщо да кацат в Мечи лес и им беше наредено да сменят предишния си девиз „Смърт на Човечеството!“ със „Смърт на Фредерик!“. Към края на лятото се разкри още една машинация на Объл. Житото беше пълно с плевели и се разбра, че при едно от нощните си посещения той е изсипал семена от плевели в зърното за посев. Един гъсок, посветен в заговора, веднага се самоуби, като се нагълта с кучешко грозде. Сега животните научиха, че Объл никога не е получавал ордена „Животно герой“ — първа степен, както мнозина бяха мислили до този момент. Това било просто легенда, съчинена от самия Объл и разпространявана известно време след Битката при обора. И тъй, след като се оказа, че не е бил награден, го порицаха, че е проявил малодушие в същата Битка. При тези думи някои от животните отново бяха леко смутени, но Квик скоро успя да ги убеди, че паметта им изневерява.

През есента благодарение на изтощителен напън (защото почти по същото време трябваше да се прибере реколтата) мелницата беше завършена. Оставаше да се монтират машините и Уимпър уговаряше покупката им, но иначе сградата бе готова. Напук на всички трудности, въпреки липсата на опит, примитивните инструменти, лошия късмет и предателството на Объл, работата бе свършена точно в определения ден! Уморени, но горди, животните обикаляха творението си, което им се струваше дори още по-красиво от първия им строеж. А пък и стените бяха два пъти по-дебели от предишните. Сега само динамит би могъл да ги събори! А когато си помислиха как се бяха трудили, какви спънки бяха преодолели и каква огромна промяна щеше да настъпи в живота им, щом крилата на мелницата се завъртят и динамото заработи — като си представиха всичко това, умората ги напусна и те заподскачаха весело наоколо, надавайки ликуващи викове. Самият Наполеон, придружен от кучетата и петлето, дойде да разгледа завършения строеж; той лично поздрави животните с успеха и обяви, че мелницата ще се казва „Мелница Наполеон“.

След два дни животните бяха свикани в обора на извънредно събрание. Те онемяха от изненада, когато Наполеон им съобщи, че е продал дървения материал на Фредерик. Утре каруците му щели да пристигнат, за да го извозят. През цялото време, докато траело привидното му приятелство с Пилкингтън, Наполеон всъщност тайно се договарял с Фредерик.

Всякакви връзки с Мечи лес бяха прекъснати, на Пилкингтън се изпращаха обидни писма. Гълъбите получиха нареждане да избягват фермата Лиси рид и да сменят девиза „Смърт на Фредерик!“ със „Смърт на Пилкингтън!“. Междувременно Наполеон увери животните, че слуховете за предстоящо нападение на фермата им са пълна лъжа и че историите за жестокостите на Фредерик към животните му са силно преувеличени. Всички тези слухове навярно ги пускали Объл и неговите агенти. Сега излезе, че в крайна сметка Объл не се е криел във фермата Лиси рид и в действителност никога не е стъпвал там; живеел в Мечи лес, и то доста охолно, както се говореше, и вече няколко години бил на издръжката на Пилкингтън.

Прасетата изпаднаха във възторг от хитростта на Наполеон. Преструвайки се, че е приятел с Пилкингтън, той бе накарал Фредерик да даде дванайсет лири повече за дървения материал. Но

превъзходството на Наполеоновия ум, рече Квик, се изразявало в това, че не вярвал на никого, дори и на Фредерик. Той искал да му плати покупката с нещо, наречено „чек“, което, изглежда, било късче хартия с написано върху него обещание за плащане. Но Наполеон бил много умен, за да се хване на уловката му. Той поискал да им се плати с истински банкноти от по пет лири, които трябвало да им се предадат преди извозването на дървения материал. Фредерик вече бил платил и парите точно стигали да купят машините за вятърната мелница.

Междувременно каруците бързо отнасяха дървения материал. Когато не остана и една тресчица, в обора се проведе друго извънредно събрание, за да разгледат животните банкнотите на Фредерик. Блажено усмихнат и накичен с двата си ордена, Наполеон лежеше в сламеното ложе на трибуната, а парите бяха до него, наредени на купчинка върху порцеланова чинийка, взета от господарската кухня. Животните бавно минаваха покрай нея и всяко гледаше колкото си иска. Оувес протегна врат да подуши банкнотите, а тънките бели хартийки се раздвижиха от дъха му и прошумоляха.

След три дни се вдигна страшна олелия. Уимпър пристигна мъртвешки блед, подкарал бясно колелото си по алеята, захвърли го на двора и се втурна право в господарската къща. След миг от покоите на Наполеон се разнесе задавено гневно квичене. Новината за случилото се обиколи мълниеносно фермата. Банкнотите бяха фалшиви! Фредерик беше получил дървения материал безплатно.

Наполеон веднага свика животните и със страховит глас произнесе смъртна присъда за Фредерик. Каза, че когато го заловят, ще го сварят жив. Същевременно предупреди, че след такова предателство можело да се очаква най-лошото. Фредерик и хората му навярно всеки момент щели да осъществят отдавна замисленото си нападение. На пътищата, по които се стигаше до фермата, беше поставена стража. Освен това изпратиха в Мечи лес четири гълъба с помирително писмо и надеждата да се възкресят добрите отношения с Пилкингтън.

Нападнаха ги още на другата сутрин. Животните закусваха, когато стражите пристигнаха тичешком и съобщиха, че Фредерик и поддръжниците му вече са минали през портата с петте резета. Животните смело се запътиха да ги посрещнат, но този път не победиха толкова лесно, както в Битката при обора. Враговете бяха петнайсет, имаха шест-седем пушки и щом приближиха на

петнайсетина метра, веднага започнаха да стрелят. Животните не можаха да издържат на ужасните гърмежи и парещите куршуми и въпреки усилията на Наполеон и Оувес да ги сплотят и окуражат, скоро бяха отблъснати. Мнозина бяха вече ранени. Намериха убежище в стопанските сгради, откъдето предпазливо надничаха през дупки и цепнатини. Цялото обширно пасище заедно с мелницата беше в ръцете на противника. За миг дори Наполеон изглеждаше объркан. Крачеше нагоре-надолу, без да продума, а изправената му опашка нервно потрепваше. Животните обръщаха жални погледи към Мечи лес. Ако Пилкингтън и хората му им помогнеха, все още можеха да спечелят битката. Но в този миг четирите гълъба, изпратени до съседното имение предишния ден, се върнаха и единият носеше късче хартия от Пилкингтън. На него беше написано с молив: „Така ви се пада!“

В същото време Фредерик и привържениците му бяха спрели край мелницата. Животните ги наблюдаваха и в един миг нададоха сподавен вик на ужас. Двама от мъжете бяха донесли лост и тежък ковашки чук. Канеха се да съборят мелницата.

— Невъзможно! — провикна се Наполеон. — Зидовете ни са много дебели. И седмица няма да им стигне да я съборят. Смелост, другари!

Ала Бенджамин напрегнато следеше движенията на хората. Двамата мъже с чука и лоста дълбаеха дупка близо до основите на мелницата. Бенджамин бавно поклати дългата си муцуна и сякаш малко развеселен рече.

— Така си и знаех. Не виждате ли какво правят? След миг ще сложат динамита в дупката.

Животните зачакаха ужасени. Вече беше невъзможно да излязат от прикритието на сградите. След няколко минути видяха как мъжете се разбягват на всички страни. Сетне се разнесе оглушителен тътен. Гълъбите литнаха нагоре, а животните, с изключение на Наполеон, се хвърлиха по корем на земята и скриха лицата си. Когато отново се изправиха, забелязаха, че там, където се намираше мелницата, е увиснал огромен облак черен дим. Мелницата я нямаше!

Тази гледка възвърна храбростта на животните. Страхът и отчаянието, които бяха изпитвали допреди миг, се стопиха в гнева им, предизвикан от това гнусно, долно деяние. От гърдите им се надигна страшен рев за мъст и без да чакат нови заповеди, те дружно се

хвърлиха напред и се насочиха право към врага. Сега не обръщаха внимание на безмилостните куршуми, които се сипеха отгоре им като град. Беше жестока, люта битка. Хората стреляха още няколко пъти, а щом животните се приближиха, посрещнаха ги с щикове и тежки ботуши. Една крава, три овце и две гъски бяха убити, а почти всички останали бяха ранени. Дори Наполеон, който ръководеше бойните действия от тила, беше пострадал — връхчето на опашката му беше отнесено от куршум. Но и хората не се отърваха невредими. Копитата на Оувес счупиха главите на трима от тях; рогата на една крава прободоха корема на друг; Джеси и Далия едва не оставиха трети без панталони. А когато деветте кучета от личната охрана на Наполеон, скрити зад живия плет, неочаквано с бесен лай нападнаха хората във фланг, те бяха обзети от паника. Видяха, че има опасност да бъдат обкръжени. Фредерик викна на хората си да се изтеглят, докато пътят е чист, и след миг страхливият враг бягаше, за да спаси кожата. Животните ги преследваха до края на полето и ги сритаха още няколко пъти, като ги видяха да се измъкват през дупката в бодливия плет.

Животните бяха победили, но се чувствуваха изтощени и раните им кървяха. Бавно закуцукаха обратно към фермата. Щом зърнаха мъртвите си другари, проснати на тревата, те се развълнуваха до сълзи. Тъжни и умълчани, за малко се спряха на мястото, където се беше издигала мелницата. Да, нея вече я нямаше; нямаше и следа от труда им. Дори основите бяха полуразрушени. Този път, за разлика отпреди, не можеха да използват за новия строеж камъните от съборените стени. Този път и камъните бяха изчезнали. Силата на взрива ги бе запратила на стотици метри разстояние. Мелницата сякаш никога не беше съществувала.

Щом наближиха фермата, Квик, който необяснимо защо отсъствуваше по време на битката, дойде при тях с подскоци, като махаше с опашка и сияеше от доволство. И откъм стопанските сгради животните чуха празничния гърмеж на пушката.

— Защо стрелят с пушката? — попита Оувес.

— Да ознаменуват победата ни! — отвърна Квик.

— Каква победа? — учуди се Оувес. Коленете му кървяха, бе изгубил едната си подкова и копитото му се беше разцепило, а в задния му крак се бяха забили десетина сачми.

— Каква победа ли, другарю? Нима не прогонихме врага от родната земя — свещената земя на животните?

— Но те разрушиха вятърната мелница. А ние я строихме две години!

— Има ли значение? Ще построим нова мелница. Ще построим шест мелници, ако искаме. Не оценяваш, другарю, какъв велик подвиг извършихме. Врагът беше завладял земята, на която сме стъпили. А сега, благодарение на водачеството на другаря Наполеон, ние пак отвоювахме всеки сантиметър от нея!

— Значи си възвърнахме онова, което имахме и преди — рече Оувес.

— В това се състои победата ни — заяви Квик.

Накуцвайки, те влязоха в двора. Сачмите в задния крак на Оувес му причиняваха пареща болка. Представяше си тежкия труд, който го чака, за да се построи пак мелницата от основи, и вече мислено се подготвяше за задачата. Но сега за пръв път му дойде наум, че е на единайсет години и може би грамадните му мускули не са същите както едно време.

Ала когато животните видяха да се вее зеленото знаме и отново чуха гърмежите на пушката (този път стреляха седем пъти поред), щом изслушаха речта на Наполеон, който ги поздрави за храбростта им, наистина им се стори, че въпреки всичко са спечелили голяма победа. На падналите в битката животни беше устроено тържествено погребение. Оувес и Люсерна теглеха каруцата, изпълняваща ролята на катафалката, а самият Наполеон вървеше начело на шествието. Цели два дни бяха посветени на чествувания. Имаше песни, речи, още гърмежи с пушката и на всяко животно раздадоха по една ябълка за награда, на птиците — по още петдесет грама зърно, а на кучетата — по три бисквити. Беше обявено, че битката ще се казва Битка при мелницата и че Наполеон е измислил ново отличие — Орден на зеленото знаме, — с което сам се е удостоил. Във всеобщото веселие злополучната история с банкнотите беше забравена.

Чак след няколко дни прасетата намериха каса уиски в избата на господарската къща. Когато за пръв път се нанасяха, не бяха я забелязали. Същата нощ откъм къщата се разнесе гръмка песен, в която за всеобщо учудване се долавяха нотки на „Добитък английски“. Към девет и половина животните съвсем ясно видяха как Наполеон,

нахлупил едно старо бомбе на мистър Джоунс, излиза през задната врата, обикаля в галоп двора и отново се скрива вътре. На сутринта над къщата цареше дълбока тишина. Никое прасе не даваше признаци на живот. Вече наближаваше девет часът, когато Квик се появи, крачейки бавно и унило, с мътен поглед и увиснала опашка, и по всичко личеше, че е сериозно болен. Свика животните и им каза, че трябва да им съобщи ужасна новина. Другарят Наполеон умира!

Надигна се страшен вопъл. Пред вратите на господарската къща беше постлана слама и животните вървяха на пръсти. Със сълзи на очите се питаха какво ще правят, ако Вождът ги напусне. Плъзна слух, че Объл все пак е успял да отрови храната на Наполеон. В единайсет часа Квик излезе да направи друго съобщение. Като последно свое дело на тази земя другарят Наполеон издал тържествен указ: пиенето на алкохол да се наказва със смърт.

Привечер обаче Наполеон, изглежда, беше малко по-добре, а на другата сутрин Квик можа да ги уведоми, че вече се възстановява. До вечерта на този ден той се върна на работа, а на следващия се разчу, че е поръчал на Уимпър да закупи от Уилингдън няколко книжки за пивоварството и производството на спирт. След седмица Наполеон заповяда да се разоре малкото ограждение отвъд овощната градина, предназначено някога за пасище на онези животни, които вече не могат да работят. Оповестено беше, че земята е изтощена и трябва повторно да се затреви; но скоро се разбра, че Наполеон смята да я засее с ечемик.

Горе-долу по това време се случи нещо странно, което едва ли някой успя да проумее. Една нощ, някъде към дванайсет, на двора се разнесе силен трясък и животните се втурнаха навън. В подножието на стената на големия обор, където бяха написани Седемте заповеди, лежеше счупена на две стълба. Зашеметен от падането, Квик се беше проснал до нея, а наблизо бяха разхвърляни фенер, изцапана четка и преобърнат съд с бяла боя. Кучетата веднага заобиколиха Квик и щом бе в състояние да върви, го придружиха до господарската къща. Никое животно не можеше да си представи какво значи това освен Бенджамин, който поклащаше глава с всезнаещ вид и, изглежда, се досещаше, но си мълчеше.

Но след няколко дни Мюриъл, докато си препрочиташе Седемте заповеди, забеляза, че има още една, която животните бяха запомнили

погрешно. Те мислеха, че Петата заповед гласи: „Никое животно да не пие алкохол“, но бяха забравили последните две думи. Всъщност заповедта гласеше: „Никое животно да не пие алкохол *без мярка*.“

---

[1] Стиховете преведе Владимир Трендафилов. — Б.р. ↑



## ДЕВЕТА ГЛАВА

Оувес дълго лекува разцепеното си копито. Щом приключи чествуването на победата, животните започнаха отново да строят мелницата. Оувес отказа да си вземе дори един ден отпуск; за него беше въпрос на чест да не се разбере, че го боли. Ала вечер тайно признаваше на Люсерна, че копитото много го измъчва. Тя го налагаше с лапа от билки, които сдъвкваше предварително, и двамата с Бенджамин увещаваха Оувес да не се трепе. „Конските дробове не са вечни“, говореше му Люсерна, но той не вземаше от дума. Казваше, че вече има само едно истинско желание — да види мелницата завършена, преди да стигне до пенсионна възраст.

В началото, когато за пръв път се формулираха законите във Фермата на животните, беше решено пенсионната възраст на конете и прасетата да е дванайсет години, на кравите — четиринайсет, на кучетата — девет, на овцете — седем, а на кокошките и гъските — пет. Договориха се да има щедри старчески пенсии. До този момент нито едно животно не се беше пенсионирало, но напоследък този въпрос все по-често се обсъждаше. Сега, когато малкото пространство отвъд овощната градина беше определено за ечемик, се понесе слух, че единият край от обширното пасище ще бъде ограден и предоставен на остарелите животни. Говореше се, че пенсията на конете ще бъде два килограма и половина зоб на ден, а през зимата — седем килограма сено, като на официални празници ще им дават по някой морков или може би ябълка. Дванайсетият рожден ден на Оувес се падаше в края на другото лято.

В тези дни животът беше тежък. Зимата бе сурова като предишната, а храната — дори още по-оскъдна. Отново бяха намалени дажбите на всички животни, освен на прасетата и кучетата. Квик обясни, че прекалено строгото спазване на равенството при дажбите е в разрез с принципите на анимализма. Във всеки случай никак не му беше трудно да докаже на останалите животни, че както и да изглеждат нещата, в действителност храната им *не е* оскъдна. Засега, разбира се,

бяха сметнали за необходимо да се направи корекция на дажбите (Квик винаги говореше за „корекция“, а не за „намаление“), но в сравнение с времето на Джоунс бе постигнат огромен напредък. Четейки бързо цифрите с писклив глас, той подробно им обясни и ги убеди, че сега имат повече овес, повече сено, повече ряпа, отколкото са имали в дните на Джоунс, че работят по-малко часове, че питейната вода е по-чиста, че живеят по-дълго, че по-голям процент от малките им оцеляват, че имат повече слама в обора и не страдат толкова от бълхи. Животните вярваха на всяка дума, изречена от него. В интерес на истината, Джоунс и онова, което той символизираше, почти се бяха изличили от паметта им. Те знаеха, че животът днес е тежък и оскъден, че често са гладни и мръзнат, че когато не спят, обикновено работят. Но едно време несъмнено е било по-зле. Те искаха да вярват, че е така. Освен това тогава са били роби, а сега бяха свободни и този факт променяше всичко, както не пропускаше да подчертае Квик.

Във фермата вече имаше много повече гърла за изхранване. През есента четирите свине се бяха опрасили почти едновременно и бяха родили общо трийсет и едно прасенца. Те бяха петниста порода и тъй като Наполеон бе единственият шопар в стопанството, не беше невъзможно да се отгатне кой е бащата. Беше обявено, че по-късно, когато се закупят тухли и дървен материал, в градината на господарската къща ще бъде построено училище. Засега самият Наполеон обучаваше младите прасета в кухнята. Те спортуваха в градината и не им даваха да играят с малките на останалите животни. Горе-долу по същото време излезе и постановлението, че ако прасе и някакво друго животно се срещнат на пътеката, другото животно трябва да отстъпи встрани; и че всички прасета, независимо от общественото им положение, ще имат право в неделя да връзват зелени панделки на опашките си.

Тази година бе доста успешна за фермата, но парите все още не достигаха. Трябваше да се купуват тухли, пясък и вар за училището, а и щеше да се наложи отново да пестят за машините на мелницата. После имаше нужда от газ и свещи за къщата, от захар за трапезата на Наполеон (тя бе забранена за останалите прасета, защото от нея се затлъстявало) и от обичайните запаси — инструменти, гвоздеи, канап, тел, въглища, желязо и бисквити за кучетата. Беше продадена една копа сено и част от картофената реколта, договорът за яйцата бе

изменен и вече се доставяха по шестстотин седмично, тъй че през годината кокошките едва излюпиха толкова пиленца, че да не спадне прирастът. Дажбите, веднъж намалени през декември, бяха повторно намалени през февруари и беше забранено да се палят фенерите в обора, за да се пести газ. Но прасетата, изглежда, се чувствуваха много добре и всъщност осезателно пълнееха. Един следобед в края на февруари през двора, откъм пивоварничката зад кухнята, която не се използваше по времето на Джоунс, се разнесе приятен, силен и съблазнителен аромат, какъвто животните не бяха подували преди. Някой каза, че така мирише, когато се вари ечемик. Животните жадно душеха въздуха и се питаха дали не им приготвят топла каша за вечеря. Но не получиха никаква топла каша, а следващата неделя им съобщиха, че отсега нататък всичкият ечемик ще се пази за прасетата. Участъкът зад овощната градина бе вече засят с ечемик. И скоро се разчу, че сега всяко прасе получава по половин литър бира на ден, а Наполеон — по два литра, която неизменно му поднасят в супника от розов порцелан.

Но ако трябваше да се търпят лишения, те донякъде се компенсираха от факта, че животът днес бе по-възвишен, отколкото преди. Имаше повече песни, повече речи, повече тържествени шествия. Наполеон беше наредил веднъж седмично да се провежда нещо като парад, наречен Спонтанна манифестация, чиято цел бе да ознаменува борбите и победите във Фермата на животните. В уреченото време животните напускаха работа и в боен ред обикаляха границите на фермата с маршова стъпка — начело бяха прасетата, след тях — конете, после кравите, овцете и накрая птиците. Кучетата вървяха отстрани на шествието, а пред всички крачеше черното петле на Наполеон. Оувес и Люсерна винаги носеха зелено знаме с копито, рог и надпис: „Да живее другарят Наполеон!“ Следваха декламации на стихове, съчинени в чест на Наполеон, някоя реч на Квик, която даваше подробности относно последното нарастване на производството на хранителни продукти, и понякога изстрел с пушката. Овцете бяха най-преданите привърженици на Спонтанната манифестация. Ако някой се оплачеше, че им губят времето и ги карат дълго да стоят на студа (както от време на време някои животни правеха, щом прасетата и кучетата не бяха наблизо), овцете неизменно го принуждаваха да млъкне, като блейваха мощно: „Четири крака — да,

два крака — не!“ Но, общо взето, животните обичаха тези чествувания. Намираха утеха в тях, защото им напомняха, че въпреки всичко те сами са си господари и че работят за собственото си добруване. И тъй, с песните, манифестациите, списъците с цифри на Квик, гърмежите на пушката, кукуригането на петела и плющенето на знамето те поне за малко успяваха да забравят, че търбусите им са празни.

През април Фермата на животните беше обявена за република и трябваше да се избира президент. Имаше само един кандидат — Наполеон, — който бе избран единодушно. Същия ден бе оповестено, че са намерени нови документи, разкриващи подробности за съучастничеството на Объл в набезите на Джоунс. Сега се оказва, че Объл не само е искал да загубят Битката при обора, прибегвайки до стратегическа измама, но открито се е бил на страната на Джоунс. Всъщност именно той оглавявал редиците на хората и се хвърлил в битката с думите: „Да живее Човечеството!“ Раните по гърба му, които някои животни още помнеха, били причинени от зъбите на Наполеон.

В разгара на лятото, след неколкогодишно отсъствие, гарванът Мойсей неочаквано пак се появи във фермата. Беше съвсем същият, все така лентяйствуваше и точно както преди говореше за Захарната планина. Кацваше на някой пън, пляскаше с черните си криле и с часове приказваше на всеки, който склонеше да го слуша. „Там горе, другари — заявяваше той тържествено, сочейки към небето с голямата си човка, — там горе, отвъд тъмния облак, който виждате, е Захарната планина — онова блажено кътче, където ние, бедните животни, ще се спасим навеки от теглото си!“ Той дори твърдеше, че е бил там, когато е летял по-нависоко, и е видял безкрайните полета с детелина и кюспето от ленено семе, и бучките захар по живите плетове. Много от животните му вярваха. Мислеха си, че сега животът им е мизерен и тежък и нима не е редно и справедливо някъде другаде да има по-хубав свят. Трудно беше да се определи отношението на прасетата към Мойсей. Всички те презрително заявяваха, че приказките му за Захарната планина са лъжа и измама, и все пак му позволяваха да стои във фермата, без да работи, и му отпускаха по стотина грама бира дневно.

Щом копитото на Оувес зарасна, той заработи още по-усилено отпреди. Тази година наистина всички животни се трудиха къртовски. Освен текущата работа във фермата и поредния строеж на мелницата

трябваше да направят училище за младите прасета, което бе започнато през март. Понякога дългите часове на полупразен стомах се изтрайваха трудно, но Оувес никога не губеше кураж. По нищо, което казваше или вършеше, не личеше силите му да са намалели. Само видът му беше леко променен; козината му не беше толкова лъскава, а огромните хълбоци сякаш се бяха смалили. Другите си казваха: „Оувес ще се съвземе, като покара пролетната трева“, но пролетта дойде, а той не напълня. Понякога, щом напрегнеше мускули под тежестта на някой голям камък, за да го изтегли по склона над кариерата, на животните им се струваше, че единствено волята му помага да се държи на краката си. В такива мигове те виждаха как бърните му помръдват да учленят думите: „Ще работя още по-усилено“, но няма глас да ги изрече. Люсерна и Бенджамин отново го предупредиха да се грижи за здравето си, но Оувес не ги послуша. Дванайсетият му рожден ден приближаваше. Не го беше грижа какво ще стане, важното бе да струпа горе камъните, преди да се пенсионира.

Една късна лятна вечер из фермата неочаквано се разнесе слух, че с Оувес се е случило нещо. Той беше излязъл сам да пренася натрошени камъни до мелницата. И слухът наистина се оказа верен. След няколко минути два гълъба се спуснаха на земята с вестта: „Оувес е паднал! Лежи на хълбок и не може да стане!“

Почти половината от животните във фермата се втурнаха към могилката. Там, между ритлите на каруцата, лежеше Оувес, изпружил врат, без да може дори да вдигне глава. Очите му бяха изцъклени, козината на хълбоците — сплъстена от пот. Тънка струйка кръв бе протекла от устата му. Люсерна се отпусна на колене до него.

— Оувес! — извика тя. — Какво ти е?

— Това е от дробовете ми — отвърна той със слаб глас. — Няма значение. Мисля, че ще можеш да довършиш мелницата и сама. Събрали сме вече доста камъни. Тъй или иначе, оставаше ми още един месец да работя. Право да ти кажа, с нетърпение очаквах да се пенсионирам. Бенджамин също остарява и може би ще му разрешат да се пенсионира заедно с мен, та да сме си дружина.

— Веднага трябва да потърсим помощ — рече Люсерна. — Някой да изтича и да каже на Квик какво се е случило.

Всички животни незабавно се втурнаха обратно към къщата, за да известят Квик. Останаха само Люсерна и Бенджамин, който легна

до Оувес и без да продума, взе да пъди мухите от него с дългата си опашка. След около четвърт час Квик се появи, изпълнен със съчувствие и загриженост. Той каза, че другарят Наполеон с дълбоко прискърбие е научил за нещастieto, сполетяло един от най-преданите служители на фермата, и вече уговарял да го изпрати на лечение в болницата в Уилингдън. При тези думи животните усетиха леко безпокойство. Освен Моли и Объл друго животно не беше напусकало фермата и те не искаха да си представят как болният им другар ще попадне в ръцете на хората. Но Квик лесно ги убеди, че ветеринарният лекар в Уилингдън ще се погрижи за Оувес по-добре, отколкото могат да сторят това във фермата. След около половин час, когато се посъвзе, Оувес с усилие се изправи на крака и едва-едва успя да стигне до обора, където Люсерна и Бенджамин му бяха стъкмили хубаво легло от слама.

Следващите два дни Оувес остана в обора. Прасетата изпратиха голямо шише с розово лекарство, което бяха намерили в аптечката в банята, и Люсерна му го даваше два пъти дневно след ядене. Вечер лягаше до него и му говореше, а Бенджамин пъдеше мухите да не го безпокоят. Оувес твърдеше, че не съжалява за случилото се. Ако се възстановеше напълно, можеше да поживее още три години и той с нетърпение очакваше спокойните дни, които щеше да прекара в определения за пенсионерите край на обширното пасище. Тогава за пръв път щеше да има време да се обогатява със знания. Каза, че възнамерява да посвети остатъка от живота си на усвояването на другите двайсет и две букви от азбуката.

Ала Бенджамин и Люсерна можаха да бъдат с Оувес само след работно време, а фургонът дойде да го вземе по обяд. Всички животни бяха на полето и плевяха ряпата под ръководството на едно прасе, когато с почуда забелязаха Бенджамин да препуска в галоп откъм стопанските сгради, ревейки колкото му глас държи. За пръв път го виждаха развълнуван, всъщност за пръв път някой го виждаше да препуска.

— Бързо, бързо! — извика той. — Елате веднага! Отвеждат Оувес!

Без да чакат заповедите на прасето, животните преустановиха работа и се втурнаха обратно към стопанските сгради. И наистина, на двора беше спрял голям покрит фургон, теглен от два коня, с надпис от

едната страна, а на капрата седеше хитър наглед мъж с ниско нахлупено бомбе. Оувес го нямаше в обора.

Животните се струпаха около фургона.

— Довиждане, Оувес! — викнаха дружно те. — Довиждане!

— Глупци! Глупци! — крещеше Бенджамин, подскачаше наоколо им и удряше земята с малките си копита. — Глупци такива! Не виждате ли какво пише отстрани на фургона?

Това накара животните да млъкнат и настъпи тишина. Мюриъл почна да срича думите, но Бенджамин я избута и сред възцарилата се мъртва тишина прочете:

— „Алфред Симъндс, Скотобойна и котелна за туткал, Уилингдън. Търговец на кожи и костно брашно. Осигурява бараки за животните.“ Не разбирате ли какво значи това? Карат Оувес в кланицата!

Вик на ужас се изтръгна от всички гърла. В този миг мъжът на капрата шибна конете и фургонът напусна двора в бърз тръс. Животните вкупом го последваха, крещейки колкото им глас държи. Люсерна си проби път напред. Фургонът потегли по-бързо. Люсерна се опита да раздвижи яките си крайници и да препусне, но успя да го докара до лек галон.

— Оувес! — извика тя. — Оувес! Оувес! Оувес!

И точно в този миг, сякаш дочул врявата навън, Оувес показва муцуната си с бялата ивица на носа през задното прозорче на фургона.

— Оувес! — извика Люсерна с ужасен глас. — Оувес! Излез! Бързо излез! Водят те на смърт!

Всички животни завикаха в хор: „Излез, Оувес, излез!“ Ала фургонът вече набираше скорост и се отдалечаваше. Не беше сигурно дали Оувес разбра какво му казва Люсерна. Но след миг муцуната му изчезна от прозорчето и от вътрешността на фургона се разнесе страшно думкане. Той се мъчеше да се освободи с ритници. Беше време, когато с няколко удара копитата на Оувес щяха да разбият фургона на трески. Но уви! Силите му го бяха напуснали; след малко думкането на копитата отслабна и накрая заглъхна съвсем. В отчаянието си животните замолиха двата коня, които теглеха фургона, да спрат.

— Другари, другари! — викаха те. — Не отвеждайте вашия брат на смърт!

Но глупавите добичета, твърде невежествени, за да разберат какво става, само прибраха уши назад и ускориха ход. Муцуната на Оувес вече не се появи на прозореца. Някой много късно се сети, че могат да изтичат напред и да затворят портата с петте резета; но след миг фургонът мина през нея и бързо се изгуби в далечината. Повече не видяха Оувес.

Три дни по-късно беше съобщено, че е издъхнал в болницата в Уилингдън въпреки всички грижи, положени за него. Квик дойде да предаде новината на останалите. Каза, че е бил край Оувес през последните му часове.

— Това беше най-трогателната сцена, на която съм присъствувал! — заяви Квик, като вдигна крак и избърса една сълза. — Бдях над него до последния миг. И в сетния си час, вече съвсем изнемощял, за да говори, той ми прошепна в ухото, че единствено съжалявал, задето си отива, преди да е довършена мелницата. „Напред, другари! — рече той. — Напред в името на Бунта. Да живее Фермата на животните! Да живее другарят Наполеон! Наполеон винаги е прав!“ Това бяха последните му думи, другари.

Сега държането на Квик изведнъж се промени. Той помълча малко, а очичките му зашариха подозрително, преди да продължи изказването си.

Бил известен, рече той, че някакъв глупав и злонамерен слух се разпространявал след преместването на Оувес в болницата. Някои от животните били забелязали, че на фургона, с който го отвели, има надпис „Скотобойна“ и веднага направили прибързаното заключение, че са го изпратили в кланицата. Квик каза, че е почти невероятно да има толкова глупави животни. Нима не познавали, викна той възмутено, като махаше с опашка и подскачаше наляво-надясно, нима не познавали достатъчно добре любимия си Вожд, другаря Наполеон? А обяснението бе наистина много просто. Преди фургонът бил собственост на кланицата и наскоро бил купен от ветеринарния лекар, който още не бил сменил надписа. Така именно възникнало недоразумението.

Щом чуха тези думи, животните почувствуваха огромно облекчение. Когато Квик продължи да им описва картинно и подробно смъртния одър на Оувес, разказа им за топлите грижи, които е получил, и за скъпите лекарства, които Наполеон е платил, без да се



интересува от цената, и последните им съмнения се разсеяха, а скръбта им по изгубения другар бе смекчена от мисълта, че поне е издъхнал щастлив.

Самият Наполеон се появи на събранието следващата неделя и произнесе кратко тържествено слово в памет на Оувес. Каза, че е било невъзможно да пренесат тленните останки на непрежалимия си другар и да ги погребат във фермата, но той поръчал да направят голям венец от лавровите дървета в градината на господарската къща и да го сложат на гроба на Оувес. След няколко дни прасетата смятали да организират паметен банкет в чест на предания кон. Наполеон завърши речта си, припомняйки двете любими максими на Оувес: „Ще работя още по-усилено!“ и „Другарят Наполеон винаги е прав!“ — максими, които всяко животно трябвало да приеме за свои собствени, каза в заключение той.

В определения за банкета ден от Уилингдън пристигна една кола с бакалски стоки: свалиха пред господарската къща голяма дървена каса. Същата вечер оттам се разнесе гръмогласно пеене, последвано от нещо като бурна караница, която свърши към единайсет часа със страшен трясък от счупени стъкла. На другия ден никой не се показва от къщата до обяд и из фермата се пусна слух, че незнайно откъде и как прасетата са намерили пари да си купят още една каса уиски.

## ДЕСЕТА ГЛАВА

Годините минаваха. Сезоните идваха и си отиваха, отлиташе краткият живот на обитателите на фермата. Дойде време, когато никой не си спомняше дните преди Бунта освен Люсерна, Бенджамин, гарвана Мойсей и няколко прасета.

Мюриъл беше мъртва; Далия, Джеси и Пинчър бяха мъртви. И Джоунс бе мъртъв — беше умрял в дом за алкохолици в далечен край на страната. Объл бе забравен. И Оувес бе забравен — помнеха го само малцината, които го бяха познавали. Люсерна беше разплута стара кобила с болни стави и сълзящи очи. Преди две години бе навършила пенсионната възраст, но всъщност още никое животно не се беше пенсионирало. Отдавна бяха спрели да говорят, че за престарелите животни ще се отдели единият край от обширното пасище. Сега Наполеон бе възрастен шопар и тежеше сто и петдесет килограма. Квик беше толкова затлъстял, че едва отваряше очи, за да гледа. Единствено старият Бенджамин бе почти същият, само дето имаше повече сиво около муцуната и след смъртта на Оувес беше станал по-навъсен и мълчалив отвсякога.

Сега във фермата имаше много нови обитатели, макар че прирастът не беше така голям, както бяха предвиждали навремето. Бяха се родили доста животни, за които Бунтът бе просто полузабравена легенда, предавана от уста на уста, а други бяха купени и никога не бяха чували за него, преди да дойдат тук. Сега във фермата имаше още три коня освен Люсерна. Те бяха красиви стройни добичета, добри работници и другари, но съвсем тъповати. Никой от тях не успя да научи повече от буквата В. Приемаха всичко, което им кажеха за Бунта и за принципите на анимализма, особено ако го изричаше Люсерна, към която изпитваха синовно уважение; но беше съмнително дали разбират нещо.

Фермата вече процъфтяваше и беше по-добре организирана: към площта ѝ дори се прибавиха две ниви, закупени от мистър Пилкингтън. Вятърната мелница най-сетне бе успешно завършена,

фермата разполагаше с вършачка и машина за прибиране на сеното, бяха построени различни нови сгради. Уимпър си беше купил кабриолет. Ала в крайна сметка мелницата не беше използвана за производство на електрическа енергия. Служеше за мелене на зърно и носеше добра печалба. Животните работеха усилено, за да построят още една вятърна мелница; говореше се, че този път, като я завършат, ще монтират в нея динамото. Но удобствата, за които Объл бе учил животните да мечтаят — обори с електрическо осветление, с топла и студена вода и тридневна работна седмица, — повече не се споменаваха. Наполеон бе отрекъл подобни идеи като враждебни на духа на анимализма. Истинското щастие, твърдеше той, е в това да се работи усилено и да се живее скромно.

Фермата сякаш се бе позамогнала, без самите животни да станат по-богати с изключение, разбира се, на прасетата и кучетата. Може би това се дължеше отчасти на факта, че имаше толкова много прасета и кучета. Не че те не работеха според силите си. Квик никога не се уморяваше да обяснява, че работата по ръководството и организацията на фермата няма край. Повечето от тази работа била такава, че другите животни, тъй неуки, не могли и да я проумеят. Например Квик им каза, че прасетата всеки ден трябвало да изразходват огромни усилия за разни тайнствени неща, наречени „архиви“, „доклади“, „протоколи“ и „записки“. Те представляваха големи листове хартия, които се изписвали плътно от горе до долу и веднага след това се хвърляли в пещта. Квик твърдеше, че тази работа била от първостепенно значение за благополучието на фермата. Но все пак нито прасетата, нито кучетата произвеждаха с труда си никакви храни; а пък бяха доста на брой и винаги имаха чудесен апетит.

А що се отнася до останалите, поне доколкото сами те усещаха, животът им си беше все същият. Обикновено бяха гладни, спяха върху слама, пиеха от водоема, работеха на полето; през зимата ги мъчеше студът, през лятото — мухите. Понякога по-старите измежду тях напругаха отслабналата си памет и се опитваха да решат дали в първите дни на Бунта, непосредствено след изгонването на Джоунс, нещата вървяха по-добре или по-зле от сега. Не можеха да си спомнят. Нямаше нищо, с което да сравнят сегашния си живот: нямаше на какво да се опрат освен на Квиковите списъци с цифри, които неизменно показваха, че всичко върви от хубаво към по-хубаво. За животните този

въпрос бе неразрешим; така или иначе, сега имаха малко време за подобни размишления. Само старият Бенджамин твърдеше, че помни всеки миг от дългия си живот и че нещата никога не са били, нито биха могли да бъдат кой знае колко по-хубави или по-лоши — гладът, лишенията и разочарованията, казваше той, били вечният закон на живота.

И все пак животните не се отчайваха. И не само това, ами дори за секунда не спираха да се гордеят с изключителното право да принадлежат към фермата. Те още бяха единственото стопанство в цялата страна — единственото в цяла Англия, — притежавано и ръководено от животни! Нито едно от тях, дори и най-младото, дори и новодошлите, които бяха купени от разни далечни ферми, не спираха да се удивляват на този факт. А щом чуеха гърмежа на пушката и видеха зеленото знаме да се вее на върха на пилона, сърцата им преливаха от гордост и винаги се повеждаха разговори за героичните стари времена, за изгонването на Джоунс, за написването на Седемте заповеди и за славните битки, в които хората-нашественици били сразени. Ни една от предишните мечти не беше забравена. Все още вярваха в Републиката, предсказана от Майора, когато човешки крак нямаше да тъпче зелените поля на Англия. Някой ден и това щеше да стане: можеше да не е скоро, можеше никое от животните да не го дочака, но все пак щеше да стане. Дори мелодията на „Добитък английски“ навярно се тананикаше тайно понякога: във всеки случай нямаше животно във фермата, което да не я знае, макар че не се осмеляваха да я пеят високо. Нищо, че животът им бе тежък и не всичките им мечти се бяха изпълнили; ала те ясно съзнаваха, че не са като другите животни. Ако бяха гладни, то не беше, защото трябва да хранят хората тирани; ако работеха усилено, то поне работеха за себе си. Никой от тях не ходеше на два крака. Никое животно не наричаше друго животно „господарю“. Всички животни бяха равни.

Един ден в началото на лятото Квик заповяда на овцете да го последват и ги заведе в един запустял далечен край на фермата, където бяха порасли много млади брезички. Овцете прекараха там целия ден, хрупайки листата на фиданките под надзора на Квик. Вечерта той самият се върна в господарската къща, но тъй като времето беше топло, каза на овцете да не мърдат от мястото си. В крайна сметка те останаха там цяла седмица, а другите животни изобщо не ги виждаха.

Квик беше с тях през по-голямата част от деня. Разправяше, че ги учи на нова песен, за което било нужно уединение.

Една приятна вечер, точно след завръщането на овцете, когато животните бяха свършили работа и се прибираха в стопанските сгради, откъм двора се разнесе ужасено конско цвилене. Стреснати, животните спряха насред път. Познаха гласа на Люсерна. Тя отново изцвили и всички вкупом препуснаха и нахълтаха в двора. Тогава видяха онова, което бе видяла и тя.

Едно прасе вървеше на задните си крака.

Да, това беше Квик. Малко тромаво, сякаш още не бе свикнал да държи масивното си тяло в това положение, но отлично пазейки равновесие, той се разхождаше из двора. А след миг през вратата на господарската къща, строени в две редици, излязоха прасетата и всичките вървяха на задните си крака. Някои го правеха по-добре, други — по-зле, едно-две дори бяха малко нестабилни и, изглежда, не биха имали нищо против да се подпрат на бастун, но всичките успяха благополучно да обиколят двора. Накрая кучетата залаяха силно, а черното петле изкукурига пронизително и отвътре, величествено изправен, се показва самият Наполеон, който хвърляше надменни погледи ту наляво, ту надясно, а кучетата подскачаха наоколо му.

В копитото на крака си бе затъкнал камшик.

Цареше мъртва тишина. Изумени, ужасени, скупчени едно до друго, животните наблюдаваха как дългата редица прасета бавно обикаля двора с маршова стъпка. Струваше им се, че светът се е обърнал наопаки. Сетне настъпи един миг, когато първият шок беше отминал и когато въпреки всичко — въпреки страха си от кучетата, въпреки навика, добит с течение на годините, никога да не се оплакват и да не критикуват, независимо какво става — те сигурно щяха да възразят по някакъв начин. Но точно в този миг, като по даден сигнал, овцете дружно заблеяха с цяло гърло:

— Четири крака — да, два крака — да! да! Четири крака — да, два крака — да! да! Четири крака — да, два крака — да! да!

Това продължи пет минути без прекъсване. А докато овцете млъкнат, възможността да изразят какъвто и да било протест бе пропусната, защото прасетата отново се бяха прибрали в господарската къща.

Бенджамин усети нечия муцуна до рамото си. Обърна се. Беше Люсерна. Старите ѝ очи бяха съвсем замъглени. Без да продума, тя го дръпна лекичко за гривата и го поведе към стената на големия обор, където бяха написани Седемте заповеди. Постояха една-две минути, взирайки се в белия надпис върху катрана.

— Очите вече не ме слушат — рече тя най-сетне. — Аз и като млада пак не можех да прочета какво пише тук. Но сега ми се вижда, че стената е нещо по-различна. Бенджамин, Седемте заповеди същите ли са както преди?

Бенджамин за пръв път се съгласи да направи изключение и ѝ прочете написаното на стената. Там имаше само една-единствена заповед, която гласеше:

ВСИЧКИ ЖИВОТНИ СА РАВНИ,  
НО НЯКОИ СА ПО-РАВНИ ОТ ДРУГИТЕ

След това вече не изглеждаше необичайно, когато на другия ден всичките прасета, които надзираваха работата във фермата, бяха затъкнали камшици в копитата си. Не им се стори необичайно, като научиха, че прасетата са си купили радиоапарат, че уговорят да им се прокара телефон и са се абонирали за „Патриот“, „Оттук-оттам“ и „Вести от деня“. Вече не им се стори необичайно, когато видяха как Наполеон се разхожда из градината на къщата с лула в уста или когато прасетата извадиха дрехите на Джоунс от гардеробите и ги облякоха. Наполеон се появяваше в черно палто, ловджийски бричове и кожени гамаши, а любимата му свиня се беше пристегнала в роклята от моарирана коприна, която мисис Джоунс слагаше в неделя.

Един следобед, около седмица по-късно, във фермата пристигнаха няколко двуколки. Собствениците на съседните имения бяха поканени да разгледат стопанството. Разведоха ги из цялата ферма и те изразиха огромното си възхищение от всичко видяно, особено от вятърната мелница. Животните плевяха рязката. Работеха усърдно, като почти не вдигаха поглед от земята и просто не знаеха от кого да се страхуват повече — от прасетата или от гостите.

Същата вечер от господарската къща се разнасяше бурен смях и гръмогласно пеене. И изведнъж при врявата от смесена реч животните

бяха обзети от любопитство. Какво ли ставаше там сега, когато за пръв път животни и хора се срещаха като равни? Сякаш се бяха наговорили и взеха колкото се може по-тихо да се промъкват в градината.

Спряха пред портичката, страхувайки се да продължат, но Люсерна ги поведе напред. Приблжиха на пръсти до къщата и повисоките надникнаха през прозореца на трапезарията. Вътре, на дългата маса, видяха пет-шест фермери и още толкова видни прасета, а самият Наполеон заемаше почетното място начело на масата. Прасетата, изглежда, се чувствуваха съвсем удобно на столовете си. Всички бяха погълнати от игра на карти, но за малко я прекъснаха, очевидно за да вдигнат наздравица. Една голяма кана се предаваше от ръка на ръка и халбите отново бяха напълнени с бира. Никой не забеляза учудените лица на животните, които се взираха през прозореца.

Мистър Пилкингтън от Мечи лес стоеше прав с чаша в ръка. След миг, рече той, щял да помоли присъстващите да вдигнат тост. Но преди да го стори, се чувствувал задължен да каже няколко думи.

За него, а бил уверен, че и за всички останали, било източник на огромно задоволство да установи, че един дълъг период на недоверие и неразбирателство вече е отминал. Някога съседите човеци се отнасяли ако не враждебно (не че той или някой от присъстващите са споделяли тези настроения), то може би с известна доза опасения към уважаемите собственици на Фермата на животните. Случили се разни печални произшествия, разпространявали се погрешни представи за състоянието на нещата. Струвало им се, че съществуването на стопанство, притежавано и ръководено от прасета, не е съвсем нормално и можело да има обезпокоителни последици в околността. Твърде много собственици лековерно били приели, че в такава ферма ще цари дух на разпуснатост и недисциплинираност. Страхували се да не би това да повлияе на собствените им животни и дори на работниците им. Но сега всякакви подобни съмнения са били разсеяни. Днес той и приятелите му посетили Фермата на животните, разгледали всичко с очите си и какво видели? Не само най-съвременни методи на работа, но и дисциплина, и ред, които трябвало да служат за пример на земевладелците от цялата страна. Смятал, че няма да съборка, ако каже, че нисшите животни от фермата работят повече и получават по-малко храна в сравнение с останалите животни в

графството. Всъщност днес той и придружаващите го забелязали много подобрения, които възнамерявали незабавно да въведат в стопанствата си.

Искал да приключи с изказването си, рече той, като подчертае още веднъж приятелските чувства, които съществували и трябвало да съществуват между Фермата на животните и съседните имения. Прасетата и хората нямали и не бивало да имат различни интереси. Стременията и трудностите им били общи. Нима проблемът за работната сила не бил еднакъв навсякъде? Тук стана ясно, че мистър Пилкингтън се готви да изненада компанията с някое внимателно подготвено остроумие, но беше толкова силно развеселен, че в момента не бе в състояние да го произнесе. След продължително даване и кашляне, от които двойната му брадичка се зачерви, той едва успя да изрече:

— Ако вие трябва да се преборвате с нисшите животни, ние пък си имаме нисшите класи!

Тази проява на духовитост накара цялата маса да избухне в гръмогласен смях; а мистър Пилкингтън още веднъж поздрави прасетата за оскъдните дажби, за дългия работен ден и за липсата на всякакви глезотии във Фермата на животните.

Накрая той заяви, че сега искал да помоли сътрапезниците си да станат и да проверят дали чашите им са пълни.

— Господа — завърши речта си мистър Пилкингтън, — господа, вдигам тост за процъфтяването на Фермата на животните!

Последваха възторжени викове и тропане с крака. Наполеон беше толкова поласкан, че стана от мястото си и заобиколи масата, за да чукне халбата си в халбата на мистър Пилкингтън; сетне я изля в гърлото си. Наполеон, който още не беше седнал, сподели, че също иска да каже няколко думи.

Както всичките му речи, и тази беше кратка и по същество. Заяви, че и той се радвал, заедно с периода на неразбирателство е отминал. В продължение на доста време се носели слухове — разпространявани, както той имал основание да мисли, от някой злобен враг, — че в неговите възгледи и тези на колегите му имало нещо подривно и дори революционно. Приписвали им, че се опитват да подтикнат към бунт животните от съседните ферми. Нищо не можело да бъде по-далеч от истината! Единственото им желание, сега



и в миналото, било да живеят в мир и да поддържат нормални търговски отношения със съседите си. Тази ферма, която имал честта да управлява, добави той, била кооперативно начинание. Крепостните актове, с които той разполагал, били съвместна собственост на всички прасета.

Не вярвал, продължи той, още да се помнят някои от старите подозрения, но напоследък в живота на фермата били направени известни промени, които трябвало да послужат за по-нататъшно укрепване на доверието. Досега обитателите на фермата имали доста глупавия навик да се обръщат към себеподобните си с „другарю“. Налагало се да го забранят. Освен това имало един много странен обичай с неизвестно начало, при който всяка неделна сутрин марширували покрай някакъв череп на шопар, прикован към един стълб в градината. Това също щяло да бъде забранено, а и черепът вече бил заровен. Гостите му навярно били забелязали зеленото знаме, развяващо се на пилона. В такъв случай сигурно били видели, че копитото и рогът, изобразени някога върху него, са заличени. Отсега нататък знамето щяло да бъде чисто зелено.

Искал да отправи само една забележка, рече той, към чудесната доброжелателна реч на мистър Пилкингтън. През цялото време мистър Пилкингтън говорил за Фермата на животните. Разбира се, той не би могъл да знае — защото Наполеон сега за пръв път го обявявал, — че името Фермата на животните е забранено. Отсега нататък фермата щяла да се нарича Старото имение, което, така смятал той, било правилното и истинското ѝ име.

— Господа — рече в заключение Наполеон, — ще вдигна същата наздравица като предишната, само формата ще е различна. Напълнете чашите си догоре. Господа, пия за процъфтяването на Старото имение!

Отново последваха одобрителни възгласи и халбите бяха изпразнени до дъно. Но докато животните отвън се взираха през прозореца, стори им се, че става нещо необикновено. Какво се беше променило в лицата на прасетата? Мътният старчески поглед на Люсерна бързо се местеше от лице на лице. Някои имаха по пет брадички, други — по четири, трети — по три. Но какво тогава се размазваше и променяше във физиономииите им? След като приветствията секнаха, сътрапезниците пак взеха картите и продължиха прекъснатата игра, а животните безмълвно се отдалечиха.

Но не бяха изминали и двайсетина метра, когато изведнъж спряха. Откъм господарската къща се надигна страшна врява. Те се втурнаха обратно и пак се залепиха за прозореца. Да, вътре бе избухнала бурна свада. Чуваха се викове, удряне по масата, разменяха се остри подозрителни погледи, звучаха яростни опровержения. Изглежда, причината за цялата разправия бе в това, че Наполеон и мистър Пилкингтън бяха играли асо пика едновременно.

Дванайсет гласа крещяха гневно и всички си приличаха. Сега стана ясно какво се е случило с лицата на прасетата. Животните отвън се взираха от прасе към човек, от човек към прасе и отново от прасе към човек; но вече беше невъзможно да се каже кой какъв е.

Ноември 1943 — февруари 1944 година

**РЕЙ БРЕДЪРИ  
451° ПО ФАРЕНХАЙТ**

*Тази книга посвещавам с благодарност на  
Дон Конгдън*

*451° по Фаренхайт — температурата, при  
която хартията се възпламенява и гори...*

*Ако ти дадат разчертана хартия, пиши на  
обратната страна.*

Хуан                      Рамон  
Хименес

## ПЪРВА ЧАСТ

### ОГНИЩЕТО И САЛАМАНДЪРЪТ

За него беше наслаждение да опожарява. Особено наслаждение му доставяше да гледа как огънят поглъща, почерня, променя вещите. Докато стискаше в юмруците си медната дюза на маркуча и този огромен питон бълваше своята петролна отрова срещу света, кръвта биеше в слепоочията му, а ръцете му сякаш бяха ръце на чудноват диригент, дирижиращ всички симфонии на огъня и пожара, за да превърне в пепел дрипите и овъглените развалини на историята. Над безизразното му лице бе нахлупен шлем със символичното число 451; в очите му проблясваха оранжеви пламъчета при мисълта за това, което ей сега щеше да последва. Щракна възпламенителя и сградата избухна в неутолим пламък, който запали във вечерното небе пурпурни, жълти и черни огньовете. Пристъпи напред сред рояка от светулки, докато книгите, размахвайки криле като гълъби, умираха на входа и на моравата пред къщата; докато книгите се издигаха във водовъртежа от искри, които почернелият от пожара вятър отнасяше.

Лицето на Монтег се сви в болезнената гримаса на човек, който се е опарил и е принуден да се отдръпне от огъня.

Знаеше, че когато се върне в пожарната станция, омацан със сажди като менестрел<sup>[1]</sup>, щеше да си намигне в огледалото. По-сетне, когато си легнеше да спи, щеше да продължи да усеща в тъмнината тази огнена усмивка, все още сковала мускулите на лицето му. Тази усмивка никога не бе изчезвала, доколкото си спомняше — никога.

Той окачи черния си като бръмбар шлем и го излъска; грижливо окачи и огнеупорната си жилетка; изми се с наслаждение под душа и след това, подсвирквайки, с ръце в джобовете, прекоси горния етаж на пожарната станция и се спусна през люка. В последната секунда, когато катастрофата изглеждаше почти неизбежна, извади ръце от джобовете и забави падането си, като се вкопчи в месинговата тръба. Плъзна се и спря със свистене точно когато токовете му бяха само на един пръст от циментовия под на долния етаж.

Излезе от пожарната станция и в среднощната тишина се упъти към метрото. Безшумният пневматичен влак се плъзна в своя добре смазан подземен тунел и със силна струя топъл въздух го свали пред ескалатора, който водеше нагоре към предградието.

Подсвирквайки си, той се изкачи на повърхността сред неподвижния нощен въздух. Тръгна към ъгъла, без да мисли за нищо, или по-скоро за нищо определено. Но още преди да завие, забави крачка, сякаш изведнъж, неизвестно откъде, бе подухнал вятър, сякаш някой бе извикал името му.

През последните няколко вечери, докато вървеше в звездната светлина към своя дом, бе изпитвал някакво извънредно странно усещане, преди да завие край ъгъла. Като че ли миг преди това някой е стоял там. Въздухът изглеждаше зареден с особено спокойствие, като че ли някой тихичко е чакал и само секунда преди той да се появи, се е превърнал в сянка и го е пуснал да мине. Точно на това място, където нечие присъствие би могло за миг да повиши околната температура с десет градуса, ноздрите му долавяха лек парфюм, по кожата на ръцете и лицето си усещаше топлина. Странна работа. Всеки път, когато завиваше покрай ъгъла, пред него се разстиляше белият, пуст, изкорубен тротоар; само една нощ някаква сянка бързо бе прекосила полянката още преди да е успял да се взре в нея или да извика.

Но тази вечер той така забави крачка, че почти спря. Съзнанието му, което се бе приготвило да завие покрай ъгъла преди него, дочу едва доловим шепот. Дихание? Или въздухът се бе сгъстил от това, че някой стоеше притихнал и чакаше?

Той зави.

Вятърът пилееше есенните листа по осветения от луната тротоар и девойката вървеше към него, сякаш се плъзгаше, носена от вятъра и от листата. Леко навела глава, тя гледаше как обувките ѝ разбутват танца на листата. Лицето ѝ бе нежно и млечнобяло, с жаден поглед, който опипва всичко с ненаситно любопитство. В този поглед се криеше плаха изненада; тъмните ѝ очи бяха така втречени във всичко наоколо, че никакво движение не им убягваше. Роклята ѝ беше бяла и леко шумолеше. Стори му се дори, че чува движението на ръцете ѝ, докато върви, че долавя този почти недоловим звук — лекото потрепване на лицето ѝ, когато вдигна глава и видя, че се намира само на няколко крачки от мъж, който стои на сред тротоара и чака.

Дърветата внезапно изшумоляха и посипаха своя златен дъжд. Ненадейно девойката сякаш спря, готова да се отдръпне, но остана на място, гледайки Монтег с такива черни, блестящи и живи очи, че той се запита дали не е казал нещо удивително. Но знаеше, че устните му се бяха помръднали само за едно „здравейте“, и проговори отново едва когато видя, че гледа като хипнотизирана саламандъра на ръкава му и диска с образ на феникс върху гърдите му.

— Вие сте нашата нова съседка, нали? — каза той.

— А вие сигурно сте... — Тя вдигна очи от емблемата на неговата професия. — Вие сигурно сте... пожарникарят. — Гласът ѝ постепенно стихна.

— Колко странно го казвате!

— Аз бих... бих го отгатнала и със затворени очи — бавно каза тя.

— Как? По миризмата на бензин ли? Жена ми винаги се оплаква. — Той се изсмя. — Колкото и да се миеш, не можеш да се отървеш напълно от нея.

— Да, наистина — измънка тя.

Той имаше чувството, че тя обикаля около него, върти го на всички страни, лекичко го разтърсва, изпразва джобовете му, без дори да се помръдне.

— За мен той не е нищо друго освен парфюм — каза той, за да прекъсне дългото мълчание.

— Наистина ли?

— Разбира се. А защо не?

Тя се позабави, за да обмисли отговора си.

— Не зная. — Обърна се и погледна тротоара, който водеше към техните жилища. — Имате ли нещо против да се върна заедно с вас? Казвам се Кларис Макклелан.

— Кларис! А аз се казвам Гай Монтег. Хайде да вървим! А вие защо скитате навън така късно? На колко сте години?

Те тръгнаха по сребристия тротоар в хладната ветровита нощ, а във въздуха се носеше лек аромат на свежи кайсии и ягоди; той се огледа наоколо и разбра, че такова нещо е съвсем невъзможно по това време на годината.

До него вървеше само девойката; лицето ѝ сияеше като сняг на лунната светлина и той знаеше, че тя мисли върху неговите въпроси и

търси най-добрите отговори, които би могла да даде.

— Аз съм седемнайсетгодишна и побъркана — рече тя. — Чичо ми казва, че двете неща винаги вървели заедно. Когато хората те попитат на колко си години, казва ми той, винаги отговаряй, че си седемнайсетгодишна и побъркана. Не е ли приятно да се разхождаш по това време на нощта? Обичам да вдъхвам мириса на нещата, да ги разглеждам. И понякога стоя будна цяла нощ, разхождам се и чакам да видя как ще изгрее слънцето.

Те продължиха да вървят мълчаливо, докато тя каза замислено:

— Знаете ли, мен никак не ме е страх от вас.

Той се изненада.

— А защо да ви е страх?

— Толкова много хора се страхуват. Искам да кажа, страхуват се от пожарникарите. Но вие в крайна сметка сте съвсем обикновен човек...

Той изведнъж видя образа си отразен в очите ѝ, в две искрящи капчици бистра вода, дребен и тъмен, но в пълни подробности, с гънките около устните и с всичко, всичко друго, сякаш нейните очи бяха две вълшебни късчета виолетов кехлибар, които могат да го пленят и да го запазят невредим. Лицето ѝ, сега обърнато към него, приличаше на крехък млечнобял кристал, излъчващ мека и спокойна светлина. Не, това не беше ослепителната светлина на електричеството, но какво тогава? Не друго, а страшно успокояващата, необичайна и галеща светлина на свещта! Една вечер, още като дете, електричеството угасва и майка му запали единствената останала свещ и това бе кратък момент, в който той отново откри света, момент на такова прозрение, че пространството изгуби своите необхватни размери и ги обгърна уютно, и те, майката и синът, останали сами, преобразени, се надяваха, че няма да пуснат тока много скоро...

И тогава Кларис Макклелан каза:

— Ще ми кажете ли откога работите като пожарникар?

— От десет години, откакто станах на дваисет.

— А четете ли понякога книгите, които изгаряте?

Той се засмя:

— Това е забранено от закона.

— О, да, разбира се!



— Работата ни е прекрасна. В понеделник изгаряй Милей<sup>[2]</sup>, в сряда Уитман, в петък Фокнър. Превърни ги в пепел, а след това изгори и пепелта. Това е нашият лозунг.

Те повървяха още малко и девойката каза:

— А вярно ли е, че някога, преди много години, пожарникарите са гасели пожарите, вместо да ги палят?

— Не! — заяви той. — Повярвайте ми, къщите винаги са били огнеупорни.

— Странно. Веднъж чух, че едно време къщите са се запалвали поради невнимание и пожарникарите трябвало да гасят пожарите.

Той се засмя.

Тя го стрелна с поглед.

— Защо се смеете?

— Не зная. — Той отново избухна в смях, но се сепна. — А защо питате?

— Защото се смеете, без да съм казала нищо смешно, и бързате да ми отговорите. Нито за миг не се замисляте над това, което съм ви попитала.

Монтег се спря.

— Вие наистина сте странна — каза той, като я погледна. — Нямате ли поне малко уважение?

— Не исках да ви обидя. Предполагам, че го казах, защото много обичам да наблюдавам хората.

— А това за вас нищо ли не означава? — Той потупа диска с числото 451, зашит върху ръкава на черното му яке.

— Означава — прошепна тя и ускори крачка. — А наблюдавали ли сте някога реактивните автомобили, които препускат по булевардите?

— Сменяте темата!

— Понякога си мисля, че шофьорите не знаят какво е трева или какво са цветя, защото никога не ги виждат добре — каза тя. — Ако покажеш на шофьор зелено петно, той ще ти каже: „О, да, това е трева!“ Ако му покажеш розово петно — това е градина с рози. Белите петна са къщи. Кафявите петна са крави. Чичо ми веднъж карал бавно колата си по една магистрала. Карал я с четирийсет мили в час и го прибрали за два дни в затвора. Това не е ли смешно и едновременно тъжно?

— Мислите за твърде много неща — неловко каза Монтег.

— Рядко гледам телевизионните предавания и рядко ходя на автомобилни състезания или пък в увеселителни паркове. Така че, струва ми се, остава ми много време за глупави мисли. Виждали ли сте някога седемдесетметровите реклами край шосето извън града? Знаете ли, че едно време те са били само седемметрови? Но колите започнали толкова бързо да прелитат край тях, че нарочно направили рекламите по-големи, за да могат шофьорите да ги прочитат.

— Не знаех това. — Монтег рязко се изсмя.

— Обзалагам се, че зная и нещо друго, което вие не знаете. Сутрин по тревата има роса.

В момента не можа да си спомни дали знае това, или не и доста се ядоса.

— А ако погледнете нагоре — тя вдигна глава към небето, — на луната има човек.

Той отдавна не бе поглеждал към луната.

Изминаха останалия път мълчаливо — тя вървеше замислена, а той, чувствайки се неловко, свиваше юмруци и от време на време ѝ хвърляше укорителни погледи. Когато стигнаха до дома ѝ, цялата къща ярко светеше.

— Какво става? — Монтег рядко бе виждал толкова осветена къща.

— О, нищо особено; мама, татко и чичо просто си седят и разговарят. Това е все едно да ходиш пеша, само че е още по-рядко явление. Казах ли ви, че чичо още веднъж са го арестували за това, че ходел пеша? Ние наистина сме много странни хора...

— За какво всъщност говорите?

Тя се засмя на въпроса му.

— Лека нощ! — извика Кларис и изтича по пътеката; но внезапно като че ли се сети за нещо, върна се няколко крачки и го изгледа с учудване и любопитство.

— А вие дали сте щастлив? — попита тя.

— Дали съм какво? — извика той.

Но тя си бе отишла, бе изтичала нататък в лунната светлина. Вратата на дома и тихо се затвори.

„Щастлив! Що за глупост!“

Монтег престана да се смее.

Той опипа ключалката на входната врата на жилището си и нагласи секретa. Вратата се отвори.

„Разбира се, че съм щастлив! Какво си мисли тя? Не съм ли щастлив?“ — запита той притихналата къща. Спря се, погледна към решетката на вентилатора в хола и внезапно се сети, че зад нея беше скрито нещо, нещо, което сега сякаш се взираше в него. Той бързо извърна очи.

Каква странна среща, в странна нощ! Не си спомняше да му се е случвало нещо подобно с изключение на оня следобед преди година, когато срещна стареца в парка и двамата се бяха заговорили...

Монтег разтърси глава. Гледаше голата стена. А образът на девойката беше там — всъщност много красива, такава, каквато си я спомняше, дори удивително красива. Лицето ѝ бе деликатно като циферблата на малък часовник, който едва виждаш в тъмната стая, когато се събудиш посред нощ, за да провериш колко е часът — а часовникът, бял, мълчалив и блестящ, ти сочи в тъмнината и часа, и минутата, и секундата, уверено ти казва, че нощта ще става още по-тъмна, но неизменно ще доведе до нова зора.

„Е, какво?“ — Монтег отправи въпроса към своето подсъзнателно Аз, към оня глупак, който понякога започваше да бръщолеви и притежаваше съвсем отделна воля, навици и съвест.

Той отново погледна към стената. Колко много приличаше лицето ѝ на огледало! Просто невероятно! Колцина са онези, които могат да отразят собствената ти светлина? Хората по-често приличат на... Той потърси сравнение и го намери в своята професия — на факли, които силно пламтят, докато изтлеят. Колко рядко лицата на другите възприемат от теб собствения ти израз, съкровените ти и трепетни мисли и ги отразяват обратно върху теб?

Каква невероятна способност за отъждествяване имаше тази девойка! Подобно на нетърпелив зрител в куклен театър тя мигновено предугаждаше всяко трепване на клепача ти, всеки жест на ръката ти, всяко помръдване на пръстите ти. Колко ли време бяха вървели един до друг? Три минути? Пет? А колко дълго изглеждаше това време сега... И колко грамадна бе нейната фигура на екрана пред него; каква огромна сянка хвърляше тя върху стената с нежното си тяло! Той имаше чувството, че ако го засърби окото, тя ще премигне. А ако

мускулите на челюстта му незабележимо се обтегнат, тя ще се прозине далеч преди той да е успял да го направи.

„Наистина, като си помисля сега — каза си той, — тя сякаш нарочно стоеше там, на улицата, и ме чакаше така невероятно късно през нощта...“

Той отвори вратата на спалнята.

Стори му се, че влиза в студената мраморна зала на мавзолей, след като луната се е скрила. Непроницаем мрак, нито намек за сребристия свят отвън, плътно затворени прозорци — подземна гробница, в която не може да проникне никакъв звук от огромния град. Стаята не беше празна.

Той се ослуша.

Във въздуха се носеше нежното и игриво бръмчене на комар, електрическото жужене на оса, скрита, приютена в нейното специално топло розово гнездо. Музиката бе достатъчно силна, за да може и той да долови мелодията.

Почувствува, че усмивката му изчезва, стопява се, надипля се като лойта на някаква фантастична свещ, която е горяла прекалено дълго и сега грохва и угасва. Тъмнина. Той не е щастлив. Не е щастлив. Повтори думите на себе си. Призна си, че това наистина е така. Беше носил щастието си като маска и ето че девойката бе свалила тази маска и бе избягала с нея през поляната и той нямаше как да отиде, да потропа на вратата ѝ и да си я поиска обратно.

Без да запалва лампата, си представи как изглежда стаята. Жена му, изтегната на леглото, отвита и студена като надгробна скулптура, с безжизнени, неподвижни, втречени в тавана очи, сякаш свързани с него чрез невидими стоманени нишки. А в ушите ѝ — плътно затъкнати малки радиоапаратчета и електронен океан от звуци — музика и говор, музика и говор, които непрестанно прииждат като вълни до бреговете на нейния бодърствуващ мозък. Стаята действително беше празна. Всяка вечер тези вълни прииждаха и я носеха върху приливи и отливи от звуци и с широко отворени очи тя се люлееше на гребените им чак до сутринта. През последните две години не бе имало нощ, в която Милдред да не се бе носила върху това море, да не се бе отпускала с удоволствие отново и отново в него.

В стаята беше студено, но той почувствува, че се задушава. Не искаше да дръпне завесите, нито да отвори френските прозорци, защото не желаше лунната светлина да нахлуе в стаята. И с чувството на човек, който всеки момент може да умре от липса на въздух, той пипнешком се упъти към своето оправено, самотно и поради това студено легло.

Само миг преди кракът му да докосне предмета на пода, той знаеше, че там има такъв предмет. Почти като усещането, което бе изпитал, преди да завие покрай ъгъла, когато едва не събори девойката. Още докато беше във въздуха, кракът му, излъчвайки пред себе си трептения, долови ехото на малкото препятствие на пътя му. Кракът му ритна предмета. Предметът глухо иззвънтя и се търколи в мрака.

Той замръзна на място и се ослуша към човека, който лежеше в леглото в тъмната, непрогледна нощ. Диханието, което излизаше от ноздрите, бе толкова слабо, че едва се докосваше до живота, можеше да раздвижи само листче, перушинка, косъмче.

Монтег още не искаше да пусне светлината от външния свят. Извади запалката си, пипнешком намери саламандъра, гравирани върху сребърния и диск, щракна...

В слабата светлина на пламъка, който прикриваше с ръка, го погледнаха два бледи лунни камъка, потънали в заливче с бистра вода, над което животът си течеше, без да ги докосва.

— Милдред!

Лицето й приличаше на остров, покрит със сняг, над който би могъл да завали дъжд, без тя да го почувствува, над който облаци биха могли да хвърлят подвижната си сянка, без тя да я усети. Само бръмченето на осите, плътно втъкнати в ушите й, стъклените й очи и дъхът й, който тихо, едва доловимо влизаше и излизаше през ноздрите й, без да я е грижа дали влиза или излиза, излиза или влиза.

Предметът, който неволно бе ритнал, сега блесна до неговото легло. Под мъждукащия пламък на запалката малкото кристално флаконче с хапчета за сън, в което допреди няколко часа бе имало трийсет таблетки, сега лежеше отпушено и празно.

Докато стоеше там, небето над къщата изтрещя. Чу се страхотен пукот, като че ли две гигантски ръце раздраха десет хиляди мили черно платно. В Монтег нещо изпраця и той се почувствува сякаш гърдите

му са смазани и се разпукват. Реактивните бомбардировачи, които прелитаха в небето, прелитаха, прелитаха, един, два, един, два, един, два, шест, девет, дванайсет, един, още един и още един, и още един, един след друг, един след друг, крещяха вместо него. Той отвори уста и позволи на крясъка им да влезе и излезе между оголените му зъби. Къщата се разтресе. Пламъкът в ръката му угасна. Лунните камъни изчезнаха. Усети как пръстите му се устремяват към телефона.

Бомбардировачите вече ги нямаше. Усети, че устните му се раздвижват, докосват микрофона на телефонната слушалка: „Бърза помощ!“ — шепот, пълен с ужас.

Имаше чувството, че трясъкът на черните реактиви е превърнал звездите в прах и че на сутринта земята ще бъде посипана с този прах като с някакъв странен сняг. Тази глупава мисъл не го напусна през цялото време, докато чакаше, треперещ в тъмнината, и докато устните му продължаваха да се движат, без да издават звук.

Докараха една машина. По-право докараха две. Едната от тях се плъзгаше в стомаха подобно на черна кобра в кладенец, търсеше застоялата вода и застоялото време, които се бяха насъбрали там. Тя изсмукваше зеленото вещество, което леко кипеше на повърхността. Дали изсмукваше и мрака? Дали изсмукваше цялата отрова, натрупана с годините? Тя се хранеше мълчаливо, само от време на време издаваше звуци, като че ли се задъхваше или слепешком търсеше нещо. Тя имаше Око. Посредством специалния си оптически шлем безстрастният механик можеше да надникне в душата на човека, когото изпомпваше. Какво виждаше Окото? Той не казваше. Той виждаше, но не онова, което виждаше Окото. Цялата процедура напомняше изкопаването на канавка в собствения ти двор. Жената на леглото не бе нищо друго освен твърд пласт мрамор, до който бяха опрели. Продължавайте все пак! Дълбайте още по-надолу, изсмучете празното пространство, ако то може да бъде измъкнато чрез пулсирането на смучещата змия! Механикът стоеше до машината с цигара в уста. Другата машина също работеше.

Тя се обслужваше от един също така безизразен човек в червеникавокафяв пластмасов работен комбинезон. Тази машина изпомпваше цялата кръв от тялото и я заменяше с нова кръв и плазма.

— Трябва да ги пречистваме и по двата начина — каза механикът, застанал над неподвижната жена. — Няма смисъл да

пречистиш стомаха, ако не пречистиш кръвта. Оставиш ли тая мръсотия в кръвта, после те удря право в мозъка, като чук — „фрас!“ — един-два, хиляда пъти, и мозъкът просто отказва да работи, свършва.

— Млъкнете! — викна Монтег.

— Само исках да ви обясня — каза механикът.

— Свършихте ли?

Те плътно затвориха машините.

— Свършихме. — Гневът му дори не ги бе докоснал. Те просто стояха там, а димът от цигарите им се увиваше около носовете и влизаше в очите им, без дори да ги накара да примижат или да погледнат накриво.

— Ще ви струва петдесет долара.

— Защо най-напред не ми кажете дали ще се оправи?

— Разбира се, че ще се оправи. Сега цялата мръсотия е ей тук, в куфара ни, и няма как отново да се върне в нея. Както ви казах, просто изсмукваш старата кръв и вкарваш нова, и всичко е наред.

— Вие и двамата не сте лекари. Защо от „Бърза помощ“ не изпратиха лекар?

— Господи! — Цигарата на механика помръдна между устните му. — Всяка нощ имаме по девет-десет такива случая. От няколко години те толкова зачестиха, че поръчахме да конструират тези специални машини. Разбира се, новото беше само оптическата леща, останалото е стара работа. За такъв случай не ти трябва лекар; трябва ти само двама общи работници — за половин час оправят всичко. Вижте — той тръгна към вратата, — трябва да тръгваме. Току-що получихме ново повикване по ушните си радиостанции. На десет пресечки оттук. И друг е налпал флаконче с хапчета за сън. Обадете се, ако пак ви потрѣбваме. Не я безпокойте. Вкарахме в нея противосънно лекарство. Като се събуди, ще е гладна. Хайде, довиждане!

И мъжете със стиснатите между тънките им устни цигари, мъжете с очи на усойници, нарамиха апаратите си, маркучите и съда с течна меланхолия и безименна гъста мътилка и си излязоха.

Монтег се отпусна в креслото и погледна жената. Сега очите ѝ бяха затворени и спокойни; той протегна ръка и усети върху дланта си топлия ѝ дъх.

— Милдред — най-сетне промълви той. „Твърде много сме — помисли си той. — Ние сме милиарди, а това е прекалено много. Никой никого не познава. Идват чужди хора и нахълтват в дома ти. Идват чужди хора и ти изваждат сърцето. Идват чужди хора и ти вземат кръвта. Господи, кои бяха тези хора? Не съм ги виждал никога в живота си!“

Измина половин час.

Кръвта, която течеше във вените на тази жена, беше друга и като че ли я бе изменила. Бузите ѝ бяха порозовели, а устните ѝ, вече свежи и алени, изглеждаха меки и отпуснати. Това беше кръвта на някой друг. Да бяха поне плътта, мозъкът и паметта на някой друг! Да можеха да отнесат и мозъка ѝ на химическо чистене, да изпразнят гънките му, да го сложат на пара, да го сглобят отново и на сутринта да го върнат! Само да можеха...

Той стана, дръпна завесите и широко разтвори прозорците, за да влезе нощният въздух. Беше два часа след полунощ. Нима само един час бе изминал — Кларис Макклелан на улицата, той се връща, тъмната стая, кракът му ритва малкото кристално флаконче? Само един час, а светът се бе стопил и се бе появил в нова, безцветна форма.

Смях долетя през осветената от луната морава откъм къщата, в която се намираха Кларис, баща ѝ, майка ѝ и чичото, който се усмихваше така кротко и така непринудено. Техният смях бе така спокоен и сърдечен, така естествен, а къщата бе тъй ярко осветена толкова късно през нощта, докато всички други сгради се гушеха сами в тъмнината... Монтег чу гласовете, които говореха, говореха, говореха, стихваха, гръмваха, плетяха своята хипнотизираща мрежа.

Той прекрачи френските прозорци и прекоси моравата, без дори да съзнава, че го прави. Застана в сянката на къщата, от която долиташе разговорът, и си помисли, че може дори да потропа на вратата и да промълви: „Пуснете ме да вляза. Няма да кажа нито дума. Само искам да послушам. За какво си говорите?“

Но остана отвън, вкочанен, с лице като ледена маска, и чу как един мъжки глас (може би на чичото?) бавно казва:

— В края на краищата това е векът на книжната кърпичка. Изсекваш носа си в един човек, смачкваш го, пускаш водата, посягаш към друг, изсекваш се, смачкваш, пускаш водата. Всеки иска да смачка другия. Как би могъл да викаш за своя отбор, когато дори нямаш



програмата или не знаеш имената на играчите? Какъв е всъщност цветът на фланелките и гащетата им, когато излизат на игрището?

Монтег се върна вкъщи, остави прозореца широко отворен, провери как е Милдред, грижливо я загърна с одеялата и след това си легна; луната осветяваше скулите му и дълбоките бръчки на челото му, а светлината ѝ се дестилираше в очите му и във всяко от тях образуваше сребристо кладенче.

Първата капка дъжд. Кларис. Втора капка. Милдред. Трета. Чичото. Четвърта. Пожарът тази вечер. Първа, Кларис. Втора, Милдред. Трета, чичото. Четвърта, пожарът. Първа, Милдред. Втора, Кларис. Първа, втора, трета, четвърта, пета. Кларис, Милдред, чичото, пожарът, хапчетата за сън, хората са книжни кърпички, изсекваш се, смачкваш ги, пускаш водата, Кларис, Милдред, чичото, хапчетата, кърпичките, изсекваш се, смачкваш ги, пускаш водата. Първа, втора, трета, първа, втора, трета. Дъжд. Буря. Чичото се смее. Пада гръм. Целият свят се излива. Вулканът изригва. Всичко стремглаво и с трясък се спуска като буен поток към утрото.

„Вече нищо не разбирам“ — каза си той, сложи върху езика си хапче за сън и почака да се разтвори.

В девет часа сутринта леглото на Милдред бе празно.

Монтег стана бързо и с разтуптяно сърце изтича през хола и се спря на вратата на кухнята.

От сребристата машинка изскачаха препечени филийки хляб, а металическа паякообразна ръка ги хващаше и ги потапяше в разтопено масло.

Милдред наблюдаваше как ръката поставя филийките в чинията ѝ. Ушите ѝ бяха запушени с електронни пчелички, които с бръмченето си разсейваха скуката ѝ. Тя внезапно вдигна глава, видя го и му кимна.

— Добре ли си? — попита той.

След десетгодишно използване на ушните раковини тя се бе научила да чете по устните. Отново кимна. Нагласи часовниковия механизъм на машинката, за да препече нова филийка хляб.

Монтег седна.

— Не знам защо съм така гладна — каза жена му.

— Ти...

— Страшно съм гладна!

— Снощи... — започна той.

— Не спях добре. Чувствувам се ужасно — каза тя. — Господи, колко съм гладна! Не мога да разбера защо.

— Снощи... — пак започна той.

Тя равнодушно следеше устните му.

— Какво стана снощи?

— Не си ли спомняш?

— Какво? Да не сме гуляли или нещо подобно? Имам чувството, че съм препила. Господи, колко съм гладна! Кой беше вкъщи?

— Няколко души — каза той.

— Така си и мислех. — Тя отхапа от препечената филийка. — Стомахът ме боли, но съм гладна като вълк. Надявам се, че на гуляя не съм направила някоя глупост?

— Не — тихо каза той.

Машинката измъкна с паешките си пръсти филийка препечен хляб с масло и за него. Той я взе с благодарност.

— И ти самият не ми изглеждаш чак толкова бодър — каза жена му.

Късно следобед заваля и целият свят стана тъмносив. Той стоеше в хола и си слагаше значката с искрящия оранжев саламандър. Дълго стоя загледан във вентилатора на климатичната инсталация. Жена му, седнала в телевизионната гостна, за момент престана да чете сценария и го погледна.

— Виж ти! — възкликна тя. — Човекът *мисли*!

— Да — каза Монтег. — Искях да поговоря с теб. — Той млъкна за момент. — Снощи си изгълтала всички хапчета за сън от флакончето.

— Ами! — изненадано каза тя. — Не е възможно!

— Флакончето беше празно.

— Такова нещо не бих направила. Защо ще го правя? — каза тя.

— Може би си взела две хапчета и си забравила, а след това си взела още две и пак си забравила, и след това си взела още две и си била толкова замаяна, че си продължила да вземаш хапчета, докато си погълнала трийсет или четирийсет.

— Глупости! — каза тя. — За какво ще седна да правя такива щуротии!

— Не зная — каза Монтег.

Тя очевидно чакаше той да си излезе.

— Не съм направила такова нещо — повтори тя. — За нищо на света не бих го направила.

— Добре, щом твърдиш — рече той.

— Точно така казва и госпожата тук. — Тя отново се върна към текста си.

— Какво ще има днес следобед по телевизията? — отегчено запита той.

Този път тя не вдигна глава.

— Пиеса, която след десет минути ще предават по четирите телевизионни стени. Тази сутрин получих по пощата моята роля. Бях им изпратила няколко капака от консервени кутии.<sup>[3]</sup> Те пишат сценарий, в който една от ролите липсва. Това е съвсем нова идея. Липсващата роля е на домакинята — това съм аз. Когато дойде време за моята реплика, те всички поглеждат към мен от трите телевизионни стени и аз я произнасям. Ето например мъжът казва: „Ти какво мислиш по този въпрос, Хелън?“ И ме поглежда, а аз седя тук, наред сцената, разбираш ли? И му отговарям, отговарям му... — Тя млъкна и проследи с пръст един ред от текста: — „Мисля, че е великолепна!“ И след това пиесата продължава, докато той каже: „Ти съгласна ли си с това, Хелън?“, и аз казвам: „Разбира се!“ Нали е много забавно, Гай?

Той стоеше в хола и мълчаливо я гледаше.

— Много е забавно! — повтори тя.

— За какво се говори в пиесата?

— Нали току-що ти казах! Има три действащи лица: Боб, Рут и Хелън.

— И после?

— Наистина е много забавно. Ще бъде даже още по-забавно, когато ще имаме възможност да инсталираме четвъртата телевизионна стена. Според теб колко време трябва да спестяваме, за да махнем четвъртата обикновена стена и да инсталираме на нейно място телевизионна? Струва само две хиляди долара.

— Това е една трета от годишната ми заплата.

— Само две хиляди долара — повтори тя. — Смятам, че от време на време трябва да мислиш и за мен. Ако имяхме четвъртата телевизионна стена, тази стая просто нямаше да бъде наша, щеше да бъде стая на всевъзможни интересни хора. Бихме могли да се лишим от някои неща.

— Вече се лишаваме от доста неща, за да изплатим третата стена. Не си ли спомняш, че я инсталирахме само преди два месеца?

— Толкова скоро ли беше? — Тя го изгледа продължително. — Е, хайде, довиждане, мили!

— Довиждане! — каза той. Спря се и се обърна. — А краят на пиесата щастлив ли е?

— Още не съм стигнала дотам.

Той се приближи до нея, прочете последната страница, кимна, сгъна сценария и и го върна. След това излезе от дома си и тръгна в дъжда.

Дъждът почти беше престанал и девойката вървеше по средата на тротоара с вдигнато нагоре лице; редките капки падаха върху лицето ѝ. Като видя Монтег, тя се усмихна.

— Здравейте!

— Здравейте! — каза той и продължи. — Сега пък какво сте измислили?

— Нали съм побъркана? Толкова е приятно под дъжда. Страшно обичам да се разхождам, когато вали.

— Не мисля, че на мен би ми харесало — каза той.

— Може да ви хареса, ако опитате.

— Никога не съм опитвал.

Тя облиза устните си.

— Дъждът дори има приятен вкус.

— Какво, ще ви се да опитате всичко поне веднъж, така ли? — попита той.

— Понякога и два пъти. — Тя погледна към нещо, което държеше в ръката си.

— Това пък какво е? — попита той.

— Предполагам, че е последното глухарче за тази година. Не вярвах, че толкова късно ще намеря глухарче. Чували ли сте, че трябва да си отъркате брадичката с него? Вижте! — И смеейки се, тя докосна брадичката си с цветето.

— Защо?

— Ако остане следа, значи, че съм влюбена. Има ли следа?

Нямаше как; той погледна.

— Е? — запита тя.  
— Под брадичката ви има жълто.  
— Чудесно! Хайде сега да опитаме с вас!  
— С мен нищо няма да излезе.  
— Ще видим. — И преди той да успее да се отдръпне, тя допря глухарчето до брадичката му. Той отстъпи назад и тя се засмя:  
— Стойте мирно!  
Погледна под брадичката му и сбърчи вежди.  
— Е? — попита той.  
— Колко жалко! — каза тя. — Не сте влюбен в никого.  
— Влюбен съм!  
— Нищо не личи.  
— Влюбен съм, и то много! — Опита се да извика в съзнанието си някакъв образ, който да докаже твърдението му, но образ не се появи. — Влюбен съм!  
— О, моля ви се, не гледайте така!  
— Глухарчето е виновно — каза той. — Всичкият му прашец остана по вашата брадичка. Затова при мен не се получи нищо.  
— Разбира се, това трябва да е причината. Но ето, че аз ви разстроих, виждам, че ви разстроих; простете, наистина много съжалявам. — Тя го докосна по лакътя.  
— Не, не! — бързо каза той! — Нищо ми няма!  
— Трябва да си вървя, затова кажете, че ми прощавате. Не искам да ми се сърдите.  
— Не ви се сърдя. Но съм разстроен.  
— А сега трябва да отида при моя психиатър. Карат ме да ходя при него. Измислям си разни неща и му ги разправям. Не зная какво си мисли за мен. Казва, че съм била истинска лукова глава. Карала съм го да ме бели люспа по люспа.  
— И на мен ми се струва, че имате нужда от психиатър — каза Монтег.  
— Наистина ли мислите така?  
Монтег въздъхна дълбоко и най-сетне каза:  
— Не, не мисля така.  
— Психиатърът иска да разбере защо излизам и скитам из гората, защо наблюдавам птичките и събирам пеперуди. Някой ден ще ви покажа моята колекция.

— Добре.

— Интересуват се как си прекарвам времето. Казвам им, че понякога просто седя и *мисля*. Но не им казвам за какво. Карам ги да си блъскат главите. Казвам им, че понякога ми е приятно да вдигна глава нагоре, ей така, и да оставя дъждовните капки да падат направо в устата ми. Вкусът им е също като на вино. Опитвали ли сте някога?

— Не. Аз...

— Вече ми простихте, нали?

— Да. — Той се замисли за миг. — Да, простих ви. Бог знае защо. Вие сте чудновата, огорчавате човека, а той лесно ви прощава. Казахте, че сте на седемнайсет години, нали?

— Да... тоест, ще ги навърша идущия месец.

— Колко странно! Колко чудно! А жена ми е на трийсет години и въпреки това понякога изглеждате толкова по-възрастна от нея. Не мога да го разбера.

— Вие самият сте чудноват, мистър Монтег. Понякога дори забравям, че сте пожарникар. А сега мога ли отново да ви разсъдя?

— Хайде да видим!

— Как започна всичко това? Как попаднахте на тази работа? Как избрахте професията си, как се решихте да заемете тази служба? Вие не сте като другите. Виждах с някои от тях и зная. Когато ви говоря, вие гледате в мен. Снощи, когато казах нещо за луната, вие погледнахте към нея. Другите никога не биха го направили. Другите просто биха си тръгнали и биха ме оставили да си говоря. Или пък биха започнали да ме заплашват. Вече никой няма никакво време за другите. Вие сте един от малцината, които ме понасят. Ето защо си мисля: толкова странно е, че сте пожарникар; това някак си не ви подхожда.

Той имаше чувството, че тялото му се раздвоява — топлина и хлад, нежност и суровост, трепет и спокойствие — и двете му части се трият една о друга.

— Добре ще е да побързате за визитата си при психиатъра — каза той.

Тя изтича и го остави сам под дъжда. Той дълго време не мръдна от мястото си.

А след това много бавно, както вървеше, вдигна нагоре глава към дъжда само за няколко секунди и отвори уста...

Електронното Куче спеше и същевременно бодърствуваше, живееше и същевременно беше мъртво в своята леко бръмчаща, леко вибрираща, слабо осветена колиба в един тъмен ъгъл на пожарната станция. Мъжделивата среднощна светлина, която проникваше от откритото небе през големия прозорец, озаряваше тук-таме бронзовите, медните и стоманените части на леко потръпващия звяр. Светлината играеше по рубинените кристалчета и по чувствителните найлонови, тънки като капиляри косми в ноздрите на чудовището, което лекичко се олюляваше върху осемте си подплатени с каучук лапи, прострени под него като пипалата на паяк.

Монтег се плъзна надолу по месинговата тръба. Излезе навън, за да погледне града. Облаците се бяха разпръснали, той запали цигара, върна се и се наведе да види Кучето. То приличаше на грамадна пчела, която току-що се е завърнала от някаква поляна, където медът е бил наситен с дива отрова, безумие и кошмар, и напълнила стомаха си с този гъст нектар, сега в съня си се отърсва от отровата.

— Здравейте! — прошепна Монтег, омагьосан както винаги от мъртвия и същевременно жив звяр.

През нощите, когато им ставаше скучно — а това се случваше често, — мъжете се спускаха по месинговите тръби, зареждаха цъкащия обонятелен механизъм на Кучето, пускаха из залата на станцията плъхове, пилета, понякога и котки, които така и така трябваше да бъдат издавени, а след това се хващаха на бас коя котка, пиле или плъх Кучето ще залови най-напред. Пускаха животинките на свобода и след три секунди играта свършваше: Кучето сграбчваше наред залата плъха, котката или пилето, притискаше ги в меките си лапи, а от муцуната му се проточваше четириинчова куха стоманена игла и впръскваше в тялото на жертвата смъртоносна доза морфин или прокаин. След това хвърляха „залога“ в шахтата за изгаряне на смет и започваха нова игра.

Повечето нощи, когато останалите се забавляваха с такива игри, Монтег си стоеше горе. Но имаше време преди две години, когато той бе един от най-големите запалянковци. Веднъж загуби на бас едноседмична заплата и предизвика безумния гняв на Милдред: вените ѝ изпъкнаха и по лицето ѝ се появиха петна. Сега обаче нощем лежеше

на походното легло с лице към стената и слушаше как долу избухва смях, как краката на плъховете сноват като че ли по кордите на пиано, как мишките пицят подобно на цигулка, усещаше и внезапната тишина, когато Кучето въртеше очи и дебнеше, преди да скочи като молец в дрезгавата светлина, да намери жертвата си, да я сграбчи, да впие в тялото ѝ иглата и да се върне в колибата си, за да замре, сякаш е бил завъртян електрически ключ.

Монтег докосна муцуната му.

Кучето изръмжа.

Монтег отскочи назад.

Кучето се надигна в колибата си и го погледна с внезапно съживили се очни ябълки, в които проблясваха синьо-зелени неоновы искри. То отново изръмжа, някакво странно дрезгаво съчетание от свистене на електричество, звук на пържене, стържене на метал и завъртане на стари, ръждясали бурми.

— Недей, недей, моето момче! — с разтуптяно сърце каза Монтег.

Той видя как сребърната игла се подаде един инч, прибра се обратно, подаде се и отново се прибра. Ръмженето на Кучето стана яростно и то го погледна в очите.

Монтег се отдръпна. Кучето пристъпи крачка напред от колибата си. Монтег сграбчи с ръка месинговата тръба. При докосването му тръбата се завъртя нагоре и безшумно го изведе през люка на горния етаж. Той се спря на полуосветената площадка. Трепереше и лицето му бе жълто-зелено. Долу Кучето се бе прибрало и отново се бе отпуснало върху своите осем чудовищни крака на насекомо и пак бе започнало да бръмчи с усмирени кристални очи.

Монтег застана до люка и зачака да му мине страхът. Четиримата мъже зад него, седнали в ъгъла на стаята около масата за карти, над която висеше лампа със зелен абажур, му хвърлиха бегъл поглед, но не казаха нищо. Само човекът с фуражката на капитан, върху която бе изобразен феникс, стиснал картите в тънките си пръсти, най-сетне любопитно се обади от другия край на стаята.

— Монтег?

— То не ме *обича* — каза Монтег.

— Кой, Кучето ли? — Капитанът погледна картите си. — Не се безпокой. То не може да обича или да мрази. То просто „действува“.



Това е нещо като задача по балистика. То си има траектория, която ние му определяме, То само я следва. Насочва се, поразява целта и се самоизключва. Това са просто медни жици, батерии и електричество.

Монтег преглътна:

— Неговите изчислители могат да бъдат нагласени за всякакви комбинации, нали? Толкова аминокиселини, толкова сяра, толкова мазнини и основи?

— Това всички го знаем.

— И химическият състав, и процентните му съотношения у всеки един, който работи в пожарната станция, са регистрирани долу в главната картотека. Всеки би могъл съвсем лесно да нагласи „паметта“ на Кучето за частична комбинация, да речем, само по отношение на аминокиселините. Така би могло да се обясни това, което животното току-що направи. То се нахвърли върху мен.

— Глупости! — каза капитанът.

— Беше раздразнено, но не напълно разярено. Някой е нагласил „паметта“ му само колкото да изръмжи, когато го докосна.

— Кой би направил такова нещо? — попита капитанът. — Тук нямаш врагове, Гай!

— Доколкото зная, не!

— Ще накараме нашите техници утре да го проверят.

— То не ме заплашва за пръв път — каза Монтег. — Миналия месец същото ми се случи на два пъти.

— Ще го оправим. Не се безпокой.

Но Монтег не се помръдна от мястото си, а стоеше и си мислеше за решетката на вентилатора в хола у дома му и за онова, което беше скрито зад нея. Ако някой тук, в пожарната станция, знаеше за вентилатора, не би ли могъл да го „подскаже“ на Кучето?...

Капитанът се приближи до люка и въпросително погледна Монтег.

— Тъкмо се чудех — каза Монтег, — какво ли си мисли Кучето там долу нощно време? Дали оживява, когато се хвърля върху хората? Това ме кара да изтръпвам.

— То не мисли за нищо, за което ние не искаме да мисли.

— Жалко — тихо каза Монтег, — защото всичко, което го кара да прави, е да гони, да намира жертвата си и да убива. Колко жалко, ако това е всичко, което то въобще някога ще знае.

Бийти леко изсумтя:

— Глупости! То е едно чудно произведение на човешкия гений, отлична пушка, която сама намира целта си и винаги удря право в нея.

— Точно затова не бих искал да бъда следващата му жертва — каза Монтег.

— Защо? Да не би съвестта ти да те гризе за нещо?

Монтег бързо вдигна очи.

Бийти стоеше пред него и го гледаше с твърд поглед, а в същото време устата му се разтвори и той започна тихо да се смее.

Един, два, три, четири, пет, шест, седем дни. И всеки път, когато излизаше от къщи, Кларис беше някъде наоколо. Веднъж я видя да раздрусва ореховото дърво; друг път, седнала наред моравата, да плете син пуловер; три-четири пъти на вратата си намери букет късни цветя, шепка кестени в малка кесийка или пък няколко есенни листа, грижливо закачени на лист бяла хартийка, забодена с кабарче на входната врата. Всеки ден Кларис го изпращаше до ъгъла. Един ден валеше, на следния беше ясно, на другия ден духаше силен вятър, на по следния времето беше меко и тихо, а на още по следния беше адска горещина като през лятото и Кларис идваше с лице, обгоряло от късното следобедно слънце.

— Не мога да разбера защо — каза веднъж той при входа на подземната железница, — но имам чувството, че съм те познавал много, много години.

— Защото ми харесваш — каза тя — и защото не искам нищо от теб. И защото се разбираме.

— Караш ме да се чувствам много стар, почти като твой баща.

— А сега ти ми обясни, щом толкова много обичаш децата, защо нямаш дъщери като мен?

— Не зная.

— Шегуваш се!

— Исках да кажа... — Той се запъна и поклати глава. — Всъщност жена ми, тя... тя не искаше да има деца.

Усмивката на Кларис изчезна.

— Извинявай, наистина помислих, че ми се подиграваш. Каква съм глупачка!

— Не, не! — каза той. — Въпросът беше съвсем намясто. Толкова отдавна никой не си е правил труда да ме попита. Съвсем уместен въпрос.

— Хайде да говорим за нещо друго. Помирисвал ли си някога есенните листа? Не миришат ли на канела? Ето, помириши!

— Я, ами те наистина миришат на нещо като канела!

Тя го погледна с блестящите си черни очи.

— Ти винаги се удивляваш.

— Просто не съм имал време...

— Видя ли онези огромни реклами, за които ти казах?

— Мисля, че да. Да. — Той неволно се разсмя.

— Смехът ти звучи много по-сърдечно, отколкото по-рано.

— Наистина ли?

— По-непринудено.

Стана му леко и приятно.

— А ти защо не ходиш на училище? Всеки ден те виждам да скиташ наоколо.

— О, не им липсвам — отвърна тя. — Казват, че съм била необщителна. Не съм се разбирала с хората. А това е толкова странно. Аз всъщност съм много общителна. Но всичко зависи от това какво разбираш под общуване, нали? Според мен общуване е да мога да ти говоря за ей такива неща. — Тя подхвърли в ръката си няколко кестена, които бяха паднали от дървото в предния двор. — Или пък да приказваме за това колко странен е светът. Приятно е да бъдеш сред хора. Но не мисля, че общуване значи да събереш няколко души и след това да не им позволиш да кажат нито дума. Един час урок по телевизията, един час баскетбол, бейзбол или бягане, следващия час — урок по история или рисуване, после пак спорт — но, знаеш ли, ние никога не задаваме въпроси или поне повечето от нас не задават никакви въпроси; просто ти набиват отговорите един след друг — „фрас, фрас, фрас“, — а след това още четири часа седим и гледаме учебния филм. Според мен това не е общуване. Това е само някаква фуния, през гърлото на която изливат много вода, и на нас ни казват, че това е вино, а то не е. Вечерта сме толкова изтощени, че за нищо не ни бива, освен да си легнем или пък да тръгнем към някой увеселителен парк, за да се заяждаме с хората, да чупим стъкла в павилиона за чупене на стъкла или с голямата стоманена топка да разбиваме

автомобили в павилиона за разбиване на автомобили. Или пък да се качим на колите и да препускаме из улиците, като се опитваме да видим колко близо можем да минем до стълбовете на уличните фенери, без да се блъснем в тях, да играем на „Страхливец“<sup>[4]</sup> и на „Хайде-да-го-смачкаме!“. Може би наистина съм такава, за каквато ме мислят. Нямам никакви приятели. Според тях това доказва, че не съм нормална. Но всички, които познавам, или крещят, или танцуват като подивели, или се бият. Забелязал ли си как днес хората се нараняват един друг?

— Говориш като възрастна.

— Понякога се чувствавам стара. Страхувам се от моите връстници. Те се избиват помежду си. Винаги ли е било така? Чичо казва, че не. Само през изтеклата година бяха застреляни шестима от моите връстници. Десет загинаха при автомобилни катастрофи. Страхувам се от тях и затова те не ме обичат. Чичо казва, че неговият дядо си спомнял времето, когато децата не са се избивали помежду си. Но това е било много отдавна, когато са възприемали нещата по друг начин. Чичо казва, че тогава хората са имали чувство за отговорност. Знаеш ли, аз имам чувство за отговорност. Преди години, когато е било необходимо, са ме попляскали. И сама пазарувам и чистя къщата.

Но най-много от всичко — продължи тя — обичам да наблюдавам хората. Понякога цял ден се возя в подземната железница, гледам ги и слушам какво си говорят. Просто искам да разбера кои са, какво искат и къде отиват. Понякога в увеселителния парк се качвам на реактивните автомобили, когато те препускат среднощ из покрайнините на града, а полицаите пет пари не дават, стига колите да са застраховани. Щом имаш застраховка от десет хиляди долара, всичко е наред. Понякога се присламчвам към хората и подслушвам разговорите им в подземната железница или пък в закусвалните и знаеш ли какво?

— Какво?

— Хората не говорят за нищо.

— Ами, все трябва да говорят за нещо!

— Не, не говорят за нищо. През цялото време дрънкат за разни коли, дрехи или за плувни басейни и само повтарят колко са хубави! Но те всички казват едни и същи неща, никой не казва нещо различно от другия. А в кафенетата през по-голямата част от времето включват

автоматите за вицове и почти винаги вицове са все едни и същи или пък включват музикалната стена и по нея пробягват надолу и нагоре цветни изображения, но това са само цветове и са напълно абстрактни. А художествените галерии — бил ли си някога в художествена галерия? Всичко е абстрактно. Сега друго в тях няма. Чичо казва, че някога е било другояче. Преди много време картините са ти говорили нещо и дори са изобразявали хора.

— Чичо казва това, чичо казва онова. Чичо ти трябва да е забележителен човек.

— Да, наистина е забележителен човек. Но трябва вече да си вървя. Довиждане, Монтег!

— Довиждане.

— Довиждане...

Един, два, три, четири, пет, шест, седем дни: пожарната станция.

— Монтег, катериш се по тръбата като катеричка.

Трети ден.

— Монтег, видях, че днес влезе през задната врата: Кучето ли те безпокои?

— Не, не!

Четвърти ден.

— Монтег, ще ти разкажа една смешна история, която чух тази сутрин. В Сиатъл някакъв пожарникар нарочно нагласил Кучето на своя собствен химически комплекс и след това го включил. Как ти се струва *такова* самоубийство?

Пети, шести, седми ден.

И след това Кларис изчезна. Същия следобед той се почувствува някак особено, но сигурно затова, че нея я нямаше. Полянката беше пуста, дърветата — пусти, улицата — пуста и макар отначало той дори да не съзнаваше, че тя му липсва и че я търси, когато наближи станцията на подземната железница, у него вече започна да назрява някакво смътно безпокойство. Нещо се бе случило. Целият му порядък в живота се бе нарушил. Вярно, най-обикновен порядък, установен едва преди няколко дни, но все пак... За малко не се върна обратно, за да й даде време да се появи. Беше сигурен, че ако тръгне по същия път,

всичко ще се оправи. Но беше късно и пристигането на влака го накара да се откаже от намерението си.

Шумоленето на картите, движенията на ръцете, потрепването на клепачите, монотонният глас на говорещия часовник на тавана на пожарната станция: „... един часът и трийсет и пет минути, четвъртък сутрин, 4 ноември... един и трийсет и шест... един часът и трийсет и седем минути сутринта...“; пляскането на картите за игра по хлъзгавата повърхност на масата — всички звуци стигаха до Монтег през затворените му очи, през преградата, която за момент бе издигнал. Той чувствуваше, че пожарната станция е изпълнена със светлина, блясък и мълчание, с медни цветове, цветовете на монети, на злато и сребро. Хората около масата, които той не виждаше, въздишаха над картите си в очакване... „... Един и четирийсет и пет.“ Говорещият часовник безрадостно отбелязваше неприветливия час в неприветливата утрин в една още по-неприветлива година.

— Какво ти става, Монтег?

Той отвори очи.

Отнякъде забръмча радио: „... всеки момент може да бъде обявена война. Нашата страна е готова да отбранява своята...“

Пожарната станция се разтърси, когато голямо ято реактивни самолети със свистене прорязаха черното утринно небе.

Монтег премигна. Бийти го съзерцаваше, като че ли бе музеен експонат. Можеше ей сегичка да стане, да го огледа от всички страни, да го опипа, да разбере в какво е прегрешил, да проникне в мислите му. Прегрешил? Нима това беше прегрешение?

— Твой ред е да играеш, Монтег!

Монтег погледна мъжете, чиито лица бяха обгорени от хиляди истински и десетки хиляди въображаеми пожари; работата бе направила страните им румени, а очите им трескави. Тези мъже, които съсредоточено гледаха в своите платинени запалки, докато палеха вечно димящите си черни лули. Тези мъже с черни като катран коси, черни като сажди вежди и синкавопепеляви бузи на местата, където бяха престърпали брадата си, носеха белега на професията си. Монтег трепна и учудено разтвори устни. Беше ли виждал някога пожарникар, който да няма черна коса, черни вежди, зачервено от огъня лице и гладко избръсната до синьо брада, която въпреки това изглеждаше небръсната? Всички тези мъже бяха огледални образи на самия него!

Нима подбираха всички пожарникари не само по техните наклонности, а и по вида им? Този цвят на пепел и сажди по тях. Непрестанната миризма на запалените им лули. И капитан Бийти, който се изправя сред облаци тютюнев дим, Бийти, който отваря нов пакет тютюн и смачква целофанената опаковка със звук, наподобяващ прашенето на огън...

Монтег погледна картите в ръцете си.

— Аз... бях се позамислил. За пожара миналата седмица. За човека, чиято библиотека изгорихме. Какво стана с него?

— Отведоха го в лудницата. Само как крещеше!

— Но той не беше луд.

Бийти грижливо подреди картите си.

— Всеки, който си мисли, че може да измами правителството и нас, не е с всичкия си.

— Мъчех се да си представя — каза Монтег — какви чувства изпитва човек в такива моменти. Тоест как бихме се чувствували ние, ако изгаряха нашите жилища и нашите книги.

— Ние нямаме книги.

— Но ако имахме?

— Да не би ти да имаш?

Бийти бавно премигна.

— Не! — Монтег погледна към стената зад гърба им, на която висяха списъците на един милион забранени книги. Кориците им пламваха в огъня, вече години те загиваха под неговата брадвичка и под маркуча му, от който се изливаше не вода, а петрол. — Не! — В мозъка му задуха хладен вятър, идеше откъм решетката на вентилатора в дома му и смразяваше лицето му. И той отново се видя в раззеления парк да разговаря с един стар, много стар човек, а откъм парка подухваше също такъв хладен вятър.

Монтег се поколеба:

— А винаги ли, винаги ли е било така? Пожарната станция, нашата работа? Дали наистина едно време...

— Едно време! — каза Бийти. — Що за приказки са това?

„Глупак! — рече си Монтег. — Ще издадеш всичко!“ При последния пожар той бе зърнал един-единствен ред в някаква книга с приказки: „Имало едно време...“

— Исках да кажа — продължи той, — някога, когато домовете не са били напълно огнеупорни... — Внезапно му се стори, че вместо него говори някакъв много по-млад глас. Отвори уста и Кларис Макклелан каза:

— Тогава пожарникарите не са ли по-скоро предотвратявали пожарите, вместо да ги разпалват?

— Ама че го измисли!

Стоунмън и Блак измъкнаха своите книжки с уставите, които съдържаха и кратка история на организацията на пожарникарите в Америка, и ги разтвориха на страницата, която Монтег отдавна знаеше наизуст и където можеше да прочете:

„Основана в 1790 година за изгарянето на проанглийски книги в колониите. Първи пожарникар: Бенджамин Франклин.

Правило 1. Веднага се отзови на сигнала «тревога».

2. Разпали огъня бързо.

3. Изгори всичко.

4. Веднага се върни в пожарната станция.

5. Бъди готов за нов сигнал «тревога».“

Всички наблюдаваха Монтег. Той не се помръдна.

Чу се сигналът за тревога.

Езичето на звънеца, инсталиран на тавана, ритна камбанката двеста пъти. Четири стола мигновено останаха празни. Картите се посипала в безпорядък по пода като сняг. Месинговата тръба на люка се разтресе. Мъжете бяха изчезнали.

Монтег продължаваше да седи на стола си. Долу оранжевият дракон се изкашля и оживя.

Монтег като насън се плъзна по тръбата.

Кучето скочи в колибата си, в очите му пламна зелен огън.

— Монтег, забравил си си шлема!

Той го грабна от стената зад гърба си, изтича, скочи и те потеглиха, а нощният вятър ги заудря сред писъците на сирената и могъщия метален грохот.



Къщата беше триетажна, олющена, в старата част на града, построена поне преди едно столетие, но както всички къщи преди много години я бяха минали с тънка огнеупорна пластмасова мазилка и тази предпазна черупка сякаш беше единственото нещо, което я пазеше от рухване.

— Пристигнахме!

Машината се закова на място. Бийти, Стоунмън и Блак изтичаха по тротоара, изведнъж станали отвратителни и тлъсти в своите плътни огнеупорни комбинезони. Монтег ги последва.

Разбиха входната врата и сграбчиха една жена, макар че тя не бягаше, нито пък се опитваше да се изплъзне. Само стоеше и се олюляваше, вторачила очи в невидима точка на стената, като че ли някой ѝ бе нанесъл зашеметяващ удар по главата. Езикът ѝ се движеше, а очите ѝ сякаш се опитваха да си спомнят нещо и след като си го спомниха, езикът ѝ отново се размърда:

— „Дръж се, учителю Ридли, днес ние с божията милост ще запалим в Англия такава свещ, която, вярвам, никога няма да успеят да угасят.“

— Стига глупости! — каза Бийти. — Къде са те?

Той с учудващо равнодушие ѝ зашлеви една плесница, и повтори въпроса си. Очите на старицата се спряха върху Бийти.

— Знаете къде са, иначе нямаше да бъдете тук — каза тя.

Стоунмън протегна картичката с телефонния донос; на гърба ѝ телефонотипът бе отпечатал:

„Имам основания да подозирам тавана на ул. Елм №11. И.Б.“

— Това ще да е съседката ми, мисис Блейк — каза жената, като видя инициалите.

— Хайде, момчета, да им видим сметката!

В следващия миг те вече се катереха нагоре сред плесенясалата тъмнина и размахваха сребристите си бравички срещу врати, които всъщност не бяха заключени, препъваха се и като палави малчугани си подвикваха весело: „Хей!“

Лавина от книги се свлече върху Монтег, докато той, разтреперан, се катереше по стръмната като кладенец стълба. Колко неприятно! Досега винаги всичко е било така лесно, както да духнеш свещ. Първо идваха полицаите, запушваха устата на жертвата, връзваха я и я откарваха в блестящите си коли-бръмбари, така че,

когато пристигнеш, намираш къщата празна. Ти самият не причиняваш болка на човек, само на вещи! И тъй като вещите всъщност не изпитват болка, тъй като те не чувствуват нищо, тъй като вещите нито крещят, нито хленчат — а тази жена би могла да започне да крещи и да плаче, — няма какво по-късно да гризе съвестта ти. Ти просто почистваш. Всъщност портиерска работа. Всяко нещо на мястото му! Бързо дайте бензин! Кой има кибрит?

Но сега някой бе направил пропуск. Тази жена нарушаваше целия ритуал. Мъжете вдигаха прекалено много шум, смееха се, пускаха шеги, за да заглушат нейното ужасно обвинително мълчание там долу. Нейното присъствие караше празните стаи да крещят, да отърсват финия прах на вината, който нахлуваше в ноздрите им, докато те се мотаеха наляво-надясно. Това не беше нито честно, нито справедливо. Монтег изпита огромно раздразнение. Само тази жена липсваше тук!

По плещите, по ръцете, по вдигнатото му нагоре лице западаха книги. Разперила криле като бял гълъб, една книга смирено кацна в ръцете му. Една страница се разтвори и в мъждивата трептяща светлина заприлича на бяло снежно перо, върху което изящно са изрисувани думи. В бързината и суматохата Монтег успя за секунда да прочете един ред, но през цялата следваща минута този ред искреше в мозъка му, като че ли беше отпечатан там с нажежено до бяло желязо: „Времето заспа в слънчевия следобед.“ Той пусна книгата — и в същия миг нова книга, падна в ръцете му.

— Монтег, ела горе!

Ръката на Монтег се затвори като клещи, безумно и безразсъдно, с някакво диво благоговение притисна книгата към гърдите му.

Хората над него изхвърляха купища списания сред прашния въздух. Те падаха на земята като заклани птици, а старицата стоеше сред труповите, прилична на малко момиченце.

Монтег не бе направил нищо. Направила го бе ръката му, неговата ръка, която във всеки един от петте си треперещи пръста имаше свой собствен мозък, своя собствена съвест, свое собствено любопитство — тя бе станала крадец! Тя пхна книгата под мишницата му, притисна я плътно към потното му тяло и се измъкна празна навън, като ръката на фокусник. Вижте! Невинна съм! Вижте!

Разтреперан, той втренчи поглед в тази бяла ръка. Протегна я пред себе си, като че ли беше далекоглед, приближи я до очите си, като че ли беше слеп.

— Монтег!

Той се стресна и се обърна.

— Не стой там, глупако!

Книгите бяха струпани на пода подобно на големи купища риба, оставена да съхне. Пожарникарите се въртяха около тях, подхлъзваха се и падаха. Позлатените очи на заглавията проблясваха, побледняваха, изчезваха.

— Бензин!

Те източиха студената течност от резервоарите с числото 451, прикрепени с каишки към раменете им. Обилно напоиха с бензин всяка книга.

След това изтичаха надолу по стълбите, а Монтег се заклатушка подире им сред бензинените пари.

— Хайде, тръгвайте с нас!

Жената беше коленичила, докосваше напоените с бензин кожени и картонени подвързии и позлатените букви на заглавията, а в погледа ѝ към Монтег се четеше обвинение.

— Никога няма да ми отнемете книгите! — каза тя.

— Законът ви е известен — обади се Бийти. — Нима сте толкова неразумна? Всички тези книги си противоречат една на друга. В продължение на години вие сте стоели заключена в една истинска и проклета вавилонска кула. Измъкнете се от нея! Героите на тези книги никога не са съществували. Хайде!

Тя поклати глава.

— Ще запалим къщата! — каза Бийти.

Мъжете мудро тръгнаха към вратата. Те се извърнаха да погледнат Монтег, който бе застанал до жената.

— Нима ще я оставите тука? — възмути се той.

— Тя не иска да дойде.

— Заставете я!

Бийти вдигна ръката, в която държеше запалката си.

— Време е да се връщаме в станцията. Освен това тези фанатици винаги се опитват да се самоубият — номерът им ни е известен.

Монтег сложи ръка върху рамото на жената.

— Елате с мен.

— Не — каза тя. — Но все пак благодаря ви.

— Ще броя до десет — каза Бийти. — Едно, две...

— Моля ви — каза Монтег.

— Вървете си — отвърна жената.

— Три, четири...

— Хайде! — Монтег я дръпна.

— Искам да остана тук — смирено каза тя.

— Пет, шест...

— Няма защо повече да броите — каза тя. Леко разтвори пръсти и в дланта ѝ се очерта тънък предмет.

Обикновена клечка кибрит.

Само при вида ѝ мъжете се втурнаха презглава по стъпалата и изхвъркнаха от къщата. Капитан Бийти, с румено лице, обгоряло от хиляди пожари и нощни забавления, запази достойнството си и бавно тръгна заднишком към изхода. „Господи — помисли си Монтег, — вярно е! Сигналите за тревога винаги идват през нощта, никога през деня! Дали защото нощем пожарите са по-красиви? Дали защото зрелището е по-величествено?“ Бийти застана до вратата и по розовото му лице се изписа лека уплаха. Ръката на жената продължаваше да върти кибритената клечка. Около нея димяха бензинените пари. Монтег почувствува как скритата книга тупти като сърце до гърдите му.

— Вървете си! — каза жената и Монтег, следвайки Бийти, заотстъпва към вратата, надолу по външните стъпала, през поляната, където следата от бензина личеше като дирята на някакъв огромен охлюв.

Жената застана неподвижно на входа и спокойно започна да ги разглежда с очи, пълни с мълчалив упрек.

Бийти щракна с пръсти, за да включи възпламенителя.

Но закъсня. Монтег изтръпна.

Жената на входа ги изглежда презрително и драсна клечката кибрит о железните перила.

По цялата улица хората наизлязоха от къщите си.

Те не продумаха нищо през целия път до пожарната станция. Никой не погледна никого. Монтег седеше на предната седалка заедно с Бийти и Блак. Те дори не запалиха лулите си. Просто седяха и гледаха през стъклото на големия „Саламандър“, който завиваше край ъглите и пак продължаваше напред.

— Учителю Ридли — най-сетне промълви Монтег.

— Какво? — запита Бийти.

— Тя каза „Учителю Ридли“. Когато нахлухте през вратата, каза нещо непонятно. „Дръж се, учителю Ридли“ — така каза. Нещо, нещо, нещо...

— „Днес ние с божията милост ще запалим в Англия такава свещ, която, вярвам, никога няма да успеят да угасят“ — допълни Бийти. Стоунмън и Монтег изумено погледнаха капитана.

Бийти потърка брадичката си.

— Един човек на име Латимър е казал тези думи на друг човек на име Николас Ридли, когато ги изгаряли като еретици в Оксфорд на 16 октомври 1555 г.

Монтег и Стоунмън отново обърнаха очи към улицата, която се движеше под колелата на автомобила.

— Пълен съм с разни цитати — каза Бийти. — Като повечето капитани на пожарни станции. Понякога даже се учудвам на себе си. Стоунмън, внимавай!

Стоунмън натисна спирачките.

— По дяволите! — каза Бийти. — Отмина пряката, по която трябваше да завием към пожарната станция.

— Кой е?

— Кой може да бъде? — каза Монтег и в тъмнината се облегна на затворената врата.

— Е, добре де, запали лампата — най-сетне се обади жена му.

— Не искам светлина.

— Ела си легни!

Той я чу неспокойно да се върти в леглото; пружините скърцаха.

— Лошо ли ти е? — попита тя.

И така, ръката му беше започнала цялата тази история. Той усети как едната му ръка, след това и другата го освобождават от якето му и

го пускат на пода. За момент задържа панталоните си над някаква бездна и след това ги пусна в тъмнината. Юмруците му бяха заразени и скоро заразата щеше да премине в целите му ръце. Усещаше как отровата си пробива път от китките до лактите и раменете му, как след това прескача от едната раменна лопатка до другата подобно на електрическа искра. Ръцете му бяха хищници. Очите му също започнаха да чувствуват глад, като че ли непременно трябваше да видят нещото, каквото и да е то, да видят всичко.

— Какво всъщност правиш? — попита жена му.

Той се олюля в тъмнината, стиснал книгата със студени, влажни от пот пръсти.

След минута тя пак се обади:

— Стига си стоял наред стаята!

Той издаде лек звук.

— Какво каза? — попита тя.

Той издаде още няколко неясни звука. Препъвайки се, стигна до леглото и несръчно пхна книгата под студената възглавница. Отпусна се като труп и жена му извика стреснато. Той лежеше далеч от нея, в другия край на стаята, върху някакъв леден остров, и от нея го разделяше пустинно море. Тя започна да говори за това-онова, а на него му се струваше, че говори невероятно дълго и че това са само думи, като думите, които веднъж бе чул в детската стая в дома на един свой приятел, когато двегодишното му дете проговаряше на своя детски език, издаваше приятни звуци. Но Монтег мълчеше и когато дълго след това измърмори нещо неясно, усети, че тя стана, дойде до леглото му, надвеси се над него и долепи ръка до бузата му. И знаеше, че когато тя отдръпна ръка от лицето му, ръката ѝ беше влажна.

Късно през нощта той погледна Милдред. Тя беше будна. В стаята се носеше едва доловима танцова мелодия, в ухото ѝ отново бе втъкната нейната „раковинка“ и вперила широко разтворени очи в глъбините на мрака по тавана над себе си, тя слушаше далечни гласове от далечни страни.

Нямаше ли един стар анекдот за някаква жена, която толкова много говорела по телефона, че отчаяният ѝ съпруг изтичал до най-близката телефонна будка, за да я попита какво ще вечеря? Защо тогава да не си купи една от онези радиопредавателни станции за ушните раковини, за да може да говори на жена си късно през нощта, да

мърмори, да шепти, да вика, да пищи, да крещи. Но какво да ѝ прошепне, какво да изкрещи? Какво да ѝ каже?

Тя внезапно му се стори съвсем чужда; просто не можеше да повярва, че някога въобще я е познавал. Намираше се в чужд дом, както в един друг анекдот, който беше чувал — за пияния, който се прибирал у дома си късно през нощта, но отключил чужда врата, влязъл в чужда стая, легнал при чужда жена и на сутринта станал рано и тръгнал на работа, без нито един от двамата да разбере какво се е случило.

— Мила?... — прошепна той.

— Какво?

— Не исках да те стряскам. Исках само да те питам...

— Кажи де!

— Кога се срещнахме? И къде?

— Кога сме се срещнали за какво? — запита тя.

— Искам да кажа... за пръв път?

Монтег си я представи как сбърчва вежди в тъмнината. Той поясни мисълта си:

— Кога и къде се срещнахме за първи път?

— Ами това беше... — Тя млъкна. — Не зная — каза тя.

Изведнъж му стана студено.

— Не можеш ли да си спомниш?

— Толкова време мина...

— Само десет години, всичко на всичко десет години!

— Не се вълнувай, мъча се да си спомня. — Тя започна да се смее със странен писклив смях, който ставаше все по-силен и по-силен.

— Ама че смешна работа, да не можеш да си спомниш кога и къде за пръв път си срещнал съпруга или съпругата си!

Той лежеше и бавно разтриваше клепачите си, челото си, тила си. Прилепи длани върху очите си и ги притисна силно, като че се мъчеше да намести паметта си. Изведнъж най-важното нещо в живота му бе станало това да си спомни къде е срещнал Милдред.

— Всъщност това няма значение. — Тя беше станала и той долови откъм банята шума на течаща вода и звук на преглъщане.

— Да, предполагам, че няма никакво значение — каза той.

Опита се да преброи колко пъти преглътна Милдред и си спомни за посещението на двамата мъже с лица с цвят на цинков окис, с цигари между стиснатите им устни и змията с електронното око, която се гърчеше надолу през пластовете от нощ, скала и застояла изворна вода; искаше му се да ѝ извика, да я попита: „Колко хапчета вече взе? И колко още ще вземеш може би тази нощ, може би утре? Аз няма да мога да заспя нито тази нощ, нито утре, нито която и да било друга нощ, още дълго време, след като всичко това започна.“ Спомни си я как лежеше на леглото, спомни си и двамата мъже, изправени над нея, не наведени със загриженост, а просто изправени със скръстени ръце. И си спомни как тогава си бе помислил, че ако тя умре, той няма да заплаче. Защото щеше да умре непознат човек, човек, когото случайно си срещнал на улицата, човек, чиято снимка си видял във вестника; и внезапно всичко му се бе сторило така фалшиво, че той бе започнал да плаче не заради смъртта, а заради мисълта, че не може да заплаче пред лицето на смъртта — глупав, празен човек, застанал до глупава, празна жена, която гладната змия изпразваше още повече.

„Как е възможно да бъдеш чак толкова празен? — чудеше се той. — Кой те изпразва така? И оня ден онова отвратително цвете, глухарчето! В онзи миг бе започнало всичко, нали? «Колко жалко! Не сте влюбен в никого!» А защо?“

И все пак като си помислиш, между него и Милдред нямаше ли стена? В буквалния смисъл на думата засега не една, а три телевизионни стени! И при това толкова скъпи! И вуйчовците, и лелите, братовчедите, племенничките и внуците, които живееха върху тези стени, това вечно бърборещо стадо маймуни, които не казваха нищо, нищо, нищо, но го казваха така силно, силно, силно. Още от началото той бе свикнал да ги нарича „роднините“. „Как е днес чичо Луис?“, „Кой?“, „А леля Мод?“. Най-яркият спомен, който имаше за Милдред, всъщност беше споменът за едно малко момиченце в гора без дървета (колко странно!), или по-скоро за едно малко момиченце, изгубило се върху плато, където някога е имало дървета (около себе си би могъл да види мислено следите от тяхното някогашно присъствие), което седи наред „гостната“. „Господи“ — колко подходящо бе името ѝ всъщност! Когато и да влезеш в нея, „гостите“ от стените „разговаряха“ с Милдред.

— Трябва да се направи нещо!



— Да, трябва да се направи нещо!

— Хубаво де, стига сме стояли така, без да правим нищо!

— Хайде да го направим!

— Толкова съм ядосан, че ме хващат дяволите!

За какво ставаше дума? Милдред не можеше да обясни. Кой на кого беше ядосан? Милдред не знаеше точно. Какво се готвеха да направят? „Чакай и ще видиш!“ — казваше тя.

И той оставаше да чака, за да види.

Откъм стените върху му се стоварваше страхотна буря от звуци. Музиката го бомбардираше с такава сила, че едва не откъсваше сухожилията от костите му; усещаше как челюстите му започват да вибрират, как очните му ябълки се люшкат в орбитите си. Целият се тресеше. И след като всичко свършеше, чувствуваше се като човек, хвърлен от скала, въртян в центрофуга, премятан във водопад, който падаше и падаше в бездна и никога не стигаше до дъното, никога, никога, съвсем никога не стигаше до дъното... а ти пропадаш така бързо, че дори не се допираш до стените... никога... съвсем не се допираш... до нищо.

Гръмотевицата заглъхваше. Музиката стихваше.

— Видя ли? — казваше Милдред.

Това наистина бе потресаващо. Нещо бе станало. Макар че хората по стените на стаята не се бяха помръднали и нищо не се бе променило, човек имаше чувството, че някой е включил перална машина или го е изсмукал гигантски вакуум. Давеха го в музика и чиста какофония. Монтег излизаше от стаята изпотен и готов да припадне. А Милдред продължаваше да седи в креслото си и гласовете започваха отново.

— Е, сега вече всичко ще се оправи — казваше една „леля“.

— Не бъди чак толкова сигурна — обаждаше се един „братовчед“.

— Хайде, не се сърди!

— Кой се сърди?

— Ти!

— Аз ли?

— Ти си ядосан!

— Че защо да съм ядосан?

— Ей така!

— Е, добре де! — извикваше Монтег. — Но за какво се сърдят? Кои са тези хора? Кой е този мъж и коя е тази жена? Съпруг и съпруга ли са, разведени ли са, сгодени ли са, какви са? Господи, всичко е така объркано!

— Те... — започваше Милдред. — Така де, те... те се скараха, разбираш ли? Те наистина много се карат. Само да ги чуеш. Мисля, че са женени. Да, женени са, защо?

А ако не бяха трите стени, които скоро щяха да станат четири, и мечтата на Милдред да се осъществи изцяло, тогава пък беше откритата кола, която Милдред караше през града със скорост сто мили в час; той ѝ крещеше и тя му крещеше, и двамата се опитваха да се чуят какво си казват, но чуваха само воя на колата. „Поне се придържай към минималната скорост!“ — крещеше той. „Какво?“ — викаше тя. „Дръж я поне на петдесет и пет мили!“ — крещеше той. „Какво?“ — викаше тя. „Скоростта!“ — крещеше той. А тя натискаше педала на сто и пет мили в час и му отнемаше дъха.

Когато излизаха от колата, раковините вече бяха втъкнати в ушите ѝ.

Тишина. Само вятърът леко подухваше.

— Милдред! — Той се размърда в леглото.

Протегна ръка и извади малкото музикално насекомо от ухото ѝ.

— Милдред! Милдред!

— Да? — глухо отвърна тя.

Имаше чувството, че е едно от онези същества, които с помощта на електрониката се появяваха на говорещите цветни стени, че говори, но думите не проникваха през кристалната преграда. Можеше само да прави мимики с надеждата, че тя ще се обърне и ще го погледне. Не можеха да се докоснат през стъклената стена.

— Милдред, спомняш ли си оная девойка, за която ти разправях?

— Коя девойка? — попита тя в просъница.

— Девойката от съседната къща.

— Коя девойка от съседната къща?

— Гимназистката. Казва се Кларис.

— Да, да! — каза жена му.

— Не съм я виждал вече няколко дни — по-точно от четири дни.

Ти виждала ли си я?

— Не.

— Исках да ти поговоря за нея. Странно!

— Аха, сетих се за коя говориш.

— Знаех си, че ще се сетиш.

— С нея... — започна Милдред в тъмната стая.

— Какво стана с нея? — запита Монтег.

— Мислех да ти кажа. Но забравих. Забравих.

— Кажи ми сега. Какво стана?

— Мисля, че си отиде.

— Отиде ли си?

— Цялото семейство се премести някъде другаде. Но тя си отиде завинаги. Мисля, че умря.

— Сигурно говориш за някоя друга.

— Не, за същата девойка. Макклелан. Нали Макклелан? Сгазил я автомобил. Преди четири дни. Не съм сигурна. Но мисля, че е умряла. Във всеки случай семейството се изнесе. Не зная. Но мисля, че е умряла.

— Сигурна ли си?

— Не, не съм сигурна. Впрочем да, сигурна съм.

— А защо не ми каза по-рано?

— Забравих.

— Преди четири дни!

— Съвсем забравих за цялата история.

— Преди четири дни — тихо повтори той и продължи да лежи. Те лежаха и двамата неподвижни в тъмната стая.

— Лека нощ — каза тя.

Той чу слабо шумолене. Ръката ѝ се помръдна. Електронната втулка, докосната от ръката ѝ, се раздвижи като богомолка върху възглавницата. Сега тя отново беше в ухото ѝ и бръмчеше.

Той се послуша; жена му си тананикаше.

Вън край къщата се мярна сянка, есенният вятър подухна и замря. Но той долови и нещо друго в тишината. Някакво дихание върху прозореца, нежен полъх от зеленикав луминесцентен дим, движението на огромен есенен лист, който вятърът носи над поляната и го отвява.

„Кучето — помисли си той. — Тази вечер то е там, под прозореца. Сега е там. Ако отворя прозореца...”

Но той не го отвори.

На сутринта го втресе.

— Не може да си болен — каза Милдред.

Той затвори очи под пристъпите на треската.

— Болен съм — каза той.

— Но снощи беше добре.

— Не, не бях добре. — Той чу „роднините“, които крещяха в гостната.

Милдред любопитно се надвеси над леглото му. Той почувствува присъствието ѝ, видя я, без да отваря очи, видя обгорената от химикали и пръхвава като слама коса, очите ѝ, в които дълбоко под клепачите човек не толкова виждаше, колкото предполагаше, че има пердета, нацупените ѝ червени устни, тялото ѝ, слабо като тяло на скакалец от диетата, плътта ѝ, която имаше цвета на сланина. Другояче не можеше да си я представя.

— Ще ми донесеш ли аспирин и вода?

— Трябва да ставаш — каза тя. — Вече е обяд. Спал си пет часа повече от обикновено.

— Моля те, изключи гостната — каза той.

— Това е моето семейство.

— Няма ли да я изключиш заради един болен човек?

— Ще я пусна по-тихо.

Тя излезе от стаята, въобще не намали звука и се върна.

— Така по-добре ли е?

— Благодаря.

— Това е любимата ми програма — каза тя.

— Какво стана с аспирина?

— Преди никога не си боледувал. — Тя отново излезе.

— Хубаво де, сега съм болен. Тази вечер няма да отида на работа. Обади се на Бийти и му кажи.

— Снощи се държа странно. — Тя се върна, като си тананикаше.

— Къде е аспиринът? — Той погледна чашата с вода, която тя му подаде.

— Ах! — Тя отново отиде в банята. — Случило ли се е нещо?

— Един пожар. Нищо повече.

— А аз прекарах вечерта приятно — обади се тя от банята.

— Какво прави?  
— Гледах телевизия.  
— Какво предаваха?  
— Програми.  
— Какви програми?  
— Едни от най-добрите засега.  
— С кои артисти?  
— Знаеш ги. Приятелите.  
— Да, разбира се, приятелите, приятелите, приятелите. — Той притисна ръце към очите си, за да уталожии болката, и внезапно миризмата на бензин го накара да повърне.  
Милдред влезе, продължавайки да си тананика. Тя се изненада:  
— Защо направи това?  
Той смутено погледна пода:  
— Изгорихме една стара жена заедно с книгите ѝ.  
— Добре че килимът може да се чисти. — Тя донесе парцал и започна да го търка. — Снощи ходих у Хелън.  
— Не можеше ли да гледаш предаванията в собствената си гостна?  
— Разбира се, че можех, но толкова приятно е да ходиш на гости. Тя отново отиде в гостната. Той я чу да си пее.  
— Милдред? — извика той.  
Тя се върна, като си тананикаше и леко щракаше пръсти в такт с мелодията.  
— Не те ли интересува какво стана снощи? — запита той.  
— Какво?  
— Изгорихме хиляда книги. Изгорихме една жена.  
— Е, и?  
Гостната гърмеше от звуци.  
— Изгорихме книги от Данте, Суифт, Марк Аврелий.  
— Той не беше ли европейец?  
— Май че да.  
— И нямаше ли леви убеждения?  
— Никога не съм чел произведенията му.  
— Сигурно е имал. — Милдред нерешително постави ръка върху телефонната слушалка. — Наистина ли искаш да се обади на капитан Бийти?

— Трябва да му се обадиш!

— Недей крещя!

— Не крещя! — Той внезапно се надигна от леглото разгневен, зачервен, разтреперан.

Гостната бумтеше в горещината.

— Аз не мога да му се обадя. Не мога да му кажа, че съм болен.

— Защо?

„Защото те е страх“ — помисли си той. Като дете, което се прави на болно; страх го е да се обади, защото няма да мине и минутка, и той неминуемо ще каже: „Да, господин капитан, вече се чувствам по-добре. Тази вечер ще се явя в десет часа.“

— Ти не си болен — каза Милдред.

Монтег отново се отпусна в леглото. Пъхна ръка под възглавницата. Книгата, която беше скрил, бе още там.

— Милдред, какво ще кажеш, ако за известно време напусна работата си?

— Да се откажеш от всичко, така ли? След толкова години труд, и то само защото една нощ някаква си жена и нейните книги...

— Милдред, само да я беше видяла!

— Аз нямам нищо общо с нея. Не е трябвало да пази тези книги. Тя сама си е виновна, да е мислила навреме. Мразя я! А тя взела, че разстроила и теб, и ето, ти си готов да останем без жилище, без работа, без всичко.

— Ти не беше там да видиш какво стана! — каза той. — Сигурно има нещо в книгите, нещо, което не можем дори да си представим, за да накара една жена да остане в горящата къща; в тях непременно трябва да има нещо. Човек не остава ей така, за нищо.

— Тя просто е била побъркана.

— Не, беше съвсем нормална, може би по-нормална, отколкото сме ние с теб, а ние я изгорихме.

— Всичко това е вече изтекла вода.

— Не вода, а огън. Ти виждала ли си някога опожарена къща? Дни наред след пожара тя тлее. Няма да забравя този пожар до края на живота си. Господи! Цяла нощ мислено се опитвах да го изгася. Щях да полудея.

— Да си мислил за това, преди да ставаш пожарникар.

— Да съм мислил! — възкликна той. — Имах ли избор? Дядо ми и баща ми бяха пожарникари. Дори насън вървах по техните стъпки.

В гостната свиреха танцова мелодия.

— Днес си първа смяна — каза Милдред. — Още преди два часа трябваше да отидеш на работа. Току-що се сетих.

— Не става дума само за смъртта на тази жена — продължи Монтег. — Снощи си мислех за всички бензин, който съм излял през последните десет години. Замислих се и за книгите. И за пръв път разбрах, че зад всяка от тези книги стои човек. Някакъв човек ги е съчинил. Някакъв човек дълго се е трудил, за да ги напише черно на бяло. А тази мисъл никога преди не ми беше идвала наум. — Той стана от леглото. — Някакъв човек може би е посветил целия си живот, за да запише някои от своите мисли, след като дълго е проучвал и света, и живота, и ето, идвам аз — бум! — и за две минути всичко е свършено.

— Остави ме на мира — каза Милдред. — Аз не съм виновна за нищо.

— Да те оставя на мира ли? Това е толкова лесно. Но как да оставя себе си на мира? Нас не трябва да ни оставят на мира. От време на време трябва истински да ни тревожат. Всъщност теб откога не са те тревожили истински? За нещо съществено, важно, за нещо, което си заслужава?

Той млъкна, защото си спомни миналата седмица и двата лунни камъка, втречени в тавана, и змията-помпа с неспокойното око, и двамата мъже с бледи лица и с цигари, които помръдваха между устните им, когато говореха. Но онази бе някаква друга Милдред, така дълбоко скрита в тази Милдред, която сега стоеше пред него, и толкова обезпокоена, истински обезпокоена, като че ли между двете жени нямаше нищо общо. Той извърна очи.

Милдред каза:

— Ето! Добре се нареди! Погледни навън! Виж кой е дошъл.

— Пет пари не давам.

— Пред нас току-що спря кола „Феникс“ и един човек с черна риза и оранжева змия на ръкава идва към входната врата.

— Капитан Бийти ли? — попита той.

— Капитан Бийти.

Монтег не се помръдна, а продължи да зяпа бялата студена стена настреща.

— Моля те, иди го посрещни. Кажи му, че съм болен!

— Кажи му го сам! — Тя започна да се суети из стаята, но замръзна неподвижно с широко разтворени очи, когато микрофонът от входната врата тихо, тихичко я повика по име: „Мисис Монтег, мисис Монтег, имате посетител, имате посетител. Мисис Монтег, имате посетител.“ И след това заглъхна.

Монтег провери дали книгата е добре скрита под възглавницата, полека се вмъкна отново в кревата — отпусна се назад и намести покривките върху коленете и гърдите си; след известно време Милдред излезе от стаята, а капитан Бийти бавно влезе с ръце в джобовете.

— Изключете „роднините“ — каза Бийти, като се оглеждаше наоколо, изучаваше всичко освен Монтег и жена му.

Този път Милдред изскочи от стаята. Гърмящите гласове в гостната млъкнаха отведнъж.

Капитан Бийти се разположи в най-удобното кресло и червендалестото му лице беше напълно спокойно. Той бавно напълни и запали месинговата си лула, пусна облак дим и едва тогава каза:

— Хрумна ми да дойда да видя как се чувства болният.

— Как разбрахте, че съм болен?

Бийти разтегна устните си в усмивка, която разкри розовия цвят на венците му и захарнобелия цвят на зъбите му.

— Не ми е за пръв път. Знам, че ще поискаш да не идваш на работа довечера.

Монтег се надигна в леглото си.

— Добре — каза Бийти. — Не идвай! — Той започна да разглежда кибрита, върху капачката на който пишеше: ГАРАНЦИЯ: ЕДИН МИЛИОН ЗАПАЛВАНИЯ — и разсеяно взе да пали химическата клечка, духаше я, палеше я, казваше по няколко думи, духаше я. Заглеждаше се в пламъка. Духаше я, гледаше дима.

— Кога ще се справиш?

— Утре. Може би вдругиден. В началото на седмицата.

Бийти пусна кълбо дим.

— Рано или късно това се случва с всеки пожарникар. Трябва само да разбере как работи нашата машина. Да се запознае с историята на нашата професия. По-рано я набиваха в съзнанието на новациите, но вече не го правят. Много жалко! „Пуф!“ Сега само командирите на пожарните станции я помнят. „Пуф!“ Ще ти я разкажа.



Милдред нервно се размърда.

Бийти мълча цяла минута, за да подреди мислите си и да реши точно какво да каже.

— Ще попиташ кога е започнала цялата тая работа, как се е сложило началото на нашата професия, къде, кога? Според мен тя всъщност датира от времето на така наречената Гражданска война, макар нашият устав да твърди, че е от по-рано. Истината е, че нашата професия не се е развивала добре, преди фотографията да се утвърди като изкуство. А впоследствие, в началото на двадесетия век — и киното. После радиото и телевизията. Нещата започнали да стават масови.

Монтег седеше неподвижно в леглото си.

— И понеже нещата станали масови, те се опростили — продължи Бийти. — Едно време малцина четели книги и тук, и там — навсякъде. Книгите можели да бъдат различни. Тогава на света имало достатъчно място. Но след това светът се претърпял от очи, лакти и устни. Населението му се удвоило, утроило, учетворило. Филмите и радиопредаванията, списанията и книгите заприличали на нещо като стандартна рецепта за пудинг. Разбираш ли ме?

— Мисля, че да.

Бийти втренчи очи в очертанията на дима от лулата във въздуха.

— Представи си само. Човекът от деветнадесетия век с неговите коне, кучета, карети, с бавния темп на живот. След това, през двадесетия век, филмовата лента започва да се върти по-бързо. Книгите стават по-кратки. Съкратени издания. Резюмета. Сензационни вестници. Скоростна кулминация, бърза развръзка.

— Бърза развръзка! — Милдред кимна с глава.

— Произведенията на класиците се съкращават до петнайсетминутни предавания и след това отново се съкращават до двайсетина реда, докато се превърнат в резюме от десет-дванайсет реда в енциклопедиите. А енциклопедиите били само за справка. Аз, естествено, преувеличавам. Но мнозина били онези, които не знаели за „Хамлет“ нищо друго, ти сигурно знаеш заглавието на драмата, Монтег, а може би и вие, мисис Монтег, сте чували някога заглавието, повтарям, не знаели нищо друго за „Хамлет“ освен резюмето му, сведено до една страница в книга, в която пишело: „Сега най-сетне ще можете да прочетете всички класици. Не изоставяйте от вашите

съседите!“ Разбираш ли ме? От детската стая те пращали в колежа, а след това отново те връщали в детската стая; така оформяли съзнанието ти през последните пет века, ако не и повече.

Милдред стана и взе да се суеи из стаята; вдигаше неща и ги поставяше обратно на мястото им. Без да ѝ обръща внимание, Бийти продължи:

— Завърти по-бързо лентата, Монтег! Клик? Насочи обектива, така! „Щрак“, тук, там, бързо, с темпо, нагоре, надолу, близък план, далечен план, защо, как, кой, какво, къде? Така ли? „Фрас!“ Край! Готово! „Бим, бам, бум!“ И после — резюмета на резюметата, резюмета на резюметата на резюметата. А политиката? Една колонка, две изречения. Заглавие. И внезапно всичко като че ли се изпарява! Завърти мозъка на човека толкова бързо, че центрофугата в ръцете на издателите, посредниците, радиокоментаторите да изстиска и изхвърли като мръсотия всички мисли, които му губят времето.

Милдред взе да оправя завивките. Монтег почувствува как сърцето му подскочи веднъж, дважд, докато тя потупваше възглавницата му. Ето, дърпаше го за рамото, искаше да го накара да се помести, за да може да вземе възглавницата му, да я оправя и да я постави обратно на леглото. И сигурно щеше да изпищи, да втренчи очи или просто да мушне ръка и да попита: „Това какво е?“ — и да вдигне скритата книга с трогателна невинност.

— Съкращава се срокът на обучението, дисциплината отслабва, от учебната програма отпадат философията, историята, езиците, постепенно се пренебрегва изучаването на английския език и правописа, докато в крайна сметка и те почти напълно отпадат от програмата. Животът е кратък, важното е какъв пост заемаш, а след като изтече работният ти ден, наоколо ти е пълно с развлечения. Защо да учиш нещо друго, освен да натискаш копчета, да включваш контакти, да завинтваш бурми?

— Дай да ти оправя възглавницата — каза Милдред.

— Няма нужда — прошепна Монтег.

— Копчетата се заменят с ципове, а това лишава човека от секундите в утринния час, докато се облича, секунди на размишления и поради това и секунди на тъга.

— Хайде де! — каза Милдред.

— Махни се! — сръза я Монтег.

— Животът се превръща в една огромна въртележка, Монтег, в която всичко трещи: „Пам, пум, паф!“

— Паф! — извика Милдред, като дръпна възглавницата.

— За бога, остави ме на мира! — гневно изкрещя Монтег.

Бийти широко разтвори очи.

Ръката на Милдред замръзна под възглавницата. Пръстите ѝ опипваха очертанията на книгата и когато усетиха познатата форма, на лицето ѝ се изписа изненада, а след това ужас. Устните ѝ се разтвориха, за да зададат въпрос...

— Остави в театрите само клоуните, обзаведи залите със стъклени стени в цветове, красиви цветове, които се спускат от горе до долу като конфети, като кръв или шери, или бяло вино. Ти обичаш ли бейзбол, Монтег?

— Бейзболът е много хубава игра.

Бийти беше станал почти невидим, някакъв глас зад завеса от дим.

— Какво е това? — едва ли не с удоволствие извика Милдред.

Монтег силно притисна с гърба си ръцете ѝ.

— Това тук какво е?

— Сядай! — изкрещя Монтег. Тя скочи настрани с празни ръце.

— Сядай! Сега говорим!

Бийти продължи, като че ли нищо не се бе случило.

— Ти обичаш кегли, нали, Монтег?

— Кегли — да.

— А голф?

— Голфът е прекрасна игра.

— А баскетбол?

— Прекрасна игра.

— Билярд, моникс? Ръгби?

— Всички са прекрасни игри.

— Повече спорт за всички, повече компании, забавления — и тогава няма нужда да мислиш, нали? Организирайте, организирайте, свръхорганизирайте свръх-свръхспортни забавления. Повече картинки в книгите. Повече рисунки. Мозъкът се храни все по-малко и по-малко. Настъпва глад. Пътищата се задръстват от тълпи, които отиват някъде, някъде, някъде, никъде. Бежанци с коли. Градовете се превръщат в мотели, хората се носят като номадски орди от място на място, следват

фазите на луната и тази вечер спят в стаята, в която ти си спал днес на обяд, а аз — миналата нощ.

Милдред излезе от стаята и тръшна вратата след себе си.

„Лелите“ от телевизионната гостна започнаха да се присмиват на „вуйчовците“.

— А сега, ако искаш, да вземем съсловните трупи в нашата цивилизация. Колкото по-голямо е населението, толкова повече такива групи ще има. Не настъпвай любителите на котки или кучета, лекарите, адвокатите, търговците, политиците, мормоните<sup>[5]</sup>, баптистите, унитаристите, хората от китайски произход, шведите, италианците, германците, тексасците, бруклинците, ирландците, жителите на Орегон или Мексико. Героите на тази или онази книга, на тази или онази пиеса, на тази или онази серия телевизионни предавания не са имали за цел да изобразяват някой художник, пътешественик или изобретател, действително живял някъде. Колкото по-голям е пазарът, толкова по-грижливо трябва да избягваш спорните въпроси, запомни това, Монтег! Да не засегнеш чувствата на някоя от тези дребни групи и групички! Автори със злонамерени мисли, затворете капациите на пишещите си машини! И те ги затвориха. Списанията се превръщаха в приятна кашлица с вкус на ванилия! Книгите — в помийна вода — или поне така твърдят тези проклети сноби — критиците. Нищо чудно, че книгите вече не се купуват, казват те. Но читателите, които знаеха какво им е нужно, за да се забавляват, запазиха комиксите. Запазиха, разбира се, и порнографските списания със снимки в три измерения. Сега разбираш ли, Монтег? Това не стана по нареждане на правителството. То не започна с никакви постановления, изявления или цензура — не! Слава богу, техниката, масовата реклама и влиянието на всички тези групички свършиха цялата работа. И днес благодарение на тях можете да бъдете щастливи, разрешава ви се да четете комикси, познатите ви стари списания със сантиментални изповеди и изданията с търговски реклами.

— Да, но какво общо има това с пожарникарите? — попита Монтег.

— А! — Бийти се наведе напред сред лекия облак дим от лулата си. — Има ли нещо по-лесноразбираемо и по-ясно? Когато училищата вместо изследователи, критици, учени и творци с въображение започнаха да произвеждат все повече и повече бегачи, скачачи,

автомобилни състезатели, механици любители, играчи на бейзбол и ръгби, летци и плувци, прозвището „интелектуалец“ съвсем естествено и заслужено стана обидно. Човек винаги изпитва страх от необичайното. Не може да не си спомниш онова особено надарено момче от твоя клас, което най-често са вдигали да декламира и да отговаря на въпроси, докато всички останали са седели като мумии и са го ненавиждали. Нима след училище най-често не биехме и не малтретирахме именно това момче? Разбира се, че е било тъй. Ние всички трябва да бъдем еднакви. Не всеки да бъде по рождение свободен и равен, както се казва в Конституцията, а всеки да бъде направен равен на другия. Всеки да бъде копие на другия; тогава всички са щастливи, защото няма изключителни личности, които да ги карат да треперят от страх и с които да трябва да се мерят. И така! Книгата е заредена пушка в къщата на съседа ти. Изгори я! Извади патроните. Сломи желанието на човека да мисли! Кой знае коя ще бъде следващата жертва на начетените хора? Може би аз? Тогава нито за минутка повече няма да ги търпя. И ето, че когато по целия свят къщите най-сетне станали напълно огнеупорни (твоего предположение онази вечер беше правилно), нямало повече нужда от пожарникари, които да гасят пожари. Възложена им била нова задача — да пазят нашето душевно спокойствие, да ни помогнат да се отървем от нашия напълно разбираем и законен страх, от чувството за малоценност — да се превърнат в официални цензори, съдии и изпълнители. Такъв си ти, Монтег, такъв съм и аз.

Вратата на гостната се отвори, Милдред застана на прага и ги погледна — най-напред Бийти, после Монтег. Зад нея стените на стаята се заливаха от зелени, жълти и оранжеви фойерверки, които свистяха и избухваха на фона на някаква музика, изпълнявана почти изцяло от барабани, тамтами и цимбали. Устните ѝ се движеха, тя казваше нещо, но шумът заглушаваше думите ѝ.

Бийти изтърси лулата в розовата си длан и започна да разглежда пепелта, като че ли тя беше някакъв символ, който трябва да се разгадае, да се потърси смисъла му.

— Трябва да разбереш, нашето общество е толкова огромно, че не можем да позволим на когото и да било да дразни и вълнува отделните групи, които го съставляват. Запитай се сам какво преди всичко желаем ние в нашата страна. Хората искат да бъдат щастливи,

нали така? Не си ли ги чувал непрестанно, през целия си живот. „Искаме да бъдем щастливи!“ — казват хората. Е, добре, не са ли щастливи? Не им ли създаваме непрекъснато вълнения, развлечения? Това е всичко, за което живеем, нали? За удоволствия, за трепети. А трябва да се съгласиш, че нашата култура ти предлага колкото искаш удоволствия и трепети.

— Да.

По устните на Милдред Монтег разчете думите й. Но той се мъчеше да не гледа в нея, защото тогава и Бийти би могъл да се обърне и да прочете онова, което те мълвяха.

— На цветнокожите не им харесва „Малкият черен Самбо“. Изгори я. На белите не се нрави „Чичо Томовата колиба“. Изгори я. Някой си написал книга за връзката между пушенето и рака в белите дробове. Производителите на цигари започнали да се оплакват. Изгори книгата. Спокойствие, Монтег. Мир, Монтег. Ако си ядосан за нещо, излей яда си другаде — най-добре в шахтата за изгаряне на смет. Погребенията били тъжни, били езически ритуали. Премахни и тях. Пет минути след като човек умре, той вече е на път към „високия комин“ — към крематориумите, които из цялата страна се обслужват от хеликоптери. Десет минути след смъртта си човек се превръща в купчинка черни пращинки. Защо ще си играеш със софизми по надгробни плочи. Забрави мъртвите. Изгаряй всичко без остатък. Огънят блести и почиства.

Зад гърба на Милдред фойерверките в гостната стихнаха. В същото време тя бе спряла да говори. Какво щастливо съвпадение! Монтег затаи дъх.

— До нас живееше една девойка — бавно каза той. — Сега я няма. Мисля, че е умряла. Дори не мога да си спомня лицето й. Но тя беше различна. Как... как е могла да се появи тя в нашия свят?

— Такова нещо може да се случи тук-таме — усмихна се Бийти. — Става дума за Кларис Макклелан, нали? Имаме досие за нейното семейство. Внимателно сме го наблюдавали. Наследствеността и средата са странни неща. Не можеш само за няколко години да се отървеш от всички черни овце. Домашната среда може да провали много от това, което се опитваш да направиш в училище. Затова от година на година ние приемаме децата в детските градини от все по-ранна и по-ранна възраст и сега вече ги измъкваме едва ли не от

люлката. Още когато Макклеланови живееха в Чикаго, имахме сигнали за тях, но те се оказаха лъжливи. Не открихме нито една книга. За чичото имаше противоречиви сведения — бил необщителен. А девойката — тя се оказа бомба със закъснител. От сведенията, които взех за нея от училището, се убедих, че семейната среда е оформила нейното подсъзнание. Тя не е искала да знае как се прави дадено нещо, а защо. Това може да доведе до неприятности. Вземеш ли прекалено често да се питаш защо това или онова е така, в крайна сметка ще станеш много нещастен. По-добре, че бедната девойка е мъртва.

— Да, мъртва е.

— За щастие такива странни същества като нея не се срещат често. Повечето от тях успяваме да укротим още в зародиш. Не можеш да строиш къща без гвоздеи и дървен материал. Ако не искаш къщата да бъде построена — скрий гвоздеите и дървения материал. Ако не искаш човек да се вълнува от политиката, не му разказвай двете страни на даден въпрос, за да не го тревожиш — разкрий му само едната. А най-добре не му казвай нищо. Нека изобщо забрави, че съществува нещо, което се нарича война. Ако правителството е некомпетентно, бюрократично или пък налага прекомерни данъци, това все пак е по-добре, отколкото да се тревожи народът. Спокойствие, Монтег. Предлагай на хората конкурси, които могат да спечелят, ако си спомнят думите на колкото се може повече популярни песни или имената на колкото се може повече столици на щати, или пък колко царица е произвел щатът Айова миналата година. Набий в главите им безобидни данни, натъпчи ги с толкова много „факти“, че да се задушат от тях, като същевременно се смятат за „много умни“ поради това, което знаят. Тогава те ще имат чувството, че мислят, че се движат, без всъщност да са се помръднали. И ще бъдат щастливи, защото фактите от този род не се променят. Не ги храни с такива неразбираеми неща като философия или социология, от които да започнат да правят обобщения. Това води до меланхолия. Всеки човек, който може да разглоби една телевизионна стена и след това отново да я сглоби — а сега повечето хора умеят това, — е по-щастлив, отколкото онзи, който се опитва да открие измеренията на вселената и да я прецени, защото вселената не може да бъде измерена или преценена, без човек да се почувствува нищожен и самотен. Зная, опитвал съм го — по дяволите всичко! Затова дайте ни клубове, увеселения, акробати и фокусници,

авантюристи, реактивни коли, мотоциклети-хеликоптери, порнография и наркотици, давайте ни все повече и повече от всичко, което има връзка с автоматичните рефлексии. И ако фабулата е лоша, ако във филма не се казва нищо, ако артистите са бездарни, инжектирай ме с оглушителна електронна музика. Тогава ще имам чувството, че реагирам на пиесата, а всъщност това ще бъде само реакция на органите на осезанието ми към вибрацията. Но аз пет пари не давам, търся само да се забавлявам.

Бийти стана.

— Трябва да си вървя. Лекцията свърши. Надявам се, че ти разясних всичко. Най-важното нещо, което трябва да запомниш, Монтег, е, че ти, аз и другите пазим щастието на хората. Ние трябва да устояваме срещу немощния напор на ония, които с противоречиви теории и мисли искат да направят всички хора нещастни. Ние пазим бента. Дръж се здраво! Не позволявай на стремителния поток от меланхолия и мрачна философия да удави нашия свят. Разчитаме на теб. Не знам дали разбираш колко необходим си ти, колко необходими сме ние, за да бъде нашият свят все така щастлив, както е сега.

Бийти стисна безжизнената ръка на Монтег. Монтег продължи да седи в леглото, като че ли къщата се сгромолясваше върху него, а той не можеше да се помръдне. Милдред беше изчезнала от прага.

— И накрая още нещо — каза Бийти. — Поне веднъж в кариерата всеки пожарникар го засърбява нещо: „Какво ли се казва в книгите?“ — пита се той. Колко приятно е да се почешеш там, дето те сърби, нали? Е, добре, Монтег, повярвай ми, навремето си аз съм прочел някоя и друга книга, за да разбера за какво става дума, и мога да те уверя, че в книгите нищо не се казва! Нищо, на което можеш да научиш другите, нищо, в което да можеш да повярваш. Ако това са романи, в тях се говори за хора, които не съществуват, които са само плод на въображението. А ако са научни книги, положението е още по-лошо: един професор нарича друг професор „глупак“, един философ се мъчи да надвиква друг. И всички се суятят, изличават звездите, изличават дори и слънцето. Ако ги прочетеш, главата ти съвсем ще се обърка! А какво примерно би станало, ако някой пожарникар съвсем случайно, неумишлено, занесе книга у дома си?

Монтег изтръпна. Отворената врата го гледаше като огромно, празно око.



— Съвсем естествена грешка. Най-обикновено любопитство — продължи Бийти. — Ние не се безпокоим, нито се разгневяваме прекалено много. В такива случаи позволяваме на пожарникаря да задържа книгата едно денонощие. Ако след това не я изгори, просто отиваме и я изгаряме вместо него.

— Естествено. — Устата на Монтег бе пресъхнала.

— Е, това е, Монтег. А ти тази нощ може би ще дойдеш за по-късната смяна? Може би тази нощ пак ще се видим?

— Не зная — каза Монтег.

— Какво каза? — В очите на Бийти се появи леко учудване.

Монтег затвори очи.

— Може би ще дойда, по-късно.

— Ако не дойдеш, безспорно много ще ни липсваш — каза Бийти и внимателно прибра лулата в джоба си.

„Никога вече няма да се върна там!“ — помисли си Монтег.

— Гледай да се оправиш — каза Бийти.

Той се обърна и излезе през отворената врата.

От прозореца Монтег проследи с поглед Бийти, който влезе в огненожълтата си кола-бръмбар с блестящи черни гуми и потегли.

На отсрещната страна на улицата се виждаха къщите с гладките им фасади. Какво му беше казала Кларис един следобед? „Пред къщите вече няма веранди. Чичо казва, че едно време имало веранди и че понякога вечер хората седели на тях и разговаряли, когато им се говорело, а когато не им се говорело, си седели на люлеещи се столове и просто си мислели за разни неща, обмисляли ги. Чичо казва, че архитектите премахнали верандите, защото уж не били красиви. Но той твърди, че това било само опит да се намери разумно обяснение, докато истинската, скритата причина навярно е била, че не са искали хората да си седят така, без да правят нищо, да се люлеят на столовете и да разговарят. Това не отговаряло на тяхната представа за общуване. Хората говорили прекалено много. Освен това имали време да мислят. Затова премахнали верандите. Премахнали и градините. Сега трудно ще намериш градина, в която да поседнеш. Погледни и мебелите. Вече няма люлеещи се столове. Били прекалено удобни. По-добре хората да

стоят прави и да се движат. Чичо казва... и... чичо казва... чичо...“ — Гласът ѝ заглъхна.

Монтег се обърна и погледна жена си; тя седеше насред гостната и „разговаряше“ с диктора. „Мисис Монтег...“ — казваше ѝ той. И това, и онова, и нещо друго, и още нещо, и още нещо. Специалното приспособление, което им бе струвало сто долара, произнасяше нейното име, макар че дикторът се обръщаше към цялата си анонимна аудитория, и всъщност автоматически попълваше сричките на името ѝ. А друго специално електронно приспособление изменяше движенията на устните му по такъв начин, че те напълно съвпадаха с гласните и съгласните на съответното име. Дикторът беше приятел, и то несъмнено добър приятел... „Мисис Монтег, сега погледнете насам!“

Тя обърна глава, макар че съвсем очевидно не го слушаше.

— Ако не отида на работа тази вечер — каза Монтег, — съвсем лесно е да не отида на работа и утре, повече никога да не отида на работа в пожарната станция.

— Но тази вечер ти все пак ще отидеш на работа, нали? — каза Милдред.

— Още не съм решил. Мъчи ме някакво ужасно чувство. Искam ми се да мачкам и да унищожавам.

— Иди, вземи колата.

— Не, благодаря.

— Ключовете за колата са на нощното шкафче. Когато изпадна в такова състояние, обичам да карам бързо. Вдигам около 95 мили в час и се чувствавам прекрасно. Понякога шофирам цяла нощ и се връщам вкъщи, без дори ти да разбереш. Много е приятно да излезеш извън града. Смазваш зайци, понякога и кучета. Иди, вземи колата!

— Не, този път не ми се ще. Искam да запазя това странно усещане. Боже мой, то просто ме владее. Не мога да го обясня. Но съм така невероятно нещастен, толкова съм ядосан, а не зная защо. Сякаш напълнявам, сякаш се издувам. Имам чувството, че съм таил много неща, а не зная какви. А може би дори ще започна да чета книги.

— Но нали ще те приберат в затвора? — Тя го погледна, като че ли той се намираше зад стъклената стена.

Монтег започна да се облича, като неспокойно се разхождаше из спалнята.

— Да, може би така ще е по-добре. Преди да съм причинил някому зло. Чу ли какво каза Бийти? Чу ли го какво разправяше? Той има отговор на всеки въпрос. И е прав: най-важното е щастието. Всичко се свежда до забавлението. А аз продължавам да седя тук и да си повтарям: не съм щастлив, не съм щастлив.

— Аз пък съм щастлива. — На устата на Милдред цъфна усмивка. — И се гордея с това.

— Ще направя нещо — каза Монтег. — Още не зная какво точно, но ще бъде нещо велико.

— Омръзна ми да слушам такива глупости — каза Милдред и отново обърна поглед към диктора.

Монтег изключи копчето за звука на телевизионната стена и дикторът млъкна.

— Мили! — Той спря за момент. — Този дом е толкова твой, колкото и мой. Смятам, че сега съм длъжен да ти кажа нещо. Трябваше да ти го кажа по-рано, но не смеех да го призная дори пред себе си. Има едни неща, които искам да ти покажа, които от време на време през изтеклата година съм донасял и скривал, без да зная защо, но съм го правил и досега не съм ти казал.

Той взе един стол, бавно го отнесе в хола близо до входната врата, качи се на него и за минутка застана като статуя на пиедестал, докато жена му стоеше пред него в очакване. След това той протегна ръка, дръпна решетката на климатичната инсталация, бръкна дълбоко навътре вдясно, отмести втора металическа решетка и измъкна една книга. Без да я погледне, той я пусна на пода. Отново пхна ръка, извади още две книги и ги пусна на пода. Ръката му непрестанно се движеше и хвърляше книги на пода — малки, големи, жълти, червени, зелени. Като свърши, той погледна към двайсетината книги, които лежаха в краката на жена му.

— Прощавай — каза той. — Не мислех, че ще дойде момент, когато ще замеся и теб в цялата тая история.

Милдред отстъпи, като че ли внезапно се беше натъкнала на множество мишки, изскочили от пода. Той чу как се ускори дъхът ѝ, видя как лицето ѝ побледнява и очите ѝ широко се разтварят. Тя започна да повтаря името му, веднъж, два пъти, три пъти. След това,

стенейки, се хвърли към книгите, взе една и се втурна към шахтата за изгаряне на смет в кухнята.

Монтег я сграбчи, тя изпищя, той я стисна здраво, а тя се опита да се отскубне, като го дращеше с нокти.

— Недей, Мили, недей! Почакай! Спри, чуваш ли! Ти не знаеш... спри! — Той ѝ удари плесница, сграбчи я и отново я разтърси.

Тя пак произнесе името му и закрещя.

— Мили! — каза той. — Чуй ме! Изслушай ме само за секунда! Нищо не можем да направим. Не можем да изгорим тези книги! Искам да ги погледна, да им хвърля едно око. И ако е вярно това, което казва капитанът, тогава ще ги изгорим заедно, повярвай ми, ще ги изгорим заедно с теб! Трябва да ми помогнеш! — Той се взря в лицето ѝ, хвана брадичката ѝ и я вдигна. Той не гледаше само нея, а в лицето ѝ търсеше и себе си, търсеше съгласие за онова, което се готвеше да направи. — Харесва ли ни, или не, ние вече сме се забъркали в тая история. През всичките тези години не съм искал нищо от теб, но сега искам, умолявам те! Нали все пак трябва да започнем отнякъде, да си обясним каква е цялата тая бъркотия с нас, с теб и хапчетата, и колата ти, с мен и моята работа. Ние сме тръгнали право към пропастта, Мили! Но, господи, аз не искам да полетя в нея! Това няма да е лесно. Ние не знаем откъде да започнем, но може би ще успеем да сглобим отделните части и да си помогнем един на друг. Точно сега толкова много ми трябваш, Мили, толкова много. Ако поне мъничко ме обичаш, ще потърпиш ден-два това положение, това е всичко, което искам от теб, после ще му сложим край; обещавам ти, кълна ти се! А ако в тези книги има нещо малко, мъничко нещо сред цялата бъркотия, може би пък ще успеем да го предадем на някой друг.

Милдред вече не се съпротивяваше и той я пусна. Олюлявайки се, я се отдръпна от него, плъзна се по стената и седна на пода, втренчила поглед в книгите. Кракът ѝ докосна една от тях и тя веднага го отмести.

— Онази жена снощи. Мили... ти не беше там. Не видя лицето ѝ. А Кларис? Ти никога не си говорила с нея. А аз съм говорил. И хора като Бийти се плашат от нея. Не мога да разбера защо! Защо се плашат от човек като нея? Но снощи в пожарната станция аз непрестанно я сравнявах с пожарникарите и изведнъж разбрах, че ги ненавиждам, че

ненавиждам дори себе си. И си помислих, че най-добре би било, ако изгаряха самите пожарникари.

— Гай!

Електрическият глас от входната врата зашептя тихичко: „Мисис Монтег, мисис Монтег, имате посетител, мисис Монтег, мисис Монтег, имате посетител...“

Съвсем тихичко.

Те втренчиха поглед във вратата, а след това в книгите, разхвърляни на купчинки по пода.

— Бийти! — каза Милдред.

— Не може да бъде Бийти.

— Върнал се е! — прошепна тя.

Откъм входната врата отново се чу шепот: „Имате посетител...“

— Няма да отваряме! — Монтег се облегна на стената, после бавно приклепна и смутено започна да побутва книгите с палеца си, с показалеца си. Трепереше и много му се искаше пак да натика книгите зад решетката на вентилатора, но знаеше, че няма сили отново да се изправи лице срещу лице с Бийти. Отпусна се и седна, а гласът от входната врата отново се обади, този път по-настойчиво. Монтег взе една малка книжка от пода.

— Откъде да започнем? — Той разтвори книгата по средата и се загледа в текста. — Смятам, че ще е най-добре да започнем от началото.

— Той ще влезе — каза Милдред — и ще ни изгори заедно с книгите!

Гласът от входната врата най-сетне млъкна. Последва тишина. Монтег усети, че има някой зад вратата, че някой стои там и се ослушва. След това чу стъпки, които се отдалечиха по пътеката и през полянката.

— Да видим какво пише тук — каза Монтег.

Той произнесе думите задъхано, с мъчително усилие. Прехвърли десетина страници и най-после се спря на някакъв текст:

„Изчислено е, че независимо един от друг единайсет хиляди души са били осъдени на смърт, защото не са се съгласили да чупят яйцата си откъм острия им край.“

— Какво значи това? — обади се Милдред, която седеше в другия край на хола. — Не виждам никакъв смисъл! Капитанът беше прав!

— Чакай, чакай! — каза Монтег. — Ще започнем отново, от началото.

---

[1] В Америка в началото на XIX в. се появяват пътуващи трупи от музиканти и артисти, изпълняващи негърски фолклор. — Б.пр. ↑

[2] Една Милей (1892–1950) — американска поетеса, известна с изящните си остроумни стихове. — Б.пр. ↑

[3] Метод за търговска реклама. Ако купиш определено количество стока от дадена марка, изпращаш на фирмата събраните капаци от консервени кутии, буркани и пр. и получаваш премия. — Б.пр. ↑

[4] Юношеска „игра“, разпространена в САЩ, в която двама младежи препускат е голяма скорост един срещу друг с колите си по средата на шосето и този, който пръв се отклони в своята половина на шосето, е „страхливец“. Английското наименование е *chiksep*, което освен „пиле“ в разговорния език означава и „страхливец“. — Б.пр. ↑

[5] Северноамериканска политическа и религиозна секта, основана в 1827 г., чиято вяра е смесица от християнство и многобожие. — Б.р. ↑

## ВТОРА ЧАСТ

### СИТОТО И ПЯСЪКЪТ

Те четеха през дългия следобед, а студеният ноемврийски дъжд се сипеше от небето върху притихналата къща. Седяха в хола, защото гостната изглеждаше празна и сива, когато стените ѝ не искряха от оранжеви и жълти конфети, без фойерверките и без жените в златисти рокли и мъжете в костюми от черно кадифе, които, подобно на фокусници, измъкваха петдесеткилограмови зайци от сребърните си цилиндри. Гостната беше мъртва, но Милдред непрестанно поглеждаше натам с безизразно лице, докато Монтег крачеше из стаята и седаше по турски на пода; той прочиташе на глас някои страници по десет пъти.

„Не може точно да се определи моментът, в който се поражда приятелството. Както когато пълниш капка по капка някакъв съд с вода, най-сетне идва една капка, която го препълва, така и в поредицата от прояви на приятелство идва една, която грабва сърцето ти.“

Монтег спря да чете и се вслуша в ромолето на дъжда.

— Дали не стана така с мен и с девойката от съседната къща? Толкова се мъчих да го разбера!

— Тя е мъртва. За бога, нека говорим за някой, който е жив.

Монтег не погледна жена си, а разтреперан прекоси хола, отиде в кухнята и дълго време стоя там, наблюдавайки как дъждът се блъска в прозорците; когато се успокои, той се върна сред сивата светлина на хола.

Разтвори друга книга.

— Любимата тема — Аз!

Погледна косо към телевизионната стена.

— Любимата тема — Аз!

— Виж, *това* го разбирам — каза Милдред.

— Но любимата тема на Кларис не беше нейната собствена личност. Тя се интересуваше от всички други хора, включително и от мен. Тя беше първият човек, който от толкова години насам истински ми хареса. Тя беше първият човек, който ме погледна право в очите, като че ли аз имах някакво значение. — Той вдигна от пода двете книги. — Тези хора отдавна са умрели, но знаая, че думите им по един или друг начин сочат към Кларис.

Отвън, в дъжда, откъм входната врата се чу тихо дращение.

Монтег замръзна на място. Милдред отвори уста и се прилепи до стената.

— Зад вратата... има някой... защо ли електронният глас не ни предупреждава?

— Аз го изключих.

Изпод вратата се чу леко сумтене, леко дихание на електрическа пара.

Милдред се изсмя:

— Та това е някакво куче. Искаш ли да го изгоня?

— Не мърдай от мястото си!

Тишина. Студеният дъжд продължаваше да вали. А изпод заключената врата се излъчваше мирисът на електрически заряд.

— Хайде да продължим — спокойно каза Монтег.

Милдред ритна една от книгите.

— Книгите не са хора. Ти четеш, аз гледам наоколо, но никого не виждам!

Той погледна към гостната — мъртва и сива като водите на океан, който би загъмжал от живот, ако включеше електронното слънце.

— А моето „семейство“ — каза Милдред, — виж, това са живи хора. Те ми казват разни неща; аз се смея, те се смеят. Ами цветовете!

— Да, разбирам!

— И освен това, ако капитан Бийти узнае за тези книги... — Тя се замисли. На лицето ѝ се изписа удивление, после ужас. — Та той може да дойде и да изгори къщата и моето „семейство“! Това е ужасно! Помисли само колко пари сме похарчили. Защо да чета? За какво?



— За какво? Защо? — каза Монтег. — Онази вечер видях най-отвратителната змия на света. Тя беше мъртва, а всъщност беше жива. Тя гледаше, а всъщност нищо не виждаше. Искаш ли да видиш тази змия? Тя се намира в службата за бърза помощ, където вече е попълнен картон за всички мръсотии, които е изсмукала от теб. Искаш ли да отидеш и да погледнеш в тази картотека? Може би ще намериш картоната под името „Гай Монтег“ или под рубриката „Страх“ или „Война“. А искаш ли да отидеш в оная къща, която изгорихме снощи? Да разровиш пепелта и да потърсиш костите на оная жена, която изгоря заедно със собствения си дом. А Кларис Макклелан, нея къде да я търсим? В моргата ли? Слушай!

Бомбардировачите прорязаха небето над къщата, задъхвайки се, шептейки, свистейки подобно на огромен невидим вентилатор, който се върти в празно пространство.

— Господи боже! — каза Монтег. — Защо небето непрекъснато е пълно с тия проклети неща! Защо, по дяволите, тези бомбардировачи се издигат там всяка секунда от живота ни! Защо никой не говори по този въпрос! Нали вече спечелихме две атомни войни. Дали забравихме света, защото ние тук така добре се забавляваме? Дали защото сме толкова богати, а останалите хора по света са толкова бедни, та просто пет пари не даваме за тях? Чувал съм да казват, че светът умира от глад, докато ние сме сити и пресити. Вярно ли е, че хората по света упорито се трудят, докато ние се забавляваме? Затова ли толкова много ни мразят? Някога, преди години, чувах, че наистина ни мразят. *Ти* знаеш ли защо ни мразят? Аз не знам, в това съм сигурен! Може би книгите поне наполовина ще ни измъкнат от това неведение. *Може би* те ще ни попречат да повтаряме същите проклети и налудничави грешки! Не съм чувал идиотските копелета в твоята гостна да говорят по този въпрос. Боже мой, Мили, не *разбираш ли*? Само един час дневно с тези книги, и може би...

Телефонът иззвъня. Мили сграбчи слушалката.

— Ани! — ухили се тя. — Да, тази вечер е Белият клоун!

Монтег отиде в кухнята и захвърли книгата. „Монтег — каза си той, — ти наистина си глупак. А оттук нататък какво ще правиш? Ще предадеш ли книгите, ще забравиш ли цялата история?“ Той разтвори книгата и започна да чете, за да не чува смеха на Милдред.

„Бедната Мили! — помисли си той. — Бедни Монтег, и ти нищо не разбираш. Но къде толкова късно ще намериш помощ, къде толкова късно ще намериш учител?“

Чакай! Той затвори очи. Ами да, разбира се! В паметта му отново изплува раззелененият парк. Напоследък този спомен много често го навестяваше, но сега Монтег съвсем ясно си възстанови какво се бе случило един ден преди година в градския парк, когато бе видял оня старец с черния костюм бързо да скрива нещо под палтото си... Старецът бе скочил, като че искаше да избяга. А Монтег беше извикал:

— Стойте!

— Нищо не съм направил!

— Че кой твърди обратното?

Известно време те седяха там, сред зелената мека светлина, без да продумат, и след това Монтег заговори за времето, а старецът му отвърщаше с тих глас. Това бе една странно тиха среща. Старецът му призна, че е бивш професор по английски език и че е бил изхвърлен на улицата преди четирийсет години, когато и последният университет за хуманитарни науки е бил закрит поради липса на студенти и средства. Името му бе Фейбър и когато най-сетне страхът му попремина, той заговори с напевен глас, загледан в небето, дърветата и зеления парк, и след като измина цял час, каза на Монтег нещо, което прозвуча като неримувано стихотворение. После старецът стана още по-смел и взе да речитира стихове. Държеше ръката си в левия джоб на палтото и изговаряше думите нежно, а Монтег знаеше, че ако протегне ръка, изпод палтото на стареца ще измъкне стихосбирка. Но той не протегна ръка. Ръцете му останаха върху коленете, изтръпнали, неподвижни. „Аз не говоря за самите неща, сър — бе казал Фейбър. — Говоря за смисъла на нещата. Седя тук и знаей, че живея.“

Всъщност това бе всичко. Един час монолог, едно стихотворение, една-две забележки и после, без да е ставало дума, че Монтег е пожарник, Фейбър с трепереща ръка бе написал адреса си на късче хартия: „За вашите картотеки — бе добавил той, — в случай че решите да ми се разсърдите.“

„Но аз не ви се сърдя“ — бе отвърнал Монтег с изненада.

В хола Милдред се смееше истерично.

Монтег отиде до шкафчето си в спалнята, прелисти тефтерчето си, докато стигна до бележката: „Случаи за евентуално проучване.“

Там беше и името на Фейбър. Той не го бе съобщил, но не бе го и зачеркнал.

Набра номера по деривата. На другия край на жицата апаратът повика десетина пъти името на Фейбър, преди да се обади слабият глас на професора. Монтег каза името си. Последва продължително мълчание.

— Да, кажете, мистър Монтег?

— Професор Фейбър, искам да ви задам един доста необикновен въпрос. Колко екземпляра от Библията са останали в нашата страна?

— Не разбирам за какво говорите!

— Искам да зная дали въобще са останали някакви екземпляри.

— Това е клопка! Не мога да разговарям с всекиго по телефона!

— Колко екземпляра са останали от произведенията на Шекспир и Платон?

— Нито един! Знаете го не по-зле от мен! Нито един!

Фейбър затвори телефона.

Монтег отпусна слушалката. Нито един. Той, разбира се, знаеше това от списъците в пожарната станция. Но, неизвестно защо, му се искаше да го чуе и от устата на Фейбър.

В хола лицето на Милдред преливаше от радостно вълнение:

— Моите приятелки ще ми дойдат на гости!

Монтег ѝ показва една книга.

— Това е Старият и Новият завет и...

— Не започвай отново!

— Това може би е последният екземпляр в нашата част на света.

— Ще го върнеш тази вечер, нали? Капитан Бийти сигурно знае, че го имаш.

— Едва ли знае точно коя книга съм откраднал. Но с коя друга да я сменя? Джеферсън ли да му предам? Или Торо! Коя книга е най-малко ценна? И ако предам някоя друга, а Бийти знае точно коя съм взел, той ще се досети, че тук имаме цяла библиотека!

Устните на Милдред конвулсивно се свиха:

— Виждаш ли какво правиш! Ще ни погубиш! Кой е по-важен, аз или тая Библия? — Тя вече беше започнала да крещи и седеше там, прилична на восъчна кукла, която се топи от собствената си температура.

Той сякаш чуваше гласа на Бийти:

„Седни, Монтег! Гледай! Нежно като листенцата на цвете. Запалваш първата страница, запалваш втората страница. Всяка от тях се превръща в черна пеперуда. Красиво е, нали? Запалваш третата страница от втората и продължаваш така, като че палиш цигара от цигара, и глава по глава изгаряш всичките глупости, които се крият в думите, всички лъжливи обещания, всички изтъркани идеи, всички остарели философии.“ Бийти стоеше там, леко изпотен, а подът пред него бе затрупан от рояци черни молци, загинали в една-единствена буря.

Милдред спря да крещи също така внезапно, както беше започнала. Монтег не ѝ обръщаше внимание.

— Може да се направи само едно нещо — каза той. — До довечера, когато трябва да предам книгата на Бийти, да извадя второ копие.

— Нали тази вечер ще бъдеш тук за програмата на Белия клоун, когато ще дойдат приятелките ми? — извика Мили.

Монтег се спря пред вратата, без да се обръща.

— Мили?

Мълчание.

— Какво?

— Мили? Обича ли те Белият клоун?

Никакъв отговор.

— Мили, обича ли... — Той облиза устните си. — Твоето „семейство“ обича ли те, обича ли те много, обича ли те от сърце и душа, Мили?

Усети, че зад гърба му тя бавно примига.

— Що за глупав въпрос?

Искаше му се да заплаче, но не успя; в очите му не се появиха сълзи.

— Ако видиш онова куче отвън — каза Милдред, — ритни го вместо мен.

Той се поколеба, послуша се. Отвори вратата и излезе навън.

Дъждът беше спрял и слънцето залязваше в ясното небе. Улицата, полянката и стълбището бяха пусти. Той въздъхна с облекчение.

След това тръшна вратата зад себе си.

Беше в подземната железница.

„Вцепенен съм — помисли си той. — Кога всъщност се появи тази безчувственост на лицето? А в тялото ми? Онази нощ, когато ритнах в мрака флакончето с таблетки, сякаш ритнах заровена мина.

Всичко ще се оправи — каза си той. — За това ще трябва време, но ще го направя или пък Фейбър ще ми помогне. Някой някъде ще възвърне израза на лицето ми, ще направи ръцете ми такива, каквито бяха преди. Дори и усмивката — помисли си той, — старата усмивка на загорялото лице, и нея я няма. А без нея съм загубен.“

Тунелът летеше край него — кремави плочки, мрак, кремави плочки, мрак, цифри и мрак, и още мрак, и всичко се сливаше в едно.

Веднъж като дете бе седял посред пладне на една пясъчна дюна край морето под безоблачното синьо небе и палещото слънце и се бе опитвал да напълни едно сито с пясък, защото някакъв безсърдечен братовчед му беше казал: „Напълни това сито и ще ти дам десет цента!“ И колкото по-бързо бе сипвал пясъка, толкова по-бързо пясъкът се бе процеждал с горещ шепот през ситото. Ръцете му се бяха изморили, пясъкът падаше, а ситото си оставаше празно. Седнал на дюната в горещия юлски ден, той бе усетил как по бузите му безшумно се стичат сълзи.

Сега, когато пневматичният влак го подрусваше из мъртвите подземия на града, той си спомни ужасната логика на това сито, сведе очи и видя, че държи Библията разтворена. Във вагона имаше хора, но той стискаше книгата в ръце и му хрумна нелепата мисъл: ако четеш бързо и прочетеш всичко, може би част от пясъка ще се задържи в ситото. Но той четеше, а думите изчезваха и той си мислеше: след няколко часа ще дойде Бийти и ще трябва да му предам книгата. Затова нито едно изречение не трябва да ми убегне, трябва да запомня всеки ред. Ще си наложа да го направя.

Той стисна книгата в ръцете си.

Затръбиха тромпети:

— Паста за зъби ДЕНАМ!

„Млъкни — помисли си Монтег. — Мисли за лилиите в полето!“

— Паста за зъби ДЕНАМ!

„Те са безгрижни...“

— Пастата за зъби...

„Мисли за лилиите в полето, млъкни, млъкни!“

— ДЕНАМ!

Той пак разтвори книгата и започна трескаво да прелиства страниците ѝ и да ги опипва, като че ли беше сляп, а очите му, без да премигват, се втренчваха във формата на отделните букви.

— ДЕНАМ! Пише се Д-Е-Н...

„Безгрижни са и...”

Яростен шепот на горещ пясък, преминаващ през празно сито.

— Само ДЕНАМ!

„Мисли за лилиите, лилиите, лилиите...”

— ДЕНАМ дезинфекцира!

„Млъкни! Млъкни! Млъкни!” — това бе такава отчаяна молба, такъв ужасяващ вик, че без да усети, Монтег се бе изправил, а смаяните пътници в шумния вагон го гледаха с недоумение и се отдръпваха в страни от този човек с разтворена книга в ръка, с безумно, подпухнало лице, с пресъхнали устни, които се движеха безмълвно. Същите тези хора, които само преди секунда седяха и отмерваха с крак ритъма: „Зъб-на па-ста «Де-нам»! Чу-ден зъ-бен крем «Де-нам», «Де-нам»! Па-ста, па-ста — па-ста“, едно, две — едно, две, три — едно, две, три — едно, две, три. Същите хора, чиито устни беззвучно произнасяха думите: „Зъбна паста ДЕНАМ“. И сякаш да си отмъсти, радиото на влака избулва върху Монтег лавина от музика, изпълнявана върху олово, мед, сребро, хром и пиринч. Трясъкът принуди хората да се смирят; те не избягаха; нямаше къде да бягат. Огромният пневматичен влак потъна в своята подземна шахта.

„Лилиите в полето!”

ДЕНАМ!

„Казах *лилиите*...”

Хората го изгледаха смаяно.

— Извикайте кондуктора!

— Този човек е полуд...

— Станция Ноул Вю.

Влакът спря със свистене.

— Станция Ноул Вю — вик.

ДЕНАМ — шепот.

Устните на Монтег едва се движеха: „Лилиите...”

Вратата на вагона се отвори със съскане. Монтег стоеше неподвижен. Вратата въздъхна, започна да се затваря. Едва тогава, крещейки безмълвно той се хвърли напред, разблъска другите пътници

и в последния миг се измъкна през затварящата се врата. Не се качи на ескалатора, а се втурна нагоре по облицованите с бели плочки тунели, защото искаше да чувства, че краката му се местят, че ръцете му се движат, че дробовите му се свиват и отпускат, че гърлото му пресъхва от допира с въздуха. Зад него се носеше ехото: ДЕНАМ! ДЕНАМ! ДЕНАМ! Влакът изсъска като змия и изчезна в дупката си.

— Кой е?

— Монтег!

— Какво искате?

— Отворете ми!

— Нищо не съм направил!

— По дяволите, сам съм!

— Заклевате ли се?

— Кълна ви се!

Вратата бавно се отвори и Фейбър се показа на входа. На светлината той изглеждаше много стар, много немощен и много изплашен. Старецът имаше вид като че ли дълго време не беше излизал от дома. Не се различаваше много от белите измазани стени на къщата. Кожата на лицето и устните му беше бяла, косата му беше бяла, бледосините му очи бяха избелели. После погледът му се спря върху книгата, която Монтег носеше под мишницата си, и той престана да изглежда така стар и така немощен. Страхът му постепенно премина.

— Простете. Човек трябва да бъде предпазлив.

Очите му не можеха да се отделят от книгата под мишницата на Монтег.

— Значи, вярно е.

Монтег влезе. Вратата се затвори зад него.

— Седнете. — Фейбър вървеше заднишком, сякаш се боеше, че книгата може да изчезне дори ако за миг откъсне поглед от нея. Спалнята зад него беше отворена и вътре, върху едно бюро, се валяха в безпорядък апаратури и стоманени инструменти. Монтег успя само да ги зърне, защото Фейбър, виждайки, че вниманието на Монтег се отклонява, бързо се извърна, затвори вратата към спалнята и застана пред нея, стискайки бравата с трепереща ръка. Погледът му колебливо

се върна към Монтег, който вече седеше, сложил книгата върху коленете си.

— Книгата... вие откъде?...

— Откраднах я.

Фейбър за пръв път вдигна глава и погледна Монтег в очите.

— Вие сте смел човек.

— Не — каза Монтег. — Но жена ми е на смъртно легло. Един мой приятел вече умря. Един друг човек, който можеше да ми бъде приятел, бе изгорен преди по-малко от двайсет и четири часа. Вие сте единственият, който знаех, че може да ми помогне. Да прогледна. Да прогледна...

Ръцете на Фейбър нервно потръпваха върху коленете му.

— Може ли?

— Моля! — Монтег му подаде книгата.

— Толкова време мина. Аз не съм религиозен. Но толкова време мина. — Фейбър започна да прелиства страниците, спирайки се тук-там, за да прочете някой ред. — Точно такава е, каквато си я спомням. Господи, как са я променили днес в нашите „гостни“! Сега Христос е член на „семейството“. Често се питам дали бог би познал собствения си син, така както сме го наконтили, или по-скоро така както, сме го окарикурирали. Когато не прави рекламни намеци за някои стоки, които всеки вярващ непременно трябва да си купи, прилича на къс захаросана дъвка. — Фейбър помириша книгата. — Знаете ли, че книгите миришат на индийско орехче или на някаква друга подправка от далечна страна? Когато бях малък, така обичах да ги мириша. Господи, колко хубави книги имаше едно време, преди да позволим да ги унищожат!... — Фейбър продължи да прелиства книгата. — Мистър Монтег, пред вас стои един страхливец. Много отдавна разбрах накъде отиват работите. Но не казах нищо. Аз бях един от невинните, които можеха да вдигнат глас още когато никой не искаше да слуша „виновните“, но не казах нито дума и самият станах виновен. И когато в края на краищата създадох институцията на пожарникарите, за да изгарят книгите, аз само промърморих веднъж-дваж и се примирих, защото тогава вече нямаше кой да мърмори и да крещи заедно с мен. А сега е много късно. — Фейбър затвори Библията. — Но кажете ми, защо дойдохте тук?



— Вече никой никого не слуша. Не мога да говоря на телевизионните стени, защото те ми крещят. Не мога да говоря с жена си, защото тя слуша стените. Искам просто някой да чуе това, което имам да кажа. И може би ако говоря достатъчно дълго, думите ми ще придобият някакъв смисъл. От вас искам да ме научите да разбирам онова, което чета.

Фейбър се вгледа в продълговатото лице на Монтег със синкавопепелявите бузи.

— А какво ви разтърси? Какво изтръгна факела от ръцете ви?

— Не зная. Имаме всичко необходимо, за да бъдем щастливи, но не сме щастливи. Нещо липсва. Огледах се наоколо. Единственото нещо, за което с положителност зная, че липсва, това са книгите, които съм изгорил през последните десет-двайсет години. Затова си помислих, че книгите може да помогнат.

— Вие сте безнадежден романтик — каза Фейбър. — Това би звучало смешно, ако не беше толкова сериозно. Вие всъщност нямате нужда от книги, а от някои от нещата, които едно време се казваха в книгите. Същите неща би могло и днес да ги има в програмите на „семействата“ в телевизионните гостни. Програмите на радиото или телевизията и днес биха могли да бъдат проводник на знания, но не са. Не, не само от книги имате нужда вие! Търсете онова, от което имате нужда, навсякъде, където можете да го намерите — в стари грамофонни плочи, стари филми, стари приятели; търсете го в природата, търсете го у самия себе си. Книгите бяха само един от онези сандъци, в които пазим много неща, които се боим, че ще забравим. В тях няма нищо магическо. Магическото се крие само в онова, което книгите казват, в начина, по който те съшиват една с друга отделните части на вселената, така че тя да ни изглежда като нещо цяло. Вие, естествено, не сте могли да знаете това, естествено, все още не можете да разберете какво искам да ви кажа, като ви разправам всичко това. Но интуицията не ви лъже, а това е важното. Липсват три неща.

На първо място, знаете ли защо книги като тази са толкова ценни? Защото в тях има качество. А какво означава думата качество? За мен това означава жива тъкан. Тази книга има *пори*. Тя има своя физиономия. Можеш да я сложиш под микроскоп и ако погледнеш през лещата, ще видиш живота, който се движи в безкрайното си

многообразие. Колкото повече „пори“ има на квадратен инч хартия, толкова по-правдиво са отразени подробностите от живота, толкова по-начетен ще станеш. Поне такава е *моята* дефиниция. *Многозначителни тънкости. Неподозирани тънкости.* Добрите писатели се докосват до самия живот. Посредствените само погалват отгоре-отгоре. Слабите го изопачават и го хвърлят на боклука.

Сега разбирате ли защо хората мразят книгите и се страхуват от тях? Книгите показват порите по лицето на живота. Хората, които обичат спокойствието, искат да виждат само лица, изваяни от восък, лица без пори, без коси, без израз. Живеем във време, когато цветята се опитват да живеят чрез други цветя, вместо да растат върху чернозема под благодатния дъжд. Дори и фойерверките, колкото и красиви да са те, са резултат от химията на земята. И все пак ние си въобразяваме, че можем да растем, хранейки се с цветя и фойерверки, без да завършим химическия цикъл, който ни връща към действителността. Знаете ли легендата за Херкулес и гиганта Антей, който бил непобедим, докато краката му опирали твърдо о земята? Но когато Херкулес го изтръгнал от земята и го издигнал във въздуха, той мигом загинал. Ако днес за нас, за нашия град и за нашето време в тази легенда не се крие поука, тогава побърканият съм аз. Ето това е първото нещо, от което казах, че имаме нужда. Качество, тъкан на нашите познания.

— А второто?

— Свободно време.

— Но ние имаме толкова много свободно време!

— Свободно време, да! Но имаме ли време да мислим? Ако не караш колата си със сто мили в час, бързина, при която не можеш да мислиш за нищо друго освен за опасността, тогава играеш на някаква игра или седиш в стая и гледаш четирите телевизионни стени, без да можеш да спориш с тях. Защо? Защото телевизията — това е „действителността“. Тя има непосредствен контакт с теб, тя има измерения. Казва ти какво да мислиш и го набива в главата ти с гръм и трясък. Тя *не може* да не бъде права. Всичко, което ти казва, *изглежда* така правдоподобно! Тя толкова бързо те кара да възприемаш нейните собствени заключения, че твоят разум дори няма време да протестира и да каже: „Що за глупост!“

— Действителни хора всъщност са само членовете на „семейството“.

— Какво казахте?

— Жена ми смята, че книгите не са „действителни“.

— Слава богу! Тях можеш да ги затвориш и да им кажеш: „Почакайте за момент!“ Можеш да им бъдеш върховен господар. Но кой някога е успял да се изтръгне от ноктите, които се вкопчват в теб, когато пуснеш корени в една телевизионна гостна? Тя те превръща в каквото си иска. Средата, която тя създава, е толкова реална, колкото и светът. Тя се *превръща* в истина и *става* истина. Книгите можеш да обориш с разсъждения. Но въпреки всичките мои знания и целия ми скептицизъм никога не съм успявал да споря с цветен симфоничен оркестър от сто души и в три измерения, нито пък да стана част от една такава невероятна „гостна“. Както виждате, моята гостна се състои само от четири измазани стени. А това тук — той показва в протегнатата си ръка две малки каучукови тампончета, — това е за ушите ми, когато пътувам в реактивната подземна железница.

— Пастата за зъби ДЕНАМ — със затворени очи каза Монтег. — А оттук нататък какво ще правим? Книгите ще ни помогнат ли?

— Само ако ни бъде предоставено третото нещо, от което се нуждаем. Както казах, първото нещо е качеството на нашите познания. Второто — необходимото свободно време, за да ги усвоим. Третото — това е правото да действваме въз основа на онова, което сме научили от взаимодействието между първите две неща. А на мен не ми се вярва, че един много стар човек и един сърдит пожарникар биха могли толкова късно да направят нещо по този въпрос...

— Аз мога да се снабдя с книги.

— Много е рисковано.

— В това всъщност се крие красотата на смъртта: когато няма какво да губиш, поемаш всякакъв риск.

— Ето, че казахте нещо интересно — засмя се Фейбър, — при това без да сте го прочели някъде.

— А в книгите има ли *такива неща*? Аз просто го казах така, без да се замислям!

— Толкова по-добре! Това значи, че не сте го измислили заради мен или заради някой друг, дори не и заради самия себе си.

Монтег се наведе напред.

— Днес следобед си помислих: ако наистина се окаже, че книгите са ценни, ние бихме могли да намерим печатарска машина и

да отпечатваме по няколко екземпляра...

— Ние?

— Вие и аз.

— О, не! — Фейбър се изправи.

— Но позволете ми поне да ви разкрия моя план...

— Ако настоявате да ми го разкриете, ще трябва да ви помоля да си отидете.

— Но това не ви ли интересува?

— Не, ако ще ми говорите неща, заради които биха могли да ме изгорят. Бих ви изслушал единствено ако предложите някакво средство да бъде унищожена самата институция на пожарните станции. Например, ако предложите да отпечатваме книги и да намерим начин да ги скрием в домовете на пожарникарите из цялата страна, за да посеем семената на съмнението сред тези подпалвачи. Вижте, тогава ще ви кажа браво!

— Искате да подхвърлим книгите в къщите им, да дадем сигнал за тревога и после да гледаме как изгарят къщите на пожарникарите, така ли?

Фейбър вдигна вежди и погледна Монтег, като че ли виждаше непознат.

— Аз само се пошегувах.

— Ако смятате, че си заслужава, да опитаме, но бих искал да имам вашата дума, че това ще помогне.

— За такива неща не може да се даде гаранция! В края на краищата дори навремето, когато разполагахме с всички желани книги, пак търсехме най-високата скала, за да се хвърлим. Но ние наистина трябва да наберем сили. Наистина са ни нужни знания. И може би след хиляда години ще започнем да търсим по-ниски скали. Книгите съществуват, за да ни напомнят какви магарета и глупаци сме. Те са като преторианската гвардия на Цезар, която сред грохота на парада му шепнела: „Цезаре, помни, че си смъртен!“ Малцина от нас имат възможност да отидат навсякъде, да разговарят с всекиго, да опознаят всички градове в света; ние нямаме нито време, нито пари, нито чак толкова много приятели. Нещата, които вие търсите, Монтег, съществуват на света, но обикновеният човек може да опознае деветдесет и девет на сто от тях единствено посредством книгите. Не искайте никакви гаранции. И не разчитайте, че спасението е в едно-

единствено нещо, било то човек, машина или библиотека. Помогнете и вие колкото можете, а ако вземете да се давите, поне ще умрете със съзнанието, че сте заплували по посока на брега.

Фейбър стана и започна да крачи из стаята.

— Е, и? — попита Монтег.

— Напълно сериозен ли сте?

— Напълно!

— Това е коварен план, казвам ви го направо. — Фейбър нервно погледна към вратата на спалнята си. — Пожарните станции из цялата страна да изгорят, да бъдат унищожени като огнища на предателство. Ей богу! Саламандърът да разкъса собствената си опашка.

— Аз имам списък с адресите на пожарникарите из цялата страна. Ако създадем някаква подмолна...

— Лошото е, че не можем да се доверяваме на хората. Кой ще запалва пожарите — вие, аз и още кой?

— Няма ли професори като вас, бивши писатели, историци, лингвисти?...

— Те или са мъртви, или са много стари.

— Колкото са по-стари, толкова по-добре; никой няма да им обръща внимание. Признайте си, че познавате десетки такива хора!

— О, вземете само актьорите! Мнозина вече дълги години не са играли пиесите на Пирандело, Шоу или Шекспир, защото в тези пиеси се проявява прекалено голямо *разбиране* на живота. Бихме могли да се възползуваме от техния гняв. Бихме могли да се възползуваме и от основателния гняв на историците, които вече четирийсет години не са написали нито ред. Наистина бихме могли да основем курсове, за да учим хората да четат и мислят.

— А защо не?

— Защото това е нищо. Цялата ни култура е простреляна в гърдите. Скелетът ѝ трябва да бъде претопен и излят наново. Господи, това не е така просто, както да вземеш книга, която си захвърлил преди половин век. Не забравяйте впрочем, че все по-рядко се случва на пожарникарите да горят книги. Хората престанаха да четат по свое собствено желание. От време на време вие устройвате по някое цирково представление, вдигате във въздуха сгради и тълпите се трупат, за да наблюдават красивото зрелище на пожара, но това всъщност е само някаква жалка интермедия, която едва ли е нужна, за

да бъдат държани хората в подчинение. Вече тъй малко хора се бунтуват. А повечето от тях, като мен, лесно се плашат. Можете ли да танцувате по-бързо от Белия клоун, да крещите по-силно от „фокусника“ и от „семействата“ на телевизионните екрани? Ако можете, ще си пробиее път, Монтег. Във всеки случай вие сте луд. Хората *наистина* се забавляват.

— Да, самоубиват се! Убиват!

Докато говореха, чуваха ескадрила бомбардировачи, която летеше на изток, но едва сега двамата мъже млъкнаха и се вслушаха, чувствувайки как грохотът на реактивните мотори ги разтърсва целите.

— Търпение, Монтег. Нека оставим войната сама да изключи копчетата на „семействата“. Нашата цивилизация се разпада на съставните си части. Стойте настрана от центрофугата.

— Но нали все някой трябва да бъде готов, след като всичко се сгромолясва?

— Някой? Кой? Хора, които ще цитират Милтън? Или хора, които ще казват: чувал съм за Софокъл? Или хора, които ще напомнят на оцелелите, че и човекът си има своите добри страни? Те само ще съберат останалите камъни и ще започнат да ги хвърлят един срещу друг. Идете си вкъщи, Монтег. Легнете си. Защо ще пропилявате последните си часове, тичайки напред-назад из клетката си, отричайки, че сте пленник?

— Значи идеята вече не ви интересува?

— Интересува ме толкова много, че направо се поболявам.

— И въпреки това не искате да ми помогнете?

— Лека нощ, лека нощ.

Ръцете на Монтег сграбчиха Библията. Той видя какво са направили ръцете му и се изненада.

— Искате ли да притежавате тази книга?

— Бих дал дясната си ръка — каза Фейбър.

Монтег стоеше и чакаше да види какво ще стане по-нататък. Ръцете му, подобно на двама души, обединили силите си, сами започнаха да късат страниците на книгата. Откъснаха титулната страница, след това първата страница, после втората.

— Глупак, какво правите! — Фейбър скочи, като че ли някой го бе ударил. Той се хвърли към Монтег. Монтег го отблъсна и ръцете му

продължиха да късат страниците. На пода паднаха още шест листа. Той ги вдигна и ги смачка; Фейбър гледаше втренчено.

— Недейте, моля ви се! — извика старецът.

— Кой може да ми попречи? Аз съм пожарникар. Мога да ви изгоря.

Старецът го погледна.

— Няма да го направите.

— Бих могъл да го направя.

— Книгата! Не я късайте повече! — Фейбър се отпусна в креслото с преbledняло лице и треперещи устни. — Не ме мъчете повече. Какво искате?

— Искам да ме учите.

— Добре, добре!

Монтег остави книгата. Той започна да разгъва смачканите листове и да ги оправя, а старецът уморено следеше движенията му.

Фейбър разтърси глава, като че ли току-що се събуждаше.

— Монтег, имате ли пари?

— Имам малко. Четири-петстотин долара. Защо?

— Донесете ги. Познавам един човек, който преди половин век печаташе вестника на нашия университет. Същата онази година, в началото на новия семестър, когато влязох в аудиторията, заварих само един студент, който се беше записал да изучава история на драмата от Есхил до О'Нийл. Разбирате ли? Приличаше на красива статуя от лед, която се топи на слънцето. Спомням си как вестниците загиваха като огромни молци. Никой не ги искаше. Никому не липсваха. И тогава правителството, разбирайки колко изгодно е хората да четат само за страстни устни и удари в слабините, разреши въпроса с вас, пожарникарите. Така че, Монтег, има един безработен печатар. Бихме могли да отпечатаме няколко книги и да почакаме войната да разруши съществуващия ред на нещата и да ни даде нужния тласък. Няколко бомби, и „семействата“ по телевизионните стени ще изчезнат като бели мишки в ръцете на фокусник, ще замлъкнат! А в тишината нашият шепот, достатъчно силен, като шепот от сцена, може да стигне до ушите на хората.

Двамата стояха и гледаха към книгата на масата.

— Мъчех се да запомня — каза Монтег, — но, дявол да го вземе, щом обърна глава от текста, всичко забравям. Господи, как ми се ще да

мога да кажа нещо на капитана. Той е чел доста много и има, или поне така се прави, готов отговор на всеки въпрос. Гласът му се лее като мед. Страх ме е, че с приказките си ще ме превърне отново в онова, което бях. А само преди една седмица, стискайки маркуча с бензин, си мислех: „Божичко, колко е забавно!“

Старецът кимна с глава.

— Който не гради, трябва да изгаря. Това правило е старо като света и като младежката престъпност.

— Искате да кажете, че аз съм малолетен престъпник, така ли?

— У всекиго от нас има такива наклонности.

Монтег тръгна към изхода.

— Не можете ли да ми помогнете по някакъв начин тази вечер, когато се явя пред капитана на пожарната станция? Трябва ми чадър, за да се пазя от дъжда. Ужасно ме е страх, че ще се удавя, ако той отново вземе да ме облива с поток от думи.

Старецът не каза нищо, само още веднъж нервно погледна към спалнята. Монтег улови погледа му.

— Е?

Старецът пое дълбоко въздух, задържа го, след това го изпусна. Отново пое въздух със затворени очи, стиснати устни и пак го изпусна.

— Монтег...

Фейбър най-после се обърна и каза:

— Елате! Замалко щях да ви оставя да си отидете ей така. Аз наистина съм страхлив стар глупак!

Той отвори вратата на спалнята и въведе Монтег в малка стаичка; върху масата бяха разпилени многобройни инструменти, микроскопично тънки жички, миниатюрни спирали, бобини и кристалчета.

— Какво е това? — запита Монтег.

— Доказателство за моята отвратителна страхливост. Вече толкова години живея сам и с въображението си хвърлям отражения върху стените. Встрастих се в електрониката и в техниката на радиопредаването. Страхът ми бе толкова силен, че допълнен от бунтарския дух, който живее в неговата сянка, ме накара да изобретя ето това нещо.

Той вдигна малък зелен металически предмет, не по-голям от куршум за малокалибрен револвер.



— Сигурно ще се заинтересувате как съм намерил средства за това? Естествено, играех на борсата, последното убежище в света за опасния безработен интелектуалец. Да, играех на борсата, изобретих това нещо и започнах да чакам. Половин живот чаках с трепет някой да ми заговори. Аз не се осмелявах да заговоря никого. Тогава в парка, когато седяхме заедно, разбрах, че един ден ще се видим пак, покрай бензина или приятелството, беше трудно да се отгатне. Това мъничко нещо вече е готово от месеци насам. А аз замалко щях да ви оставя да си отидете, толкова съм *изплашен*!

— Прилича на радиораковина.

— Но е по-различно! То същевременно и *слуша*! Ако го сложите в ухото си, Монтег, аз мога спокойно да си седя у дома, да грея изплашените си кости и да слушам и анализирам света на пожарникарите, да откривам слабите му страни, без да се излагам на каквато и да било опасност. Аз ще бъда пчелата-царица, която си седи на сигурно място в своя кошер. А вие ще бъдете търтеят, подвижното ухо. Бих могъл евентуално да поставя такива уши във всички райони на града, у различни хора, да слушам и да преценявам. Дори и търтеите да загинат, аз пак ще си стоя в безопасност у дома и ще успокоявам страха си при най-големи удобства и при най-малък риск. Виждате ли колко предпазливо действам, колко съм достоен за презрение?

Монтег сложи зеленото куршумче в ухото си. Старецът мушна в своето ухо друг такъв малък предмет и размърда устни.

„Монтег!“ — Гласът му прозвуча в главата на Монтег.

„Аз ви чувам!“

Старецът се засмя.

„И аз ви чувам великолепно. — Фейбър шепнеше, но гласът в главата на Монтег беше ясен. — Когато стане време, идете в пожарната станция. Аз ще бъда с вас. Нека заедно да послушаме този капитан Бийти. Бог знае, той може да е един от нас. Аз ще ви казвам какво да му отговаряте. Ще му устроим прекрасно представление. Ненавиждате ли ме заради тази моя електронна подлост? Ето, изпращам ви навън в нощта, а аз оставам в тила с моите проклети уши, които ще чуят как поставяте главата си в торбата.“

— Всеки прави онова, което може — каза Монтег. Той сложи Библията в ръцете на стареца. — Дръжте я. Ще поема риска да предам

друга книга. А утре...

— Да, ще се свържа с безработния печатар; *това* поне ще мога да сторя.

— Лека нощ, професоре.

— Не „лека нощ“! Аз ще бъда с вас цялата нощ като досадна мушица, която ще бръмчи в ухото ви, когато имате нужда от мен. Но все пак пожелавам ви лека нощ и успех!

Вратата се отвори и затвори. Монтег отново се озова сред тъмната улица и се вгледа в околния свят.

Тази нощ човек можеше да почувствува приближаващата война по самото небе, по облаците, които се отдръпваха встрани и отново се сливаха, по звездите, милионите звезди, които плуваха между облаците като вражески въздушни кораби, по чувството, че небето може да се сгромоляса върху града и да го превърне в пепел, а луната да избухне в пурпурния пожар; такива чувства пораждаше нощта.

Монтег излезе от станцията на подземната железница с парите в джоба (той бе отишъл в банката, която работеше денонощно и се обслужваше от касиери-роботи) и докато вървеше, чу по радиораковината, затъкната в едното му ухо:

— Мобилизирахме един милион души. Ако избухне война, бързо ще извоюваме победа...

Почти веднага музиката заля гласа и той се изгуби.

— Десет милиона са мобилизирани — прошепна гласът на Фейбър в другото му ухо. — Но *казвай* един, за да няма паника.

— Фейбър?

— Да?

— Аз не разсъждавам. Както винаги досега просто правя онова, което ми нареждат. Казахте ми да взема парите и аз ги изтеглих от банката. Изобщо не помислих какво правя. Кога ще започна сам да решавам какво да правя?

— Вие вече сте започнали; ако се съди по това, което току-що ми казахте. Ще трябва да имате доверие в мен.

— Аз имах доверие и в другите!

— Да, и вижте накъде отиваме. Ще трябва известно време да вървите слепешком. Ето ръката ми, дръжте се за нея!

— Не искам да мина на другата страна и *пак* да ми се казва какво да правя. Ако е така, какъв смисъл има да минавам на другата страна?

— Вече сте поумнели, вече разсъждавате.

Монтег усещаше как краката му го носят по тротоара към дома му.

— Говорете, не спирайте!

— Искате ли да ви чета? Ще ви чета, за да можете да запомняте. Аз спя само пет часа през нощта. Нямам какво да правя. Така че, ако искате, мога да ви чета, докато заспите. Казват, че ако някой ти шепне на ухото, можеш да запомняш дори заспивайки.

— Добре.

— Ето. — Някъде отдалеч, откъм другия край на града, той долови лекото шумолене на обърната страница. — Книгата на Иова.

Луната се вдигна в небето. Монтег крачеше, а устните му едва-едва се движеха.

В десет часа той още вечеряше, когато входната врата изшептя и Милдред изхвъркна навън, като че ли подгонена от лавата на Везувий. Мисис Фелпс и мисис Бауълс пристигнаха и след малко потънаха в кратера на вулкана с по чаша мартини в ръка. Монтег спря да дъвче. Заприличаха му на някакъв чудовищен кристален полилей, чиито висулки звънтяха с хиляди звукове; през стените той мислено видя замръзналите им усмивки и ето че те вече си крещяха една на друга, за да надвият глъчката.

Монтег се видя, че стои на вратата на гостната с още пълна уста.

— Вижте колко прекрасно изглеждаме всички.

— Прекрасно наистина.

— Мили, ти изглеждаш великолепно!

— Великолепно!

— Всички изглеждате чудесно!

— Чудесно!

Монтег мълчаливо ги наблюдаваше.

— Спокойно! — прошепна му Фейбър.

— Защо съм още тук? — като че на себе си измърмори Монтег.  
— Вече трябваше да съм на път към вас с парите.

— До утре има време. Бъдете внимателен!

— Представлението е *прекрасно*, нали? — изкрещя Милдред.

— Наистина!

На една от стените някаква жена се усмихваше и пиеше портокалов сок. „Как ли прави двете неща едновременно?“ — запита се Монтег. На другите стени рентгеновата снимка показваше как разхладителното пиение с гърчене си пробива път към нейния очарован стомах. Внезапно цялата стая полетя през облаците с ракета, която се гмурна в жълтеникавозелено море, където сини риби ядяха червени и жълти риби. Минутка след това трима бели клоуни взаимно започнаха да си режат крайниците под акомпанимента на нарастващи вълни от смях. Още две минути, и стаята се пренесе извън града, при реактивните коли, които лудо кръжаха по някаква писта, блъскаха се една о друга, връщаха се и пак се блъскаха. Монтег видя как няколко тела излетяха във въздуха.

— Мили, видя ли?

— Видях, *видях*!

Монтег протегна ръка към една от стените на гостната и дръпна главния прекъсвач. Образите постепенно изчезнаха, като че някой бе пуснал да изтече водата от огромен кристален аквариум, пълен с обезумели риби.

Трите жени бавно обърнаха очи и погледнаха Монтег с нескрито раздражение, а после с неприязън.

— Кога мислите, че ще започне войната? — запита той. — Виждам, че тази вечер съпрузите ви ги няма.

— О, те идват и си отиват, идват и си отиват — каза мисис Фелпс. — Ту са вкъщи, ту ги няма, а вчера мобилизираха Пийт. Ще се върне идущата седмица. Така казаха военните. Светкавична война. Четирийсет и осем часа — казаха те, — и всички ще се върнат по домовете си. Така казаха военните. Светкавична война. Вчера повикаха Пийт и казаха, че идущата седмица ще си бъде вкъщи. Светкавична...

Трите жени се размърдаха и нервно погледнаха към празните мътносиви стени.

— Аз не се безпокоя — продължи мисис Фелпс. — Нека се безпокои Пийт. — Тя се изкиска. — Нека се безпокои добрият стар Пийт. А аз — не! Аз не се безпокоя.

— Разбира се! — каза Мили. — Нека се безпокои добрият стар Пийт!

— Казват, че винаги загивали чуждите съпрузи.

— И аз така съм чувала. Никога през живота си не съм познавала човек, който да е загинал на война. Виж, зная хора, които са се убивали, скачайки от прозорците — както мъжът на Глория миналата седмица, — но убити във войните — не!

— Убити във войните, не! — потвърди мисис Фелпс. — Но за всеки случай Пийт и аз винаги сме си казвали: никакви сълзи, никакви такива работи. Това е третият брак и на двама ни и ние сме независими един от друг. „Да запазим свободата си!“ — винаги си повтаряме това. „Ако ме убият — каза ми той, — няма защо да се безпокоиш и да плачеш, а просто взemi и се омъжи отново и не мисли за мен.“

— Това ми напомня... — започна Милдред. — Гледахте ли снощи по телевизията петминутната любовна история на Клара Доув? Ставаше дума за една жена, която...

Монтег мълчеше и разглеждаше тези женски лица така, както едно време, още като дете, бе разглеждал образите на светци в една черква от чуждо вероизповедание, в която бе влязъл. Лакираните лица на тези същества не означаваха нищо за него, макар че той започна да им говори и дълго стоя в тази черква, опитвайки се да възприеме тяхната религия, да разбере какво представлява тази религия, да вдъхне дълбоко в дробовете си, а оттам и в кръвта си достатъчно от острата миризма на тамян и обичайния за черквата прах, за да може да се разчувствува, да се трогне от цветните изображения на тези мъже и жени с порцеланови очи и рубиненочервени устни. Но нищо не стана; все едно, че само се разхождаше в някакъв чуждестранен магазин, където не приемаха валутата, която имаше в джоба си, и той остана безстрастен дори когато докосваше с пръст дървото, гипса и глината. Същото чувство изпитваше и сега, в своята собствена гостна, с тези жени, които нервно се въртяха в креслата си под погледа му, палеха цигари, пускаха кълба дим, оправяха изрусените си коси и разглеждаха лака на ноктите си, който сякаш се бе запалил от погледа му. Тишината ги измъчваше. Те се наведоха напред, когато Монтег шумно преглътна последната хапка. Вслушаха се в трескавото му дишане. Трите мъртви телевизионни стени на стаята приличаха на бледите чела на спящи великани, потънали в сън без сънища. Монтег имаше чувството, че ако пипне тези три бледи чела, по върха на пръстите си ще усети ситни капчици солена пот. Потта се натрупваше в стаята с тишината и с едва

доловимото трептене около жените и вътре в жените, които изнемогваха от напрежение. Струваше му се, че всеки миг могат да изсвистят и да се пръснат.

Монтег раздвижи устни:

— Хайде да си поговорим!

Жените се сепнаха и втренчиха очи в него.

— Как са децата ви, мисис Фелпс? — попита той.

— Знаете, че нямам деца! И бог е свидетел, че ако човек е нормален, не би имал деца! — възкликна мисис Фелпс, без да знае защо всъщност му се сърди.

— Не съм съгласна с вас — обади се мисис Бауълс. — Аз вече имам две деца, и двете чрез цезарово сечение. Няма смисъл заради едно бебе да минаваш през цялата агония. Но нали знаете, светът трябва да се размножава, трябва да се продължи човешкият род. Освен това децата понякога съвсем ви приличат, а това е приятно. Две сечения — и готово, въпросът е разрешен. „Във вашия случай не са необходими операции — ми казваше моят лекар. — Вие сте добре сложена, всичко ви е нормално“, но *аз настоях*.

— Операции или не, децата съсипват; вие сте луда — каза мисис Фелпс.

— Ами! Аз тиквам децата в училище и там си стоят девет дни от десет. Търпя ги някак, когато си идват вкъщи три дни в месеца; не е чак толкова трудно. Натикваш ги в телевизионната гостна и завърташ копчето. Все едно, че переш пране; натъпчи прането в пералната машина и тръшни капака! — Мисис Бауълс се изкикоти. — Не знам дали не предпочитат да ме ритат, вместо да ме целуват. Но, слава богу, и аз знам да ритам!

Жените се изсмяха шумно.

Милдред млъкна за момент и като видя, че Монтег още стои на вратата, плесна с ръце.

— Хайде да говорим за политика, за да направим удоволствие на Гай!

— Прекрасно! — каза мисис Бауълс. — В последните избори аз гласувах, както всички, разбира се, за Нобъл. Мисля, че той е един от най-красивите мъже, които някога са ставали президенти.

— О, ами другият, който му беше противник!

— Не беше нищо особено, нали? Един такъв дребен и грозен, дето ходеше неизбръснат и несресан.

— Чудя се какво я прихвана опозицията да постави кандидатурата му. Чисто и просто не можеш да противопоставиш едно дребно човече на такъв мъжага. И на всичко отгоре не говореше, а мърмореше. Често не чувах и дума от това, което казваше. А пък думите, които все пак *успявах* да чуя, въобще не разбирах!

— И освен това — дебел! И даже не се обличаше така, че да прикрие пълнотата си. Нищо чудно, че Уинстън Нобъл спечели с такова голямо мнозинство. Вземи дори и имената им! Само за десет секунди сравни името Уинстън Нобъл с името Хюбърт Хог<sup>[1]</sup>, и можеш предварително да си представиш резултата.

— По дяволите! — изкрещя Монтег. — Какво всъщност знаете вие за Хог и за Нобъл?

— Как така какво? Ами допреди по-малко от шест месеца те се появяваха тук, на телевизионните стени. Единият от тях непрекъснато си чоплеше носа, просто ме караше да полудявам!

— А вие, мистър Монтег — каза мисис Фелпс, — да не би да искате да гласуваме за такъв човек?

На устата на Милдред цъфна широка усмивка.

— Хайде, Гай, махни се от вратата и не ни дразни повече!

Но Монтег вече бе излязъл и само миг след това се върна с книга в ръце.

— Гай!

— По дяволите всичко, по дяволите, по дяволите!

— Какво държите в ръцете си, това не е ли книга? А аз мислех, че днес професионалното обучение се извършва изцяло чрез филми...

— Мисис Фелпс премигна с очи. — Четете нещо по теорията на пожарникарството ли?

— Теория! Бабини деветини! — каза Монтег. — Това е поезия!

— Монтег! — шепот в ухото му.

— Оставете ме на мира! — Монтег почувствува, че се върти в огромен водовъртеж — рев, бучене, звънтене.

— Монтег, овладейте се, недейте...

— Вие *чухте* ли ги, чухте ли как тези чудовища говорят за други чудовища? Боже мой, само как лековато бръщолевят за хората, за

собствените си деца, за самите себе си, за съпрузите си, за войната! Дявол да го вземе! Слушам ги и не мога да повярвам на ушите си!

— Дълга да отбележа, че не съм казала нито думичка за *каквато и да било* война — обади се мисис Фелпс.

— А що се отнася до поезията, аз я мразя — каза мисис Бауълс.

— А вие някога слушали ли сте стихове?

— Монтег! — Гласът на Фейбър застърга в ухото му. — Ще провалите всичко! Млъкнете, глупак такъв!

Жените бяха скочили на крака.

— Сядайте!

Те седнаха.

— Отивам си у дома — проплака мисис Бауълс.

— Монтег, Монтег, моля ви в името на бога! Какво смятате да правите? — умолително го запита Фейбър.

— Защо не ни прочетете някое стихотворение от вашето книжле?

— Мисис Фелпс кимна с глава. — Мисля, че ще бъде много интересно.

— Не, не бива — изстена мисис Бауълс. — Не можем да правим такова нещо!

— Да, но погледнете го, той иска да го направи, знаейки, че иска. И ако го изслушаме мирно и тихо, мистър Монтег ще бъде доволен и тогава може би ще ни позволи да си правим каквото ние искаме. — Тя нервно хвърли поглед към огромните празни стени, които ги обграждаха.

— Монтег, ако направите това, ще прекъсна връзката, ще ви изоставя! — отекна в ухото му бръмбарчето. — Каква полза има от всичко това, какво искате да докажете?

— Искам да ги накарам да умрат от страх, така да ги изплаша, че да не могат да си кажат името, ето какво!

Милдред се огледа наоколо.

— Гай, с кого разговаряш?

Сребърна игла прониза мозъка му.

— Монтег, чувайте: има само един изход — обърнете всичко на шега, прикрийте всичко, дайте си вид, че всъщност въобще не сте разгневен. А след това идете до шахтата за изгаряне на боклук и хвърлете книгата в нея!

Но Милдред изпревари Монтег и с треперещ глас каза:



— Мили приятелки, всеки пожарникар има правото веднъж в годината да занесе у дома си една книга от старите времена, за да покаже на семейството си колко глупаво е било всичко, как могат книгите да ни разстроят и до каква лудост могат да ни докарат. За тази вечер Гай ни бе приготвил изненада — да ни прочете откъс, за да ни покаже колко объркани са били нещата едно време, така че нито една от нас никога вече да не измъчва бедната си главичка с такива глупости. *Нали така*, миличък?

Той яростно смачка книгата.

— Кажете „да“!

Устните му се раздвижиха и изрекоха едновременно с устните на Фейбър:

— Да!

Милдред със смях изтръгна книгата от ръцете му.

— Ето! Прочети ни това! Не, чакай! Ето го онова смешно стихотворение, което ти днес прочете на глас. Госпожи, няма да разберете нито дума! Просто върволица от празни приказки: тра-тра-тра... Хайде, Гай, на тази страница, миличък!

Той погледна разтворената страница.

В ушите му нежно размахна криле някаква муха:

— Четете!

— Какво беше заглавието, миличък?

— „Брегът на Дувър“. — Устните му бяха изтръпнали.

— А сега прочети го с хубав ясен глас, без да бързаш.

В стаята беше горещо като в пещ. Самият той говореше, а същевременно се обливаше в студена пот; трите жени седяха наред пустинята, а той стоеше прав, олюляваше се и чакаше мисис Фелпс да спре да оправя роклята си, а мисис Бауълс да махне пръстите от косата си. След това започна да чете тихо, запъвайки се, но от стих на стих гласът му ставаше все по-твърд и по-уверен, докато прокълтня над пустинята, сред пространството и обгърна трите жени, които седяха сред огромната гореща пустош.

*Море на верността,  
ти някога бе пълно, заливаше брега  
с надиплени вълни, искрящи кат дъга,*

*но чувам аз сега  
проточения рев на твоята тъга  
под напора на вятъра студен,  
на отлива в страхотен, мрачен ден  
по голите отломки на света.*

Столовете изскърцаха под трите жени. Монтег продължи стихотворението:

*Бъди ми вярна, о, любов!  
И аз на теб! Светът фалшив блести  
пред нас като изваян от мечти,  
тъй многолик, тъй светъл и тъй нов,  
а в него няма нито радост, нито страст,  
ни сигурност, ни мир, ни умиление,  
Объркани стоиме ти и аз  
сред мрак, сред подлостите на сражение  
между слепци, воюващи в нощта.<sup>[2]</sup>*

Мисис Фелпс се разрида.

Приятелките ѝ, седнали сред пустинята, гледаха как плачът ѝ се усилва и усилва, как лицето ѝ се изкривява в гримаса. Те седяха, без да я докоснат, объркани от поведението ѝ. Тя хълцаше неудържимо. Самият Монтег бе учуден и потресен.

— Шт, тихо, Клара! — каза Милдред. — Нищо ти няма! Клара, успокой се, престани! Клара, какво ти е?

— Аз, аз... — хълцаше мисис Фелпс — не зная, не зная, просто не зная, ох, ох...

Мисис Бауълс се изправи и гневно погледна Монтег.

— Виждате ли? Знаех, че така ще стане! Винаги съм казвала: поезията и сълзите, поезията и самоубийството, и плачът, и ужасното настроение, поезията и болезненото състояние, цялата тази каша — те винаги вървят заедно! А сега напълно се убедих! Вие сте отвратителен, мистър Монтег, *отвратителен!*

— Време е... — пошушна Фейбър.

Монтег усети, че се обръща, отива до шахтата и през медния процеп пуска книгата към очакващите я долу пламъци.

— Глупави думи, глупави думи, отвратително глупави, мъчителни думи — каза мисис Бауълс. — Защо *всъщност* някои хора искат да причиняват болка на другите? Като че ли в света няма достатъчно болка, та трябва да дразните хората с такива глупости!

— Клара, успокой се, Клара! — примоли ѝ се Милдред и я дръпна за ръката. — Хайде, усмихни се, сега ще включим „семейството“! Хайде, ще се посмеем и ще се развеселим! Хайде, престани да плачеш, ще си устроим забавление!

— Не! — отсече мисис Бауълс. — Аз си тръгвам. Ако искате да дойдете у дома при моето „семейство“, заповядайте. Но аз никога повече няма да стъпя в дома на този побъркан пожарникар!

— Вървете си! — Монтег спокойно втренчи очи в нея. — Идете си къщи и мислете за първия си съпруг, с когото се разведохте, и за втория, който загина с реактивния си самолет, и за третия, който си пръсна черепа! Идете си у дома и си помислете за десетината аборта, които сте правили, идете си и си помислете за това и за вашите отвратителни цезарови сечения, и за децата си, които ви ненавиждат! Идете си и си помислете как е могло да стане всичко това и въобще какво сте направили, за да го спрете. Идете си, вървете си! — изкрещя той. — Вървете си, преди да съм ви набил и да съм ви изритал през вратата!

Хлопнаха се врати и къщата се изпразни. В гостната Монтег остана сам сред зимния студ, сред стените с цвят на мръсен сняг.

В банята течеше вода. Той чу Милдред да изтърсва таблетките за сън в ръката си.

— Какъв сте глупак, Монтег, какъв сте глупак! О, господи, какъв невероятен глупак...

— Млъкнете! — Монтег измъкна зеленото куршумче от ухото си и го пхна в джоба си.

То продължаваше едва доловимо да цвърти: „... глупак... глупак...“

Той претърси къщата и намери книгите зад хладилника, където Милдред ги бе натрупала. Някои от тях липсваха и той разбра, че тя самичка бе започнала полека-лека да разчиства динамита от своя дом. Но гневът му бе преминал; бе само изтощен и учуден от самия себе си.

Отнесе книгите в задния двор и ги скри в храсталака при оградата до уличката. „Само за тази вечер — помисли си Монтег, — в случай че тя реши да изгори още книги.“ Върна се в къщата.

— Милдред! — извика той към вратата на тъмната спалня. Не чу никакъв звук.

Навън, докато прекосяваше полянката на път за работа, Монтег се мъчеше да не гледа към тъмната и опустяла къща на Кларис Макклелан...

Пътувайки към центъра на града след ужасната си грешка, той се почувствува така невероятно самотен, че изпита необходимост от онази странна топлина и доброта, идващи от познатия нежен глас, който му говореше в нощта. Само няколко часа, а му се струваше, че е познавал Фейбър цял живот. Сега той вече чувствуваше, че е едновременно двама души; че е преди всичко Монтег, който не знае нищо, който дори не се решава да си признае, че е глупак, макар да го подозира. Знаеше също така, че е старецът, който не преставаше да му говори, докато влакът с болезнено дихание бе изсмукан от единия край на спящия град до другия. През следващите дни и през нощите, когато няма да има луна, както и през нощите, когато над земята ще блести ярка луна, старецът ще продължава да му говори — капка по капка, зрънце по зрънце, пращинка по пращинка. Мозъкът му най-сетне ще прелее и той вече няма да бъде същият Монтег — така му казваше старецът, уверяваше го, обещаваеше му. Той ще бъде едновременно Монтег и Фейбър, огън и вода, и сетне, един ден, след като всичко се смеси, ферментира и отлежи в тишината, вече няма да има нито огън, нито вода, а вино. От две отделни и противоположни неща ще се получи трето. И един ден той ще хвърли поглед назад и ще разбере какъв глупак е бил. Още отсега имаше чувството, че тръгва на дълъг път, че си взема сбогом, че се прощава с човека, който е бил досега.

Приятно му беше да слуша жуженето на бръмбара, приспивното бръмчене на комара, нежния филигранен шепот на гласа на стареца, който най-напред го сгълча, а след това взе да го утешава в късния нощен час, когато той излезе от душната подземна железница и тръгна към света на пожарните станции.

— Снизхождение, Монтег, снизхождение! Не спорете с тях, не ги дразнете, и *вие* доскоро бяхте един от тях. Те са толкова уверени, че така ще бъде винаги. Но няма да бъде винаги така. Те не разбират, че

това е само един огромен пламтящ метеор; докато лети в пространството, той е красив, но не може един ден да не падне. В пожара те виждат само блясъка и красотата, така както вие ги виждахте.

Монтег, старците, които стоят изплашени по домовете си и се грижат за крехките си като фъстъци кокали, нямат право да съдят. Но вие едва не провалихте всичко от самото начало. Внимавайте! Помнете, че аз съм с вас! Разбирам защо стана това. Трябва да си призная, че слепият ви гняв ми даде нови сили. Господи, колко млад се почувствувах изведнъж! Но сега искам вие да се почувствувате стар, искам тази вечер у вас да проникне поне малко от моята страхливост. През следващите няколко часа, които ще прекарате с капитан Бийти, вървете на пръсти около него, дайте ми възможност аз да го чуя вместо вас, позволете ми да *преценя* положението. Нашето мото е да оцелеем. Забравете онези нещастни, глупави жени...

— Мисля, че ги направих по-нещастни, отколкото са били от години насам — каза Монтег. — Потресох се, като видях мисис Фелпс да плаче. Може би те са прави, може би е по-добре човек да не гледа живота в очите, а да бяга от него, да се забавлява. Не зная. Чувствувам се виновен...

— Не, не трябва! Ако нямаше война, ако на света имаше мир, тогава бих ви казал: чудесно, *забавлявайте се!* Но, Монтег, вие не можете да се върнете обратно и да си останете един обикновен пожарникар. В света *не всичко* е наред!

Обля го пот.

— Монтег, слушате ли ме?

— Краката ми — каза Монтег, — не мога да ги движа! Чувствувам се ужасно глупаво. Краката ми не искат да се помръднат!

— Слушайте! Успокойте се! — меко каза старецът. — Зная, разбирам ви. Страх ви е да не сгрешите. *Не се страхувайте!* Човек винаги може да се възползува от грешките си. Човече, когато бях млад, направо *тиках* невежеството си в лицата на хората. Те ми се присмиваха жестоко. Но докато стана на четирийсет години, те самите успяха да изострят моето тъпо оръдие и да го превърнат във фино острие. Ако криеш невежеството си, никой няма да ти се присмива, но и никога нищо няма да научиш. Хайде, раздвижете краката си и да идем в пожарната станция. Ние сега вече сме близнаци, вече не сме

сами, не се намираме в отделни „гостни“ без никаква връзка помежду ни. Ако имате нужда от помощ, когато Бийти се нахвърли върху вас, аз ще седя ей тук, в ухото ви, и ще ви съветвам!

Монтег усети как първо се раздвижи десният му крак, после левият.

— Старче! — каза той. — *Не ме изоставяйте!*

Кучето го нямаше. Колибата му беше празна и пожарната станция се издигаше около нея в мъртва тишина; оранжевият „Саламандър“ дремеше, натъпкан с бензин и с огнехвъргачките, кръстосани около хълбоците му. Монтег прекоси тази тишина, докосна медната тръба и се плъзна нагоре в тъмнината, поглеждайки през рамо към празната колиба, а сърцето му тупаше, спираше за миг и пак се разтуптяваше. В момента Фейбър бе затихнал в ухото му като заспал сив молец.

Бийти стоеше до люка и чакаше, но обърнал гръб, сякаш никого не чакаше.

— Ха! — викна той към мъжете, които играеха карти. — Ето, идва един много странен екземпляр, когото на всички езици наричат глупак!

Той протегна встрани ръка с обърната нагоре длан, като за подаяние. Монтег сложи книгата в ръката му. Без дори да погледне заглавието, Бийти я хвърли в кошчето за боклук и запали цигара.

— „Най-големият глупак е оня, който не е достатъчно умен“ — цитира той. — Добре дошъл отново между нас, Монтег. Надявам се, че сега ще останеш, щом вече нямаш треска и болестта ти е преминала. Ще седнеш ли да поиграем покер?

Те седнаха и раздадоха картите. Погледът на Бийти караше Монтег да чувства вината на ръцете си. Пръстите му приличаха на порове, които са извършили някаква беля и сега не можеха да се успокоят, непрестанно се мърдаха и нервно бъркаха в джобовете, криеха се в тях под изгарящия поглед на Бийти. Монтег имаше чувството, че ако Бийти дори само дъхнеше върху ръцете му, те щяха да изсъхнат, да се сгърчат и никога вече нямаше да бъдат съживени; през целия му живот те щяха да останат погребани и забравени в ръкавите на самото му. Защото тези ръце бяха действували самостоятелно, независимо от неговата воля, защото именно те първи бяха дали израз на неговата съвест и бяха започнали да задигат книги

— Йов, Рут, Шекспир; сега, в пожарната станция, тези ръце сякаш бяха обагрени с кръв.

На два пъти в продължение на половин час Монтег бе принуден да напуска играта и да отива в тоалетната, за да си измие ръцете. Когато се връщаше, той пак ги скриваше под масата.

— Дръж ръцете си там, дето можем да ги виждаме, Монтег — изсмя се Бийти. — Не че ти нямаме доверие, но...

Всички се разсмяха.

— Добре — каза Бийти. — Кризата е минала и всичко е наред. Заблудената овца се върна в стадото. Ние всички сме овце, които някога са се заблуждавали. Това, което е истина, винаги ще бъде истина! — сме крещели ние. Онези, които имат благородни мисли, никога не остават сами! — сме си крещели ние. „Приятно е да кажеш туй, що знаеш“ — е писал сър Филип Сидни. Но, от друга страна: „А думи щом натрупаш кат есенни листа, под тях недей търси плода на мъдростта“ — Александър Поуп. Какво мислиш за това, Монтег?

— Не зная.

— Внимавайте! — прошепна Фейбър някъде отдалеч, сякаш от друг свят.

— А за това? „Опасно е, когато малко знаеш. От извора на музите недей отпива глътка — тя ще те замае; пий с пълни шепи — и ще изтрезнееш!“ — пак Поуп. А това дали не се отнася и за теб?

Монтег прехапа устни.

— Да ти кажа ли? — продължи Бийти, гледайки усмихнато картите си. — Това за известно време те опияни. Прочете няколко реда и главата ти се завъртя. И ето — готов си да вдигнеш във въздуха света, да режеш глави, да газиш жени и деца, да сваляш правителството. Зная, минал съм през всичко това.

— Нищо ми няма — нервно го прекъсна Монтег.

— Стига си се червил. Не искам да те дразня, наистина не се опитвам да те дразня. Но, знаеш ли, преди един час сънувах сън. Легнах да подремна и в този сън аз и ти, Монтег, поведохме ожесточен спор за книгите. Ти трепереше от ярост и ме заливаше с цитати. А аз спокойно отбивах всеки твой удар. „Власт“ — казах аз. А ти, цитирайки доктор Джонсън, ми отвърна: „Знанието е повече от равностойно на властта.“ А аз ти казах: „Моето момче, доктор Джонсън е казал още: «Не е разумен оня, който изоставя сигурността

заради несигурността.»“ Стой си при пожарникарите, Монтег. Всичко останало е ужасен хаос!

— Не го слушайте! — прошепна Фейбър. — Опитва се да ви обърка. Той е хитър! Внимавайте!

Бийти се разсмя:

— А ти ми отговори със следния цитат: „Истината рано или късно ще излезе на бял свят, не може дълго да скриваш убийството!“ А аз добродушно ти извиках: „О, господи, той говори само за коня си!“, и после: „И дяволът може да тълкува светото писание за собствените си цели.“ Ти ми изкрещя: „Днес повече ценят глупака в доспехи от мъдрия светец в износените дрехи.“ А аз нежно ти прошепнах: „Достойнството на правдата се губи, когато в идеите си влюбен!“ А ти изрева: „При вида на убиеца и скелетите започват да кървят!“ Аз потупах ръката ти и казах: „Нима такъв гняв разпалих у теб?“ А ти изкрещя: „Знанието е сила!“, и: „Дори джуджето, стъпило на раменете на великан, вижда по-далеч от него!“ А аз съвсем невъзмутимо заключих: „Както веднъж е казал Пол Валери: «У всички нас е вродена глупостта да смятаме метафората за доказателство, потока от празни думи — за извор на основни истини, а себе си — за пророци.»“

Главата на Монтег болезнено се въртеше. Имаше чувството, че са му нанесли безмилостни удари по челото, очите, носа, устата, брадичката, по раменете, по безпомощно отпуснатите му ръце. Искаше му се да извика: „Стига! Млъкнете, обърквате всичко, млъкнете!“ Фините пръсти на Бийти се протегнаха и го хванаха за китката.

— Господи, какъв пулс! Ядосах те, нали, Монтег? Исусе Христе, пулсът ти бие като в първия ден след войната. Само сирени и камбани! Да ти поговоря ли още малко? Прави ми удоволствие да гледам твоя изплашен до безумие поглед. На какъв език, на суахили, хинди, на литературен английски — говоря ги всички. Един великолепен разговор с ням, така ли е, мистър Уил Шекспир?

— Монтег, дръжте се! — избръмча молецът в ухото на Монтег. — Той мъти водата!

— О, ти страшно се изплаши — каза Бийти, — защото постъпих жестоко, като използвах същите онези книги, в които ти така се беше вкопчил, за да те оборя по всеки въпрос, по всяка точка! Какви предатели могат да бъдат книгите! Мислиш си, че те поддържат, а те се опълчват срещу теб. И други също могат да ги използват, и ето те



изгубен сред степта, сред огромния хаос от съществителни, глаголи и прилагателни. И в самия край на съня аз пристигнах със „Саламандъра“ и те попитах: „В моята посока ли си?“ Ти се качи и в блажено мълчание стигнахме до пожарната станция; между нас отново царуваше мир. — Бийти пусна китката на Монтег, която безжизнено тупна върху масата. — „Всичко е добре, щом свършва добре.“

Тишина. Монтег стоеше неподвижно, сякаш изваян от бял камък. Ехото от последния удар с чук по черепа му постепенно замря в тъмната пещера, в която Фейбър чакаше то да заглъхне. И най-сетне, когато разпиленият от уплахата прах се уталожи в мозъка на Монтег, Фейбър тихо започна:

— Добре, той каза каквото имаше да казва. Ще трябва да вникнете в думите му. През следващите няколко часа аз също ще кажа каквото имам да казвам. Ще трябва да вникнете и в моите думи. И ще трябва да се опитате да прецените и двамата ни и сам да решите с кого ще спечелите или с кого ще се провалите. Но аз искам това да бъде ваше решение, а не мое, нито на капитана. Не забравяйте все пак, че капитанът е измежду най-опасните врагове на истината и свободата, част от равнодушната маса на мнозинството. Господи, тази ужасна тирания на мнозинството! Ние свирим на различни инструменти. И от вас зависи да решите с кое ухо да слушате.

Монтег отвори уста да отвърне на Фейбър, но звънецът в станцията иззвъня и му попречи да извърши тази грешка в присъствието на другите. Сигналът за тревога монотонно тръбеше от тавана. В другия край на стоята телефонът, който приемаше съобщенията за тревога, затрака и записа адреса. Държейки картите в розовата си ръка, капитан Бийти отиде бавно до телефона и когато рапортът бе готов, откъсна листчето с адреса, хвърли му едно око и го пхна в джоба си. Върна се и седна на масата. Другите го изгледаха.

— Може да почака четирийсет секунди, докато ви оберат парите — усмихна се Бийти.

Монтег остави картите си на масата.

— Изморен ли си, Монтег? Излизаш ли от играта?

— Да.

— Чакай! Можем да довършим и по-късно. Просто оставете картите си обърнати надолу и пригответе съоръженията. Хайде, по-

живо! — Бийти отново се изправи. — Монтег, не ми изглеждаш добре. Не искам отново да легнеш с треска...

— Ще се оправя.

— Да, ще се почувствуващ отлично. Това е особен случай. Хайде, бързо!

Те скочиха и грабнаха месинговата тръба, като че ли това бе единственото спасително място над някаква вълна, която се люлееше под тях, а след това тръбата ги плъзна надолу в мрака, сред грохота кашлицата и сумтенето на събуждащия се с рев бензинов дракон.

— Хей!

Завиха покрай един ъгъл с грохот и писък на сирени, със свистене на гуми и каучук; бензинът се плискаше в блестящия месингов резервоар като храна в стомаха на великан; пръстите на Монтег отскачаха от сребристите дръжки и потреперваха в студеното пространство, вятърът скубеше косите му и свистеше между зъбите му, а той през цялото време си мислеше за празноглавите жени тази вечер в неговата гостна, чийто разум бе издухан от някакъв неонов вятър, и за глупавото си хрумване да им чете книга. Все едно да се опитваш да гасиш пожар с водни пистолети; колко безсмислено и безразсъдно! Едно безразсъдство следваше друго, един пристъп на гняв пораждаше друг. Кога най-после ще престана да се вбесявам от всичко, кога ще се смиря, истински ще се смиря?

— Напред!

Монтег погледна. Бийти никога не шофираше, но тази вечер бе седнал зад кормилото на „Саламандъра“, рязко завиваше, изправяше се и протягаше шия напред, а плътната черна мушама плющеше зад гърба му, така че той приличаше на огромен черен прилеп, който лети над колата и посреща цялата сила на вятъра с гърдите си.

— Напред, Монтег, да запазим щастieto на света!

В гъстия мрак розовите фосфоресциращи бузи на Бийти сияеха и той свирепе се усмихваше.

— Пристигнахме!

„Саламандърът“ спря рязко, изхвърляйки мъжете, които се препъваха и тромаво подскачаха. Монтег не се помръдна, бе втренчил възпалените си очи в студената блестяща дръжка, която стискаше с ръце.

„Не мога да го направя — помисли си той. — Как да изпълня тази нова задача, как да продължа да изгарям? Не мога да вляза в този дом!“

Бийти застана до него; той все още лъхаше на вятъра, през който бе профучал.

— Хайде, Монтег!

С грубите си ботуши мъжете се движеха като сакати, притичваха безшумно като паяци.

Най-сетне Монтег вдигна очи и се обърна.

Бийти наблюдаваше лицето му.

— Какво има, Монтег?

— А! — бавно промълви той. — Та ние сме пред моя дом!

---

[1] Noble (англ.) — благороден. Ноag, въпреки малка разлика в произношението, напомня hog (англ.) — шопар. — Б.пр. ↑

[2] „Брегът на Дувър“ от английския поет и критик Матю Арнолд (1822–1888). — Б.пр. ↑

## ТРЕТА ЧАСТ

### ЯРКИЯТ ОГЪН

Във всичките къщи по улицата проблясваха светлици, отваряха се врати — хората искаха да наблюдават карнавала. Бийти и Монтег, първият със свирепост задоволение, вторият — в недоумение, втренчено гледаха към къщата, към тази главна арена на цирка, в която щяха да жонглират с факли и да поглъщат огън.

— Това е то — каза Бийти, — сам си го навлече. Прищяло му се на милия Монтег да лети близо до слънцето, а като изгори глупавите си крилца, взе да се пита как е могло да стане това. Не ти ли дадох да разбереш, като изпратих Кучето да обикаля около дома ти?

Лицето на Монтег бе напълно вцепенено и безизразно; той почувствува как главата му, сякаш изваяна от камък, се извъръща към съседната къща, която стоеше тъмна сред яркия си пояс от цветя.

— О, не! — изсумтя Бийти. — Тази малка глупачка успя да те обърка с изтъркания си репертоар, нали? Цветя, пеперудки, листа, залези — глупости! Всичко е в досието й. Да ме вземат дяволите, но попаднах право в целта! Само да можеш да видиш измъчения израз на лицето си! Няколко стръкчета трева и фазите на луната... Каква невероятна идиотщина! И какво *постигна* тя с всичко това?

Монтег се отпусна върху студената броня на дракона, като не преставаше да върти глава ту наляво, ту надясно, наляво, надясно, наляво, надясно...

— Тя виждаше всичко. Никому нищо лошо не направи. Просто оставяше хората на мира.

— На мира — и таз добра! А теб не те ли увъртя? Тя беше само един от ония псевдодобродетелни хора, които с високомерното си мълчание искат да ти кажат: „Аз съм по-добър от теб“, и чиято единствена способност е да карат другите да се чувствуват виновни. По дяволите, те се вдигат като слънце в полунощ, за да те накарат да се изпотиш в леглото!

Входната врата се отвори; по стълбите тичешком слезе Милдред, вкопчила пръсти в дръжката на един куфар, а в същото време до тротоара със свистене спря такси.

— Милдред!

Тя изтича покрай него напълно безучастна; лицето ѝ бе побеляло от пудра, а устните ѝ почти не личаха, защото не ги бе начервила.

— Милдред, да не би *ти* да си направила доноса?

Тя напъха куфара в колата, качи се в нея и седна, като си мърмореше: „Бедното ми семейство, бедното ми семейство! О, всичко пропадна, вече всичко пропадна...“

Бийти сграбчи Монтег за рамото, когато таксито полетя по улицата със седемдесет мили в час и мигом се изгуби от погледа.

Последва трясък, сякаш се сгромолясваше някаква илюзия от шлифовано стъкло, огледала и кристални призми. Монтег се олюля като под напора на връхлетяла го буря и видя как Стоунмън и Блак размахват брадвички и разбиват стъклата на прозорците, за да стане течение.

Пърхане на нощна пеперуда о студен черен екран.

— Монтег, аз съм! Фейбър! Чувате ли ме? Какво става?

— Това става с *мен*! — каза Монтег.

— Каква ужасна изненада — каза Бийти. — Защото днес всеки знае, твърде е уверен, че с *него* нищо няма да се случи. Другите загиват, но *аз* оставам! Няма никакви последствия, никаква отговорност. Бедата е там, че *има*! Но защо да говорим за това! Като дойде времето да изпиташ на гърба си последствията, вече е много късно, нали, Монтег?

— Монтег, не можете ли да се махнете оттам, да избягате? — попита Фейбър.

Монтег вървеше, но не усещаше краката си да докосват циментовата настилка, нито росната трева. Близо до него Бийти щракна запалката си и малкият оранжев пламък като вълшебник привлече погледа му.

— Какво се крие в огъня, че е толкова красив? Какво ни влече към него независимо на каква възраст сме? — Бийти духна пламъчето и отново го запали. — Перпетуум-мобиле, това, което човекът винаги е искал да открие, но никога не е успял. Да, почти нескончаемо движение. Ако го оставим, ще продължи да гори и след като ние вече

не сме между живите. Какво е огънят? Мистерия. Загадка. Учените ни разправят разни измишльотини за триене и молекули. Но те всъщност нищо не знаят. Истинската му прелест се крие в това, че той унищожаваше отговорността и последствията. Ако някой проблем стане прекалено сложен, хвърли го в пещта! А сега и ти, Монтег, си станал такъв проблем. И огънят ще те свали от моите плещи леко, бързо, сигурно; няма да остане нищо, което по-късно би могло да загние. Антибиотичен, естетичен, практичен.

Монтег стоеше и гледаше къщата, която изведнъж му се стори странна и чужда в този късен нощен час: шептящите гласове на съседите, разпилените късчета стъкло, книгите, които лежах на пода с откъснати корици, прилични на лебедови пера, тези чудновати книги, които имаха такъв жалък вид, че всъщност не заслужаваха внимание, защото не бяха нищо друго освен черни букви, пожълтяла хартия и окъсана подвързия.

Разбира се, че е Милдред. Тя сигурно го е видяла да скрива книгите в градината и ги е донесла обратно в къщата. Милдред, Милдред...

— Този път искам всичко сам да свършиш, Монтег. Не с бензин и кибрит, а всяко нещо поотделно, с огнехвъргачката. Домът е твой, ти ще го почистиш.

— Монтег, не можете ли да избягате, да се измъкнете?

— Не! — безпомощно извика Монтег. — Кучето. Заради Кучето!

Фейбър го чу, чу го и Бийти, който помисли, че Монтег говори на него:

— Да, Кучето е някъде наоколо, затова недей опитва никакви номера. Готов ли си?

— Готов съм. — Монтег щракна предпазителя на огнехвъргачката.

— Огън!

Огнехвъргачката изплезе огромен огнен език, който облиза книгите и ги залепи о стената. Монтег влезе в спалнята, стреля два пъти и леглата подскочиха във въздуха със силен съскащ шепот на горене, с повече жар, страст и блясък, отколкото той бе предполагал, че се крие в тях. Изгори стените на спалнята, тоалетката, столовете и масите, а в трапезарията — сребърните и пластмасовите сервиси, защото искаше да промени всичко, всичко, което показваше, че той е

живял тук, в този пуст дом, с една чужда жена, която още утре щеше да го забрави, която си беше отишла и вече сигурно съвсем го бе забравила, слушайки как звуците на радиораковината ѝ се вливат, вливат, вливат в нея, докато се носеше сама през града. Стана му приятно да опожарява както по-рано; имаше чувството, че самият той избликва заедно с огъня, сграбчва, къса, раздира на парчета и заедно с пламъка премахва този безсмислен проблем. След като не можеше да се намери изход, сега вече нямаше и проблем. Огънят е най-доброто разрешение на всичко.

— Монтег, книгите!

Книгите подскачаха и танцуваха като опърлени птици; по крилата им пламтяха червени и жълти пера.

После стигна до гостната, където огромните безумни чудовища спяха с бели мисли и студени, снежни сънища. Той изстреля по една струя срещу всяка от трите празни стени и вакуумът изсъска срещу него, издавайки дори още по-празен, безсмислен, свистящ писък. Опитва се да помисли за празнотата, върху която опустошението бе изляло гнева си, но не успя. Задържа дъха си, за да не би празнотата да проникне в дробовете му. Той се отдръпна и за да сложи край на този вакуум, дари стаята с още една огромна яркожълта струя огън. Огнеупорната пластична мазилка се разпука и къщата започна да трепери от пламъка.

— Щом свършиш, си арестуван — обади се Бийти зад гърба му.

Къщата се превърна в червени въглени и черна пепел. Тя лежеше на земята сред тлеещата сиво-розова пепел, а над нея все по-нагоре се издигаше струя дим, която леко се полюляваше в небето. Беше три и половина часът сутринта. Тълпата се прибра по домовете, палатката на цирка се бе превърнала в куп недогорели въглени и развалини. Спектакълът беше свършил.

Монтег стискаше огнехвъргачката в безчувствените си ръце, по дрехата под мишниците му се бяха образували големи острови пот, лицето му бе омацано със сажди. Останалите пожарникари стояха зад него в мрака; тлеещата купчина пред тях слабо осветяваше лицата им.

Монтег на два пъти понечи да каже нещо и най-сетне успя да събере мислите си:

— Жена ми ли направи доноса?

Бийти кимна с глава.

— Нейните приятелки я изпревариха, но отначало аз не обърнах внимание. Така или иначе, това щеше да ти се случи. Много глупаво е да цитираш стихове наляво и надясно, ей тъй, когато ти хрумне. Така може да постъпва само един глупав сноб. Дай на човека няколко строфи, и той започва да си мисли, че е всемогъщият господ... бог. Въобразяваш си, че с твоите книги можеш да вървиш по повърхността на водата, без да потънеш. А се оказа, че светът прекрасно може да мине и без тях. Виж докъде те докараха те — затъна до гуша в тресавището. Ако само с малкия си пръст размърдам калта, ще се удавиш.

Монтег не можеше да се помръдне. Станало бе някакво страшно земетресение, придружено от пожар, което бе изравнило къщата със земята, и Милдред бе някъде там, под развалините, целият му живот бе там, а той не можеше да се помръдне. Земетресението още го раздрусваше, разтърсваше и рушеше нещо в него, коленете му се подгъваха под ужасната тежест на умората, недоумението и гнева и той се остави на Бийти да го удря, без да вдигне ръка.

— Какъв глупак сте, Монтег, какъв ужасен глупак; защо *наистина* го направихте?

Монтег не чуваше нищо. Беше някъде далече, бягаше заедно с мислите си, беше изчезнал, оставяйки своето мъртво и омацано със сажди тяло да се люлее пред един друг глупак, който крещеше в лицето му.

— Монтег, махнете се оттам! — каза Фейбър.

Бийти така силно го удари по главата, че той политна назад. Зеленото куршумче, в което гласът на Фейбър шепнеше и крещеше, се търколи на тротоара. Бийти се ухили и го грабна. Приблужи го до ухото си.

Монтег чу далечния глас, който го зовеше:

— Монтег, добре ли сте?

Бийти изключи зеленото куршумче и го пхна в джоба си.

— Значи в цялата тази работа е имало нещо повече, отколкото предполагам. Видях те да накланяш глава и да се ослушваш. Отначало си помислих, че имаш в ухото си радиораковина. Но когато



впоследствие взе да хитруваш, зачудих се какво става. Ще го проследим и приятелят ти ще си получи заслуженото.

— Не! — извика Монтег.

Той изключи предпазителя на огнехвъргачката. Бийти веднага погледна към пръстите на Монтег и очите му леко се разшириха. Монтег зърна удивлението в тях и сам погледна към ръцете си, за да види какво още са направили. Когато по-късно си мислеше, той не успя да си обясни дали ръцете му или реакцията на Бийти спрямо ръцете му в крайна сметка го бяха подтикнали към убийство. Последният продължителен трясък на лавината заглуши ушите му, без да засегне съзнанието му.

Бийти се усмихна с най-очарователната си усмивка.

— Е, да, това е един от начините да си намериш аудитория. Насочи пистолет към някого и го принуди да те изслуша. Говори! Този път какво ще кажеш? Защо не избълваш срещу мен някой цитат от Шекспир, жалък сноб? „О, Касий, в заплахите ти няма страх за мен,/ защото аз съм обкован във честност,/ и те като ветреца безобиден/ прелитат край слуха ми!“<sup>[1]</sup> Това харесва ли ти? Хайде, недоносен литераторе, натисни спусъка! — Той пристъпи към Монтег.

— Никога не сме изгаряли онова, което всъщност е *трябвало*... — каза Монтег.

— Дай ми го, Гай! — Бийти протегна ръка със застинала усмивка.

В следващия миг той се превърна в свистящ пламък, в подскачащо, пълзящо, кряскащо чучело, вече не същество с човешки или друг познат образ, а огнено кълбо, което се гърчеше върху моравата, докато Монтег бълваше върху него струята течен огън. Чу се съскане, като че ли огромна плюнка е плъоснала върху зачервена печка, кипене и пенене, сякаш някакъв чудовищен черен охлюв е бил полят с киселина, която го топи в ужасни мъки, докато се превърне в жълта пяна. Монтег затвори очи, започна да крещи, да крещи, мъчейки се да запуши ушите си с ръце, за да заглуши, да пропъди звука. Бийти се преметна още веднъж и още веднъж, после се огъна като разтопена восъчна кукла и притихна.

Другите двама пожарникари стояха като вкаменени.

Монтег сдържа пристъпа си на повръщане достатъчно дълго, за да насочи огнехвъргачката.

— Обърнете се!

Те се обърнаха; по лицата им, побелели като сварено месо, се стичаше пот. Той ги удари по главите, събаряйки шлемовете им, и ги повали на земята. Те паднаха и останаха да лежат неподвижни.

Шепот на един-единствен есенен лист.

Обърна се и видя Кучето.

Изскачайки от сянката, то вече бе успяло да стигне до средата на полянката и се движеше с такава лекота, че приличаше на плътен облак черно-сив дим, който някой безшумно е издухал срещу него.

Кучето направи последен скок във въздуха и размахвайки паешките си крака, се спусна върху Монтег от около три фута височина, оголвайки яростно единствения си зъб — иглата, пълна с прокаинова отрова. Монтег го посрещна с огън, с едно странно цвете, което обви Кучето в жълтите си, сини и оранжеви листенца и му придаде нова окраска; то врхлетя върху Монтег, отхвърли го десет фута назад заедно с огнехвъргачката и го прилепи към стъблото на едно дърво. Монтег усети как Кучето дращи, сграбчва крака му и впива иглата си само за миг, преди огънят отново да го подхвърли във въздуха, да разбие металните му кости на съставните им части, да го изкорми с едно-единствено изригване на ярък пламък, сякаш някаква ракета се бе заковала над улицата. Монтег лежеше и гледаше как мъртво-живото същество безпомощно маха във въздуха и агонизира. Дори и мъртво, то като че ли искаше отново да се хвърли върху него и да довърши инжекцията, която вече проникваше в крака му. Той изпитваше смесено чувство на облекчение и ужас като човек, който точно навреме се е отдръпнал, така че само коляното му е било засегнато от бронята на кола, препускаща с деветдесет мили в час. Страх го беше да се изправи, страхуваше се, че може би въобще няма да успее да се изправи, с този изтръпнал крак. Вцепененост сред вцепененост...

— А сега?...

Улицата — празна, къщата — изгорена като някакъв непотребен театрален декор, останалите къщи — тъмни. Кучето — тук, Бийти — там, двамата останали пожарникари — някъде другаде, а „Саламандърът“?... Той втренчи очи в огромната машина. И тя трябва да бъде унищожена.

„А сега — помисли си той — дай да видим колко си зле. Хайде, изправи се. Спокойно, спокойно... готово!“

Той се изправи и разбра, че има само един крак. Другият приличаше на недогоряла цепеница, която той влачеше като наказание за някакъв неведом грях. Когато отпусна тежестта си върху него, струя от сребърни иглички се втурна по прасеца му и се заби в коляното. Той се разплака. „Хайде! Хайде, не можеш да останеш тук!“

Тук-таме в къщите по улицата светеха лампи, дали заради това, което току-що се бе случило, или заради неестествената тишина, която бе настъпила след борбата? Монтег не знаеше защо.

Закуцука сред развалините, като подхващаше ранения си крак, а когато той изоставаше, говореше му, хленчеше, крещеше му заповеднически, ругаеше го и му се молеше да върви сега, когато това беше от жизнено значение за него. В тъмнината викаха, крещяха хора. Той се добра до задния двор, а оттам и до уличката. „Бийти — помисли си той, — ти вече не представляваш проблем. Винаги казваше: не се опитвай да разрешиш даден проблем, изгори го. И ето, че аз направих и двете неща. Сбогом, капитане!“

И той продължи да куцука по уличката в тъмнината.

Сякаш куршум пронизваше ранения му крак всеки път, когато стъпваше на него, и той си мислеше: „Ти си глупак, ужасен глупак! Виж в каква каша се забърка, а как ще се справиш? Как? Гордост, темперамент — по дяволите! Обърка всичко, още от самото начало започна да бълваш наляво-надясно и срещу самия себе си. Но всичко се струпа изведнъж, едно върху друго — Бийти, жените, Милдред, Кларис, всичко! И все пак нямаш извинение, никакво извинение. Глупак, ужасен глупак, иди се предай!“

Не! Ще спасиш онова, което можеш, ще направиш онова, което все още можеш. Ако трябва да изгориш, поне отнеси още неколцина със себе си! Ха! — Той си спомни за книгите и тръгна обратно. — Ако съвсем случайно...”

Намери няколко книги там, където ги беше оставил, близо до оградата на градината. Милдред, бог да я благослови, не бе забелязала всички. Четири книги все още бяха там, където ги бе скрил. В нощта се чуваха виещи гласове, кръжах лъчите на фенерчетата. Отдалеч се

носеше грохотът на други „Саламандри“, а полицейските коли със свистящи сирени си пробиваха път през града.

Монтег взе четирите останали книги и подскачайки, клатушкайки се, продължи да куца по уличката, но внезапно падна, като че бяха отрязали главата му, и само тялото му остана да лежи на място. Нещо в него го бе разтърсило изневиделица и го бе повалило на земята. Той остана да лежи където бе паднал и започна да хълца — с подвити крака, плътно прилепил лице о чакъла.

*Бийти искаше да умре!*

Плачейки, Монтег разбра, че това наистина е било така. Бийти сам бе търсил смъртта си. Той бе останал така, без да се опита да се спаси, просто си стоеше, шегуваше се, дразнеше го, подиграваше му се. Тази мисъл бе достатъчна на Монтег, за да престане да хълца и да си поеме дъх. Колко странно, колко странно е така много да искаш да умреш, че да оставиш един въоръжен човек да се разхожда около теб и вместо да млъкнеш и да запазиш живота си, да продължиш да му крещиш и да му се подиграващ, докато го разяриш, и после...

В далечината — тропот от тичащи крака.

Монтег седна. Трябва да се махнеш оттук. Хайде, изправи се! Изправи се, не можеш да седиш така! Но той продължаваше да хълца, а на това трябваше да се сложи край. Ето, плачът стихна. Не бе искал да убива никого, дори и Бийти. Тялото му се сгърчи, сви се, сякаш го бяха потопили в киселина. Запуши устата си с ръка. Видя Бийти — най-напред като неподвижен факел, а после да се гърчи върху тревата. Захапа кокалчетата на пръстите си. „Не исках да стане това, господи, не исках, не исках...“

Опита се да намери връзка между отделните случки, да си спомни как е живял само допреди няколко дни, преди ситото и пясъка, пастата за зъби „Денам“, пърхането на нощните пеперуди в ушите му, светулките, сигналите за тревога, нощните акции — и всичко му се стори прекалено много за толкова малко дни, прекалено много дори за цял един живот.

Откъм дъното на уличката тичешком приближаваха хора.

„Стани!“ — каза си той. „Изправи се, дявол да го вземе!“ — каза на крака си и стана. Отначало болките бяха като шипове, които се забиват в капачката на коляното, после като губерки и най-сетне само като обикновени игли, а щом направи още петдесетина подскока,

опирайки се на дъсчената ограда, при което ръцете му се набиха с тресчици, изпита чувството, че някой облива крака му с вряла вода. И кракът му отново се превърна в неговия собствен крак. Беше се страхувал, че ако се затича, навехнатият му глезен отново ще откаже да му служи. Започна да вдишва нощта с широко отворена уста, издишваше я бледа, а целият ѝ мрак оставаше да тежи вътре в него. Тръгна бавно, накуцвайки. В ръцете си държеше книгите.

Помисли за Фейбър.

Фейбър бе останал там, в димящата купчинка катран, която вече нямаше име, нито отличителна черта. Той бе изгорил и Фейбър. Изведнъж тази мисъл го потресе: имаше чувството, че Фейбър наистина е мъртъв, че се е изпекъл като хлебарка в онази малка зелена капсула, пъхната и изгубена в джоба на един човек, който вече не беше нищо друго освен скелет, обвит в смолисти сухожилия.

„Трябва да запомниш — каза си той. — Изгаряй ги, или те ще те изгорят. Сега в случая е точно така.“

Опипа джобовете си; парите бяха там, а в единия си джоб намери неизменната радиораковина, по която градът говореше на себе си в студената черна утрин.

„Съобщение на полицията. В града се търси беглец. Извършил е убийство и престъпления срещу държавата. Име: Гай Монтег. Занятие: пожарникар. Видян за последен път...“

Продължи да тича, без да спре, докато измина шест пресечки; след това уличката се вля в широк пуст булевард с десет платна за автомобили — река без кораби, замръзнала под студения блясък на високите извити неонов лампи. „Можеш да се удавиш, ако се опиташ да го прескочиш“ — помисли си той — толкова беше широк и открит. Приличаше на огромна сцена без декори, която го примамваше да изтича през нея, а при яркото осветление лесно щяха да го видят, лесно щяха да го хванат, лесно щяха да го застрелят.

Раковината бръмчеше в ухото му:

„... Следете за беглеца... следете за беглеца... следете за сам човек, пеша... следете...“

Монтег се отдръпна в сянката. Точно насреща му една бензиностанция блестеше като голям къс снежнобял порцелан и две сребърни коли току-що спряха да напълнят резервоарите си. Ако иска да върви, а не да тича, спокойно да прекоси широкия булевард, той

трябва да бъде чист и в приличен вид. Ако се измие и срещи косата си, ще рискува по-малко, когато продължи пътя си за... закъде?

„Да — помисли си той, — накъде бягам аз?“

Наникъде. Нямаше къде да отиде, нямаше приятел, към когото да се обърне. С изключение на Фейбър. И изведнъж разбра, че всъщност съвсем инстинктивно е бягал именно по посока на къщата на Фейбър. Но Фейбър не би могъл да му даде убежище; дори и да се опита да го направи, това би било равностойно на самоубийство. И все пак той знаеше, че каквото и да стане, ще отиде да види Фейбър, макар и само за няколко минути. Домът на Фейбър е мястото, където той би могъл отново да зареди бързо изчезващата увереност в собствената си способност да оцелее. Искаше просто да се убеди, че на света има човек на име Фейбър. Искаше да види този човек жив, а не изгорял там, на полянката, като тяло, вмъкнато в друго тяло. И разбира се, трябва да остави на Фейбър част от парите, за да може той да ги изразходва, след като Монтег продължи бягството си. Може би ще успее да се измъкне от града и да продължи да живее край реките или главните пътища, сред полетата и хълмовете.

Силно пърхане го накара да погледне нагоре.

Полицейските хеликоптери се издигаха толкова високо в небето, като че някой силно бе издухал сивия цвят на изсъхнало глухарче. На около три мили от него две дузини хеликоптери тревожно и нерешително се полюшваха като пеперуди, изненадани от есенния хлад, после стремглаво се спускаха надолу, кацаха един тук, друг там, по различни улици, бавно ги оглеждаха, превръщаха се в автомобили, които виеха по булевардите, или също така внезапно се издигаха отново във въздуха и продължаваха да го търсят.

А ето насреща му бензиностанцията; в момента хората, които я обслужваха, се въртяха около клиентите. Приближавайки се откъм задната страна, Монтег влезе в тоалетната. През алуминиевата стена до него долетя гласът на говорителя, който съобщаваше: „Обявена е война.“ Отвън зареждаха колите с бензин. Хората в колите разговаряха със служителите — за автомобилите, за бензина, за това колко им дължат. Монтег стоеше и се мъчеше да изпита целия ужас на това лаконично съобщение по радиото, но не можа. Войната ще трябва да го почака час-два, докато води своята собствена война.

Той изми ръцете и лицето си и ги избърса в кърпата, без да вдига много шум. Излезе от тоалетната, внимателно затвори вратата и тръгна в мрака, докато най-сетне отново се озова на бордюра на Пустия булевард.

Булевардът се точеше пред него в хладното утро подобно на огромна писта за кегли — ето я играта, която трябваше да спечели. Той беше празен като арена, на която след две минути ще се появят безименни жертви и неизвестни убийци. Въздухът над широката бетонна река и около нея трептеше от топлината, излъчвана от тялото на Монтег; той не можеше да повярва, че само неговата топлина е могла да накара целия околнен свят да затрепти. Беше фосфоресцираща мишена, знаеше го, чувствуваше го. Но време беше да започне малката си разходка.

На около три пресечки от него блестяха няколко автомобилни фара. Монтег пое дълбоко въздух. Дробовете му сякаш бяха горящи факли. Гърлото му бе пресъхнало от тичането. В устата си усещаше стипчив вкус, а краката му тежаха като олово.

Ами онези светлини в далечината? Преди да тръгнеш да вървиш, трябва да прецениш за колко време автомобилите могат да стигнат дотук. А какво ли е разстоянието до отсрещния бордюр? Изглежда, около стотина ярда. Може и по-малко, но нека да са сто; имай предвид, че вървиш много бавно, че едва се движиш и за да изминеш цялото това разстояние, ще ти трябват не по-малко от трийсет, дори четирийсет секунди. А колите биха могли да изминат разстоянието от три пресечки за около петнайсет секунди. Така че дори ако насред булеварда започнеш да тичаш...

Той пристъпи с десния си крак, после с левия, после пак с десния. Тръгна по празния булевард.

Дори и булевардът да беше съвсем пуст, разбира се, не би могъл да разчиташ, че ще го пресечеш безопасно, защото иззад хълма, на около четири пресечки оттук, внезапно би могла да се появи кола, да те застигне и да профучи край теб, преди да успееш да си поемеш дъх.

Реши да не брои крачките си. Не гледаше нито вляво, нито вдясно. Светлината от лампите над него му се струваше така ярка, така издайническа и така гореща, като че грееше обедно слънце.

Той се вслуша в шума на колата, която вдясно от него, на две пресечки разстояние, набираше скорост. Светлините на фаровете ѝ

внезапно се скъсиха, после се удължиха и осветиха Монтег.

Върви! Не спирай!

Монтег се поколеба, стисна здраво книгите в ръце и с усилие на волята продължи да върви. Той инстинктивно изтича няколко крачки, но след това си заговори на глас, овладя се и отново тръгна бавно. Беше вече на средата на шосето, но моторите на колата виеха все по-силно, докато колата набираше скорост.

„Полицията, разбира се. Видели са ме. Забави крачка, забави крачка, спокойно, не се обръщай, не поглеждай, не давай вид, че се тревожиш. Върви, точно така, върви, върви...“

Колата вече връхлиташе. Ревеше. Набираше скорост. Колата виеше, трещеше. Колата се носеше плавно, насочваше се по някаква свистяща траектория като куршум, изстрелян от невидима пушка. Сто и дващест мили в час, сто и трийсет мили в час. Монтег стисна челюсти. Имаше чувството, че горещината на препускащите фарове изгаря бузите му, кара клепките му да потръпват нервно и разлива солена пот из цялото му тяло.

Той взе да тътри крака като пъян и да говори на себе си, а след това изведнъж се затича. Изхвърляше напред единия си крак, стъпваше, изхвърляше другия, пак стъпваше. Господи! Господи! Изпусна една книга, забави крачка, понечи да се върне, отказа се, отново се втурна напред, крещейки сред циментовата пустота, а колата гонеше бягащата си жертва, оставаха още двеста, сто, деветдесет, осемдесет, седемдесет фута; Монтег задъхано махаше с ръце, вдигаше крак, стъпваше, вдигаше крак, стъпваше, а колата приближаваше все повече и повече, клаксонът ѝ виеше, зовеше го. Очите му едва не пламнаха, като извърна глава към ослепителните фарове; ето, колата вече бе погълната от собствената си светлина, тя беше само факел, който лети със свистене срещу него, само рев и блясък, ето, вече връхлиташе...

Монтег се спъна и падна.

Свършено е с мен! Край!

Но падането му промени нещата. Само секунда преди да мине през него, побеснялата кола сви и изчезна. Монтег продължи да лежи, прилепил лице о бетонната настилка. Заедно със синкавия дим от ауспуха на колата до него долетя кикот.



Той инстинктивно бе закрил глава с дясната си ръка. Сега, когато вдигна ръката си, на върха на средния си пръст, там, където гумата я бе докоснала, видя черна ивичка, широка два-три милиметра. Той се изправи на крака и изумено погледна тази черна ивичка.

„Това не беше полицията“ — помисли си той.

Погледна надолу по булеварда. Той беше пуст. Всичко му стана ясно: колата е била пълна с дечурлига от дванайсет до шестнайсет години, излезли да пицят, да крещят, да викат: „Ура!“, те бяха видели човек, който се разхожда — такава рядка и необичайна гледка — и просто са решили: „Хайде да го блъснем“ — без да подозират, че това е беглецът Монтег, чисто и просто група дечурлига, решили в дългата нощ, докато грее луната, за няколко часа да преминат с трясък пет-шестстотин мили със заледени от вятъра лица; а дали призори ще се върнат къщи, или не, дали ще останат живи, или не — тъкмо в това се състоеше и приключението.

„Щяха да ме убият — каза си, олюлявайки се, Монтег, докато вятърът още свистеше, вдигаше прах около него и брулеше ожулената му буза. — Щяха да ме убият без никаква причина!“

Той тръгна по посока на отсрещния бордюр, като непрестанно повтаряше на краката си да вървят и да не спират. Някак си бе успял да събере разпилените книги, но не си спомняше да се е навеждал или да ги е докосвал. Не преставаше да ги мести ту в едната си ръка, ту в другата, като че ли държеше карти, които не успяваше да прецени.

„Дали същите тези хлапаци не са убили Кларис?“

Спря се и мислено си повтори:

*Дали същите те не са убили Кларис!*

Искаше му се да изкрещи и да изтича подире им.

Очите му овлажняха.

Беше паднал по корем и това го беше спасило. Шофьорът на колата, виждайки проснатото тяло на Монтег, инстинктивно бе съобразил, че ако с такава голяма скорост прегази едно тяло, колата може да се обърне и те да изхвъркнат от нея. А ако Монтег бе останал прав като мишена?...

Дъхът на Монтег спря.

Надолу по булеварда, на разстояние четири пресечки, колата бе забавила ход, бе завила на две колела и сега препускаше обратно по забранената страна на шосето, набирайки скорост.

Но Монтег вече бе изчезнал, бе потънал в сигурността на тъмната уличка, към която бе тръгнал на дълго пътешествие — дали преди един час или само преди минута? Застана в нощта, треперещ, и обърна поглед към колата, която профуча покрай него, поднесе се към средата на булеварда, разливайки смях във въздуха около себе си, и изчезна.

Монтег продължи да крачи в мрака, като от време на време поглеждаше към хеликоптерите, които се спускаха все по-ниско и по-ниско подобно на първите снежинки на идващата дълга зима...

Къщата беше потънала в тишина.

Монтег се промъкна откъм задната ѝ страна през гъстото ухание на нарциси, рози и росна трева. Бутна остъклената задна врата и тя се отвори, влезе на пръсти и послушвайки се, прекоси верандата.

„Спите ли, мисис Блак? — каза си той. — Зная, че това, което правя, не е много хубаво, но вашият съпруг го е правил на други и никога не се е замислял, никога не се е измъчвал от угризения на съвестта. А сега, тъй като сте съпруга на пожарникар, дошъл е вашият ред, дошъл е и редът на вашия дом заради всички домове, които съпругът ви е изгорил, заради всички хора, на които е причинил болка, без да му мигне окото.“

Къщата не му отговори.

Той скри книгите в кухнята, отново се озова на уличката и погледна назад към къщата, която продължаваше да спи, тъмна и мълчалива.

Прекосявайки града, докато хеликоптерите пърхаха в небето като късчета хартия, той предаде доноса от усамотена телефонна кабина пред един магазин, който не работеше нощем. След това зачака в студената нощ и чу как в далечината започват да вият пожарникарските сирени, как „Саламандрите“ се приближават, идват да изгорят къщата на мистър Блак, докато той е на работа, идват да принудят жена му да стои треперееща сред утринната хладина, докато покривът поддава и се срутва върху пожара. Но засега тя все още спеше.

— Лека нощ, мисис Блак — промълви той.

— Фейбър!

Още едно почукване, шепот и пак дълго чакане. После, след минутка, бледа светлина замъждука в къщичката на Фейбър. Нова пауза — и задната врата се отвори.

В полумрака Фейбър и Монтег стояха и се гледаха, сякаш и двамата не вярваха на очите си. После Фейбър бързо протегна ръка, сграбчи Монтег, вмъкна го вътре, накара го да седне, върна се, застана на прага и се послуша. Сирените виеха в далечината. Той влезе и затвори вратата.

— От начало до край се държах като глупак — каза Монтег. — Не мога да остана дълго тук. Трябва да вървя бог знае накъде.

— Поне бяхте глупак по отношение на добри неща — каза Фейбър. — Мислех, че сте мъртъв. Капсулата, която ви дадох...

— Изгоря.

— Чух капитанът да ви говори и внезапно — никакъв звук. За малко не излязох да ви търся.

— Капитанът е мъртъв. Той намери капсулата, чу гласа ви и щеше да го проследи. Убих го с огнехвъргачката.

Фейбър седна и известно време не продума.

— Господи, как се случи всичко това? — каза Монтег. — Само преди една вечер всичко бе прекрасно, а сега ето, че се давя. Колко пъти може да потъне човек и все пак да остане жив? Не ми достига въздух. Ето, Бийти е мъртъв, а едно време той ми беше приятел. И Мили си отиде; мислех, че ми е жена, но сега вече не съм уверен. И къщата изгоря. Работата ми отиде по дяволите, самият аз съм беглец, а освен това на път за насам подхвърлих книги в дома на един пожарникар. Господи боже мой, колко много неща направих за една-единствена седмица!

— Направили сте онова, което е трябвало да направите. То отдавна е назрявало у вас.

— Да, дори и в нищо друго да не вярвам, в това поне съм убеден. То само е изчаквало момент, за да стане. Отдавна чувствавах, че нещо се набира у мен; вършех едно, а мислех за друго. Господи, то отдавна се е натрупвало у мен. Чудя се как не е проличало външно, подобно на тлъстина. И ето че сега съм тук и обърквам и вашия живот. Те могат да ме проследят до дома ви.

— За пръв път от години насам чувствавам, че живея — каза Фейбър. — Чувствавам, че правя нещо, което отдавна трябваше да

направя. Поне засега не изпитвам страх. Може би защото най-сетне върша онова, което трябва. Може би защото направих нещо необмислено и не искам да изглеждам страхливец пред вас. Навярно ще се наложи да извърша дори по-смели неща, да се изложя на опасност, така че да не мога да се откажа от делото и отново да се изплаша. Какво смятате да правите сега?

— Ще продължа да бягам.

— Знаете ли, че е обявена война?

— Да, чух.

— Боже мой, не е ли странно? — каза старецът. — Тя ни се струва толкова далечна, защото си имаме свои собствени грижи.

— Нямах време да мисля за нея. — Монтег измъкна от джоба си сто долара. — Задръжте ги и ги използвайте както намерите за добре, когато си отида.

— Но...

— Може би до обяд вече няма да бъде жив; използвайте парите. Фейбър кимна.

— Най-добре ще е да тръгнете по реката, а като стигнете до старата железопътна линия, която води към провинцията, да вървите по нея. Макар че сега всичко се движи по въздуха и повечето железопътни линии са изоставени, релсите все още си стоят и ръждясват. Чувал съм, че тук-там из страната имало лагери на скитници; наричат ги пътуващи лагери. Ако се отдалечите достатъчно от града и си отваряте очите, ще ги откриете; казват, че по линията оттук до Лос Анджелис имало много стари възпитаници на Харвардския университет. Повечето от тях са търсени от полицията, но предполагам, че са оцелели. Те не са много на брой и вероятно правителството никога не ги е смятало за достатъчно голяма опасност, за да тръгне да ги издирва. Можете за известно време да се приютите при тях, а след това да влезете във връзка с мен в Сейнт Луис. Аз тръгвам за там тази сутрин с автобуса в пет часа, за да се срещна с един бивш печатар. Най-сетне и аз ще започна да действам. Тези пари ще бъдат използвани за добро дело. Благодаря ви и бог да ви пази. Не искате ли да подремнете няколко минути?

— По-добре да вървя.

— Чакайте да видим какво става!

Той бързо заведе Монтег в спалнята и отмести встрани една картина, зад която се откри телевизионен екран с размер на пощенска картичка.

— Винаги съм искал нещо много малко, нещо, на което бих могъл да говоря, нещо, което, ако е необходимо, бих могъл да закрия с длан, а не нещо чудовищно голямо, което да ме надвиква. Така че ето, виждате! — Той включи екрана.

„Монтег — обади се говорителят и екранът светна. — М-О-Н-Т-Е-Г — името му беше произнесено буква по буква. — Гай Монтег. Все още не е заловен. Полицейски хеликоптери кръжат. От друг район бе докарано ново Куче...“

Монтег и Фейбър се спогледаха.

„... Кучето никога не изпуска жертвата си. Това невероятно изобретение не е направило нито една грешка, откакто за първи път бе използвано за гонене на бегълци. Тази вечер нашата телевизионна компания е горда, че ще има възможността да проследи Кучето с камери от хеликоптер, докато то се насочва към целта си...“

Фейбър наля две чаши уиски.

— Ще имаме нужда от това.

Отпиха.

„... обонянieto му е така чувствително, че може да запомни и разграничи десет хиляди различни миризми на десет хиляди различни хора, без да е необходимо да бъде пренастройвано!“

Фейбър леко потръпна и огледа стаята, стените, вратата, бравата и стола, на който седеше Монтег. Монтег проследи погледа му. И двамата бързо се огледаха наоколо; Монтег усети как ноздрите му се разширяват и разбра, че сам се опитва да се проследи, че обонянieto му внезапно така се бе изострило, че бе започнало да подушва пътечката, която той бе прокарал във въздуха на стаята, и капчиците пот от ръкава му, които бяха увиснали по бравата на вратата, невидими, но многобройни като кристалчетата на малък полилей. Той подуши миризмата си навсякъде: във всичко, върху всичко, около всичко; беше се превърнал в светец облак, в привидение — и отново му секна дъхът. Видя, че и Фейбър спира дъх от страх да не би да вдъхне това привидение в собственото си тяло, да не се зарази от призрачните изпарения и миризми на беглеца.

„Кучето сега слиза с хеликоптер на мястото на пожара.“

На малкия екран се появиха изгорялата къща, тълпата, нещо покрито с чаршаф и хеликоптерът, който с пърхане се спусна от небето, подобно на чудновата цвете.

„Значи решили са да доведат играта докрай — помисли си Монтег. — Цирковото представление трябва да продължи, макар че войната може да започне всеки момент...”

Той наблюдаваше сцената като омагьосан, като вкаменен. Тя му се струваше така далечна, като че нямаше нищо общо с пет, приличаше на пиеса, която не те засяга, в която не вземаш участие и въпреки това я гледаш с удивление и странно удоволствие. „И всичко това заради мен — помисли си той. — Боже господи, всичко, което става, е само заради мен!”

Ако искаше, той можеше да остане тук и спокойно да следи цялата гонитба през всичките ѝ светкавични фази — по уличките, през улиците, по пустите широки булеварди, през полянките и спортните игрища — от време на време говорителят прекъсва предаването, за да даде обичайните търговски реклами; а сетне — по други улички до горящата къща на мистър и мисис Блук и най-после до този дом, в който той и Фейбър седяха и пиеха, докато електронното Куче, мълчаливо като полъх на смъртта, подушеше последната следа и се спреше ей там, под оня прозорец. И тогава, ако искаше, Монтег можеше да стане и следейки с едно око телевизионния екран, да отиде до прозореца и да го отвори, да се наведе, да погледне отново зад себе си и на блестящия малък телевизионен екран да се види като драматичен герой на сцената, която би могъл да наблюдава обективно, тъй като знаеше, че в другите телевизионни гостни го виждат в естествен ръст и цветове. А ако задържеше очите си отворени, можеше да се види, секунда преди да премине в небитието, пронизан от отровната игла заради удоволствието на който знае колко много телевизионни зрители, които само преди няколко минути са били събудени от дивите сирени на техните телевизионни гостни, призоваващи ги да дойдат да гледат лова на едрата плячка, карнавала, в който участва един-единствен човек.

Дали ще има време за реч? Дали ще успее, докато Кучето го сграбчва пред погледите на десет, двайсет или трийсет милиона зрители, да резюмира живота си през изтеклата седмица в едно-единствено изречение или дума, които те ще помнят дълго след като

Кучето е обърнало гръб на камерата, стискайки го в челюстите си като в металически клещи, и е побягнало в мрака, а камерата е стояла неподвижна и е проследявала чудовището да изчезва в далечината — какъв ефектен завършек! Какво би могъл да каже с една-единствена дума или с няколко думи; нещо, което да опари лицата им и да ги разбуди?

— Гледайте! — прошепна Фейбър.

От хеликоптера плавно се плъзна нещо, което не беше нито машина, нито животно, нито живо, нито мъртво и което излъчваше бледозеленикава светлина. То застана пред димящите развалини на къщата на Монтег, а мъжете вдигнаха огнехвъргачката, която той бе захвърлил, и я поднесоха към муцуната на животното. Чу се свистене, щракане, бръмчене.

Монтег разтърси глава, изправи се и допи чашата си.

— Време е. Моля да ме извините за всичко.

— За какво? За мен ли? Или за моя дом? Аз си го заслужавам. В името на бога, бягайте. Може би ще успея да ги задържа известно време тук.

— Почакайте! Няма да има никаква полза, ако ви разкрият. Когато си изляза, изгорете покривката на това легло, до което се докосвах. Изгорете в шахтата си стола от дневната. Изтрийте със спирт мебелите и бравите на вратите. Изгорете изтривалката в антрето. Включете с пълна сила климатичната инсталация във всички стаи и посипете всичко с нафталин, ако имате нафталин. След това пуснете поливачките в градината колкото се може по-силно и измийте пътеките с маркуч. Ако имаме някакъв шанс, *поне тук* бихме могли да унищожим следата.

Фейбър раздруса ръката му.

— Ще се погрижа за всичко. Пожелавам ви щастие. Ако и двамата сме добре, идущата или по-идущата седмица се свържете с мен чрез пощата в Сейнт Луис — до поискване. Съжалявам, че този път няма как да поддържам контакт с вас чрез капсула. И двамата имахме полза от това. Но моите съоръжения бяха ограничени. Нали разбирате, никога не съм мислил, че ще ми се наложи да я използвам. Какъв стар глупак съм! Нямам капка мозък! Глупак, глупак! Така че нямам друго зелено куршумче, което да ви дам. Хайде, вървете!

— Само още едно нещо! Бързо! Вземете един куфар и го напълнете с най-мръсните си дрехи — стар костюм, колкото по-мръсен, толкова по-добре, риза, някакви стари обувки и чорапи...

Фейбър излезе и се върна след минутка. Те запечатаха картонения куфар с чиста лепенка.

— За да се запази в него миризмата на стария мистър Фейбър, разбира се — каза Фейбър, който се беше изпотил от напрежение.

Монтег обля куфара с уиски.

— Не искам Кучето едновременно да подуши две миризми. Мога ли да взема остатъка от уискито? Ще ми трябва по-късно. Господи, надявам се, че това ще помогне!

Те отново си стиснаха ръце и излизайки от стаята, погледнаха към телевизора. Кучето вече бе тръгнало по следите, съпроводяно от надвисналите над главата му камери на хеликоптерите, и тихо и мълчаливо душеше силния нощен вятър. Вече тичаше по първата уличка.

— Довиждане!

Монтег тихо се измъкна през задната врата и се затича, стискайки в ръка дръжката на полупразния куфар. Зад себе си чу как изригват градинските поливачки, изпълвайки тъмния въздух с дъжд, който отначало нежно, а после равномерно започна да облива всичко наоколо, измиваше пътеките и се оттичаше по уличката. Той отнесе на лицето си няколко капки от този дъжд. Чу как старецът извика след него: „Довиждане!“ — но може би само така му се беше сторило.

Тичайки, той бързо се отдалечи от къщата по посока на реката.

Монтег бягаше.

Усещаше как Кучето, подобно на есен, се приближава студено, сухо и бързо, като вятър, който не поклаща стръкчетата трева, не блъска прозорци, не смущава сенките на вейките, върху белите тротоари, по които минава. Кучето не се докосваше до света. То носеше със себе си своята тишина и Монтег чувствуваше как тази тишина расте зад гърба му, докато тича през града, как се превръща в напрежение. Монтег усети как това напрежение нараства и се затича по-бързо.



Спираше от време на време, за да си поеме дъх и да надникне през бледоосветените прозорци на събудилите се домове; виждаше силуетите на хора, които наблюдаваха телевизионните стени в своите гостни, а на стените Кучето се движеше като паяк, като полъх от неоновии пари, появяваше се и изчезваше. Ето го на Елм Терас, на Линкълн, на Оук Парк и на уличката, която водеше към дома на Фейбър.

„Отмени! — мислено му каза Монтег. — Не спирай, продължи, не влизай!“

На телевизионния екран се очерта жилището на Фейбър; поливачките в градината пулсираха в нощния въздух.

Кучето спря, като потръпваше.

„Не! — Монтег стисна с ръце перваза на прозореца. — Насам! Тук!“

Иглата с прокаинова отрова се показва, прибра се, проточи се, прибра се. Една-единствена бистра капчица отрова се отрони от нея и после иглата потъна в муцуната на Кучето.

Монтег сдържа дъха си и му се стори, че в гърдите му се свива юмрук.

Кучето отмина дома на Фейбър и тръгна отново по уличката.

Монтег втренчи очи в небето. Хеликоптерите вече се приближаваха подобно на рой насекоми, устремени към една-единствена светлина.

Монтег с усилие си припомни, че това не е измислен епизод, който би могъл да наблюдава, докато бяга към реката. Това всъщност беше игра на шах, в която той сам участвуваше и наблюдаваше всеки отделен ход.

Изкрещя, за да се сепне и да откъсне поглед от този последен прозорец и от чудното зрелище, което се разиграваше пред очите му. „По дяволите!“ — извика той и тръгна отново. Уличка, алея, улица — и миризмата на реката. Леви, десни, леви, десни. Скоро, ако камерите го уловяха, щяха да бягат дващест милиона монтеговци... Дващест милиона монтеговци, бягащи като в някаква стара комедия на филмовата компания „Кийстоун“ — полицаи и бандити, гонещи и гонени, преследващи и преследвани — хиляди пъти бе гледал тези комедии. А подире му — дващест милиона Кучета, които лаеха беззвучно и рикошираха о телевизионните стени — от дясната стена,

на централната стена, после на лявата, — изгубваха се и пак — от дясната стена, на централната, на лявата — и се изгубваха.

Монтег втъкна в ухото си радиораковината.

„Полицията предлага цялото население в района на Елм Терас да направи следното: всеки, във всяка къща, на всяка улица да отвори предната или задната врата или да погледне през прозорците. Ако всички в следващата минута погледнат от своите домове, беглецът няма как да се скрие. Готови!“

Разбира се! Защо не го бяха направили по-рано! Как толкова години никой не се бе сетил да изпробва тази игра? Всеки да стане, всички да излязат! Не може да не го забележат! Та той беше единственият човек, който бягаше самотен през града посред нощ, единственият човек, който измъчваше краката си!

„Ще броим до десет! *Едно! Две!*“

Той почувствува как целият град се вдига на крака.

„Три!“

Почувствува как градът се обръща към хилядите си врати.

„По-бързо! Леви! Десни!“

„Четири!“

Хората като лунатици прекосяват коридорите.

„Пет!“

Поставят ръцете си върху бравите на вратите!

Откъм реката се носеше миризма на хлад, като след проливен дъжд. Гърлото му бе сухо като ръжда, очите му пареха от тичането. Той изкрещя, сякаш този крясък щеше да го изхвърли като с реактивен мотор през последните сто ярда.

„Шест, седем, осем!“

Натискаха бравите на пет хиляди врати.

„Девет!“

Зад него останаха и последните къщи и той вече тичаше по наклона, който водеше надолу към плътния подвижен мрак.

„Десет!“

Вратите се отвориха.

Мислено видя хилядите и хиляди лица, които надничаха в дворовете и уличките или поглеждаха към небето, лица, скрити зад пердета, бледи, изплашени от нощта, като лицата на сиви животни, които надзъртат от електрическите си дупки, лица със сиви, безцветни

очи, сиви езици и сиви мисли, които проникваха през вкочанената плът на лицето.

Но той вече бе стигнал до реката.

Потопи ръка, за да се увери, че реката е истинска. Нагази във водата и се съблече в мрака, обля тялото си, ръцете си, краката си и главата си с щипещия спирт, отпи от бутилката и смръкна малко от течността в ноздрите си. После облече старите дрехи на Фейбър и obu старите му обувки. Своите собствени хвърли в реката и почака, докато течението ги отнесе. После, стиснал куфара в ръка, влезе в реката и вървя, докато изгуби дъното под краката си и водите го понесоха в мрака.

Когато Кучето стигна до брега, той вече бе на триста ярда надолу по течението. Отгоре с рев се въртяха огромните перки на хеликоптерите. Над реката се стовари буря от светлини и Монтег се гмурна под илюминациите, толкова ярки, като че ли слънцето внезапно бе разпъдило облаците. Почувствува как реката го влече надолу в мрака. Изведнъж прожекторите се насочиха обратно към брега и хеликоптерите завиха към града, като че ли бяха открили нова следа. Изчезнаха. Изчезна и Кучето. Останала бе само студената река и Монтег се носеше по нея във внезапно настъпилото спокойствие, далеч от града, от светлините и от преследвачите, далеч от всичко.

Имаше чувството, че зад себе си е оставил сцена с множество актьори, че е напуснал някакъв внушителен спиритически сеанс с шепнещи привидения. Отдалечаваеше се от една недействителност, която бе ужасяваща, и навлизаше в една действителност, която беше нереална, понеже му беше непозната.

Черните брегове се плъзгаха край него и той навлизаше сред природата, сред хълмовете. За пръв път от десетина години насам видя звездите, които светеха над него като огромни огнени шестивия — грамадна звездна колесница, която заплашваше да се прекатури и да го смаже.

Когато куфарът се напълни с вода и потъна, той се обърна по гръб; реката тихо и бавно го отнасяше далеч от хората, които закусваха със сенки, обядваха с пара и вечеряха с мъгла. Реката беше нещо много осезаемо; тя грижливо го носеше в своите обятия и най-сетне му даваше време да обмисли онова, което се бе случило през този месец, през тази година, през целия му живот. Ослуша се и усети как сърцето

му бие по-бавно. Заедно с кръвта и мислите му престанаха да препускат.

Изведнъж видя луната ниско в небето. Луната бе там, а какво кара луната да свети? Разбира се, че слънцето. А какво кара слънцето да свети? Собственият му огън. И слънцето ден след ден продължаваше да гори и да гори. Слънцето и времето. Слънцето, времето и горенето. Горенето. Реката леко го полюляваше. Горенето. Слънцето и всички часовници по земята. В съзнанието му те се сливаха и се превръщаха в едно-единствено цяло. И след като дълго време се бе носил отпуснат по земята и кратко време — по водите на реката, той разбра защо никога вече през живота си не трябва да опожарява.

Слънцето грееше всеки ден. То изгаряше времето. Светът се въртеше в кръг и около оста си, а времето така и така безмилостно изгаряше годините, а заедно с тях и хората, дори без неговата помощ. Така че ако *той*, Монтег, заедно с другите пожарникари изгаряше вещите, а слънцето изгаряше времето, това означаваше, че *всичко* щеше да изгори!

Някой от тях ще трябва да спре да изгаря. Естествено, слънцето нямаше да спре да гори. В такъв случай това трябваше да направят Монтег и хората, с които бе работил само допреди няколко часа. Някой някъде отново трябваше да започне да спасява човешките ценности, да ги спасява и да ги съхранява — в книги, грамофонни плочи, в главите на хората, по какъвто и да било начин, стига те да се намират далеч от молците, от плесента, от ръждата, от гниенето и от хората с клечки кибрит в ръце. Светът бе пълен с горене от всякакъв вид и размер. Крайно време бе да започнат да работят занаятчии с нова професия — изработването на огнеупорни тъкани.

Усети, че петата му докосва земя, опира се о камъчета, дращи пясък. Реката го бе придвижила към брега.

Той погледна към това велико черно същество без очи или светлини, без форма, само с размери, които се простираха на хиляди мили, в безкрая, и чиито зелени хълмове и гори го очакваха.

Поколеба се дали да напусне удобната прегръдка на реката. Страх го беше, че ще срещне Кучето. Дърветата внезапно можеха да се разтърсят под страхотния вятър на хеликоптерите.

Но там горе полъхваше само обикновен есенен ветреца, който се носеше като някаква друга река. Защо Кучето бе престанало да го гони? Защо бяха насочили преследването обратно към града? Монтег се послуша. Нищо. Нищо.

„Мили — помисли си той. — Виж цялата природа наоколо. Вслушай се в нея! Нищо и нищо. Толкова много тишина, Мили, че се чудя как би я понесла. Дали нямаше да започнеш да крещиш: «Млъкни, млъкни!» Мили, Мили!“ Стана му тъжно.

Мили я нямаше, нямаше го и Кучето, но сухият аромат на сено, който лъхаше от някакво далечно поле, пренесе Монтег на земята. Спомни си за една ферма, която знаеше още от дете, един от редките случаи, когато бе открил, някъде отвъд седемте воала на недействителността, отвъд телевизионните стени в гостната, отвъд фалшивия блясък на града, крави да дъвчат трева, прасета да се въргалят в топли вадички по пладне, кучета да лаят по бели овце из хълмовете.

Сега сухият аромат на сеното и шепотът на реката го накараха да си помисли колко хубаво би било да заспи, потънал в свежото сено на усамотен плевник, далеч от шумните шосета, до тих фермерски дом, под стара вятърна мелница, чиито криле бръмчат над главата му и отмерват изтичащото време. Представи си, че лежи под високия таван на плевник, вслушан в леките движения, в далечното, едва доловимо шумолене на насекоми, дървета и животни.

През нощта, помисли си той, под плевника ще чуе звук, който може би ще прилича на шум от стъпки. Той ще напрегне сили и ще стане. Стъпките ще се отдалечат. Той отново ще се изтегне, ще погледне през прозорчето на плевника в късната нощ и ще види как светлините във фермерския дом гаснат една подир друга, как една много млада и красива жена сяда до неосветен прозорец и започва да сплита косата си. Ще му бъде много трудно да я види добре, но лицето ѝ ще прилича на лицето на онази девойка, която бе минала през живота му така отдавна, преди толкова много време, девойката, която познаваше времето и никога не се бе изгаряла от светулките, девойката, която знаеше какво значи да отъркаш пращеца на глухарче о брадичката си. После тя ще си отиде от топлия прозорец и ще се появи отново на горния етаж в своята побеляла от лунна светлина стая. И тогава, при звука на смъртта, под грохота на реактивните самолети,

които ще прорязват небето на две черни ленти чак отвъд хоризонта, той ще остане да лежи в плевника, скрит и в безопасност, наблюдавайки как тези странни нови звезди изчезват отвъд хоризонта, бягайки от нежните цветове на зората.

На сутринта той няма да чувства нужда от сън, защото ще си е отпочинал напълно от всички тези приятни аромати и гледки на една цяла нощ, прекарана сред природата, ще си е отспал, макар очите му да са били широко отворени, а устните полуразтворени в усмивка.

А там, в подножието на стълбата, водеща за плевника, ще го очаква нещо невероятно. Той ще слезе предпазливо сред розовата светлина на ранното утро, усетил света, дори леко изплашен от него, ще се надвеси над малкото чудо и най-сетне ще се наведе да го докосне.

Чаша студено прясно мляко и няколко ябълки и круши, оставени в подножието на стълбата.

Това беше всичко, което искаше сега. Някакъв малък знак, че огромният свят ще го приеме и ще му даде дългото време, което му е необходимо, за да обмисли всички неща, за които трябва да мисли.

Чаша мляко, една ябълка, една круша.

Той излезе от реката.

Земята се втурна към него като вълна при прилив. Той бе смазан от тъмнината и от вида на природата, и от милионите аромати, носени от вятъра, който смразяваше тялото му. Отдръпна се пред съкрушителния напор на тази тишина, на звуците и миризмите и ушите му зашумяха. Олюля се. Звездите се изливаха като горящи метеори в очите му. Поиска му се отново да се хвърли в реката, да й позволи лениво да го отнесе някъде надолу, към безопасността. Тъмният бряг, който се издигаше пред него, му напомняше за онзи ден в неговото детство, когато, докато той плуваше, неизвестно откъде изведнъж се бе появила най-голямата вълна, която въобще някога бе виждал, и го бе повалила в солена кал и зелена тъмнина, а водата изгаряше устата и носа му, караше го да му се повдига и да крещи! Прекалено много вода!

Прекалено много земя!

Откъм черната стена пред него — шепот. Сянка. На сянката — две очи. Нощта гледаше към него. Гората го виждаше.

Кучето!

След толкова бягане, мъки и пот, след като едва не си се удавил и си се борил така упорито, да стигнеш толкова далеч, да си мислиш, че се намиращ в безопасност, да въздъхнеш с облекчение и най-сетне да излезеш на земята само за да срещнеш...

Кучето!

От Монтег се изтръгна един последен отчаян вик, сякаш това бе прекалено много за който и да било човек.

Сянката се разпадна. Очите изчезнаха. Листата се вдигнаха нагоре и се посипаха като сух дъжд.

Монтег стоеше сам сред пустошта.

Елен. Той усети тежкия, приличен на парфюм мускус, смесен с кръв. С дъх на смола, който излъчваше животното, и миризмата на кардамон, мъх и амброзия в тази огромна нощ, в която дърветата тичаха срещу него, отдръпваха се, тичаха и се отдръпваха пред очите му заедно с пулсирането на сърцето му.

По земята сигурно имаше милиарди листа: той повлече крака из тях, из тази суха река, с острата миризма на див карамфил и на топъл прах. А другите миризми! От цялата земя се носеше миризмата на разрязан картоф, суров, студен и бял поради това, че луната го бе осветявала нощем. Имаше миризма, която напомняше за кисели краставички в буркан, и миризма на китка магданоз върху кухненската маса вкъщи. Имаше лека, жълта миризма, като миризмата на горчица. Имаше и миризма, подобна на карамфилите в съседния двор. Той отпусна ръка и усети, че някакъв бурен се изправя и му се гали като дете. Пръстите му миришеха на мъзга от сладко коренче.

Спря се, пое дълбоко дъх и колкото повече вдишваше в гърдите си мириса на земята, толкова повече тя го изпълваше с цялото си многообразие. Той вече не беше празен. Тук имаше повече, отколкото бе нужно, за да го напълни. И винаги щеше да има повече.

Тръгна през плиткия прилив от листа, като от време на време се препъваше.

И сред тази странна обстановка — нещо познато.

Кракът му се удари в нещо, което глухо иззвънтя.

Опипа земята с ръка, един ярд вляво, един вдясно.

Железопътната линия.

Ръждясала и изоставена, тя идваше от града, пресичаше гори и храсталаци и все вървеше успоредно на реката.

Значи това бе пътят, който търсеше. Това бе единственото му познато нещо, магическият талисман, от който не бива да откъсва очи, докато се движи сред трънките и морето от миризми, усещания и докосвания, сред шепота на листата.

Той тръгна по линията.

Изненада се колко сигурен стана изведнъж в един-единствен факт, който не можеше да докаже.

Някога, преди много време, тук, където стъпваше сега, бе вървяла Кларис.

Половин час по-късно, измръзнал, предпазливо следвайки траверсите и чувствайки ясно как цялото му тяло, лицето, устата, очите са пълни с мрак, ушите — заглушени от звукове, краката — избодени от бодили и изжулени от коприва, той видя пред себе си огъня.

Огънят се изгуби и после пак се появи, като око, което му намигаше. Той се спря от страх да не би с един-единствен дъх да изгаси огъня. Но огънят продължаваше да гори и той започна да се приближава предпазливо. Необходими му бяха близо петнайсет минути, преди наистина да се доближи до него; след това застана в сянката и започна да наблюдава това леко движение на бели и червени цветове — странен огън, понеже за него той означаваше нещо ново.

Огънят не гореше, а *сгряваше*.

Той видя много длани, протегнати към неговата топлина, длани без ръце, защото ръцете бяха скрити в тъмнината. Над дланите — неподвижни лица, които се размърдваха, подскачаха, трептяха от отблясъците на огъня. Не знаеше, че огънят може да изглежда така. Никога през живота си не бе помислял, че огънят може не само да отнема, но и да дава. Дори миризмата му беше различна.

Не знаеше колко дълго бе стоял там, но беше глупаво и същевременно много приятно да се чувствуваш като животно, което излиза от гората, примамено от огъня. Беше като същество с четина и влажни очи, с козина, муцуна и копита, той беше същество с рога и с кръв, която би замирисала на есен, ако потечеше по земята. Дълго стоя, вслушан в топлото прашене на пламъците.



Около този огън цареше мълчание; мълчанието беше в лицата на хората и тук имаше време, достатъчно време да се поседи край тази ръждясала железопътна линия под дърветата, да се хвърли поглед върху света, да се огледа той от всички страни, като че ли се намираше в центъра на този огън, като парче стомана, което всички тези хора коваха заедно. И не само огънят беше различен. Тишината също беше различна. Монтег се приближи до тази особена тишина, която се занимаваше с всички проблеми на света.

И след това долови гласове; те говореха и той не можеше да чуе нищо от онова, което казваха гласовете, но шумът ту се усилваше, ту спокойно затихваше, а гласовете обръщаха света откъм всички страни и го разглеждаха; гласовете познаваха земята и дърветата, и града, който лежеше до реката в края на железопътната линия. Хората говореха за всичко; той знаеше, че няма нищо, за което те не биха могли да говорят, знаеше го от самата модулация на гласовете им, от движенията им, от постоянните проблясъци на любопитство и учудване в очите им.

И тогава един от мъжете вдигна очи и го видя. Може би за пръв път, може би за седми път — и един глас извика на Монтег:

— Хайде, няма защо да се криете.

Монтег се отдръпна в сенките.

— Успокойте се! — каза гласът. — Тук вие сте добре дошли.

Монтег бавно пристъпи към огъня и към петимата възрастни мъже, които седяха около него, облечени в тъмносини панталони, якета от груб плат и тъмносини ризи. Той не знаеше какво да им каже.

— Седнете — каза човекът, който, изглежда, бе водачът на малката група. — Искате ли малко кафе?

Монтег наблюдаваше как сипват рядката димяща течност в съгваема металическа чашка, която веднага му подадоха. Той предпазливо отпи една глътка и почувствува, че всички го разглеждат с любопитство. Опари си устните, но усещането бе приятно. Хората около него бяха с брадясали лица, но брадите им бяха чисти и пригладени, а ръцете — измити. Бяха станали, като че да приветствуват някакъв гост, и сега отново седнаха. Монтег отпи от кафето.

— Благодаря ви — каза той. — Много ви благодаря.

— Добре дошли, Монтег. Аз се казвам Грейнджър. — Той му подаде малко шишенце с безцветна течност. — Изпийте и това. То ще промени химическите показатели на потта ви. След половин час ще миришете на двама съвсем други хора. Тъй като Кучето ви преследва, най-добре ще е да го изпиете до дъно.

Монтег изпи горчивата течност.

— Ще воните на рис, но това няма значение — допълни Грейнджър.

— Вие знаете името ми — каза Монтег.

Грейнджър посочи с глава портативния телевизор с батерии, който стоеше до огъня.

— Наблюдавахме преследването — предположихме, че ще излезете на брега на юг от града. Като ви чухме как се лутате из гората подобно на пиян елен, не се скрихме както обикновено. Предположихме, че сте в реката, когато камерите на хеликоптерите се насочиха обратно към града. Там става нещо странно. Преследването продължава. Само че в обратна посока.

— В обратна посока ли?

— Дайте да видим.

Грейнджър включи портативния телевизор. В тази гора, шумяща от цветове и движения, образът бе кошмарен, така кондензиран, сякаш можеше да го предадеш от ръка на ръка. Един глас извика:

„Преследването продължава в северната част на града! Полицейските хеликоптери се съсредоточават около Осемдесет и седмо Авеню и Елм Гроув Парк!“

— Заблуждават — кимна с глава Грейнджър. — Изгубиха следата ви още при реката. Не могат да си признаят. Знаят, че не е възможно прекалено дълго да държат зрителите в напрежение. Представлението трябва да има внезапна, бърза развръзка. Ако бяха взели да претърсват реката, щеше да им бъде необходима цялата нощ. Затова търсят някаква изкупителна жертва, за да приключат всичко с триумф. Гледайте! През следващите пет минути те ще заловят Монтег!

— Но как...

— Гледайте.

Камерата, която се въртеше от търбуха на един хеликоптер, сега се спусна към някаква празна улица.

— Виждате ли? — прошепна Грейнджър. — Това ще бъдете вие; точно в дъното на тази улица се намира нашата жертва. Виждате ли как камерата се приближава? Създава обстановка, напрежение. Далечен план. Точно сега някакъв беден човечец е излязъл да се поразходи. Рядкост. Чудак. Не мислете, че полицията не познава навиците на такива особняци, хора, които се разхождат призори само защото им прави удоволствие или пък защото страдат от безсъние. Както и да е, полицията си го е набелязала от месеци, от години насам. Никога не знаеш кога такива сведения могат да ти бъдат полезни. И ето днес се оказва, че от него могат много добре да се възползват. Това ще спаси престижа им. О, господи, погледнете!

Мъжете около огъня се наведоха напред.

На екрана — един човек завиваше край ъгъла. Внезапно пред обектива се втурна Кучето. Проекторите на хеликоптера се устремиха надолу като дузина блестящи колони и изградиха клетка около човека.

Един глас извика: „Това е Монтег! Преследването свърши!“

Невинният човечец стоеше в недоумение със запалена цигара в ръка. Той гледаше втренчено Кучето, без да разбира какво става. По всяка вероятност наистина не разбираше. Погледна нагоре към небето, вслуша се във виещите сирени. Камерата стремглаво се спусна надолу. Кучето скочи — ритъмът и точността на движението му бяха невероятно красиви. Иглата се проточи. Кучето увисна за момент във въздуха пред погледите им, като че ли да даде на многобройните зрители време да преценят всичко — израза на ужас по лицето на жертвата, празната улица, стоманеното животно, приличащо на куршум, който се насочва към целта си.

„Монтег, не мърдай!“ — извика един глас от небето.

Камерата се спусна заедно с Кучето и тя, и то стигнаха до жертвата едновременно. Куче и камера я сграбчиха и я стиснаха като пипала на някакъв чудовищен паяк. Как пицеше тя, как пицеше, как пицеше!

Образът изчезна.

Тишина.

Тъмнина.

Монтег изкрещя в тишината и се извърна.

Мълчание.

Известно време мъжете продължиха да седят около огъня с безизразни лица, после на фона на черния екран говорителят каза: „Преследването свърши, Монтег е мъртъв; отмъстено е за едно престъпление срещу обществото.“

Тъмнина.

„А сега ще ви заведем в Небесната зала на хотел «Люкс», за да ви предадем половинчасовата ни програма «Точно преди зори», в която...“

Грейнджър изключи апарата.

— Те не показаха лицето на човека във фокус. Забелязахте ли? Дори и най-добрите ви приятели не могат да кажат дали сте били вие. Замазаха го, доколкото трябва, и оставиха останалото на въображението на зрителя. По дяволите! — прошепна той. — По дяволите!

Монтег не каза нищо, само обърна отново глава към тъмния екран и потрепервайки, вторачи очи в него.

Грейнджър докосна ръката на Монтег.

— Добре дошли от гроба.

Монтег кимна.

— А сега не е зле да се запознаете с всички ни — продължи Грейнджър. — Това тук е Фред Клемънт, който навремето ръководеше Катедрата за изучаване творчеството на Томас Харди в Кеймбридж, преди да го превърнат в училище за атомна техника. Това е доктор Симънс от университета в Лос Анджелис, специалист по творчеството на Ортега-и-Гасет. Това е професор Уест, който преди много години извърши в Колумбийския университет ценни проучвания в областта на етиката, вече остаряла наука. Преподобният отец Падовър преди трийсет години произнесе няколко проповеди и за една седмица изгуби паството си заради своите възгледи. Той от доста време скита с нас. А аз самият написах една книга, озаглавена: „*Пръстите в ръкавицата: правилните отношения между личността и обществото*“ — и ето, че съм тук! Добре дошли между нас, Монтег!

— Мястото ми не е между вас — най-сетне бавно каза Монтег. — Аз винаги съм правил само глупости.

— Ние сме свикнали с това, ние всички сме правили онези грешки, които е *трябвало* да правим, иначе не бихме били тук. Когато бяхме отделни индивиди, всичко, което имахме, бе гневът. Преди

години аз ударих един пожарникар, когато дойде да изгори библиотеката ми. Оттогава насам съм беглец. Искате ли да се присъедините към нас, Монтег?

— Да.

— Какво можете да ни предложите?

— Нищо. Мислех, че имам част от „Книга на Еклисиаста“, а може би и от „Откровение на свети Йоана Богослова“, но сега нямам дори и това.

— „Книга на Еклисиаста“ ще ни свърши прекрасна работа. А къде е тя?

— Тук. — Монтег посочи челото си.

— А! — Грейнджър се усмихна и кимна с глава.

— Какво, има ли нещо лошо в това? — попита Монтег.

— Не само че няма нищо лошо, но даже е великолепно! — Грейнджър се обърна към свещеника: — Имаме ли „Книга на Еклисиаста“?

— Само една. Един човек на име Харис в Йънгстаун.

— Монтег! — Грейнджър здраво сграбчи Монтег за раменете. — Бъдете внимателен. Пазете здравето си. Ако нещо се случи на Харис, вие сте „Книга на Еклисиаста“. Виждате ли колко важен станяхте изведнъж!

— Но аз всичко съм забравил!

— Не, никога нищо не се губи. Ние имаме начин да възстановим паметта ви.

— Но аз вече се опитах да си припомня!

— Не се опитвайте. То само ще дойде, когато имате нужда от него. Ние всички имаме фотографическа памет, но сме посветили целия си живот на това да се научим как да задържаме нещата, които *действително* се намират в паметта ни. Симънс работи по този въпрос вече двацет години и сега имаме метод, с който можем да възкресим в паметта си всичко, което сме прочели, макар и само веднъж. Монтег, искате ли някой ден да прочетете „Държавата“ на Платон?

— Разбира се!

— Аз съм „Държавата“ на Платон. А искате ли да четете Марк Аврелий? Мистър Симънс е Марк.

— Приятно ми е — каза мистър Симънс.

— Приятно ми е — каза Монтег.

— Бих искал да ви запозная с Джонатан Суифт, автора на този злостен политически памфлет — „Пътешествията на Гъливер“. А това е Чарлс Дарвин, това е Шопенхауер, това е Айнщайн, а тук до мен е Алберт Швайцер, един действително много благ философ. Ето ни, Монтег: Аристофан и Махатма Ганди, и Гаутама Буда, и Конфуций, и Томас Льв Пийкок<sup>[2]</sup>, и Томас Джеферсън, и Линкълн. Ние също така сме и Матей, Марк, Лука и Йоан.

Всички се засмяха тихо.

— Не може да бъде! — каза Монтег.

— Но е *истина* — усмихнато отвърна Грейнджър. — Ние *също* горим книги. Прочетохме книгите и ги изгорихме от страх да не ги намерят у нас. Микрофилмите не се оказаха удобни; постоянно сме на път и не искаме да заравяме филмите и да се връщаме обратно да ги търсим. Винаги съществува възможността да бъдем разкрити. По-добре е да пазим книгите в старите си глави, където никой не може да ги види или да се усъмни, че са там. У всички нас има откъси от историята, литературата и международното право — Байрон, Том Пейн, Макиавели или Христос — всичко е тук, в главите ни. Часът е късен. И войната е започнала. И ние сме тук, а градът е там, целият загърнат в многоцветното си наметало. За какво се замислихте, Монтег?

— Мисля си, че съм бил слепец, като се опитвах да върша нещата както аз ги виждах — да подхвърлям книги по домовете на пожарникарите и след това да изпращам сигнали за тревога.

— Направили сте това, което е трябвало да направите. Проведена в национален мащаб, тази идея би могла да даде прекрасни резултати. Но нашият метод е по-прост и ние смятаме, че е по-добър. Всичко, което искаме, е да запазим непокътнати и в безопасност познанията, от които смятаме, че ще имаме нужда. Ние все още не искаме да подстрекаваме или да разгневяваме когото и да било. Защото, ако ни унищожат, познанията също ще загинат, може би завинаги. Ние сме примерни граждани, но по свой собствен начин; вървим по старите железопътни линии, нощем спим по хълмовете и хората от града ни оставят на мира. Понякога ни спират и ни претърсват, но ние не носим със себе си нищо, което би могло да ни уличи. Организацията ни е гъвкава, много свободна и разпокъсана. Някои от нас си направиха пластични операции на лицата и на пръстите, за да сменят

отпечатъците си. Точно сега ние сме в тежко положение. Чакаме войната да започне и да свърши колкото е възможно по-скоро. Това не е приятно, но то не зависи от нас; ние не управляваме, ние сме само едно отхвърлено малцинство, чийто глас е глас в пустиня. Но когато войната свърши, може би от нас ще има известна полза за света.

— Наистина ли смятате, че тогава ще се вслушват във вас?

— Ако не, просто ще трябва да чакаме. Ще предадем книгите на децата си, от уста на уста, а след това нашите деца на свой ред ще чакат, за да ги предадат на други хора. По този начин, естествено, много ще се загуби. Но не можеш *насила* да накараш хората да те слушат. Те трябва да стигнат до тази мисъл сами, сами да се запитат какво се е случило и защо светът е избухнал под краката им. Това положение не може да продължи вечно.

— А колко сте на брой?

— Такива като нас има хиляди по пътищата и изоставените железопътни линии, отвън — скитници, отвътре — библиотеки. Отначало това не беше планирано. Всеки си имаше по някоя книга, която искаше да запомни и която успя да запомни. Впоследствие, в продължение на един период от двайсетина години, докато скитахме, ние се срещяхме един с друг и така създадохме тази широка организация и изготвихме план за действие. Най-важното нещо, което трябваше да си втълпим, бе, че ние не сме важни, че не трябва да бъдем педанти, че не трябва да изпитваме превъзходство над когото и да било друг в света. Ние сме само кориците на книги и нищо повече. Някои от нас живеят в малки градчета. Глава първа от „Уолдън“ на Торо живее в Грийн Ривър, глава втора — в Уилоу Фарм, в щата Мейн. А има едно градче в щата Мериленд само с двайсет и седем жители; над това градче никой няма да хвърли бомба, а то съдържа пълното събрание на есетата на един човек, който се нарича Бъртран Ръсел. Това градче можеш да го вземеш в ръцете си едва ли не като книга и да го разлистиш — на всеки жител се падат по толкова и толкова страници. И когато свърши войната, някой ден, някоя година книгите могат отново да бъдат написани; ще повикаме хората един по един да ни разкажат наизуст това, което знаят; ще го отпечатаме и ще го пазим, докато дойде някое друго мрачно средновековие, когато може би ще се наложи да започнем всичко отначало. Но прекрасното в човека е това,

че той никога не се обезсърчава, никога не му омръзва да започне нещо отначало, когато знае, че то е много важно и заслужава да се направи.

— А тази вечер какво ще правим? — попита Монтег.

— Ще чакаме — отвърна Грейнджър. — И за всеки случай ще се отдалечим малко по-надолу по течението на реката.

Той взе да засипва огъня с пепел и пръст.

Другите хора му помагаша, помагаше му и Монтег; и там, сред пустошта, всички мъже движеха ръцете си и заедно гасяха огъня. Останаха край реката под светлината на звездите.

Монтег погледна светещия циферблат на непромокаемия си часовник. Пет. Пет часът сутринта. За един-единствен час бе изминала цяла година, а отвъд далечните брегове на реката зората чакаше да изгрее.

— Защо ми се доверявате? — запита Монтег. Някой се раздвижи в тъмнината.

— Достатъчно е да ви погледне човек. Вие скоро не сте се виждали в огледало. Освен това градът никога не се е интересувал чак толкова много от нас, че да организира такова сложно преследване само и само да открие къде сме. Неколцина особняци, натъпкали главите си със стихове, не могат да го засегнат; те го знаят, ние го знаем, всички го знаят. Докато хората не започнат да рецитират наляво и надясно Великата харта на свободата или Конституцията, всичко е наред. Пожарникарите са достатъчно на брой, за да попречат на такова нещо. Не, градовете не ни безпокоят. А вие имате ужасен вид.

Тръгнаха на юг по брега на реката. Монтег се опитваше да разгледа лицата на тези мъже, старите, набръчкани и уморени лица, които си спомняше от светлината на огъня. Искаше да види в тях някакъв оптимизъм, някаква решителност и вяра в утрешната победа, но не откри нищо такова. Може би той очакваше лицата им да горят и да пламтят от знанията, които носеха в себе си, да блестят като запалени фенери, скрили светлината зад стъклата си. Но цялата светлина бе идвала от отблясъците на лагерния огън и сега тези хора не изглеждаха по-различни от мъже, които са участвували в дълго състезание, дълго са търсили нещо, гледали са как се унищожават ценности и сега, много късно, се бяха събрали, за да дочакат края на представлението.



Те съвсем не бяха сигурни, че писанията, които пазеха в паметта си, ще могат да накарат всяка нова зора да блести с по-ярка светлина, не бяха сигурни в нищо освен в това, че книгите са подредени на лавици зад спокойните им очи, че тези книги чакат с още неразрязани страници клиентите, които може би ще дойдат през идущите години — някои с чисти, някои с мръсни ръце.

Докато вървяха, Монтег поглеждаше ту едно, ту друго лице.

— Не съдете за книгата по нейната корица — обади се някой.

И те всички тихичко се изсмяха и продължиха да вървят надолу по течението на реката.

Чу се писък и реактивните самолети от града прелетяха над главите им, преди те да успеят да вдигнат очи. Монтег се вгледа нагоре по реката, в града, който вече се бе превърнал в ивица от светлина на хоризонта.

— Жена ми е там.

— Съжалявам за това — каза Грейнджър. — През следващите няколко дни на градовете няма да им бъде лесно.

— Странно е, че тя не ми липсва, странно е, че нищо особено не ме вълнува — каза Монтег. — Преди минутка разбрах, че даже и тя да загине, не вярвам да се натъжа. А не трябва да бъде така. С мен сигурно нещо не е в ред.

— Слушайте — каза Грейнджър, хвана го под ръка и тръгна с него, разтваряйки храстите, за да може Монтег да мине. — Дядо ми умря още когато бях малък. Той беше скулптор. Той също така беше извънредно благ човек, който се раздаваше на хората; той помогна да се разчистят бордеите в нашия град, правеше ни играчки и през живота си извърши милион неща — ръцете му никога не бездействуваха. И когато умря, изведнъж разбрах, че съвсем не плача за него, а за нещата, които той правеше. Плачех, защото съзнавах, че той никога вече няма да може да ги прави, че никога вече няма да може да издълбае парче дърво, да ни помага да отглеждаме гълъби в задния двор или да свири на цигулка и да ни разправя анекдоти, както само той умееше. Той беше станал част от нас и когато умря, с него умряха и всичките му дела и вече нямаше кой да ги върши по същия начин. Той беше особен. Но беше необходим човек. И досега не съм успял да се примиря със смъртта му. Често си мисля колко много прекрасни дърворезби не се родиха, защото той умря. От колко много анекдоти се лиши светът;

колко много гълъби се върнаха по домовете си, без неговите ръце да ги погаят. Той даваше смисъл на живота. *Правеше* нещо за света. В нощта, в която той си отиде, светът обедня с десет милиона добри дела.

Монтег вървеше мълчалив.

— Мили, Мили — прошепна той. — Мили.

— Какво казахте?

— Жена ми, жена ми. Бедната Мили, бедната, бедничката Мили. Не мога да си спомня нищо. Мисля за ръцете ѝ, но не мога да си спомня някога да са правили нещо. Те просто висяха отпуснати или лежаха върху скута ѝ, или пък държаха цигара — и това е всичко.

Монтег се обърна и погледна назад.

А ти какво даде на града, Монтег?

Пепел.

Какво си даваха хората един на друг?

Нищо.

Грейнджър застана до Монтег и също погледна назад.

— Дядо ми казваше, че всеки трябва да остави нещо след себе си, когато умре. Дете или книга, или картина, или къща, или стена, която е построил, или чифт обувки, които е изработил. Или пък градина, която е посадил. Нещо, до което ръката ти се е докоснала по такъв начин, че да има къде да отиде душата ти, когато умреш. И когато хората погледнат дървото или цветето, които си посадил, ще те видят в тях. Няма значение какво правиш, казваше той, стига само с докосването си да можеш да превърнеш едно нещо в нещо, което не е било преди, в нещо ново, което ще прилича на теб, след като отдръпнеш ръцете си. Именно в докосването се крие разликата между човека, който само коси полянката, и истинския градинар, казваше той. От косача няма да има и следа; градинарят ще остане там цял живот.

Грейнджър махна с ръка.

— Веднъж, преди петдесет години, дядо ми ми показва няколко филма за ракетите „Фау-2“. Виждали ли сте някога гъбата на атомната бомба от двеста хиляди мили височина? Тя не представлява нищо, просто убождане с карфица. Въпреки цялата пустош около нея. Дядо ми ни прожектира тези филми десетина пъти и каза, че един ден нашите градове ще разгърнат обятия и ще пуснат в себе си повече зеленина, земя, природа, за да помнят хората, че на нас ни е отделено

малко място на земята и че ние живеем сред тази природа, която може да си вземе обратно всичко, дето ни е дала, само като извие ураганите си срещу нас или като изпрати морските си бури, за да ни покаже, че не сме чак толкова всемогъщи. „Ако не помним дебнещата пустош на нощта — казваше дядо, — някой ден тя ще дойде и ще ни превземе само защото сме забравили колко ужасна и реална може да бъде тя.“ Разбирате ли? — Грейнджър се обърна към Монтег. — Дядо умря така отдавна, но ако разтворите черепа ми, в гънките на мозъка ще намерите отпечатъците от неговите пръсти. Той ме докосна с ръка. Както вече ви казах, той беше скулптор. „Мразя римляните с тяхното status quo — казваше той. — Напълни очите си с чудеса, живеј като че ли ще умреш след десет секунди. Опознај света. Той е по-фантастичен, отколкото всяка изфабрикувана мечта, за която си даваш парите. Не искай гаранции, не искай сигурност — такива неща светът не познава. И ако ги имаше, те биха приличали на големия ленивец, който ден след ден виси надолу с главата от клона на някое дърво и проспива живота си. По дяволите! — казваше той. — Раздрусай дървото и нека ленивецът се строполи на земята.“

— Вижте! — извика Монтег.

Войната започна и свърши в същия миг.

По-късно хората, които бяха заедно с Монтег, не можаха да кажат дали действително бяха видели нещо. Може би само мигновен блясък и движение в небето. Може би в този един-единствен миг бомбите, подобно на семена, хвърлени от небето от огромната ръка на сеяч, вече се носеха с ужасяваща бързина и същевременно невероятно бавно към пробуждащия се град, който летящите на височина десет мили, пет мили, една миля реактивни самолети вече бяха оставили зад себе си. Бомбардировката всъщност бе приключила в момента, в който реактивните самолети, движещи се със скорост пет хиляди мили в час, бяха открили своя обект и бяха дали сигнал на екипажа; войната свърши мигновено, сякаш някой бе замахнал със сърп. Тя свърши в момента, в който бе дръпната ръчката за пускане на бомбите. И през тези три секунди — цял век, докато бомбите попаднат в целта си, неприятелските въздушни кораби вече бяха изминали наполовина разстоянието до хоризонта, подобно на куршуми, в които един дивак не би повярвал, защото са невидими; и все пак сърцето внезапно се разкъсва, тялото рухва с конвулсивни движения, кръвта изненадана

руква на свобода, а мозъкът разпилява малкото спомени, които е ценил, и загива, без да разбере какво се е случило.

Не можеш да повярваш, че всичко това е резултат на само едно движение на някаква ръка. Но Монтег видя как този огромен металически юмрук се стоварва върху далечния град и знаеше, че писъкът на реактивите, който щеше да последва, когато всичко е свършило, щеше да нарежда: *Разрушавайте, не оставяйте камък върху камък, загивайте! Умрете!*

За миг Монтег задържа бомбите в небето с разума си и с ръцете си, които безпомощно се протягаха към тях. „Бягайте!“ — извика той на Фейбър. „Бягай!“ — на Кларис. „Махни се, махни се оттам!“ — на Милдред. И след това си спомни, че Кларис е мъртва. А Фейбър *не беше там*; някъде из дълбоките долини на провинцията автобусът, който тръгваше в пет часа, сутринта, се носеше от едно опустошение към друго. Дори и опустошението още да не бе дошло, то дебнеше от въздуха, беше неизбежно. Преди още автобусът да е изминал и петдесет ярда по шосето, неговото пътуване щеше да стане безсмислено, а градът, от който бе тръгнал, щеше да бъде превърнат от столица в склад за старо желязо.

— А Милдред...

*Махни се оттам, бягай!*

През тази половин секунда, която оставаше, той си я представи в хотелска стая, докато бомбите се намираха само на един ярд, на един фут, на един инч от сградата. Видя я наведена към големите телевизионни стени, трептящи от цветове и движение, откъдето „семейството“ ѝ говореше, говореше, говореше, бърбореше, дрънкаше, произнасяше името ѝ и ѝ се усмихваше, без да казва нищо за бомбата, която беше на инч, на половин инч, на четвърт инч от покрива на хотела. Наведена към стената, като че ли утолявайки жаждата си да гледа, тя същевременно щеше да открие тайната на своето тревожно безсъние. Милдред, наведена напред, нервно, нетърпеливо, като че готова да се хвърли, да падне, да бъде погълната от този огромен водовъртеж от цветове, да се удави в неговото безгрижно щастие.

Падна първата бомба.

Милдред!

А може би — дали някой някога ще узнае? — може би големите радио — и телевизионни станции, със своите лъчи от цветове,

светлина, приказки и бръщолевене, първи са отишли в небитието.

Монтег се хвърли по очи на земята, видя или усети, или си въобрази, че вижда и усеща как телевизионните стени пред Мили потъмняват, чу я да крещи, защото в милионната частица от време, което ѝ оставаше, тя бе видяла собственото си лице, отразено в тях като в огледало вместо в кристална топка — едно безумно и празно лице, останало самотно в стаята, без никаква опора, изгладняло и принудено да се храни от собствената си плът, и тя — най-сетне разбрала, че това е нейното лице, бързо поглежда към тавана — а в същото време таванът и цялата сграда на хотела се сгромолясват върху нея и ведно с милиони футове тухли, метал, мазилка и дърво, ведно с други тела, сгърчени като в кошер, бързо я отнасят надолу към подземие, където експлозията, действайки по своя собствен безразсъден начин, ще се отърве от тях.

— Спомних си. — Монтег лежеше прилепен до земята. — Спомних си. Чикаго. Чикаго преди много години. Мили и аз. Там се срещнахме! Сега си спомням. Чикаго. Преди много години.

Въздушната вълна пресече реката и се понесе надолу по течението, претърколи мъжете като фигурки от домино, подредени в редици, вдигна огромни водни струи и водовъртеж от прах и продължавайки пътя си на юг, сведе горските върхари над главите им сякаш в знак на траур. Монтег се прилепи още по-плътно до земята, сви се, за да стане колкото се може по-малък, и силно стисна очи. Премигна веднъж. И в този миг видя във въздуха не бомбите, а града. Те бяха разменили местата си. В продължение на още един невероятен миг градът стоя изправен, преустроен и неузнаваем, по-висок, отколкото въобще някога бе очаквал или се бе стремил да стане, по-висок, отколкото човекът го бе създал, най-сетне изграден от парчета железобетон и искри разкъсан метал, превърнат във фреска, изобразяваща лавина, гледана наопаки, в милиони цветове, с милиони чудновати неща: врата там, където би трябвало да има прозорец; таван там, където би трябвало да има под; след това градът се превърта и тупна мъртъв на земята.

Грохотът на смъртта му се чу по-късно.

Монтег остана да лежи; очите му бяха пълни с прах, а в устата си, която бе вече затворил, усещаше ситен влажен циментов прах; поемайки дълбоко въздух, със сълзи на очи, той отново си помисли: „Спомням си, спомням си и нещо друго. Какво беше то? Да, да, част от «Еклисиаста». Част от «Еклисиаста» и от «Откровението». Част от тази книга, част от нея — хайде, бързо, преди да си я забравил, преди да е отминал шокът, преди да е стихнал вятърът! «Книга на Еклисиаста». Ето!“ Проснат върху треперещата земя, той си повтори тихичко думите много пъти, повтаряше ги точно, без да полага каквото и да било усилие; и този път рекламата за зъбната паста „Денам“ не му пречеше. Самият Проповедник се бе изправил в съзнанието му и гледаше към него.

— Свършва се — каза един глас.

Мъжете лежаха и дишаха тежко като риби на сухо. Те се бяха вкопчили в земята, както деца се вкопчват в непознати неща, независимо колко студени или безжизнени са те, независимо какво е станало или ще стане; пръстите им се бяха впили в калта и те крещяха с отворени уста, за да не се пукнат тъпанчетата им, да не се побъркат; и Монтег крещеше заедно с тях — протест срещу вятъра, който режеше лицата им и разкъсваше устните им, а от носовете им течеше кръв.

Монтег гледаше как облакът от прах постепенно се сляга и как огромната тишина отново се спуска над тях. И докато лежеше там, струваше му се, че вижда всяка прашинка, всяко стръкче трева и че чува всеки вик, крясък и шепот, които сега се издигаха над света. Тишината се спусна заедно със слягащия се прах, а с нея дойде и спокойствието, което щеше да им бъде нужно, за да се съвземат, да осъзнаят онова, което се бе случило през този ден.

Монтег погледна към реката. „Ще тръгнем покрай реката.“ Погледна към старата железопътна линия. „Или може би по линията. Или пък сега ще вървим по шосетата и ще имаме време да видим и възприемем нещата. А един ден, след много време, когато те улегнат у нас, ще се проявят в нашите думи и дела. Много от тях ще бъдат погрешни, но правилните и верните ще бъдат достатъчни. Ние днес просто ще тръгнем на път, за да видим света, да разберем как той се движи и говори, как изглежда в действителност. Сега искам да видя всичко. И макар че нито едно от онези неща, които ще възприема

отначало, няма да бъде мое, след известно време те ще се натрупат у мен и ще се превърнат в моето ново Аз. Господи боже мой, трябва да видя външния свят, света, до който досега погледът ми не е стигал, а единственият начин да установя истински контакт с него, е той да влезе в кръвта ми, да пулсира заедно с нея хиляда, десет хиляди пъти на ден. Така ще се вкопча в него, че никога няма да ми избяга. Един ден здраво ще се вкопча в света. Сега съм го докоснал с пръст, но това е само началото.“

Вятърът утихна.

Другите мъже останаха да лежат още известно време на границата на съня, все още колебаейки се дали да станат и да пристъпят към ежедневните си задължения — паленето на огъня, приготвянето на храна, хилядите подробности, свързани с необходимостта да се движат, да живеят. Те лежаха и мигаха с прашните си клепачи. Можеше да ги чуеш как дишат бързо, после побавно, най-сетне спокойно...

Монтег се надигна и седна.

Той обаче не се опита да се изправи. И другите мъже направиха същото. Слънцето се очерта на черния хоризонт като бледа червеникава ивица. Въздухът беше студен и миришеше на дъжд.

Грейнджър мълчаливо стана, опипа ръцете и краката си, като не спираше да ругае тихичко, сякаш на себе си, а по лицето му се стичаха сълзи. Той се дотътри до реката и погледна нагоре по течението.

— Сринат е със земята — дълго след това каза той. — Градът прилича на купчина прах. Изчезнал е. — Той отново се умълча, после каза: — Чудно, колко ли хора са знаели какво ще стане? Колко ли хора са били изненадани?

„А по целия свят — помисли си Монтег — колко ли други градове са мъртви, колко ли градове са вече мъртви и в нашата страна? Сто, хиляда?“

Някой драсна клечка кибрит, опря пламъчето ѝ до късче суха хартия, която извади от джоба си, тикна го под купчинка трева и листа и след малко прибави тънки клечици, които бяха влажни и пращяха, но най-сетне се запалиха; и в ранната утрин, докато слънцето се вдигаше в небето, огънят лумна и мъжете постепенно престанаха да гледат нагоре по течението на реката, а бяха привлечени от огъня и неловко,

без да има какво да си кажат, се наведоха над него и слънцето оцвети лицата им.

Грейнджър разгърна пакетче, увито в пергаментова хартия, в което имаше малко бекон.

— Ще похапнем. След това ще се върнем нагоре по течението. Там ще имат нужда от нас.

Някой извади малко тиганче. Сложиха в него бекона, а след това поставиха тиганчето върху огъня. След минутка беконът зацвърча и затанцува, изпълни утринния въздух с аромата си. Хората мълчаливо наблюдаваха този ритуал.

Грейнджър погледна към огъня.

— Феникс — промълви той.

— Какво?

— Далеч преди Христа имало някаква глупава птица, наречена феникс, която на всеки няколко века си изграждала клада и се изгаряла на нея. Трябва да е била първи братовчед на човека. Но всеки път, когато се изгаряла, изскачала от пепелта и отново се раждала. Изглежда, че ние правим същото и го повтаряме отново и отново, но между нас и феникса има една дяволска разлика. Ние разбираме каква глупост току-що сме направили. Знаем за всички глупости, които сме правили в продължение на хиляди години, а щом знаем това и го помним, някой ден ще престанем да издигаме тези идиотски погребални клади и да скачаме върху тях. С всяко поколение идват все повече и повече хора, които помнят.

Той свали тиганчето от огъня; почакаха беконът да изстине и го изядоха бавно, замислено.

— А сега да тръгнем нагоре по течението — каза Грейнджър. — И помнете едно: не вие сте важни. Вие не сте нищо. Някой ден товарът, който носим със себе си, може да помогне някому. Но дори когато преди много време книгите ни бяха подръка, ние не се възползувахме докрай от онова, което можеха да ни дадат. Не преставахме да храним върху гробовете на всички бедняци, които бяха загинали преди нас. През идущата седмица и идущия месец, и идущата година ние ще срещнем много самотни хора. И когато те ни попитат какво правим, можете да им отговорите: ние помним. Само така с течение на времето ще победим. И някой ден ние толкова много ще си спомняме, че ще създадем най-големия екскаватор, ще изкопаем най-



големия гроб в историята, ще натикаме в него войната и ще я заровим веднъж завинаги. А сега най-напред ще трябва да изградим фабрика за огледала и през идущата година ще трябва да произвеждаме само огледала, за да могат всички хубаво да се огледат в тях.

Те свършиха със закуската и изгасиха огъня. Денят просветляваше, като че ли е бил вдигнат фитилът на розово газениче. Птичките, които се бяха разбягали в паника, се върнаха и накацах по дърветата.

Монтег се изправи и тръгна на север, но след минутка видя, че другите са изостанали. Той се изненада и отстъпи встрани, за да остави Грейнджър да мине отпред, но Грейнджър го погледна и му кимна с глава да продължи. Монтег отново тръгна напред. Той погледна реката, небето и ръждясалите релси, които водеха назад, натам, където бяха фермите, където плевниците бяха пълни със сено, където много хора бяха минали през нощта, бягайки от града. По-късно, след месец или след шест месеца, но непременно след не повече от година, той отново ще върви тук сам и ще продължи да върви, докато срещне тези хора.

Но сега им предстоеше дълъг път, цялата сутрин, чак до обед, и ако мъжете мълчаха, това беше, защото имаше толкова много неща, за които да мислят, толкова много да си спомнят. Може би по-късно, когато слънцето се вдигне и ги стопли, те ще започнат да говорят или просто да казват неща, за които са си спомнили, за да бъдат сигурни, че ги помнят, за да бъдат абсолютно сигурни, че ги пазят в себе си. Монтег чу вътре в себе си бавния шепот на думи, които го изгарят. А когато дойде неговият ред, какво би могъл той да каже, какво би могъл да им предложи този ден, за да не бъде така тежък пътят им! Има време за всяко нещо. Да. Време за събаряне и време за градене. Да. Време за мълчание и време за говорене.<sup>[3]</sup> Да, всичко това, но друго какво? Какво друго? Нещо, нещо...

И от двете страни на реката стои дърво на живота, което дава дванайсет пъти плодове, като всеки месец ражда своя плод; Листата на дървото служат за изцеление на народите.<sup>[4]</sup>

„Да — помисли си Монтег, — но това ще го запазя за обед. За обед...

Когато стигнем в града.“

1953 година

---

[1] Реплика на Брут към Касий в трагедията „Юлий Цезар“ на Шекспир, превод Валери Петров. НК, София, 1973. — Б.пр. ↑

[2] Томас Лъв Пийкок (1785–1866) — английски поет и прозаик. — Б.пр. ↑

[3] Из „Книга на Еклисиаста, или Проповедника“. — Б.пр. ↑

[4] Из „Откровение на св. Йоана Богослова“. — Б.пр. ↑

**Издание:**

Издателство „Народна култура“, сборник „Черно слънце“, 1990

# ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

**МОЯТА БИБЛИОТЕКА**



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.